МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ: СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ, ОСВІТНІХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

19 травня 2023 року

У двох томах

Том 1

Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)
Є24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16.06.2023 р.)

За загальною редакцією **С. В. Ківалова.**

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Є24 **Європейські** орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 1. – 790 с.

ISBN 978-617-8263-39-3

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень». У першому томі збірника містяться наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині в умовах повномасштабного військового вторгнення у сферах філософських основ, загальної теорії та історичних досліджень держави і права, актуальних проблем світових соціально-політичних процесів, соціології та психології. Висвітлено питання загроз національній безпеці в їхньому конституційному вимірі, у рамках міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, земельного, аграрного та екологічного права, пов'язані з функціонуванням економіки та підприємництва в умовах європейського вибору України. Розглянуто проблеми інформатизації та цифровізації суспільства, захисту інформації та кібербезпеки в умовах військового вторгнення, питання методики викладання іноземних мов, теорії та практики перекладу, проблеми лінгвістики та журналістики.

Збірник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)

ISBN 978-617-8263-37-9 (у 2 т.)
ISBN 978-617-8263-39-3 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2023

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С. В. КІВАЛОВА

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень»! Від свого імені та всього колективу Національного університету «Одеська юридична академія» вітаю усіх, хто долучився до роботи нашого щорічного визначного для наукової спільноти заходу!

Ми проводимо конференцію для обговорення нагальних, найбільш важливих питань і глобальних викликів, що нині постали перед нашою державою та світом, потребують уваги й детального осмислення задля вироблення шляхів їхнього якнайшвидшого та найбільш ефективного вирішення. Серед них першочергового розгляду й всебічної концентрації вимагають саме геополітичні, воєнні, економічні, демографічні та соціальні аспекти. Гострота наявних проблем породжена глибокою кризою архітектури світової безпеки, що призводить до формування нової парадигми світового правопорядку, яка визначатиме стратегічний курс цивілізованого світу у найближчі десятиліття, а, отже, потребує належного теоретичного обґрунтування й виваженого підходу. Від цього безпосередньо залежить і соціально-економічне та технологічне зростання України в найближчі роки, а в підсумку – наш сталий розвиток і підвищення добробуту всього українського народу.

Незважаючи на нелегкі випробування, з якими стикається Україна, пишучи сучасні сторінки нашої незалежної історії, ми продовжуємо боротися й зберігаємо єдність, виступаючи на захист глобально важливих цінностей та принципів поваги до прав людини, незалежності й суверенітету, демократії. У часи, коли наші захисники мужньо боронять українську землю, керівництво, наукові, науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія» продовжують невпинно працювати та навчатися, забезпечуючи безперервний навчальний та науковий процеси. Підтримуючи нашу державу, ми всіма силами втілюємо ідею та потребу в поверненні до очної форми навчання з дотриманням усіх безпекових обмежень, адже саме це дозволяє забезпечувати підготовку справжніх фахівців своєї справи, які зможуть успішно реалізувати важливі реформи та ухвалювати ті рішення, що позитивно вплинуть на зміцнення обороноздатності та розвиток України.

Задля продовження традиції збагачення науки цінними напрацюваннями й дослідженнями, Університетом постійно проводяться наукові заходи всеукраїнського та міжнародного масштабу, що є невід'ємною

складовою ефективної та якісної освітньої діяльності й важливим інструментом збереження, примноження та накопичення здобутків. Актуальність і ґрунтовний вплив результатів наукових заходів на вирішення глобальних проблем сучасності беззаперечний і підтверджується їхнім активним проведенням на міждержавному рівні за участю наших міжнародних партнерів і їхніх делегацій. Нещодавно, 26 квітня 2023 р., у м. Рим (Італійська Республіка) відбулася двостороння конференція щодо питань відновлення України за участю високопосадовців, більш ніж 600 італійських і 150 українських компаній. Також подібні зустрічі проведено у м. Берлін (Федеративна Республіка Німеччина), м. Париж (Французька Республіка), а в липні 2022 р. у м. Лугано (Швейцарська Конфедерація) відбулася міжнародна конференція Ukraine Recovery Conference, на якій обговорювалися питання відновлення України після повномасштабного вторгнення. Важливість проведення цих та інших наукових заходів, нашої конференції зумовлена необхідністю напрацювання ефективного механізму підтримки України на шляху до перемоги, вироблення перспективного плану повоєнного відновлення, осмислення та всебічного аналізу динаміки сучасних перетворень нашої держави у напрямі якнайшвидшої інтеграції до європейського соціально-економічного, політичного, правового, наукового, освітнього, культурного та технологічного простору.

У контексті європейського вектору розвитку України, у добу, коли відбувається активна міжкультурна та міжнаціональна комунікація, роль науки в напрямку наближення до європейських цінностей є особливо очевидною, адже вступ до Європейського Союзу є одним з наскрізних питань подальшого прогресивного розвитку нашої держави. Хоча на цьому шляху вже пройдено нелегкий, але продуктивний і вагомий етап, зроблено масштабну підготовчу роботу, важливим є й подальше посилення роботи щодо наукового забезпечення поступального розвитку України для якнайшвидшого набуття повноправного членства у спільноті європейських держав.

З огляду на зазначене, з метою обміну думками, досвідом, жвавих дискусій та обговорень, презентації результатів наукових досліджень й пошуку нових шляхів вирішення актуальних проблем, у тому числі з використанням новітніх технологій, розвитку та підтримки наукової діяльності й проводиться наша Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень», адже у сучасному непередбачуваному високотехнологічному світі розвиток держави багато в чому зумовлений рівнем наукових досліджень.

Наша конференція є синтезом наукових думок та ідей, сформованих на основі осмислення, аналізу, інтерпретації та пошуку шляхів вирішення нагальних питань, що постали перед Україною та світом. Її метою є привернення уваги науковців, практиків, політиків, громадськості, міжнародних та національних інституцій до найважливіших проблем сучасності та вироблення й розгляд ґрунтовних, ефективних підходів до їхнього вирішення.

Важливість проведення конференції зумовлена й відзначенням у 2023 році річниць двох надзвичайно важливих і значущих міжнародних документів у контексті всебічного дотримання, забезпечення та непорушення прав людини. Фундаментом, основою й потужним інструментом, яким послуговується весь цивілізований світ, є Загальна декларація прав людини, що 75 років тому була прийнята і проголошена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Неможливо переоцінити її миротворчий потенціал, позитивний вплив на гуманізацію розвитку людства, відновлення, піднесення та забезпечення фундаментальних прав і свобод особи.

Цьогоріч також відзначається 75-річчя з часу ухвалення Генеральною асамблеєю Конвенції про запобігання злочину геноциду й покарання за нього, яка є не менш важливою та актуальною в сучасних умовах. В еру глобальних викликів і загроз XXI століття, необхідність дотримання фундаментальних принципів, закладених у таких міжнародних документах, спонукає цивілізовані держави об'єднуватися з метою формування солідарності у боротьбі з агресією, в інтересах безпеки всього людства, зміцнення національних систем і їхньої готовності до надзвичайних ситуацій, у тому числі військових дій, збройних протистоянь, пандемій, всеосяжного забезпечення невідчужуваних і непорушних прав людини, що мають охоронятися силою закону.

Сповідуючи й підтримуючи принципи, закладені фундаментальними міжнародними документами, надихаючись їхніми основними положеннями, наші науковці продовжують свою діяльність, генерують нові ідеї, пропонують їх до впровадження й проводять важливі дослідження, результати яких формують теоретичну платформу для справжнього методологічного плюралізму. Саме такі напрацювання будуть систематизовані у збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень». Тематика секцій наукового заходу традиційно стосується широкого кола сучасних проблем державного та суспільного життя, таких як: філософські основи права та держави, проблеми світових соціально-політичних процесів, соціально-психологічний стан особистості та соціуму в кризових ситуаціях, міжнародне право та безпека, проблеми морської та митної політики, аспекти земельного, аграрного та екологічного права, трудового права та права соціального забезпечення, питання інформатизації та цифровізації, кібербезпеки в епоху стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, кримінально-правові, кримінально-процесуальні, криміналістичні та кримінологічні особливості протидії злочинності, проблеми цивільного, господарського права та судочинства, економіка, суспільство та підприємництво в умовах війни та післявоєнна відбудова, удосконалення судоустрою, діяльності правоохоронних органів, адвокатури, трансформація науки і суспільства в умовах європейського вибору та військової агресії та дискусії щодо інших важливих сфер сучасності.

Ми пишаємося тим, що вже стає традицією долучення до роботи конференції військовослужбовців, представників правотворення

та правозастосування, освіти і науки, сфер журналістики, психології, політології, соціології, ІТ-спеціалістів. До обговорення глобальних викликів сьогодення долучилися наші колеги та представники інших закладів та установ.

Широке коло учасників, які приєдналися до дискусії щодо різнобічних питань за напрямами роботи конференції, сприяє накопиченню та посиленню доказової бази в межах охопленої тематики, розвитку соціально-економічного, правового, культурного, технологічного потенціалу, зміцненню надважливих сфер суспільного та державного життя, напрацюванню перспективних моделей боротьби з глобальними викликами на шляху до перемоги, миру, відновлення, розвитку й зростання. Запропоновані думки можуть знайти свій розвиток у законодавчій та науковій царині, сприятимуть подальшому розвитку України як суверенної, незалежної, європейської держави.

Приємно відзначити, що учасниками конференції є відомі, сучасні та почесні науковці Одеської школи права, які протягом тривалого часу лишаються відданими ідеї збагачення української дослідницької сфери актуальними та перспективними напрацюваннями й у 2023 році відзначають ювілеї. Цьогоріч доктор юридичних наук, професор Є. О. Харитонов відзначає своє 75-річчя, а доктор юридичних наук, професор В. М. Дрьомін – 70-річний ювілей, а також доктор юридичних наук, професор О. П. Подцерковний святкуватиме 50-річчя. Щира вдячність за плідну роботу та величезний внесок професорів у розвиток науки та нашого Університету!

Сьогодні також необхідно згадати тих видатних науковців, професорів і колег, внесок яких у розвиток науки та практики важко переоцінити. Пам'ятаємо та вшановуємо цьогоріч 110-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова, 95 річницю дня народження доктора юридичних наук, професора О. В. Сурілова, 85-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора В. В. Долежана й 70-річчя від дня народження професора Ю. Є. Полянського та доктора юридичних наук, професора Н. А. Зелінської – науковців, напрацювання яких стали підґрунтям для розвитку й удосконалення галузей знань, наукових шкіл, правових норм та категорій.

Саме завдяки фундаментальній науковій спадщині наших вчених, що невпинно збагачується й розвивається, вже понад чверть століття студенти та випускники Університету мають можливість здобувати й застосовувати глибокий та ґрунтовний багаж знань, здобутий у стінах нашої alma mater, гідно представляючи Національний університет «Одеська юридична академія» не лише в Україні, а й за кордоном. Саме наші випускники нині очолюють та є представниками важливих державних інституцій, перспективними науковцями, успішними правниками, журналістами, психологами, політологами, соціологами, ІТ-спеціалістами.

Оскільки сьогодні саме науці належать передові позиції у питанні перебудови світу, перемоги згуртованої міжнародної спільноти над агресією та продовженні інноваційного розвитку, віримо й не маємо сумнівів, що результати роботи конференції будуть сприяти розробці

відповідних наукових орієнтирів, концепцій та категорій. Продовжуючи накопичувати наукові знання задля розвитку нашої держави, висвітлюємо нове бачення науки, розбудовуємо все ширшу теоретичну базу, яка дозволить науковцям у вільному середовищі провадити новітні дослідження, зміцнити зв'язок теорії та практики, забезпечити ефективне впровадження результатів їхніх напрацювань.

Ще раз вітаю усіх учасників конференції – визнаних дослідників та тих, хто робить на цьому шляху впевнені початкові кроки. Бажаю успішної роботи над подальшими дослідженнями, генерації нових ідей, продуктивних дискусій, натхнення та наснаги. Вірю, що науковці успішно впораються з поточними викликами, з якими зіткнулися Україна й увесь цивілізований світ, а головні досягнення ще попереду.

Безмежна і щира вдячність нашим військовослужбовцям, науковим, практичним та науково-педагогічним працівникам за внесок у розвиток науки й Університету та зміцнення обороноздатності України. Впевнений, що об'єднані спільною метою ми подолаємо усі труднощі та відновимо міжнародний порядок. Віримо в перемогу, встановлення миру та наближаємо їх спільними зусиллями!

Сергій КІВАЛОВ,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, академік НАПН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: *професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор О. М. Єременко*

Секретар секції: *доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент І. В. Шамша*

СМАЗНОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор

ФІЛОСОФІЯ МЕДІЙНИХ ПРАКТИК

На сьогоднішній день люди мають ширший, ніж будь-коли раніше, вибір, коли йдеться про те, як і коли до якого медіаконтенту вони звертаються. Цей факт пояснюється розширенням діапазону пристроїв, здатних підтримувати широкий спектр послуг, пов'язаних, у свою чергу, з розвитком різних технологій та суттєвим перетином контенту на різних медіаканалах. Соціальна мережа – це найбільш ефективний засіб онлайн комунікації (та його виду аргументації), адже географічно учасники можуть бути віддаленими один від одного, однак вдало взаємодіяти та обмінюватися інформацією. Соціальні мережі ми вже сприймаємо не як певну спільноту людей, а як Internet-сервіси, що надають можливість кооперуватися користувачам, зокрема на таких платформах як Instagram, Facebook, Youtube тощо. Ці та інші платформи все більше мають ефективне значення, навіть владу над приховуванням і розкриттям ідентичності [4, с. 61].

У повсякденному житті сучасна людина використовує різні пристрої для здійснення медіа практик. Сучасний мультимедійний та мультиекранний світ вимагає наявність актуальної єдиної методології, що дозволяє фіксувати та вимірювати одночасне медіаспоживання кількох джерел.

Медіа практика – соціальна практика використання комунікаційних засобів (медіа) для отримання та освоєння певного символічного змісту та здійснення соціальних зв'язків та взаємодій. Медіа практики можна назвати видом мистецтва, твори якого створюються та подаються за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних (або медіа-) технологій.

Цей термін використовується для визначення стратегій для роботи із символічними світами, стратегій, які історично та операційно

змінюються і які тим чи іншим чином нерозривно пов'язані з матеріальними рутинами. С. Кремер, відома дослідниця філософії медіа, влучно зазначила, що «Культурні техніки породжують рутини, семіотичні практики розширюють наші можливості для комунікації та коґниції» [2, с. 528]. Тобто, у міру того як сучасні технології дедалі більше проникають у повсякденне життя, не стоїть на місці й вивчення комунікаційної сфери діяльності сучасної людини.

Нові типи медіа-практик інтерактивності та участі породжені появою нових цифрових технологій. У рамках соціальних медіа, які представляють один із типів таких практик, можна виділити блоги. Блоги, як і соціальні мережі, ілюструють ключові елементи людського бажання: висловити свою ідентичність, створити спільноту однодумців та/або приєднатися до такої спільноти, бажання структурувати своє минуле та поділитися своїм досвідом. Традиційні медіа відображають сферу публічного, у той час як соціальні медіа, такі як блоги, мікроблоги та соціальні мережі, швидше структурують публічну сферу, створюючи навколо онлайн-контенту певні віртуальні спільноти, які можна назвати однією з форм самоорганізації громадянського суспільства.

Засоби масової інформації стали центральним елементом артикуляції, і їхнє детальне вивчення стало важливим. Якщо артикулювання інших практик – шляхом їхньої репрезентації, опосередкування чи коментування – це те, що створює враження їх упорядкування, то наша власна аналітична та коментаторська практики наших співрозмовників неминуче стають частиною об'єкта вивчення.

Володіння мовою та вживанням – це серйозна проблема, тому що розуміння того, що йдеться в друкованих виданнях, на телебаченні, в Інтернеті, вимагає розуміння нескінченних та заплутаних посилань.

Медіа-практики відіграють привілейовану роль у закріпленні інших типів практик через привілейоване поширення медійних репрезентацій та образів соціального світу.

При цьому не слід забувати, що комунікація – це результат мислення людей, які здатні вступати з один одним у дискусію, а отже, мають навички критичного мислення.

Критичне мислення – це комплекс усвідомлених дій і навичок, які ми застосовуємо, коли оцінюємо інформацію, достовірна вона чи містить маніпуляції. Не варто думати про критичне мислення як про певні знання, які можна отримати «на ходу». Щоб навчитися критично мислити, потрібно багато часу і зусиль. Теорія аргументації як частина практичної логіки та у свою чергу філософії дозволить ознайомити з деякими базовими підходами, які допоможуть розвивати критичне мислення.

У світі не знайдеться людини, яка хоча б одного разу не стала жертвою маніпулювання. Хоч би якими розумними й освіченими ми себе вважали, кожен згадає, як не раз, не два і навіть не десять він піддався на вмовляння шахрая, чи гадалки або екстрасенса, повірив рекламі, політичній пропаганді. І добре, якщо можна просто забути неприємний епізод, але іноді він досить серйозно впливає на наше

життя. А для того, щоб протистояти цьому, спробуємо розібратися, як діє механізм «промивання мізків».

При маніпулюванні масовою свідомістю фізичних методів не застосовують, але в хід йде психологічний «трискладовий» механізм:

– відімкнути раціо (знизити критичність мислення),
– викликати страх (створити загрозу),
– підчепити людини на гачок рятувальника (запропонувати вихід).

Критичне мислення – це те, що дозволяє нам помічати маніпуляції та протидіяти їм. Сутність критичного мислення полягає у сумнівності догм і відмові від авторитетного стилю спілкування. Незважаючи на те, що критичне мислення само по собі є позитивною рисою, воно іноді може перешкоджати сприйняттю правильної інформації та перешкоджати накопиченню знань, таким чином знижуючи загальну ефективність спілкування. Іноді це так зване «горе від розуму». А наприклад К. Бредемайер переконує у необхідності користуватися при аргументації «чорною риторикою», по суті вважає за необхідне маніпулювати всіма доступними засобами та методами риторики з метою «щоб мовець завжди перемагав усіма правідами й неправдами… Той, хто порушує правила ведення розмови й використовує чорну риторику, виграє» [1, с. 12–13]. Спираючись на філософські концепції об'єктивності та універсальності істини, я аналізую функціонування критичного мислення в контексті сучасних медіапрактик.

Важко не погодитися з тезою, що «поняття аргументації з середини XX століття становиться смисловим центром різноманітних філософських дискурсів, проте аргументативна комунікація все більш усвідомлюється як майже єдина розумна альтернатива насильству й агресії в різних сферах людського буття, в тому числі в політиці, економіці, праві, повсякденному житті. Аргументація починає сприйматися як «м'яка сила», що протистоїть нерозумінню, недовір'ю, нетерпимості, що постійно виникають в міжособистісних, міжгрупових, міждержавних і міжкультурних відносинах» [3, с. 242]. Оскільки аргументація це вид комунікації, то природньо погодитись з тим, що всі принципи, правила, закони теорії комунікації одночасно повинні виконуватись і в будь-якій аргументації. Аргументація це складний комунікативний процес, який має декілька різних вимірів. Це в повному обсязі стосується і структури аргументації, яка може фіксуватись у різних аспектах цього процесу.

Отже, тільки філософія як особлива форма пізнання та система знань здатна допомогти розібратися з новими викликами у складній структурі нових соціальних зв'язків сучасного суспільства, якими є медіа практики. Спілкування передбачає наявність спільної мови для всіх учасників. Відповідно комунікації і як наслідок – аргументації. Ступінь взаєморозуміння в спілкуванні тісно пов'язаний зі спільною семантикою, синтаксисом, символікою та іншими елементами мови, якою користуються учасники.

Важливо акцентувати увагу на тому, що роль використання аргументації в посередництві, репрезентації та коментуванні

медіа-практик ще далека від досконалості. Проте і в світі, і в Україні, зокрема, вже накопичений досвід у публічному просторі комунікації, який готовий до практичного виконання принципів вільної, спрямованої на взаєморозуміння комунікації, взагалі, і процесу аргументації, зокрема. Хоча все більше у суспільстві лунають сумніви, особливо після широкомасштабної війни починаючи з лютого 2022 року, щодо можливостей культурного вирішення конфлікту. Як в середовищі пересічних громадян, так і філософів звучить скепсис та песимізм. Теорія аргументації не змогла запобігти війні. Нібито війна довела, що де не можлива аргументація, говорить сила. Але зауважимо, що саме вміння користуватися інструментами комунікації, дипломатії, аргументації привело саме до виграшу інформаційної війни, яка привернула увагу всього глобалізованого суспільства до проблеми вирішення конфлікту в Україні. Набагато легше протистояти насильству більшою кількістю комунікантів, які долучені у процес аргументації. Зростає ступень варіативності, який невідворотно приведе від компромісу до консенсусу. Не менш важливим є проблема викриття питання маніпуляції та перешкоджання критичному мисленню в цьому контексті. Як з'ясувалось, ця проблема отримує продовження в тому, що критичне мислення само по собі покликано запобігати маніпулюванню, але одночасно може стати на заваді отримання істини. Оскільки часто вербальні або невербальні засоби донесення інформації сприймаються невірно, неоднозначно, або хибно.

Список використаних джерел:

1. Bredemeyer C. Black Rhetoric: The Power and Magic of the Word. Alpina Publisher. Moscow, 2017, 183 s.
2. Kramer S., McChesney A. Writing, Notational Iconicity, Calculus: On Writing as a Cultural Technique. *The Johns Hopkins University Press*. MLN, 118(3), 2003. Pp. 518–537. doi: https://doi.org/10.1353/mln.2003.0059
3. Матюшина І., Сумарокова Л. Сучасні аргументативні практики: логіко-комунікативні критерії ефективності. Одеса : Гельветика, 2021. С. 242–314.
4. Rowland, A., Craig-Hare J., Ault M., Ellis J. & Bulgren J. Social media: How the next generation can practice argumentation, Educational Media International. http://dx.doi.org/10.1080/09523987.2017.1362818, 2017, pp. 99–111.

Ключові слова: критичне мислення, медійна практика, комунікація, маніпуляція.
Key words: critical thinking, media practice, communication, manipulation.

ЄРЕМЕНКО ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПРОТИВУ ТИРАНІЇ У ТВОРЧОСТІ ЕТЬЄНА ЛЯ БОЕСІ

Робота французького мислителя XVI століття Етьєна де ля Боесі «Міркування про добровільне рабство» набагато менш відома, ніж знаменитий твір Нікколо Макіавеллі «Державець». І це дуже прикро.

В певному сенсі Боесі можна вважати антиподом Макіавеллі. Якщо проникливий флорентієць надає, слід визнати, дуже ефективні поради відносно того, як отримати та утримати авторитарну владу, то палкий французький юнак (на час написання «Міркування» Боесі було 18 років!) надає поради відносно того, як чинити спротив і навіть повалити авторитарну владу. Причому, на наш погляд, поради волелюбця XVI століття не втратили своєї актуальності. Отже ціллю нашої роботи буде аналіз світоглядного підґрунтя поглядів Е. ля Боесі на сутність тиранічної влади та його порад відносно способів спротиву тиранічній владі.

На перший погляд здається, що психологічною основою покірності тирану слід вважати просте боягузтво підлеглих. Якщо кілька людей не чинить опір нападу однієї, їх можна звинуватити у недостатній хоробрості. Але якщо тисяча терпить тиранію одного, то чи є це боягузтвом? А якщо сто областей, тисяча міст, мільйони людей терплять знущання однієї людини, то яким словом назвати їх поведінку? «Що ж це, отже, за потворна вада, яка не заслуговує навіть імені боягузтва, вада, якій неможливо знайти достатньо мерзенної назви, яка неприємна природі і яку відмовляється вимовити мова?» [1, с. 5].

Вісімнадцятирічний юнак яскраво зображує цю ваду. Сучасною мовою її слід було б назвати загальною корумпованістю населення тоталітарних держав. Мовою епохи Відродження її можна назвати звичайною вигодою. Тиран наближає до себе п'ятьох-шістьох поплічників, яких робить посібниками своїх розваг і яким надає можливість порушувати закони. «Ці шестеро з таким успіхом керують своїм вождем, що змушують його бути злим для суспільства не тільки його власною, але ще і їх злістю. Ці шестеро мають під собою шістсот людей, які користуються їх милостями. Ці шістсот роблять з шістьма те ж, що ці останні роблять з тираном. Від цих шістсот залежать у свою чергу шість тисяч інших, яких вони підняли роздачею посад, доручив одним керування провінціями, іншим – керування фінансами з тим, щоб вони служили їх жадібності і жорстокості та виконували в потрібний момент цю роль та щоб вони здійснювали зло, яке може продовжуватись тільки при них і тільки під їх покровом залишатись безкарним та вислизати від законної кари» [1, с. 26].

Тирану вдається побудувати масштабну піраміду, на вершині якої знаходиться він сам, сходинками якої являються його підручні, а основою … сам народ: «… зрештою виявляється, що людей,

яким тиранія вигідна, майже стільки, скільки й тих, яким дорога свобода» [1, с. 27]. Тут виникає питання, яке здатне вселити в нас тривогу. Якщо така соціальна піраміда часто-густо будується в історії, то з цього витікає, що вона базується на певних константах людської свідомості та поведінки. Суспільство завжди ієрархічне, в соціальній ієрархії ті індивіди або соціальні прошарки, які займають більш високі щаблі, будуть мати певні переваги над тими, які займають нижчі щаблі. І влада завжди буде в руках перших. Цілком можливо, що тиран інтуїтивно розуміє цю неминучу ієрархічну природу людини, спирається на неї при будуванні та зміцненні своєї влади, а потім зловживає владою, знов-таки, згідно з константними закономірностями людської природи. Отже, чи не виявиться, що волелюбність зовсім не притаманна природі людини?

Ля Боесі відкидає таке розуміння людини: якщо його прийняти, це зруйнує саму суть його палкої філіппіки проти тиранії. При цьому ми помічаємо у Боесі свого роду проторуссоїстські мотиви. Ось вельми характерний приклад розуміння суті людини і людської взаємодії.

«І якщо ця добра мати-природа дала нам всім в якості житла всю земну кулю, де помістила нас усіх немов би у той же самий дім, створила нас всіх за одним і тим же зразком, щоб кожний із нас міг бачити і впізнавати себе в іншому; …якщо вона всіма засобами постаралася скріпити якомога міцніше узи нашого союзу та згуртувати наше суспільство; і якщо, зрештою, вона показала рішуче у всьому, що вона не тільки хоче поєднати нас, але і зробити нас єдиними, – то немає ніякого сумніву, що всі ми за природою свободні, тому що всі ми товариші, і нікому не може прийти в голову, що природа когось з нас прирекла на рабство, між тим як вона всіх нас створила для товаришування» [1, с. 15–16].

Якщо забігти думкою в майбутній соціально-філософський дискурс, то для Боесі homo homini non lupus est.

Тирани чудово розуміють, що освіченість формує прагнення до свободи і ненависть до стану рабства. Тому вони перешкоджають розповсюдженню освіти і намагаються держати своїх підлеглих у невігластві. Також тирани добре розуміють корисність різноманітних розваг для придушення волелюбності і виховання рабської покори. Боесі називає цей прийом «приманками». Привабливість «приманок» для народних мас спонукає Е. ля Боесі до здивування: здається, що народи люблять рабський стан і ні во що не ставлять свободу. Виникає враження, що людські маси «зачаровані» іменем тирана [1, с. 4]. Здивування волелюбного юнака рабською покірністю народів набуває обертонів гіркого сарказму: «Народ сам віддає себе в рабство, він сам перерізає собі горло, коли, маючи вибір між рабством і свободою, народ сам розлучається зі своєю свободою та надягає собі ярмо на шию, коли він сам не тільки погоджується на своє поневолення, але навіть шукає його» [1, с. 8].

Чим же, за Боесі, обумовлена ця втеча від свободи? Основу внутрішньої згоди з рабським станом волелюбний француз вбачає у довготривалій традиції. За Боесі люди «народжуються рабами і в рабстві виховуються». Головною причиною добровільного рабства є звичка.

«Люди стверджують, що вони завжди були в поневоленні, що так жили їх батьки» [1, с. 21]. Дискурс Е. ля Боесі, так би мовити, педагогічний, але його «педагогіка» повинна бути застосована до всього суспільства. Боесі впевнений, що можна виховувати не тільки раболіпність, але і волелюбність.

Е. ля Боесі зображує форми боротьби за свободу. На перший погляд, вони виглядають досить утопічно, але насправді вони є доволі ефективними і такими, що можуть, в принципі, реалізовуватись у соціальному житті. Достатньо згадати практику ненасильницького спротиву, яку започаткував Махатма Ганді.

Якщо треба б було однією фразою виразити суть поглядів Боесі на свободу, ми зупинились би на такому формулюванні: *свобода – це рішучість бути свободним*.

За Боесі, як людині, так і цілому народу, для отримання свободи «треба тільки забажати її»; щоб здобути свободу «потрібно тільки просте бажання» [1, с. 10]. Юний волелюбець наполягає на тому, що для повалення тирана необов'язково героїчно битися з ним, перемагати його, – достатньо простої громадянської непокори. «Не потрібно нічого забирати у нього, потрібно тільки нічого йому не давати» [1, с. 9].

Е. ля Боесі знаходить вельми переконливі слова, вкладаючи у них всю пристрасть своєї юнацької волелюбності. «Між тим той, хто так володарює над вами, має тільки два ока, всього дві руки, одне тіло і нічого такого, чого не мала би найбільш проста людина з незліченних ваших міст, за виключенням лише тієї переваги, яку ви самі йому надаєте, – знищувати вас. Відкіля взяв би він стільки очей, щоб слідкувати за вами, якщо б ви самі не давали їх йому? Де він дістав би стільки рук, щоб наносити вам удари, якщо б він не брав їх у вас же? … Відкіля була б у нього влада над вами, якщо б ви не давали її йому? … Наважтеся не служити йому більше – і ось ви вже свободні. Я не вимагаю від вас, щоб ви бились з ним, нападали на нього, припинить лише підтримувати його, і ви побачите, як він, подібно до колоссу, з-під якого вийняли основу, звалиться під власною вагою та розіб'ється вщент» [1, с. 13].

На перший погляд, така стратегія виглядає вельми наївною, якоюсь прекраснодушною. Невже достатньо простої непокори? *Так, але вона повинна бути всезагальною, принаймні, дуже масовою*. В цьому ми вбачаємо дуже велику, можливо основну проблему. Якщо хоча б один невеликий прошарок населення деспотичної країни збереже вірність тирану, якщо будь-хто буде продовжувати виконувати накази тирана, його повалення навряд чи відбудеться. Основна загроза – не в цьому невеликому прошарку, а в згубному прикладі. Якщо здригнеться будь-хто, здригнуться й інші. Досить швидко все суспільство повернеться до звичної рабської покори.

Таким чином, головна проблема полягає в тому, як досягти одностайності непокори. Сучасний соціальний філософ, не кажучи про політолога, заглибився б у закономірності масової психології. Він зосередився би на дослідженні різноманітних практик опору, адже маніпулювати пересічними громадянами можна не тільки на зло, а й на

благо. В епоху Ренесансу подібні практики, на жаль чи на благо ще не були досліджені. Парадокс: першим і досить глибоким дослідником маніпулятивних практик слід вважати антипода Етьєна ля Боесі – Нікколо Макіавеллі.

Зрозуміло, робота Е. ля Боесі актуальна не в якості, так би мовити, науково-методичних рекомендацій щодо повалення тирана – вона дуже актуальна як полум'яний заклик до свободи.

Список використаних джерел:

1. Етьен де ля Боесі. Міркування про добровільне рабство [Текст] / Е. д. Боесі ; пер. Я. Кравець. – Л. : Сполом, 2005. – 52 с.

Ключові слова: Боесі, тиранія, свобода, покірність, рабство, волелюбність, громадянський спротив.

Key words: Boesi, tyranny, freedom, obedience, slavery, love of freedom, civil resistance.

ВОРОНЯНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Державний біотехнологічний університет (м. Харків),
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, професор

МОІСЄЄВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Державний біотехнологічний університет (м. Харків),
завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
доктор економічних наук, професор

ПРОБЛЕМА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Питання про верховенство права, аксіоматичне для формально-юридичної науки, здавна є об'єктом прискіпливого аналізу в дисциплінах, що вивчають суспільство та створювані ним системи відносин. Логічно, що проблема статусу права як соціального феномену розглядається у зв'язку з його походженням. І якщо теологічна концепція та похідні від неї концепції абсолютної монархічної влади, консерватизму та вождизму (включаючи роль «вождя нації» в державно-правових системах довоєнної Центральної та Південної Європи) могли надати сприйнятне для віруючих обґрунтування непорушності права як данності від вищих сил, то сучасні концепції демократії, засновані на антропоцентризмі та гуманізмі, постали перед необхідністю роз'яснення статусу права з наукової точки зору.

Вітчизняна теорія права вирішує вказану проблему досить просто, виходячи з положень законодавства, згідно яких джерелом права

є комплекс відповідних нормативно-правових актів. Однак такий формальний підхід не відповідає науковим критеріям, оскільки не дає можливості дослідити витоки походження норм, які лежать в основі самого нормативно-правового акту. Крім того, простий емпіричний аналіз показує, що сама наявність нормативно-правової регламентації певного порядку дій ніяк не забезпечує реального дотримання вказаного порядку. Яскравим прикладом може бути наявність значного обсягу діючих, але таких, що не застосовуються на практиці законів у англо-американській системі права; прийманих на протязі десятиліть Верховною Радою України «одноразових» законів, основним завданням яких було виведення визначених фізичних та юридичних осіб зі сфери дії існуючого нормативно-правового поля без зміни самого поля; законів «революційної необхідності» періоду Помаранчевої революції та Революції Гідності, якими, зокрема, були змінені положення конституційного права країни всупереч діючій на той час Конституції України. Навіть положенння американської конституції, що подаються як взірець стабільного верховенства права на протязі двох із половиною століть, суттєво обмежуються чи навіть нівелюються численними поправками до основного закону США. Взагалі, історико-компаративний аналіз майже всіх відомих науці державно-правових систем свідчить про змінюваність права. Причому періоди цієї змінюваності повністю співпадають з періодами змінюваності балансу потенціалів основних політично значимих соціальних груп.

Загальноприйняте у формально-юридичній науці твердження, згідно якого норми права генеруються законодавчим інститутом – одноосібним правителем чи представницьким органом – теж не вирішує наукового питання про походження цих норм, оскільки інститут законодавчої влади лише фіксує введення чи скасування певних соціально значимих норм (причому ця дія не буде мати ніякого реального впливу на правозастосування, якщо вона не спирається на відповідну систему соціальних комунікацій, а прийняті таким чином норми відразу ж набувають характеру юридично нікчемних). При такому підході маємо лише Deus ex machina, але не можливості для системного аналізу самого феномену права.

Не витримує наукової критики й положення про те, що право виникає як результат волевиявлення більшості громадян, що її представляють виборні законодавчі органи державної влади. На протязі останніх трьох десятиліть (період остаточного становлення постіндустріального суспільства, в якому відсутній політично організований чисельний робітничий клас та його масові політичні партії, через які й було завойоване загальне виборче право у більшості європейських країн) навіть у країнах «ядра демократії» у виборах приймає участь менше половини наявних повноправних громадян. Причому вимушений через абсентеїзм та атомізацію суспільства повсюдний перехід мажоритарних виборчих систем сучасних країн від підрахунку голосів на основі абсолютної більшості до підрахунку на основі відносної більшості створив ситуацію, при якій більшість представницьких мажоритарних мандатів забезпечується не більш ніж 20 % (а в медіанному

вимірі близько 14 %) голосів виборців, які прийняли участь у виборах (включаючи адміністративний ресурс).

Як бачимо, питання про механізм реалізації верховенства права не має наукового розв'язання на формально-юридичному рівні, де право розглядається як комплекс фіксованих нормативно-правових актів. Однак можливість наукового аналізу виникає, як тільки ми починаємо розглядати право як здатність системно утримувати соціальний статус, пов'язаний із можливістю пільгового доступу до ресурсів і цінностей, а також зі здійсненням певного обсягу влади у відношенні до інших категорій соціуму.

При цьому основною характеристикою права є його суб'єктність. Оскільки право генетично і сутнісно пов'язане з владою, воно не може існувати без влади – а, отже, і без суб'єкта цієї влади. Будь яке право належить певному суб'єкту – індивідуальному чи колективному, виражаючи його волю до реалізації певних інтересів. Саме право з'являється лише тоді, коли суб'єкт виражає таку волю і зникає, коли зникає відповідний інтерес суб'єкта. Організації, такі як держава, корпорація, церква, акціонерне товариство, що їх у формально-юридичній площині прийнято визначати як суб'єктів (хоча й у ранзі вторинних), у реальності не генерують власну волю, а лише забезпечують здійснення волі тих, хто ними опанував, виступаючи як інститути публічної влади. Тому насправді їх доцільно включати в схему аналізу як інституційні механізми реалізації права первинних його суб'єктів.

При цьому історико-компаративний аналіз усіх відомих нам форм соціальної організації людства дозволяє впевнено стверджувати, що право, яке може бути здійсненим через просте домінування, не потребує закріплення в складних нормативно-правових актах. Його забезпечує вже сама асиметрія потенціалів суб'єктів відповідних відносин, які на цій основі спрямовуються до переростання в модель «панування-підкорення».

Натомість здатність певної кількості суб'єктів відносин до відстоювання власних інтересів, яка робить панування одного з них або неможливим, або критично витратним, тягне за собою необхідність формально-юридичного закріплення певних обсягів прав для кожного з них, виходячи з наявного балансу потенціалів претендентів на це право.

Якщо прийняти до уваги те, що еволюція господарської діяльності відбувається у напрямку концентрації господарських ресурсів (власності) та, відповідно, економічної влади в руках меншості соціуму, то нерівномірність доступу до ресурсів для різних соціальних груп вже в процесі первинного (економічного) розподілу обумовлює внутрішню нестабільність соціуму, для компенсації якої застосовується вторинний (адміністративний) перерозподіл ресурсів через владно-правовий механізм держави. Оскільки прибутковість від розпорядження ресурсами на основі влади (що створює так звану владну ренту і лежить в основі системної корупції) на порядок перевищує прибутковість від економічного перерозподілу, сама держава як розпорядник значного обсягу ресурсів, що вилучаються у соціуму в процесі перерозподілу,

стає об'єктом владного впливу з боку соціальних груп, здатних сконцентрувати достатній для цього обсяг ресурсів та ефективно їх застосовувати. При цьому угрупування, що змогли зайняти владні позиції, намагаються через державно-владний механізм заблокувати ресурси, наявні у їх конкурентів.

У випадку, коли результат визначеного циклу конкурентної боротьби за владу завчасно зрозумілий для всіх її значимих учасників, а утримувати владний статус жоден з них не може утримувати безкінечно, вони прагнуть мінімізувати затрати на боротьбу, встановлюючи певні правила та норми, які гарантують для всіх суб'єктів угоди недоторканність при зміні циклу боротьби в будь-якому випадку. Таким чином встановлюються конституційні та майнові норми, що забезпечують право власності, іммунітету та доступу до контролю над здійсненням владних повноважень політичними опонентами, які на певний період опанували механізмом держави. Емпірично підтверджується, що всі ці права реально розповсюджуються лише на політично значимих суб'єктів, і перестають діяти у їх відношенні, як тільки останні цю суб'єктність втрачають або їх потенціал зменшується настільки, що ним можна знехтувати в конкурентній боротьбі за владу і право владного розпорядження ресурсами суспільства.

Таким чином, положення про верховенство права не є абсолютним з точки зору дослідження суспільних відносин. Змінюваність права є системним фактором еволюції суспільства, а джерелом цих змін є динаміка балансу потенціалів суб'єктів політичної конкуренції, яка зумовлює відповідну адаптацію владно-правової системи соціуму на кожному з етапів його існування.

Ключові слова: верховенство права, джерела права, змінюваність права, політична конкуреція, баланс ресурсних потенціалів.

Key words: rule of law, sources of law, changeability of law, political competition, balance of resource potentials.

СУМАРОКОВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

ПРО ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

В пошуках найбільш продуктивних шляхів та способів інтеграції України до спільноти країн, які відстоюють ключові демократичні, гуманістичні цінності, все більш актуальними стають питання досягнення і збереження взаєморозуміння, довіри та згоди.

Філософія допомагає вирішенню подібних питань, по-перше, надаючи метамову (зокрема, системи категорій) для різноманітних комунікацій, а по-друге, виступаючи джерелом передумовного знання

світоглядного рівня, що включає настановні принципи, концепти, універсальні норми, критерії оцінки знання, критерії вибору базових цінностей і способів дії і т. і.

При цьому особлива роль відводиться філософському розумінню сутності аргументації, її аспектів, форм, рівнів, алгоритмів, і регулятивних принципів.

Мені вже доводилось брати участь в обговоренні проблеми ефективності сучасних теорій аргументації у їх застосуванні до нових комунікативних практик [1], в тому числі у публічних комунікаціях в умовах війни [2]. Попередні висновки, зроблені при цьому, стосувалися відповіді на питання про те, чому ці теорії виявились неефективними, і чому, тим не менш, їх ігнорувати все ж таки не можна. Неефективність цих теорій, з нашої точки зору, пов'язана, по-перше, з їх суттєвою неповнотою (вони майже не приділяли уваги аналізу «глибинного базису» будь-якої аргументації – системи ключових концептів, цілей та цінностей); а по-друге, – з їхнім «вербальним аутизмом», з недооцінкою ролі невербальних аргументів. Серед таких невербальних аргументів у ситуаціях вирішення екзистенційно важливих питань були розглянуті *вчинок і подія*, інтерпретовані як індивідуальні і колективні дії, які знаменують собою практичний перехід суб'єкта на більш високий рівень цінностей; наприклад, свого роду прорив від повсякденної, життєвої свідомості до духовності найвищого порядку.

Задачею цього повідомлення є продовження обговорення проблеми ефективності існуючих теорій аргументації, включення в контекст сучасних дискусій про них. Зокрема, тут передбачається співставлення вищезгаданих нами попередніх висновків з деякими ідеями, що розвиває Кристоф Люмер [3], який розробляє свій підхід до створення теорії філософської аргументації, названий автором новим ідеалізуюче-герменевтичним методологічним підходом. Ідеалізуюче-герменевтичний підхід характеризується автором як альтернативний по відношенню до вже існуючих теорій аргументації. К. Люмер вважає, що останні реалізують, як правило, «висхідні» напрями дослідження «знизу вгору», тобто йдуть від фіксації реальних випадків, зразків філософської аргументації до формування набору, переліку ясно зрозумілих і достатньо успішних філософських аргументів, а потім – до загальної теорії їхніх структур та основних типів. Можливо, відмічає автор, на цьому шляху буде побудований – аналогічно таксономії у біології – досить великий перелік типів філософських аргументацій та їх узагальнень. Проте, вважає автор, цей «висхідний» тип дослідження аргументації не ефективний, оскільки будь-який отриманий перелік залишається неповним: принаймні, позитивно довести його повноту неможливо.

Сильним моментом концепції К. Люмера слід визнати те, що у ній відводиться ключова роль практичній аргументації (практичним аргументам) поруч з традиційно виокремленими дедуктивними та ймовірнісними способами обґрунтування. Автор підкреслює, що це стосується всіх типів філософських теорій, які містять різні типи тез і різні типи адекватних цим тезам аргументів. Практичними аргументами автор

фактично називає способи зважування переваг та недоліків, пов'язаних з вибором тих чи інших варіантів вирішення проблем, а також, в тому числі, способи оцінки їхніх ймовірних наслідків.

В основі практичного аргументу полягає ціннісний вимір об'єкту, на який спрямована аргументація.

Можна погодитись з автором у тому, що не відповідає реальним практикам філософської аргументації така їхня реконструкція, в якій ключову роль завжди грає дедукція. Цьому зокрема сприяє та обставина, що недедуктивні способи обґрунтування менш відомі і менш помітні для дослідника; до того ж, вони мають такі особливості як відсутність явно сформованих правил, прийнятих «шаблонів», розпливчастість та менша ясність тверджень, що їх виражають. Вони не тільки не канонізовані, але часто не повністю експліковані і потребують додаткового розгортання.

З нашої точки зору, співвідношення експліцитно виражених і імпліцитно присутніх елементів аргументації взагалі дуже важливо враховувати при оцінці її якості і ефективності. А між тим, цьому співвідношенню приділяється явно недостатня увага в існуючих теоріях аргументації. Це в повній мірі стосується і дослідження практичних аргументів.

Автор висуває цікаву ідею побудови ієрархії філософських проблем за ступенем їхньої фундаментальності і за ступенем цінності для вирішення життєво важливих питань людей. Він пропонує ранжувати за цими ознаками не тільки філософські проблеми, але й варіанти їхнього вирішення, що виражені в основних тезах. В теоріях аргументації філософія в цілому і логіка зокрема повинні виконувати важливу функцію експлікації і систематизації можливих цілей і цінностей, які лежать в основі протистояння сторін, особливо у ситуаціях конфлікту.

В перспективі повинна бути побудована ієрархія цінностей, верхівку якої складають вищі цінності, що відповідають рівню вирішуваних фундаментальних проблем. Ось це і є для автора ідеал, який не просто фіксує і приймає те, що емпірично знайдене, але й здійснює відбір: щось відкидає, щось доповнює, щось узагальнює і зводить до рангу норми. Ідеал – свого роду верхівка ієрархії цінностей, побудова якої завжди повинна бути практично виправданою. Додамо до цього, що в конфліктній ситуації сторони у своїй аргументації не завжди можуть дотримуватись єдиної шкали цінностей. Подекуди проголошення єдиної шкали може лише маскувати дійсні різні ієрархії цінностей, а в інших випадках можуть відкрито протистояти один одному не тільки тези та аргументи сторін, але й прийняті ними ієрархії цінностей.

Говорячи про логічну якість аргументації, К. Люмер спирається на поняття «дедуктивного мінімуму» як інструмента аргументації – необхідного, хоча й недостатнього для досягнення її ефективності. Ця проблема, втім, заслуговує окремого розгляду. Питання до К. Люмера виникають тоді, коли він заперечує спрямованість своєї концепції «згори вниз». Більше того, він вважає, що «це було б непорозумінням», що його «ідеалізуюче-герменевтичний підхід» не є «низхідним» підходом,

оскільки розробляється не апріорі, а є результатом дослідження множини філософських теорій і методів, диференціюючих різні фундаментальні питання та відповіді на них, різні пов'язані з ними ціннісні виміри. Проте питання про спрямованість дослідження від одиничного до загального або навпаки – це не те ж саме, що питання про те, як отримане це загальне, яка його природа.

Будучи отриманим з допомогою емпіричного досвіду, ідеал як вища ступінь ієрархії цінностей, цілком може бути використаний у якості вихідного пункту та загального регулятиву впродовж пошуку рішення деякого класу нових емпіричних задач, в тому числі виникаючих під час врегулювання, вирішення конфліктних ситуацій – з допомогою аргументації.

Обидва напрями дослідження – «знизу вгору» і «згори вниз» – можуть змінювати один іншого в процесі аргументації, або ж можуть застосовуватись одночасно як частини єдиного процесу. Так само, як в одній і тій самій аргументативній комунікації можуть використовуватись і дедуктивні, і недедуктивні схеми аргументації.

Чи може вчинок (в розумінні М. Бахтіна) виконати функцію невербального практичного аргументу? Здається, що так. В такому випадку саме поняття про мову аргументації повинно бути розширене і, крім природніх мов комунікації, включати в себе більш широкий спектр символічних засобів, накопичених у всіх сферах культури, у всіх сферах життя людини і суспільства. Аргументація присутня в усіх цих сферах і призначена для переконання і заперечення, для підтримки і відкидання, для взаєморозуміння і згоди, чи, навпаки, для розмежування та уособлення позицій, цілей і цінностей.

Наприкінці відмічу, що основні положення концепції філософської аргументації, представлені у статті К. Люмера, цілком погоджуються з комунікативним розумінням аргументації, які поділяємо ми. І найголовніше, поставлені К. Люмером проблеми побудови теорії філософської аргументації, на наш погляд, змушують поглянути на аргументацію як на складний, багатовимірний, динамічний процес, що спонукає до розробки відповідного, адекватного йому, дослідницького інструментарію.

Будь-які теорії аргументації виростають з аргументативних практик; але без системної теоретичної проробки результатів цих практик, без виробки ідеалізацій, що поєднують реальність з можливими перспективами її подальших змін, практична застосовність і цінність здобутого досвіду не досягне належного рівня, який дозволить успішно вирішувати конфлікти і інші збої у комунікації людей з допомогою аргументації.

Список використаних джерел:

1. Сумарокова Л. М., Матюшина І. І. Сучасні аргументативні практики: логіко-комунікативні критерії ефективності // Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері : монографія / О. М. Єременко, О. В. Соловйов та ін. ; за ред. О. М. Єременка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 242–314.

2. Сумарокова Л. М. Логічна культура публічних комунікацій періоду війни // Філософія та гуманізм, 2022. Вип. 1(15). С. 41–48.
3. Lumer Christoph. «A Theory of Philosophical Arguments» (2020) OSSA Conference Archive. 15. https://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA12/Wednesday/15

Ключові слова: теорії аргументації, аргументативні практики, проблема ефективності теорій аргументації, нові підходи у дослідженні філософської аргументації, практичний аргумент.

Key words: theories of argumentation, argumentative practices, the problem of effectiveness of theories of argumentation, new approaches in the study of philosophical argumentation, practical argument.

КАПУСТІНА НАДІЯ БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

«ТРОЛІНГ» У СИСТЕМІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ: АНАЛІЗ ЯВИЩА

В даний час комп'ютерні та інформаційні технології, зокрема мережа «Інтернет», розвиваються дуже динамічно, охоплюючи все наше життя. У всьому світі зростає кількість користувачів Глобальної Мережі, які активно освоюють її інформаційні та комунікаційні ресурси. Глобальна мережа Інтернет розширює можливості спілкування в сучасному світі, поєднує в один простір різні форми спілкування у різних галузях соціальної діяльності. Інтернет-простір стає засобом формування специфічного різновиду комунікацій. Тролінг в системі Інтернет-комунікації – стає особливим феноменом такої комунікації. Тролінг виник наприкінці 90-х років, завдяки дослідженню Джудіт Донат, яка представила опис провокаційної поведінки людини, користувача Глобальної Мережі і позначила його терміном «тролінг». Тролінг – це агітуюча дія в мережі та на інтернет майданчиках, де користувачі провокують до прояву агресії один до одного, при цьому, не маючи жодної обґрунтованості своїм діям [3]. Отже, коротко можна визначити тролінг як зловмисне втручання в мережеву комунікацію, а той, хто здійснює тролінг, називається тролем – людина, яка прагне уваги через створення негативних почуттів або поведінки, спрямованої на створення протиріч. У результаті контент-аналізу Інтернет-комунікацій ученими були виділені міжкультурні, технічні і універсальні чинники, що вплинули на появу тролінгу в комунікативному просторі Інтернет:

– міжкультурні: виникнення тролінгу пов'язане з розвитком демократичних прав і свобод («батьківщина» тролінгу – США);

– технічні: наявність вільного, комфортного, високошвидкісного доступу в Інтернет; розвиток нових засобів і способів передачі

інформації – безпровідних телекомунікаційних засобів (мобільні телефони, комунікатори, планшети і ін.) і різних безпровідних технологій і способів виходу в Інтернет (Bluetooth, SMS, 3g, Wi-fi, Wimax, інших);

– універсальні: популярність віртуальної комунікації як порівняно недорогого, зручного і швидкого способу обміну інформацією між користувачами незалежно від відстані та ін. [1, с. 175].

Для тролінгу, як певного вид комунікативної поведінки характерно: віртуальність; відкритість, публічність; намір; нещирість; недоброзичливість. Тролінг існує завдяки підключенню до Інтернету та наявності онлайн-спільнот. При живому спілкуванні, провокатора (троля) було б проігноровано чи видалено за неналежну поведінку одразу, при віртуальному спілкуванні троль спочатку маскується під звичайного учасника спільноти, лише згодом виявляє свої наміри. Тролінг перебуває у відкритих дискусіях, де крім самого троля там є як мінімум два учасники розмови, а частіше – набагато більше. Іноді тролінг може бути спрямований на одну людину, але для виконання мети все одно потрібна вже сформована аудиторія учасників спільноти. Тролінг не може бути випадковим, як правило, він передбачає продуману послідовність повідомлень з метою уразити та пересварити співрозмовників. Цілі троля різноманітні: задоволення особистих амбіцій, знущання над несимпатичними тролю людьми, наклеп і компрометація будь-кого, публічне висміювання та приниження однієї людини або цілих груп людей, що призводить до зіпсованої репутації, недовіри, використання чвар для руйнування спільнот, отримання особистих вигод від сварок між оточуючими та інші. Троль немає мети щось дізнатися чи зрозуміти, його неможливо переконати, запитання, що задаються їм, – лише засіб розбурхати співрозмовників, тому він ніколи не задоволений відповідями, навіть найвичерпнішими. Тролінг не буває доброзичливим, це вид комунікації, що передбачає відчуження від співрозмовника, відсутність емпатії, зарозумілість і неповага як до окремої людини так і до усієї спільноти. Тролінг як форма комунікативної інтернет-взаємодії суперечить інтересам онлайн-спільноти, замість того, щоб дотримуватись логіки співпраці, співпраці та обміну, характерної для функціонування онлайн-спільнот, троль служить своїм інтересам, порушуючи функціонування спільнот. Тролінг може бути справді шкідливим для онлайн-спільнот та соціалізації, що лежить в основі існування спільнот. Г. Ревіллард пояснює у своїй книзі «Взаємодії в Інтернеті», що коли взаємодії в Інтернеті засновані на тролінгу, вони стають надто важливими і існує ризик відвернути співтовариство від того, для чого воно було спочатку створено, і, таким чином, зруйнувати його зсередини [4]. Інтернет-комунікації надали тролю багато можливостей та прийомів. Найпростіше – це вкидання будь-яких наклепів, наклеп зазвичай висловлюється не у вигляді прямої образи, а у вигляді версії або слуху. Ще один з прийом тролінгу – віднести співрозмовника до певної умовної групи (патріоти, ліберали, анти-хто-завгодно), а далі приписати йому найбільш одіозну думку якогось члена цієї групи. Більш складний прийом – це перетлумачення слів (зазвичай другорядних слів) співрозмовника в помилковому ключі

та приписування їм певного кліше («штампа») і далі оперування лише цим кліше. Якщо троль комунікує з людьми, які знайомі, то іноді він починає лестити одним і ображати інших, представлятися одним – другом та однодумцем, іншим – недругом, щоб пересварити людей між собою. Крім того, тролем можуть бути використані різні прийоми роботи з текстом – різний регістр, ламані літери, робота з розміром, кольором та шрифтом, графічні засоби – зображення, відеозаписи. У віртуальному просторі зустрічаються: троль-текст, текст, в якому містяться висловлювання, що принижують честь та гідність тієї чи іншої групи людей чи певної людини; троль-коментар, коментар – головна мета якого принизити і образити співрозмовника або автора тексту, троль-картинка, троль дуже часто вибирає собі аватарку що представляє із себе не однозначні зображення або слова, наприклад, ті що відносяться до знеціненої лексики, іноді троль воліє замаскуватися і тоді використовує картинки, що позитивно сприймаються.

Міркування про допустимість чи неприйнятність тролінгу залежить насамперед від виду тролінгу. Тролінг, який можна охарактеризувати як «захисний», здається та сприймається онлайн-спільнотами як прийнятний. Так ми можемо спостерігати за діями тролів, які нападають на цільового та сприйманого троля як «зловмисного», щоб попередити інших учасників про присутність цього небажаного троля у спільноті. Незважаючи на ризики, властиві тролінгу, коли він робиться з «правильних причин», він може бути позитивним, Антоніо Казіллі пояснює таку поведінку з погляду соціальних процесів: «Ми тролі, працюємо щоб викликати зміни у позиціонуванні людей у мережах. Іноді йдеться про те, щоб кинути виклик певним авторитетам та ієрархіям, створеним на дискусійних форумах, в онлайн-спільнотах – ці тролі існують для того, щоб виводити новий контент» [2, с. 319]. «Деструктивний» тролінг це тролінг, який може бути дійсно шкідливим для спільнот та соціалізації, що лежить в основі існування онлайн-спільнот. Такий тролінг, суттєво гальмує принципи соціалізації в інтернет-спільнотах, роблять його неприйнятним, навіть небезпечною практикою для спільнот. Вочевидь, мережевий тролінг як одна з форм комунікативної поведінки має і негативні (деструктивні), і позитивні (конструктивні) функції. Конструктивний тролінг є спробою активізації дискусії на форумі, відродження мережевого життя, звернення уваги редакторів на некоректну інформацію, поліпшення настрою членам спільноти. Деструктивний тролінг спрямований на навмисну образу ідеалів, пріоритетів учасників мережевих спільнот, засмічення форуму; дискредитацію ресурсів для порушення психологічної рівноваги їх учасників; переслідування та ін. [1, с. 176].

Таким чином, «тролінг» є складною комунікативною формою взаємодії людей в Інтернеті, це поведінка в інтернет-спільнотах, яка може бути визначена як девіантна, основою якої є яскраво виражений провокаційний характер, головною метою якого є підбурювальний, саркастичний, провокаційний або гумористичний зміст повідомлень, з метою схилити інших користувачів до марної конфронтації.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк Л. Й. Мережевий тролінг як вид комунікативної поведінки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. Вип. 1. С. 172–180.
2. Casilli A. Les liaisons numériques. Vers une nouvelle sociabilité. Paris, Ed. du Seuil, 2010. 336 p.
3. Donath J. Identity and Deception in the Virtual Community. Prepared for: Kollock P. and Smith M. (eds). Communities in Cyberspace. London : Routledge. Last Modified: 02:16 pm EST, November 12, 1996. URL: https://smg.media.mit.edu/people/Judith/Identity/IdentityDeception.html (date of access: 30.04.2023).
4. Revillard A. «Les interactions sur l'Internet». Terrains & Travaux 1(1), 2000. P. 108–129. URL: https https://www.researchgate.net/publication/277837464_Les_interactions_sur_l'Internet (date d'accès: 02.05.2023.)

Ключові слова: Інтернет, онлайн-спільнота, Інтернет-комунікація, девіантна поведінка, тролінг, троль.

Key words: Internet, online community, Internet communication, deviant behavior, trolling, troll.

ШАМША ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

ДУХ І ДУША ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ МЕДІЙНИХ ПРАКТИКАХ

Як відомо, людське «Я» складається з двох великих елементів – духа і душі. Дух, в свою чергу, розпадається ще на два елементи. Ці елементи в різних контекстах і різних філософських традиціях отримують різні назви, але їхній зміст залишається одним й тим самим. Їх називають предметною та рефлексивною свідомістю, розсудком та розумом (у філософській традиції від Античності до Німецької класичної філософії), I та Me, які утворюють Self в прагматизмі У. Джемса та Дж. Г. Міда [1, с. 24]. В усіх випадках йдеться про два рівня логічного мислення. Один з них дозволяє господарювати в універсумі матеріальних речей, ставити ці речі на службу власним цілям, другий – дивитися на себе, начебто, «з боку». Перший це – предметна свідомість, яка спрямована на дослідження речей (предметів), другий – рефлексивна (від слова «рефлектор» – дзеркало), яка уможливлює не лише відображення (як звичайне дзеркало), а й самовідображення, тобто – самопізнання.

Душа людини має також декілька назв – безпосередній потік свідомості, інтенційність, в певному сенсі – емоційний інтелект тощо. Душа – це самий універсум почуттів людини та його інтелектуальна обробка. Окрему увагу звернемо на те, що в жодній з назв не йдеться про те, що душа – це деякі *почуття*, які існують, начебто, на противагу *розуму*. В усіх випадках йдеться про м'яку форму

інтелекту – безпосередній потік свідомості, емоційний інтелект. Людина взагалі постає гармонійною істотою, цілісною – і, відповідно, різкі протиставлення їй не властиві. Хіба що людина сама жорстко експлуатує один з елементів власного «Я». Наприклад, професійна наукова діяльність пов'язана з експлуатацією рефлексивної свідомості (розуму), який спроможний бути протиставленим як розсудку (тут отримуємо обґрунтування чисельній кількості історичних анекдотів про «непристосованість» вчених до звичайного життя, простих буденних ситуацій), так і душі (коли теорія переважає над людським життям). Слід зазначити, що заняття позитивними науками (а ними в проекті О. Конта є *всі* науки, окрім філософії та теології), ґрунтується на експлуатації предметної свідомості, що призводить до перебільшення ролі розсудку, і – як наслідку – догматизму. Він, в якості професійної деформації самосвідомості, може спостерігатися у представників емпіричних наук, які стають прибічниками, так сказати, «живої практики», яка протиставлена «мертвій теорії». Це протиставлення також надумане – яке існує лише в голові такого дослідника: не потрібні ані теорія без практики, ані практика без теорії. Потрібно прагнути їхньої єдності, а не протиставляти. Так що, нічого поганого в, так сказати, «теоретичному» мисленні немає – для того, щоб робити коректні узагальнення, потрібно працювати над мисленням роками (навіть, десятиліттями). Тому, хороше теоретичне мислення «важиться», без перебільшень – «на рахунок золота», воно не дається тільки завдяки таланту, або наполегливій праці – потрібний так би мовити, «сплав» одного та другого.

Нарешті, більшість людей використовують переважно душу (в якості джерела комунікації), що допомагає у вирішенні повсякденних проблем та дозволяє впоратися з універсумом почуттів. Розсудок і розум (дух) також застосовуються, але носять підпорядкований характер, тому можуть використовуватися (і, почасти, використовуються) некоректно. Логічне мислення, яке спирається на розсудок, працює з вибірковою правильністю – силогістика Арістотеля «не завжди» може бути схопленою інтуїтивно. Робота розуму також зазвичай має часткову результативність і, на перший погляд, мудра людина, раптово видає думку про матеріальність мислення (різновид «круглого квадрату» на сучасний лад).

Все це обумовлює сучасні медійні практики – універсум комунікацій людини: зі світом, з суспільством, з іншою людиною, з буттям, з абсолютом.

І дух, і душа працюють в кожної людини, використовуються у всіх видах комунікації – від комунікації у мессенджерах до комунікації з представниками влади, або з абсолютом під час молитви, комунікації з видатними умами людства під час читання книжок, або – комунікації з геніальними композиторами, художниками тощо. В залежності від того, дух, чи душа переважають в якості основного способу здійснення комунікації (а якщо дух, то в залежності від переваги предметної або рефлексивної свідомості) перебуває ефективність цих комунікацій. Можна прочитати книжку і нічого не зрозуміти, можна прослухати

твір Моцарта і розчаруватися, бо шансон дає більше токсичних емоцій. Можна слова іншої людини, які сказані від серця, знецінити, адже з точки зору предметної або рефлексивної свідомості вони нікчемні.

Таким чином, люди спілкуються різними мовами, навіть якщо вони спілкуються однією. Вони не чують один одного, розмовляють із собою, перебувають у монолозі, унеможливлюють діалог.

Одна й та сама фраза, або думка, або слово, вимовлені предметною, рефлексивною свідомістю, або душею людини, мають зовсім різне значення. Припустимо навіть, діаметрально протилежне – в деяких випадках. І фраза я не зрозумів (зрозуміла) отримує незрівнянно більшого смислового забарвлення ніж можна собі уявити. Для предметної свідомості фраза «я запізнився» носить операційний характер – характер визнання провини, та прийняття адміністративних наслідків, які повинні настати. Для рефлексивної свідомості ця фраза, як така може взагалі не мати сенсу і дорівнювати мовчанню. Для безпосереднього потоку свідомості (душі людини) ця фраза може бути сповнена глибокого сенсу.

Мовчання як спосіб комунікації для предметної та рефлексивної свідомості постає слабкістю, відсутністю аргументів. Для безпосереднього ж потоку свідомості мовчання може бути красномовнішим за будь-яке красномовство.

Думки «пересічних» людей можуть нічого не значити для науковця з рефлексивною свідомістю, викликати цинізм у науковця з предметною свідомістю, або у «практика». В свою чергу, для пересічних людей думки науковців нічого не вартують, постають різновидом «абракадабри», способом «розписати ручку», а думки адміністративного персоналу сприймаються як спосіб познущатися над «звичайними» людьми (в лапках, бо як відомо – звичайних людей не існує).

Інформаційні війни, які постають хіба що не головною ознакою нашого часу, базуються на маніпуляціях масовою свідомістю (див. наприклад: [2]).

Маніпуляції, як силові прийоми у комунікації, попадають напрямки в душу, обминаючи розум, який стає повністю неспроможним. Успішно проведена маніпуляція масовою свідомістю, створює велику групу розлючених, чи шокованих, чи розгублених людей, яким розум вже не заважає. В певному сенсі маніпуляції – це спосіб «відключити» розум, зробити його безпечним для маніпулятора.

Слід зазначити, що окрім добре продуманих прийомів, різке переключення з розсудку на душу, на розум – в будь яких варіантах тощо, також є маніпуляцією, адже якраз упредметнює «подвійне послання»: шизофреногенний патерн, який спроможний знищити психіку, в силу її однозадачності.

Отже, аналіз сучасних медійних практик – будь то комунікація в мессенджерах, резюме для влаштування на роботу, позовна заява, слова, спрямовані іншій людині – повинен враховувати, якою частиною людського «Я» здійснюється та, або інша медійна практика. Це може бути дух (розсудок, або розум) або душа. Хоча всі три елементи присутні та працюють в комунікаціях будь-якої людини, одна з частин

постає основною, а інші дві – підпорядковуються першій. Тому, «аналіз» людини без урахування домінуючої частини «Я», нічого не вартує, він створює непоганий шанс нічого не зрозуміти.

Список використаних джерел:

1. Мід Дж. Г. Дух замість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Дж. Г. Мід / пер. з англ., передмова та коментар. Т. Корпало. – Київ : Український центр духовної культури, 2000. – 416 с.
2. Шамша І. В. Маніпуляції масовою свідомістю як дефективний модус інформаційного суспільства / І. В. Шамша // Журналістика та соціальні комунікації в контексті становлення громадянського суспільства в Україні і в світі: виклики, тенденції, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 4 листопада 2022 р.) / наук. ред. В. Калкутіна ; упоряд. Ю. Грушевська. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. – С. 126–130.

Ключові слова: дух, душа, розсудок, розум, презентація себе, комунікація, медійні практики, філософська антропологія.

Key words: mind, soul, reason, self-presentation, communication, media practices, philosophical anthropology.

ТОКАР ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

ВЧИНОК ЯК АРГУМЕНТ

Stop the world, I want to get off!

У квітні актуалізувалася пролонгована у часі дискусія стосовно впливу штучного інтелекту на суспільство і пов'язаний із ним ризик дисбалансу прогресу безпеки та прогресу можливостей. Раз у раз дана суперечка загострювалася на фоні певних проривів у цій галузі. Не стала винятком і ситуація із запуском чат боту із штучним інтелектом ChatGPT наприкінці 2022 року. Шалений приріст активних користувачів, доступність загалу, широкий спектр заявлених можливостей системи, швидкість самонавчання і поява лише за п'ять місяців, більш довершеної модифікації цього споживчого додатку, викликали в суспільстві широкий спектр питань від вже традиційних: проблема академічної доброчесності та дезінформації, так і нових: створення нового виду «інтерактивних генеративних медіа» із «цільовим рекламним контентом із максимальним переконуючим впливом». Стурбованість некерованістю ризиками і невизначеність щодо ефекту, який можуть мати потужні системи ШІ переросла в вервечку гучних заяв окремих спеціалістів в цій галузі та у колективне звернення до лабораторій ШІ з вимогою взяти паузу у конкурентній гонитві,

призупинити навчання систем, не виключаючи навіть можливість застосування урядами мораторію [1]. На фоні різних аргументів, які пролунали в цих заявах, в даній роботі ми звернемо увагу на аргумент, який взяли на озброєння критики: звільнення Джеффрі Хінтона. «Хрещений батько ШІ» [2] – людина, яка пів століття займалася створенням штучного інтелекту і розробки якої лежать в основі таких інструментів, як ChatGPT, Midjourney, тощо звільнився з корпорації Google, приєднався до лав критиків безвідповідальної гонитви корпорацій зі створення продуктів на основі генеративного штучного інтелекту і висловив занепокоєння можливістю використання цих інструментів всупереч інтересам людства. Так в арсеналі критиків з'явився новий **апелюючий аргумент** з відсилкою до авторитету **ad verecundiam**, який із завзяттям почали тиражувати засоби масової інформації. Та ряд коментарів під цими постами, використовуючи апелюючий аргумент ad hominem (до людини) намагалися дискредитувати Д. Хінтона, нівелювати значення його вчинку і поставити під сумнів допустимість використання його в якості аргументу в цій дискусії. Постає питання: за якими критеріями можна оцінити прийнятність посилання на вчинок і використання його в якості апелюючого аргументу з відсилкою до авторитету чи вважати його помилкою в аргументації?

Під час аргументації допустимо посилатися на авторитет, але при цьому необхідно виконувати наступні умови: кожен авторитет – спеціаліст в певній галузі і на висловлювання авторитету, дотичного до такої галузі можна посилатися. Також, потрібно враховувати, що посилання на авторитет містить лише імовірні доводи, які можливо використовувати лише для підтвердження прямих доводів; потрібно наводити не слова, вихоплені із контексту, а думки, виокремлені в результаті його аналізу. Безпідставне посилання на авторитет перетворюється на хибний аргумент, якщо наводяться слова, які авторитет не висловлював, або якщо авторитети вигадуються. Авторитетність Джеффрі Хінтона в галузі штучного інтелекту не викликає сумнівів. Проблемним залишається виокремлення думки із його вчинку для представлення в якості аргументу.

Якщо встановити єдність контексту, судження авторитету і зв'язку і положенням, що обговорюється в процесі комунікації, це дасть логічні підстави використовувати вчинок в якості демонстрації апелюючого аргументу до авторитету. Вчинок – акт єдності контексту унікального життя людини та смислового змісту його судження. Долаючи ризик самовідчуження, у вчинку знаходить своє вираження власна позиція особистості. Власна позиція людини в світі визначається моральнісно-змістовним напрямком її вчинку, який характеризується безпосередньою свідомою участю в подіях і добровільно взятою на себе особистою відповідальністю. Більш того, цінності які відстоюються і є лише можливостями, можуть стати дійсністю саме у вчинку «на підставі визнання єдиної [Я – дієвої] причетності», особливо, якщо іде мова про професіонала, який «рухається за логікою речі» і це дає можливість мати судження найбільш

дотичні до дійсності. «Відповідальний вчинок один долає будь-яку гіпотетичність, адже відповідальний вчинок є здійснення рішення вже безвихідно, непоправно і безповоротно; вчинок – останній підсумок, усебічний остаточний висновок; він стягує, співвідносить і дозволяє у єдиному і унікальному і вже останньому контексті і сенс і факт, загальне й індивідуальне, реальне та ідеальне, бо все входить у його відповідальну мотивацію; у вчинку вихід із тільки можливості в неповторність реалізується раз і назавжди» [3, с. 15–16]. **Відповідальний вчинок** – це те, у чому одиничне суще долучається до загального буття як події, а відповідальний вчинок **професіонала** постає тим **особливим** в тріумвіраті одиничне – особливе – загальне, ось чому має вагоме значення в якості прикладу і **ефективним аргументом в комунікативній практиці**.

У деяких коментарях до статті, що вийшла в The New York Times, можна побачити трактування звільнення Д. Хінтона як спробу саме уникнути відповідальності за подальший розвиток подій, зістрибуючи з вагонетки, яка втратила керування і мчить по коліям (див. моральна дилема «проблема вагонетки»). Але така аналогія на думку автора є помилковою, адже як для спеціаліста в цій галузі, його точка біфуркації, коли уявні побоювання починають набувати реальних рис, не збігається із позицією пересічних алармістів. Цією точкою став момент, коли для нього стало очевидним, що «технологічні гіганти замкнені в конкуренції, і її неможливо зупинити» [1], і це іде в розріз з принципом відповідального підходу до ШІ, проголошеною компанією, в якій він працював. Це вказує на позицію Д. Хінтона щодо необхідності дотримання **принципів відповідальності** за майбутнє та перед майбутнім і усвідомленням своєї причетності до загроз, які постали перед людством в результаті створення генеративного штучного інтелекту. Тільки відповідальний вчинок, як вже було сказано, долає будь-яку гіпотетичність, адже постає в якості втіленого рішення. Тільки у вчинку є вихід із можливості в дійсність. Таке явлення себе створює «буття-подієвості» у категоріях Бахтіна і безвідповідальним воно бути не може.

На думку автора, саме відповідальний вчинок авторитетної людини можна вважати самодостатнім, ефективним аргументом в комунікації, але при цьому він має виступати посиленням доведення, а не підміняти його (як це роблять певні ЗМІ і «спеціалісти»). Тому, звільнення Джеффрі Хінтона чудово вписується в аргументацію критиків безвідповідального навчання штучного інтелекту та посилює її. І не менш важливе значення даний вчинок має в якості попередження наступним поколінням про небезпеку безконтрольного та неприборканого технологічного розвитку, адже виходить із принципу відповідальності.

Список використаних джерел:

1. The godfather of A.I.' leaves Google and warns of danger ahead / The New York times / 01.05.2023. https://www.nytimes.com/2023/05/01/technology/ai-google-chatbot-engineer-quits-hinton.html

2. Pause Giant AI Experiments: An Open Letter March 22, 2023. https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/
3. Бахтін М. М. До філософії вчинку / переклад А. В. Фурмана. Психологія і суспільство. 2019. № 1. С. 5–34.

Ключові слова: аргументація, апелюючий аргумент, ad verecundiam, вчинок, принцип відповідальності, одиничне, особливе, загальне.
Key words: argumentation, appealing argument, ad verecundiam, act, principle of responsibility, single, special, general.

КОТОВСЬКА АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НЕВІГЛАСТВА В ЕПОХУ ТОТАЛЬНОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Інформаційна епоха почалася у другій половині XX століття і характеризується, крім інших ознак, доступом до необмеженої кількості інформації з допомогою технологій Інтернет.

Згідно з новим цифровим звітом Global Statshot за квітень 2023 року, опублікованому у співпраці з We Are Social та Hootsuite понад 5 мільярдів людей у всьому світі зараз користуються Інтернетом [1].

Загалом у світі на даний момент проживає близько 8 мільярда людей, що означає, що близько 64 % населення планети має необмежений доступ до пошуку, використання та, головне, публікації матеріалів у всесвітній мережі. Пошукові системи мають регіональний характер та алгоритми їх видачі можуть бути «відкориговані» працівниками корпорації за (або без) вказівкою зацікавлених осіб. Прикладом такої корекції стали результати видачі інформації про війну Росії проти України в 2022 році пошуковою системою компанії Яндекс, штаб-квартира якої знаходиться в РФ.

В даному випадку це стає лише однією з можливостей щодо розповсюдження невігластва. Залежно від поставлених цілей зацікавлених осіб такою пропагандою точок зору можуть займатись як цілі інституції, так і окремі особи. Проблема маніпулювання свідомістю стає із цифровізацією більш наявною. Так окремим прикладом може стати черга скандальних судових процесів, спочатку актора Джонні Деппа до Ембер Хьорд щодо дифамації (публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації [6]), а зараз й судовий процес над колишнім президентом Сполучених Штатів Америка – Дональдом Трампом. Якщо в першому випадку існували конкретні дії однієї особи у вигляді розповсюдження хибної інформації та нанесення шкоди репутації то у іншому випадку кримінальне провадження стосується навпаки укриванню інформації, яка б могла

повпливати на результати виборів під час агітації виборців президента США у 2015–2017 роках.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що невігластво може працювати в обидва боки – ставати вірою у несправжнє та незнанням істини.

Філософія розглядає незнання з позитивної точки зору, як вхід до знань. Античні філософи розглядали проблему невігластва як найбільше зло але й стимул до отримання нових знань. За словами Платона: «Моє обмежене знання походить від мого незнання» [3]. Проте Платон також переказує слова Сократа, що «існує лише одне добро – знання, і лише одне зло – незнання». Цим він підкреслює значення уникання позиції незнання щодо розуміння світу. Зі свого боку, Аристотель зауважує, що «незнаючий стверджує, а мудрий сумнівається і розмірковує» [4]. Це означає, що мудра людина не квапиться з висновками, а усвідомлює обмеженості свого знання, зіштовхуючись з величезними проблемами Всесвіту. Саме тому вчений незнаючий може вказувати на обережне ставлення мудреця, який розуміє, що природні обмеження знань існують і мають велике значення.

Невігластво як сучасна соціальна проблема знов набула популярності у дослідників у 90 х роках ХХ століття. Одним з перших дослідників став професор Стенфордського університету проф. Роберт Ніл Проктор. У своїй книзі «Агнотологія: створення та усунення невігластва» він зазначає: «Хоча для більшості речей це (невігластво – прим. Автора) не має великого значення, як, наприклад, температура кипіння ртуті, у важливих політичних чи філософських питаннях люди, як правило, спираються на віру, традиції чи пропаганду більше, ніж на раціональне знання» [2].

Професор Проктор виявив, що невігластво поширюється, коли, по-перше, багато людей не розуміють якоїсь концепції чи факту і, по-друге, коли групи з особливими інтересами – комерційні компанії чи політичні угруповання – навмисно створюють плутанину навколо певної проблеми. В своїх роботах він погоджується із Сократом, який вважав незнання загальним злом, яке породжує різноманітні інші злочини та моральні проблеми [5].

Окремої уваги у сучасному світі стає й ризик швидкого розповсюдження невірної інформації через соціальні мережі. Неологізм «фейк» набув особливого значення під час розповсюдження інформації щодо війни РФ проти України. Так, користувачі мереж розповсюджували відеоматеріали, швидко вони ставали найбільш популярними та викликали хвилі обурення або гнів населення, та після аналізу подібних матеріалів через метадані або на додаткову обробку зображення виявилося, що воно не співпадає з заявленою інформацією щодо обставин його зйомки або взагалі зроблено штучно. А із запуском штучних інтелектів які генерують фото, відео або текстовий контент за запитом користувача, розповсюдження подібної невірної інформації стане додатковим полем ризику для людства.

Сучасні правові системи ж виявились ще не готовими для подібних викликів. Наразі існують лише окремі нормативно-правові акти що

регулюють деякі аспекти розповсюдження інформації та її доказовості, але швидкість розповсюдження подібної інформації та емоції суспільства що вона викликає набагато більша ніж швидкість реакції або перевірки такої інформації компетентними органами. Власники ж корпорацій женуться не за якістю контенту або за її правдивістю, а за увагою аудиторії та налаштовують алгоритми видачі контенту користувачам за інтересами або реакціями не беручи до уваги її дійсність.

Роблячи висновки з переліченого ми можемо дійти думки, що розробка нових алгоритмів перевірки, розробка механізмів стримування та покарання, а також завчасної реакції на розповсюдження хибної інформації є актуальною проблемою сьогодення, а невігластво стає на найближчі часи наймасовішою проблемою людства, що потребує окремої уваги правознавців, соціологів та філософів.

Список використаних джерел:

1. Digital 2023 April Global Statshot Report // Datareportal, 23 kvitnia 2023. Retrieved from https://datareportal.com/reports/digital-2023-april-global-statshot
2. Robert N. Proctor and Londa Schiebinger, eds., Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance (Stanford, CA: Stanford University Press, 2008).
3. Історія філософії : [енциклопедія] / укладач та головн. науковий редактор О. О. Грицанов. – Мінськ, 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: yanko.lib.ru.
4. Платон. Бенкет [Текст] / Платон; пер. з давньогр. і коментарі Уляни Головач. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 178 с.
5. Шаповал В. М. Філософія права. Частина І. Історія філософсько-правових вчень : [навч. вид.: лекції з історії філософії права] / В. М. Шаповал. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 156 с.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемчученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1998. Т. 2: Д – Й. – 1999. – 744 с.

Ключові слова: невігластво, пропаганда, агнотологія, інформаційна війна, пропагандистський вплив, філософія права.

Key words: ignorance, propaganda, agnotology, information war, propaganda influence, philosophy of law.

САЄНКО ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії

ЗМІНА ПАРАДИГМ АЛХІМІЇ

Сам термін «зміна парадигм» (переклад англійського терміну paradigm shift), був вперше введений у 1962 році у книзі «Структура наукових революцій» [2], автором якої був історик науки Томас Кун (1962 р.). Цей термін він застосував для опису зміни базових посилок

у межах провідної теорії науки. Після нього самі терміни «парадигма» та «зміна парадигм» стали надбанням інших сфер людського знання.

Вивчення історії хімії та вплив алхімічних дослідів на сучасну науку спонукало мене на написання цієї роботи. На цей творчий процес надала значного впливу стаття: «Історія хімії: опис, виникнення та розвиток» [4].

Існує декілька етапів розвитку хімічної науки, кожен з яких починався і закінчувався через зміну парадигм.

Як свідчить археологія історія емпіричних хімічних дослідів почалася задовго до нашої ери. Без них став би неможливим розвиток ремесла, а відтак і перший розподіл праці. Вже у створенні перших металевих сплавів, або перших фарб ми можемо побачити зародок хімічної науки, хоча на той момент самого поняття науки фактично не існувало, а первісні знання про природу носили характер релігійних та магічних формул.

Лише у давньогрецькій цивілізації з її культом науки та освіти хімія почала набувати наукових рис, у тому числі у вигляді виникнення теоретичних знань. Саме тут представники філософської школи софістів в п'ятому столітті нашої ери досліджують взаємовідносини «людина-космос», і завдяки цьому приходять до висновку про те, що для перетворення навколишнього світу людині необхідні відповідні засоби. У цей же час Демокріт формулює атомістичну картину, згідно якої усі навколишні нас об'єкти складаються з елементарних частинок. Згодом ці частинки отримають назву «атом», тобто «неподільний» [1, с. 9].

Першою систематизованою формою хімії як науки вважається алхімія.

Алхімію визначають як натурфілософську протонауку, яка ставила головною метою досягнення безсмертя для людини через створення хімічним шляхом особливої сполуки – еліксиру безсмертя. Початкова парадигма алхімії була заснована на пошуку філософського каменю, який міг би перетворювати звичайні метали на золото та давати вічне життя. Також алхіміки працювали над створенням ліків від усіх хвороб – панацеї, а також над проблемою перетворення неблагородних металів на благородні. Хоча жодна з цих цілей не була досягнута, досліди алхіміків дали величезну кількість емпіричного матеріалу для подальшого розвитку хімії.

Величезну роль у систематизації та збереженні алхімічних знань відіграли стародавні бібліотеки. Зокрема відомо, що найбільшою бібліотекою стародавнього світу була бібліотека Олександра Великого.

Не випадково найбільшим науковим центром у часи до нашої ери сформувався в Олександрії Єгипетській. Навіть існує думка, що історія органічної хімії почалася саме звідси. Саме в цьому місті зароджується найбільш систематизована школа алхімії, що увібрала у себе найбільші досягнення східної та західної алхімії. На даному щаблі були цілком поєднані знання стародавніх греків, персів, єгиптян і теорії Платона та Аристотеля, що, власне, і відбилося в алхімії.

Для алхіміків властивий був особливий інтерес до металів. Для даних речовин навіть було розроблено власне структурування на

основі небесних об'єктів. Так, срібло у візуальному плані зображували як Місяць, залізо – у формі Марса. У цей час з'являються перші твори, що висвітлюють наукові пошуки і місце людини в світі. Історія розвитку хімії починає збагачуватися подіями. Відлюдник-дослідник Болос родом з поліса Мендеса написав трактат «Фізика і містика», який став результатом його довгих поневірянь і відбив в собі опис відомих металів і дорогоцінного каміння, їх властивостей і практичну значимість для людини [1, с. 13].

Відомий багатьом алхімік Зосім Панополіт у своїх численних працях розглядав штучні методики отримання золота з металів. Саме з цього моменту про алхімію заговорили майже всі, нею стали цікавитися різні верстви населення, яких вабила думка про можливість видобутку золота з інших металів [4].

Провідними спеціалістами з алхімії певний час вважалися єгиптяни. Вони вивчали не тільки різні метали, але і сировину, з якої вони видобувалися. Саме у Єгипті була відкрита практична школа видобутку амальгами, яка являла собою сплав ртуті з іншими металами (за винятком заліза та платини) [4].

Відкриття амальгами викликало значний ажіотаж у середовищі причетних до алхімії. Вони стали вважати, що віднайдений сплав є нічим іншим, ніж першоречовина, основа нашого світу. Приблизно в цей же час відбувалися нові відкриття у золотарській справі. Так, було встановлено, що за допомогою свинцю золото можна виділяти з руд неблагородних металів, хоча і неможливо відділити від срібла. Такі відкриття, щоправда, тільки стимулювали пошуки «філософського каменю» – елементу, що перетворить на золото будь-який метал [1, с. 15].

На наступному етапі свого розвитку накопичений грецькою школою досвід переходить в арабський світ. Тут настає справжній-сінький золотий розквіт, коли безліч мусульманських дослідників активно включається в науковий процес. Вчені змогли домогтися низки нововведень: було відкрито фосфор, сурму, на їх основі розроблено нові види ліків і методи лікування ними [4].

Одночасно з'явилася ідея про те, що будь-яку речовину можна перетворити на цей дорогоцінний метал. А зробити це можливо, відшукавши особливий «філософський камінь». Таке твердження теж пожвавило інтерес населення до цієї дисципліни, багато хто почав намагатися вивчити хоча б коротко історію хімії [4].

Наприкінці IX століття арабський дослідник Джабір ібн Хайян висунув ртутно-сірчану теорію. Ця теорія стверджувала, що властивості усіх металів мають основою співвідношення ртуті та сірки. Хоча у даному випадку малися на увазі не самі речовини, а їх «філософські принципи», теорія Джабіра натякала на можливість перетворення одних металів на інші [3]. В результаті вона переглядала минулі погляди на природу походження металів і справила певний фурор в алхімічних колах і арабської, і європейської шкіл.

До представленої епохи християнський світ ще мало знав про ті течії і прогресивні ідеї, які зароджувалися на Сході. Однак

релігійні хрестові походи в якомусь сенсі допомогли зіткнутися двом таким різним світам і здійснити культурну асиміляцію. На рубежі XII–XIII століть європейська наука приймає на себе лідируючі позиції. В даний час йде активне дослідження хімічних речовин. Історія предмета «Хімія» в середньовічний період пов'язана з такими особистостями, як Роджер Бекон, Альберт Великий і Раймонд Луллій [4].

Винайдення пороху стало у своєму роді революцію у свідомості людини, а згодом і у військовій галузі. Винахід пороху вважається досягненням китайських алхіміків, а винахідником європейського пороху вважають Роберта Роджера [3, с. 50].

XVI століття повністю було присвячене пошукам нових елементів, які можна було б використовувати в медицині. Зараз формується безліч ідей про панацеї, речовини, які здатні продовжити життя людини [4].

Емпірична алхімія торувала шлях цілеспрямованим науковим експериментам. У процесі дослідницького пошуку алхіміки здійснили низку важливих відкриттів: вивчили властивості різних речовин, хімічні й фізичні способи впливу на них; отримали різні сплави й хімічні сполуки, кислоти, луги, мінеральні фарби; створили й удосконалили прилади й установки для дослідів. У 14–16 ст. алхімія була тісно пов'язана із завданнями практичної металургії, гірничої справи, медицини. Серед алхіміків цього періоду найпомітніший – Парацельс. Він відкинув частину окультних складових алхімії та зосередився на проведенні фізичних і хімічних експериментів, а також вивченні властивостей людського тіла, активно застосовував хімічні речовини й мінерали у медицині [5].

У XVII столітті алхімічна парадигма почала змінюватися. Від релігійних та магічних ідей алхіміcти почали переходити до наукового підходу. Вони почали досліджувати природу та склад речовин.

У XVIII столітті алхімія повністю перетворилася на хімію, яку ми знаємо сьогодні. Алхімічні терміни та символи були замінені на наукові терміни [4].

Загалом, за свою історію алхімія зазнала кількох змін у парадигмах. Найдавніші алхіміки, які в першу чергу були зацікавлені в перетворенні неблагородних металів у золото, діяли згідно з парадигмою, яка наголошувала на фізичних маніпуляціях матерією. Пізніше, під час арабського золотого віку, алхімія перейшла до більш духовної та містичної парадигми, з більшою увагою до внутрішньої трансформації та досягнення просвітлення. В епоху європейського Відродження алхімія зазнала чергової зміни парадигми, з поновленим наголосом на експерименті та спостереженні з новим науковим методом. Нарешті, у XX-му столітті алхімія зазнала ще одну зміну парадигми, з більшим акцентом на психології та внутрішній трансформації, оскільки практики прагнули застосувати алхімічні принципи до сфери особистого зростання та самовдосконалення. Однак, багато ідей алхімії продовжують впливати на культурну сферу та науку і сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Камінський О. М. Історія хімії. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 197 с.

2. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
3. Максимов О. С., Шевчук Т. О. Історія хімії : підручник. 2010. 250 с.
4. Історія хімії: опис, виникнення та розвиток / Publish Україна. URL: https://publish.com.ua/nashi-dni/istoriya-khimiji-opis-viniknennya-ta-rozvitok.html
5. Рудь М. О. Алхімія // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Алхімія

Ключові слова: парадигма, історичні періоди, алхімія, відкриття, знання, досліди, хімічна наука.

Key words: paradigm, historical periods, alchemy, discovery, knowledge, experiments, chemical science.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: *в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор В. В. Завальнюк*

Секретар секції: *асистент кафедри загальної теорії права та держави А. В. Войткова*

ЗАВАЛЬНЮК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами, в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

ЮРИДИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Основним елементом міжнародних стандартів в антропології є людина та захист її прав і свобод. Питання становлення і розвитку державності, заснованої на конституційних нормах і народі «віч-на-віч», є одним із найактуальніших завдань реформування української суспільно-політичної, економічної та правової системи в Європейське співтовариство. Основним елементом міжнародних стандартів в антропології є людина та захист її прав і свобод.

Вважаємо, що індивід може виступати суб'єктом міжнародного права. У міжнародному праві немає заборони на надання фізичним особам міжнародної правосуб'єктності, і вирішення цього питання залежить від волі договірних сторін. Існування фізичних осіб з міжнародною правосуб'єктністю пов'язане з наданням їм можливості прямого звернення до міжнародних судових органів як позивачів і відповідачів. Міжнародна практика все частіше доводить, що людина має міжнародну правосуб'єктність, передусім, через те, що вона володіє основним елементом правосуб'єктності – а саме, правами та обов'язками у міжнародному праві. У комплексі таких прав та обов'язків вирішальне значення має право звернення людини до міжнародних судових та контрольних конвенційних органів зі скаргами та іншими заявами.

Тенденція розвитку міжнародного права полягає не тільки в регулюванні різноманітних відносин між державами, а й у посиленні ролі людини, що стала одним з учасників міжнародних відносин і суб'єктом

міжнародного права. При цьому треба мати на увазі, що первісні суб'єкти міжнародного права – держави – не тільки мають права й обов'язки з міжнародного права, а й, на відміну від індивідів, створюють його норми та принципи. Тому можна зазначити, що індивід є суб'єктом міжнародного права з обмеженою правосуб'єктністю.

Впровадження в національну юридичну практику міжнародних стандартів прав людини, які закріплені Конституцією та законами України, потребує не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й усвідомлення того, що права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. За цих умов виникає потреба в розробці нових методологічних підходів, які дали б змогу розглядати права людини як загальнолюдську цінність, найважливіший елемент людського буття.

На антропологізацію національної правової системи суттєво впливає міжнародне право. Розширення обсягу правового регулювання та вплив на національне право загальних гуманітарних цінностей зумовлюють трансформацію системи джерел права [3].

По мірі розвитку міжнародного права та міждержавних відносин обсяг прав і обов'язків індивіда збільшуватиметься, а його роль на міжнародній арені – зростатиме.

Дискусійним є питання щодо міжнародної правосуб'єктності людини. Класичне міжнародне право суб'єктами права та міжнародних відносин визнавало виключно держави, міжурядові міжнародні організації та народи, які борються за самовизначення. Суттєві зміни у міжнародному гуманітарному праві, що відбулися після Другої світової війни, зокрема, визнання людини суб'єктом міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, поставило на порядок денний питання про правосуб'єктність людини у міжнародному праві. Першим звернув на це увагу видатний юрист, уродженець України, випускник Львівського університету професор Герш Лаутерпахт. Він був першим у науці міжнародного права, хто не тільки заявив, але й переконливо довів таку правосуб'єктність фізичної особи [1].

Міжнародна практика все частіше доводить, що людина має міжнародну правосуб'єктність, передусім через те, що вона володіє основним елементом правосуб'єктності, а саме: «правами та обов'язками у міжнародному праві. У комплексі таких прав та обов'язків вирішальне значення має право звернення людини до міжнародних судових та контрольних конвенційних органів зі скаргами та іншими заявами. Так, наприклад, на підставі багатьох міжнародно–правових актів з прав людини фізична особа має право звертатися в позасудові (Комітет з прав людини, Комісія з прав людини та ін.) та судові (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини) міжнародні органи за захистом своїх прав. Як указано вище, фізична особа може нести міжнародну кримінальну відповідальність за вчинення міжнародних злочинів. Більше того, Статутом Міжнародного кримінального суду визначено, що така відповідальність може покладатися виключно на фізичних осіб, що закріплено ч. 1 ст. 25: «Суд володіє юрисдикцією щодо фізичних осіб з цим Статутом». Зазначимо також

таку антропологічну властивість Статуту МКС, як врахування віку, з настанням якого є можливим притягнення людини до міжнародної кримінальної відповідальності. За ст. 26 Статуту МКС з юрисдикції Суду виключаються особи, які не досягли 18-річного віку на момент передбачуваного вчинення злочину» [4].

Звичайно, визначені в численних міжнародно–правових актах з прав людини права і свободи фізичних осіб є передусім проявом суверенної волі держав. Але для міжнародної правосуб'єктності суттєвим є не те, ким розроблені права та обов'язки, а їхня суть. Скажімо, обов'язки фізичних осіб не вдаватися до піратства, не використовувати незаконно прапор випливали з міжнародних звичаїв, які лише в 1982 р. були кодифіковані в конвенціях. За злочини проти миру, проти людяності відповідальність у статуті Міжнародного воєнного трибуналу (Нюрнберг) було передбачено вже після їх вчинення. Відповідальність за повітряне піратство та викрадення літаків передбачена цілою системою міжнародних конвенцій.

Отже, сьогодні можна констатувати розширення міжнародної правосуб'єктності індивіда. Так, у грудні 2011 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла третій Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який сьогодні відкритий для підписання та набуде чинності при ратифікації його десятьма країнами-учасницями Конвенції. Протокол передбачає можливість розгляду Комітетом із прав дитини скарг на порушення Конвенції проти країн–учасниць протоколу. Це ще один аргумент на користь антропологізації міжнародного права, яке дедалі більше перетворюється з права держав на право людей.

Формування наднаціонального рівня влади, в який поступово переходить дедалі більше владних повноважень, закономірно приводить до трансформації змісту такого фундаментального принципу правової держави, як поділ влади, що проявляється в зміні функцій гілок влади і співвідношенні між ними.

Визначення Конституцією України головним обов'язком держави утвердження та забезпечення прав і свобод людини, а також проголошення курсу на формування соціальної держави неминуче висувають на перший план проблему захисту прав людини.

Впровадження в національну юридичну практику міжнародних стандартів прав людини, які закріплені Конституцією та законами України, «потребує не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й усвідомлення того, що права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. За цих умов виникає потреба в розробці нових методологічних підходів, які дали б змогу розглядати права людини як загальнолюдську цінність, найважливіший елемент людського буття. У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки кожного правового акту й впровадження в практику законів і норм права з погляду міжнародних стандартів прав людини. Проте розпочати слід із формування ідеї загальних, універсальних ціннісних стандартів, що можуть бути застосовані для регулювання суспільних відносин» [2].

Антропологічний підхід може бути корисний для подолання етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини

та суспільства, його використання є необхідно передумовою налагодження зв'язків між цивілізаціями, правовими системами, державами та людьми, що представляють різні правові культури. Антропологізація виступає певним ядром раціоналізації та ідеологізації культури. Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки надає можливість вивчити певні суспільні процеси і впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності.

У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки кожного правового акту й впровадження в практику законів і норм права з погляду міжнародних стандартів прав людини. Проте розпочати слід із формування ідеї загальних, універсальних ціннісних стандартів, які можуть бути використані для регулювання суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк В. В. Антропологізація права: традиції та сучасність : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 448 с.
2. Руднєва О. Ціннісний вимір прав людини в контексті світових глобалізаційних процесів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2010_4/rudneva.pdf
3. Крішнасвамі Аркот. Дослідження фактів дискримінації у сфері релігійних прав і свобод: [фрагменти звіту Спеціального доповідача Підкомісії ООН у справах про запобігання дискримінації та захисту меншин]. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти. Свічадо. Львів, 2001. Т. 2. 376 с.
4. Завальнюк В. В. Міжнародні стандарти прав людини в їх антропологічному вимірі. Митна справа. 2009. № 5. С. 67–70.

Ключові слова: анторопологія, юридична антропологія, права людини, міжнародне право.

Key words: anthropology, legal anthropology, human rights, international law.

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО ПРАВА

Процеси, які відбуваються у сучасному світі під впливом глобалізації, висувають на порядок денний нові вимоги до розвитку права.

Серед тенденцій правового розвитку в умовах глобалізації слід виокремити тенденцію універсалізації права. В сучасних процесах стрімкого розвитку технологічного інструментарію забезпечення новітніх форм комунікації суспільства відбувається становлення глобальної правової системи, в якій міжнародне право і національні правові системи, стають тісно взаємопов'язаними елементами єдиної

різоми, об'єктом регулювання якої є вся людська цивілізація. З іншого боку, вироблення єдиних та взаємоузгоджених механізмів реалізації та захисту прав і свобод людини на рівні національних правових систем, що має сприяти виявленню та реалізації найуспішніших правових інститутів у всьому світі з точки зору їх оптимальної корисності для регулювання суспільних відносин.

Універсалізація належить до напрямів глобалізації, що, перш за все, характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійним зближенням правових систем та інтеграцією, закріпленою на комунікаційному і технічному рівнях.

Універсалізація – це також тенденція утворення універсальних понять та застосування схожих підходів до застосування таких понять. Універсалізація права – один з важливих аспектів сучасної глобалізації в сучасному світі. Глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни і модернізацію нових систем державно-правових інститутів, норм і відносин.

На нашу думку «проблема універсалізму (з лат. – різнобічність, багатоманітність) і партикуляризму (з лат. – частковість, відокремленість) у праві набуває особливого значення за умов глобалізації правоустроїв у сучасному світі. Універсалізм права означає спільні ознаки, які властиві праву багатьох країн. Партикуляризм, навпаки, наголошує на неповторності і самобутності національних правових устроїв. Однак універсалізм не заперечує національної самобутності права. Він доводить, що зовнішня варіантність правових устроїв є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку, частковими виявами якого і є ці устрої. Цю єдину основу утворюють принципи. Принципом же або закономірністю є ті ознаки, які спільні для різних правових систем» [1, с. 13, 18].

В основі виникнення і посилення тенденції універсалізації «права лежить об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, що відбивається на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Універсалізація права проявляється найбільш яскраво саме в умовах глобалізації. Будь-яка правова система комунікує, розвивається та обмінюється інформацією, що прискорює процес глобалізації».

«Універсалізація – процес, що об'єднує суспільства ідеалом або еталоном. Вона позначається на індивідуальності, диктує свої цінності, потреби та шляхи їхнього досягнення. Універсалізації національного права сприяє формування і функціонування єдиних правових просторів, що складаються з національних правових систем. Такі правові простори формуються з урахуванням, з одного боку, інтересів і потреб відповідних національних правових систем, а з іншого, – тенденцій, що відбуваються в рамках наднаціонального права. Ефективність формування таких загальних правових просторів залежить від розміщення балансу інтересів національного і наднаціонального права.

Необхідно відзначити, що універсалізація національного права підсилює, з одного боку, вплив міжнародного права на національне, а з іншого – зміцнює позиції національного права при розробці норм міжнародного права Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей» [2, с. 18].

Як було зазначено в попередніх роботах, «універсалізація належить до напрямів глобалізації разом з поляризацією й інтеграцією, що характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійною інтенсифікацією феноменів універсалізації, поляризації та інтеграції закріплений на комунікаційному і технічному рівнях» [3, с. 210].

«Універсалізація – це своєрідний процес вивчення, запозичення, пропагування, відкриття нового, навіть насаджування тих ідей, принципів і цінностей, котрі стали ключовими у відповідний період історії. Функціонування сучасних суспільств значною мірою визначається такими цінностями як права людини, соціальний капітал, культура, інформатизація, глобальна політика тощо. В той же час, інформаційна глобалізація охопила всі сфери життя – культуру, релігію, науку, мораль, політику. Використання Інтернету, активний розвиток інформаційних технологій сприяють забезпеченню прав людини, підвищенню комфортності життя людей.

Очевидним є те, що, з одного боку, процес універсалізації прав людини як в частині нормативній, так і в частині інституційній, має місце. З іншого – штучне прискорення цього процесу є неприпустимим в силу все ще наявних сьогодні особливостей локальних і регіональних цивілізаційних середовищ» [4, с. 28–29].

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що сучасне право покликане регулювати складні політичні, економічні, культурні процеси, адаптуватися до наслідків глобалізації. Домінуючою тенденцією розвитку сучасного права має бути вироблення різних інституцій та механізмів забезпечення прав людини, адже право має відображати духовні цінності суспільства, які надають значення і сенсу цьому суспільству. Характеризуючи універсалізм сучасного права, слід зазначити, що зовнішня варіантність правових систем є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Дудченко В. В. Універсалізм і партикуляризм у праві. Правова держава : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2005. Вип. 8. С. 13–19.
2. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 22 с.
3. Буник В. Універсалізація: суть і головні ознаки. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Вип. 5. С. 210–219. С. 210.

4. Пеца Д. Д. Проблеми універсалізації прав людини в умовах глобалізації: окремі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Випуск 31. Том 1. С. 27–29.

Ключові слова: сучасне право, тенденції розвитку сучасного права, універсалізація права, правова система.
Key words: modern law, trends in the development of modern law, universalization of law, legal system.

КРИЖАНОВСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ФЕДОРОВИЧ

доктор юридичних наук, професор

САКРАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ (ВІД НАРАТИВУ ДО КОНЦЕПТУ)

Феномен держави, як один із проявів наднидивідуальних потужних сил, що протистоять окремішній слабкій людині, на протязі усієї її історії окутувався ореолом величності, надприродності, обожнення, виключності, втаємниченості та ін., а, відтак, отримував різні наративні втілення у релігійних, культурологічних, політологічних і правничих дискурсах. Цьому сприяли і влада та її сателіти, які були надзвичайно зацікавленими у утвердженні саме такого флеру держави (державної влади) у суспільній свідомості. Цей феномен отримав позначення як «сакральність» держави (державної влади), і сягає своїми коріннями епохи виникнення і ствердження держави та супроводжує її в усі періоди історичних трансформацій. При цьому природа і прояви сакральності держави (державної влади) змінювалися у різні історичні періоди, набували різних форм у різних народів і країн, проте сам феномен цього явища так чи інакше виступає фактором, який не тільки супроводжує державу завжди, але й значним чином впливає на життєдіяльність, форми державної влади, її роль і місце у процесах розвитку (прогресу) чи деградації суспільства. То ж цілком природньо, що проблематика сакральності держави (державної влади) привернула увагу мислителів минулого (Платон, Аристотель, А. Блаженний і Ф. Аквінський, Т. Гоббс, Ш. Монтескє, Ж.-Ж. Руссо та ін.), а також великої когорти сучасних зарубіжних і вітчизняних філософів, культурологів і політологів. Виключенням тут залишається юриспруденція, наука про право і державу, на теренах якої дослідження цієї тематики не отримали належного місця. Однією із причин такої ситуації може бути те, що сакральність держави, як і інших явищ, здебільшого пов'язується із релігійно-міфологічною свідомістю, про що свідчать поширені дефініції цього поняття (сакральність від фр. sacral, лат. sacri – священний, який належить до релігійного культу і ритуалу, обрядовий [1, с. 17], а також з домінуючими історичними, політологічними та культурологічними наративами. У філології лексеми «святий», «священний», «сакральний» досліджуються як категорії

одного структурно-смислового ряду [2]. Переважно релігійне бачення сакральності, з іншого боку, дало підстави для міркувань щодо послаблення цього феномена у сучасному світі, де релігія та міфологічна свідомість скорочують свій вплив, що також демотивує потенційних дослідників. Може тому позарелігійний наратив сакральності все більш чітко проступає у сучасних дослвдженнях. До речі, Е. Дюркгейм, якому належить першість щодо введення цього терміну у філософію, зазначав, що під сакральними речами не слід розуміти тільки істот, які називаються богами. Будь-яка річ може бути сакральною (у тому числі слова і дії) [3, с. 104].

Новітні прочитання феномена сакральності виводять на вихід його змісту за межі міфології і релігії, що не тільки відкриває нові його грані, але й стимулює розвідки у сфері права та держави, тим більше, що прагнення сакралізувати державну владу зберігається і у сучасних умовах, тим більше, що у неї з'явилися надзвичайно потужні і ефективні інструменти формування суспільної думки, масових настроїв щодо своєї виключності, у тому числі і шляхом маніпуляцій суспільною свідомістю. Сакралізація держави та її інститутів широко використовується як ефективний механізм ствердження і підтримання поширених на політичній мапі авторитарних режимів, що складають величезну загрозу цивілізованому демократичному розвитку сучасного світу і вже призвели до нової хвилі наступу авторитаризму і демократичного відкату [4]. Маніпуляції суспільною свідомістю, що постають у якості технології «панування сакрального над політичною повсякденністю» констатувались навіть російськими авторами (коли це ще уможливлювала обмежена квазіліберальна парадигма) вже напочатку 2000-х років. А те, до яких страшних і масштабних наслідків може вивести зловісна експонента цих практик, ніхто і передбачити не міг до 23 лютого 2023 року. І ця іпостась сакралізації, яка іманентно містить ризики, які мають бути предметом вивчення науки про право і державу, аби запобігати трагедіям народів у майбутньому.

Своєрідною ілюстрацією до цієї проблематики є коронація Карла III 6 травня 2023 року, яка дала поштовх обговоренню у світових ЗМІ питань щодо демократичності монархії, її потенціалу, вад і перспектив та б.і. Діапазон позицій – від «чи може Великобританія скасувати монархію?» до «Король, врятуй планету» [5; 6]. І навіть у США, де (принаймні на папері) відкидається ідея спадкових привілеїв, як зауважив колумніст Юджин Робінсон, американці у той же час люблять стежити за злетами та падіннями британських королівських сімей [5]. То ж цілком справедливою є думка дослідників: процеси глобалізації, що стирають межі культур, залишають для сакрального роль неявної, не завжди визначеної, але стійкої структури, яка може забезпечити єдність соціуму, протистояти руйнуванню його духовних основ. Сакралізація є дієвим культурним механізмом і ефективним способом соціального управління [7, с. 180]. То ж, осягнення природи і форм зовнішнього виявлення сакральності сучасної держави здатне додати нових знань про презентацію і сприйняття державної влади, а у результаті – про новітні тенденції у процесах її інституціалізації і функціонування.

Концептуалізація феномена сакральності, з одного боку відкриває можливість пояснення явищ і процесів у сфері функціонування державної влади, які непідвладні «лінійному» мисленню. З іншого, юриспруденція має опрацювати комплекс питань, які розкривають природу і «функціонал» сакральності державної влади. Для новітнього державознавства концепт сакральності сучасної держави – це можливість пояснити ірраціональні витоки проявів суспільної свідомості і поведінки, розширивши таким чином предметну сферу і методологічний інструментарій науки. Серед питань, які вимагають опрацювання – співвідношення релігійно-міфологічної і «секулярної» сакральності, форми виявлення останньої та потенціал впливу на політико-правову сферу.

Сакральність держави як концепт іманентно містить у собі потенціал взаємодії і впливу на такі характеристики держави, як її імідж, легітимність, стійкість, інституціалізація, а у підсумку – цінність сучасної держави. Також, слід розрізняти сакральність держави (країни), державної влади, її окремих інститутів і складових. Сакральність – це не «формальна», тобто об'єктивована, певним чином закріплена, а фактична риса сучасної держави, яка зафіксована у історичній пам'яті соціуму, культурних кодах і політичних практиках, що відтворюються і розвиваються в рамках конкретної моделі політико-правового режиму. Концептуалізація сакральності сучасної держави на теренах державознавства означатиме як констатацію тих характеристик державної влади, які відображають цей феномен, так і ствердження смислового концептуального ядра наукової категорії, що може бути введена у обіг наук про право та державу, і збагатить їх зміст.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови в 11 томах. Т. 9. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 9. 1978. 916 с.
2. Мацьків П. Святе – священне – сакральне. URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine66-67-36.pdf
3. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни: тотемическая система в Австралии. Пер. с франц. М., 2018. 432 с.
4. Authoritarians want to spread their methods. Democracies must stand guard. https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/09/23/russia-political-party-funding-influence-campaign
5. Robinson E., Brewington A. What to expect from the coronation of King Charles III? Our writers answered your questions. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/05/02/coronation-king-charles/
6. Goins D. God save the king. King save the planet. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/05/02/trans-debate-king-charles/
7. Колінько М. В. Топологічний вимір сакралізації. Вісник Донецького національного університету. Серія: Філософські науки. 2016. № 1. С. 173–183.

Ключові слова: державознавство, сакральність держави, сакральність державної влади, цінність держави.

Key words: science of the state, the sacredness of the state, the sacredness of state power, importance of the state.

МЕЛЬНИЧУК ОЛЬГА СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор

КЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ У МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Однією з актуальних граней теоретичної та практичної юриспруденції є вивчення та застосування до різноманітних правових явищ методології юридичної науки. Широта сприйняття методологічних основ дає можливість не тільки використання того пласту знань, який міститься у догматичних розробках даної галузевої науки, але й залучення міждисциплінарного досвіду інших сфер людського пізнання.

У рамках юридичного поля можуть існувати класична та некласична парадигми [1], як інструменти вивчення сучасних питань права та держави. Відмінність цих парадигм, насамперед, складається у використанні певних принципів пізнання. Та, відповідно, зміна парадигм супроводжується зміною підстав наукових досліджень, а саме – методологічних принципів.

Принцип, у визначенні Ю. О. Волошина, – це основні начала, висхідні ідеї, які характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю та відображають істотні положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної та суспільної організації; вони є внутрішнім переконанням людини, яке визначає її ставлення до дійсності, суспільним ідеям та діяльності [2, с. 3].

Принцип – це пізнавальна установка суб'єкта по відношенню до предмета пізнання, що визначає передзнання, процес та результат його пізнання. Отже, методологічний принцип – це установка імперативного характеру, що визначає особливості використання усіх інших інструментів наукового пізнання. Методологічний принцип зобов'язує, від нього складно відмовитися, з одного боку, так само як і неможливо мислити в площині двох діаметрально протилежних принципів одночасно, з іншого боку.

Якщо звернутися до особливостей класичної парадигми у методології юриспруденції, то яскравою характеристикою розуміння права з позиції класики буде його визнання останньою інстанцією у вирішенні соціальних проблем. Наприклад, класичним видається відоме твердження про те, що право – це усе те, що істинне й справедливе (Віктор Гюго). Тобто у праві можливе існування об'єктивної істини і саме право сприймається як об'єктивна реальність, як частина світу, що оточує людину у повсякденному житті. Отже, одним із основних класичних принципів у методології юридичного пізнання є принцип об'єктивності.

Обгрунтування принципу об'єктивності у юриспруденції можна пов'язати з тим, що право тут має досліджуватися та сприйматися з точки зору уявлень про його незалежну від індивідуальної свідомості природу. Право є частиною об'єктивної реальності та в ньому можуть

бути виявлені об'єктивні закономірності. Тобто передбачається певне абстрагування від свідомості суб'єкта, який пізнає, відбувається відхід від індивідуальності. Суб'єкт пізнання виноситься «за дужки». Предмет, наприклад, сутність права або сутність держави тощо, осягається «сам по собі». Людина, яка вивчає, знаходиться тут за рамками права, як сторонній спостерігач, який начебто може бачити картину всього, що відбувається в праві, повністю. Цей принцип відображається у тому, що будь-яке явище, спостережне або неспростережне, можна пізнавати абсолютно всебічно за допомогою опису його якостей, тобто виявити його повну причину існування.

Використання принципу об'єктивності безперервно пов'язано з принципами конкретності істини та причинності (детермінізму), в яких містяться вказівки на те, що яким би не був предмет пізнання, завжди можна виявити його причину, характеристики, якості, особливості розвитку і це знання буде істинним.

Принцип детермінізму передбачає, що у праві діють причинно-наслідкові зв'язки, усе має свою причину та породжує наслідки, при чому зв'язок між причиною та наслідком є не лише логічним, але й онтологічним. Звідси випливає, наприклад, твердження, що дія закону є безпосередньою.

Як зазначає В. С. Медведєв, підкреслюючи практичне застосування принципу детермінізму, цей принцип є ключовим при встановленні та поясненні мотиву, мотивації, мотивування правопорушень, злочинів і злочинної діяльності [3, с. 38]. Теоретизуючи, можна стверджувати, що у праві існують стійкі причинно-наслідкові зв'язки, що мають універсальний характер. Право розуміється як соціальний механізм, закономірності функціонування якого подібні до закономірностей функціонування будь-якого механізму.

Наступний класичний принцип – це принцип раціональності, відповідно до якого у праві завжди домінує раціональний елемент, право є втіленням розуму та логіки. Як стверджував Джон Локк, – закон є вищим проявом людської мудрості, що використовує досвід людей на благо суспільства. Право тут є раціональною конструкцією, яка повністю може бути пояснена, виходячи із законів формальної логіки. У праві немає місця нераціональному або, тим більше, ірраціональному, тому пізнання права має бути максимально позбавленим емоцій.

Принцип раціональності передбачає, що будь-яке явище, яке має місце в праві та державі, може бути пояснено за допомогою людського розуму, тобто дослідник може пяснити все, що він пізнав, пізнає або гіпотетично може пізнати у сфері юриспруденції. Принцип раціональності стверджує, що можливо логічно та несуперечливо вибудувати картину правової реальності. До прикладу, знаходячись під впливом цього принципу, домінуючим тут буде нормативне розуміння права дослідником, або іншими словами, позитивістський тип праворозуміння.

До класичних принципів також слід віднести принцип історизму. Цей принцип передбачає пізнання сучасного з точки зору минулого. Особливість принципу історизму полягає в тому, що правові явища

розуміються з позиції їхнього історичного розвитку. Тут пізнання відбувається в умовах деякої передбачуваності: маючи знання щодо історичного шляху будь-якого явища, дослідник повинен шукати специфічні етапи його становлення. Наприклад, можна стверджувати, що принцип історизму є підґрунтям та основою діалектичного методу пізнання [4].

Крім того, прикладом застосування цього принципу є відомі ідеї історичної школи права (кінець XVIII ст., Німеччина). Історична школа права являла собою теоретичне спрямування, що пояснює процес утворення права як стихійного, історично незалежного від законодавчої діяльності держави. На думку її представників (Густав Гуго, Фрідріх-Карл фон Савін'ї, Георг Фрідріх Пухта), право є продуктом народного духу, історичним продуктом суспільного життя людей. Відповідно до принципу історизму, право має історію та будь-яке пояснення права, загальне або контекстуальне, без урахування його історії, приречене на невдачу. Усі правові явища є елементами загального історичного процесу.

Класичним у методології юриспруденції також можна вважати принцип монізму, який передбачає, що в праві можливо встановити єдино правильне рішення, тобто віднайти об'єктивну істину. Дослідження мають базуватися на використанні одного методу, ефективність якого є доведеною та такою, що не викликає сумнівів. Наприклад, Ганс Кельзен у своїх дослідженнях використовував нормативно-догматичний метод, за допомогою якого вирішував всі завдання, які були перед ним поставлені. Як справедливо зазначається ученими, наприкінці XIX ст. виникла моністична теорія співвідношення норм міжнародного і норм національного права. У 1899 р. німецький дослідник В. Кауфман опублікував працю «Юридична сила міжнародного права і взаємозв'язок законодавчої влади і державних органів». У ній дослідник висунув основні принципи теорії монізму, яку в подальшому розвив вище згаданий відомий австрійський юрист і філософ-неокантіанець Г. Кельзен в нормативістському вченні про «чисте правознавство». Ця теорія припускає існування єдиної універсальної системи права, яка охоплює правопорядки різних рівнів. Все право розвивається в рамках так званої «основної норми», яка, за словами Г. Кельзена, визначає основний фактор правотворчості так, що її можна назвати конституцією з позицій правової логіки [5, с. 396].

Таким чином, до класичної парадигми методології юриспруденції можна віднести наступні принципи: об'єктивності, детермінізму, раціональності, історизму та монізму. Зрозуміло, що цей перелік принципів не є вичерпним та якщо оцінювати їх ефективність, то вони іноді нездатні охопити деякі правові питання сучасності. Наприклад, принцип об'єктивності не завжди може конкурувати з можливостями такого принципу некласичної парадигми, як суб'єктивність. Принцип раціоналізму іноді не задовольняє запити сучасної юриспруденції щодо розвитку юридичної психології та досліджень, спрямованих на розкриття нераціональних та ірраціональних основ права тощо. У той же час, застосування набору класичних принципів

як інструменту сучасної методології у юриспруденції є цілком виправданим та ефективним, особливо у їх поєднанні з можливостями некласичної парадигми.

Список використаних джерел:

1. Мелякова Ю. В. Класична і некласична парадигми епістемології права. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 3. С. 85–101.
2. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова О. І. Принципи права: поняття та класифікація. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Вип. 3 (44). С. 3–7.
3. Медведєв В. С. Принципи сучасної вітчизняної юридичної психології. С. 37–41. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/9272/1/%D0%F%201_p038-042.pdf
4. Стрєлкова Ю. О. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 141 (2). С. 141–146.
5. Іванченко О. М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права. Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 52. С. 395–400.

Ключові слова: методологія юриспруденції, класичні принципи, принцип об'єктивності, принцип детермінізму, принцип раціональності, принцип історизму, принцип монізму.

Key words: methodology of jurisprudence, classical principles, principle of objectivity, principle of determinism, principle of rationality, principle of historicism, principle of monism.

ТІЩЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕМЕНТИ МІФОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ У ПРАВОСВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Світогляд являє собою систему поглядів на світ, і на місце та роль людини у цьому світі.

Специфіка світогляду виявляється у тому, що це не просто знання про світ (і людину), а оцінка людиною свого місця, становища у світі, своєї ролі, призначення. Світогляду немає, якщо немає цього ціннісного ставлення людини до світу: що означає для мене світ і що я значу у цьому світі?

Світогляд постає як система уявлень людини про світ та система відносин людини до цього світу, як найважливіша ціннісно-регулятивна система, що формує ціннісні установки та орієнтації, які

втілюються у програмі дій та поведінки. Світогляд легітимує, санкціонує, виправдовує той чи інший спосіб життя, стратегію діяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому, що було і залишається абсолютно необхідним як окремій людині, так і людству в будь-яку епоху [1, с. 153–236].

Отже, спосіб життя впливає на формування світогляду, світогляд, в свою чергу, виправдовує той чи інший спосіб життя.

Міфологічний світогляд – система образного знання про світ, що виражене сукупністю міфів.

В архаїчну епоху такий світ існував для людини як справжня дійсність, як єдиний світ мислення і речей. Поділ світу на духовний і тілесний для мислення міфологічного невластивий. Для творення міфу не потрібно якихось значних інтелектуальних зусиль. Його реальність постає із чуттєво-емоційного напруження й існує в символічній формі як реальність життєтворної чуттєвості. Міф є байдужим до логічної суперечності і критичності мислення.

По-перше, згадувані в міфах події сприймалися як щось абсолютно реальне, якими б фантастичними і неможливими не уявлялися вони людям наступних епох.

По-друге, міфічна реальність, тобто зазначені в міфах істоти і події, сприймається не відсторонено, не як предмет чисто пізнавальних потреб та інтересів, а як щось таке, що має безпосередній і навіть визначальний вплив на сучасність, на всі сторони життя родової організації. Саме життя сприймається (уявляється) архаїчною людиною як подальше розгортання чи повторення міфічних подій, як своєрідне пересотворення цих подій у житті за заданими в міфах стереотипами або зразками.

Міфологічний світогляд являє собою наочну, емоційно насичену, з елементами фантазії форму світогляду, спрямовану на адаптацію людського колективу до природи за допомогою певним чином санкціонованої поведінки. Головне завдання міфології – вирішення фундаментальної проблеми сенсу життя: виживання первісного колективу в умовах, коли його продуктивні сили та знання про природу дуже невеликі [1, с. 153–236].

Оцінка людиною себе як слабкої істоти, а природи як грізної та таємничої стихії породжує гострий психологічний дискомфорт. Міфологічний світогляд як раз і покликан компенсувати цей дискомфорт.

У рамках міфологічного світогляду формуються відповідні ціннісні орієнтири. Ці орієнтири спрямовані, з одного боку, на те, щоб максимально послабити дію таємничих та шкідливих сил природи, а з іншого – на те, щоб максимально розширити та зміцнити те, на що первісний колектив може спиратися. Зрозуміло, усе це відбувається не в реальній буденно-практичній сфері, а у сфері свідомості, у світоглядної і емоційно-психологічної площинах.

Ці ціннісні орієнтації втілюються у відповідну програму дій, мета якої не підкорити або перетворити природу (про це не може бути й мови), а адаптуватися, пристосуватися до неї. Ось чому таке важливе місце у своєму житті архаїчна людина приділяла ритуально-магічній

практиці (різні тотемні танці та церемонії, долучні обряди, жертвоприношення, заклинання тощо), яка не замінювала його повсякденну практику, але необхідно доповнювала її.

Сучасній людині подібні танці та церемонії здаються якимось забавними іграми, що мають фольклористичний зміст, і не більше.

Для первісної ж людини це була напружена ритуально-магічна практика, яка мала глибокий зміст і величезне значення у його житті. Але й у світогляді сучасної людини існують чимало фігур міфомислення.

Прийнято вважати, що міфологічний світогляд є історично першим типом світогляду, в якому знайшла своє вираження самосвідомість архаїчного суспільства. Нерідко міфологію розглядали як первісну філософію чи поезію, ще частіше – як первісну релігію. У міфі, за словами Ф. Кессіді, «переплітаються вигадка, віра і знання, але сутність міфу не зводиться до жодного з них».

На сучасному етапі існують міфи масової свідомості як видозмінені форми суспільної свідомості, що зберігають окремі ознаки міфологічного світогляду. До міфів масової свідомості можна віднести політичні, соціальні, психологічні, релігійні, правові, наукові, художні, міфи мас-медіа.

Прикладом сучасних правових міфів, є міфологічні структури, існуючі у правосвідомості сучасної людини.

У повсякденній правосвідомості довгий час культивувався й існує досі міф про ідеального правителя, абсолютно справедливого, котрий ідеально розуміє почуття і сподівання народу.

Для повсякденної правосвідомості міфологічні структури часто існують на противагу офіційному законодавству, і навіть нерідко його витісняючи. Понад те, міфи повсякденної правосвідомості можуть навіть заохочувати поведінку, яка з точки зору формального закону буде вважатися злочинною або принаймні небажаною. Наприклад, це міф про шляхетного розбійника Робіна Гуда, в якому поєднано багато правових сюжетів: боротьба за справедливість, захист простих людей, соціальна рівність тощо.

Міфи нерідко властиві не тільки повсякденній, а й професійній правосвідомості. Загалом слід зазначити, що в структурному плані професійна правосвідомість нічим не відрізняється від буденної або наукової, тому вона тією ж мірою містить міфологічний компонент.

Одним з яскравих прикладів такого міфу, який в Україні набув особливого поширення, – це міф про те, що зміни в законодавстві здатні автоматично вирішити комплексні проблеми в правовому житті. Такий міф отримує своє втілення в гіперактивній законодавчій діяльності, коли законодавство змінюється зі швидкістю, невластивою для нормального розвитку правової системи.

Інший важливий приклад міфу професійної правосвідомості – уявлення про те, що встановлення більш суворих покарань веде до зниження рівня злочинності.

Серед правових міфів, поширених у сучасному правознавстві, що характеризують професійну правосвідомість, потрібно назвати міф

про верховенство закону, про те, що встановлений закон обов'язково діє і впливає на людей; відомий міф про права людини, який стверджує, що всі права людини можуть і повинні бути забезпечені і реалізовані; поширений міф про народовладдя, який полягає в тому, що влада в державі належить народу; існує міф про невідворотність відповідальності за вчинений злочин, який означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння та ін. Існують також міфи про поділ права на приватне і публічне, про відображення в законі волі народу, про правову державу, про верховенство Конституції [2, с. 17–24].

Отже, у архаїчну епоху міфологічний світогляд виконував важливі адаптивно-компенсаторні функції. Чуттєво-наочний, емоційно забарвлений характер такого світогляду цілком відповідав таким же наочним, простим, відчутно конкретним і зрозумілим усім і кожному відносинам, що його зумовлювали. Але як підтверджує історія розвитку усього суспільства, міфи міфи створювалися й передавалися упродовж усього його становлення та існування. Міфологічні структури існують і у свідомості та правосвідомості сучасної людини.

Правові міфи як міфи правосвідомості є невід'ємними елементами будь-якого соціокультурного простору. Правовий міф, спрямований на створення досконалої правової дійсності і, реалізуючись завдяки своїй життєвій силі, енергії, що перебуває за межами людської підсвідомості, здатний вносити впорядкованість, стабільність у правову реальність. Отже, у сучасному правовому житті міфи виконують стабілізуючу функцію. Вони можуть виступати опорою, непорушною основою громадського спокою і порядку, впевненості громадян у своїй захищеності, оскільки містять орієнтир людської поведінки, осмислення себе і своїх вчинків у контексті буття.

Список використаних джерел:

1. Арцишевський Р. А. Духовне осягнення дійсності : монографія / Роман Антонович Арцишевський. Луцьк : Смарагд, 2011. 270 с.
2. Тіщенко Ю. В. Правовий міф у структурі правової реальності. Юридичний вісник. 2020/2. Одеса : ВД «Гельветика». С. 17–24.

Ключові слова: світогляд, міфологічний світогляд, правовий міф, міфи правосвідомості.

Key words: worldview, mythological worldview, legal myth, myth of legal consciousness.

БАЛЬЖИК ІРЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри загальної теорії права та держави,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Нинішня війна в Україні являє собою абсолютно нове явище у військовій історії, яке можна визначити з точки зору теорії поколінь сучасної війни (GMW) як війну п'ятого покоління (5GW). Цей підхід дозволяє зрозуміти, як війна в Україні стала взагалі можливою в епоху, коли здавалося, що всі великомасштабні війни в Європі залишилися в глибокому минулому. Основною характеристикою 5GW є зосередженість на маніпулюванні інформацією, експериментах з масовою свідомістю та зміни колективного сприйняття реальності. Ця війна не тільки базується переважно на кінетичних військових діях, але й є надзвичайно жорстокою [7].

Ключовими аспектами війни п'ятого покоління, які формують її структуру в цілому, є найжорстокіші кінетичні дії, включаючи застосування зброї масового ураження, зв'язок з абсолютно новими викликами глобальній безпеці. Із появою більш могутніх засобів ураження та ускладненням збройної боротьби війна набуває все більш винищувального та руйнівного характеру. При цьому неухильно зростає чисельність жертв серед мирного населення. Жахливі втрати пояснюються не лише підвищенням ефективності засобів ураження, а, головним чином, їх варварським застосуванням та порушенням прав людини під час ведення збройних конфліктів.

Прогресивні держави активно виступають за затвердження і розвиток міжнародно-правових норм, що обмежують свавілля воюючих сторін, та спрямовані на заборону жорстоких засобів і методів ведення бойових дій. В умовах війни беззахисним стає основне право людини – право на життя. Цінність людського буття виявляє себе у всіх вимірах: у мистецтві та релігії, політиці та праві. І якщо права людини розглядати під ціннісним кутом зору, то слід констатувати, що у всіх людей є дещо спільне: усі вони є людськими істотами. А тому, жодна культура не допускає експлуатації однією людини іншою; жодна релігія не дозволяє убити невинного; жодна цивілізація не приймає терору та насилля; жорстокість не властива жодній традиції; тортури несумісні з людською совістю. Саме тому ніякі потурання прав людини під прикриттям культурних традицій не можуть бути сприйняті як належне, оскільки в правах людини втілилися основні цінності усіх людських цивілізацій [2, с. 29].

Закони збройного конфлікту застосовуються більшістю цивілізованих країн світу до всіх обставин, за яких збройні сили ведуть бойові дії, незалежно від того, чи є вони оголошеними або іншим чином

визнаними воєнними діями. Отже, закони війни мають застосовуватися до всіх воєнних дій із використанням збройних сил, незалежно від характеру, напруженості або тривалості конфлікту.

Міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни містяться у нормах міжнародного гуманітарного права, яке визначає ключові норми й принципи захисту прав людини, містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів, регулюють застосування засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують захист поранених, хворих, військовополонених і цивільного населення, встановлюють міжнародно-правову відповідальність держав та кримінальну відповідальність окремих осіб за їх порушення [6].

Предметом регулювання права війни, що стосується збройних конфліктів, є як відносини між державами у період збройної боротьби, так і відносини у зв'язку з такою боротьбою (режим поранених, військовополонених, укладання угод про перемир'я, підписання мирних договорів). Право війни перебуває у тісній взаємодії з внутрішньодержавним (національним) правом. Для забезпечення реалізації міжнародних зобов'язань на національному рівні передбачене застосування його у відповідних положеннях, законах та інших нормативно-правових актах держави. Україна є учасницею більшості міжнародних договорів з питань права війни.

Сучасна теорія прав людини, яка сформована у межах європейської правової культури, передбачає поділ прав за критерієм можливості чи неможливості їх обмеження на абсолютні та відносні. При цьому абсолютними «є такі людські права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов» [3, с. 80–81].

Збройна військова агресія призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність. Крім того, завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань, неможливість доступу до медицини – є порушенням права людини на охорону здоров'я. Пошкодження або руйнування майна, порушення права власності у результаті відібрання майна, обмеження прав людини на окупованій території, відібрання дітей та розлучення із батьками, порушення права на освіту тощо. На жаль, цей перелік порушень не є вичерпним, але існуюча система правових форм та способів захисту допоможе відновити порушене право та відшкодувати завдану шкоду.

Система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права.

Так, у нормах міжнародного гуманітарного права зобов'язання держави з переслідування винних у воєнних злочинах передбачені у тексті конвенції, натомість у європейському праві з прав людини обов'язок переслідування осіб, винних у найтяжчих порушеннях прав людини, сформульовано у практиці Європейського суду з прав людини як так зване «процедурне зобов'язання» відповідно до

статей 2 та 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Саме цей документ закріплює комплекс основних прав і свобод людини, кримінально- процесуальні гарантії їх дотримання та реалізації [1, с. 22].

Основою формування сучасного міжнародного гуманітарного права є взаємодія двох його джерел – гаазького та женевського прав. Гаазьке право, або право війни регламентує права та обов'язки воюючих сторін під час проведення військових операцій та обмежує вибір засобів спричинення шкоди [5].

Сьогодні ми спостерігаємо історичні зміни культурних парадигм, слід сказати, що існує певна кореляція між цими парадигмами та поколіннями сучасної війни. Цю нову парадигму іноді називають метамодерном і її можна розглядати як пов'язану зі створенням нових авторитетів замість тих, які підриває постмодерн, створенням нових джерел влади та нових правил. Загалом, нові війни, які базуватимуться на нових принципах ведення війни, які поєднують насильницькі кінетичні військові дії з різними видами маніпуляцій розумом і соціальною реальністю, можуть злитися в одну війну, сформувавши новий вид глобальних війн, які будуть дуже відрізняється від світових війн минулого. Концепція «необмеженої війни» передбачила сучасний феномен 5GW майже в повному його вигляді. Це означає, що війни зараз ведуться у всіх вимірах, включаючи віртуальні простори і людський розум одночасно, їх правила абсолютно необмежені.

Захист прав людини в період військового конфлікту набув характеру глобальної, світової проблеми. Тому сьогодні питання захисту прав людини є найважливішим. Права людини є частиною універсальної правової структури і виступають, насамперед, як система мінімальних правових засобів, спрямованих на захист людини як основоположної цінності [4, с. 44].

Список використаних джерел:

1. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Програма USAID «Нове правосуддя». URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
2. Доклад о развитии человека 2004. Культурная свобода в современном многообразном мире. Москва : Весь мир, 2004. 328 с.
3. Кучук А. Теорія держави і права. Теорія держави : навч.-метод. посіб. Частина 1. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 112 с.
4. Лінник Н. В. Ціннісне та нормативне у розумінні прав людини. Держава і право. 2012. № 56. С. 43–47.
5. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини. Посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2019. 494 с.
6. Моца А., Моца В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи (Naukovì perspektivi). 2022. № 4 (22). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-280-291 (дата звернення: 11.05.2023).

7. Herring A. «Searching for 5GW» The handbook of 5GW: A fifth generation of war? Nimble Books, 2010. 274 p.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, війна, сучасна війна, війна п'ятого покоління (5GW).
Key words: human rights, human rights protection, war, modern warfare, fifth generation warfare (5GW).

РЯЗАНОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Феномен права найтісніше пов'язаний з людиною, змістом її буття та сутністю. Цей зв'язок полягає в тому, що право складається з системи правил, робить нормальне життя людини можливим, тоді як факти людської природи роблять такі правила необхідними [1, с. 17]. Право наповнює життям людське існування, збагачує духовністю, перетворюючи його з біологічного в соціокультурний вимір. Природа людського буття вимагає гармонійного, комфортного співіснування, що обумовлене різноманітними суспільними відносинами. Право надає можливість людині обирати те правило поведінки у взаємовідносинах з іншими для гармонізації стосунків та адаптації в соціальному просторі, що є неможливим без принципів та норм права.

Застосування антропологічного підходу до правової спадщини та втілення людиноцентричних ідей стали предметом наукових досліджень багатьох вчених. Відтак, Д. Гудима акцентує на необхідності застосування «людського чинника» в процесі гуманізації правотворчої, правозастосовної, правотлумачної та правореалізуючої діяльності [2, с. 123].

Антропологічний підхід у дослідженнях правової спадщини передбачає її вивчення крізь призму суспільства і людських взаємодій та правової культури. Антропологи, які працюють у цій царині, досліджують, як правова спадщина формується, передається і приймається в різних соціальних контекстах, а також, як вона впливає на життя людей і спільнот. У рамках антропологічного підходу в дослідженнях правової спадщини, дослідники звертають увагу на безліч аспектів, таких як правові цінності та правові норми, правові ритуали, правовій досвід і багато інших. Цей підхід допомагає зрозуміти, які значення і сенси надаються певним формам правової спадщини, як вони можуть змінюватися з часом, і як вони можуть впливати на життя людей.

У цьому контексті, є цікавим розгляд нормативності та процесуальності, як аспектів розгляду правової спадщини крізь призму антропологічного підходу.

У цьому підході нормативність правової спадщини означає відповідність правових норм і правил культурним і соціальним цінностям і установкам суспільства, а процесуальність правової спадщини полягає у процедурах і процесах, які використовуються для формулювання і застосування правових норм і правил.

Нормативність правової спадщини в антропологічному підході включає в себе не тільки формальні правила і закони, а й існуючі в суспільстві неформальні норми, традиції і звичаї. Наприклад, сімейні відносини і ролі, звички і звичаї, традиції і релігійні установки можуть впливати на формулювання і застосування правових норм. Ці неформальні норми визначають соціальні та культурні цінності суспільства і можуть бути важливими факторами у визначенні того, що є законним, а що незаконним.

Процесуальність правової спадщини в антропологічному підході включає в себе також не тільки формальні юридичні процедури, а й неформальні процеси, які використовуються для формулювання і застосування правових норм. Важливо розуміти, що ці процеси не обов'язково слідують формальним юридичним процедурам, але вони також можуть впливати на формулювання і застосування правових норм.

Наприклад, нормативність та процесуальність української традиції «громадської самоорганізації». Українська громадська самоорганізація (громада) заснована на принципах демократії та взаємодопомоги. Її нормативність полягає в закріпленні прав людини на самоврядування та владу громади. Процесуальність полягає в застосуванні специфічних процедур, що встановлюють правила взаємодії між громадою та державою, а також способи прийняття рішень, що стосуються загального блага.

В антропологічному підході нормативність і процесуальність правової спадщини взаємопов'язані і взаємозалежні один від одного. Формальні та неформальні правила та положення, які формують нормативність права, визначають процедури та процеси, що використовуються для застосування цих правил. У той же час процеси та процедури також можуть впливати на формулювання та зміну правових норм та положень [3, с. 6].

Таким чином, у дослідженні правової спадщини через «людиноцентризм» можна оцінити втілення духовного та правового досвіду народу та розкрити її гуманістичний вимір. Антропологічний підхід дає можливість зрозуміти правову спадщину як певну конструкцію, яка складається з сукупності висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду її народу та перебувають у розпорядженні сучасного покоління, як його досягнення.

Відповідно, це комплексне явище, яке складається з норм та процедур, що передаються від попередніх поколінь та забезпечують правову стабільність та безпеку суспільства. При цьому важливо

враховувати культурний та історичний контекст, у якому формувалася правова спадщина, а також практики та традиції, що сформувалися в цьому контексті.

Крім того, антропологічний підхід дозволяє вивчити роль правової спадщини в формуванні та зміні культурних та соціальних практик, які відображають ставлення суспільства до права та його ролі в різних сферах життя.

Список використаних джерел:

1. Оборотов Ю. М. Традиції та інновації у правовому розвитку. Психологія і суспільство. 2004. № 1. С. 15–42.
2. Гудима Д. Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 122–125.
3. Авраменко Л. В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. Харків : Нац. юрид. академія України. 2006. Вип. 82. С. 3–10.

Ключові слова: правова спадщина, нормативність у правовій спадщині, процесуальність у правовій спадщині, антропологія правової спадщини, методологічні підходи до правової спадщини.

Key words: legal heritage, normativity in legal heritage, procedure in legal heritage, anthropology of legal heritage, methodological approaches to legal heritage.

КОБКО-ОДАРІЙ ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА СПАДЩИНА: ЩОДО ПИТАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ЄДНОСТІ ТА ЗОВНІШНЬОГО ВИРАЖЕННЯ

Завдання поглибленої теоретичної розробки проблем освоєння правової спадщини іноді висувається перед ученими. Тим часом фундаментальних досліджень, де теоретично узагальнювалися б складні питання щодо основних проблем, закономірностей та механізмів успадкування права в сучасному світі досі майже немає. Адже дослідження правової спадщини має важливе і теоретичне (глибше пізнання правових явищ), і практичне (вдосконалення правотворчого процесу, шляхи та способи реформування права) значення.

Аналізуючи стан наукових розробок із зазначеної тематики, ми виявили, що немає комплексних робіт щодо сутності та змісту правової спадщини. Взагалі питання правової спадщини вивчений дуже слабо, але в правовій науці все ж таки є кілька робіт, які торкаються окремих теоретичних моментів правової спадщини. Зокрема йдеться про роботи таких вчених як: Л. В. Авраменко, В. В. Завальнюк, С. М. Молчанова, Ю. М. Оборотов.

Метою нашого дослідження є розкриття сутності та змісту такої правової категорії як правова спадщина, виявити її характерні риси та розглянути її склад.

Щоб успішно висвітлити тему нашого дослідження, більш логічно, на наш погляд, розпочати роботу з визначення правової спадщини, щоб внести ясність про що йтиметься у роботі. Слід зазначити, що визначень правової спадщини у вітчизняній літературі налічується лише кілька, оскільки ця тема поки не знаходить належного відображення у працях вчених-правознавців.

Так, дослідник В. В. Завальнюк вважає, що «це сукупність зв'язків, відносин та результатів правового розвитку минулих історичних епох у рамках кожної правової культури та правової системи. Воно втілено у сукупності правових цінностей, з яких існує і розвивається право» [1, с. 10].

На нашу думку, правова спадщина – це сукупність духовних, історично-сталих зв'язків, відносин, результатів юридичної діяльності протягом усіх історичних епох, котрі забезпечують трансляцію та прийняття минулого правового досвіду, а також забезпечують орієнтацію життєдіяльності людей на зміцнення історичних і правових цінностей.

Вважаємо, що правова спадщина виступає соціальним сьогоденням, яке з одного боку має певний результат розвитку, а з другого – вказівку на майбутнє. Воно дозволяє характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи суспільства. Визначає самобутність, оригінальність права окремої держави.

Правова спадщина є об'єктивною правовою реальністю, досвідом соціальної правової діяльності, зафіксований у матеріальних та духовних здобутках. Це праця, наприклад, попередніх законодавців, що виступає як щось дане для чинних законодавчих органів, які пов'язані в процесі правотворчості не тільки об'єктивними законами суспільного розвитку, а й системою законодавства, яку вони не можуть довільно переконструювати.

Правова спадщина, як ми бачимо, є складним правовим явищем, якому на наш погляд, притаманні такі ознаки:

– історичність;
– статичність (існує як певна даність);
– має постійний характер і звернена лише до минулого (через наступність зв'язків у праві звернена й до майбутнього);
– ґрунтується на етнічних та культурно-історичних засадах національної правової культури;
– є частиною правової культури;
– виробляється вченими, ідеологами, учасниками правових відносин та народом в цілому;
– є основою для подальшого прогресивного розвитку (позитивні моменти) національної правової системи країни;
– є результатом державно-правового розвитку;
– несе у собі зв'язок сьогодення з минулим;
– включає як негативні, так і позитивні правові моменти;

– є базисом для наступних зв'язків;
– носить колективний характер;
– спрямована на збереження індивідуальності та самобутності національної правової системи;
– не має тимчасових кордонів.

Слушно в даному контексті навести слова Л. Авраменко, яка вважає, що «запропоновані підходи до розуміння правової спадщини акцентують увагу на тому, що правова спадщина виражає історичний рух правової системи. Позитивним у таких підходах є те, що правова спадщина розуміється як певні зв'язки, взаємовпливи, що мають місце всередині правової культури, правової системи. Будь-яка правова система базується на правовій спадщині й одночасно творить її. Це показник правової культури, що входить в конкретну правову систему як складовий елемент її ідеологічної підсистеми. Концепція правової спадщини народів становить собою логічне відбиття на національному рівні концепції всесвітньої правової спадщини» [2, с. 8].

Правова спадщина неоднорідна і це багато в чому зумовлено історичним розвитком країни, її залежністю чи незалежністю. І тут постає питання – а з чого ж складається правова спадщина? Із цього приводу існує кілька точок зору.

На думку відомого вітчизняного науковця Ю. М. Оборотова, правова спадщина включає сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох в межах окремо взятої цивілізації, правової культури, правової сім'ї або правової системи. Правова спадщина втілена в різноманітних правових цінностях, закладених в основі кожної правової цілісності, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право. В першу чергу стан правової спадщини знаходить своє вираження в правовій культурі, отримуючи своє відображення в правовій нормативності і різних видах юридичної діяльності [3, с. 5].

На наш погляд у складі правової спадщини варто окремо виділяти наступні елементи: правовий досвід, правові цінності, правові звичаї, правові традиції, законодавчу базу, правовий матеріал, що раніше рецепується або створюється, а також релігійне право (у країнах з дуалестичною системою права, напр. Індія, Ізраїль), наукові теорії та доктрини.

Також, на нашу думку, склад правової спадщини можна визначити застосувавши до нього філософську категорію «значущості». А саме пропонуємо також виділяти наступні частини у складі правої спадщини: а) шкідливі, гальмують прогрес і тому вимагають безумовної ліквідації (елементи, які несумісні з сутністю нового права, з новим політичним курсом, що не узгоджуються з поточними завданнями держави, гальмують суспільний розвиток); б) тимчасові, які необхідні для розвитку нового, що сприяє зміцненню останнього і тому потребує збереження на певний термін (елементи правової надбудови, які нейтральні до нового політичного курсу держави); в) безумовно необхідні для подальшого прогресу, що означає у разі втрати, припинення розвитку та прогресу (складається з тих цінних досягнень минулого,

позитивних елементів старого права, які необхідні для подальшого його розвитку, які піднімають право на новий рівень). Перенісши цю конструкцію на правову спадщину, у ній можна виділити три відповідні частини: негативну, нейтральну і позитивну (прогресивну).

Таким чином, правова спадщина – це соціальне сьогодення. Воно, з одного боку, певний результат розвитку, з другого – вказівка на майбутнє. Як наслідок правова спадщина є: а) результат державно-правового розвитку країни; б) результат, який є основою подальшого розвитку національного права; в) результат, з якого можна проводити вибір потрібних елементів.

Правова спадщина дозволяє характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи суспільства. Воно визначає самобутність, оригінальність права окремої держави, окремої правової системи.

Таким чином можна констатувати, що розвиток правової системи суспільства відбувається за рахунок ресурсів, які були накопичені у ході історичного розвитку. Інакше кажучи, правова спадщина багато в чому визначає напрями сучасних правових процесів. І просто неможливо не погодитися з висловлюванням Ю. П. Лободи, що «кожен народ, який у своєму розвитку дійшов до державно-правових форм організації соціального гуртожитку, є носієм власної… правової спадщини, що поряд з іншими ознаками становить її етнонаціональну ідентичність та самобутність» [4, с. 84].

Список використаних джерел:

1. Завальнюк В. В. Правові традиції та антропоцентричне розуміння правової реальності. Митна справа. 2014. № 4 (94). С. 7–16.
2. Авраменко Л. В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 82. С. 8–12.
3. Оборотов Ю. М. Правова спадщина та правові традиції як фундамент розвитку права України. Актуальні проблеми держави та права. 2004. Вип. 22. С. 4–9.
4. Лобода Ю. П. Проблема правової ідентичності або для чого потрібна категорія правової традиції. Південноукраїнський правовий журнал. 2008. № 4. С. 84–89.

Ключові слова: правова спадщина, правова культура, правові цінності, історичний зв'язок, правова система, ідентичність і самобутність.

Key words: legal recession, legal culture, legal values, historical connection, legal system, identity and self-sufficiency.

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ ТЕКСТ ЯК ОБРАЗ ЛІНГВІСТИЧНОГО БУТТЯ ПРАВА

У процесі створення правовий текст проходить три основних рівня: рівень реальної поведінки, рівень правової культури і суспільної свідомості, і, власне, рівень права як особливої форми суспільної свідомості, коли письмова фіксація джерел права стає його традицією.

Текст права в онтологічному розумінні має вигляд ієрархії окремих форм правових текстів. Відомо, що всі правові тексти поділяються на тексти чинних нормативно-правових актів і метамовні тексти, які включають у свій склад наукові тексти, тексти, що з'явились у наслідок правничої практики правозастосовчих органів та повсякденні висловлення про тексти чинних законів. Такі критерії правничої герменевтики, як правова традиція, соціум, влада, а також правові судження і поняття формують її дослідницький базис. Більш того, вони відіграють істотну роль при формуванні значення правового тексту. Інтерпретація не є тільки і виключно логічною процедурою. Кожний її випадок включає вибір і мотив, елемент «гри значень», що само по собі передбачає її варіативність.

Інтерпретація правового тексту повинна розглядається з двох основних позицій: формально-логічної та змістовної. Лінгвістична точка зору передбачає тлумачення спеціальних термінів із урахуванням їх етимології і включає формальне їх прочитання. До цієї частини слід віднести буквальну, альтернативну і цільову інтерпретацію. Цей аспект надзвичайно важливий у судовій практиці, коли при винесенні рішення нерідко виявляється недостатність тексту самої норми, значення терміну для її правильного сприйняття. Говорячи про певні задачі тлумачення слід підкреслити, що це є суть задачі конкретизації закону у тому чи іншому випадку, інакше є задача аплікації. Аплікація – це не додаток до конкретного випадку загального, яке було первісно надано і зрозуміле само по собі, але аплікація і є дійсне розуміння самого загального, яким є для нас правовий текст. Проблема тлумачення правничого терміну сходиться на проблемі значення терміну як ціннісної одиниці усієї системи лексичних значень, а також значення правничого вираження у правовому, соціальному і текстуальному контексті, тобто у єдності тексту та контексту. Синтаксичні та граматичні правила тлумачення тексту дозволяють побудувати логічний та зв'язний текст, полегшують його розуміння і при цьому обмежують його значення. В той же час, на межі лінгвістичного та змістовного рівнів лежить рівень тексту, який дозволяє проводити інтерпретацію виразів у контексті самого тексту. Змістовний рівень уявляється як глибинне розуміння, яке формується у русі від правового тексту до смислу права і стикається з проблемою сутності права.

Співвіднесеність тексту із контекстом, його орієнтованість на передбачуваного читача є його важливими характеристиками.

Правовий текст є носієм соціальної та правової інформації. Він відбиває волю законодавця та оказує організовуючий вплив на суб'єкта, який сприймає текст. Правовий текст лише актуалізує те, що у суб'єктах одвічно закладено. Раз створений, він набуває самостійності та інколи непередбачений смисл. Можливо говорити, що осмислення тексту є спроба суб'єкта розкрити у собі те, що знаходиться там потенційно і що має прояв під "маскою об'єктивності". Іншими словами інтерпретація тексту закінчується самоінтерпретацією суб'єкта, який читає і надалі розуміє сам себе краще.

Мова не тільки надає можливість праву об'єктивно існувати, але вона ж і забезпечує можливість пізнання правової реальності суб'єктами, а через неї – можливості для інтерпретації права і для правотворчості. Будь-яка осмислена діяльність людей невід'ємна від пізнання; більш того без пізнання вона була б неможливою. Якщо б знання не було мовою, їм не можливо було б оперувати у суспільстві. Мова – форма існування знання. Звідси і само знання завжди виступає у вигляді будь-якої мови.

Нормотворчість, тлумачення і застосування норм права – усі ці процеси безпосередньо пов'язані з пізнанням, або точніше казати, пізнання є їх суттєвою характеристикою. При цьому всі факти, явища та події, які аналізуються у правотворчому процесі, опосередковані мовою: розробники норм мають справу з різними текстами, які свідчать про ті чи інші факти соціального буття і виступають самі по собі як мовні фактори. Адже ж від законодавця не вимагається добувати нові знання, але він повинен відібрати із вже існуючих знань ті, які несуть інформацію про відносини, що потребують правного регулювання. Ця діяльність заснована на певних науково-методологічних прийомах та гносеологічна у своїй основі. При цьому необхідно підкреслити, якщо пізнання у правотворенні – це пізнання контекстуального оточення утвореної норми права, то інтерпретація норми права виступає як пізнання власно норми.

Гносеологічний аспект правового тексту виступає як проблема розуміння тексту права, як його сприйняття суб'єктом, що пізнає правову реальність. Пізнання, як практична діяльність суб'єкта, визначається цілями і задачами, має свою спрямованість і завжди мотивовано. При розгляді процесу розуміння правового тексту можливо окреслити два напрямки. Перший передбачає описання процесу розуміння через виділення типу правничого дискурсу у декількох жанрах правничої писемності. Перший тип дискурсу містить безперервні елементи у поєднанні з дескриптивними, другий – головним чином дескриптивні. Ці два типа правничого дискурсу можливо співвіднести з двома різновидами правового мислення: один орієнтований на події та їх учасників, він ближче до повсякденного мислення, інший – науковообразний, при якому мислення оперує категоріями учасників, які перебувають у певному стані.

У тексті законодавчого акту синтаксис та семантика підпорядковані прагматичному аспекту, і тим самим прагматику законодавчого

тексту можливо вважати його найглибшим рівнем. До компонентів прагматики слід відносити перспективу (точку зору законодавця та реципієнта) та функціональну орієнтацію. Іншими словами, коли метою читання є запам'ятовування тексту і усвідомлення його змісту, то сприймаються синтаксис та семантика тексту. Коли ж суб'єкт прагне усвідомити точку зору законодавця і потім співвіднести її зі своєю ситуацією для розробки певної лінії поведінки, то сприймається, перш за все, прагматичний аспект тексту. Що ж стосується функціональної орієнтації, то в цьому відношенні закони можливо поділити на дві групи: управління діями та управління контролем. Перша група законів адресована звичайним громадянам, друга – судам та прокуратурі. У першому випадку мова йде про правовідносини у різних соціальних ситуаціях, у другому – в ситуаціях, головним чином, судового засідання [1, с. 38–39].

Другий шлях аналізу веде до розгляду проблеми розвитку права у контексті культурно-історичного та політичного підходу. У цьому випадку розуміння розглядається як інтерпретація – прийом тлумачення, що здійснюється у традиціях римського права. Відомо, що римські правники і praetores тлумачили право самостійно і незалежно від законодавства, що утворювало можливість розвитку права «поза законом». Залишаючись при цьому відданими букві закону і спираючись зовнішнім чином на його норми, правники змінювали смисл, фіктивно підводячи під них цілий ряд явищ, які ними не осягались, розповсюджуючи їх на відношення інших галузей і, таким чином, досягаючи цілей, які не мались на увазі при їх аналізі. Інтерпретація зустрічається там, де законодавству надається незначна роль у правоутворенні і де право утворюється переважно творчою діяльністю правників під впливом різних соціальних факторів. Власне, тут мова йдеться про статичну та динамічну теорії права, які розглядають, у одному випадку, право як систему діючих норм, право у стані спокою, а в іншому випадку – право як процес творення і застосування норм, як право у русі.

У цьому контексті викликає інтерес процес розуміння, що здійснюється як зверху – законодавцями, правозастосовчими органами, так і знизу – суб'єктами права. Тлумачення фактичних складів має форму суджень – правових висловлювань. Правові норми утворюються і застосовуються державними органами, а також ці норми повинні застосовуватися суб'єктами права. Норми права за своїм смислом є не судження, а приписи, і як приписи – наказами, веліннями. Правові висловлювання і правові норми є текстовими індексами правового мислення і формуються у певному середовищі, де склались культурні та політичні традиції. Вони неминуче несуть на собі відбиток економічних явищ, соціальних та релігійних уявлень, діяльності законодавця та судів, виявляючи мотиви, що спонукають людей узгоджувати або не узгоджувати свою поведінку із правопорядком.

Отже, розуміння права є соціальне розуміння тексту правової норми стосовно до конкретної ситуації, пов'язане, як правило, з її порушенням. Прикладом розуміння тексту норми законодавства може бути будь-який судовий процес. Принцип змагальності, який полягає

в основі судового процесу, зайвий раз підтверджує можливість різної інтерпретації правового сюжету. У суді тексту норми надається більш вузьке значення ніж у нього заклав законодавець, хоча, як зазначалося вище, розширюється його смисл, створюючи лінгвістичне буття права.

Список використаних джерел:

1. Gunnarsson B. L. Functional comprehensibility of Legislative texts: Experiments with Swedish act of Parliament // Ed. By Danet. – Amsterdam, 1989. – P. 32–54.

Ключові слова: текст, правничий текст, мова права, правнича герменевтика, інтерпретація, правова реальність.

Key words: text, legal text, right language, legal hermeneutics, interpretation, legal reality.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЙ НОРМА-АНОМАЛІЯ

Аномалії у правовій сфері мають велику кількість проявів [1]. Їх розуміють як різного роду перешкоди у правовому регулюванні суспільних відносин, відхилення від загальної закономірності, від нормального формування і розвитку суспільних відносин, обумовлене різними факторами об'єктивного та суб'єктивного порядку, це об'єктивна реальність, але це реальність, яка є відхиленням від сутнісної лінії у праві, від цілей правової волі, від необхідної послідовності та структури змісту, від закономірних зв'язків між юридичними явищами та процесами, від необхідних форм змісту права. Як об'єктивна реальність, як складова частина діяльності, у процесі якої виробляється та відтворюється право, аномалії мають свої особливі причини існування. Поділимо ці причини на зовнішні та внутрішні [2]. Ця стаття стосується соціальних, тобто однієї із зовнішніх причин. Зовнішні причини аномалій правової сфери діють у сфері поєднання права як особливої цілеспрямованої предметної діяльності з іншими формами соціального буття, які, з одного боку, є сферами, у зв'язках з якими народжуються правові потреби, з іншого боку, можуть створюватися умови, що призводять до появи аномалій. Найбільший вплив тут можуть надавати зміни економічного стану держави, у тому числі фінансові кризи, які спонукають суб'єктів, що мають відповідні важелі, вводити через право особливі умови, що забезпечують збереження їх інтересів на шкоду інтересам інших суб'єктів соціального життя, спотворюючи цим мети права. Навіть у цивілізованому суспільстві при розвитку інститутів демократії нерідкі приклади формування особливих правових

режимів, підтримуючих егоїстичні політичні інтереси тих чи інших соціальних груп і створюють їм привілейоване становище. Складні зовнішні умови, ведення війн, спроби поставити соціальне життя під контроль войовничих релігій, деформовані моральні устої та інші негативні фактори – все це здатне більшою чи меншою мірою впливати на характер правової діяльності та ступінь вираження у ній сутнісної основи права.

Необхідність глибокого всебічного осмислення соціальної реальності з погляду таких її фундаментальних аспектів як норма та аномалія обумовлена насамперед кардинальними трансформаціями, що характеризують сучасний стан культури, політики. Звичайно, сьогодні давно минули часи, коли філософія, звертаючись до людини і суспільства, могла з гордістю заявляти про знання «високої» істини як надійну і єдину підставу справедливого соціального устрою, заставу справжнього людського щастя та загального прогресу. Більш того, саме сьогодні нерідко можна чути голоси, які звинувачують властиву класику та Просвітництво, претензійність та онтологічну оптимістичність. У соціально-гуманітарному знанні в новий час відбулася зміна акцентів: «буття» і «істина» втратили в очах самосвідомості суспільства самоцінність і перспективність, їм на зміну прийшли саме такі категорії як «норма», «структура», «функція» та і т.п. Подана в такій системі координат соціальна дійсність виявилася дуже сприйнятливою до різноманітних конструктивістських проектів. Однак якщо звернутися до змісту позитивістського тлумачення «норми» та «аномалії», то виникає серйозний сумнів щодо можливості припущення такої наступності. Сучасні різнорівневі парадигми соціального пізнання, різні методологічні стратегми в основі своєї відштовхуються від критики антропологічного фундаменталізму та визнання факту іномерності людини: не можна об'єктивно виділити якусь апріорну магістраль досвіду, він щоразу народжується як щось принципово нове у променях внутрішнього. У зв'язку з цим категоріям «норма» і аномалія» відводиться роль параметрів, «негідних» уваги класичної соціальної метафізики, не поміченої в любові до технологізму, і в той же час дуже далеких від сучасної філософії, яка якщо і зберігає за собою право бути самостійним словом у культурі, то явно поза симпатіями до сциентистського варіанту свого існування.

У зв'язку з чим виявляється подвійна ситуація: значне місце категорій «норма» та «аномалія» у сучасному соціальному дискурсі, обертається неможливістю їх включення до площини онтологічних побудов як можливого шляху реанімації не лише гуманістичного потенціалу філософії, а й пояснення глибинних причин лякає сьогодні багатьох невизначеністю суспільної еволюції. Питання про те, чи може сучасна людина бути суб'єктом визначення норми свого існування та відхилень від неї – є на наразі одним із найважчих як у теоретичному, так і в екзистенційному плані.

Актуальною є симптоматика проблеми відносин норми та аномалії у соціальному розвитку в контексті специфіки української дійсності. Історично склалося, що теоретичні дослідження мають

пряме чи опосередковане ставлення до нормі і аномалії як двом фундаментальним аспектам соціальної дійсності з кардинальними змінами у самій парадигмі соціального пізнання. Поступове розкладання її класичного варіанта обернулося не лише критикою раціоналізму, принципів прогресизму та лінійності, а й послідовним розгортанням програми позитивістського дослідження суспільства як органічної системи, що піддається прагматично-інструментальному та прогностичному опрацюванню. Народження самої проблематики норми та аномалії соціального розвитку зобов'язане головним чином метаморфозі онтологічних підстав самооцінки соціальної дійсності, закладеної у класичному інтелектуальному досвіді. Наслідком цього глибинного зрушення стала ситуація «безпідставності» некласичної соціальної філософії, змушеної шукати в особі світоглядний маяк, здатний допомогти у виробленні власної концептуально-методологічної стратегії.

Спільним інтегралом позитивістсько-соціологічного розуміння норми та аномалії є затвердження функціональної природи соціальної норми, що відображає оптимум збалансованого робочого режиму основних громадських інститутів, систем, структур та інших параметрів, порушення яких і є аномалія. Солідний матеріал вивчення різних аспектів норми та аномалії в соціальному, правовому, культурному, моральному вимірах суспільства, їх причин та типові характеристики в українському соціальному контексті, накопичений у вітчизняній соціальній філософії.

Великим евристичним потенціалом у вивченні соціальної норми та аномалії має новітня соціосинергетична парадигма. Аналіз літератури свідчить про низький ступінь філософської концептуалізації та систематизації окремих накопичень у цій галузі правового знання, які дозволили б цілісно уявити норму та аномалію не лише як функціональний/дисфункціональний вимір соціуму, але як специфічну онтологічну грань соціальної реальності, що виходить за рамки її конструктивності. Варто відзначити недосконалість позитивістської парадигми соціального пізнання для вирішення цього питання, а також невиявленість провідних сенсів метаморфози норми та аномалії як універсальної форми антропологічного досвіду.

Здається, стратегічними виступають кілька ключових положень, а саме:

– визнання принципового значення для сучасної соціальної філософії можливості онтологічного проектування. Реанімація такого рівня рефлексії дозволяє долати вузькість багатьох дискурсивних практик, спрямованих на конкретний соціально-історичний досвід, але які залишаються у владі сциентизованого конструктивізму, обтяженого безліччю нерозв'язних антиномій;

– проблема сутності та ролі норми та аномалії у соціальному розвитку, що отримала спочатку теоретичний статус саме в рамках позитивістсько-соціологічного та юридичного підходів та у певному культурно-історичному контексті. Тому справжня актуальність та значення соціально-філософського вивчення норми та аномалії

повинні визначатися необхідністю розкриття їх характеристик в онтології соціо-антропологічного досвіду:

– виявлення обмеженості позитивістської нормології та девіантології, а також характерологічних особливостей дискурсивного становлення категорій «норма» і «аномалія», латентних політичних сенсів «медикалізації» парадигми гуманітарного знання.

Для розуміння будь-якої норми необхідно виходити з того, що «зрозуміти природу соціальних норм можна лише на основі загального філософського вчення про міру взагалі й соціальну міру зокрема». Опираючись на це визначення, сучасні дослідники дійшли думки, що дана інтерпретація норми-міри щонайкраще відповідає сучасним філософським вимогам [3].

Список використаних джерел:

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА», за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 168.
2. Чувакова Г. М. Природа аномалій правової сфери. Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці : матеріали всеукр. круглого столу онлайн, присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф-ра заг. теор. права та держави. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. – 139 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/22653
3. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

Ключові слова: правова сфера, соціальна сфера, аномалія правової сфери, причини аномалій правової сфери.

Key words: legal sphere, social sphere, anomaly of the legal sphere, reasons of anomalies of the legal sphere.

КОРМИЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат історичних наук, доцент

ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО НЕУПРАВЛІННЯ ТА ЇЇ НАУКОВИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Пріоритет введення в науковий обіг терміну «неуправління» належить Сьюзен Стрейндж, яка в середині 1990-х років використала його для характеристики феномену глобального рівня, коли ринки переростають національні уряди та руйнують системи управління, засновані

на державному суверенітеті. На її думку, значне зростання світової економіки обумовлює необхідність пристосування до цих змін існуючих політичних моделей [7, p. 43].

Подібні висновки стимулював аналіз практики. Адже спостерігалась асиметрія у міжнародних відносинах між більш впливовими та менш впливовими державами, що призвело до фактичної втрати останніми певних повноважень у проведенні своєї політики та запозичень більш ефективних моделей управління. Відбувався свого роду поділ на «держави, чия внутрішня політика навмисно чи ненавмисно вплинула на суспільства та економіки, відмінні від їхньої власної, і держави, які не мали такої влади і змушені були адаптуватися до внутрішньої чи зовнішньої політики сильніших урядів» [3; 6, p. 706].

Тобто, намітилась чітка тенденція, коли певні повноваження, які традиційно належали національним урядам, розподілялися між кількома іншими акторами (як державними так і наддержавними чи недержавними), а деякі взагалі зникали. І ця тенденція була особливо помітною за наявності розриву між рівнем політичного авторитету та ступенем розвитку громадянського суспільства [1, p. 369]. У зв'язку з цим Стрендж і стверджувала, що сучасна економіка створює своєрідний вакуум: «те, що одні втратили, інші не отримали. Розповсюдження повноважень від національних урядів залишило діру неповноважності, яку можна назвати неуправлінням» [5, p. 14].

Але, якщо спочатку термін «неуправління» відображав побічні ефекти глобалізації, які призводили до розпорошення та зменшення повноважень і компетенції національних урядів через зростання світових ринків і відповідної потреби деякого відходу від національної держави, то скоро розуміння управлінського вакууму змінилось. Це явище стали розглядати не як порожнечу в управлінні, а як нову якість управління, яке залишається повноцінним управлінням і може ефективно виконувати свої функції.

Зокрема, Коен наголошував на появі здібностей автономних акторів до нормотворчості, оскільки вони могли створювати власні правила в процесі практики та поступового накопичення досвіду.

Ця нормотворчість значною мірою демонструє потенціал для адекватної заміни функцій і повноважень, які традиційно мають національні уряди. Сутність даного процесу полягає у заміні формальних правил неформальними, що випливають із нових моделей поведінки та формують нові стандарти, які набувають форми прав та обов'язків.

Це заміщення заповнює прогалини в регулятивному середовищі. І в ході еволюційного процесу відбувається розвиток неформальних норм, а не формальних правил [2, p. 124–125].

Таке розуміння дозволило пізніше як в теоретичному так і в прикладному аспектах розробляти концепції багаторівневого адміністрування, здійснюваного офіційними та неформальними суб'єктами.

Дана система, зокрема, включала: міжнародні організації як формальний спосіб управління; екстериторіальне законодавство як розподілене внутрішньодержавне управління; багатосторонні ініціативи як гібридні способи управління; кодекси поведінки галузевих

асоціацій та компаній як приватні способи управління, що здійснюють де-факто регуляторні функції [4, p. 1042–1043].

Тобто, сучасна система управління поєднує як традиційні так і нетрадиційні формати міжнародного, транснаціонального та приватного типів управління, забезпечуючи перерозподіл повноважень між національними державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин в епоху глобалізації.

У цьому контексті «глобальне неуправління» стали розглядати як принципово новий тип сучасного управління, поява якого спричинена рядом факторів, що проявились на рівні національних держав. До таких факторів можна було віднести: падіння авторитету держав і натомість зростання авторитету великих фірм; розподіл повноважень від держав до менших територіальних утворень; загальну ерозію влади на основі території та зростання нетериторіальної влади в економіці, технологіях та комунікаціях [1, p. 367–368].

Міжнародні ж суб'єкти спочатку розглядалися лише як неупереджені спостерігачі або бенефіціари, які перехоплюють повноваження внутрішнього управління. Бо керувати неврегульованими питаннями вони могли виключно за умов їх відповідності інтересам домінуючих суб'єктів, тобто, держав. Але практика міжнародних відносин зробила очевидним, що владні та управлінські функції притаманні також міжнародним та регіональним інституціям та відіграють цілком самостійну роль і є достатньо ефективними в плані адміністрування. Специфічні форми управління на державному, міждержавному чи недержавному рівнях потребують і нових процедур, і нових інституційних, або, навпаки, позаінституційних форматів, спроможних заповнювати прогалини, що виникають і уособлюють глобальне неуправління. Реальна політична ситуація стимулювала новий сплеск академічного інтересу до таких проблем, починаючи з 2020 року.

Це визначає постійну необхідність подальшого теоретичного дослідження та практичного моделювання широкого спектру проблем, пов'язаних з заповненням прогалин в унормуванні та процедурах в контексті сучасного розподілу геополітичних та геоекономічних сил.

Включення України до важливих транснаціональних проектів в рамках євроінтеграційних процесів, зокрема, щодо економіки чи безпеки, роблять дані питання актуальними для перспектив розвитку нашої науки та практичних трансформацій наших держави і суспільства.

В свою чергу, український досвід сприятиме узагальненню підходів до вирішення складних питань в умовах війни та потреби повоєнної відбудови, допоможе сформулювати адекватні рецепти стосовно шляхів досягнення та індикаторів бажаних результатів сучасних реформ і динаміки цивілізаційного розвитку. Адже повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року та колосальні руйнації всієї інфраструктури, спричинені військовими діями, переконливо доводять потребу перегляду багатьох засад функціонування інституційних та неінституційних форм міжнародної співпраці для подолання катастрофічних наслідків агресії.

Список використаних джерел:

1. Cox R. The Retreat of the State? International Journal. 52(2). Leaders and Leadership. 1997, Issue 3. Pp. 366–369. https://doi.org/10.2307/40203204
2. Cohen B. Money, Power, Authority. In R. Germain (Ed.) Susan Strange and the Future of Global Political Economy. Power, Control and Transformation. London : Routledge, 1998.
3. Kaiser K. Transnational politics toward a theory of multinational politics. International Organization, 1979, Vol. 25, Issue 4, pp. 790–817.
4. Richemond-Barak D. Regulating War: A Taxonomy in Global Administrative Law. The European Journal of International Law, 2011, Vol. 22. no. 4, pp. 1027–1069. doi: 10.1093/ejil/chr087
5. Strange S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
6. Strange S. Globaloney? Review of International Political Economy, 1998, Vol. 5, Issue 4, pp. 704–711. https://doi.org/10.1080/096922998347435
7. Strange S. Mad Money. Manchester. Manchester University Press, 1998.

Ключові слова: Концепція «глобального неуправління», суб'єкти управління, прогалини нормотворчості, глобалізація, індикатори сталого розвитку.

Key words: global ungovernance concept, subjects of governance, gaps in rule-making, globalization, sustainable development indicators.

SEREBRO MYKHAILO

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of General Theory of Law and State, PhD in Law

TECHNOLOGICAL TRENDS IN LEGAL PRACTICE

For the first time, the term "Fourth Industrial Revolution" sounded in 2011 at the regional level in the city of Hanover (the issue of innovative development of Germany was discussed), five years later this issue was already raised at one of the meetings of the World Economic Forum in Davos, and in 2017 more than 20 meetings of the Forum were devoted to the topic of Industry 4.0.

The first industrial revolution led to the transition from manual to mechanized production through the use of the steam engine, the second led to the transition to mass production through the use of electric motors and conveyors, the third led to the transition to automated production through the use of computers and information technology. The fourth is to blur the boundaries between physical, digital and biological spheres through the introduction of cyber-physical systems into production and the use of new methods of data collection and analysis (Blockchain).

If the previous "revolutionary" stages had a greater impact on the sphere of classical industrial production, then Industry 4.0. changes the very essence of human communication and interaction, which cannot but be reflected in the legal environment. The transformation takes place both

in a traditional direction (characteristic of all previous "revolutions") and in an unconventional way. The first is related to the need to develop relevant institutional and regulatory support for such processes, and from that, the need for a lawyer to familiarize himself with them and be able to work with them. The second – with conceptual transformations in the legal practice itself, which will be discussed further.

The introduction of cyber-physical systems into legal practice is connected, first of all, with appeals to artificial intelligence (AI). The fact is that there are indeed trends towards robotization of legal practice, but they are still far from real AI. Most often, the artificial intelligence here is "machine learning", the work of chatbots and webbots. Such bots, of course, cannot yet think and creatively approach multi-problem and non-standard situations, but they are already taking over the sphere of consultations on typical issues.

The work of a lawyer is traditionally associated with the need to process a huge amount of information, for example, it is enough to mention the work with regulatory and legal acts and court decisions. That is why the topic of Big Data and Blockchain is not the best relevant to the realities of modern legal practice due to the functioning of various registers (the Unified State Register of Regulatory Acts, the Unified State Register of Court Decisions, the State Register of Real Property Rights, etc.) and the transition of state databases (Electronic trading systems for seized property, State Geocadastre, etc.) on Blockchain technology.

Electronic designers of legal documents are increasingly being used. Ivanytskyi S. cites the examples of American Legal Zoom and Rocket Lawyer, German Smartlaw and Jurato, French Captain Contract and Belgian Lawbox [1, c. 34]. In Ukraine, there are also the first steps in this direction, for example, the launch of the constructor of the claim statement regarding the appeal of the refusal to provide public information.

Turning to the idea of remote provision of legal services via the Internet and various applications is considered relevant. For example, in the Russian Federation, a significant part of the legal services market has been taken by the platforms pravoved.ru and 911.ru, which provide legal advice online and on a freelance basis.

Approaches to paying for legal services are also changing, modernity requires flexibility of means of payment, their transnationalization, which actualizes the issue of using cryptocurrency as a means of payment. For example, in September 2017, the "Ilyashev and Partners" joint-stock company officially announced such a possibility. An illustrative example is "Yuskutum", which was engaged in the support of the world's first electronic transatlantic real estate exchange agreement for the Ethereum cryptocurrency using the Ethereum blockchain smart contract.

Online dispute resolution (online dispute resolution – ODR) is actively spreading. Thus, the European Commission has developed the European Small Claims Procedure (ESCP), which is intended to resolve cross-border disputes in which the amount of claims does not exceed 2,000 euros. According to the ESCP, settlement is carried out in writing using information and communication technologies (e-mail, video conferencing, etc.) [2].

The system of interaction with government agencies is changing. For example, a Beijing court will soon allow plaintiffs to file complaints and pay court fees through the "WeChat" messenger. The Telegram channel "Judges of Ukraine" with reference to the South China Morning Post notes that the new service will use facial recognition technology to identify citizens, as well as letter recognition to scan downloaded documents. The system is connected to the database, which stores information about the registration of citizens, their dates of birth and full names.

In Ukraine, the topic of electronic justice is no less relevant, so far only summonses are actually sent to the parties to the court process by means of electronic or mobile communication, but in the future it is envisaged to expand the procedural possibilities within the Concept of the Electronic Court.

All of the above is only a small part of the examples of the formation of a new image of legal practice, an image that is inextricably linked with the access to new technological facets of the profession, which can no longer be perceived as a conservative and closed club. Not only legal practice, but also legal science undergoes similar atypical transformations, which is already receiving considerable attention, including at the monographic level [3].

References:

1. Ivanytskyi S. The future of advocacy. Advocacy: past, present and future: Materials of the VII International Scientific and Practical Conference (Odesa, November 10, 2017). Odesa : Helvetica Publishing House, 2017. P. 34.
2. European Small Claims Procedure. Official Journal of the European Union. 2019. Mode of access to the resource: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/861/oj.
3. Creativity of general theoretical jurisprudence : monograph / Y. Oborotov, V. Zavalnyuk, V. Dudchenko [and others]; South. region center of the National Academy of Sciences of Ukraine. Odesa : Phoenix, 2015. 488 p.

Key words: industry 4.0., fourth industrial revolution, legal practice.

Ключові слова: індустрія 4.0., четверта промислова революція, юридична практика.

АНТОШИНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЯ І ПРАВО: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Інформація і право перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку, що обумовлено формуванням сучасного інформаційного суспільства. На сьогоднішній час, інформація виступає важливим ресурсом політичного, економічного та культурного розвитку

сучасного суспільства. Сьогодні боротьба за інформацію фактично стала боротьбою за владу. Право, яке залишається головним регулятором суспільних відносин, не може не регулювати різноманітних інформаційних відносин, що складаються у сучасному суспільстві. Зокрема, право регулює доступ до інформації, захист персональних даних та відповідальність за їх несанкціоноване розголошення, а також забезпечує свободу думки та доступ до інформації для громадськості.

Інформація може бути як доступною, так і обмеженою. Наприклад, державні таємниці є обмеженими відомостями, доступними лише особам або групам осіб, визначених законом. Обмеження доступу до інформації також може бути зумовлене комерційними інтересами чи захистом конфіденційності особистих даних.

Свобода інформації має велике значення у сучасному світі, і законодавства багатьох держав визнають право на свободу вираження думки та доступ до інформації. У цьому випадку право забезпечує захист журналістів, блогерів та громадськості від переслідувань за висловлення своїх думок та отримання доступу до інформації. Також право регулює використання інформації у комерційних цілях. Наприклад, у багатьох країнах діють законодавчі акти про захист персональних даних, які регулюють збирання, використання та розкриття інформації про приватних осіб.

Для забезпечення права доступу до інформації та захисту персональних даних у багатьох країнах вироблено цілий масив законодавчих актів. Наприклад, США розроблено Закон про свободу інформації (Freedom of Information Act) [1], який вимагає від уряду надавати інформацію на запит громадськості. У Європейському Союзі існує Загальне положення про захист персональних даних (General Data Protection Regulation) [2], яке забезпечує єдиний рівень захисту персональних даних у всіх країнах-членах ЄС.

В Україні також розроблено закон «Про захист персональних даних», який регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Цей Закон поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться у картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів [3].

Крім того, з розвитком технологій та Інтернету виникли нові виклики в галузі інформації та права, наприклад, захист авторських прав у цифровому середовищі, відповідальність за поширення неправдивої інформації (фейкових новин) тощо. Для вирішення цих проблем необхідне подальше вдосконалення законодавства, що регулює ці відносини.

Ще одним важливим аспектом зв'язку між інформацією та правом є питання відповідальності за інформацію. У сучасному світі

поширення інформації відбувається дуже швидко і широко, що може призводити до негативних наслідків, таких як поширення інформації, що не відповідає дійсності, порушення чужих прав і т.д. У зв'язку з цим постає питання про відповідальність за інформацію, яка поширюється через ЗМІ, Інтернет та інші канали.

У різних країнах існують різні законодавчі акти, які регулюють відповідальність за інформацію. Наприклад, у Європейському союзі існує Директива Європейського парламенту та Ради ЄС 2000/31/ЄС від 08.06.2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг на ринку, зокрема про електронну комерцію (Директива про електронну комерцію) [4], яка зобов'язує провайдерів Інтернет – послуг видаляти незаконний контент на вимогу уряду.

Також питання відповідальності за інформацію стосується і авторських прав. У світі поширення інформації, включаючи музику, фільми, книжки та інші матеріали, відбувається переважно через Інтернет. Це призводить до зростання порушень авторських прав, таких як піратство. Для вирішення цієї проблеми у різних країнах існують різні законодавчі акти, що захищають авторські права. Відповідальність за інформацію є важливим аспектом зв'язку між інформацією та правом, і різні країни регулюють це питання за допомогою різних нормативно-правових актів.

Таким чином, інформація та право тісно пов'язані між собою, та ефективне регулювання доступу до інформації, її використання є важливим аспектом ефективного функціонування правової системи. Інформація та право є важливими аспектами у сучасному суспільстві, їх зв'язок має велике значення для забезпечення свободи вираження поглядів та доступу до інформації, захисту персональних даних та комерційної конфіденційності, а також боротьби з проблемами в галузі інформації та права, пов'язаними з розвитком технологій.

Список використаних джерел:

1. Freedom of Information Act. URL: https://www.foia.gov/
2. General Data Protection Regulation. URL: https://gdpr-info.eu/
3. Закон України «Про захист персональних даних». Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17
4. Директива 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu00216?ed=2000_06_08

Ключові слова: право, інформація, право на доступ до інформації, ЗМІ, Інтернет.
Key words: law, information, right to access to information, mass media, Internet.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕСУРСІВ ВЛАДИ

Питання влади, домінування, з одного боку, і підпорядкування з іншого, супроводжували людське суспільство на всіх етапах його розвитку і, відповідно, завжди були в центрі уваги філософської та політико-правової думки. Влада є універсальним механізмом інтеграції та впорядкування поведінки людей. В юриспруденції владу (державну владу) розглядають як один з основних атрибутів сучасної держави [1, с. 81].

Слід зазначити, що влада залежить не тільки від норм, розроблених у суспільстві, а й має біологічні підстави. Тому в рамках цієї статті хотілося б зупинитися на етологічному (біологічному) аналізі владовідносин. Цей підхід сприятиме глибшому розумінню внутрішніх механізмів зазначених процесів, дасть змогу під іншим ракурсом подивитися на процеси формування владних структур.

Взагалі, юридичну етологію, можна визначити як галузь знань, яка спираючись на біологічні засади, вивчає процеси формування правової поведінки людини в онто- і філогенезі, а також функції та фізіологічні механізми певних форм правової поведінки [2, с. 36]. Питання ієрархії, влади та її ресурсів, від яких залежить побудова будь якої соціальної організації, безпосередньо пов'язані з предметом досліджень юридичної етології.

Згідно з класичним визначенням, запропонованим М. Вебером, влада – це будь-яка «ймовірність реалізації своєї волі в даних соціальних відносинах навіть всупереч опору, на чому б ця ймовірність не ґрунтувалася» [3, p. 53]. У цій дефініції одним із ключових є твердження, що влада може ґрунтуватися на будь-яких джерелах. До таких джерел можна віднести: силу, щедрість, багатство, знання, хитрість, харизму тощо. У юриспруденції засоби і методи, застосування яких дає можливість суб'єктам влади впливати на об'єкт, іменуються ресурсами влади.

Сила є найбільш очевидним ресурсом влади, її часто згадують під час вивчення процесів формування ієрархічних побудов як у тваринному світі, так і в людському суспільстві. Серед зграйних, стадних та інших групових тварин відбувається постійна боротьба за домінування, вибудовується ієрархічна піраміда. Навіть у групах домашніх птахів (курей, качок) спостерігається сувора впорядкованість відносин. Кожна особина або перевершує за силою партнера, або поступається йому. Ці взаємини норвезьким порівняльним психологом Т. Шьєлдерупп-Еббе були названі «порядком клювання». На ранніх етапах формування групи, у птахів відбувається велика кількість бійок, однак, коли ієрархія вже встановлена, група стає стабільною [4]. Ієрархія в групі

павіанів вибудовується, в першу чергу, на підставі фізичної сили. Альфа-самець у разі претензії на лідерство в групі з боку конкурента, зобов'язаний підтверджувати своє право на домінування за допомогою фізичних сутичок [5, p. 16-24]. Аналогічні патерни можна спостерігати і в групах наших найближчих родичів – шимпанзе.

Людина, на думку Ф. де Вааля, – це «ієрархічний примат, хоч би як ми намагалися закамуфлювати цей факт» [6], тому не дивно, що сила, насильство залишаються важливими ресурсами влади в людському суспільстві. Ще Макіавеллі зазначав, що правитель може досягати мети двома способами: «з допомогою законів і з допомогою сили. Перший спосіб притаманний людині, другий – звірам» [7, с. 463]. Згідно з М. Вебером звернення до насильства і засобів примусу притаманне державі. «Там, де цього немає, – немає й держави» [8, с. 449]. Навіть сьогодні серед теорій походження держави досить поширеною є теорія насильства.

Фізична сила, безумовно, дає перевагу в безпосередніх сутичках, однак, більшою мірою, цей ресурс використовується для придушення опору волі лідера шляхом залякування. Тобто потенція застосування сили має регулятивний ефект у світі живої природи, а залякування – одним із ресурсів влади. Птахи розступаються перед домінантною особиною зі страху бути покараними. У мавп авторитет лідера часто тримається на страху. Ф. де Вааль описує, як альфа-самець страхітливими демонстраціями своєї сили приводить у трепет усю групу, а потім «як король» приймає знаки покірності й підпорядкування [9, p. 169].

У державно організованому суспільстві наявність можливості застосування насильства з боку компетентних органів також сприяє встановленню правопорядку. Ще в Законах Ману стверджувалося: «єдине, що тримає людину в межах і дозволяє кожному спокійно залишатися при своєму добрі – це страх» [10, p. 382]. Це положення є, як мінімум, спірним. Однак і сьогодні, вибудовуючи свою лінію поведінки, громадяни усвідомлюють, що в разі порушення правових норм може наступити негативна реакція з боку держави у вигляді покарання. І хоча норми права націлені не на кару, а на регуляцію суспільних відносин, потенція покарання є важливим засобом правового регулювання і ресурсом влади.

Сила, насильство, залякування – не єдині ресурси влади у тваринному світі. Особливо це стосується приматів. Дж. Гудолл, наприклад, зазначає, що становище самця шимпанзе в груповій ієрархії визначають не тільки такі чинники, як вік, фізична пристосованість, агресивність і вміння битися, а й «здатність вступати в коаліції, інтелект, а також інші індивідуальні властивості, наприклад хоробрість і рішучість» [11]. Р. Сапольські спостерігав випадок об'єднання кількох молодих павіанів з метою скинути домінантного самця [5]. Э. Фромм зазначає, що у людиноподібних мавп, авторитет лідера часто спирається «на його компетентність і вміння повести за собою» [12, p. 118]. Здатність кооперуватися для досягнення мети, прогнозування своїх і чужих вчинків, безумовно, говорять про розвинений інтелект приматів.

Шимпанзе – розумні маніпулятори [9, p. 427]. Ф. де Вааль описує ситуацію, коли раніше зміщений з лідируючих позицій самець, маючи підтримку самок і водночас вступивши в коаліцію з новим альфою, фактично залишився на вершині ієрархічної піраміди в групі. З одного боку, він, будучи більш досвідченим і хитрим, а також використовуючи союз із самками, впливав на альфа-самця, а з іншого – коаліція із самим альфою давала йому змогу контролювати сильного претендента на лідерство в групі (бета-самця) [9, p. 321–322]. Шимпанзе, пише Ф. де Вааль, «дуже чітко розуміють політичні наслідки своїх дій» [9, p. 398].

У людському суспільстві інтелект (знання), хитрість, уміння маніпулювати є невід'ємною частиною політичної конкуренції, одними з основних ресурсів у боротьбі за владу. У сучасному, т. зв. інформаційному суспільстві інтелект (знання) – це один з основних ресурсів досягнення не тільки влади, а й успіху взагалі. Макіавеллі радить государеві, здійснюючи свою політику, спиратися не лише на свої силу та розум, а й на «звірину» хитрість. Філософ зазначає, що поряд із силою лева, другою найважливішою якістю правителя, є хитрість лисиці [7, с. 463]. Маніпулювання людською свідомістю – є невід'ємною частиною соціальної культури. Основною її метою, на думку І. С. Смазнової, «домогтися від людини бажаного, не враховуючи його інтересів, і ця справжня мета завжди прихована від жертви маніпуляцій [13, с. 79].

Говорячи про ресурси влади, не можна не сказати про її зовнішні атрибути, які характерні як для людей, так і для тварин. Соціальна система орієнтує людей на сприйняття компетентності лідера за зовнішніми ознаками: званням, уніформою, білою перукою, посіданням вищого місця, наявністю в руках символу влади, наказовим тоном голосу тощо. «І поки суспільство спирається на подібну символіку, середній громадянин не наважиться навіть засумніватися в тому, що король не голий» [12, p. 118]. Тож зовнішні ознаки також цілком можна розглядати як атрибути влади. Звичайно ж, прямі паралелі з тваринним світом проводити некоректно, проте ми без зусиль можемо виявити багато з перерахованих ознак у домінантних особин в природі.

Таким чином, ми виявляємо дію схожих механізмів у формуванні владних структур як у тваринному світі, так і в людському суспільстві. Багато ресурсів влади мають біологічну природу і, пройшовши тривалий еволюційний шлях, не втратили своєї значущості в сучасному суспільстві. Влада хоча й передбачає домінування, її основною метою є інтеграція та впорядкування поведінки в соціально організованій групі, усунення конфліктів. Основною відмінною рисою владовідносин у тваринному світі є обов'язок лідера постійно підтверджувати своє домінантне становище в групі. У людському ж суспільстві, щойно було легітимізовано інститут лідерства, «стало необов'язковим, щоб володар (вождь) постійно виявляв свої видатні здібності; понад те, зникла необхідність, щоб він узагалі був наділений будь-якими видатними якостями» [12, p. 118].

Список використаних джерел:

1. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 584 с.
2. Скуріхін С. М. Юридична етологія: до постановки проблеми. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 33–37. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/8.pdf
3. Weber M. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. 1963. 1643 p. URL: https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/mode/2up
4. John S. Price, Leon Sloman Depression as yielding behavior: An animal model based on Schjelderup-Ebbe's pecking order. Ethology and Sociobiology. Volume 8, Supplement 1, 1987, Pages 85–98. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0162309587900215
5. Sapolsky R. A Primate's Memoir: A Neuroscientist's Unconventional Life Among the Baboons. Published by Simon & Schuster. 2001. 304 p.
6. Waal de F. The Bonobo and the Atheist: In Search of Humanism Among the Primates. New York: W. W. Norton & Company. 2013. 289 p. URL: https://www.google.ch/books/edition/The_Bonobo_and_the_Atheist_In_Search_of/e_DDGa-dk60C?hl=ru&gbpv=1&dq=Waal+The+Bonobo+and+the+Atheist&printsec=frontcover
7. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець. Харків : Фоліо, 2007. 511 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf
8. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. 1998. 514 с.
9. Waal de F. Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Apes. Baltimor : John Hopkins University Press, 2000. 501 p.
10. Nietzsche F. The Will to Power. New York : Vintage Books, 1968. 612 p.
11. Goodall J. The Chimpanzees of Gombe: Patterns of Behavior. Cambridge, Mass. : Belknap Press of Harvard University Press, 1986. 704 p. URL: https://archive.org/details/chimpanzeesofgom0000good/mode/2up
12. Fromm E. Anatomy of human destructiveness. New York : Holt, Rinehart and Winston, INC, 1973. 534 p.
13. Смазнова І. С. Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 378 с.

Ключові слова: влада, ресурси влади, ієрархія, юридична етологія.
Key words: power, resources of power, hierarchy, legal ethology.

ІВАНЧЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Взаємозв'язок легітимності, легальності та культури ніколи не заперечувався юридичною наукою. Навпаки, загальновизнаним в науці можна вважати положення про те, що цей взаємозв'язок носить

прямий і двосторонній характер. Належний рівень розвитку культури, перш за все, її правової складової, утворює фундамент легітимності права. «Правова культура, – як справедливо відзначає В. Власенко, – надає організаційно-регулюючий вплив в плані забезпечення соціально-позитивної поведінки, попередження негативних проявів і усунення супутніх факторів при вирішенні соціальних завдань будь-якої сфери і будь-якого рівня життя суспільства» [1]. І, навпаки, низький рівень правової культури веде до девальвації права в суспільному житті, тобто позбавляє таке право рис легітимності.

У свою чергу, легітимність права належить розглядати не тільки як певну соціальну цінність, але і як фактор, який самим безпосереднім чином впливає на стан культурних процесів, що протікають в різних сферах життя суспільства, в тому числі і правовій. Взаємодія легальності, легітимності і правової культури здійснюється на різних рівнях: загально-соціальному, регіональному, груповому, індивідуальному. Найбільший інтерес для теорії права представляє аналіз взаємозв'язку цих соціальних явищ на індивідуальному рівні з урахуванням специфіки дії індивіда, який є суб'єктом правозастосування.

У зв'язку з цим виникає необхідність постановки і подальшого розгляду двох взаємопов'язаних питань:

1. Якими індивідуальними якостями повинен володіти правозастосовник для того, щоб його можна було розглядати як особистість, що володіє належним рівнем правової культури?

2. Яким чином ці індивідуальні якості, що характеризують особистість правозастосовника, впливають на ефективність і легітимність правозастосовної діяльності?

Відповіді на ці запитання потребують детального аналізу змісту індивідуальної правової культури. Методологічною основою подібного дослідження має стати комплексний підхід, який, у свою чергу, має будуватися на основі поєднання аксіологічної та діяльнісної концепцій аналізу правової культури [6].

В рамках комплексного підходу правова культура особистості розглядається як поняття, що характеризує якісний стан розвитку правосвідомості індивіда, його діяльності в правовій сфері. Разом з тим, правова культура на відміну від правосвідомості включає в себе не будь-які, а тільки позитивні, з точки зору панівної в суспільстві системи соціальних цінностей, правові знання, погляди, уявлення, оцінки, мотиви, установки, почуття, які в результаті стають передумовою соціально-активної діяльності [1].

Першим елементом, показником, що характеризує правокультурний вигляд правозастосовника, є рівень його правових знань. Враховуючи значення правозастосовної діяльності як особливої форми реалізації права, до правової культури осіб, які здійснюють цю діяльність, справедливо пред'являються більш високі вимоги в порівнянні із звичайними громадянами. В першу чергу ці вимоги стосуються якраз рівня і глибини правових знань. Важливим є визначити (нехай і структурно) обов'язковий мінімум цих знань, який необхідний кожному правозастосовникові. Видається, що цей мінімум повинен

включати наступні складові: 1) знання принципів права; 2) знання «робочих» норм; 3) знання системи і структури чинного законодавства. Відсутність необхідних правових знань або їх низький рівень часто є причиною правозастосовних помилок.

У науковій літературі повага до права традиційно розглядається як невід'ємний елемент індивідуальної правової культури. Багатьма авторами неодноразово робилися спроби сформулювати визначення поняття «повага до права». Так, на думку І. Голосніченка, повага до права має розумітися «як категорія, яка заснована на усвідомленні соціальної цінності права як регулятора суспільних відносин, засобу їх вдосконалення і перетворення» [2]. О. Макарова зазначає, що шанобливе ставлення до права виявляється в різних сферах правової діяльності: у сфері правотворчості воно виражається в узгодженні розроблюваних правових норм з реальними умовами життя суспільства, а в сфері реалізації права – в добровільному підпорядкуванні фактичної поведінки учасників суспільних відносин нормам, принципам та ідеям права [6].

Переконливою видається точка зору, висловлена в літературі про те, що повага до права має розглядатися і як чинник, який визначає професійну недбалість правозастосовника, його байдуже ставлення до соціального змісту, призначення і результатів своєї діяльності [2]. Вона передбачає усвідомлення правозастосовником своєї соціальної ролі в регулюванні суспільних відносин. Слід підкреслити, що характерною рисою української правосвідомості практично завжди було не шанобливе ставлення до права, не визнання його соціальної цінності, а явище йому прямо протилежне – правовий нігілізм [5]. Останній традиційно визначається в науці як напрямок суспільно-політичної думки, що заперечує соціальну цінність права і вважає його найменш досконалим способом регулювання суспільних відносин, а також властивістю, станом суспільної свідомості [3].

До числа найважливіших функцій правосвідомості поряд з пізнавальною та оціночною слід відносити і регулятивну функцію. Тому, розглядаючи правовий нігілізм, як якісну характеристику української правосвідомості, необхідно відзначити, що для нього характерні не тільки юридична некомпетентність і негативна оцінка права (заперечення його соціальної цінності), а й поширеність навичок і стереотипів неправової (протиправної) поведінки [4].

Нарешті, найважливішим показником рівня правової культури правонаступника є його соціально-правова активність. З точки зору суб'єктивної складової, соціально-правова активність правозастосовника передбачає: по-перше, його соціально-психологічну готовність до ініціативної, творчої діяльності в сфері застосування права; по-друге, практичну діяльність, яка спрямована на досягнення корисних для суспільства результатів і виражається в правомірному і доцільному застосуванні правових норм.

Отже, правові знання, якими володіє правозастосовник, його ставлення до права, навички і стереотипи діяльності в правовій сфері, ступінь його соціально-правової активності повинні розглядатися як

суб'єктивні фактори, які самим безпосереднім чином впливають на якість, легальність, ефективність та легітимність його діяльності.

З урахуванням цієї обставини правова культура правозастосовника може бути визначена як сукупність позитивних правових знань, поглядів і оцінок, навичок і стереотипів, що визначають соціально-психологічну готовність особистості до ініціативної, творчої діяльності у сфері застосування права і забезпечують її легальність, легітимність та ефективність. В цілому рівень правової культури суб'єктів, які здійснюють застосування права, на сьогоднішній день не може оцінюватися як задовільний. Його формування – завдання дуже складне, успішне рішення якого передбачає реалізацію цілого комплексу взаємопов'язаних програм, що включають правове виховання, правове навчання, правову пропаганду.

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що правова культура і легітимність права – явища тісно взаємопов'язані. Без правової культури легітимність і легальність є просто немислимими, оскільки право у таких умовах не може ні функціонувати, ні розвиватися. Більш того, представляється можливим говорити про єдине соціальне призначення цих явищ, оскільки, направляючи поведінку людей в русло певних зразків у сфері права, правова культура «досягає» тієї ж мети, яка закладена в легальності права, його легітимації та легітимності.

Список використаних джерел:

1. Власенко В. П. Генезис поняття «правова культура» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 4. С. 1–7.
2. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. Право України. 2005. № 4. С. 24–25.
3. Дзьобань О. П. Передумови та сенс правового нігілізму. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія права». 2009. Вип. 1. С. 42–50.
4. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 216–220.
5. Луцький А. І. Правовий нігілізм в умовах формування української правової держави. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2010. № 1. С. 16–19.
6. Макарова О. В., Крилова Ю. І. Проблеми формування правової культури в українському суспільстві. Право. 2015. № 30. С. 104–108.

Ключові слова: легітимність права, легальність права, легітимація права, правова культура, правосвідомість, правовий нігілізм, цінності права, правові принципи.

Key words: legitimacy of law, legality of law, legitimation of law, legal awareness, legal culture, legal nihilism, values of law, legal principles.

ДУДНИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

МІСЦЕ ГЕНДЕРНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Зважаючи на стрімкий розвиток сучасного суспільства під впливом сукупності різних факторів, можна стверджувати, що система права України перебуває в постійній динаміці, що проявляється, зокрема, у появі її нових структурних елементів, що покликані відповідати нагальним потребам суспільства. Одним із таких новосформованих складових є гендерне право, поява та розвиток якого наразі виклікає чимало дискусій.

Так, гендерне право направлене на заборону будь-яких проявів дискримінації за ознакою статі, тобто встановлює систему імперативних приписів. Наприклад, згідно з положеннями статті 17 Закону України» Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей [1, ч. 3 ст. 17].

Разом з тим, варто зауважити, що заборона дискримінації не виключає існування певних відмінностей у правах і гарантіях їх здійснення, які зумовлені належністю людей до різних статей. В першу чергу такі відміності викликані фізичними особливостями осіб чоловічої та жіночої статей, які не можна не враховувати при врегулюванні тих чи інших відносин. Саме тому гендерне право покликане не просто урівняти в правах та свободах чоловіків та жінок, а й у разі об'єктивної неможливості такого урівняння – передбачити випадки, в яких допустима відмінність між правомочностями осіб різних статей.

Відомо що, галузь права є найбільш складним утворенням у системі права, і, не зважаючи на різноманітність думок щодо критеріїв поділу права на галузі, переважна більшість дослідників визнає домінуючу роль серед таких критеріїв за предметом і методом правового регулювання [2, с. 61].

Так, предметом правового регулювання гендерного права є суспільні відносини щодо встановлення засобів забезпечення рівності прав людини незалежно від статі. Щодо методу правового регулювання гендерного права характеризується імперативністю, оскільки основна ціль гендерного права – встановлення рівності прав незалежно від статі, а це, в свою чергу, варто трактувати як заборону дискримінації за статевою ознакою.

Оскільки, гендерне право має власний предмет та метод правового регулювання, тому можемо вважати гендерне право, як окрему галузь права, що займає своє місце в системі права України, та є невід'ємною

частиною належного функціонування суспільства в правовому просторі.

Разом з тим, серед науковців точаться дискусії, щодо визнання гендерного права, як самостійного елемента системи права. Різне бачення науковців гендерного права з одного боку сприяє його активному дослідженню з метою остаточного утвердження певної позиції, а з іншого – гальмує його подальший розвиток як складової системи права, зокрема формування та вичення відповідних інститутів. Так, наразі говорити про наявність в межах гендерного права інститутів, як структурних елементів галузі, не вбачається можливим.

На практиці ж, такий стан справ знаходить прояв у недостатньому рівні врегулювання гендерних суспільних відносин існуючою правою базою, хоча і варто зауважити, що гендерні аспекти в національному та міжнародному законодавстві зустрічаються дедалі частіше.

Крім того, дискусія щодо місця гендерного права в системі права призводить також і до ускладнення формування широкого кола профільних спеціалістів з гендерних питань в правовому полі, оскільки наразі вивчення та освоєння гендерного права як галузі не носить не тільки пріорітетний характер, а й в основному не розглядається як окрема навчальна дисципліна взагалі. Як наслідок – дефіцит знань у сфері засобів забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, встановлення меж допустимих відмінностей у правах залежно від статі, високий ризик неналежного здійснення гендерно-правової експертизи та застосування нормативно- правових актів, положення яких допускають порушення принципів рівності та недискримінації, високий рівень гендерного розриву у суспільстві.

Однак, незважаючи на дискусійність питання, гендерне право займає важливе місце в системі права України оскільки опосередковує регулювання значного пласту суспільних відносин, що стосуються забезпечення рівності прав людини незалежно від статі у різних сферах суспільного життя, які супроводжуються реалізацією політичних, громадянських, економічних, соціальних та культурних прав людини. Світова тенденція щодо досягнення максимального показнику однаковості прав людини та забезпечення їх дотримання, подолання гендерних стеретипів та нерівності в усіх її проявах наділяє гендерне право, як галузь права специфічним предметом і методом правового регулювання взаємодія яких з предметом та методом інших галузей права є необхідним заходом для належного функціонування правової дійсності суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866 / Верховна Рада України.
2. Саннікова М. Комплексні галузі права: до постановки питання. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 4 (79). С. 59–64.

Ключові слова: гендер, гендерне право, система права, рівність, дискримінація.
Key words: gender, gender law, legal system, equality, discrimination.

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальної теорії права та держави

МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Моніторинг освітнього процесу входить в систему управління якістю, саме підготовки майбутніх юристів допомагає визначити напрями вдосконалення, покращити підготовку та зробити освітній процес якісним.

Система вищої юридичної освіти сьогодні складна і взаємодіє з політичними, економічними, культурними і соціальними системами. У цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивним, а повинно істотно і динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому полягає його позитивна роль і просвітницька місія.

Справжня правова культура юриста може набути прогресивного та ефективного розвитку тільки на засадах діалогу культур. Відтак, актуалізується значення інформаційного забезпечення професійної діяльності юриста. Правова культура юриста вбачається в критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Професіоналізм та справедливість є головними поняттями у юридичній практиці, юрист як знавець закону чесно виконує свій морально-правовий обов'язок, вдосконалює свою майстерність, покращує свої практичні навички в юриспруденції.

Звичайно кожна юридична професія є специфічною, яка обумовлює й особливості правової культури різних представників, таких як суддів, адвокатів, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів і т.д.

Юрист у першу чергу має усвідомлювати, виконуючи свою місію він наділений довірою суспільства та держави, його об'єктивність, порядність, чесність, прагнення самовдосконалення повинні бути обов'язковими його рисами.

Специфічною рисою діяльності юриста є «повсякденне зіткнення з найрізноманітнішими життєвими ситуаціями, юридичними казусами, які мають деякі спільні ознаки і у той же час часто істотно відрізняються. Досвідченим юристам добре відомо, що на практиці фактично не буває цілком ідентичних справ, випадків, абсолютно тотожних ситуацій, а відтак не може бути і стереотипів для їх вирішення. У професії юриста має місце нагальна потреба у творчому підході до встановлення істини у кожні конкретній справі, постійний пошук, можливість миттєво орієнтуватися у ситуації, готовність до прийняття нестандартних у межах закону рішень» [1, с. 11].

Коваль Д. С. в своїй роботі пропонує до моніторингу включати різні форми його здійснення: «стартову діагностику для корекції освітнього процесу, експрес діагностику з метою подальшого внесення коректив

в освітню діяльність для побудови програм спостережень, проектування навчальних задач і ситуацій, фінішну діагностика, що визначає підготовленість студентів до професійної діяльності і ступеня розвитку специфічних професійних якостей» [2, с. 20].

Правова культура юриста звичайно визначається не тільки науковими знаннями про сутність, характер і взаємодію правових явиш взагалі, механізм правового регулювання, правове полі держави, його окремі напрямки. Вона передбачає й критичне творче осмислення правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту [3, с. 156].

Саме до культури юриста ми можемо віднести: знання державної мови, національні традиції та певні особливості етичної культури того певного регіону де він впроваджує свою професійну діяльність.

Формування професійної правової культури юриста у процесі юридичної освіти та правового виховання особистості становить двоїсний процес: накопичення правових знань; перетворення цієї накопиченої інформації на особистісні переконання. Ефективність навчання професійних знань залежить від наявності розвиненого мислення у студентів, що у значній мірі забезпечується шляхом формування понятійного апарату через вивчення теоретико- методологічних аспектів юридичних дисциплін. У процесі юридичної освіти формується образ понятійного юридичного мислення, його стиль та деонтологічні установки, інтуїція справедливості та законності рішень, що приймаються.

Для покращення розвитку високого рівня професійної правової культури у студентів-юристів поставлені конкретні задачі. До них належать:

– «формування наукового осмислення та розуміння права, усвідомлення та сприйняття його соціальної значущості;

– виховання почуття відповідальності за обов'язкове виконання приписів нормативно-правових норм;

– уміння користуватися всією сукупністю правових засобів при виконанні службових обов'язків у рамках компетенції, установленої законом та іншими правовими актами;

– розвиток переконаності у правильності й справедливості правових приписів та звички до правомірної поведінки;

– негативна реакція на злочинність, її несприйняття та переконаність у необхідності активної боротьби з нею;

– формування правового менталітету, зокрема, антикорупційного менталітету» [4, с. 233].

У вищих юридичних закладах майбутніх юристів навчають формуванню наукового осмислення та розуміння права, усвідомлення та сприйняття його соціальної значущості; виховують почуття відповідальності за обов'язкове виконання приписів нормативно-правових норм; формують уміння користуватися всією сукупністю правових засобів при виконанні службових обов'язків у рамках компетенції, установленої законом та іншими правовими актами; розвивають переконаність у правильності й справедливості правових приписів

та звички до правомірної поведінки; формують негативну реакцію на злочинність, її несприйняття та переконаність у необхідності активної боротьби з нею, правовий менталітет, зокрема, антикорупційний менталітет. Моніторинг є необхідною складовою для реалізації формування правової культури майбутніх юристів.

Список використаних джерел:

1. Кунев А. Роль юристів в закріпленні законності та правової культури. Сучасне право. 2011. № 2. С. 11.
2. Коваль Д. С. Моніторинг процесу формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. World science. 2020. № 4(56). Vol. 3. С. 19–27.
3. Скуріхін С. М. Морфологія і динаміка правової культури : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 314 с.
4. Лоджук М. Т. Правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні: загальнотеоретичне дослідження : дис … канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2014. 313 с.

Ключові слова: моніторинг, правова культура, професійна правова культура, майбутній юрист.

Key words: monitoring, legal culture, professional legal culture, future lawyer.

КОВБАСЮК СТЕПАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА

Невід'ємною складовою дослідження держави є належним чином сформульована методологія, яка не тільки визначає загальні та спеціальні напрями дослідження, але й розкриває світоглядну позицію дослідника. Від вдалого методологічного планування залежать подальші перспективи не лише розкриття предмета, але й формування положень щодо удосконалення чинного законодавства і методичного забезпечення юридичної діяльності.

Сучасні загальнотеоретичні дослідження держави потребують переосмислення методології його дослідження. Методологія державознавства повинна гуртуватися на сучасних теоретичних напрацюваннях методології юриспруденції. Структура і склад методології юриспруденції залишається дискусійним питанням. Незважаючи на те що в науковій літературі методологія здебільшого визначається як система наукових підходів, принципів і методів наукового пізнання, саме структура методології залишається предметом наукової дискусії.

Традиційно в методології юриспруденції виділяють загальнонауковий, міждисциплінарний та спеціально-науковий рівні методології.

З іншого боку виділяється плюралістичний підхід в рамках якого науковці відмовляються від ієрархії методології та її структуризації за єдиною схемою: філософсько-світоглядна, загальнонаукова, спеціально-наукова, конкретно-наукова. Вони пропонують розглядати методологію не вертикально, а горизонтально, сприймати всі методи як рівноцінні та вибирати їх довільно [1, с. 25].

Найбільш обґрунтованою вважаємо пропозицію виділяти концептуальний та інструментальний рівні методології юриспруденції. Для концептуального рівня характерні концептуальні ідеї, концепти, концепції, концептуальні підходи і методологічні принципи, в той час як на інструментальному рівні це різноманітні методи: філософські, загальнотеоретичні, приватно- наукові та спеціальні [2, с. 79].

Специфіка методології будь-якого дослідження характеризується предметом дослідження та метою, що ставить перед собою дослідник. Методологія державознавства визначається в першу чергу специфікою держави як предмету дослідження. Відзначається амбівалентність держави, оскільки, з одного боку, держава – це універсальна організація для вирішення соціальних і особистісних проблем, з іншого боку, це система влади, що потребує значних витрат, постійного контролю та удосконалення. Теорія держави як складова загальнотеоретичної юриспруденції звернена до поняття держави та державності, виникнення і тенденцій розвитку держави, її інститутів, форм, функцій, принципів діяльності [3, с. 43].

Особливе місце в методології юриспруденції в цілому і державознавства зокрема посідають методологічні підходи. У вузькому розумінні методологічний підхід – це сукупність об'єктивно обумовлених предметом та об'єктом дослідження, однорідних за своєю спрямованістю методологічних прийомів і засобів [4, с. 5].

У широкому розумінні методологічний підхід постає як міждисциплінарна стратегія осмислення права крізь призму певної світоглядної ідеї, через яку проходить процес його дослідження та інтерпретація отриманих результатів. Саме на такий підхід до визначення методологічних підходів будемо спиратися в цьому дослідженні [5, с. 41].

Відмінною особливістю державознавства як відокремленої сфери знань можна вважати його близькість до політології та геополітики. Важливе місце в державознавстві займають дослідження інституалізованої влади, тобто влада, яка перебуває у вимірах легальності та легітимності. Слід в цьому зв'язку зазначити, що за такого підходу значно розширюються уявлення про владу в державі, коли в неї включається не тільки державна влада, але й влада місцевого самоврядування, муніципальна влада. Таким чином, можна зробити висновок про те, що основний підхід, який використовується в державознавстві – це інституціональний підхід [6, с. 11].

Ключовою категорією інституційного підходу є «інститут» як феномен, покликаний забезпечити спадкоємність системи державної влади, послідовність нормативного регулювання суспільного життя. Сучасний етап розвитку юридичної науки характеризується збагаченням правових підходів досягненнями соціології, політології

та інших соціальних наук. Категорія «інститут» доповнюється ясно вираженим соціальним змістом.

Важливість визначення інститутів як предмета дослідження має прояв і в тому, що це поняття забезпечує широкий погляд на розвиток різних сфер соціального буття, уможливлює аналіз політичної, економічної, правової системи та суспільства як цілісності [7, с. 4].

Формування інституційної теорії стало результатом, по-перше, розвитку антропологічних досліджень і значною мірою тріумфу еволюційного підходу у дослідженні людини. Саме тому в основі інституціоналізму було покладено розуміння людини як біосоціальної істоти, поведінка якої визначається інстинктами, які визначають мету діяльності, та інститутами, які визначають засоби досягнення мети.

Переваги інституційної теорії полягають у тому, що предметом її пізнання є інститути, які функціонують в усіх без виключення сферах буття суспільства: в економіці, соціальній сфері, сфері права, моралі, релігії тощо. Важливість визначення інститутів як предмета дослідження має прояв в тому, що це поняття, з одного боку, забезпечує широкий погляд на розвиток різних сфер соціального буття, уможливлює аналіз політичної, економічної, правової системи і суспільства як цілісності.

Методологічною основою інституційного підходу є:

1) розширення меж пізнавального процесу шляхом залучення досягнень не тільки юридичної науки, але й інших гуманітарних дисциплін (насамперед політології та соціології);

2) еволюційний підхід у дослідженнях суспільного буття, заснованого на міждисциплінарному синтезі;

3) дослідження ефективності інститутів крізь призму залежності від попереднього розвитку, історичної зумовленості розвитку інституційної системи;

4) принципи методологічного холізму, за яким центральним елементом аналіз держави і державної влади виявляються не індивіди, а інститути.

Відтак, інституційний підхід забезпечує можливість виявлення та дослідження безперервності державотворення – від додержавних соціальних об'єднань минулого до наддержавних утворень сучасності. Завдяки цьому ми можемо проаналізувати наступництво та розвиток держави, виявити особливості нормативного забезпечення її функціонування як самостійного інституту і виокремити специфічні інститути сучасної держави.

Список використаних джерел:

1. Балинська О. М., Ященко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник / за заг. ред. О. М. Балинської. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с. С. 25.
2. Оборотов Ю. М. Рівні та сфери методології юриспруденції. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. С. 74–86. С. 79.
3. Оборотов Ю. М. Про актуальні напрями досліджень у теорії держави. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 39. С. 42–46.

4. Крусян А. Методологія сучасного українського конституціоналізму. Юридичний вісник. 2012. № 2. С. 4–12.
5. Фальковський А. О. Поняття та функції методологічних підходів у сучасних правових дослідженнях. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 45. С. 40–44.
6. Крижановський А. Ф., Коломоєць О. В. Методологія та структура державознавства: кілька гостроактуальних проблем. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 9–12.
7. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. Економіка України. 2008. № 6. С. 4.

Ключові слова: інституційний підхід, державознавство, методологія юриспруденції, інститут, інституційна система.

Key words: institutional approach, state studies, methodology of jurisprudence, institution, institutional system.

ВОЙТКОВА АЛІСА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави

ОСОБЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У нинішніх умовах загострення глобальних проблем людства, порушення світового правопорядку російською федерацією, що зумовило спочатку анексію Криму в 2014 році, проведення АТО в Донецькій і Луганській областях, а тепер і повномасштабного вторгнення та розв'язання війни на території України, особливої актуальності набувають проблеми реалізації вищевказаної зовнішньої функції нашої держави. Діяльність морської держави щодо забезпечення свого захисту має складний зміст і різнобічні можливості. Щодо їх реалізації спрямовані підготовка та ведення дипломатичної, політичної, інформаційної та міжнародної економічної боротьби. Невід'ємною складовою частиною цієї діяльності є створення морської військової адміністрації держави і здійснення керівництва нею.

Функції держави – це головні напрямки і види діяльності країни, зумовлені її завданнями і цілями й такі, що характеризують її сутність [1]. У функціях держави знаходить відображення роль, яку вона відіграє у вирішенні основних питань суспільного розвитку і перш за все у задоволенні різних інтересів свого населення. Зовнішні функції держави – це основні напрями її діяльності, які пов'язані із безпосереднім вирішенням завдань, які стоять перед нею на міжнародній арені. О. Ф. Скакун, зазначає, що вони забезпечують зовнішню політику держави [1, с. 48] і залежать від характеру політичного режиму, історичних етапів розвитку тієї чи іншої країни, від ситуації,

яка склалась на міжнародній арені, та інших чинників. Серед зовнішніх функцій держави одне із центральних місць посідає функція оборони країни, яка полягає у захисті суверенітету від зовнішніх посягань як економічними, дипломатичними, так і воєнними засобами [1, с. 49]. Окремі фахівці визначають оборонну функцію держави як історично першу зовнішню функцію країни, оскільки вона відноситься до функцій, які притаманні державі на всіх етапах її розвитку. Як показує історичний досвід, цьому можна знайти підтвердження. Історія людства, а зараз, у тому числі і України, це історія численних воєн і військових конфліктів.

З огляду на це, в усі історичні епохи пануючі політичні сили надавали виключно важливого значення збройним силам та пануванню на морі як важливому вирішальному фактору підтримки і закріплення своєї влади, збереження суверенітету і територіальної цілісності. На сьогодні це має неабияку актуальність. Діяльність країни та її органів щодо реалізації функцій держави здійснюється в різних формах. Існує кілька класифікацій форм здійснення функцій держави. Зазвичай виділяють правові та організаційні форми здійснення функцій держави. Правові форми – це діяльність органів держави, яка пов'язана з ухваленням і виданням правових актів, а саме: правотворча, правозастосовча, правоохоронна, правоінтерпретаційна. Організаційні форми здійснення функцій держави – це поточна технічна, господарська, статистична діяльність, спрямована на розв'язання конкретних завдань. Кожна функція держави здійснюється одночасно і в правових, і в організаційних формах [4, с. 57–61], у тому числі і функція оборони держави. Підтвердженням цього слугує положення ст. 1 Закону України «Про оборону України», де, зокрема, зазначається, що оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [5]. Діяльність морської держави щодо забезпечення свого захисту має складний зміст і різнобічні можливості. Щодо їх реалізації спрямовані підготовка та ведення дипломатичної, політичної, інформаційної та міжнародної економічної боротьби. Невід'ємною складовою частиною цієї діяльності є створення морської військової організації держави і здійснення керівництва нею. Позитивним проявом такої діяльності є реальна можливість збройного захисту цілісності і недоторканості власної території, виконання міжнародних зобов'язань. У разі неможливості вирішення міжнародних конфліктів мирними засобами держава має право використовувати свої збройні сили. Саме у цьому знаходить свій прояв негативний бік зазначеної функції.

Згідно із ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [7]. Зокрема, у статті 51 Статуту ООН закріплено право держав на індивідуальну чи колективну самооборону від агресії [8]. Зазначене право теж знайшло своє конституційне закріплення. Згідно із ст. 17 Основного закону захист суверенітету

і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні сили України. Державну безпеку та захист державного кордону України мають забезпечувати відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [7]. Конституція України визначає основні засади державної політики, спрямовані на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. На думку автора їх варто розглядати як надзвичайно важливе підґрунтя на шляху до існування, самозабезпечення та подальшого розвитку суверенної держави [9, с. 612]. Функції оборони України покладаються на спеціально створені військові організації, а саме Збройні сили України та інші відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Згідно із ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» Збройні сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості. Збройні сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного та підводного простору держави у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу із тероризмом [10].

Після широкомасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року в Чорноморському регіоні склалася нова геополітична реальність. Після захоплення українського міста Маріуполь у травні 2022 року та по суті привласнення нею виходів до Азовського моря, вона також прагне отримати максимальний контроль над Чорним морем.

Тому, на основі проведених досліджень визначено особливості функції оборони України як морської держави та шляхи її реалізації в сучасних умовах. Таким чином, функція оборони держави включає у себе систему державних та міжнародних заходів, спрямованих на покращення обороноздатності країни у теперішній воєнний час та підтримання бойової готовності Збройних сил в мирний. Вона характеризується тим, що на відміну від інших функцій держави, носить постійний характер. Історія підтверджує, що на усіх етапах розвитку державно-організованого суспільства існувала об'єктивна необхідність захисту від зовнішнього агресора. А також чітко та всебічно окреслена нормами міжнародного і вітчизняного законодавства.

Реалізація функції оборони України як морської держави має здійснюється шляхом: 1) визначення обов'язку оборони України за спеціально створеними морськими військовими адміністраціями, які наділені компетенцією у відповідності до положень Конституції України; 2) збереження «дипломатичної переваги» в регіоні Чорного моря та відновлення виходів до Азовського моря; 3) посилення сил і засобів оборони (створення флоту морських дронів, ППО, сприяння використанню можливостей оборони країн-союзників в оборонних зв'язках;

4) створення Ініціативи чотирьох морів, яка б включала Адріатичне, Балтійське, Чорне і Каспійське моря; 5) посилення дипломатичної активності в регіоні за допомогою формату ГУАМ.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2006. – 656 с.
2. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. – Видання друге. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.
3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
5. Статут ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
6. Джерела конституційного права України : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. І. Ющик. – Київ : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2010. – 709 с.
7. Про Збройні сили України : Закон України від 06.12.1991р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр

Ключові слова: морська держава, функції держави, внутрішні і зовнішні функції держави, суверенітет, оборонна функція держави.

Key words: maritime state, functions of the state, internal and joint functions of the state, sovereignty, defense function of the state.

ЛУК'ЯНЧУК ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

СТАТИЧНИЙ ТА ДИНАМІЧНИЙ ПІДХОДИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРАВА

Враховуючи значення методології в процесі праворозуміння, правопізнання та правозастосування, вивчення її складових набуває величезного значення. Особливої уваги заслуговує звернення до дослідження інтерпретації права.

Як зазначає В. Дудченко, неможливо пізнати соціальне явище, включно і право, не зрозумівши його сенсу [1, с. 12].

Інтерпретатори права передусім мають зрозуміти, що мали на увазі автори інтерпретованого тексту. У цьому плані правова наука – це суто герменевтична наука. Текст ніколи не може бути цілком зрозумілим. Хто хоче його правильно зрозуміти, завжди повинен знати, що хоче сказати автор тексту. Він повинен вносити із собою своє розуміння значення тексту, залишаючись водночас на твердому ґрунті

об'єктивності. В процесі спілкування людей для розуміння повідомлень усіх видів інтерпретатор повинен розуміти мову автора повідомлення.

Досить поширеними в правознавстві є статичний (формально-догматичний) і динамічний (еволюційний) підходи до юридичного тлумачення семантичних термінологічних полів. При статичному підході інтерпретатор повинен чітко слідувати букві закону, встановлювати лише ті сенси нормативно-правового акту, які закладав в нього законодавець в момент його укладання. Відповідно до данного підходу нормативно-правові приписи не можуть коригуватися та пристосовуватися в ході тлумачення до змінних економічних, політичних та інших умов життя.

Імператор Юстиніан в VI ст. н. е. заборонив тлумачення своїх Дигестів, бо всі неясності, на його думку, були усунуті, і не залишилося підстав для сумнівів. Буржуазні ідеологи періоду сходження буржуазії до влади (Монтеск'є, Беккаріа, Марат) вимагали точного проходження букві закону, виступали противниками тлумачення закону судами [2, с. 27].

При динамічному підході інтерпретатор коригує, пристосовує нормативно-правовий акт до нових реалій життя, враховуючи суспільні відносини, що змінюються.

Сутність цього підходу, тобто динамічної (коригуючої, еволюційної) методики полягає в тому, що суб'єкт інтерпретаційної діяльності адаптує правовий акт до тих змін, які відбуваються в суспільних відносинах, адже тлумачення норми права не може постійно і назавжди зберігати лише той зміст, який був їй наданий у момент її прийняття. Вважається, що потреба у цій методиці є особливо очевидною в умовах існування застарілого законодавства. Ж. Карбоньє зазначає, що динамічні тенденції в тлумаченні найчастіше використовуються в період соціальних криз і реформ, коли закони реформістського плану тлумачаться розширено, а консервативного – обмежено, й інтерпретатор має адаптувати закон до соціальних змін [3, с. 266].

М. Костицький, Л. Наливайко та В. Кучер у своїй монографії присвяченій проблемі тлумачення правових норм зазначають, що доцільність статичної та динамічної методик тлумачення правових норм треба шукати у відповіді на таке питання: чи тлумачити закони слід тільки у тому сенсі, який вони мали в момент їх видання, чи й у тому, який вони отримують у момент їх застосування?

Сутність першого (статичного) підходу полягає в тому, що суб'єкт тлумачення має неухильно дотримуватися букви закону, встановлювати лише той сенс нормативно-правового акта, що його було закладено у нього правотворчим органом на момент прийняття та видання акта. Але за такого підходу правові акти буде вельми складно, а іноді й зовсім неможливо пристосовувати шляхом їх тлумачення до постійно змінюваних умов суспільного життя. В разі використання статичної (формально-догматичної) методики основною цінністю правової дійсності визнається стабільність права, а інтерпретаторові не надається можливості змінювати сенс правової норми. Прихильники цієї методики зазначають, що не повинно існувати такого суб'єкта,

який був би покликаний визначати час настання потреби у зміні сенсу правової норми, який був закладений у неї при її виданні. Якщо такий суб'єкт з'явиться, то це буде серйозною загрозою визначеності та стабільності всієї правової системи. До того ж будь-який акт, навіть найбільш доцільний і своєчасний, може втратити своє первинне значення, якщо буде визнаватися необхідність іншого його тлумачення в будь-який момент часу [4, с. 131].

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що інтерпретація права є невід'ємною складовою в нормотворчій та правозастосовній діяльності, надає змогу виявити «дух» та «букву права», що спричиняє безумовний позитивний вплив на розвиток права в сучасних умовах, сприяє підвищенню його ролі в регулюванні складних процесів, які відбуваються сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Дудченко В. В. Про герменевтичний підхід до права. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса, 2009. Вип. 45. С. 11–16.
2. Лепіш Н. Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики : монографія. Львів : Сполом, 2018. 250 с.
3. Суходубова І. В. Динамічне тлумачення як засіб адаптації текстуальної форми законодавства до змін суспільних відносин. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. : Економічна теорія та право. 2014. № 2. С. 264–272.
4. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

Ключові слова: методологія права, інтерпретація права, статичний та динамічний підходи, буква і дух закону.

Key words: methodology of law, interpretation of law, static and dynamic approaches, letter and spirit of the law.

ОДАРІЙ ВІКТОР ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД У ЗАСТОСУВАННІ ПРАВА

Побудова цілісної теорії знань про застосування права вимагає повного й усебічного дослідження кожного з наукових методів, необхідних для вирішення цього завдання. Сучасна юридична наука володіє дієвим теоретико-методологічним апаратом для вивчення різноманітних правових категорій, явищ, процесів і їх закономірностей, у тому числі і правового інституту як застосування права. З-поміж усього різноманіття дослідницьких інструментів значну увагу науковців привертає порівняльно-правовий метод, який дозволяє вийти за межі національної правової системи, врахувати як позитивний, так

і негативний правовий досвід. Що значно розширить знання про застосування права, порівнюючи його у різних правових системах.

Дослідженню порівняльно-правового методу присвятили свої роботи такі вчені як, Х. Н. Бехруз, В. В. Дудченко, Є. О. Харитонов та Є. І. Харитонова, О. Д. Тихомиров та інші. А вивченню деяких теоретичних аспектів порівняльно-правого методу у застосуванні права у своїх дисертаційних дослідженнях приділяли увагу такі науковці як, Н. П. Костюк, О. С. Копитова, А. М. Перепелюк та ін. Тому наявний вихідний матеріал робить актуальним дослідження ролі порівняльно-правового методу в застосуванні права.

Метою нашого дослідження є з'ясування ролі та специфіки використання порівняльно-правового методу у застосуванні права.

Методологічний інструментарій в юриспруденції характеризується наявністю великої кількості різноманітних методів для проведення дослідження. Усі вони відіграють важливу роль і у комплексі мають важливе практичне значення для всебічного наукового пізнання певного правового явища.

З цього приводу слушно зазначає В. В. Дудченко, що адекватна модель процесу наукового дослідження, результатом якого є нове знання, охоплює стадію формулювання й оцінки проблеми; відкриття, генерування й обґрунтування нових наукових ідей. І хоча наука не має у своєму розпорядженні який-небудь безпомилково діючий метод генерування нових наукових ідей і гіпотез, вона має у своєму розпорядженні широку розмаїтість методів, прийомів, засобів і способів міркувань як логічного, так і евристичного характеру, що значною мірою регулюють і збагачують процес дослідження [1, с. 16].

Порівняльні дослідження, на думку Х. Н. Бехруза, «покликані запропонувати правові рішення, які, з одного боку, підтримують переваги глобалізації, а з іншого – знижують її негативні прояви» [2, с. 110].

Так, на нашу думку, одним із найбільш важливих спеціальних юридичних засобів вивчення правових явищ є порівняльно – правовий метод або метод компаративістики. «Порівняльно-правовий метод є основним у системі методології порівняльно-правових досліджень. Цей метод є конкретизацією загальнонаукового порівняльного методу й заснований на зіставленні різних державних і правових систем, окремих державно-правових явищ для виявлення спільного й відмінного між ними. Це свого роду міжтипове (зовнішнє) порівняння, яке має місце при порівнянні наукових феноменів, що існують у межах різних правових систем» [3, с. 30].

Як стверджують Є. О. Харитонов та Є. І. Харитонова, «порівняльно-правовий метод – це сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем шляхом їх порівняння, під яким розуміється пізнавальна операція, що дає можливість на основі фіксованої ознаки встановити схожість та відмінність об'єктів шляхом парного зіставлення» [4, с. 13].

Справедливо зазначає О. Д. Тихомиров, що завданням порівняльно-правових досліджень є формування всезагального (універсального)

права на основі вивчення різного (національного), а завданням національної науки є виявлення різного й тільки того загального, котре має значення для національного (куди й наскільки включені національні інтереси) [5, с. 11].

Проте, слід зазначити, що обов'язковою умовою застосування цього методу є порівнюваність його об'єктів. Що це означає? Що порівнювані об'єкти повинні бути приналежні до того самого роду, виду, наявності подібних структур, функцій, завдань, цілей тощо.

Застосування саме цього методу є доцільним, наприклад, при дослідженні та порівнянні застосування права в англо-американській, романо-германській та невіддиференційованих правових системах. Адже, цілком ясно, що одне й те саме правове явище матиме свої унікальні риси в залежності від того в якій правовій системі воно сформовано. Наприклад, звернемося до судового правозастосування. Окрім суто судових функцій щодо вирішення справ, судді в англо-американських країнах здійснюють і правотворчу функцію, що зумовлено природою цієї правової сім'ї (адже основним джерелом права є правовий прецедент). А от в романо-германській правовій сім'ї суди не виконують правотворчу функцію, що в подальшому накладає свою специфіку застосування права судами нижчої інстанції.

Н. П. Костюк слушно акцентує увагу на тому, що «у даний час, коли закономірно посилюються інтеграційні процеси, зростає роль порівняльного правознавства, який має своїм об'єктом державно-правові інститути різних країн» [6, с. 41].

Порівнюючи національне застосування права із застосуванням права в інших державах, ми матимемо можливість виявити його особливості функціонування і розвитку, встановити його відмінні та спільні риси, проаналізувати правовий досвід застосування права як на доктринальному так і на практичному рівні, що в подальшому може служити для перейняття позитивного правового досвіду.

Завдяки порівняльно-правовому методу можна також вдало порівнювати різні схожі праві явища. Так, цікавий приклад наводить А. М. Перепелюк, і вказує на те, що «можна здійснювати порівняння таких державно-правових явищ як правозастосування та правотворчість, виявляти їх подібні та відмінні риси; також встановити генетичний зв'язок між поняттями механізм соціального управління та механізмом правозастосування, виявити взаємозалежність та взаємообумовленість ефективності механізму правозастосування та ефективності правових норм» [7, с. 67].

Тож, порівняльно-правовий метод – це метод: «а) визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; б) з'ясування якостей або властивостей застосування права шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями або з якостями чи властивостями іншого явища (наприклад, порівняння правозастосування із реалізацією права чи порівняння різних видів застосування права); в) встановлення закономірностей розвитку застосування права шляхом порівняння у різний час, порівняння його якостей у минулому з тими самими якостями у сучасному стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку.

У правозастосуванні метод порівняльного правознавства стає одним із провідних й універсальних у системі методологічної бази наукових досліджень, даючи можливість адекватно зіставляти застосування права в національній площині та застосування права конкретної держави аби краще виявляти соціальну та правову природу застосування вітчизняного права, а також запропонувати напрями використання зарубіжного досвіду застосування права для вдосконалення вітчизняного.

Список використаних джерел:

1. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні іноваційного науково-правового мислення. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 21. С. 13–17.
2. Бехруз Х. Н. Удосконалення методології порівняльно-правових досліджень. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2009. С. 107–111.
3. Боброва Т. А. Негативна правотворчість та її роль в удосконаленні сучасного права : дис. … д-ра філос. Одеса, 2023. 208 с.
4. Харитонов О. І., Харитонова Є. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Харків : Одісей, 2002. 250 с.
5. Тихомиров О. Д. Порівняльно-правові дослідження: проблеми визначення компаративної природи, наукознавчого осмислення та систематизації : наукова доповідь. Київ – Львів : ЗУКЦ, 2012. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Випуск 29. 52 с.
6. Копитова О. П. Застосування норм права органами виконавчої влади в Україні: питання теорії та практики : дис. … кан. юр. наук. Київ, 2019. 260 с.
7. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура ти критерії ефективності : дис. … кан. юр. наук. Київ, 2016. 220 с.

Ключові слова: застосування права, порівняння, порівняльно-правовий метод, методологія, правозастосування, правові системи.

Key words: enforcement of law, enforcement, legal-legal method, methodology, enforcement of law, legal systems.

ГРЕЗІНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальної теорії права та держави

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У сучасному світі освіта є однією з найважливіших сфер життя кожної людини. Забезпечення якості освіти є важливою складовою, що дозволяє забезпечити розвиток суспільства і підвищення якості життя людей. Однак, забезпечення якості освіти не може бути досягнуте

без забезпечення захисту прав учасників освітнього процесу. Етичні аспекти забезпечення якості освітнього процесу в контексті захисту прав учасників освітнього процесу є важливою темою для дискусії та дослідження.

Над дослідженням цього актуального питання працювали такі науковці, як Бойченко Н., Борейко Н., Винославська О., Кравченко О., Ульянова Г., Ромакін В., Товканець Г., Хоружа Л. та ін.

Товканець Г. В. у своєму дослідженні цитувала: «У вищій освіті однією з визначальних цілей є розроблення систем моральних та етичних цінностей відповідно до провідних європейських практик, які вже зарекомендували себе як такі, що працюють на ефективність освіти в умовах вільного ринку (на основі трикутника знань «освіта – дослідження – інновації»), згідно з Лісабонською стратегією. У професійній діяльності учасників освітнього процесу в університеті існує велика кількість етико-психологічних проблем, які виникають у їхніх взаємовідносинах і потребують нормативного регулювання. Розроблення і прийняття університетських етичних кодексів, які відіграють роль системи координат для регуляції етичності ділової поведінки адміністрації, викладачів, студентів і навчально-допоміжного персоналу, повинно стати важливим напрямом впровадження етично-моральних стратегій розвитку вищих навчальних закладів» [1].

Бойко Н. надала наступну тезу: «будь-які суспільні процеси безпосередньо реалізуються в міжособистісній взаємодії їх учасників і, врешті-решт, саме певна налаштованість кожної особистості, яка бере участь у взаємодії, на дотримання правил комунікації виступає кінцевою умовою її успішності, а отже, й успішності суспільних процесів, які складаються із сукупності таких комунікацій. Серед таких правил комунікації особливе місце займають етичні норми взаємодії» [2].

Етичні аспекти забезпечення освітнього процесу та захисту прав учасників освітнього процесу включають в себе такі принципи, як справедливість, повага до індивідуальності кожного учасника освітнього процесу, довіра, конфіденційність та відповідальність.

Слід зазначити, що «принципи етичності – це важливі принципи у сфері освіті, що передбачають дотримання моральних принципів та повагу до прав людини. Захист прав учасників освітнього процесу передбачає забезпечення рівних можливостей, гуманного ставлення та взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу. Це може бути досягнуто через розробку та виконання етичних стандартів, які повинні дотримуватися усіма учасниками освітнього процесу».

«Справедливість» в освітньому процесі передбачає рівний доступ до освіти для всіх учасників процесу. Це означає, що ніхто не повинен бути обмежений в доступі до якісної освіти через соціальний статус, національність або будь-які інші ознаки.

Одним з головних принципів етики в освіті – є «повага до індивідуальності кожного учасника освітнього процесу». Кожен здобувач освіти має право на своє особисте бачення світу та вільне вираження своїх думок. Науково-педагогічні працівники повинні дотримуватися

принципу поваги до індивідуальності та відповідати на запитання та потреби кожного здобувача окремо. Також, важливо забезпечити захист від будь-яких форм дискримінації та несправедливості, що можуть нашкодити учасникам освітнього процесу.

Ще одним з ключових етичних принципів забезпечення якості освіти слід виокремити «принцип довіри». «Принцип довіри» – це взаємовідносини між учасниками освітнього процесу, що базуються на повазі та довірі. Довіра між учасниками освітнього процесу відіграє важливу роль у забезпеченні якості освіти та захисті прав учасників освітнього процесу.

Наступний важливий принцип етичності в освіті – це «принцип конфіденційності». Учасники освітнього процесу мають право на захист своєї особистої інформації та даних. Науково-практичні працівники повинні дотримуватися принципу конфіденційності та не розголошувати особисту інформацію про здобувачів без їх згоди.

Й значущим принципом етичності у сфері освіти є «принцип відповідальності». Він передбачає взяття на себе відповідальності за свої дії та їх наслідки. Кожен учасник освітнього процесу повинен розуміти свої обов'язки та виконувати їх з повною відповідальністю. Відповідальність передбачає взаємодію між учасниками освітнього процесу та дотримання етичних стандартів.

Дотримання етичних принципів у теорії захисту прав учасників освітнього процесу є важливим, і навіть необхідним, з метою забезпечення якості освіти та захисту прав тих, хто бере участь у процесі навчання. Етичні принципи сприяють створенню позитивного та безпечного освітнього середовища, забезпечують якісну підготовку здобувачів до подальшого життя та роботи. Без дотримання етичних принципів, можуть виникнути конфлікти між учасниками освітнього процесу, порушення прав та негативний вплив на якість освіти.

Тому, використання етичних принципів в теорії та практиці захисту прав учасників освітнього процесу є важливим фактором для забезпечення якісної освіти та створення позитивної та безпечної освітньої атмосфери.

Список використаних джерел:

1. Товканець Г. В. Етика взаємин та етичний кодекс в організаційній культурі вищого навчального закладу. Професійна освіта: методологія, теорія та технології. 2015. Вип. 2. С. 216–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2015_2_19
2. Бойченко Н. Етика особистісної комунікації в освітньому процесі. Філософія. 2012. Вип. 4 (118). С. 121–125. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/62541/26-Boychenko.pdf?sequence=1

Ключові слова: етичні принципи, освітній процес, права здобувачів, захист прав учасників освітнього процесу, забезпечення якості освітнього процесу.

Key words: ethical principles, the educational process, the rights of students, the protection of the rights of participants in the educational process, ensuring the quality of the educational process.

БОБРОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

ПРАВОВІДПОВІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

У сучасних умовах суспільного розвитку правотворча діяльність набуває все більш динамічного характеру. В період воєнного часу діють тимчасові закони, окрім того, тривають євроінтеграційні процеси, які, перш за все, стосуються сфери права. Глобалізація, надзвичайні ситуації – все це сприяє необхідності оновлення законодавства. Відповідно норми, які є неактуальними та концептуально несумісними з фундаментальними правовими цінностями слід вилучати зі сфери правового регулювання для гармонізації правових приписів з вимогами європейських стандартів.

Питаннями, які пов'язані з удосконаленням правотворчої діяльності та права в цілому приділяли увагу такі вчені як: Т. О. Дідич, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, В. М. Косович, Д. Г. Манько, Ю. В. Мелякова, Г. В. Рибікова, Г. М. Чувакова та ін. Проте, глобалізаційні виклики провокують все більш стрімкий розвиток суспільних відносин, відкривають нові грані правової реальності та питання, що потребують правового вирішення.

Аналіз природи негативної правотворчості став можливим лише через розкриття більш ширшого поняття — «правотворчість», яка у свою чергу є складовою частиною правотворення. Вже наголошувалось на тому, що правотворчість включає в себе не лише створення й зміну, але й скасування норм права з метою врегулювання суспільних відносин. Відповідно, негативна правотворчість є самостійним видом правотворчості, який передбачає останній етап цього процесу – скасування. Своєчасне виявлення приписів, які не відповідають «духу» сучасного права є одним із основних напрямів забезпечення ефективності правотворчої діяльності. Пошук шляхів вдосконалення якості законів та інших правових актів цілком логічно виконувати шляхом здійснення наступних кроків:

1. Критичний аналіз текстів правових приписів. Задля встановлення правовідповідності необхідно пройти шлях від моменту пошуку помилки в тексті правового акту до розуміння невідповідності «духу» і принципам права того чи іншого правила поведінки. При здійсненні критичного аналізу правових приписів застосовуються негативні юридичні технології, які є свого роду «методологією розслідування». Д. Г. Манько слушно зазначає, що мета негативних юридичних – пошук помилок і аномалій у тексті правового акту [1, с. 211]. За результатами критичного аналізу правових приписів виявляються правотворчі, правозастосовні та правоінтерпретаційні помилки. Щодо аномалій у нормативно-правовому регулюванні дещо складніше. Взагалі, як зазначає Г. М. Чувакова, до аномалій права, якими вважаються

відхилення від загальної закономірності, від нормального формування і розвитку суспільних відносин, зумовлених різними факторами об'єктивного і суб'єктивного порядку, відносяться передусім аномалії в нормотворчій діяльності, серед яких авторка називає колізії та прогалини у праві [2, с. 51].

2. Виправлення зазначених недоліків. В. М. Косович звертає увагу на те, що обираючи форму удосконалення нормативно-правового акту, доцільно було б також зважати на те, до якої групи недоліків належать наявні в нормативно-правовому акті недоліки. Усунення колізій, прогалин і правотворчих помилок пов'язане насамперед із нормативним корегуванням нормативно-правових приписів. І до того часу, доки, наприклад у нормі підзаконного нормативно-правового акту, залишатиметься необґрунтовано використане оціночне поняття, існуватиме загроза помилок чи зловживань під час застосування цієї норми.

Це ж можливо здійснити лише шляхом внесення змін чи кодифікації [3, с. 327-328]. Тут варто додати, що одним із засобів усунення правотворчих помилок є також скасування норми, яка визнана помилковою, що здійснюється за допомогою негативної правотворчості.

Мета негативної правотворчості – встановлення правовідповідності, як у публічно-правовій, так і у приватно-правовій сфері. Саме критерій правовідповідності, під яким розуміємо еквівалентність письмового акту духу і принципам права, є основним при аналізі тексту правових приписів та в процесі виправлення виявлених помилок. Д. Г. Манько акцентує увагу на правовідповідності, як однієї з вихідних засад юридичної креативістики, під якою розуміється обов'язкове використання законодавчо регламентованої інформації щодо порядку створення, обслуговування та втілення в життя правових актів обов'язковою умовою встановлення відповідності духу й принципам права [1, с. 34].

Отже, правовідповідність, як правова категорія, охоплює питання щодо форми й змісту права, питання розбудови його структури, пошук ціннісних орієнтирів та навіть співвідношення легістського та юридичного підходу до розуміння права. У цьому контексті В. В. Дудченко акцентує увагу на тому, що для досягнення реальної справедливості необхідно доповнювати формальні вимоги справедливості морально-етичними цінностями. Дух права має переважувати його букву. Зрозуміти право неможливо, не усвідомивши його цілей. Виходячи з цього, юрист має знати, яка система цінностей сучасного суспільства, і в межах цієї системи цінностей використовувати право для досягнення справедливості [4, с. 26].

Враховуючи зазначене можна виснувати, що саме потреби й інтереси суспільства являють собою один із ключових факторів, який має впливати на свідомість суб'єктів правотворчої діяльності. Бачиться за доцільне брати за основу «живе право» для нормативного закріплення тих чи інших відносин, тоді правове регулювання набере більш динамічного характеру, оскільки неофіційне право відповідає тим відносинам, яке воно й регулює. Коли те чи інше положення юридичного документу призводить до невідповідності духу права, не слугує

засобом регулювання суспільних відносин, виникає необхідність вирішення такої проблеми відповідно до стандартів практичної розумності та загальних ідей справедливості, які сприймаються суспільством та «живуть» у ньому. Якщо ж, знайдено помилку в тексті правового припису, яка призвела до невідповідності праву, її можливо усунути шляхом скасування такого припису при здійсненні негативної правотворчості, тим самим встановивши правовідповідність та удосконаливши правове регулювання суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Манько Д. Г. Технології та алгоритми юридичної діяльності : дис. … докт. юр. наук : 12.00.01. Одеса, 2020. 460 с.
2. Чувакова Г. М. Аномалії нормотворчої діяльності. Часопис Київського університету права. 2019/4. С. 51–57.
3. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів : дис. … докт. юр. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 446 с.
4. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2007. 35 с.

Ключові слова: правовідповідність, негативна правотворчість, правотворчість, правові акти, негативні юридичні технології.

Key words: compliance with the law, negative law-making, law-making, legal acts, negative legal technologies.

ДАРАГАН ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

КОДИФІКАЦІЯ ПРАВА ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Надзвичайно стрімкий розвиток суспільних відносин все більш посилює актуальність та важливість осягнення такого правового феномену як кодифікація. Сьогодні бачиться необхідність подолання позитивістського підходу та утвердження ідеї переходу до нових форм кодифікації, адже зростання кількості нормативних документів, нагромадження правових положень різного юридичного характеру призводять до правової невизначеності.

Дослідженню проблем кодифікації приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: В. О. Антоненко, І. Бентам, Є. А. Гетьман, Л. М. Добробог, В. В. Дудченко, Р. Кабріяк, С. В. Пєтков, Г. Б. Поліщук, О. Я. Рогач та ін. Проте, достатньо різноманітний характер наукових поглядів щодо концепту кодифікації, а також активізація правотворчості під впливом євроінтеграційних процесів відкриває нові питання, що потребують розгляду.

Л. М. Добробог розглядає кодифікацію як найбільш досконалу форму правотворчої діяльності та зосереджує увагу на принципах, яким вона

має відповідати. Серед яких вчений виділяє загальні (верховенство права, гуманізм, законність, демократизм) та спеціальні принципи (доцільність, досконалість) [1, с. 19]. Беззаперечним є те, що формування сучасної правової культури та правової системи з її загальними та спеціальними категоріями склалися більшою мірою завдяки кодифікаціям. Хоча порівнювати кодифікаційний досвід країн, особливо під впливом історичних подій досить складно, однак можна простежити той факт, що різні країни, зокрема і держави-члени ЄС боролися з великою, навіть надлишковою масою законодавства, оскільки воно, як мінімум, має бути структурованим, доступним та сприйнятливим для розуміння.

В. В. Дудченко акцентує увагу на тому, що традиційний погляд на джерела права вочевидь зазнає руйнації. За таких обставин офіційна кодифікація, яка здійснюється зусиллями якоїсь однієї держави, більше не є єдиною можливою моделлю кодифікації [2, с. 79]. Вже відзначалося про відхід від суто позитивістського підходу з його ототожненням права та закону. За природно-правового типу праворозуміння створення кодексів має базуватися на різноджерельному праві і при цьому держава втрачає монополію на його створення [3, с. 121].

У процесі кодифікаційної діяльності суб'єкт її здійснення окрім систематизації може створювати нові правові норми як за формою, так і за змістом. Результати глобалізаційних процесів доводять, що суб'єктами правотворчості виступають не лише державні органи, але й уповноважені недержавні структури. Це саме стосується й суб'єктів кодифікації.

П. А. Комар, приходить до висновку, що правотворчість (правова нормотворчість) виступає як останній етап правотворення (формування права). Автор, характеризуючи загалом цей процес, зазначає, що, перш за все, він являє собою спосіб перекладу об'єктивних законів суспільного розвитку на мову правових приписів, яким надано відповідну юридичну форму [4, с. 39]. Правотворчими, незалежними від держави факторами є звичаї, договори, правова доктрина, судова практика. Відповідно звичаєве, договірне, суддівське право і є таким «реальним», «живим», а не «писаним» правом [5, с. 100, с. 101].

В. О. Антоненко звертає увагу на позицію Р. Кабріяка, який висловлює думку про неофіційну та офіційну кодифікацію і вважає, що кодифікація є відповіддю на потребу у правовій невизначеності. На його думку, ця потреба спочатку задовольняється методами суто суспільними: перші кодифікації мають неофіційне походження. Найчастіше вони є результатом зусиль суддів, адвокатів, які прагнуть систематизувати правові норми, щоб полегшити їх застосування та розповсюдження, або просто впорядкувати [6, с. 39]. За допомогою кодифікації здійснюється гармонізація існуючих правових приписів, яка базується на природніх принципах права, саме тому кодифіковані акти неофіційного походження мають «автентичний» характер.

Останнім часом у сучасній юриспруденції дедалі більше прибічників ідеї розробки кодексів загальних принципів права, що є реакцією на невпинну кодифікацію казуїстичних кодексів. Є. А. Гетьман

відзначає, що на сьогодні більш розповсюдженими в практиці нормотворення є саме галузева та спеціальна (інституційна) кодифікації, тоді як загальна кодифікація не дістала такого широкого поширення [7, с. 100].

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що необхідним є запозичення європейського досвіду, який відіграє ключову роль при формуванні нового ставлення до процесу кодифікації та утвердження принципів природного права. Саме при здійсненні кодифікаційної діяльності відбувається удосконалення нормативно-правової бази, що позитивно позначається на ефективності правового регулювання суспільних відносин та розвитку правової системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Добробог Л. М. Принципи кодифікації законодавства: види та зміст. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 14. Т. 1. С. 19–21.
2. Дудченко В. В. Загальні принципи кодифікації / В. В. Дудченко // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса, 2009. – С. 72–80.
3. Дараган Є. О. Кодифікація права: нові ракурси осягнення. Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці : матеріали всеукраїнського круглого столу онлайн, присвяченого 25-річчю НУ «ОЮА» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). С. 119–121. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22653/Розвиток%20сучасного%20права%20та%20держави%20в%20юридичній%20теорії%20та%20практиці%2C%20матер.всеукр.%20кругл.%20ст.%20онл.%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Комар П. А. Роль судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права : дис. … докт. філософії : 081 «Право». Вінниця, 2021. 237 с.
5. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса : Юридична література, 2006. 304 с.
6. Антоненко В. О. Кодифікація як самостійна форма систематизації правових джерел. Ф _ П. Вип. 3. – 2009. – С. 35–42.
7. Гетьман Є. А. Кодифікація адміністративного законодавства України: загальна характеристика, історичні етапи, види. Право та інновації. 2017. № 1(17). С. 97–202.

Ключові слова: кодифікація, принципи права, правотворчість, кодифікаційні акти, природне право, джерела права.

Key words: codification, principles of law, law-making, codification acts, natural law, sources of law.

БІЛОУС ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави

ГЕНДЕРНЕ ПРАВО ЯК СУЧАСНА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

У сучасних глобалізаційних умовах людство стоїть на новому етапі розвитку свого світогляду. Виникають нові галузі права, різного роду науки, а також, що є не менш важливим, навчальні дисципліни в вищих навчальних закладах. На сьогодні актуальним питанням є визначення гендерного права не лише як галузі права, а як навчальної дисципліни, яка формує уявлення людини не примітивно, за фактором належності до певної статі, а всебічно – про свої права як громадянина та особистості.

Нині світ давно відійшов від поняття «гендер» як приналежності до певної статі, наразі це більше вважається соціальною ознакою становлення себе у світі. Гендерне право – це не про визначення окремо чоловічого чи жіночого, а про свої індивідуальні потреби як особистості та громадянина в демократичній державі, мається на увазі: свобода висловлювання своїх думок, право на захист своїх прав, право на освіту, право на здорові умови праці тощо. Звідси слідує, що для того, аби людина могла використовувати норми чинного законодавства, вона має про них знати та бути обізнаною. Таким чином, виникає потреба викладання навчальної дисципліни «Гендерне право» в вищих навчальних закладах, для формування здорового світогляду громадян.

Для правильної побудови навчальної дисципліни, потрібно визначити: об'єкт, предмет, мету та завдання. Загалом об'єкт визначається як повна об'єктивна реальність яку дисципліна вивчає, та на що спрямовується процес її дослідження [1]. Такою об'єктивною реальністю є суспільні відносини громадян, що формуються на тлі державної політики. Тобто, демократичне ставлення до свідомого волевиявлення людей, через прийняття діючого правового законодавства, що не обмежує свободу особистості, а навпаки, якщо це не загрожує кордонам інших громадян. Отже, ми пропонуємо таке визначення об'єкта навчальної дисципліни – це суспільні відносини громадян, з приводу реалізації своїх гендерних потреб, закріплених законодавством.

Надалі слід детально розібрати і предмет навчальної дисципліни. Науково він інтерпретується як те конкретне, що дисципліна досліджує у своєму об'єкті: риси і якості явищ, зв'язки та відносини [1]. Таким чином, це є закономірності виникнення гендерних відносин та і їх розвиток в суспільно-правовому житті держави. Розкриваючи предмет детальніше слід говорити про це крізь призму таких питань: розкриття змісту гендерних відносин, їх регулювання, яке спрямоване на створення умов ефективного використання норм суспільством; визначення гендерних передумов при формуванні законодавчих актів

держави; дослідження євроінтеграційних процесів, які регламентують свободу особистості незалежно від приналежності до певного гендера; визначення напрямків удосконалення політики держави, спрямованої на відкидання радянського світогляду, наприклад, з приводу закріплення прав трансгендерів.

Метою навчальної дисципліни є ознайомити здобувачів вищої освіти з основними поняттями, якими оперує наука певної галузі права, розкрити положення вчень та показати особливості реалізації даного права в Україні, а також дати аналіз компаративного дослідження сучасності [2]. Звідси слідує, що метою саме навчальної дисципліни «Гендерне право» буде – розкрити поняття «гендер» та «гендерне право», дослідження сучасних вчень про дану галузь права, аналіз законодавства, що регулює дані суспільні відносини, а також порівняльно-правове дослідження світських та релігійних держав.

Не менш важливим є визначення завдань навчальної дисципліни. В загальному завданням є сформувати у людини новий погляд на наукову та суспільну проблему, так звану парадигму, яка потребує вирішення [2]. Саме тому, ми пропонуємо такі завдання: сформувати високий рівень правового світогляду не лише як юриста, а як громадянина; надати загальнотеоретичні знання в аспекті реалізації гендерного права; дослідити міжнародно-правовий досвід захисту гендерних прав; визначити розбіжності закріплення гендерних прав у світській та релігійній державі; виявити прогалини регламентації даних суспільних відносин в Україні; охарактеризувати нові підходи до розуміння даної галузі права, особливо в аспекті євроінтеграції.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити на тому, що впровадження даної дисципліни в вищих навчальних закладах є нагальною потребою, яка має бути задоволена. Оскільки, зараз як ніколи, ми маємо викорінити в собі радянський підхід, до того, що є лише чоловік і жінка, права і обов'язки яких діляться відповідно до статі. Європейські країни давно відійшли від таких примітивних стандартів, жінки спокійно можуть посісти трон монарха та нести на собі важку ношу розв'язання державних питань, а чоловіки можуть бути їх консортами, або наприклад, жінки на рівні з чоловіками займають посади в керівних міжнародних інституціях чи державних органах, і в цьому давно немає нічого нового. Війна показала примітивну гендерну політику країни-агресора, оскільки в їхніх лавах військовослужбовців фактично немає жінок, це лише ще раз ілюструє вузький радянський світогляд, який росія не змогла відкинути.

Ми – покоління, яке формує нову правову Україну, і нам є до чого прагнути. Саме тому викладання даної навчальної дисципліни зробить нашу державу ще більше євроорієнтованою та акультурованою правильними цінностями.

Список використаних джерел:

1. Економіка праці й соціально-трудові відносини : підручник. URL: https://buklib.net/books/21963/ (дата звернення: 04.05.2023).

2. Поняття і завдання навчальної дисципліни конституційного права. *Студентська бібліотека*. URL: https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/422-ponyattya-zavdannya-navchalnoyi-disciplni-konstitucynogo-prava.html (дата звернення: 04.05.2023).

Ключові слова: гендерне право, навчальна дисципліна, об'єкт, предмет, мета.
Key words: gender law, educational discipline, object, subject, goal.

ЛИСИК МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

ПИТАННЯ ПРАВОЗАКОННОСТІ У ВРУЧЕННІ ПОВІСТОК ГРОМАДЯНАМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року світ сколихнула інформація про агресивний, озброєний напад Росії на, незалежну від кого, країну – Україну. Через постійні бомбардування окремих міст: Маріуполя, Харкова, Києва, Бучі, Ірпеня люди були змушені виїхати зі своїх домівок і шукати притулку в інших областях. Таким чином, внутрішньо переміщені особи, в особливості чоловіки, мали б в семи денний строк прийти до комісаріату та стати на військовий облік в місто, яке прибули. Проте, дані дії не виконувались і фактично державні органи не могли відразу відслідкувати осіб, які злісно ухиляються від виконання свого військового обов'язку. Останні місяці в ЗМІ та телеграм-каналах активно обговорюється те, що військові разом з поліцією вручають повістки в громадських місцях, що визнається суспільством незаконним актом. Саме тому, актуальним є дослідити, чи присутня правозаконність під час виконання своїх дій державними органами та громадянами України.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних», а саме Додатку 1, в якому вказуються «Правила військового обліку призовників і військовозобов'язаних», в абзаці 6 статті 1 вказано: «Призовники і військовозобов'язані повинні: особисто у семиденний строк прибувати до районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ) з паспортом громадянина України і військово-обліковими документами для зняття з військового обліку в разі вибуття в іншу місцевість до нового місця проживання…» [1]. В даному положенні йдеться про таку ознаку правозаконності як загальнообов'язковість, тобто норми визначаються законними за своїм змістом та мають бути виконані без виключення. Таким чином, державні органи діють правильно, та навпаки, якщо вони не вестимуть даний реєстр – це визнається як службова недбалість. Звідси слідує, що якщо чоловік ухиляється від виконання даних дій – це має бути кваліфіковано відповідно до національного законодавства як злочин. Тому,

правозаконність фактично матиме місце, якщо обидві суб'єкти будуть виконувати вищенаведені норми.

Надалі в абзаці 7 статті 1 прямо прописано: «Призовники і військовозобов'язані повинні: особисто повідомляти у семиденний строк органам, в яких вони перебувають на військовому обліку, про зміну їх … адреси місця проживання (перебування)…» [1]. Таким чином, реалізується наступна ознака правозаконності, а саме поширення його на всіх суб'єктів права, тобто кожен призовник чи військовозобов'язаний без виключення має виконувати дані норми, передбачені законною постановою. В даному аспекті доцільно вживати дефініцію «суб'єкти правозаконності», оскільки призовник та військовозобов'язаний є не просто фізичною особою, яка є носієм загальних прав, а під час воєнного стану містить собі інший (спеціальний) набір обов'язків та прав, саме тому вводимо поняття суб'єкти правозаконності як таке, що повністю відповідає вищенаведеній нормі.

Відтепер потрібно дослідити аспект вручення повісток в громадських місцях державними органами і чи справді це є неправовим актом, що підриває всі засади правозаконності в державі. Фактично в усіх областях, починаючи з квітня місяця почали масово роздавати повістки на вулицях, торгових центрах та інших масових місцях. Суспільство оборює даний факт та точиться довга дискусія з приводу того, що це є самовільне виконання дій військовими. Проте, в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» поточній редакції від 13 квітня 2022 року, зокрема в абзаці 10 статті 18 зазначено: «Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад: організовують під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації у порядку, визначеному частинами третьою – п'ятою статті 22 цього Закону, техніки на збірні пункти та у військові частини…». Виконавчими органами в даному випадку є працівники територіального центру комплектування, які діють відповідно та в межах своїх повноважень передбачених законом. Дана стаття відсилає нас до частини 3 статті 22, в якій вказано: «Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки)…» [2]. Звідси слідує, що питання вручення повісток в громадських місцях є абсолютно законним, оскільки Закон не містить вказівки на обмеженість території де дана повістка буде вручена. Більше того, правозаконність забезпечує суб'єктам право на оскарження конкретних незаконних дій чи процедури, так як під час вручення присутні органи Національної поліції, що в свою чергу гарантує відновлення свого порушеного права.

Підсумовуючи вищевикладене, правозаконність під час вручення повісток громадянам України (чоловікам) не є порушеною. Всі ознаки правозаконності як такої зберігаються, тобто: поширення на всіх

суб'єктів без винятку, вираження в позитивному законодавстві ідеї права (закріплення відповідних норм у чинних законах) та сама загальнообов'язковість. Таким чином, дії, які виконуються державними органами повністю відповідають їх передбаченим повноваженням та, навпаки, ухилення громадян України від свого військового обов'язку кваліфікується як кримінальне правопорушення, що тягне за собою введення санкцій.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» від 7 грудня 2016 року / Відомості Верховної Ради України. URL: https://inlnk.ru/kXGd9m (дата звернення 01.05.2023).
2. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 13 квітня 2022 року / Відомості Верховної Ради України. URL: https://inlnk.ru/AK6AyA (дата звернення 01.05.2023).

Ключові слова: правозаконність, воєнний стан, військовий облік, мобілізація, суб'єкт правозаконності.

Key words: legality, martial law, military accounting, mobilization, subject of legality.

ВРОНА ХРИСТИНА АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

САКРАЛЬНЕ У СПРИЙНЯТТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У класичній юридичній науці державу прийнято розглядати, перш за все, як апарат управління та політико-територіальну організацію населення. Проте, така характеристика держави не розкриває всіх сутнісних ознак, що в певній мірі обмежує розуміння та усвідомлення природи та самої суті держави. Натомість, деякі сучасні науковці пропонують аналізувати державу і як духовно-нормативне утворення, постулюючи існування держави як ідеї масової психіки, що є однією з найістотніших форм її існування, яка, у свою чергу, пов'язана з такими психологічними процесами, як міфологізація та символізація. Держава здавна постає об'єктом сакралізації, що є результатом як особливого процесу її інституціоналізації, так і глибинних психічних (духовних) процесів, пов'язаних з феноменами влади та управління. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією феномену сакрального у сприйнятті держави та в процесах державотворення в цілому, що ускладнює виявлення та оцінку даного явища в умовах сучасного світосприйняття. Разом з тим, концепт сакральності держави майже зовсім не розроблений у сучасному, і, зокрема, вітчизняному, науковому середовищі та потребує ґрунтовного вивчення та дослідження.

У даній статі ми спробували охарактеризувати сакральну основу у сприйнятті державності та виявити прояви сакрального у контексті сучасного сприйняття держави та влади.

Проблема сакральності, сакралізації, механізм її реалізації в соціумі тією чи іншою мірою були об'єктами дослідження зарубіжних учених М. Еліаде, Р. Белла, Р. Кайуа, Е. Дюркгайма, Дж. Фрезер, Л. Леві-Брюля та ін. Свій вклад у дослідження та розкриття цього питання внесли деякі українські науковці Л. Виговський, Т. Зінкевич, В. Шелюто, М. Бабій, В. Бондаренко, А. Колодний, Б. Лобовик, В. Танчер, В. Токман, Л. Филипович тощо. Процеси становлення та розвитку суспільної організації, соціального порядку та державності досліджені у працях М. Вебера, Е. Ґіденса, Е. Шилза, Т. Парсонса, Ф. Фокуями та ін. Ірраціональні аспекти влади вивчали Ж. Бодрійяр, Н. Луман, С. Московичі, Т. Парсонс. Деякі аспекти заявленої проблеми розкрито у дослідженнях відносин особистості й держави, що були предметом вивчення в рамках психологічного аналізу, порушеного ще К. Г. Юнгом, розроблялось у західній психології В. Одайником, В. Райхом, Е. Фромом тощо. Велике значення мають також праці Г. В. Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, У. Джемса, К. Леонтьєва.

Первинним осередком держави історично був сімейно-родовий колектив, до якого, крім живих, включалися і померлі, і ненароджені покоління. Рання держава, котра була за своєю суттю не лише політико-соціальною організацією, а й релігійно-культовою спільністю, передбачала збереження у своїй структурі кровноспоріднених об'єднань як форми політичної організації. Релігійно-культова та політична сфери життя ранньодержавного суспільства знаходились у тісному взаємозв'язку між собою. Політичні лідери (вожді), які були главами сімей та родів в силу їх віку, авторитету та статусу, окрім задоволення базових потреб племені з розподілення їжі, ресурсів, праці та ролей всередині общини, здійснювали інші важливі життєтверджувальні функції у формі відправлення культів поклоніння та проведення обрядів, що задовольняло духовні потреби членів їх общини.

Зокрема, важливу роль для становлення державності відігравали вірування, зароджені на культі поклоніння першопредку. Поняття першопредка, який займає сакральну позицію в соціумі, є універсальним для міфічного простору багатьох культур [1, с. 266]. Як стверджує Т. Парсонс, існування концепцій надприродного порядку ставить питання у тому типі дії, який повинен мати місце стосовно нього. Оскільки вважається, що для благовоління предків необхідне виконання певних ритуалів, дані ритуали виконуватимуться і відігравати-муть визначальну роль в організації всього соціального життя родового суспільства. Принциповим для розуміння значущості даного культу в житті первісно-суспільної організації є, отриманий на базі набутого психологією масиву знань, висновок про те, що в основу даних ритуалів закладена базова потреба у безпеці, оскільки, очевидно, «задобрюючи» духів предків, люди вірили у їх можливість впливати на явища природи, на благополуччя родини та племені, а отже, і на їх виживання. Створена система вірувань також була покликана на пояснення явищ навколишньої дійсності, оскільки світ здавався чимось

таємничим та вкрай незрозумілим, що, у свою чергу, є осередком міфологічної свідомості первісної людини. У зв'язку з наведеним, можна цілком погодитись із принциповою думкою Гегеля про те, що «держава походить з релігії».

Логічно та емпірично обґрунтовано припущення, що держава не надбудовувалась над суспільством, а виникла, конституювалась у процесі розвитку, ускладнення соціальної організації та форм управління. Якщо держава є найвищою формою владної організації, встановлення соціального порядку в суспільстві, що розвивається з нижчих форм, то можна цілком обґрунтовано припускати, що влада в державі, як і влада в родовому суспільстві, що спирається на культ предків, також має екстраутилітарно-ціннісну, сакральну основу. Дане припущення знаходить вагоме емпіричне підтвердження в політантропологічних дослідженнях. Нідерландський антрополог Х. Класен провів кроскультурний аналіз структури 21 ранньої держави і з'ясував, що в 18 з 19 випадків правитель мав надприродний статус; у 17 з 19 випадків виступав посередником між світом людей та світом богів; в 5 з 18 випадків правитель ранньої держави мав статус верховного жреця.

Отже, головною особливістю, що визначала характер взаємовідносин влади-підпорядкування в ранніх державах, була загальна віра в сакральний характер державної влади. Саме ця релігійна віра була об'єктивним найважливішим фактором, що спочатку формував ставлення до держави і, відповідно, необхідною підставою для побудови державності.

Сакральне в даному випадку розуміється за Едвардом Шилзом, як порядок символів, цінностей та вірувань, котрий керує суспільством, має сакральну природу. Шилз також констатував існування тісного зв'язку між сакральним та політичним, зазначаючи, що влада отримує визнання, оскільки вона пробуджує почуття сакрального, сакральність владна за своєю природою.

Якщо сакральне розглядати як прояв ірраціонального, то цікавою також видається думка М. Вебера, який писав, що «явища нібито безпосередньо цілераціонально обумовлені, насправді історично виникли завдяки абсолютно ірраціональним мотивам, а потім вони, оскільки умови життя, що змінилися, надали їм високу ступінь технічної «раціональної правильності», «адаптуючись», збереглися й подекуди широко поширилися» [2, с. 501].

Як свідчать сучасні дослідження вчених, представників різних напрямів суспільнознавчих наук роль сакрального продовжує залишатися значимою у суспільстві і в житті сучасної людини, попри світський характер її сприйняття, що цілком справедливо й по відношенню до сучасних влади та держави.

У даному контексті, сакральне розглядається як щось, що випадає зі звичного порядку речей і відноситься до іншого порядку, який можна позначити як царство цінностей. Будь-яка цінність може нести в собі якийсь сакральний зміст, оскільки саме постулювання їх як таких вже містить у собі момент сакралізації, яка фактично

структурує соціальний, культурний вимір у їх тотальності. Натомість, певні, набуті досвідом архаїчних культур та традиційних суспільств, знання і уявлення зберігаються у людині на несвідомому рівні, відіграючи роль досить своєрідного, витонченого транслятора здобутого досвіду. «Більшість «невіруючих» живе під впливом псевдорелігій і деформованих міфологій (до яких, зокрема, можна віднести і політичні ідеології). І в цьому немає нічого дивного, бо світська людина – нащадок homo religiosus; вона не може знищити свою власну історію, тобто вчинки своїх релігійних предків, котрі зробили її такою, якою вона є сьогодні. Більше того, значна частина життєдіяльності здійснюється під діянням імпульсів, котрі виходять із самих потаємних глибин її єства, з області, яка має назву несвідомого» [1, с. 272]. Ті чи інші явища, речі, особи, норми можуть викликати глибокі почуття пошани, поклоніння, віри, набувати високої цінності, ставати загальноприйнятим здобутком.

Зокрема, формами прояву сакрального у сприйнятті сучасної держави можуть виступати різні форми вшанування державних символів (гімну, прапору), національних державних героїв, державних лідерів, релігійні вчення про обов'язок перед державою та народом, зокрема, військовий обов'язок у захисті держави, її незалежності та цілісності, відчуття причетності до нації, що історично проживає на території національної держави, почуття поваги, шани до її культури (національне самоусвідомлення), яка нерозривно пов'язана з національною державою. З іншого боку, такими формами можна вважати і політичні міфи та ритуали, які використовуються політичними лідерами для легітимації власної влади, режиму, освячуючи саму державу, її народ або націю, їх місію, що пробуджує у людини глибинні «сакральні» почуття.

Отже, держава від свого початку мала сакральну основу, сприймалась як природний початок, влаштована відповідно до загальних законів буття форма упорядкування соціального життя. Сакральне сприйняття держави, зумовлене досвідом архаїчного суспільства, зберігаючись на рівні несвідомого та проявляючись в глибинних почуттях, в нашому сьогоденні трансформувалось, змінившись та набувши інших форм.

Список використаних джерел:

1. Завгородній Ю. Ю., Остапенко М. А. Сакральний вимір острова Хортиця (до постановки питання) / Культурологічні студії. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 1999. № 2. С. 247–275.
2. Вебер М. Обрані твори. Москва : Прогрес, 1990. 808 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
4. Каюа Р. Людина та сакральне. Київ : «Ваклер», 2003. 256 с.
5. Фокуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ : Наш формат, 2019. 576 с.
6. Мельниченко О. В. Роль особистості у відношеннях з державою / Наукові праці МАУП. Київ : Видавничий Дім «Персонал», 2014. № 4 (35). С. 123–130.

7. Shils E. The Intellectuals and the Powers and Other Essays. Front Cover. Chicago : University of Chicago Press, 1972.
8. Parsons T. The social system. P. 319–320 as cited in: Paul Gingrich. Functionalism and Parsons Sociology, 2002. P. 250.

Ключові слова: держава, сакральне, сакралізація, сучасна держава, сприйняття держави.
Key words: state, sacred, sacralization, modern state, perception of the state.

СЕКЦІЯ 3

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Керівник секції: *в. о. завідувача кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор Н. В. Аніщук*

Секретар секції: *доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент Н. В. Єфремова*

АНІЩУК НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

ВНЕСОК ВАЛТАЗАРА БОГІШИЧА У ДОСЛІДЖЕННЯ ІНОКОШТИНИ ТА ЗАДРУГИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Валтазар Богішич (Valtazar Bogišić (1834–1908 рр.) належить до найбільших знавців слов'янського права та слов'янської, точніше, південнослов'янської етнографії. У Сербії у 1993 р. вперше було надруковано ілюстровану книгу «100 Найзнаменитіших сербів», яка знайомить з біографіями 100 видатних осіб, які на думку експертної комісії ознаменували історію сербського народу та заклали основи його розвитку і заслуговують на те, щоб назвати їх найзнаменитішими сербами. До їх списку було включено й Валтазара Богішича [2]. Пам'ятники В. Богишичу відкриті у різних європейських містах. Наприклад, пам'ятник В. Богішичу відкрито у місті Підгориці (Чорногорія), присвячений засновнику чорногорської правової думки, автору кодексу князівства Чорногорія, 1888 р. У місті Цавтаті(Хорватії) – батьківщині В. Богішича відкрито пам'ятник цьому видатному юристу, соціологу та етнографу. Іменем В. Богішича названі вулиці. Наприклад, у Белграді (Сербії) є вулиця Валтазара Богішича.

Наукові праці В. Богішича присвячено дослідженню звичаєвого права слов'янських народів, насамперед, південних слов'ян. За життя В. Богішича було опубліковано понад п'ятдесят його праць, зокрема: «Правові звичаї у слов'ян» (Загреб, 1867), «Збірник основних правових звичаїв та практик слов'ян» (Загреб, 1874), «Народні пісні» (ч. 1, Белград, 1878), «Писані закони на слов'янському Півдні» (Загреб, 1872), «Про наукову розробку історії слов'янського права» (СПб., 1870) та ін. Вони здобули великий авторитет в історико-правовій науці. Як послідовник історичної школи права, В. Богішич вважав, що сучасне законодавство має спиратися на народні звичаї.

В. Богішич, зокрема, здійснив історико-правове дослідження південнослов'янської сім'ї (на прикладі сербів і хорватів). Результати цього дослідження, зокрема, висвітлено у науковій праці В. Богішича «Про нескладну сільську сім'ю у сербів і хорватів», яку було надруковано у Російській імперії у 1885 р. у журналі: «Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія» [1].

В. Богішичем виділено чотири головні форми сім'ї у сербів і хорватів, які з'явилися ще в давнину та прижилися у сербському та хорватському суспільстві протягом багатьох століть:

1. Так звана *задруга*, тобто, селянська сімейна община, що складається з декількох братів рідних, двоюрідних і родичів більш віддалених, з їхніми дружинами і дітьми, якщо вони є.
2. Селянська сім'я проста, що складалася звичайно тільки із чоловіка і дружини та їх дітей, форма відома у філологів і у юристів під назвою *іконосна* або *інокоштина*.
3. Міська сім'я, подібна у своїх основних рисах з сім'єю усіх міст Європи. Ця сім'я з точки зору індивідуумів, що складають її, абсолютно подібна з інокоштиною, бо складається із чоловіка, дружини та їх дітей.
4. Нарешті, сім'я мусульманська, яка може розглядатися, як особлива група, особливості якої, порівняно з іншими, обумовлені головним чином релігійними початками; між ними необов'язкова полігамія відіграє головну роль. Втім, сім'ї цієї категорії можуть завжди бути зведені до одної із трьох попередніх [1, с. 285–286].

У вищезгаданій праці В. Богішичем проаналізовано пам'ятки права, в яких можна знайти інформацію щодо тогочасних форм сім'ї. Зокрема, згадано такі пам'ятки права, як Статут Дубровника 1272 р., Законник сербського царя Стефана Душана 1349 р., Законник князя Данила 1855 р. та ін.

При цьому В. Богішич основний акцент зробив на дослідженні інокоштини та задруги. Наприклад, вивчаючи сербське законодавство, вчений зазначав про те, що Цивільний кодекс сербський 1844 р. у ст. 57 надає визначення двох форм сім'ї: задруги та інокоштини. Під задругою розуміють декілька повнолітніх осіб, одних або з їхнім потомством, що мешкають у домашній общині; вони перебувають між собою у відносинах задружних. Там, де подібноїасоціації не існує, сім'ї засвоюється назва інокосни [1, с. 291].

В. Богішич зазначав про те, що юристи розглядали інокоштину, як цілком тотожну із міською сім'єю. Зокрема, він згадуєвідомого юриста Божидара Петрановича, якому належить переклад на сербську мову австрійського цивільного кодексу. В. Богішич, досліджуючи погляди Б. Петрановича, робить висновок про те, що існує двоїстість між задругою та інокоштиною [1, с. 290].

Таким чином, Валтазар Богішич, здійснивши історико-правове дослідження південнослов'янської сім'ї (на прикладі сербів і хорватів), дійшов висновку про те, що слово «задруга» майже у всіх дослідників і майже виключно вживається для позначення складної сім'ї, а слово «інокоштина» розглядається, як антитеза задруги, тобто у контексті простої, нескладної сім'ї, що складається із батька, матері та дітей.

При цьому інокоштина досліджується більшістю вчених у порівнянні із задругою. Інокоштина існує, розвивається, за самою природою речей, там, де існує задруга.

Список використаних джерел:

1. Богишич В. В. О несложной сельской семьѣ у Сербовъ и Хорватовъ / В. В. Богишич // Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. – Шестое десятилетие. – Часть CCXXXVII. – С.-Петербургъ : Типография В. С. Балашева и К°, 1885. – Февраль. – С. 278–316.
2. 100 najznamenitijih Srba–SavaVuković, PavleIvić, Dragoslav Srejović і Dejan Medaković – Енциклопедија. – Београд : Princip, 1993. – 617 с.

Ключові слова: Валтазар Богішич, інокоштина, задруга, звичаєве право, слов'яни, серби, хорвати.

Key words: Valtazar Bohyshych, inokoshtina, zadruga, customary law, slaws, serbs, croats.

ДІЯКОВСЬКА МАЖЕНА

Люблінський Католицький університет імені Яна Павла II,
завідувачка кафедри історії устрою і права факультету права,
права канонічного і адміністрації, докторка юридичних наук, професорка

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК ПРАВА У ПОЛЬЩІ ДОБИ РЕНЕСАНСУ

Римське право, а також похідне від нього канонічне право з часів Середньовіччя були двома домінуючими правовими системами в європейській науці юриспруденції. Основою римського права була Кодифікація Юстиніана в новій, пристосованій до актуальних потреб практики та до умов феодалізму. Розробка тлумачення римського права була важливим завданням для юридичної науки, а першими вченими, завдяки яким відбулося відродження інтересу до римського права, були юристи університету Болоньї, які створили так звану школу глосаторів.

Роботи глосаторів, особливо Glossa Accursiana, якою користувалися в судах, зміцнили зв'язок науки з практикою і уможливили появу в XIV столітті нового напрямку, так званої школи постглоссаторів (коментаторів). У зв'язку з економічним розвитком виникла необхідність запровадження більш універсального та розвиненого права, яке відповідало б економічним взаєминам та деякім іншим аспектам.

Ситуація в Польщі була іншою: римське право стикалося з його неприйняттям або навіть ворожістю, і на це були свої причини. Знання римського права, принесене після прийняття християнства в латинському обряді духовними особами, що прибували до країни, не вийшло за вузьке коло освічених людей. Частково, це було пов'язано з тим, що в Польщі було широко розвинуте звичаєве право, що сильно укоренилося у свідомості суспільства [1, с. 64]. Не було також можливості і для

введення, особливо в земське право, романських елементів у процесі загальнодержавної кодифікації [2, с. 24].

Разом з тим, починаючи з XV століття, на перший план висувається фактор, що вплинув на непопулярність кодифікації Юстиніана у Польщі. У принципах, які проголошували вищу позицію монарха: Princeps legibus solutus (Ulp. D. 1, 3, 31) і Quod principi placuit habet legis vigorem (Ulp. D. 1, 4, 1 pr.) польська шляхта бачила шлях до концентрації прерогатив монаршої влади, результатом чого було б обмеження шляхетських привілеїв та скорочення ролі шляхетського стану у політичному житті держави. Цим слід пояснювати опір широких кіл аристократів щодо запровадження новацій у земському праві, і навіть проти його кодифікації [3, с. 29].

Прагнення до уніфікації та кодифікації права проявляли у шляхетському колі Польщі як одну з вимог прихильників ідеї екзекуції права. Тому деякі політичні діячі на той час визнавали римське право. Ян Остроруг підкреслюючи, що багато прав у державі суперечать принципам розуму, вимагав запровадження у Польщі загального права під час виконання римського права, яке застосовували у той час у європейських державах, посилаючись на приклади інших народів, у яких це право знайшло своє застосування [4, с. 123–124].

Схожі погляди проголошував Анджей Фрич Моджевський, який об'єднав у своїй книзі «De Republica emendanda» пропозиції щодо покращення Речі Посполитої шляхом уніфікації права з обґрунтуванням необхідності його дотримання в ім'я блага держави. Завдання розробки кодифікації автор довірив фахівцям – юристам та гуманістам, які у своїх творах мали ґрунтуватися на найкращих зразках, які досі розробила законодавча техніка. Тільки таким чином, на його думку, буде виконано вимогу ясності та стислості права, а найбільш вдалим зразком для цієї мети він вважав римське право. Тому це право, на його думку, слід вивчати, а його правила прищеплювати і застосовувати на практиці [5, с. 184].

Пік інтенсивності кодифікаційних робіт потрапив на першу половину XVI століття, коли під тиском короля Сигізмунда I сейми погодилися скликати кодифікаційну комісію. Перша комісія була скликана на сеймі в Петркові, 1519 року. Її очолив королівський суперінтендант Анджей Тенчинський для реалізації справи, розпочатої сеймовою конституцією з 1511 року De processu iudiciario in unam formulam redigendo. Але, поряд з кодифікацією звичаєвого права мало бути удосконалене і чинне право позитивне. Про діяльність комісії відомо небагато, але з усією впевненістю можна стверджувати, що її членами було розпочато роботу, яка у наступні роки сприяла представленню сейму кількох проектів [6, с. 100].

Так, у 1523 році було затверджено проект Зводу судового права Formula processus iudiciarii, проте, вже наступний проект, виданий у 1532 році Correctura iurium (названий на честь одного з членів комісії Коректурою Ташицького) не отримав схвалення сейму. Більшість шляхтичів, прибічників екзекуції руху, не очікувала кодифікації, та її головною вимогою було удосконалення прав, сприймається як гарантію

колишніх прав. У момент, коли виявилося, що в «Коректурі прав» замало спільного з програмою поліпшення прав, шляхта відкинула її повністю, не вдаючись до оцінки по суті, і не розуміючи доцільності дискусії про її поліпшення та продовження робіт [7, с. 67].

Провалом закінчилася робота наступної кодифікаційної комісії, створеної 1588 року. Протести шляхти були пов'язані з тим, що визнання оголошеного зводу як єдиної основи для судових постанов могло призвести до надання посад суддів у шляхетських судах особам, що мають юридичну освіту, тобто професійним суддям, залежним від короля, і зміцнюючим його владу.

Важливим напевно був і фактор horror novitatis – ворожість шляхти до всього, що є чужим, а можливо і з труднощами розуміння заплутаних норм римського права.

Ситуації негативного сприйняття римського права сприяла й обмежена можливість пізнання Кодифікації Юстиніана в єдиному тоді університеті Польщі – Краківському.

Список використаних джерел:

1. Sondel J. Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej. Kraków 1978.
2. Groicki Bartłomiej Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1953. 258 c.
3. Czacki T. Czy prawo rzymskie było zasadą praw litewskich i polskich? I czy z północnymi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i zwyczajów? Rozprawa czytana w Krzemieńcu na otwarcie roku szkolnego 1808. Wilno : u Józefa Zawadzkiego Imperatorskiego Uniwersytetu typografa, 1809. 122 c.
4. Voisé W. Doktryna polityczno-prawna Jana Ostroroga. „Państwo i Prawo", 1954, № 6, c. 1036–1058.
5. Fijałkowski T. Andrzej Frycz Modrzewski wobec tradycji prawa rzymskiego, [w:] Andrzej Frycz Modrzewski i problemy kultury polskiego Odrodzenia, red. T. Bieńkowski. Wrocław, 1974.
6. Uruszczak W. Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku. Korektura praw z 1532 r. Warszawa, 1979. 287 c.
7. Estreicher S. Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku, [в:] Kultura staropolska. Kraków, 1932.

Ключові слова: рецепція римського права в Польщі, Кодифікація права Речі Посполитої.

Key words: reception of Roman law in Poland, Codification of the law of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

КОРНІЄНКО ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА РОЗЕНТАЛЯ В ОДЕСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ШКОЛІ

У Національному університеті «Одеська юридична академія» вже досить тривалий час здійснюються наукові розвідки юридично-біографічного й науково-історичного спрямування, які висвітлюють еволюцію правової науки в Україні та наукові здобутки представників Одеської школи права. Досвід діяльності видатних вітчизняних науковців наразі може багато чому навчити і допомогти відшукати витоки й основні напрямки розвитку доктринальної думки, відправні пункти існування та функціонування наукових установ у контексті формування відповідної школи права. Такі знання, безумовно, сприятимуть створенню ефективної системи юридичної науки, яка повинна ґрунтуватися на оригінальному історико-правовому фундаменті.

Серед майже невідомих сьогодні викладачів історії держави і права зарубіжних країн та історії Європи доби Середньовіччя ми пропонуємо згадати професора Миколу Миколайовича Розенталя. Цілісних досліджень його біографії та наукових досягнень сьогодні дуже бракує в Україні. Зі збережених анкетних матеріалів відомо, що Микола Розенталь народився 5 жовтня 1892 року в Ревелі, а пізніше, його батьки переїхали до Санкт-Петербургу [1, с. 33].

У 1922 році Микола Розенталь захистив кандидатську дисертацію за темою «Юлиан Отступник» [2, с. 163–177], а в 1923 видав книгу на основі дисертації «Юлиан Отступник: трагедия религиозной личности» [2, с. 163–177].

Активізація його науково-педагогічної діяльності припала на 1925 рік, коли Миколу Розенталя було призначено приват-доцентом на ФСН, де він читав курс з історії селянства Європи доби Середньовіччя і нового часу. Роботу в ФСН історик поєднував з викладанням у педагогічному інституті ім. А. І. Герцена [3, с. 82]. У проміжку між 1924–1925 роками ним було видано книгу «Западно-европейское средневековье» у двох частинах та працю «Томас Мюнцер», присвячену селянській війні в Німеччині. У 1926 року Микола Миколайович стає надштатним доцентом та видає дві навчальні хрестоматії: «Исторический путь Запада» і «Рождение современной Европы». Отже, кар'єра вченого складалась більш ніж успішно. Він викладав у двох інститутах, працював над книгою «История Европы в эпоху торгового капитализма»,

яка буде видана у 1927 році та над низкою статей. У 1934 році вчений отримує звання майстра-педагога, але вже у 1935 році його звільнили з усіх посад через політичні репресії [2, с. 167]. Привід було знайдено у контексті боротьби з неблагонадійними.

Третього березня 1935 року вченого було знов заарештовано. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 17 березня 1935 року він був висланий до Іргизу Актюбінської області. У 1936 році його справу було переглянуто, а самого вченого звільнено з позбавленням права проживати у Москві, Києві та Ленінграді до закінчення терміну заслання. Вченому пощастило, його не розстріляли і він переїжджає до Алма-Ата, де у 1935–1936 роках він працював у педагогічному інституті імені Абая як професор кафедри загальної історії.

Першого вересня 1936 року він почав викладати в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова. В Одеському університеті, на історичному факультеті ним було організовано кафедру середніх віків. На цій кафедрі, певний час він працював і як завідувач і як єдиний викладач. У ті часи, увага вченого була привернута до теми «Развитие противоречий во франкском обществе в V–VIII вв.» [4, с. 263], яка стала продовженням його теоретичних напрацювань початку 30-х років. Але в умовах посилення страшних політичних репресій в Одеському університеті у 1937–1938 роках, переслідування талановитого вченого не припинялось. Він отримав тавро людини з «чужою буржуазною ідеологією» і був виключений зі складу університету на нетривалий час. Завдяки новому декану історичного факультету, Д. Д. Кіпарісову, його було частково реабілітовано з правом повернення на факультет.

У 1940 році Микола Миколайович поїхав у відрядження до Курська, де вчений працював у педагогічному інституті. Там, 1941 року, йому вдалось видати цікаву працю «Гражданская война в Италии в V–VI вв. («Варварски» государства Одоакара и Вестготов)».

У 1944 році він вертається до Одеси хворим але не спустошеним. Рятуючи себе і родину від злиднів у повоєнному місті, вчений влаштовується на роботу до Педагогічного інституту і до Одеської юридичної школи. Факт його роботи в Одеській дворічній юридичній школі було виявлено нами випадково, під час вивчення архівних матеріалів цього закладу за 1944 рік [5]. Щойно відкритій юридичній школі катастрофічно бракувало науково-педагогічних кадрів, особливо для викладання «небезпечних» дисциплін, до яких належала «Історія держави і права СРСР». Заполітизована, без забезпечення підручниками, вона представляла реальну загрозу для будь-якого викладача. На підставі виявлених документів було встановлено, що для викладання цієї дисципліни директоркою школи було запрошено члена кореспондента Академії Наук, доктора історичний наук, професора Миколи Розенталя. Наказ про його зарахування до штату викладачів цієї школи з'явився 14 листопада 1944 року, з оплатою по 30 карбованців за годину.

Микола Розенталь був неперевершеним лектором. Він володів справжньою майстерністю оратора з енциклопедичним рівнем знань історії. Він однаково вільно володів яскравою образною усною

та письмовою технікою, ніколи не читав лекцій «з папірця», міг вільно і цікаво прочитати лекцію французькою чи німецькою, володів майже всіма європейськими мовами.

Вчений глибоко шанував студентів, щиро радів, якщо хтось із них виявляв самостійність у науковій роботі та реальні знання історичної літератури. У своїх лекціях вчений ніколи не давав «приблизних» даних. Все, що він викладав у загальному курсі «Історії держави і права СРСР» та у спеціальних курсах з історії культури епохи Відродження, про відображення історії Англії у творчості В. Шекспіра, з історії селянства та ін. у програмі Одеського державного університету, було абсолютно вивірено, точним, логічним і переконливим [3, с. 83].

Його колеги відзначали особливу турботу вченого по відношенню до його студентів. У перші повоєнні роки в Одеській юридичній школі сильно бракувало підручників з Історії держави і права СРСР. Цю проблему Микола Миколайович був змушений вирішувати за допомогою власної бібліотеки.

З 1945 році вчений займав низку посад. Він завідував кафедрою історії середніх віків Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, працював за сумісництвом професором у педагогічному інституті, був членом Ради університету, керував роботою університетських гуртків, був очільником Обкому спілки працівників вищої освіти, брав участь у організації музею, присвяченого обороні Одеси. Але у 1949 році до життя Миколи Розенталя знову вторглися суворі випробування.

В умовах Жданівських чисток він був звинувачений у космополітизмі [6]. Науково-педагогічна діяльність вченого постійно перебувала під контролем, колеги почали уникати його, а новий декан факультету К. Мігаль всіляко заважав роботі. У 1953 році Одеську юридичну школу було зачинено, а з виходом на пенсію в 1954 році Микола Розенталь назавжди залишив Одесу.

Список використаних джерел:

1. Нємченко І. В. Розенталь Микола Миколайович // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біографічний словник. Т. 4: Р – Я. 2-е вид., доп. / відп. ред. В. А. Сминтина. Одеса : Астропринт, 2005. С. 32–33.
2. Петровський Е., Майборода П. Академічні традиції і боротьба на історичному фронті: штрихи до біографії професора М. М. Розенталя // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. Вип. 9. Одеса : Друкарський дім, 2010. С. 163–176.
3. Завьялова И. В., Першина З. В. Николай Николаевич Розенталь // Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова. Видные ученые Одессы. По воспоминаниям учеников и сотрудников. Вып. 2. К 200-летию г. Одессы. Одесса, 1992. С. 82–85.
4. Петровський Е. П. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки : Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. Вип. 13. С. 260–273.
5. ДАОО. Ф. Р-3432. Оп. 1. Спр. 1. «Постановление СНК УССР об организации юридических школ….» Арк. 14. Документ з офіційного листування

директора юридичної школи з Народним комісаріатом юстиції УРСР (14.11.1944 р.). Про почасово оплату викладачів сумісників.
6. ДАОО. Ф. Р-1438. Оп. 12. Спр. 19. Арк. 23.

Ключові слова: Микола Миколайович Розенталь, юридично-біографічний напрямок в історико-правовій науці, Одеська юридична школа.
Key words: Mikola Mikolayovich Rosenthal, Legal and Biographical Direction to Historical and Legal Science, Odesa Law School.

SUGATSKA NATALIIA

National University "Odesa Law Academy",
Head of the Department of Humanities of Mykolaiv Educational and Scientific Institute of Law, PhD in Historical Sciences, Associate Professor

KALITSEVA OLENA

National University "Odesa Law Academy",
Senior lecturer of the Department of Humanities of Mykolaiv Educational and Scientific Institute of Law

HISTORICAL LEGAL DOCUMENTS OF ANCIENT OLBIA

Law in the ancient world was an authoritative and mandatory regulator of political life. In characterising the ancient city-state of Olbia, it is necessary to note the similarity of its legal and judicial systems to those of Athens, as for a long time the city was part of the Athenian Maritime Union, which had a significant impact on Olbia.

A number of Olbian legal texts have survived to nowadays. Historical legal documents are sources of law recorded in writing that have long since ceased to be in force. They only preserve the memory of the law of the past and are therefore important for historical and legal science. From those documents, we learn about the essence of the legal rules that were in force in the past.

However, it should be noted that for centuries in the history of humankind, among all sources of law, ancient customs and traditions sanctioned by the state and compulsory for the population have played a dominant role in regulating social relations. Together, they created customary law, or the so-called unwritten law, which regulated most relations in ancient history. An extensive network of customary law also existed in the Northern Black Sea states, in particular, Olbia. The customary law developed in the Northern Black Sea states was heavily influenced by the law of neighbouring peoples – first, nomadic tribes such as the Scythians and Saki, and later by Roman law. Therefore, one of the sources of Olbia law is the norms of customary law [2, p. 49].

The study of epigraphic inscriptions with legal content found by archaeologists is of great importance for analysing the development of Olbia law, since they are the most unbiased of all the sources available today. Back in the early twentieth century, V. Buzeskul, one of the patriarchs

of modern historical science, emphasised that inscriptions "are alien to the subjectivity that distinguishes the works of historians. Mostly they are more or less contemporary with the events they refer to and have come down to us directly, without being distorted by numerous correspondents" [1, p. 14].

Epigraphic inscriptions discovered during excavations allow us to scientifically analyse authentic texts of legal content: laws, decrees, resolutions, oaths, and agreements that reflect the essential features of Olbia law in the 7th century BCE – 3rd century CE.

Scientific studies in order to analyse the social structure and legal status of certain categories of the population provide numerous examples of lapidary inscriptions usage. This indicates the possibility of determining the principal features of the state law, civil law, administrative law, marriage and family law, criminal law of the polis, as well as the norms of the international law system that prevailed in the Northern Black Sea region. Olbia did not stay aloof from the rest of the world. It actively established trade relations, entered into military alliances, and concluded international agreements, which were one of the sources of law.

The most famous historical document of international law of the 1st century BCE is the Treaty of Miletus-Olbia, adopted shortly after 331 BCE, the year of the siege of Olbia by Zopyrion, the commander of Alexander the Great. The document, engraved on a stone block, was discovered by archaeologists during excavations in the city of Miletus in 1903. The agreement probably confirmed and expanded the terms of another earlier agreement. According to its articles, the citizens of Miletus and Olbia on the territory of both city-states were equal in civil rights [1, p. 16].

Yet, the primary sources of Olbia law include laws and decrees of the People's Assembly, decrees of the Boule – the City Council, and decisions of magistrates. Laws issued on behalf of the people and the Council were the most important. They were legal acts regulating social relations and had the highest judicial power. One such law of the Olbia Polis was a special law on money circulation, also known as the decree of Kanobos. It established liability for violation of the rules on currency transactions. Its most significant point was the article obliged all purchases and sales to be carried out in local money Olbian staters. Money had to be exchanged in a designated place on a stone in the ecclesiastical building. Violators of the established norms were brought to criminal liability [3, p. 15].

The other type of legal document was decrees. They began with the words "Decided by the Council and the People", i.e. they were adopted by the People's Assembly and the Council. Many decrees were issued in honour of certain citizens, foreigners, who helped the polity in difficult times.

In the works of domestic archaeologists, a number of proxeny decrees have been studied, a significant number of which were discovered during the excavations of Olbia. Fragments of marble slabs with inscriptions granting the status of proxenos to foreigners living in Olbia have been subjected to a thorough analysis. A considerable number of lapidary legal documents survived to nowadays allow making a sufficiently complete and comprehensive analysis of the characteristic features of the ancient Olbia legal system.

Thus, the legal system of the Athenian polis democracy was the basis of the law of Olbia, and its peculiarity was the customs of the local or neighbouring population influence. The main sources of law were considered to be laws and decrees of the People's Assembly, decrees of the City Council, decisions of magistrates, which were made taking into account customs and traditions, and international treaties. Law and customs were often identified. In the late 5th century BCE, the priority of laws and decrees prevailed.

References:

1. Гавриленко О. А. Історія держави і права України. Стародавня доба. Харків, 2011. 64 с.
2. Гавриленко О. А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н. е. – перша половина VI ст. н. е.) : монографія. Харків, 2006. 352 с.
3. Карышковский П. О. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. Киев, 1988. 168 с.

Key words: Olbia, sources of law, historical legal documents, decrees.
Ключові слова: Ольвія, джерела права, історичні правові документи, укази.

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ (70–80-ТІ РР. XX СТ.)

Сім'я – є певним фундаментом формування особистості суспільства. Особливості регулювання сімейних відносин в Україні завжди привертало увагу науковців, особливо як сімейні відносини урегульовані сьогодні на законодавчому рівні, а також в історії. З огляду на це хотілося б звернутися до історії регулювання сімейних відносин, а саме про особливості укладення та розірвання шлюбу, про права і обов'язки членів родини, опіку та піклування відповідно до Кодексу про шлюб і сім'ю УРСР 1969 р.

Сімейні відносини в радянській Україні регулювалися Основами законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю від 27 червня 1969 р., а також Кодексом про шлюб та сім'ю (КпШС) Української РСР було прийнято 20 червня 1969 р., який набрав чинності 1 січня 1970 р. Структурно він складався з 6 розділів, які поділялися на 26 глав і 201 статті [3, с. 398].

У розділі 1 «Загальні положення» визначені основні положення, законодавство про шлюб та його сім'ю і його застосування, позовна давність. КпШС УРСР у ст. 3 закріпив рівність жінки і чоловіка у сімейних відносинах. Рівність прав у сім'ї ґрунтувалася і на ст. 102 Конституції УРСР 1937 р., яка передбачала рівність прав жінки

і чоловіка у всіх сферах життя (державного, суспільно-політичного, господарського і культурного). Правове регулювання шлюбних і сімейних відносин здійснювалося державою. Релігійний обряд шлюбу не мав правових наслідків. КпШС УРСР містив статтю щодо охорони інтересів матері і дитини.

Розділ 2 «Шлюб» містив порядок і умови укладення шлюбу, особисті та майнові права та обов'язки подружжя, припинення шлюбу, недійсність шлюбу. Шлюб укладався у державних органах запису актів громадянського стану, урочисто і за згодою сторін, які одружувалися. Особи, які досягли шлюбного віку (для жінок 17 років, для чоловіків 18 років) подавали заяву про намір вступити в шлюб і створити сім'ю за місяць до бажаної дати. КпШС УРСР передбачав перешкоди до укладення шлюбу: якщо хтось з них перебуває вже в шлюбі; між родичами (по прямій висхідній і низхідній лінії), братами і сестрами, усиновителями і усиновленими; З моменту реєстрації шлюбу у подружжя виникали взаємні права і обов'язки. Припинення шлюбу відбувається шляхом розлучення або внаслідок смерті одного з подружжя. Шлюб міг бути визнаний недійсним у разі порушення умов укладення шлюбу передбачених КпШС УРСР, а також якщо такий шлюб було укладено без наміру створити сім'ю [1, с. 607].

У розділі 3 «Сім'я» закріплені загальні положення, особисті права та обов'язки батьків і дітей, права батьків і дітей на майно, аліментні обов'язки батьків і дітей, аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів, усиновлення (удочеріння). Батьки записують свою дитину в книзі записів народжень за заявою будь-кого з них. Якщо батьки не перебувають у шлюбі, то за заявою матері. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Ім'я, прізвище дитини визначається за згодою батьків. По батькові за іменем особи, яка записана як батько. Питання виховання дітей вирішується батьками спільно. КпШС УРСР передбачав процедуру позбавлення батьківських прав батьків або одного з них, наслідки та поновлення у батьківських правах. Діти не мають права на майно батьків, а батьки не мають права на майно дітей. Якщо неповнолітні діти мають майно, ним управляють батьки до повноліття дітей без спеціального дозволу. КпШС УРСР визначив взаємний обов'язок батьків і дітей по утриманню, розмір аліментів та порядок сплати (стягнення) аліментів батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та родичами. У цьому розділі визначено коло осіб, які мають право бути усиновителями і усиновленими. КпШС містить процедуру усиновлення (удочеріння). Таємниця усиновлення охоронялася законом. Змінити ім'я, по батькові, прізвище усиновленого, який досяг 10 років, можливо було лише за його згоди. Визнання усиновлення недійсним і його скасування здійснювалося у судовому порядку.

Розділ 4 «Опіка і піклування» визначив загальні положення, встановлення опіки і піклування, призначення опікунів і піклувальників, їх права та обов'язки; звільнення опікунів і піклувальників від їх обов'язків, припинення опіки і піклування. Опіка встановлювалася над неповнолітніми до 15 років і недієздатними особами (через душевну хворобу або недоумство), а піклування – над неповнолітніми

15–18 років і обмежено дієздатними особами (які зловживали спиртними напоями або наркотичними речовинами). Рішення щодо опіки чи піклування приймається протягом місяця. Опіка і піклування встановлювалися за місцем проживання особи, яку брали під опіку (піклування), за місцем проживання опікуна (піклувальника) або місцем знаходження майна особи, яку брали під опіку (піклування).

КпШС УРСР визначив коло осіб, які не могли стати опікунами і піклувальниками (не досягли 18 років, недієздатні, обмежено дієздатні, позбавлені батьківських прав). Обов'язки по опіці і піклуванню виконувалися безоплатно. Якщо опікун чи піклувальник заподіяли майнову шкоду, то вони зобов'язані її відшкодувати. КпШС УРСР передбачав підстави припинення опіки: якщо особа над якою була встановлена опіка досягла п'ятнадцяти років; якщо особа над якою була встановлена опіка не досягла п'ятнадцяти років і її повернули на виховання батьками; якщо особа, яка була недієздатною і судом було встановлено, що вона є дієздатною; смерть підопічного. Підстави припинення піклування: досягнення підопічним вісімнадцяти років; одруження до вісімнадцяти років; якщо судом скасовано обмеження в дієздатності осіб; смерть особи, яка була під опікою [2, с. 623].

У розділі 5 «Акти громадського стану» містяться загальні положення, реєстрація народження, реєстрація смерті, реєстрація шлюбу, реєстрація розірвання шлюбу, реєстрація усиновлення (удочеріння), реєстрація встановлення батьківства, реєстрація зміни імені, по батькові і прізвища.

Акти громадянського стану реєструвалися у містах і районних центрах бюро запису актів громадянського стану виконавчого комітету районної, міської Ради депутатів трудящих, а в сільській місцевості і селищах – виконавчими комітетами сільських і селищних рад депутатів трудящих. Реєстрація народження здійснювалася за місцем проживання дитини або її батьків. Заяву на реєстрацію подавали батьки, один з батьків, інші родичі або адміністрація лікувального закладу у строк не пізніше трьох місяців від дня народження, а у разу смерті дитини – не пізніше трьох днів. Реєстрація смерті проводилася за місцем проживання або місцем настання смерті за заявою родичів, сусідів, адміністрації лікувального закладу та інших осіб. Заява подавалася у строк три доби від дня смерті або виявлення трупу.

Реєстрація шлюбу здійснювалася за місцем проживання осіб, які мали бажання укласти шлюб або місцем проживання їх батьків. Обов'язковою умовою була присутність осіб, які вступали до шлюбу і у паспортах подружжя робився запис про відомості про другого з подружжя, час та місце реєстрації шлюбу. Реєстрація розірвання шлюбу здійснювалася за місцем проживання подружжя або одного з них і за заявою сторін, за заявою одного з подружжя, на підставі рішення суду. У паспорті ставилася відмітка про розірвання шлюбу [1, с. 643].

Місце реєстрації усиновлення (удочеріння) здійснювалося за місцем знаходження виконавчого комітету районної чи міської Ради депутатів трудящих, що прийняв відповідне рішення. У разі зміни запису про

народження усиновленого раніше видане свідоцтво про народження анулювалося. Місце реєстрації встановлення батьківства за місцем проживання одного з батьків або за місцем постановлення рішення суду. Якщо особа досягла повноліття, то реєстрація встановлення батьківства здійснювалося тільки за їх згоди.

Реєстрація зміни імені, по батькові і прізвища громадян здійснювалося за їх місцем проживання. Попередні документи анульовувалися і видавалися нові зі змінами.

Розділ 6 «Застосування радянського законодавства про шлюб та сім'ю до іноземців і осіб без громадянства. Застосування законів про шлюб та сім'ю іноземних держав, міжнародних договорів і угод». Одруження радянських громадян з іноземцями не веде до зміни громадянства. Дитина народжена за межами країни отримує радянське громадянство, якщо обоє її батьків були громадянами СРСР на час народження [1, с. 649]. Особи, які проживають поза межами СРСР укладають шлюб у посольствах (консульствах) СРСР. Розірвання шлюбів радянських громадян з іноземцями та іноземців між собою в УРСР здійснювалося на загальних підставах.

Таким чином, варто зазначити, що регулювання сімейних відносин в Україні у 70–80-х рр. здійснювалося відповідно до Кодексу про шлюб і сім'ю 1969 р. Законодавство передбачало створення сім'ї за взаємною згодою і без матеріальних розрахунків, жінка мала рівні права з чоловіком, а також було зазначено, що держава забезпечувала дітям щасливе дитинство, а матерям можливість розвиватися.

Список використаних джерел:

1. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938–1973 : у 2-х т. Т. 1. Упоряд. З. К. Калінін ; за ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Бурчака. Київ : Вид-во політ. літ. України, 1974. 740 с.
2. Історія держави і права України : підручник. В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Румянцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Харків : Право, 2013. 704 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. 6-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 471 с.

Ключові слова: шлюб, сім'я, подружжя, батьки і діти, сімейне право, радянська Україна.

Key words: marriage, family, married couple, parents and children, family law, soviet Ukraine.

ОСТАПЕНКО ТИМУР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Міжнародна академічна школа «Одеса»,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИНЦИПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНІ ЗЛОЧИНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Післяреволюційне кримінальне законодавство традиційно надавало боротьбі зі злочинами проти держави першорядне значення, перейнявши як саме найменування діянь, так і особливості їхньої соціально-політичної характеристики.

Цікаву думку з цього питання виражав радянський дослідник В. П. Антонов-Саратовський, який стверджував: «Державні злочини народилися не з учорашнього дня і, у всякому разі, не з моменту виникнення Радянської держави. Остання у відомому розрізі сама виникла з державного злочину – революції» [1, с. 15].

Основа дореволюційного і марксистсько-ленінського погляду на зміну і розвиток правових норм полягала в змінах класових інтересів, що відбувалися з розвитком суспільства. Соціально-політичною особливістю як монархічних, так і марксистсько-ленінських правових концепцій, що стоять на сторожі державних устоїв, було забезпечення непорушності правлячих класів, які відкрито проголошували свою перевагу над іншими членами суспільства, «придушення всякого виступу проти існуючого ладу».

Відносно вживання термінів «злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави», «державні злочини», «злочини проти держави», «політичні злочини», необхідно відзначити, що вони використовуються як синоніми [2, с. 50]. Саме найменування цієї групи діянь служило предметом обговорення представників союзних республік з часів III Сесії ЦВК СРСР 3-го скликання.

М. Васильєв-Южин, відзначаючи, що «деякі товариші оскаржували доречність у нас самого терміна «державні злочини»... адже державато, відповідно до марксистського розуміння, має відмирати», в свою чергу дотримувався саме такого найменування даних злочинів [2, с. 50].

А. Винокуров, який розділяв цю ж точку зору, докладно відстоював подібну назву діянь. «Деякі вказують, що поняттю «держава» судилося померти; тому вживати слова «державні злочини», в той час як ми не є державою в буржуазному сенсі слова, було б не зовсім зручно. Інші вказують, що вираз: «державні злочини» – порівняно туманний і заплутаний, і доцільно прямо сказати, які злочини виключаються з ведення союзних республік і перераховуються в спеціальному союзному законі. Далі вказується, що поняття «державні злочини» є занадто широким, і, таким чином, може бути звужена самостійна творчість республік.

Г. І. Петровський (УРСР) вказував на Сесії ЦВК СРСР, що назва «державні злочини» є незграбною і пахне старими назвами, що ми не такі вже й великі державники, і що краще сказати «контрреволюційні злочини проти Радянської Влади або Диктатури Пролетаріату» [3, с. 567].

Однак ця поправка не викликала підтримки на Сесії ЦВК СРСР, так як абсолютно недоцільно викидати вираз «державні злочини», що має цілком певне значення, що позначає злочини проти радянської держави. Хоча пролетарська держава типу рад і не є вже державою в справжньому значенні цього слова і підлягає в майбутньому при соціалізмі і комунізмі відмиранню, однак, в даний момент, в перехідний період диктатури пролетаріату, вона існує і буде існувати, а тому злочини, спрямовані проти цього типу держави, будуть все-таки державними».

Важливо мати на увазі, що термін «державні злочини», будучи найбільш зручним в силу стислості, все ж найменш підходить для позначення подібних діянь. «Будь-який злочин в повній мірі можна вважати державним, а точніше антидержавним. Злочини не можуть бути державними, тому що вони є антидержавними».

Слова «державне», «державна», «державний» несуть позитивне смислове навантаження і застосовуються в таких словосполученнях, як «державний прапор», «державний герб», «державний гімн», «державна єдність», «державна влада», «державна цілісність». Продовження цього ряду «державним злочином» або «державною зрадою» призводить до змішання понять, зміщення в акцентуванні негативного статусу поняття на поняття з позитивними відтінками. А. А. Ігнатьєв, який вивчав злочинців, які відбували покарання в Дубравному і Скальнинському ВТЗ за вчинення аналізованих злочинів, зазначив, що засуджені з гордістю носили звання державного злочинця (не якась там шпана кримінальна) і вимагали на цій підставі статусу політичних в'язнів, тобто засуджених не за злочин, а за незгоду з існуючим ладом. Все ж в силу стійкості і поширеності в науковій літературі терміна «державний злочин», доцільно його використання в даній роботі в якості поняття, рівнозначного «злочинам проти держави» [4, с. 119].

Аналіз юридичної літератури, що розглядає проблеми загального поняття і ознак злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави, показав практично повну відсутність нових фундаментальних досліджень, присвячених даному питанню. Тому ми, вивчаючи вищеозначену проблему, спиралися на положення радянської науки кримінального права, котра розглядала питання поняття і ознак таких діянь.

У зв'язку з тим, що контрреволюційні злочини, що охоплюються статтею 57 КК РСФРР 1922 року, не дозволяли розкрити їхні істотні ознаки, а критерій віднесення діянь до таких злочинів був відсутнім, вчені, аналізуючи контрреволюційні злочини, досліджували в першу чергу розмежування між цими діяннями і злочинами проти порядку управління, основну роль відводячи об'єкту злочину. Так, С. П. Ординський відзначав, що об'єктом злочинів проти порядку управління,

на відміну від контрреволюційних злочинів, є «не основа політичного і суспільного устрою держави, не центральні органи влади, а органи підлеглого управління і правильний порядок їхнього функціонування». Отже, на його думку, об'єктом контрреволюційних злочинів служили основи політичного та громадського устрою держави, а також центральні органи влади [7, с. 4].

У науці зазначалося, що до групи державних відносяться злочини, об'єктом яких є держава в її цілому: буття держави, як певної політичної організації, її цілість або її незалежне, спокійне і безпечне існування серед інших держав. Спрямованість всієї групи діянь (як контрреволюційних, так і проти порядку управління) безпосередньо проти держави підкреслювалася і іншими вченими, які вказують на визнання держави в цілому об'єктом всіх державних злочинів. Необхідно відзначити, що подібна позиція не піддавалася критичному розгляду і підносилася як аксіома.

На противагу цьому твердженню існувала позиція, згідно з якою злочини проти порядку управління не можуть належати до державних, оскільки вони не є посяганнями на державу, що знайшло своє закріплення в першій редакції КК РСФРР 1926 року.

На другій сесії ЦВК СРСР III скликання було відзначено, що поняття державних злочинів повинно бути ширше поняття контрреволюційних злочинів, включаючи також найбільш небезпечні злочини проти порядку управління.

Думки з питання про загальне поняття особливо небезпечних державних злочинів, а також систематизації таких злочинів не були єдиними. Мабуть, найбільше сприяли судженням про таке явище висловлювання: «Саме найменування цих злочинів державними говорить про те, що вони спрямовані безпосередньо проти інтересів Радянської соціалістичної держави, диктатури робітничого класу, радянського суспільного і державного ладу, Радянської влади, зовнішньої безпеки СРСР, найважливіших завоювань трудящих, а також громадської безпеки та інших найважливіших загальнодержавних інтересів».

Список використаних джерел:

1. Антонов-Саратовский В. П. К вопросу о государственных преступлениях. *Вести Верхов. Суда СССР*. 1925. № 1. С. 15.
2. Васильев-Южин М. Общесоюзное Положение о государственных преступлениях. *Советское строительство*. 1927. № 2–3. С. 50.
3. Винокуров А. Изменение Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Положение о государственных преступлениях. *Рабочий суд*. 1927. № 7. С. 567–569.
4. Маньковский Б. С. Основные принципы и некоторые вопросы кодификации советского уголовного законодательства. *Учен. зап. Ростовский-на-Дону государственный университет*. Ростов-на-Дону, 1957. Вып. 4. С. 119–140.
5. Миренский Б. А. Теоретические основы совершенствования советского уголовного законодательства / отв. ред. Г. А. Ахмедов ; предисл. Н. А. Стручкова. Ташкент : Изд-во «Узбекистан», 1983. С. 104.

6. Немытина М. В., Никифорова Т. Н. Дела о государственных преступлениях в Саратовской судебной палате (1871–1881 гг.). *Советское государство и право*. 1992. № 3. С. 130.
7. Ордынский С. П. Преступления против порядка управления. Практический комментарий. Москва : Право и жизнь, 1924. С. 4.
8. Пионтковский А. А. Система особенной части уголовного права. *Советское право*. 1926. № 2. С. 56.
9. Познышев С. В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть. Москва, 1923. С. 220.

Ключові слова: державні злочини, політичні злочини, контрреволюційні злочини, система покарань, державна зрада.
Key words: state crimes, political crimes, counter-revolutionary crimes, punishment system, treason.

ДОМБРОВСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ШВЕЙЦАРІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Правове забезпечення репродуктивних процесів бере свій початок розвитку, як вважають фахівці, у контексті окремої підгрупи прав людини під час Міжнародної конференції Організації Об'єднаних Націй справ людини у 1968 році. Саме ж визначення змісту репродуктивних прав вперше було закріплено у Програмі дій Міжнародної конференції по народонаселенню та розвитку, яка проходила в Каїрі 5–13 вересня 1994 року [1, с. 81]. Згодом свого подальшого тлумачення поняття репродуктивних прав отримало на Четвертій Всесвітній конференції по становищу жінок, що відбулася у вересні 1995 року у Пекіні. В наступні роки питання в галузі здоров'я та їх правове забезпечення, в тому числі і репродуктивних процесів, неодноразово обговорювалось на різних міжнародних форумах і заходах державного рівня.

Проблема забезпечення репродуктивних процесів відповідними правами є однією з найбільш дискусійних і суперечливих в усіх країнах, незалежно від соціально-економічного рівня їх населення, культури та релігії. Аналіз історії включення репродуктивних прав у міжнародно-правові документи свідчать про те, що держави не поспішали це здійснювати. Та й проблема застосування репродуктивних технологій також активно не обговорювалась. І лише при допомозі зростаючої діяльності жіночих організацій, феміністських груп в багатьох випадках в окремих країнах вдалося досягти правового забезпечення репродуктивних процесів. Не виключенням у цьому плані стала і така європейська країна як Швейцарія,

де історія боротьби жінок за репродуктивні права, послуги була досить складною. Але у багатьох ситуаціях вона була результативною.

Історично в Швейцарії були складні відносини між державою та релігією, що суттєво вплинуло на законодавство про репродуктивне здоров'я. У 1803 році, після руйнування Наполеоном Священної Римської Імперії, Швейцарія переходить до форми держави – федеративна республіка. Нова конституція передбачала децентралізовану систему влади, що надавала швейцарцям широкі можливості для самоуправління на місцевому рівні. Проте, релігія, особливо католицька церква, мала значний вплив на політику в деяких кантонах. У католицьких регіонах Швейцарії законодавство про репродуктивне здоров'я було біль прогресивним [2].

Важливо зазначити, що Швейцарія завжди була консервативною країною, і репродуктивні права не були винятком. У XIX столітті, коли майже усі країни Європи уже законодавчо визнавали право жінок на контроль над своїм тілом, Швейцарія залишалася поза цим питанням. Завдяки боротьбі жінок в питаннях рівності, починаючи зXIX століття, в Швейцарії формується регулювання питання відносин між статями. У 1907 році був прийнятий Закон про боротьбу зі зґвалтуванням та статевими злочинами, який захищав жінок від статевого насильства та сексуальної експлуатації [3]. Проте, як зазначають фахівці, до XX століття, репродуктивні права жінок не були визнані у Швейцарії. У 1912 році було прийнято Закон про боротьбу зі шкідливими звичками, який забороняв аборти та контрацепцію [4]. Але згодом цей закон частково був скасований, коли заборону на контрацепцію вилучили, однак заборона на аборти залишалась. Після цього закону багато жінок Швейцарії вимушені були нелегально використовувати заборонене та виступати проти подібних заборон і відстоювати свої репродуктивні права.

У другій половині XX століття у Швейцарії почали з'являтися рухи, спрямовані на розширення прав жінок у сфері репродуктивного здоров'я. У 1968 році було створено організацію «Жіноча федерація», яка боролася за репродуктивні права жінок. Результатом успішної її боротьби було проведення народного референдуму у 1971 році, в якому більшість виборців висловилися проти лібералізації законодавства з абортів [5]. Але уже у 1977 році, за ініціативи цієї ж організації та інших об'єднань жіноцтва було проведено повторний референдум, який підтримав лібералізацію законодавства. Новий закон дозволяв проводити аборти у тих випадках, коли вагітність була загрозою для фізичного чи психічного здоров'я матері, коли плід мав серйозні вади або, коли вагітність виникала в результаті насильства. Цей закон став кроком до розширення прав жінок у сфері репродуктивного здоров'я у Швейцарії.

На початку XXI століття боротьба жінок Швейцарії за репродуктивні права ще більше активізувалась. У 2002 році Швейцарський парламент прийняв Закон про репродуктивні права, який визнав права жінок на самовизначення щодо свого тіла та репродуктивного здоров'я [6]. Цей закон гарантував доступ жінок до інформації та

послуг щодо контрацепції та планування сім'ї, а також право на вибір між абортом та виносом вагітності. Крім того, закон забороняв примусову стерилізацію та дискримінацію жінок на підставі статі. Та не усі жінки в Швейцарії мають рівний доступ до репродуктивних послуг та інформації. Наприклад, для молодих жінок та жінок з низьким рівнем доходів може бути складно отримати доступ до окремих послуг репродуктивного характеру. Окрім того, деякі консервативні групи в країні продовжують активно протидіяти репродуктивним правам жінок, аргументуючи це моральними та релігійними переконаннями. Однак у Швейцарії також існують організації, що працюють на захист репродуктивних прав жінок. Наприклад, Національна асоціація для права на аборт та планування сім'ї (Association national epourledroità l'avortement à laplanificationfamiliale) бореться за доступність та законність абортів та контрацепції в Швейцарії. Крім того, такі організації як, Швейцарська асоціація здоров'я сексуальності (Swiss Society for Sexual Helath) та Швейцарська асоціація з планування сім'ї (Swiss Association for Family planning), працюють над покращенням репродуктивного здоров'я та доступності репродуктивних послуг в країні та забезпечення їх правами.

Отже, аналіз історичного аспекту боротьби за репродуктивні права, зокрема, жінок Швейцарії, свідчить про те, що вони досить довго виборювали їх та і не лише ці права, а взагалі свою рівність у всіх сферах життя, як зазначає про це провідний фахівець проблеми боротьби жіноцтва за рівні права проф. Н.В. Аніщук: «За всієї вираженої демократичної швейцарської Конституції та врегульованого нею суспільного ладу деяким дисонансом є той факт, що Швейцарія опинилася перед останньою країною у Європі та однією з останніх у світі, що визнала виборчі права за жінками. Це відбулося лише на референдумі у червні 1971 року» [7, с. 4]. Зазначимо, що історичний характер правового забезпечення репродуктивних процесів у Швейцарії свідчить про те, що країна поступово рухалась до більш прогресивної політики відносно репродуктивної свободи жінок. Проте, цей процес був дуже повільним та вимагав багато зусиль. Швейцарія мала складний шлях щодо правового забезпечення репродуктивних процесів та прав жінок на вибір щодо планування сім'ї та репродуктивного здоров'я. Протягом історичного розвитку країни існували обмеження та бар'єри, які перешкоджали жінкам здійснювати контроль над своїм репродуктивним здоров'ям та правами.

Правове забезпечення репродуктивних процесів у Швейцарії, не дивлячись на труднощі є важливим етапом у розвиток суспільства та захисту прав жінок. У наш час репродуктивні права стали складовою частиною прав людини, що забезпечують свободу вибору та контролю. На сьогоднішній день у Швейцарії репродуктивні права жінок є законними та гарантованими, і доступ до репродуктивної медицина є пріоритетним завданням уряду. Але проблеми ще є і тому важливо продовжувати захищати репродуктивні права жінок. Приклад боротьби жінок Швейцарії за свої репродуктивні права є досить показовим для багатьох країн, в тому числі і для українських жінок. Свідченням

цього є те, що Комітет Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування підготував на розгляд Верховної Ради документ «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та замінне материнство» [8, с. 2].

Список використаних джерел:

1. Чечерський В. І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційне – правове дослідження : монографія. Херсон : Видавництво «ОЛДІ-ПЛЮС», 2019. 416 с.
2. "Zurich womens Strike: Swiss City Grinds to Halt in Protest Against / nequality." The Guardian. https://www.theguardian.com/world/2019/jun/14/zurich-womens-strike-swiss-city-grinds-to-halt-in-protest-against-inequality
3. United Nations, Department of Economic and social Affairs, Population Division. "Switzerland". 2019. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/theworldscitiesin2018databooklet.pdf
4. Світова організація охорони здоров'я. «Країні профіль». Оновлено 1 травня 2023. https://www.who.it/countries/che/en
5. Federal Office of Public Health, "Reproductive Health", accessed April 29, 2023. https://www.bag.admin.ch/bag/en/home/gesundleben/gesundheitsfoerderung-und-krankheitspraevention/sexual--und-reproduktionsgesundheit/reproduktive-gesundheit.html
6. Hugentopler, Valérie. "Women's Suffrage in Switzerland: A Comparative Approach". Swiss Political Science Review 23, no. 4 (2017): 369–28. doi:10.1111/spsr.12256.
7. Аніщук Н. В. Гендерно-правові реформи у Швейцарії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Том 26. Одеса : Гельветика, 2020. С. 3–11.
8. Горбунова О. Встановлять чіткі правила застосування допоміжних репродуктивних технологій // Голос України, № 77 (8094). 18 квітня 2023. С. 1–8.

Ключові слова: репродуктивні права, репродуктивне здоров'я, репродуктивні процеси, історичний аспект, гендер.

Key words: reproductive rights, reproductive health, reproductive processes, historical aspect, gender.

СЕМЕНОВА АЛЬБІНА ПАВЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ АЛІМЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну і погіршення через це політичної, економічної та соціальної ситуації загострює питання якнайшвидшої адаптації усіх галузей права у відповідність

до європейського законодавства. Успішне приведення українських законів та інших нормативно-правових актів до європейської системи можливе лише з урахуванням соціальної і культурної ідентичності українців, а також особливостей становлення права на історичних українських землях. В умовах воєнного стану не менш важливим є питання матеріального забезпечення вразливих верств населення, в тому числі аліментарного забезпечення. В сукупності усі ці чинники активізують наукову діяльність з дослідження генезису аліментного законодавства на українських землях в складі майбутніх європейських держав.

В період між Першою та Другою світовими війнами частина етнічних західних українських земель входила до складу Другої Речі Посполитої. Українці були великою національною групою, яка становила близько 15 % населення усієї держави. Окрім українських земель, до складу Другої Речі Посполитої були включені землі, які до її утворення входили до Австро-Угорщини, Німеччини та Росії.

Внаслідок цього новостворена держава мала усі ознаки партикуляризму, що проявлялося в політичному, економічному, соціальному та правовому поділі держави на частини. На території земель, що ввійшли до складу Другої Речі Посполитої, продовжували діяти нормативні акти та правові звичаї держав-спадкодавців. Аналогічна ситуація була і з аліментними правовідносинами, які на території однієї держави тривалий час продовжували регулювалися різними законодавчими актами.

На територіях Львівського, Тернопільського, Краківського, Станіславського воєводств аліментні правовідносини продовжували регулюватися нормами Австрійського цивільного кодексу 1811 р. У східних воєводствах, таких як Волинське, Поліське, Новгородське та Віленське, на аліментні правовідносини поширювалися засади Зводу законів Російської імперії 1832 року. Окрім цього, на інших землях, що ввійшли до складу Другої Речі Посполитої, діяли Польський цивільний кодекс 1825 року, Німецький цивільний кодекс 1896 року тощо.

Обов'язок утримання своїх дітей був передбачений в усіх чинних на той час цивільних кодексах. Так, Звід законів цивільних Російської імперії хоч і прямо не вказував на аліментний обов'язок батьків, проте передбачав обов'язок забезпечувати дитину їжею, одягом та житлом [1, с. 35]. Зі свого боку Австрійський цивільний кодекс не містив чіткого переліку видів забезпечення дитини, але закріплював обов'язок нагляду за дитиною [2, с. 37].

Обов'язок утримувати свою потребуючу дитину покладався на обох батьків, але в різних законодавчих актах він не був однаковий для матері та батька. Якщо Звід законів Російської імперії не передбачав різниці в обсязі аліментного обов'язку матері та батька, то Австрійський цивільний кодекс закріплював більшою мірою обов'язок батька дбати про матеріальне становище дитини, а обов'язок матері піклуватися про виховання дитини. Проте варто зазначити, що, попри різницю в регламентації обов'язків батька і матері, суспільний устрій часів Другої Речі Посполитої на всій території країни передбачав вирішальну

роль батька в матеріальному утриманні всієї сім'ї. Адже саме чоловікові відкривався більший доступ для отримання освіти, опанування ремесла та вибору професії. Тим часом на жінку покладався обов'язок дбати про усіх членів сім'ї не в матеріальному сенсі. Роль дружини в правовідносинах з іншими членами сім'ї відрізнялася і залежала від ступеня її підкорення волі чоловіка в різних правових системах. Наприклад, Австрійський цивільний кодекс визначав принцип підкорення дружини чоловікові, проголошуючи чоловіка главою родини, надаючи йому лише право керувати домашнім господарством [2, с. 24]. А ось Звід законів цивільних Російської імперії зобов'язував дружину повністю підкорятися чоловікові як главі родини [1, с. 22].

Законодавчі акти, які діяли на території Другої Речі Посполитої закріплювали різне коло учасників аліментних правовідносин. Звід законів цивільних Російської імперії не кореспондував аліментний обов'язок іншим родичам неповнолітньої особи. Наприклад, баба та дід не мали права на аліменти від внуків та навпаки. А ось відповідно до австрійського законодавства, якщо батьки не мали засобів для утримання дитини, то обов'язок забезпечення переходив до діда по батьківській лінії та його родичів, потім – до діда за материнською лінією та його родичів, але обов'язок виховання належав лише батькам [4, с. 149].

Різний обсяг аліментних прав був у позашлюбних дітей. Наслідком позашлюбного батьківства відповідно до Австрійського цивільного кодексу був обов'язок батька утримувати дитину та виховувати її. Позашлюбний батько був зобов'язаний перед народженням дитини встановити розмір утримання майбутньої дитини. Аліментний обов'язок переходив до родичів чоловіка у випадку його смерті [4, с. 166].

Складнішим становище позашлюбних дітей було відповідно до Зводу законів цивільних. Факт народження позашлюбної дитини сам по собі не створював будь-яких юридичних наслідків для її батька. Таким чином, незаконна дитина не наділялася правом на отримання аліментів. Відносини між біологічним батьком і позашлюбною дитиною підлягали регламентації кримінальним правом. Відповідно до законодавчих норм, які діяли на теренах східних воєводств, кримінальний закон визнавав позашлюбні зв'язки злочином. У випадку народження позашлюбної дитини на її батька могло бути накладене покарання, в тому числі у вигляді надання утримання незаконній дитині [3, с. 379].

Щодо аліментного обов'язку подружжя, то норми цивільних кодексів, які діяли на території Другої Речі Посполитої, закріплювали обов'язок чоловіка утримувати свою дружину. Розмір такого утримання залежав від його матеріальних можливостей. Так, Австрійський цивільний кодекс встановлював: «Чоловік зобов'язаний надавати своїй дружині пристойне утримання, тобто таке, що відповідає його соціальному становищу та величині його маєтку» [2, с. 24]. Звід законів цивільних Російської імперії зобов'язував чоловіка «надавати дружині кошти на прожиття та утримання відповідно до свого соціального стану та можливостей» [1, с. 22]. Таким чином, право на утримання

в дружини могло припинитися разом із можливостями чоловіка надавати таке утримання.

В свою чергу не завжди аліментний обов'язок покладався на дружину. Відповідно до Австрійського цивільного кодексу дружина повинна була дбати про чоловіка та утримувати його також в міру своїх можливостей. А ось відповідно до норм Зводу такий обов'язок у дружини не виникав навіть у випадку хвороби чи немічності чоловіка.

Отже, на території Другої Речі Посполитої розвиток сімейного права характеризувався відсутністю єдиної централізованої системи правового регулювання сімейних відносин. У кожному приєднаному регіоні країни діяли свої норми сімейного права. Ці норми були самодостатніми і жодним чином не обмежували правової сфери застосування одне одного. Внаслідок цього постала проблема правового регулювання правовідносин між громадянами країни, які проживали в різних регіонах.

З цією метою 3 червня 1919 року була створена Кодифікаційна комісія Польської Республіки як колегіальний орган, завданнями якого були проведення уніфікації та кодифікації права з урахуванням найкращих надбань правових систем, які на той час діяли в новоствореній державі.

Результатами роботи Кодифікаційної комісії були прийняття Кримінально-процесуального кодексу 1929 року, Кримінального кодексу 1932 року, Цивільно-процесуального та Зобов'язального кодексів 1933 року тощо. Проте в процесі кодифікації сімейного права Кодифікаційна комісія зіштовхнулася з труднощами. Адже норми сімейного права мають особистісний характер, що проявилося в глибокій різниці їх врегулювання в різних правових системах. Окрім цього, в деяких частинах держави на сімейні правовідносини потужний вплив мала католицька церква, яка виступала проти цивільного шлюбу, зрівняння в правах чоловіка і жінки, надання однакового обсягу прав шлюбним і позашлюбним дітям тощо.

Результатами роботи Кодифікаційної комісії у сфері врегулювання майнових відносин між членами родини були проєкт Закону про шлюб 1937 року та проєкт Кодексу родинного і опікунського 1934 року, які через супротив церкви та різних частин суспільства не були введені в дію.

Проте це не означає, що робота Кодифікаційної комісії була змарнована. Навпаки, матеріали підготовлені нею стали в нагоді під час проведення кодифікації цивільного права в 1945-1946 роках. Тому можна стверджувати, що повоєнна влада Польщі використала напрацювання правників 20-річної давності та зробила те, що не вдалося закінчити з різних причин до початку Другої світової війни.

Список використаних джерел:

1. Сводъ законовъ Россійской имперіи. Том десятый. Часть I. Законы гражданскіе. – Санктпетербургъ : Въ Типографіи Втораго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величиства Канцеляріи, 1857. – 491 с.

2. Ustawy cywilne obowiązujące w Małopolsce i na śląsku cieszyńskim. Zebrał i opracował Dr. Adolf Liebskind. – Kraków : Księgarnia powszechna, 1937. – 659 c.
3. Загоровскій А. И. Курсь семейнаго права. – Одесса : «Экономическая» типографія, 1902. – 460 с.
4. Онишко О. Б Становлення та розвиток сімейного права Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. Б. Онишко. – Львів, 2009. – 214 с.

Ключові слова: аліменти, утримання, уніфікація права, кодифікація права, Друга Річ Посполита.
Key words: alimony, maintenance, unification of law, codification of law, the Second Polish-Lithuanian Commonwealth.

УЖИТЧАК АНАСТАСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ (40–60 РР. XX СТ.)

Дослідження проблеми злочинності серед неповнолітніх після закінчення Другої світової війни на території України є надзвичайно актуальним питанням, в той же час малодослідженим. Дізнавшись про основні причини та умови виникнення злочинності у вказаних суб'єктах, існує можливість розробити найбільш ефективну методику попередження та протидії злочинності серед дітей. Психологи та соціологи виділяють певні вікові закономірності розвитку особистості у суспільстві. Виділяють різні життєві цикли, що відрізняються зміною в інтересах індивіда і його відносин з іншими людьми. Розглядаючи післявоєнну Україну можливо виділити специфічні причини зростання злочинності серед дітей. В залежності від навколишніх умов, показники інтенсивності злочинів змінювались. Необхідність профілактики злочинів серед неповнолітніх зумовлена тим, що актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому суспільстві.

Для визначення основних понять необхідно розглянути діюче законодавство. Відповідно до СК України 2012 року у ст. 6 вказано, що неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки [1].

У часи УРСР проблема злочинності серед неповнолітніх мала нестабільний характер, спостерігалося то зростання злочинів,

то спадання. На завершальному етапі Другої світової війни і в перші повоєнні роки основною причиною було безпритульність значної маси дітей. В Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року вперше було надано юридичне визначення дитячої безпритульності: «безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання». Переважна більшість сучасних дослідників розглядають підліткову безпритульність як більш вузьке поняття (відсутність у дитини місця проживання й виховання, відсутність батьків або розрив з батьківською сім'єю чи особами, що замінюють батьків), а дитячу бездоглядність як більш широке (відсутність виховного впливу на дитину батьків і школи; проведення більшості часу на вулиці, негативний, асоціальний вплив батьків на дитину, внаслідок чого вони виходять на вулицю [2].

У 1950-х рр. основними причинами стають не стільки матеріальні проблеми, скільки безконтрольність з боку батьків, педагогічних колективів, громадських і комсомольських організацій за дозвіллям неповнолітніх, а також їх прагнення до самовираження. Тому основну категорію неповнолітніх злочинців становлять бездоглядні діти. Крім того, зміни у показниках дитячої злочинності пояснюється і реагуванням відповідних органів у боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинністю яка посилювалася на певний період одразу ж після виходу чергових постанов чи указів вищих радянсько-партійних органів та силових структур і через деякий час їхня активність зменшувалася о чергової постанови чи указу, а злочинність, відповідно, починає зростати [3, с. 32]. У посібнику з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми, бездоглядна дитина – трактується як «дитина за поведінкою якої немає контролю в наслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків з її виховання, навчання і/чи утримання з боку батьків або інших законних представників або посадових осіб». Проте варто відзначити, що чинне законодавство не трактує поняття «бездоглядна дитина» [4].

У післявоєнні роки основними криміногенними умовами були безпритульність, бездоглядність підлітків та занепад економіки країни. Внаслідок цього до неповнолітніх правопорушників широко застосовувалися виховні заходи. Так, постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 17 лютого 1948 р. «Про застосування Указів від 4 червня 1947 р. по відношенню до неповнолітніх» судовим органам пропонувалося у випадку здійснення розкрадання в незначних розмірах неповнолітніми у віці від 12 до 16 років ставити на обговорення питання про припинення справи в кримінальному порядку за недоцільністю застосування заходів кримінального покарання та направляти обвинувачуваних у виховно-трудові колонії, нагадаємо що до цього за особливо тяжкі злочини, передбачені в постанові від 7 квітня 1935 р. неповнолітні віком від 12 до 14 років підлягали кримінальним покаранням [3, с. 17].

25 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, які стали базою для розробки і прийняття Четвертою сесією Верховної Ради Української РСР п'ятого скликання 28 грудня 1960 р. Кримінально-процесуального кодексу Української РСР. Істотною відмінністю нового законодавства було те, що на 2 роки був підвищений вік, з якого наставала кримінальна відповідальність. За загальним правилом, кримінальній відповідальності, згідно зі ст. 10 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, підлягали особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років, або з 14 років за деякі злочини. Законодавство орієнтувало правоохоронні органи на застосування заходів виховного характеру, а не кримінального покарання у випадках вчинення злочину невеликої тяжкості, що не несе суспільної небезпеки (ч. III і ч. IV ст. 10 КК УРСР). Кримінальне законодавство 1958-1961 р. регламентувало широке залучення громадськості до роботи з виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників, а також попередження вчинення ними злочинів. Так, п. 6 ст. 63 КК УРСР у якості однієї із примусових заходів виховного характеру передбачав передачу неповнолітнього під нагляд трудового колективу, громадської організації або окремого громадянина, або призначення громадського вихователя відповідно до Положення про громадських вихователів неповнолітніх [4, с. 360].

Злочинність серед неповнолітніх у 1940–1960 рр. носила нестабільний характер, то зростала через тяжку соціальну, політичну, економічну кризу в післявоєнній Україні, то поступово зменшувалася під впливом попереджувальної діяльності правоохоронних органів та кримінально-правової політики держави. Були виявлені основні причини зростання злочинності у післявоєнний період та умови через які криміногенна ситуація погіршувалася чи поліпшувалася. Якщо розглядати період, що був одразу після завершення війни, а саме сорокові роки, головними причинами зростання протиправних дій серед неповнолітніх було скрутне матеріальне становище сімей, втрата постійного місця проживання та загибель членів сім'ї. Якщо розглядати більш пізній період, п'ятдесяті і шістдесяті роки то на передній план виступають такі основні причини злочинності як, безконтрольність з боку батьків, вчителів і держави.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : станом на 15 черв. 2012 р. (відповідає офіц. текстові). – Харків : Одіссей, 2012. – (Серія «Закони України»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 29.04.2023).
2. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04. 2001. No 2402-III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 30. С. 142.
3. Андрухів О. І. Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право. 2017. Вип. 4. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_6 (дата звернення: 29.04.2023).

4. Хмуринська Т. О. Аналіз проблеми безпритульності та бездоглядності дітей та особливості їх реабілітації. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 1(38).
5. Куц І. Г. Історико-правові засади злочинності неповнолітніх. Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 8. С. 362. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/53.pdf (дата звернення: 29.04.2023).

Ключові слова: діти, неповнолітні, злочинність, бездоглядність, війна.
Key words: children, minors, crime, neglect, war.

САРАНЧУК ОЛЕКСАНДРА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ВОЛОСНОМУ СУДОЧИНСТВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Селянська реформа 1861 року не лише звільнило українське селянство з кріпосної залежності, але й суттєво розширила можливості населення брати участь у здійснення правосуддя, шляхом запровадження спеціалізованої судової установи у сільській місцевості – волосного суду та активного залучення населення до участі у здійсненні судочинства.

Правовою основою для діяльності волосних судів у другій половині XIX стало «Загальне положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності» (1861 р.), у якому було визначено порядок формування суду, розгляд справ у суді, а також механізм реалізації його рішень.

Якщо проаналізувати основні форми участі населення у відправлення правосуддя передбаченні чинним законодавством, а також практикою його реалізації у південноукраїнських губерніях, то можна виділити три основні шляхи залучення українських селян до волосного судочинства:

1) участь населення у досудових процедурах, що передували розгляду справи у суді;

2) участь населення у формуванні волосного суду;

3) участь населення у відправленні правосуддя шляхом обіймання посад волосних суддів.

1. Перша форма, участі населення у досудових процедурах, що передували розгляду справи у суді не була відображена у нормативних актах і скоріше базувалася на нормах традиційного, звичаєвого права. Для українського суспільства традиційною була активна участь у відправленні правосуддя, що підтверджується існуванням у нашій історії різноманітних «народних» судів – вервного, копного, козацького тощо. Не стало виключенням і XIX ст. З наявних архівних джерел можна зробити висновок, що дуже часто громада сама брала

на себе функцію судді, розглядаючи конфліктну ситуацію та приймаючи рішення спираючись на норми моралі, справедливості та звичаю. Особливо часто це траплялося у селищах, які були віддалені від місця розташування волосного суду, тож доступ до правосуддя носив обмежений характер. Такі рішення, що базувалися на авторитеті громади, мали важливе значення для пересічного селянина, але водночас, не носили остаточного характеру, оскільки не позбавляли незадоволеного таким рішенням вдатися до офіційно затверджених процедур. Спеціальні комісії з «перетворення волосних судів», які у 70-х рр. XIX ст. здійснювали перевірку волосних судів зазначали, що: «Справа розпочинається згідно з усною скаргою місцевому старості. Якщо селянин не задоволений судом малої громади, то може розпочати справу у волосному суді». Так, в ході обстеження Олександрівської волості, Катеринославської губернії, було встановлено, що: «Перед тим як йти на волосний суд, селяни розбираються у себе в селах, через стариків у присутності старости, і більшість дрібних справ тут же і закінчується, не доходячи до волосного суду. Були випадки розгляду третейським судом, але не часто» [1, с. 462].

2. Участь населення у формуванні волосного суду. Відповідно до ст. 93 Загального положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності (Далі – Загальне положення) закріплювався виборний порядок формування волосного суду (2). Ця норма стала логічним продовженням положення «Про управління державним майном» від 1838 року, відповідно до якого, селяни мали право обирати двох представників, які разом з сільським старшиною брали участь у діяльності т. зв. «домашнього суду першої інстанції» – сільської розправи. Вибори волосних суддів повинні були у відповідності до п. 93 Загального положення відбуватися волосним (або сільським, якщо волость складалася з одного села) сходом (2). Селяни на волосних сходах повинні були обрати зі свого складу від чотирьох до дванадцяти осіб, які повинні були виконувати свої функції по черзі, протягом встановленого терміну. Кількість обраних суддів та термін виконання ними своїх посадових обов'язків повинна була визначатись самою громадою з врахуванням наступних вимог встановлених державою: кількість осіб, що повинні були брати участь у засіданнях суду не повинна була бути меншою трьох, а загальний строк виконання суддею своїх функцій не повинен був перевищувати один рік.

Волосний сход являвся представницьким органом селянської громади. До його складу входили, як сільські та волосні посадові особи (сільські старости, писарі, збірники податків тощо), так і представники від сільських громад, які обирались по одному від кожних десяти дворів. Крім того, окремим селищам, у яких кількість дворів була меншою від десяти. дозволялося мати по одному представнику від кожного такого поселення (Ст. 71–72 Загального положення). Правом голосу при цьому володіли не всі представники сільської громади, оскільки в законодавстві XIX ст. було визначено ряд категорій осіб, що позбавлялись права участі та голосу на сходах. Так, згідно з додатком 2 статті 47 Загального положення, була заборонена

присутність на сходах селяни, які: 1) перебували під слідством за злочини та проступки, що тягли за собою позбавлення спеціальних прав та пільг; 2) перебували під наглядом сільської громади внаслідок винесеного вироку суду [2]. І хоча доволі часто ця норма не дотримувалася через не сприйняття її селянами, але формально вона обмежувала доступ до виборів членів громади. Крім того, в самому селянському середовищі могли існувати певні власні виборчі цензи, які не були передбачені законодавством. Так, хоча ст. 47 Загального положення і не передбачала запровадження статевого цензу проте, відповідно до традицій, що склались у селянському середовищі, жінки не володіли правом обирати. Виключення з цього правила носили поодинокий характер [3, с. 212]. Право голосу могли бути позбавлені і особи, що в очах суспільства виступали порушниками традиційних селянських цінностей або не користувалися повагою у їхньому середовищі, зокрема мова йде про безземельних членів громади, п'яниць, домогосподарів, що тимчасово втратили свою працездатність тощо. Також, на території Південної України непоодинокими були випадки коли моноконфесійні сільські громади могли відмовити в участі у роботі сільських органах самоврядування представникові іншої конфесії.

Таким чином, слід визнати, що була закладена модель непрямих виборів волосних суддів, адже фактично вибір здійснювався не всіма представниками сільської громади, що мали право голосу, а лише тими кого сільська громада допустила до участі у сході і в подальшому обрала на посаду сільського чи волосного старости, або делегувала до складу волосного сходу.

3. Участь населення у відправленні правосуддя шляхом обіймання посад волосних суддів. Аналіз чинного законодавства показує, що воно містило досить демократичні за змістом норми, які встановлювали основні вимоги до кандидата на посаду волосного судді. Як і у випадку з виборними сільських сходів, досить часто українське селянство доповнювало або скореговувало законодавчі норми у відповідності зі своїми звичаями та традиціями. Так, наявні матеріали свідчать, що до визначений у ст. 112 Загального положення 25-ти річний віковий ценз кандидата на посаду волосного судді, українським селянством сприймався як досить низький, тож на практиці негласний віковий ценз був набагато вищим і коливався у межах 35-45 років. Цікаво відзначити, що в ході проведення судово-адміністративної реформи 1889 року держава також пішла на офіційне підвищення віку для волосних суддів і закріпила його на рівні 35 років [4].

Актуальним залишалося питання правової грамотності обраних волосних суддів. З однієї сторони, у відповідності до законодавства волосний суд мав право розглядати справи спираючись на правовий звичай, а не норму закону. З іншої, відсутність не лише юридичних знань, а й елементарної грамотності могла стати серйозною завадою на шляху відправлення волосним суддею правосуддя. Законодавство Російської імперії не встановлювало вимогу існування певного рівня освіти, що пояснюється низькою кількістю грамотного населення в сільській місцевості. З однієї сторони, це перешкодило звуженню

чисельності кандидатів, з іншого серйозно погіршило їх якість, адже на посаду суддів потрапляли малограмотні, неписьменні люди, а часті (щорічні) ротації не дозволяли їм компенсувати ці недоліки практичним досвідом. Так, у вже згадуваній нами Олександрівській волості, Катеринославської губернії, з 12 волосних суддів не було жодного грамотного [1, с. 463]. Як справедливо зазначали з цього приводу один з волосних старшин «Які б засоби не застосовувались для покращення діяльності волосних судів, нічого не буде досягнуто до тих пір, доки не заставлять населення вчитися грамоті» [5, с. 464].

Таким чином, внаслідок реалізації реформи 1861 р. в українського селянства розширилися можливості щодо участі у відправленні правосуддя, зокрема через участь населення у досудових процедурах, формуванні волосного суду; обрання на посади волосних суддів.

Список використаних джерел:

1. Труды Комиссии по преобразованию волостных судов. Т. 1. Киевская и Екатеринославская губернии. 1874. 582 с.
2. Полное собрание законов Российской империи (Далі – ПСЗРИ). Собрание 2-е. – Санкт-Петербург, 1863. – Т. 36, отд. 1. – № 36657.
3. Литошенко Н. Мораховская община // *Сборник материалов для изучения сельской поземельной общины*. СПб., 1880.
4. ПСЗРИ. – Собр. 3-е 1889 г. – Т. IX. – СПб., 1891. – № 6196.
5. Труды Комиссии по преобразованию волостных судов. Т. 2. Харьковская и Полтавская губернии. 1873. 715 с.

Ключові слова: селянська реформа 1816 р., місцевий суд, волосний суд, селянське самоврядування, звичаєве право, офіційне право.

Key words: emancipation reform of 1861, local court, the volos tcourt, peasantself-government, common law, official right.

ВОЙЦЕХІВСЬКА ДАРИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОНФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ТА КАРАЇМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

Після приєднання південноукраїнських земель до складу Російської імперії, однією з актуальних проблем у сфері релігії постало вироблення державної політики щодо національних систем релігійної освіти, які існували у середовищі нехристиянських народів, що заселяли цю територію. Так, на території кримського півострову двома найбільш чисельними групами національно-релігійних меншин були кримські татари (мусульмани) та караїми (караїмізм), кожна

з яких мала власну модель релігійної освіти, які дозволяли передавати наступним поколінням знання про основи власного віровчення.

Кримськотатарська модель релігійної освіти загалом не відрізнялася від тієї, що сформувалася у середовищі інших народів, які сповідували іслам. Вона носила двохрівневий характер і мала тісний зв'язок з мусульманським духовенством. Першим рівнем виступали традиційні мектебе – школи при мечетях, в яких здобували загальну освіту діти обох статей від 6 до 15 років. Вони виконували функцію початкових навчальних закладів конфесійного спрямування, де вивчали основи ісламської релігії, арабської та рідної мови, загальноетичних правил поведінки. Мектебе найчастіше утримувалися на кошти мусульманської громади. Другий рівень становили вищі духовні училища «медреси» де відбувалося поглиблене викладання арабською мовою мусульманського богослов'я, законодавства та права, з метою підготовки майбутніх священнослужителів та вчителів [1, с. 130].

Караїмське населення також мало власну оригінальну систему здобуття релігійної освіти, яка хоча і мала спільні риси з конфесійною освітою іудеїв, водночас носила самобутній характер. Основу традиційної караїмської релігійної освіти становили «мідраші» – початкові школи (слово походить від давньоєврейського і означає «вивчати», «досліджувати»). Мідраші як правило існували при караїмському молитовному домі «кенасі» і в них навчалися переважно хлопці з 5–6 років. Утримання навчальних закладів здійснювалося коштом караїмської громади. Головна увага приділялася вивченню та запам'ятовуванню змісту П'ятикнижжя (п'ять книг Тори), а викладання здійснювалося т. зв. «меламедами», вчителем якого утримувала караїмська громада.

На першому етапі становлення російської влади в Криму для представників кримськотатарського та караїмського народів склалися загалом сприятливі умови для розвитку власної системи релігійної освіти, що було пов'язано з відмовою уряду Катерини ІІ від попередньої жорсткої асиміляційної політики, яку проводив попередній уряд Єлизавети Петрівни.

Оскільки кримськотатарське населення становило основну частину жителів півострову, а для нової влади було необхідно заручитися його підтримкою, вже у перших офіційних документах російського уряду декларувалася політика віротерпимості та сприяння збереженню національних традицій. В маніфесті Катерини ІІ кримським татарам гарантувалися збереження усіх традиційних прав і вольностей, в першу чергу право на сповідування власної релігії, відправлення обрядів та збереження мечетей. Що важливо, у Маніфесті безпосередньо вказувалося, що під охорону та опіку держави підпадають не лише мечеті, а й мектеби – «виділити належне утримання мечетям та існуючих при них школах» [2]. Таким чином, виникало правове підґрунтя для збереження вже існуючих на території Кримського півострову закладів релігійної освіти кримських татар – 26 мектебів та 23 медресе основна частина з яких зосереджувалася у Бахчисараї та околицях. Крім того, подібне рішення створювало сприятливі можливості для подальшого розвитку мусульманської моделі

релігійної освіти, яка була тісно пов'язана з існуванням та функціонуванням релігійних установ. Маніфест гарантував право не лише на збереження існуючих, а й на відкриття нових мечетей, що фактично означало розширення і мережі конфесійних освітніх закладів. Подібний висновок логічно випливав з іншого указу імператриці від 4.09.1785 року в якому вказувалося, що при відкритих мечетях слід будувати «татарські школи за прикладом казанских» [3].

Як наслідок, протягом першої половини XIX ст. кількість мектебів починає стрімко зростати. М. Дмітрієвский, який перебував у Криму наприкінці XVIII ст. констатував, що «у всіх кримських містах, включаючи Севастополь, а також у окремих селищах є училища в яких дітей татар навчають читанню та письму, а також слухають тлумачення Корану» [4, с. 143]. Ці висновки підтверджуються і статистичними даними, зокрема у 1882 році на території Криму нараховувалося 314 кримськотатарських мусульманських шкіл, а вже у – в 1893 році їх кількість зросла майже вдвічі і становила близько 500 мектебів та медрессе де навчалися майже 14 тисяч осіб.

Важливо підкреслити, що система кримськотатарської релігійної освіти зберігала певну автономію, оскільки не підпорядковувалася Департаменту народної освіти, оскільки відповідно до законодавства Російської імперії його влада не поширювалася на «духовні та військові училища». Натомість, у 1794 році створюється Таврійського Магометанського Духовного Правління (далі ТМДП) та його діяльності як органу релігійного самоуправління мусульман Криму, що перебував під контролем державної бюрократичної машини Російської імперії [5]. В сучасних оцінках діяльності даної установи немає одностайності. Одні дослідники вважають, що її утворення мало на меті поступове встановлення повного державного контролю над сферою релігійного життя мусульман, інші навпаки підкреслюють наявність окремого органу самоуправління, як факт визнання права кримськотатарського народу на власну релігію та конфесійну освіту. Вважаємо за доцільне зауважити, що в довгостроковій перспективі, створення контрольованого державою органу самоуправління могло і, як покаже історія, викличе певні труднощі у сфері реалізації та захисту права на віросповідання та національну релігійну освіту. Водночас, варто відзначити, що в умовах існуючих у російській політичній еліти прагнень до швидкої та повної асиміляції, що було продемонстровано попередніми урядами, створення ТМДП на перших етапах могло виступити додатковою гарантією збереження релігійних та національних традицій. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що указ від 23 грудня 1794 р. не позначав ні прав, ні обов'язків цієї установи і фактично тривалий час основним завданням ТМДП був збір статистичної інформації, тож рівень втручання у діяльність мектебе та медрессе був мінімальним. Лише у 1831 році було прийнято більш деталізовано положення, яке окреслило повноваження ТМДП, визначивши за ним право на відкриття та закриття мечетей, а також мусульманських учбових закладів, контроль за рухомим та нерухомим майном мечетей, медресе та мектебів ПЗСРИ [6].

Важливим положенням, що на наш погляд сприяв збереженню та розвитку мусульманської моделі освіти, став параграф 66 Положення 1831 року, яке дозволяло ТМДП відкривати релігійні школи незалежно від кількості людей, що проживали у населеному пункту. Це дозволяло уникнути проблем, що виникали через внесення до цього ж положення обмеження на будівництво нових мечетей, при яких традиційно будувалися нові школи – дозвіл надавався тільки за наявності спочатку 300 [6], пізніше – 200 прихожан [7].

Також, варто відзначити, що Положення 1831 року зберегло вакуфне землеволодіння, яке виступало основною фінансовою гарантією функціонування мусульманских релігійних шкіл, адже саме з цих земель покривалася левова частка витрат, що йшла на утримання школи та викладачів-священослужителів.

Схожим чином сформувалися умови для розвитку караїмської релігійної освіти. На початку приєднання Криму для цієї національної меншини існувала серйозна загроза їх ототожнення з представниками іудейської релігійної громади, що означало б для караїм запровадження більш жорстких обмежень. Однак, завдяки зусиллям караїмських лідерів, вдалося переконати російський уряд у неправомірності ототожнення представників цих двох національно-релігійних громад, наслідком чого стає поява серії нормативно-правових актів де за караїмами фіксується окремий правовий статус. Зокрема, в указом 1795 року караїми були звільнення від виплати податків, які сплачували євреї, а також їм було дозволено набувати земельну власність. Процес цей носив поступовий та тривалий характер, однак у 1837 році караїмам вдалося отримати право на власний орган самоуправління, подібно тому, що був створений у їхніх сусідів кримських татарів – Таврійське караїмське духовне правління (ТКДП) (8). Відповідно до Положення на ТКДП покладалися повноваження щодо контролю за станом релігійних та освітніх установ, їх фінансового забезпечення. Водночас, слід визнати, що права у сфері релігійної освіти караїмів були вужчими ніж у мусульман. Так, наприклад, параграф 23 Положення 1837 року визначав, що відкриття нових учбових закладів можливо лише за умови погодження губернатором, яке буде надаватися виключно у випадках коли караїмська громада підтвердить наявність фінансових засобів для їх належного забезпечення. Тим не менш, навіть подібні урізані права, створювали сприятливі умови для функціонування конфесійних закладів на території Криму, і вже у 1848 році там нараховувалося 15 караїмських мідрашей, а у 1861 році їх кількість зросла до 17 [9, с. 95]. Крім того, в цей період у Євпаторії була заснована і тривалий час діяла вища богословська школа, яка вважалася однією з найкращих в цей період, що дозволило сучасникам порівнювати її з академією Платона і називати «караїмською Афанми» чи «караїмською академією».

Таким чином, на першому етапі приєднаня південноукраїнських земель політика російської держави у сфері релігійної освіти носила поміркований характер, що призвело до формування сприятливих адміністративно-правових умов для збереження та розвитку традиційної системи релігійної освіти.

Список використаних джерел:

1. Ганкевич В. Ю. Очерк истории крымскотатарского этноконфессионального мектебе (XIX – начало XX вв.). *Культура народов Причерноморья*. 1997. № 2. С. 130–136.
2. Полное собрание законов Российской империи (Далі ПСЗРИ). Собрание второе. Том 21. № 15708. URL: http://resource.history.org.ua/item/0006052
3. ПСЗРИ. Собрание первое. Том 22. № 16255. http://resource.history.org.ua/item/0005999
4. Дмитриевский М. Картина Крыма или краткое описание татар и других народов в Таврии живущих… // Крымские татары : хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / авт.-сост.: М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. Симферополь : Доля, 2005. С. 140–150.
5. ПСЗРИ. Собрание первое. Том 23. № 17174. http://resource.history.org.ua/item/0005999
6. ПЗСРИ. Собрание второе. Том 6. Ч. 2. СПб., 1832. № 5033. URL: http://resource.history.org.ua/item/0006052
7. ПЗСРИ. Собрание второе. Том 10. № 8663. URL: http://resource.history.org.ua/item/0006052
8. ПЗСРИ. Собрание второе. Том 12. Ч. 1. СПб., 1837. № 9991. URL: http://resource.history.org.ua/item/0006052
9. Прохоров Д. Традиционные этноконфессиональные учебные заведения караимов в Российской империи XIX – начале XX вв. // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Исторические науки*. 2011. № 1. С. 90–100.

Ключові слова: релігійні права, національні меншини, міжконфесійні відносини, релігійна освіта, караїми, мідраші, мектеби, медреси.

Key words: religious rights, national minorities, interfaith conversion, interfaith relations, religious education, karaites, midrashi, mektebe, medresse.

СЕКЦІЯ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Керівник секції: *завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор Л. І. Кормич*

Секретар: *доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент І. М. Милосердна*

КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розгляд питання, обраного в якості об'єкта аналізу, базується на розумінні змісту двох важливих дефініцій: «інформація» та «безпека» і специфіки моделі їх взаємодії, тобто, «інформаційної безпеки». Будучі водночас і правовими, і соціальними категоріями, вони характеризуються багатовимірністю проявів та багатофакторністю впливів, потребуючи дослідження різних рівнів та параметрів при оцінюванні ролі та значення їх в сучасних умовах. Воєнний стан, в якому перебуває Україна після повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року, не тільки не зробив дану проблематику другорядною в теоретичному та практичному контексті, а, навпаки, залишає її серед першочергових пріоритетних завдань, вирішення яких є важливою складовою досягнення перемоги над агресором та забезпечення сталого миру як для України, так і для всієї Європи.

Також агресія РФ проти України наочно продемонструвала, що розв'язання завдань інформаційної безпеки необхідно для створення безпекового середовища, що розширюється з регіонального на глобальний рівень [5]. Переконливим свідченням визнання актуальності, науково-теоретичної та політико-практичної значущості вирішення проблем інформаційної безпеки на сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин стали, наприклад, такі кроки демократичних країн як: прийняття США Закону про протидію іноземній пропаганді та дезінформації [4]; створення в ЄС спеціальної платформи для протидії Російській та Китайській дезінформації [3]; акцентування уваги Центру стратегічної комунікації НАТО на протистоянні російській пропаганді та ін.

Хартія глобального інформаційного суспільства 2000 року [1] чітко визначила місце процесів, пов'язаних з впливами інформаційного чинника в різних сферах життєдіяльності сучасних суспільств, і Україна не могла залишатись осторонь цих глобальних зсувів. Значного прискорення набули ці процеси з впровадженням інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, що вплинули на параметри відкритості, доступності, оперативності інформаційної діяльності тощо. Разом з цим, дана тенденція проявилась на всіх рівнях: від особистого спілкування до державно-управлінської діяльності та міждержавної взаємодії. А перетин інформаційного чинника з безпековим створює надзвичайно важливу сферу інформаційної безпеки, в якій реалізуються як гарантії прав і свобод окремої людини, так і забезпечується державний суверенітет та створюється безпечне середовище функціонування суспільства чи всієї системи міжнародних відносин. Тому визначення концептуальних засад формування і розвитку політики інформаційної безпеки, поєднання і узгодження її з моделюванням та обґрунтуванням шляхів забезпечення та захисту прав і свобод в сфері інформаційних відносин стали одним з напрямів реалізації євроінтеграційних стратегій для сучасної України.

Вдосконалення інституційного та правового механізмів реалізації таких стратегічних завдань, передусім, спрямовані на подолання існуючих загроз та ефективне протистояння реальним викликам, а саме: ворожій інформаційній експансії, інформаційним маніпуляціям, інформаційному тероризму, включно кібертероризму; дезінформації, витоку стратегічно важливої інформації. На цьому шляху необхідні: прискорення входження в світовий інформаційний простір, оновлення застарілої інформаційної інфраструктури, пришвидшення впровадження інноваційних технологій інформації та комунікації. Це обов'язкові вимоги, які стосуються багатьох суб'єктів світової політики, що йдуть шляхом демократії, України в тому числі.

Так, на другому Саміті за демократію, що відбувся 28–30 березня 2023 року за участі 130 країн, підкреслювалось значення таких факторів для подолання викликів демократії, забезпечення її стійкості, поступу до миру і процвітання у всьому світі. Стосовно ж технологічного аспекту інформаційної безпеки йшлося як про свободу в інтернеті, так і про кіберзагрози, дезінформацію. Учасники Саміту підкреслювали, що такі виклики існують як для демократії в цілому, так і для України, зокрема, яка опинилась перед такими загрозами з боку РФ [2].

Адже всі ці фактори впливають як на цивільне суспільне життя так і на суто військову та оборонну сферу його життєдіяльності, що набуває особливого значення в умовах війни, коли від якості та захищеності зв'язку, попередження витоку інформації, ефективності протидії ІПСО багато в чому залежать успіхи суто військових оборонних та наступальних операцій. Тому робота в цьому напрямку не припиняється в Україні в сучасних надскладних умовах. Даними питаннями опікується сьогодні не лише профільне Міністерство культури та інформаційної політики, а й Міністерство цифрової трансформації, Міністерство закордонних справ, такі структури як центри протидії

дезінформації, боротьби з кіберзлочинністю та інші інституційні форми, включаючи недержавних суб'єктів, що взаємодіють в рамках публічно-приватного партнерства. Все це створює нові спроможності протистояти ворожим атакам на інформаційний простір і в рамках конкретної держави, і щодо світової спільноти в цілому. Тобто, йдеться про всі рівні інформаційної безпеки.

Також в центрі уваги залишаються питання використання різних джерел інформації, з метою недопущення дезінформації або, принаймні, максимального зменшення таких можливостей. Адже правове регулювання не охоплює всього різноманіття засобів інформаційної діяльності, передусім, коли йдеться про соціальні мережі, широке використання інтернет-технологій, зокрема, телеграм-каналів, з метою проведення ворожої пропаганди, поширення недостовірної інформації – фейків, спотворення реальних подій. Всі ці виклики і загрози у великих обсягах спрямовані на Україну зусиллями агресора – РФ, потребуючи активної протидії задля досягнення головної мети – перемоги у війні, повоєнної відбудови та подальшого прогресивного розвитку демократичної української держави. Вирішення таких завдань потребує спільних зусиль цивілізованих країн, тож Україна спирається на підтримку партнерів і в фінансовому, і в технологічному аспектах, певною мірою прискорюючи темпи реалізації власних стратегічних євроінтеграційних зусиль.

Список використаних джерел:

1. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства. Окінава. 22 червня 2000 р. Міністерство економіки України. https://regulation.gov.ua/documents/id149711
2. Declaration of the Summit for Democracy. US Department of State. 2023, March 29. https://www.state.gov/declaration-of-the-summit-for-democracy-2023/
3. Goujard C. EU to launch platform to fight Russian, Chinese disinformation. Politico, 2023, February 7. https://www.politico.eu/article/eu-to-launch-platform-to-fight-russian-chinese-disinformation/
4. Hall H. The new voice of America: Countering Foreign Propaganda and Disinformation Act, First Amendment Studies, 2017, 51:2, pp. 49–61. https://doi.org/10.1080/21689725.2017.1349618
5. Perez Ch. & Nair A. Information Warfare in Russia's War in Ukraine: The Role of Social Media and Artificial Intelligence in Shaping Global Narratives. Foreign Policy. 2022, September 22. https://foreignpolicy.com/2022/08/22/information-warfare-in-russias-war-in-ukraine/

Ключові слова: інформація, безпека, інформаційне суспільство, інформаційна політика, інформаційна безпека, інноваційні інформаційно-комунікаційні технології.

Key words: information, security, information society, information policy, information security, innovative information-communication technologies.

ВІТМАН КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ АБО МІНОРИТАРНИХ МОВ

Обрання адекватної моделі етнокультурного життя у тій чи іншій державі багато в чому закладає перспективи розвитку її соціально-політичних відносин, а в деяких випадках – і перспективи збереження і прогресу самої цієї держави.

У 1992 р. було ухвалено Європейську хартію регіональних або міноритарних мов. Філософія Європейської хартії коротко відображена в її преамбулі – це «збереження та розвиток культурного багатства і традицій Європи», елементами яких є «історичні регіональні та міноритарні мови Європи», у межах, що «не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх». Принципом Європейської хартії є сприяння та заохочення використання регіональних і міноритарних мов у державному і приватному житті, їх дослідження і вивчення на всіх рівнях освіти (ст. 7). При цьому пропонується диференційований підхід з урахуванням стану кожної з мов, відмінностей між функціонуванням регіональних і нетериторіальних мов та необхідності уникнути шкоди для розвитку офіційної мови (офіційних мов) (ст. 8), «міри розумної можливості» (ст. 10).

Диференційований підхід передбачено також у зобов'язаннях держав щодо виконання Європейської хартії. По-перше, кожна держава у ратифікаційній грамоті може визначити перелік регіональних і міноритарних мов та території захисту регіональних мов у її межах. По-друге, держава може вибирати, які із засобів, спрямованих на використання регіональних і міноритарних мов (Частина ІІІ), вона буде використовувати – з урахуванням кількох пропонованих варіантів щодо кожної із сфер захисту і сприяння таким мовам (ст. 2) [1].

Європейську хартію вперше було ратифіковано Верховною Радою України 24 грудня 1999 р. [2]. Але 12 липня 2000 р. Конституційний Суд України визнав цю ратифікацію такою, що втратила чинність, суто через неконституційність процедури ухвалення відповідного закону [3]. Новий Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було ухвалено у 2003 р. [4].

Концепція державної мовної політики, затверджена указом Президента України у 2010 р., проголосила обов'язковість використання української мови у діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також як мови навчального процесу в державних і комунальних навчальних закладах. Щодо використання мов національних меншин у Концепції проголошено лише забезпечення «вільного і безконфліктного розвитку мовної самобутності національних меншин України» [5].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р. передбачає обов'язковість використання української мови на всій території держави у різних публічних сферах суспільного життя, й насамперед при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 1), включно з відповідями на звернення фізичних та юридичних осіб (ст. 13). Лише на території АР Крим акти індивідуальної дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування можуть додатково оприлюднюватися у перекладі кримськотатарською мовою як мовою корінного народу України (ст. 13). Мовою освітнього процесу в закладах освіти є українська, але особам, які належать до національних меншин, гарантується можливість здобуття дошкільної та початкової освіти мовою меншини поряд з українською мовою шляхом створення окремих груп і класів; особам, які належать до корінних народів України, гарантується право також на здобуття загальної середньої освіти мовою свого корінного народу поряд з українською мовою; мова корінного народу чи національної меншини може вивчатися як окрема дисципліна за бажанням здобувачів професійної, фахової передвищої та вищої освіти (ст. 21) [6].

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» 2022 р., який набере чинності у липні 2023 р., передбачає збереження мовної самобутності як індивідуального права всіх осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України (преамбула, ст. 5, 13), але визначає ці меншини як «сталі групи громадян України, які… традиційно проживають на території України», об'єднані спільними ознаками, включно з мовою, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою самобутність, зокрема й мовну (ст. 1) [7].

Низка статей цього Закону безпосередньо стосується культурних прав представників національних меншин у місцевостях їх «традиційного» проживання, що доповнюється альтернативою: або якщо в певних населених пунктах особи, які належать до національних меншин (спільнот), становлять значну частину населення. У таких населених пунктах написи офіційних назв на вивісках органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, інформація для загального ознайомлення, матеріали передвиборної агітації, виконані державною мовою, можуть дублюватися мовами національних меншин (спільнот) за рішенням відповідних сільської, селищної, міської рад (ст. 10); мови національних меншин (спільнот) за «реальної потреби» можуть використовуватися при наданні топографічної інформації, комунікації з органами влади, в тому числі при наданні екстреної допомоги, що має визначатися спеціальним документом Кабінету Міністрів України (ст. 10).

Закон України «Про корінні народи України» 2021 р. визначає такі народи як автохтонні етнічні спільноти і вказує на їх мовну самобутність, а також містить перелік корінних народів, історично пов'язаних з Кримським півостровом (щодо інших частин держави таких переліків немає): кримські татари, караїми, кримчаки (преамбула, ст. 1). Окрім загального проголошення наявності у корінних

народів колективних прав, їх автономії у вирішенні багатьох питань, зокрема свого культурного розвитку (ст. 2, 3), здійснення державою заходів посиленої підтримки цих народів, зокрема, їх культури (ст. 3), у Законі передбачаються більш конкретні гарантії та права, що можуть стосуватися мов. Зокрема, це «дослідження, збереження та розвиток мов корінних народів України, що перебувають під загрозою зникнення» (ст. 5), участь представницьких органів цих народів у розробці та реалізації державних та регіональних програм щодо їх сталого розвитку «на засадах вільної, попередньої та поінформованої згоди» (ст. 7), обов'язковість консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів при ухваленні актів і рішень із питань розвитку мов, культури, забезпечення прав корінних народів України на освіту мовою корінного народу, діяльності засобів масової інформації мовами корінних народів України (ст. 8) [8].

Низку важливих положень щодо реалізації Європейської хартії регіональних або міноритарних мов містить також Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 р. Згідно з ним мовою освітнього процесу є українська, а особи, які належать до корінних народів або національних меншин, мають право вивчати мову відповідного корінного народу або національної меншини в закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства; представники корінних народів мають право здобувати загальну середню освіту рідною мовою поряд з українською; представники національних меншин мають право здобувати початкову освіту рідною мовою поряд з українською; частка шкільних предметів державною мовою і мовою меншини залежить від того, чи є остання однією з офіційних мов ЄС; для всіх шкіл передбачається можливість викладання кількох предметів однією з мов ЄС; приватні середні освітні заклади мають право вибору мови навчального процесу, але повинні забезпечити опанування учнями українською відповідно до державного стандарту (ст. 5) [9].

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d35e0
2. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.» № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) № 9-рп/2000 від 12 липня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text
4. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text

5. Концепція державної мовної політики. Затверджена Указом Президента України № 161/210 від 15 лютого 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text
6. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII від 25 квітня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text
7. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» № 2827-IX від 13 грудня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2827-20
8. Закон України «Про корінні народи України» № 1616-IX від 1 липня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text
9. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16 січня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20

Ключові слова: етнонаціональна політика, мовна політика, регіональні або міноритарні мови, нетериторіальні мови, національні меншини.

Key words: ethno-national policy, language policy, regional or minority languages, non-territorial languages, national minorities.

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ПЄЛЄВІН ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська політехніка», старший викладач кафедри філософії, історії та політології, кандидат історичних наук

ФАЗИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Сучасна політична теорія визначає політику як ієрархічну систему, основними компонентами якої виступають політична організація суспільства, політична свідомість та політичний процес. Останній може бути наділений різним змістом, в залежності від обраного підходу до визначення політики як феномена суспільного буття: субстанційного, нормативного, соціологічного, інституційного тощо. Втім у загальному вигляді поняття політичного процесу зводиться до характеристики політичної взаємодії суб'єктів і носіїв влади та їх політичної діяльності. Звідси політичний процес зручно визначати як форму функціонування політичної системи.

Якщо екстраполювати структуру фізичної моделі реальності «простір-час» на реальність політичну, то політична система – це простір в якому відбувається політика, а політичний процес – її часовий вимір. В цьому випадку політичний процес відображує зміну взаємодії політичних суб'єктів з плином часу, яка в кінцевому рахунку призводить до зміни положення політичної влади в просторі

політичної системи. Отже, політичний процес – це сукупна діяльність суб'єктів політики, що визначає розвиток і спосіб функціонування політичної системи суспільства.

Для визначення характеру впливу політичного процесу на зміни в політичній владі використовують термін «режим протікання політичного процесу». Виділяють його три типи. При режимі функціонування політична взаємодія відбувається в рамках політичної системи, аполітичний процес обмежується характеристикою взаємовідносин громадян і політичних інститутів. При режимі розвитку на перебіг політичного процесу впливають в першу чергу не нормативно-ціннісна основа суспільства (яка є фундаментом політичної системи), а реальні політичні чинники, що народжуються на межі соціального і політичного. Це дозволяє підтримувати зворотний зв'язок, чітко формулювати цілі та завдання влади і адекватно відповідати на політичні виклики. Режим занепаду характеризується процесами розпаду політичної цілісності та делегітимізацією влади.

Суб'єкти політики приречені реалізовувати свою владу в рамках режимів протікання політичного процесу. Характер і спосіб цієї реалізації визначається терміном «фаза реалізації політичного процесу». Виділяють такі фази реалізації політичного процесу: 1) формування цілей і завдань; 2) конституювання політичних інститутів; 3) прийняття і виконання політичних рішень; 4) підтримка функціонування політичних інститутів та контроль за їх діяльністю.

На прикладі політичної кар'єри Ф. Д. Рузвельта (єдиного президента США чотирьох каденцій, що безумовно свідчить про його політичну майстерність), розглянемо усі основні фази політичного процесу.

1. *Формування цілей і завдань*. Очевидна простота першої фази політичного процесу є досить оманливою. Як доводить практика, відсутність «політичного бачення» і «політичної волі» – завжди є наслідком неадекватно сформульованих політичних цілей і завдань. У цьому зв'язку зазначимо, що сучасний стандарт передвиборних програм, як документів, що містять сформульовані цілі та завдання політичного курсу, був закладений в рамках президентської кампанії Ф. Д. Рузвельта на виборах 1932 р. «Мозковий трест» його виборчого штабу презентував основні ідеї соціально-економічних перетворень, спрямованих на подолання наслідків економічної кризи 1929 р, що отримали назву «Новий курс».

2. *Конституювання політичних інститутів*. Робота новообраного уряду, як правило, починається з подання значної кількості законопроектів, прийняття яких дозволить вирішити завдання і досягти цілей, визначених у першій фазі реалізації політичного процесу (або, інакше кажучи, виконати свої «обіцянки», дані в ході виборчої кампанії). Зміст цих законопроектів, у їх переважному обсязі, зводиться до регулювання повноважень політичної влади в економічній, соціальній і політичній сферах суспільного життя. Так, на початку свого першого президентського терміну Ф. Д. Рузвельт проводить ряд важливих законопроектів. Приміром, «Надзвичайний закон про банки» 1933 р. непропорційно розширив державний контроль за фінансовою системою США

та дозволив провести конфіскаційний обмін золота і, що ще важливіше, скасовував останню можливість повернення до політики «золотого стандарту». «Закон про створення Федеральної надзвичайної адміністрації допомоги голодним і безробітним», «Закон про відновлення промисловості» і «Закон про відновлення сільського господарства», також прийняті у перші сто днів президенства, майже повністю поставили економічне життя країни під контроль держави. Реалізація цих законодавчих актів призвела до розширення адміністративного апарату і формування нових державних інститутів з величезними повноваженнями – Управління суспільних робіт США (PWA), Федеральної надзвичайної адміністрації допомоги голодним і безробітнім (FERA) тощо, які безпосередньо підпорядковувалися адміністрації президента.

3. *Прийняття і виконання політичних рішень*. Реалізацію цієї фази прийнято ділити на етапи.

3.1. Аналіз проблемної ситуації. Даний етап починається з виявлення поточних соціальних, економічних, політичних та інших проблем. Вихідним пунктом стає отримання сигналу про існування незадоволених суспільних потреб, що потребують нагального вирішення. Величезне значення в даному випадку належить збору інформації. Федерація праці, Конгрес виробничих профспілок, Федеральне житлове управління та інші організації, сформовані протягом першого президентського терміну Ф. Д. Рузвельта, надали його адміністрації монопольне право на збір і обробку такої інформації.

3.2. Формулювання рішення. На даній стадії відбувається уточнення, оцінка рішення, оформлення його в певну нормативно-правову форму (закон, указ тощо). Завдяки формуванню безлічі нових державних інститутів під час першого президентського терміну Ф. Д. Рузвельта, право законодавчої ініціативи було остаточно закріплено за адміністрацією президента. Більш того, власне президентська форма правління остаточно закріпилася в США як результат політичної діяльності Ф. Д. Рузвельта.

3.3. Ухвалення рішення. У практичній діяльності владних структур найчастіше зводиться до голосування за принципом більшості. Через об'єктивні причини, Ф. Д. Рузвельт був безальтернативним лідером Демократичної партії до своєї смерті, що дозволяло йому мати визначальний вплив на законодавчу гілку влади США.

3.4. Реалізація рішення. У сучасних умовах для цього етапу все більшого значення набуває формування схвальної громадської думки, без чого будь-яке рішення залишається всього лише елементом дискусії, а не рішенням. Ф. Д. Рузвельт був піонером застосування новітніх технологій у політичній площині. Безальтернативні та регулярні, наскільки це можливо для президента величезної країни, виступи на радіо в форматі передачі «Бесіди біля каміна», де зачитувалися листи слухачів і тут же презентувалися політичні рішення «зачитаних» проблем, дозволяли протягом багатьох років формувати «потрібну» громадську думку.

3.5. Контроль за виконанням рішення. Він може здійснюватися як з боку владних структур, так і з боку суспільства (державний

і народний контроль). Здійснення контролю дозволяє оцінити правильність рішення, з'ясувати результати його реалізації і визначити нові виникаючі проблеми. На думку Ф. Д. Рузвельта, ключем до ефективного виконання політичних рішень була кадрова політика адміністрації президента і партії. Так, його головний соратник в конгресі Джеймс А. Фарлі був призначений головним поштмейстером США. Ця посада дозволила йому отримати контроль над наступними призначеннями керівників поштової служби у всій країні. За мірками того часу Д. А. Фарлі використовував свої повноваження цілком правомірно, хоча і не забував про інтереси своєї Демократичної партії.

4. *Підтримка функціонування політичних інститутів та контроль за їх діяльністю*. Вже до третього президентського терміну велика частина політичних інститутів, створених Ф. Д. Рузвельтом, була демонтована внаслідок безперервної критики і непримиримої політичної боротьби. Пережили свого творця тільки найефективніші організації, які сьогодні становлять базис політичної системи США. Так, величезне значення в діяльності адміністрації Рузвельта набула практика експертної оцінки і аналізу політичної ситуації, що, на думку деяких фахівців, в майбутньому замінила більш традиційні методи народного контролю. Згадаємо, що і в передвиборчій команді легендарного президента, і в його уряді було багато провідних вчених. Саме при правлінні Рузвельта його альма-матір –Колумбійський університет перетворився на самостійний політичний інститут, який мав істотний вплив на тогочасну політику США. Наприклад, економічна політика ґрунтувалася на співпраці адміністрації президента з Д. М. Кейнсом.

Усі вищенаведені факти дозволяють зробити висновок, що вражаючі успіхи політики Ф. Д. Рузвельта та його особистий політичний авторитет обумовлені тим, що він невідступно здійснював свій президентський курс в чітких фазових алгоритмах реалізації політичного процесу. Таким чином, розуміння природи політичної діяльності та знання алгоритмів розгортання політичного процесу – запорука ефективного державного управління.

Список використаних джерел:

1. Leuchtenburg William. The American President: From Teddy Roosevelt to Bill Clinton. Oxford University Press. 2015. 904 p.
2. Winkler Allan M. Franklin D. Roosevelt and the Making of Modern America. Longman. 2006. 228 p.

Ключові слова: політичний процес, фаза реалізації політичного процесу, політичний курс, Рузвельт.

Key words: political process, phase of implementation of the political process, political course, Roosevelt.

КАРАКУРКЧІ ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,
начальник науково-методичного відділу науково-методичного центру
організації освітньої діяльності,
доктор технічних наук, старший дослідник

КОЗИНЕЦЬ ІВАН ПАВЛОВИЧ

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,
професор кафедри стратегії національної безпеки та оборони,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

Двосторонні відносини України та Республіки Польща займають особливе місце у сучасному політичному процесі. Вони повною мірою відображають геополітичні складнощі, взаємозв'язок між суспільствами та культурний контекст перебігу останнього століття в історії Східної Європи. З одного боку розвиток українсько-польських двосторонніх відносин здійснюється з урахуванням економічного фактору, з іншого – під впливом безпекових питань та прагнення до більш тісної співпраці, зокрема в межах альянсу [1].

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій українських, польських та інших зарубіжних дослідників, в літературі бракує наукових публікацій, що відображали б бачення принципів та пріоритетів сучасного співробітництва України та Республіки Польща в контексті нагальних вимог й викликів глобальних та внутрішньополітичних процесів і трансформації сучасності.

Тому, аналіз стану сучасних українсько-польських відносин та визначення перспектив та напрямів їх розвитку є вельми актуальним завданням, що і зумовило мету даної роботи.

Польській вектор в українській дипломатії завжди був вагомий. Аналіз українсько-польських відносин протягом останніх років вказує на результативність, насиченість та покращення динаміки стосунків, незважаючи на деякі суперечності, зокрема в економічній сфері.

Між Україною та Республікою Польща діють більше десяти важливих двосторонніх інституційних механізмів та міжнародних організацій. Позитивно на розвиток українсько-польських відносин впивають регулярні зустрічі Польща-Україна, що проводяться у різних форматах, зокрема на рівні представників урядів та президентів двох держав. Це допомагає у формуванні та підтриманні позитивного іміджу двосторонніх відносин у країнах.

За понад тридцятирічну історію взаємовідносин обидві європейські держави сприймають одна одну як стратегічні партнери [2]. Беззаперечним є той факт, що стан українсько-польських відносин продовжує бути одним із визначальних факторів регіональної стабільності та безпеки в Європі.

Особливо актуальними ці питання стали з початком російсько-української війни у 2014 році з загостренням з початком широкомасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року.

Республіка Польща є членом ЄС та НАТО. При цьому держава завжди засуджувала російську агресію і сприймала це як вельми серйозну загрозу не тільки Україні, а й всій Європі. У 2014 році обидві держави зрозуміли цінність підтримки та співпраці. З цього часу Польща займає дуже активну позицію щодо підтримки України та просуває її національні інтереси у різний спосіб.

З початком широкомасштабного вторгнення рф Республіка Польща залишається лідером у наданні гуманітарної, економічної та військової допомоги Україні. Також вона є надважливою країною в аспекті логістики, оскільки через її територію відбувається транзит іноземних озброєнь для України. На території Польщі здійснюється й підготовка українських військових за програмою ЄС (EUMAM).

Важливими і значущими є українсько-польські відносини в євроатлантичному вимірі. Як держава-член ЄС і НАТО, країна поетапно підтримує європейські та євроатлантичні вектори України та просуває самі ці наративи на зовнішньополітичній арені. Також Польща виступає своєрідним «адвокатом» України. Зокрема вельми очікуваним є підтримка Польщею позиції України на майбутньому саміті НАТО у Вільнюсі.

Українсько-польські відносини на сучасному етапі сприяють налагодженню діалогу на політичному, дипломатичному та безпековому рівні. Республіка Польща активно розробляє правову базу для двосторонніх відносин з Україною. При цьому, за останні декілька років законодавча база двосторонніх відносин суттєво поповнилась. Перспективою розвитку українсько-польських відносин є подальша конструктивна співпраця, в т.ч. у сфері безпеки та військово-технічного співробітництва.

Позитивно на розвиток українсько-польського діалогу впливає Люблінський трикутник [2], що свідчить про перспективність такого формату співпраці для реалізації національних інтересів.

Також слід зауважити, що відносини Україна-Республіка Польща володіють значним потенціалом. Проте зміни регіонального середовища, внутрішньодержавні політичні процеси та подекуди маніпуляції великих держав можуть здійснювати негативний вплив, що буде проявлятися у регресі в відносинах за деякими напрямами.

Для розвитку партнерства важливе подальше розширення існуючої договірної бази, зокрема вдосконалення двосторонніх документів у сферах енергетичного, торговельно-економічного, транскордонного, екологічного, культурного та військово-технологічного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів : зб. аналітичних матеріалів / упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 108 с.

2. Аналітична доповідь «Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі та України». Київ, 2021. 178 с. Режим доступу: https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywy-partnerstwa_ua_web-1.pdf.

Ключові слова: українсько-польські відносини, стратегічне партнерство, пріоритети, співробітництво.
Key words: Ukrainian-Polish relations, strategic partnership, priorities, cooperation.

ЯКОВЛЕВ ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету психології, політології та соціології,
доктор політичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Для визначення європейських орієнтирів розвитку України та пошуку раціональних відповідей на глобальні виклики XXI століття необхідно переосмислити історичний шлях сучасних демократій. Зокрема, Е. де Сото вважає, що сучасні демократичні країни, перетворившись на один із полюсів глобальної економічної та політичної сили, просто «забули», завдяки чому вони здійснили модернізацію, створили ринкову економіку та відродили демократію. Він називає це «забуті уроки історії», а головним таким уроком вважає перетворення капіталу на рушійну силу демократії [2]. Ринкова економіка у країнах Заходу сприяла формуванню середнього класу, який поступово утворив демократичну політичну систему справедливого розподілу власності та влади в інтересах усього суспільства.

З метою акцентування дослідницької уваги на середньому класі, як одній з головних рушійних сил демократизації слід повернутись до класичної арістотелівської інтерпретації демократії (правління «середніх») та переосмислити сутність правління середнього класу у сучасних умовах. Слід наголосити на тому, що «Середній клас – це репрезентант суспільного інтересу. Представники середнього класу мають право говорити від імені більшості суспільства. Цей висновок з'явився як результат історичного розвитку сучасних європейських демократій. Саме тому класичне визначення демократії як режиму правління середнього класу є цілком виправданим. Але це визначення потребує суттєвого уточнення та доповнення в умовах розвитку капіталістичних відносин. Інакше голос середнього класу буде слабким, а майбутнє демократії – примарним» [4].

В Україні середній клас є основним колективним актором демократизації, який зазнавав важких випробувань, перетворюючись із зубожілої радянської інтелігенції та напівкримінального бізнесу на клас підприємців, публічних інтелектуалів та службовців. Протягом тривалого часу середній клас зазнавав утисків, як від імперської

так і від радянської влади, а колоніалізм повною мірою проявляв себе у пригнобленні та знищенні саме середнього класу у селах та містах України.

Сучасний середній клас – це «національна буржуазія», самоідентифікація якої з 1991 року коливалась від «обслуги олігархів» до активістів громадянського суспільства. Так само змінювався й електоральний вибір. Представники середнього класу завше активізуються у точках біфуркації, коли від їх вибору залежить доля країни. Середній клас в умовах війни перетворився на клас волонтерів, активістів і добровольців. Реалізація європейського вибору України потребує активної участі представників середнього класу. У свою чергу, задля реалізації ідеї європейського вибору середній клас потребує парламентського представництва. Саме середній клас в умовах демократії має право репрезентувати суспільний інтерес, але голос середнього класу у політиці усе ще недостатньо потужний.

Щодо визначення сутності середнього класу, то існує два підходи. По-перше, ідентифікація середнього класу за об'єктивними показниками: дохід, освіта, споживча поведінка, сфера зайнятості, наявність матеріальних активів (квартира, автомобіль, дача). Іноді додають наявність страхових полісів. По-друге, суб'єктивні показники (йдеться про самоідентифікацію). Враховуючи те, що за рівнем доходу український середній клас суттєво відрізняється від «європейського», необхідно враховувати суб'єктивні показники: ініціативність, політична та громадська активність, сповідування демократичних цінностей, усвідомлення необхідності впровадження ринкових реформ тощо.

Спробуємо визначити чисельність середнього класу в Україні. Тут також є декілька підходів. Відповідно до даних маркетингових досліджень, які акцентують увагу на доходах, середній клас становить від 5 до 15 % населення. Соціологи вважають, що маркетинговий підхід, який орієнтується на рівень споживання, має бути доповнений іншими критеріями. А до «ядра» середнього класу (5–15 %) слід додати «периферію» (25–30 %). Тут використовуються наступні критерії: «1 – населення, чий матеріально-майновий стан відповідає трактуванню середнього класу в Україні (близько 35 %); 2 – населення з високим професійно-освітнім статусом (близько 40 %); 3 – населення, що ідентифікує себе із середнім класом (близько 45 %); 4 – населення, яке відповідне майже всім критеріям середнього класу, тобто складає його «ядро» (близько 12 %) [3]. Також до цієї кількості додати представників так званого «нового» середнього класу – «креативний» клас (експертів, публічних інтелектуалів, візіонерів, представників креативної індустрії та творчих професій тощо).

Щодо політичної активності середнього класу, то було декілька електоральних проектів, які декларували підтримку середнього класу та визначали його в якості цільової аудиторії. Передусім, слід згадати «Команду озимого покоління» та «Віче». Вони сприймались громадською думкою як олігархічні проекти, хоча у передвиборчих програмах наголошували на необхідності захисту інтересів середнього класу.

У 2014 році політична партія «Самопоміч», яка репрезентувала інтереси середнього класу, провела до парламенту восьмого скликання 33 депутатів. А за результатами парламентських виборів 2019 року фракція партії «Голос» нараховувала 20 депутатів. Тобто, на парламентських виборах середній клас радше підтримував «великі партії», розпорошуючи голоси між лідерами виборчих перегонів. Про здатність середнього класу утворити партію на основі самоорганізації та фінансувати її за рахунок членських внесків говорити ще передчасно. Серед причин слід назвати нестабільне економічне становище середнього класу: «…в умовах кризового стану економіки термін перебування у складі середнього класу (за дохідною критеріальною ознакою) прямо залежить від економічного пожвавлення в країні» [1]. Серед загроз для середнього класу слід окремо відзначити зменшення суспільного попиту на якісну освіту, адже економіка, яка «…не потребує інновацій… не формує попит на кваліфікованих працівників, знання втрачають інструментальне значення, відповідно, не формується (або скорочується) попит на якісну освіту. Це, своєю чергою, зумовлює обмеження можливостей самовідтворення середнього класу, оскільки система якісної освіти є однією з необхідних його передумов. Результуючим наслідком є обмеження джерел поповнення українського середнього класу та ризики реального зниження соціального статусу людей, які відносять себе до середнього класу за ознаками високого рівня освіти, кваліфікації та морально-психологічних якостей» [1].

Щодо європейського вибору середнього класу, то середній клас демократичних країн («класичний» середній клас) є взірцем для українського середнього класу. По-перше, «Представники українського середнього класу мають досить чіткі уявлення про «класичний» середній клас і розглядають його як нормативний взірець, бажаний і досяжний статус, якого вони готові досягти власними зусиллями і працею, демонструють характеристики, якості і прагнення, які наближають їх до зазначеного «нормативного взірця» [1]. По-друге, саме представники середнього класу є найбільш активними прихильниками європейської інтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Биченко А., Міщенко М., Пищуліна О., Рачок А., Шангіна Л. Середній клас в Україні: уявлення і реалії. Київ : Центр Разумкова, 2016. 258 с.
2. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше. Київ : Ніка-Центр, 2009. 232 с.
3. Чернова А. Середній клас в Україні: критерії ідентифікації. Позиції експертів, уявлення і самовизначення громадян. Київ : Центр Разумкова, 2014. 64 с.
4. Yakovlev D., Borovyk L., & Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2022. 8 (3). P. 220–227. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227

Ключові слова: демократія, середній клас, європейський вибір, електоральні кампанії, суспільне благо.

Key words: democracy, middle class, European choice, electoral campaigns, public good.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

КІБЕРАГРЕСІЯ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Трансформація політичних процесів в докорінно нову цифровізовану форму змінює форми впливу сторін один на одного в умовах протиріччя. Конфлікти не можливо викорінити із суспільно-політичної взаємодії, проте можливо правильно оцінювати їх значимість та формувати сучасний захист, визначати пріоритетні напрямки для персональної інформації, яка може містити зацікавленість для політичного опонента.

У зв'язку з розвитком інформаційних технологій розвивається і ряд небезпек для громадян, суспільства, держави та глобального світу.

А тому, окремі прогресивні тенденції можуть штучно обмежуватись окремими політичними системами з метою уникнення сучасних форм небезпек [1, с. 89]. Українська держава є однією з цифровізованих систем з сучасною банківською системою, надсучасною формою надання послуг перевезення, систематизацію державних послуг через застосунок «Дія», проте усі ці зручні форми комунікації створюють ряд небезпек, які фактично віртуальні, проте шкода від них досить реальна. Можливо, такі заходи створюють платформу для оцінки загроз на прикладі окремих випадків для глобального світу.

Так, у звіті, відносно цифрової безпеки, здійсненого корпорацією Microsoft, та опублікованого наприкінці вересня 2020 року, наявні дані що «найбільше кібератак, санкціонованих на рівні держави, за останні два роки походять з Росії (52 %), далі – з Ірану, Китаю та Північної Кореї з показниками 25 %, 12 % та 11 % відповідно» [2]. Тому, якщо розвивати увагу саме на форму протиборства у кіберпросторі політичних суб'єктів, то варто акцентувати увагу на агресію глобальних гравців на рівні держав, які активно приймають участь у глобальних політичних процесах та можуть впливати на вектор прийняття суспільно-важливих дій.

Саме протиборство на наддержавному рівні з періодичною активністю в кіберпросторі можна вважати кіберагресією, яке демонструє бажання впливати на опонента, шляхом латентних форм, які не можливо чітко ідентифікувати. Разом з тим, кіберагресія є явищем негативним, що стимулює сторону до протидії у формі кібервідповіді.

Оскільки, загальне поняття «агресія» це поняття міжнародного права, котре означає протиправне, опосередковане чи пряме, можливе застосування збройної сили однією країною проти територіальної цілісності, суверенітету чи незалежності іншої країни. Тому поняття «кіберагресії» в умовах відкритих форм військової агресії, боротьба в кіберпросторі може бути формою активного впливу до фактичної боротьби, що може підтверджувати реальну небезпеку. У кіберпросторі агресія проявляється впливом на сайти державного рівня, з метою

дестабілізації управлінської системи та суспільства. Окрім того, вплив на систему управління можливий через незахищеність банківської системи та втрат економічних вкладів, що також створює паніку та невдоволення владою серед суспільства.

Тому, враховуючи усі чинники кіберагресії, її варто розглядати, як феномен психологічного впливу на політичних суб'єктів, громадян та групи суспільства. Такий аспект найбільш вживаний та ефективний у протидії глобальних гравців. Суспільство не завжди готове до масштабних потрясінь і реагує на небезпеку природніми формами індивідуального захисту та захисту найближчого оточення.

На думку Богдани Садовської «сучасні комп'ютерні системи та технології уможливили розвиток не лише мережевої дипломатії, а й міждержавного протистояння, де хакери стали військовими кібернетичного фронту. Однією з найбільш агресивних держав у кіберпросторі є Російська Федерація, де низка хакерських груп перебуває на службі в силових відомств – ГШ ГУ ЗС РФ та ФСБ. З їх допомогою Москва не просто полює за корисною інформацією, як-то матеріалами пов'язаних з нею розслідувань чи формулою вакцини від Covid-19, вона веде гібридні війни зі своїми супротивниками, нарощуючи свій глобальний вплив» [2].

Тому, сучасна кіберагресія для політичної площини є актуальною загрозою, яка розвивається з розвитком технологій у політичних процесах та формах комунікації держави та громадян. Одна сторона це зменшення живої комунікації, а відповідно і зниження ризиків корупції, проте інша сторона це небезпека у кіберплощині, котра знаходиться на стадії дослідження. Сучасна координація протидії побудована на захисті систем критичного значення, а от щодо активної відповіді на кіберагресію, то даний напрямок потребує постійного оновлення різновекторних поглядів різних країн, де велике значення має політична ідеологія.

Тому, в сучасних умовах здійснення зовнішньої політики та підписання міжнародних договорів, має існувати система пріоритетних напрямків, котрі критично важливі та принципові до виконання в умовах розвитку російсько-української війни, коли порушенні міжнародні домовленості. Одним з таких є попередження кіберагресії, як умови до розірвання будь яких домовленостей та відповідальності країни за дії окремих утворень, які займаються такими атаками. Відповідальність кожної держави збільшила б кіберконтроль за діяльністю в кіберпросторі, та знизила рівень несанкціонованих дій, кіберагресії у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Завгородня Ю. В. Кіберконфлікти як сучасна загроза цифровізації суспільства: політичний аспект. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 35. С. 88–92.
2. Садомська Б. Кіберагресія як інструмент політичного впливу Російської Федерації. ADASTRA. 2021. URL: https://adastra.org.ua/blog/kiberagresiya-yak-instrument-politichnogo-vplivu-rosijskoyi-federaciyi

3. Білюченко Ю. М. Кіберагресія як психологічний феномен в дослідженнях закордонних вчених. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 черв. 2022 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф-ра психології. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 26–29.

Ключові слова: протиріччя, кіберагресія, політичний процес, політичний опонент, цифровізація.
Key words: contradiction, cyber aggression, political process, political opponent, digitalization.

КОЗЬМІНИХ АЛЬОНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Політика децентралізації створює можливості для ефективної реалізації діяльності територіальних громад та окремих інституційних перетворень. В умовах воєнного стану перед органами державної влади України постали нові виклики та завдання, пов'язані з наданням адміністративних послуг, забезпеченням діяльності суб'єктів господарювання, організацією територіальної оборони громад, евакуацією населення, соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб тощо.

Територіальні громади та окремі регіони отримали один із найвідчутніших ударів цієї війни. У зв'язку з тотальним знищенням інфраструктури та втратою значної частини людського капіталу в окремих регіонах, а також вимушеним переселенням в більш безпечніші регіони, виникла нагальна потреба для швидкої адаптації до умов воєнного стану, у тому числі зі зміною пріоритетів регіонального соціально-економічного та політичного розвитку [1, с. 49]. Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України визначено перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окуповані рф [5]. Закони України («Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад») визначають завдання, покладені на об'єднані територіальні громади, однак в умовах війни їх виконання неможливе без створення нової системи територіального устрою [4]. Тому після повномасштабного вторгнення військ рф на територію України для максимального забезпечення та сприяння в запровадженні та реалізації заходів правового режиму воєнного стану – було створено військові та військово-цивільні адміністрації [2]. На час дії воєнного стану військові адміністрації виконують

повноваження органів місцевого самоврядування в об'єднаних територіальних громадах, де ведуться активні бої.

Варто відзначити, що ОТГ були наділені новими завданнями: *налагодження співробітництва з військовими адміністраціями та військовим командуванням*. Така система пришвидшила організацію оборони населених пунктів та забезпечила необхідними ресурсами, активно доносили до населення відповідну інформацію з метою збереження життя та здоров'я громадян; *робота з внутрішньо переміщеними особами* (реєстрація ВПО, видача довідок, гуманітарна допомога, виплати тощо); *робота ОМС на тимчасово окупованих територіях* (розроблено рекомендації щодо можливих дій і рішень залежно від обставин в яких опинилася громада). Насамперед, ОТГ рекомендували закрити доступ до інформації, яку може використати ворог [3].

В умовах воєнного стану значно збільшились повноваження територіальних громад: «сільський, селищний, міський голови може приймати низку рішень щодо бюджету та кадрових питань; сільський, селищний, міський голова має право призначати осіб на посади до органу місцевого самоврядування; якщо утворено військову адміністрацію – то повноваження селищної, сільської, міської рад переймає військова адміністрація, а повноваження голови – начальник військової адміністрації. Обласні військові адміністрації за погодженням з Генеральним штабом ЗСУ визначають територіальної громади, на території яких ведуться бойові дії, а також населені пункти, які є оточеними» [7].

Заслуговує на увагу підтримка ОТГ ініціатив від місцевого населення, співробітництво з волонтерами, міжнародними неурядовими та урядовими організаціями та українськими громадськими організаціями.

Отже, можна відзначити, що ОМС продемонстрували ефективне функціонування в умовах воєнного стану. Якщо виникають складні ситуації та події, на які потрібно швидко реагувати та вирішити низку проблем, то взаємодія між органами державної влади, керівництвом ТГ та представниками різних організацій вкрай висока. Україна за час війни показує високий рівень самоорганізації населення, та розширені повноваження для ОМС (зокрема, створені військові адміністрації) дозволяють швидше та ефективніше реагувати на події в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Котелевська Я. В. Розвиток інститутів економічної влади в умовах воєнного стану. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 49–51.
2. Миколюк А. В. Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 2. URL: https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/205/192
3. Органам місцевого самоврядування радять закрити інформацію на час війни. *Офіційний сайт реформи децентралізації влади*. URL: https://decentralization.gov.ua/news/14615

4. Павлович-Сенета Я. П., Лепіш Н. Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567
5. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ, Перелік від 22.12.2022 року № 309 (зі змінами станом на 09.03.2023). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text
6. Про правовий режим воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України № 2259-IX від 12.05.2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, воєнний стан, військова адміністрація, об'єднані територіальні громади.

Key words: decentralization, territorial community, martial law, military administration, united territorial communities.

КРАСНОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку ключовим трендом для країн світу є впровадження цифрових технологій в публічне управління. Системне використання інноваційних інформаційних технологій в процесах прийняття рішень стає важливою умовою підвищення добробуту суспільства. Цифровізація політичних процесів вимагає цифрової трансформації, яка полягає в реструктуризації та трансформації каналів зв'язку – цифрової взаємодії.

На думку експертів ОЕСР цифрова трансформація включає три етапи: цифровізація процесів, електронне урядування та цифровий уряд.

Таким чином, електронне урядування розуміють у вузькому (як засіб комунікації в діяльності органів державної влади) та широкому сенсі (процес, спрямований на зміну взаємодій в системі публічного управління та формування нової системи взаємодії суспільства і держави) [4].

Науковці виділяють чотири стадії розвитку електронного урядування: 1) поява або присутність в Інтернеті; 2) комунікація, що відбувається в основному через звичайні електронні листи та включає надання контактних форм e-mail для збору запитів та надання інформації у відповідь; 3) трансакційний етап (уряд впроваджує інструменти – в т. ч. спеціальні додатки, – які допомагають громадськості

отримати доступ до державних послуг; 4) уряд використовує Інтернет як інструмент системної трансформації (поява інтегрованих електронних сервісів, що охоплюють всі електронні транзакції, включаючи електронні платежі, розвинені портали, що забезпечують різні електронні сервіси з підвищеною підзвітністю та елементами прямої демократії, уряд забезпечує ефективну двосторонню взаємодію) [5].

Сучасні дослідження показують, що більшість урядів країн світу ще не перейшли до останніх двох стадій [3], а отже потребують реорганізації та подальшого впровадження цифрової трансформації.

Цифровізація публічного управління з часом перетворюється з інструменту модернізації уряду на стратегічний підхід до трансформації уряду з точки зору громадянина.

Інформаційно-комунікаційні технології значно підвищують прозорість, ефективність і підзвітність влади, надають громадянам можливість брати участь у політичних процесах [6]. За кількістю електронних засобів і методів, запроваджених державою та ступенем участі суб'єктів в публічному управлінні визначається рівень цифрової демократії суспільства [4].

ООН використовує ряд показників для оцінки здатності органів державної влади використовувати інформаційно-комунікаційні технології. До них належать: індекс розвитку електронного урядування (E-Government Development Index, EGDI), індекс цифровізації та інтенсивності використання цифрових технологій в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також інші показники регулярної оцінки.

Індекс розвитку електронного урядування визначається раз на два роки та являє собою комплексний показник, який характеризує ступінь готовності та спроможності національних державних органів використовувати ІКТ для забезпечення населення країни послугами. Ранжування країн в рейтингу відбувається на основі зваженого індексу оцінок трьох основних компонентів: індексу онлайн-послуг (визначається на основі аналізу результатів дослідження державних національних веб-сайтів з використанням експертного опитувальника), індексу телекомунікаційної інфраструктури (враховує кількість користувачів інтернету, в т. ч. кількість абонентів мобільних, стандартних широкосмугових і телефонних мереж) та індексу людського капіталу (розраховується шляхом аналізу показників співвідношення дорослого населення, валової частки учнів, очікуваної та середньої тривалості навчання в навчальних закладах країни) [2].

Станом на 2022 рік Україна вперше перейшла до групи країн з дуже високим EGDI (з індексом 0,8029) та посідає 46 місце в світі за даними дослідження ООН «United Nations E-Government Survey 2022» [3].

Алгоритм аналізу рівня розвитку інформаційних технологій в публічному управлінні включає наступні етапи: 1) аналіз інформаційних потоків у рамках управлінського процесу (усних, письмових, графічних і т. д.), що виникають між управлінськими підрозділами при здійсненні ними функцій управління; 2) аналіз інформаційних систем і технологій, що використовуються в публічному управлінні; 3) виявлення управлінських впливів, щодо яких можлива автоматизація або

оптимізація за допомогою ІКТ; 4) пропозиція інформаційних систем та інформаційних технологій, що дозволяють оптимізувати управлінські впливи в публічному управлінні різних рівнів.

Своєчасний та якісний процес оптимізації управлінських впливів за допомогою використання ІКТ вирішує такі завдання: узагальнення інформації; отримання обґрунтованих висновків на підставі отриманої інформації; підвищення швидкості і точності реагування органів влади на суспільні вимоги; зниження тимчасових витрат і підвищення якості прийнятих рішень.

Система показників ефективності використання ІКТ у системі публічного управління включає показники, що демонструють позитивний ефект від використання ІКТ у системі такого управління: економія матеріальних і трудових ресурсів, зростання ефективності публічного управління, зростання та інтелектуальності праці, збільшення кількості послуг, що надаються населенню в електронному вигляді, збільшення взаємодії населення з органами державної влади та інші показники.

При оптимізації управлінських впливів на державному і муніципальному рівні за рахунок використання ІКТ виникають такі проблеми: відсутність цілісної інформаційної інфраструктури та інформаційного забезпечення на рівні окремих організацій і суспільства; недостатній розвиток технологій інформаційного забезпечення; роль інформаційних служб обмежується інформаційною роботою; слабкі прогностично-діагностичні, аналітичні та комунікаційні складові в діяльності цих служб; відсутня система навчання і підвищення кваліфікації співробітників в області аналізу інформації [1].

Отже, до основних шляхів вирішення проблем в інформаційно-аналітичній діяльності органів влади слід віднести: чітку організацію процесу збору та аналізу інформації; впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій та програм у послуги публічного управління; підвищення кваліфікації персоналу в даній сфері; перегляд, доопрацювання створення нормативно-правової бази у сфері інформаційного забезпечення публічного управління; підвищена увага до соціологічної інформації при розробці нормативних документів та проведенні різних заходів з боку органів публічної влади та управління тощо.

Список використаних джерел:

1. Голобородько Т. В., Дубіна О. Д. Використання інформаційних технологій в публічному адмініструванні: досвід України та європейські орієнтири. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1260
2. Електронне врядування для підзвітності влади та участі громади. (EGAP). URL: http://eef.org.ua/programi/efektivne-upravlinnya-ta-gromadyansk/elektronnevryaduvannya-egap/
3. E-Government survey 2022. The Future of Digital Government. Department of Economic and Social Affairs United Nations. New York, 2022. URL: https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf
4. Heeks R. Understanding e-government for development, I-government working paper series. *Institute for Development Policy and Management, University of*

Manchester. 2001. № 11. P. 34–37. URL: https://hummedia.manchester.ac.uk/institutes/gdi/publications/workingpapers/igov/igov_wp11.pdf
5. Mates P., Lechner T., Rieger P., Pekna J. Towards e-Government project assessment: European approach, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, casopis za ekonomsku teoriju i praksu. *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics, Journal of Economics and Business*. 2013. № 31(1). P. 103–125.
6. Norris D. F., Moon M. C. Advancing e-government at the grassroots: Tortoise or hare. *Public Administration Review*. 2005. № 65 (1). P. 64–75.

Ключові слова: цифрова трансформація, публічне управління, електронне врядування, індекс розвитку електронного урядування.
Key words: digital transformation, public administration, e-governance, e-governance development index.

МИЛОСЕРДНА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ

Дотримання балансу сил на міжнародній арені в умовах динамічних геополітичних змін та забезпечення ефективної системи міжнародної безпеки завжди виступають як основні проблеми забезпечення миру та стабільності у світі. В останні десятиліття спостерігається посилення інтересу до ролі регіонів у міжнародному середовищі та у забезпеченні міжнародної безпеки зокрема.

В цілому науковий інтерес до вивчення регіонів починає з'являтися у 60-ті рр. XX століття із процесами деколонізації та в умовах регіональної інтеграції в Європі (як основа формування сучасного ЄС), Організації американських держав, Ліги арабських держав, Асоціація держав Південно-Східної Азії та ін. Можна погодитися із У. Томпсоном, що регіони починають розглядаються як підсистеми міжнародної системи, тобто як проміжний рівень між нею та окремими державами.

Регіональна підсистема характеризується певною своєрідністю не тільки у географічному сенсі, але й поєднанням регіональної економічної інтеграції, територіальної засади політичної ідеології та регіональних механізмів безпеки. Із урахуванням такого аналізу регіонів, їх можна розглядати як проєкти забезпечення порядку, безпеки та миру. Так Й. Галтунг розуміє регіон як засіб умиротворення миру. Отже, спочатку термін «регіон» зводився до ідеї про те, що баланси сил є переважно організуючою силою певного об'єднання. Однак «через свою сприйнятливість до зовнішніх впливів, баланси сил є набагато менш надійним орієнтиром для відносин безпеки на регіональному рівні, ніж на системному рівні» [4, p. 210].

Для подальшого визначення сутності регіональної безпеки та її місця в системі міжнародної безпеки слід визначити сутність регіону через концепцію безпеки, автором якої виступає Б. Бузана. На думку дослідника регіон – це «окрема і значуща підсистема відносин у сфері безпеки, що існує між сукупністю держав, чия доля полягає в тому, що вони опинилися в тісній географічній близькості одна до одної» [2, p. 188]. Б. Бузан виокремлює чотири основні характеристики регіону безпеки: він повинен складатися з двох або більше держав; держави повинні знаходитися у відносній географічній близькості одна від одної; безпека взаємозалежності на регіональному рівні є більш вираженою, ніж на глобальному рівні (держави є більш вразливими до нестабільності сусідів, ніж до нестабільності глобальної системи); регіон безпеки визначається закономірностями, виявленими в практиці безпеки.

Також при дослідженні регіональної безпеки необхідно звернути увагу на проблему дилема безпеки, яка виходить із середовища, яке характеризується високим комплексами безпеки високого рівня. Дилеми безпеки мають на увазі, що дії держави обмежені низкою взаємопов'язаних міркувань. Існують два домінуючих пояснення, які визначають характер дилем безпеки: по-перше, дилеми безпеки виникають через свідому конкуренцію між державами в анархічній системі, а по-друге, безпекові дилеми виникають у результаті конфліктної продуктивної поведінки.

Специфіка регіональної безпеки розглядається в суб'єктах її забезпечення та системи заходів, які здійснюються як на багатосторонніх, так й двосторонніх взаємодіях, чим гарантують мир у певному регіоні, що відповідає індивідуальному основному інтересу кожної держави, регіональному основному інтересу та міжнародній безпеці в цілому.

Серед викликів та загроз регіональній безпеці в сучасних геополітичних умовах можна виокремити: локальні збройні конфлікти, міждержавні та внутрішньодержавні конфлікти, терористична та екстремістська діяльність, екологічні та техногенні катастрофи, а також, в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, виникають такі загрози, як інформаційні війни та кіберзагрози. Таким чином, можна також говорити про фактори, які лежать в основі загроз регіональній безпеці: військово-політичний, економічний, екологічний та людський.

Як механізм попередження та протидії потенційним загрозам регіональної безпеки виступає регіональна співпраця, яка може бути представлена через альянси, колективну безпеку, режими безпеки та співтовариства безпеки, діалог з питань безпеки та управління конфліктами, нові форми військового співробітництва, а також економічну інтеграцію та ширший порядок денний в галузі невійськової безпеки.

Список використаних джерел:

1. Bailes Alyson J.K., Cottey Andrew Regional security cooperation in the early 21st century. SIPRI Yearbook 2006. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/YB06ch04.pdf

2. Buzan Barry, Wæver Ole Regions and powers : the structure of international security Cambridge : Cambridge University Press, 2003. xxiv, 564 p.
3. Galtung Johan On the Future of the International System. Journal of Peace Research. 1967. 4(4). P. 305–333. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002234336700400401
4. Stivachtis Ioannis Co-Operative Security and Non-Offensive Defense in the Zone of War. *Peter Lang Publishers*. 2001. 442 p.
5. Thompson William R. The Regional Subsystem. A Conceptual Explication and a Propositional Inventory. *International Studies Quarterly*, 1973. 17(1). P. 89–117. URL: https://www.jstor.org/stable/3013464
6. Roehrs Pine Weak states and implications for regional security: a case study of Georgian instability and Caspian regional. Research paper. 2005. № 97. 57 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/31842/rieas097.pdf

Ключові слова: безпека, баланс сил, міжнародна безпека, регіональна безпека, регіональна співпраця.

Key words: security, balance of power, international security, regional security, regional cooperation.

ПЕХНИК АЛЕВТІНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ДОПОМОГА УКРАЇНІ ВІД МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

З початком масштабної російської агресії система освіти стала ще одним фронтом боротьби України за свободу. Дехто з працівників освіти вирішив піти до лав збройних сил і зі зброєю в руках захищати Україну та читати лекції з окопів. Інші продовжують свою роботу, щоб підтримати дітей та їхніх батьків, зберегти надію та оптимізм і забезпечити молоде покоління українців освітою, де б вони не були. Ми всі розуміємо, що освіта під час війни є важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, організаціями допомоги та міжнародними співтовариствами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту в таких складних умовах.

Одним з головним з викликів є безперервність навчання і на цей виклик відповіла ЮНЕСКО, яка мобілізувала внутрішні та зовнішні ресурси для підтримки Міністерства освіти і науки України за допомогою таких чотирьох заходів: надання комп'ютерного обладнання та обладнання для підтримки онлайн-викладання та навчання; розробка та розширення цифрових освітніх платформ і контенту; розробка системи електронного оцінювання вищої освіти; посилення системи психосоціальної підтримки та догляду для постраждалого від кризи населення.

ЮНЕСКО також підтримує студентів-біженців, які втекли з України. У Польщі ЮНЕСКО співпрацює з Робочою групою з освіти, щоб підтримати Міністерство освіти у зміцненні національної системи освіти. У Молдові ЮНЕСКО підтримає проект «Створення інклюзивного та недискримінаційного середовища для українських біженців у Молдові».

ЮНЕСКО провело комплексне картування інтеграційної політики приймаючих країн для українських дітей та молоді. Це швидко розширюється, щоб охопити країни за межами Європи, а також проаналізувати надання можливостей здобуття вищої освіти як для українських, так і для іноземних студентів за межами Європи.

Успішна мобілізація Глобальної освітньої коаліції ЮНЕСКО має вирішальне значення для надання конкретної підтримки українській освітній спільноті. Завдяки понад 30 залученим партнерам українські викладачі та студенти можуть мати доступ до програмного забезпечення, обладнання, освітнього контенту українською мовою та освітніх платформ, які надають їм спеціальну підтримку.

У співпраці з Глобальною цифровою бібліотекою, УВКБ ООН, NORAD, Світовим банком і Curious Learning ЮНЕСКО розпочало кампанію «Переклади історію в Україні« для видання книжок українською мовою. Понад 110 осіб зареєструвалися як волонтери-перекладачі чи коректори. На сьогоднішній день ЮНЕСКО продовжує активно мобілізувати ресурси для підтримки освітнього сектору України.

Інші організації також мали на меті обмежити вплив війни на українську освіту. Зараз ЮНІСЕФ розробляє в Україні програми для забезпечення гнучких методів навчання, які зможуть використовувати всі українські діти, як в Україні, так і в сусідніх країнах. Його мета полягає в мінімізації перерв у навчанні шляхом надання як формальної, так і неформальної освіти, навчальних матеріалів та психосоціальної підтримки для понад 1,4 мільйона студентів.

Крім того, ЮНЕСКО разом зі своєю Глобальною освітньою коаліцією допомогли забезпечити вчителів комп'ютерами для сприяння дистанційному навчанню в Україні. Вони також співпрацювали з Міністерством освіти і науки України, щоб створити систему, яка зосереджена на вступних іспитах для українських студентів для вступу до університетів та професійної підготовки. Це дозволяє учням продовжувати навчання в безпечному середовищі та продовжувати навчання, не піддаючи своє життя небезпеці.

Ще один аспект, на який слід звернути увагу – це **доступність освіти**. Для забезпечення доступності освіти під час війни є необхідним забезпечення достатніми фінансовими ресурсами, відповідною інфраструктурою та обладнанням. Також, слід враховувати, що освіта під час війни не обмежується лише навчанням з книжками. Учні та студенти потребують різноманітних освітніх можливостей, що включають в себе соціальну й емоційну підтримку, культурні заняття та доступ до медіа і технологій. Безумовно, освіту слід адаптувати до ситуації війни та намагатися зрозуміти потреби освітнього процесу в таких складних умовах. Головним є – забезпечити безпеку освітнього процесу

для неперервності навчання. Під час війни Україна зазнала значних руйнувань закладів освіти різних рівнів, втратила значні матеріальні ресурси для навчання.

Повномасштабне вторгнення стало руйнівним для вищої освіти. Маємо зараз значне руйнування інфраструктури ЗВО та втрату людського капіталу. Зруйновано вже більш ніж 400 закладів освіти і більше 3000 зазнали пошкоджень. Найбільших руйнувань зазнали Миколаївська, Харківська, Запорізька та Донецька області. Тому, країни відкривали свої кордони, щоб прийняти студентів, які намагалися зберегти своє життя. Оскільки до війни приблизно 83 % українців віком від 18 до 24 років навчалися у вищих навчальних закладах, студенти почали шукати способи продовжувати навчання. Велика частина студентів були вимушені покинути Україну і шукати прихистку в інших країн, де – або продовжили навчання в українських вишах дистанційно, або почали навчання у нових закладах в інших країнах. Попередній період навчання під час активної фази ковід 19 підготовив український освітній процес до дистанційного навчання і це стало у нагоді під час військових дій.

Загалом, слід відзначити, що всі ці події вплинули не тільки на український освітній процес, а спровокували зміни й в національних системах світу. Національні органи влади у сфері освіти та університети приєдналися до засудження вторгнення в Україну та намагалися надавати будь-яку підтримку освітянській спільноті України. Важливим стало те, що різноманітні санкції спровокували розрив зв'язків з рф в сфері вищої освіти. Громадські об'єднання та університети Європи активно відреагували на ці події та висловили солідарність з Україною в боротьбі з агресором. Так, Міністерство закордонних справ Німеччини та міністри освіти Польщі, Литви, Латвії та Естонії надали свої рекомендації університетам зупинити на індивідуальному рівні академічну співпрацю з російськими державними та бізнесовими інституціями. Було рекомендовано не приймати участь у спільних академічних заходах та встановлювати нові зв'язки з рф галузі освіти. На Європейській конференції ректорів представники Німеччини, Чехії та Іспанії одними з перших засудили дії рф та висловили готовність надати підтримку українським студентам та науковцям. Також, студенти Гарварду та Стенфорду проводили акції щодо підтримки України, наприклад, кольорами прапору України було підсвічено будівлі вишів.

Важливою є реакція Асоціації європейських університетів, куди входять близько 900 закладів освіти та об'єднань ректорів із 48 країн Європи. Було скликано засідання членів асоціації та визначено, що необхідно надати підтримку університетським спільнотам, які постраждали вій військових дій та допомагати українським університетам шляхом продовження співпраці з ними. Важливим є те, що було прийнято рішення щодо припинення співпраці з рф чи іншою країною, яка підтримує вторгнення в Україну.

На рівні Європейського Союзу було також обговорено це питання і прийнято рішення щодо підтримки українських студентів у рамках

програми «Еразмус+» та підвищення гнучкості в імплементації проєктів з українськими учасниками. в березні 2023 року Європейська комісія здійснила перегляд Річної робочої програми Європейського Союзу з освіти, навчання, молоді та спорту «Erasmus+» на 2023 рік. Загальний бюджет програми на цей рік було переглянуто в бік збільшення до нової загальної суми 4,43 млрд євро, що є найвищим річним фінансовим пакетом, коли-небудь досягнутим Програмою «Erasmus+». М. Габріель з цього приводу зазначила, що «ми посилюємо програму «Erasmus+ 2023» і, зокрема, її підтримку українцям, які покинули свою країну. Ми запрошуємо нашу спільноту Erasmus+ продовжувати висловлювати свою солідарність, яка була продемонстрована протягом минулого року, щодо учнів, студентів, вчителів та викладачів, які постраждали від війни в Україні. І ми заохочуємо організації, що працюють у сфері освіти та молоді, скористатися можливостями Erasmus+, подавши свої проєктні пропозиції до 22 березня 2023 року».

Також слід зазначити про підтримку Європейського студентського союзу, який координує дії з українським союзом та студентськими групами в сусідніх країнах. На національному та місцевому рівнях ESU допомогли провести переговори з урядами щодо спеціальних фондів. Було запущено гарячу лінію та онлайн-репозиторій для студентів.

Загалом, університети відкрили двері як для студентів, так і для викладачів. За даними Конференції ректорів Німеччини, студентам-біженцям надають «розширені консультації», у Великій Британії українські біженці отримали статус «home fee», що дозволяє їм навчатися в британських університетах без оплати за міжнародне навчання. Інститути в Північній Америці надають стипендії та субсидовані програми для українських біженців, а Канадський університет Альберти надав повністю безоплатне навчання для українських іноземних студентів. Було активовано допомогу українським науковцям, а Scholars at Risk підтримали переміщених науковців для роботи в американських установах. Зараз біля 100 британських університетів приєдналися до партнерства щодо допомоги українським навчальним закладам.

В цілому, вторгнення в Україну та боротьба українського народу за свою свободу та незалежність відкрила нове вікно можливостей для прискорення інтеграції України. Ми вже зараз маємо статус кандидата на членство в ЄС та знаходимся на високому рівні секторальної інтеграції українських освіти і науки. Тому, сподіємося, що 2023–2024 роки будуть підтвердженням руху у напрямку до ЄС та забезпечення впровадження в українське суспільство європейських принципів, підходів та практик в освітній та науковій сферах.

Ключові слова: війна в Україні, освіта, Європейський союз, партнерство, міжнародні організації, вища освіта, європейський напрямок розвитку.

Key words: war in Ukraine, education, European Union, partnership, international organizations, higher education, European direction of development.

СУШКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

ПРОХОРЕНКО АЛІНА МАРЛЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор філософії з політології,
старший викладач кафедри політичних теорій

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Процес становлення політичної нації супроводжується періодами змін та стабільності, межа між якими є відносною. В контексті пошуку адекватних соціокультурним потребам норм і цінностей політичного життя, які б дозволяли забезпечувати певний режим прогнозованості, логічність у перебігу політичних процесів. Чинники видозміни соціокультурного розвитку визначаються по-різному. В ситуації радикальних змін виникає потреба в створенні нової структури політичних знань і цінностей. Ключове значення в соціокультурних трансформаціях має, як правило, розвиток особистості, що виражається в задоволенні її потреб у безпеці, якості життя, можливостях самовираження.

Зрозуміло, що в науковому дискурсі життя нашого соціуму аналізується як знаходження в стані радикальних трансформацій, коли воно змінює темпорально-просторові характеристики. Так, в принципі іде процес оновлення політичної культури, а мета цих культурних змін – своєчасне і ефективне задоволення нових соціокультурних потреб спільноти, що базуються на визнанні принципів суверенітету, територіальної цілісності і політичної незалежності держави, а також повазі до прав і свобод кожного громадянина. Науковці зосереджують увагу на вивченні проблемних питань діяльності різних державних структур України щодо стабільності політичної системи, етичних чинників трансформації суспільства, які б не вели до дезінтеграції соціуму. Процес зміни соціокультурних факторів на основі толерантності, плюралізму, самоцінності особи дозволяє пришвидшити перехід в якісно нову стадію суспільного розвитку. Це особливо важливо в нинішніх складних умовах воєнного часу, коли процес консолідації нашого суспільства вимагає розглядати багатоманітність соціокультурних чинників з урахуванням особливостей нашого історичного шляху і міжнародного досвіду, що і є метою даної роботи.

Розглядаючи чинники, що роз'єднують соціокультурний простір України, більшість дослідників акцентують увагу, перш за все, на неоднорідних підходах щодо культурно-історичної спадщини та регіональних особливостях. При зміні правлячої верхівки в нашій країні ситуація в цьому аспекті, як правило, ускладнювалась. Соціально-культурна солідарність також формується як комплекс різноманітних факторів і явищ в конкретному історичному процесі, що дозволяє більш глибоко усвідомити їх як деструктивний, так і інтегруючий

потенціал. На нашу думку, слід відмовитись від універсальних конструкцій, більш широко використовувати порівняльний підхід в тому числі на прикладі країн, які зуміли в короткий термін після повоєнних потрясінь поновити свій статус, і більш того, мати успіхи в модернізації власних суспільств та вийти на високий рівень розвитку. Вони здійснювали цей процес модернізації на базі морально-етичних цінностей, які мають вирішальну роль у взаємодії спільнот різних рівнів. Розмежування соціального і культурного у них могло бути лише в науковій аналітиці, а на практиці людина не повинна відчувати дискомфорту, будучи членом різних соціальних і культурних спільнот. Необхідність пошуку нових підходів щодо цивілізованих форм розв'язання конфліктів у соціокультурній сфері в Україні стає все більш необхідним завданням [1, с. 14]. Наша країна, як органічна культурно-історична цілісність, перебуває на кордоні кількох цивілізацій, що вимагає і від державних діячів, і від науковців розробити стратегію подальших трансформацій переходу від воєнного стану до мирного часу на основі аналізу досвіду вирішення проблем консолідації.

В інформаційному суспільстві культура все більше виступає домінуючим джерелом формування і політичного, і соціального простору, а завдяки сучасним комунікаційним технологіям, на думку дослідників, трансформується в геокультуру і відіграє значну роль в політиці держави, в системі духовних орієнтацій громадян конкретних країн. При цьому необхідно врахувати і той фактор, що крім глобальної інтегративної тенденції ряд трендів спрацьовують на інші результати і між народами виростають соціокультурні стіни, руйнуються базові смисли національних культур. Тому наприклад досвід реалізації Україною Програми дій у сфері культури миру, яка є поєднанням ціннісних настанов і способу життя, що базуються на відмові від насильства і необхідності пошуку шляхів взаєморозуміння на всіх рівнях суспільства викликає все більшу зацікавленість серед науковців-гуманітаріїв, політиків та широкої громадськості. В працях вітчизняних та зарубіжних вчених розглянуто процеси становлення нових параметрів миротворчої діяльності, зокрема взаємодію таких її компонентів як воєнно-політичний та соціально-гуманітарний. Саме гуманітарна політика і дає змогу найбільш ефективно розвивати синтез потреб та інтересів індивіда та держави [2].

В сучасних умовах культурні цінності представниками модерністського підходу розглядаються як інтерсуб'єктивні, а соціокультурний фактор в їхньому розумінні стає одним з вирішальних чинників подолання міжгрупових і міжконфесійних протиріч, і більш того, стабілізації міжнародної ситуації. В цьому контексті використання дипломатії для розв'язання проблем миру з апеляцією до культурних норм найбільш адекватно відповідає реаліям України нашого часу.

Поглиблення кризових явищ робить досить складним для політиків та науковців пошук чинників та резервів стабілізації суспільства, а головне, найменш безболісного виходу із воєнного стану.

Таким чином, соціокультурний фактор в сучасних умовах необхідно обов'язково враховувати при розробці української моделі консолідації

суспільства для того, щоб більш продуктивно використовувати її норми і цінності, вироблені на різних етапах нашого історичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Субкультурна варіативність українського соціуму : моногр. дослідж. / Л. Аза, І. Бекешкіна, О. Вишняк та ін. ; за ред. Н. Костенко, А. Ручки. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2010. 287 с.
2. Pictet J. Development and Principles of International Humanitarian Law: Course Given in July 1982 at the University of Strasbourg as Part of the Courses Organized by the International Institute of Human Rights. Geneva, 1985. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Development_and_Principles_of_Internatio/dHV7fix7nLcC?hl=uk&gbpv=1&dq=inauthor:»Jean+Pictet»&printsec=frontcover

Ключові слова: соціокультурний простір, консолідація, політична культура, суспільний розвиток.

Key words: sociocultural space, consolidation, political culture, social development.

ВОРЧАКОВА ІРИНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту права,
кандидат політичних наук

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день тема забезпечення гендерної рівності під час воєнних дій в Україні на науковому рівні є малодослідженою. Це обумовлено тим, що воєнні дії тривають, немає вивірених гендерно-обумовлених статистичних показників і динаміка розвитку гендерних питань змінюється кожного дня. Однак, рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну показав, що питання прав жінок і гендерної рівності залишаються однією з пріоритетних сфер державної політики, тобто є актуальними.

Сьогодні в Україні сформувався своєрідний тренд, коли жінки стають не лише жертвами військових злочинів, а й активними учасницями боротьби за свободу України. Ця тенденція підтримується і заохочується певними діями влади та підкріплюється урядовими документами. Зокрема, наприкінці грудня 2022 року було оновлено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», також уряд затвердив Державну стратегію забезпечення рівних прав жінок та чоловіків.

Про те що влада займається питаннями забезпечення гендерної рівності під час війни на всіх державних рівнях свідчить і прийняття документів, які спрямовані на рівень територіальних громад

та організацію діяльності відповідальних фахівців органів місцевого самоврядування з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Відтак, Міністерство соціальної політики України видало наказ № 359 «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» [4] від 27 грудня 2022 року.

2014 рік став ключовим для України, коли відбулися кардинальні зміни майже в усіх державних і суспільних сферах. Українська армія виявилася переважно не готовою до анексії Криму й участі рф у війні на сході України. Тому в країні зародилися потужні добровольчий і волонтерський рухи, помітну роль у яких відігравали жінки. За словами заступниці міністра оборони Ганни Маляр, 2014 року її відомство зафіксувало перший сплеск – збільшення кількості жінок у ЗСУ [5]. Відтоді щороку в ЗСУ тривали реформи, які охоплювали всі сфери військового забезпечення та влаштування, крім гендерних питань. Однак тільки в 2016 році почалися реформи, пов'язані зі становищем жінок в армії. Тоді спеціальним наказом Міністерства оборони України було збільшено кількість посад рядового, сержантського і старшинського складу для жінок. У 2018 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [3]. Закон мав на меті удосконалити можливості забезпечення рівності чоловіків і жінок в армії – збільшився перелік посад і жінок відтоді могли призначати в добові наряди.

Водночас, як зазначила радниця з гендерних питань командувача Сухопутних військ ЗСУ Оксана Григор'єва, наразі відчутні результати реформ попередніх років. Зокрема, саме після відповідного законодавства 2016-2018 років жінки змогли займати всі посади в армії, а не «рахуватися кухарями або документалістками, виконуючи роботу снайпера, як у 2014 році» [1]. Також з 2018 року військові вищі навчальні заклади змогли брати на навчання дівчат, і у поточному році очікуються випуски жінок-офіцерів, які зможуть обіймати керівні посади і за кілька років, українське суспільство побачить достатньо генералів-жінок».

До повномасштабного вторгнення рф у Збройних Силах України проходили службу 32 659 жінок [5]. Тобто жінки становили сьому частину складу ЗСУ станом на 24 лютого. А проте їхня видимість залишалася низькою.

На сьогоднішній день, за оцінками Міністерства оборони України, жінки становлять близько 15 % від загальної чисельності Збройних Сил України. Це відповідає кращим світовим практикам і стало можливим, зокрема, завдяки системній законодавчій та адвокаційній роботі, що тривала ще з 2014 року. І наразі, жінки поряд з чоловіками стоять на лініях вогню, виконують військові задачі в лавах Збройних сил України, зокрема, служать в силах Територіальної оборони [2].

Як зазначила урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко «Понад 50 тисяч жінок наразі служать

у ЗСУ, а десятки тисяч – у Нацгвардії, Державній прикордонній службі, Нацполіції. І ці цифри зростають. Це показник того, що жінки є активними суб'єктами, захисницями. Це дуже важливо, бо часто на жінок в контексті війни дивляться як на постраждалу сторону» [1].

Окрему увагу треба звернути на діяльність українського жіночого руху та жіночих організацій під час війни. Активна діяльність останніх стала можливою завдяки багаторічній злагодженій роботі жіночого руху в Україні. Український жіночий рух одразу долучився до національної оборони та протидії агресору. Під час війни жіночі організації часто змінюють своє функціональне призначення і перетворюються на організації гуманітарного спрямування, допомагаючи найбільш вразливим верствам населення. Таку ж місію стали виконувати і жіночі організації в Україні з початку повномасштабного вторгнення російської федерації: займатися проблемами евакуації жінок і дітей з «гарячих точок», медикаментозним забезпеченням тим, хто потребує, психологічною підтримкою, постраждалим від російської агресії, юридичним консультуванням, поставками гуманітарної провізії тощо.

Таким чином, можна зробити висновки, що гендерна політика в Україні не втратила своєї актуальності, не дивлячись на те, що наразі триває повномасштабна війна. Багато проблем в галузі забезпечення гендерних прав залишаються невирішеними і після закінчення війни перед жіночим рухом постане багато нових викликів.

Список використаних джерел:

1. Гендерна політика та війна: ризики, виклики, здобутки. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3670011-genderna-politika-ta-vijna-riziki-vikliki-zdobutki.html
2. Дробович І. Лідерство українських жінок: на війні та після перемоги України. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2022/04/21/248335/
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text
4. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад». URL: https://www.msp.gov.ua/documents/6267.html
5. Скібіцька Ю. Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html

Ключові слова: гендерна політика, гендерна рівність, війна в Україні, жінки у ЗСУ, жіночий рух.

Key words: gender policy, gender equality, war in Ukraine, women in the Armed Forces, women's movement.

КОВАЛЬ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат політичних наук

КИСЛЯК ЛЕСЯ НЕСТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат філологічних наук

РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЙНА ДЕПОРТАЦІЯ ЯК ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Розпочата в лютому 2022 р. Російською Федерацією повномасштабна війна проти суверенної України стала найбільшим викликом в XXI столітті для всього прогресивного людства, викликала міграційні процеси по значній частині України, особливо на тимчасово окупованій території.

За даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй лише за перші півтори місяця від початку війни свої домівки залишили 11,4 млн українців, а в кінцевому варіанті ця цифра може сягнути 16 млн [1].

За оцінками Міжнародної організації з міграції, кількість осіб, які станом на середину травня 2022 р. вважаються внутрішньо переміщеними особами становить приблизно 7,1 млн [2].

За даними ДПСУ протягом 24 лютого – 3 червня 2022 року з України виїхали понад 5,2 млн осіб. За даними Агентства ООН у справах біженців станом на 9 червня 2022 року у країнах Європи перебувають понад 4,9 млн біженців, які покинули Україну через війну [2].

Слід зазначити, що держави Європейського Союзу створили належні умови для українських мігрантів. Найбільше прийняли українців – 1,9 млн – Польська республіка, біля 1 млн – ФРН. Багато переселенців емігрувало в США, Великобританію, Канаду, Молдову та інші держави.

Найжахливішим у переселенській кампанії стала депортація мирного населення до Російської Федерації під міфом надання гуманітарної допомоги та оздоровлення дітей. Із Луганської Донецької, Херсонської, Запорізької областей були вивезені десятки тисяч українських громадян, левову частку яких становлять діти. Всі вони проходили так звані «фільтраційні табори», де окупанти визначали благонадійність українців, причетність їх до служби в силових структурах та органах державної влади.

ЄСПЛ досліджує переміщення на територію Росії ще влітку 2014 р. загалом 85 українських дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування, з інвалідністю та вадами розвитку.

Незаконного вивезення дітей-сиріт з Донецької та Луганської

областей на територію Росії стосується одна з п'яти справ України проти РФ, що перебувають у провадженні Європейського суду з прав людини – № 43800/14 [3].

На порталі «Діти війни» станом на 28 грудня 2022 року зафіксована цифра у 13876 депортованих дітей. Точної статистики депортації отримати не можна, тому що держава-агресор її фальсифікує. За найближчими даними із російських джерел РФ перевезла з України більш ніж 600 тисяч дітей. Значна частина цих дітей це – сироти, діти позбавлені батьківського піклування та діти, які залишились без нагляду батьків [4].

5 березня 2022 року Президент РФ В. Путін підписав указ про дозвіл на в'їзд дітей з територій так званих «Л/ДНР» за будь-якими наявними документами. Продовжується примусова депортація із сиротинців та інтернатів без врахування того чи мають діти батьків або опікунів на тимчасово окупованій території.

За даними аналітичного звіту «Примусова депортація дітей в РФ», який підготували «Східна правозахисна група» й «Інститут стратегічних досліджень та безпеки», росіяни ухвалюють рішення організувати додаткові заходи із сегрегації дітей за ознакою стану здоров'я. Щонайменше 11 тисяч українських дітей Росія викрала і намагається незаконно всиновити [4].

Згідно четвертої Женевської конвенції, яка регламентує питання захисту цивільного населення в умовах війни, цивільний громадянин не може бути депортований або переміщений на територію країни-агресора, оскільки це є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Російські агресори розгромили дитячі будинки, садочки, школи, повбивали батьків, вивозять, як тваринок, в автобусах дітей, оголошуючи це доброчинною акцією «врятування діток». Такі дії є злочином. За це порушені кримінальні справи в Україні за статтею 438 Кримінального кодексу України – порушення законів та звичаїв війни. Так само Конвенція ООН про права дитини говорить про те, що під час війни діти мають бути максимально розміщені на території своєї країни і передані в сім'ї своїх родичів [5].

Наприкінці січня цього року верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Ґранді заявив, що Росія порушує фундаментальні принципи захисту дітей у воєнний час, видаючи українським дітям російські паспорти та віддаючи їх на усиновлення до російських родин [6].

Дар'я Герасимчук, уповноважена президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, заявила, що її відомству вдалося ідентифікувати та верифікувати дані 13899 дітей, які були викрадені та депортовані російською армією [6].

За злочини щодо незаконного примусового переміщення українських дітей Міжнародний кримінальний суд у Гаазі 17 березня 2023 р. видав міжнародні ордери на арешт Володимира Путіна, а також Уповноваженої з прав дитини РФ Марії Львової-Бєлової [7].

27 квітня 2023 р. ПАРЄ ухвалила резолюцію про геноцид українського народу.

Президент В. Зеленський назвав це рішення важливим політичним результатом та наголосив, що воно допоможе глобальній роботі з притягнення Росії загалом та Путіна зокрема, до відповідальності за геноцидну політику проти України [8].

Використовуючи різноманітні форми та методи, російська окупаційна влада втілює завдання «Спеціальної військової операції» щодо найціннішого нашої держави – дітей. Це насамперед переселення із окупованих територій вглиб РФ, яку можна назвати депортацією, усиновлення, а потім і повернення табори усиновлених дітей, перевиховання у військово-патріотичному дусі, у такому таборі в Чечні знаходиться понад 200 дітей, зміна імен та прізвищ дітей, роздавання російських паспортів у спрощеному режимі. Усі ці дії є наперед спланованими акціями із грубим порушенням міжнародного гуманітарного права і носять ознаки геноциду.

Отже, рашистський режим заперечує ідентичність, історію та культуру України; фізично знищує всіх громадян з проукраїнською позицією та поглядами; знищує на окупованих територіях інтелігенцію вчителів, митців, носіїв української культури; використовує українських дітей для покращення свого генофонду; знищує житлові будинки мирних жителів; з метою зміни ідентичності, запроваджує в освітніх закладах навчання на російській мові, по російських навчальних програмах; вилучає та знищує українські книги з бібліотек, масове грабує українські музеї, викрадає артефакти, що вказують на давню історію українців; використовує «м'яку силу» УПЦ МП, як інформаційний рупор кремлівської пропаганди та ін.

Всі ці ознаки свідчать про геноцид українського народу рашистським режимом В. Путіна. Останні резолюції ПАРЄ свідчать про те, що рашистська влада та її поплічники будуть притягнуті до відповідальності і покарані за скоєні злочини геноциду проти українського народу.

Список використаних джерел:

1. Рендюк Теофіл. Вимушена міграція в умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. *НАН України. Новини*. 9 червня 2022 р. URL: https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9149 (дата звернення: 27.04.2023).
2. Філіпчук Ліліана, Сирбу Олена. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022 р.). *Gedos*. *Міграція*. 27 червня 2022. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-%E2%80%94-10-chervnya-2022.pdf (дата звернення: 27.04.2023).
3. Самченко Валентина. Депортація українських дітей в росію набула ознак геноциду. *УКРІНФОРМ*. 10 лютого 2023 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3668591-deportacia-ukrainskih-ditej-v-rosiu-nabula-oznak-genocidu.html (дата звернення: 29.04.2023).
4. Адамова Катерина. Депортація українських дітей до Росії: хронологія злочину. *Lb.ua. Дорослий погляд на світ*. 30 грудня 2022 р. URL: https://lb.ua/blog/kateryna_adamova/540942_deportatsiya_ukrainskih_ditey.html (дата звернення: 30.04.2023).

5. Філіпішина Аксна. «Потрапили вже до 57 регіонів Росії»: Філіпішина про депортацію українських дітей. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 21 лютого 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/potrapyly-vzhe-do-57-rehioniv-rosii-filipishyna-pro-deportatsiiu-ukrainskykh-ditey/ (дата звернення: 30.04.2023).
6. Американські дослідники опублікували звіт про те, як Росія депортує і «перевиховує» тисячі українських дітей. *Радіо Свобода*. 14 лютого 2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-deportatsia-ditey-derzhdep/32271570.html (дата звернення: 30.04.2023).
7. Міжнародний суд у Гаазі видав ордер на арешт Путіна. Що означає це рішення? *BBC NEWS Україна*. 17 березня 2023. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjmz0e49z3yo (дата звернення: 27.04.2023).
8. Доломанжи Антоніна. Зеленський відреагував на резолюцію ПАРЄ про геноцид українського народу. *УНІАН*. 27 квітня 2023. URL: https://www.unian.ua/world/zelenskiy-vidreaguvav-na-rezolyuciyu-parye-pro-genocid-ukrajinskogo-narodu-12236112.html (дата звернення: 29.04.2023).

Ключові слова: міграція, російська окупаційна депортація, геноцид українського народу, рашизм.

Key words: migration, Russian occupation deportation, genocide of the Ukrainian people, racism.

БРИНЮК КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ ЯК ПОДОЛАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Однією з проблем, що активно обговорюється світовим співтовариством, є досягнення ґендерної рівності у країнах з різним рівнем розвитку. Жінки та чоловіки у значній кількості держав виступають за припинення статевої нерівноправності, відновлення рівного становища представників обох статей у соціальній, культурній, економічній та політичній сферах, усунення будь-яких утисків з боку суспільства чи владних інституцій відповідно до ґендерної приналежності людини. Зазначена проблематика не втрачає своєї актуальності і з точки зору забезпечення подальшого економічного розвитку. У глобальному масштабі 38 % людського капіталу становлять жінки. З економічної точки зору, людський капітал може зрости на 21,7 % у всьому світі, а загальний добробут – на 14,0 % в разі ґендерної рівності щодо доходів [1]. Таким чином, можна зазначити, що збереження ґендерної нерівності веде до економічних втрат для всього людства.

Одним із інструментів, які широко використовуються для оцінки гендерної проблеми, є Глобальний індекс гендерного розриву, що слугує

для порівняння прогресу у досягненні гендерного паритету та гендерної нерівності у країнах за чотирма параметрами: економічні можливості, освіта, охорона здоров'я та політичне лідерство. Аналіз регіональної групи Східної Азії демонструє, що країни, які входять до групи, у 2022 р. усунули 69 % свого гендерного розриву, дещо підвищивши свої показники порівняно з 2021 р.: 13 із 19 країн покращили свій показник. Але з такими темпами регіону знадобиться 168 років, щоб повністю усунути гендерний розрив [2].

До ключових причин гендерної нерівності науковці відносять релігійні чинники, стереотипні уявлення, гендерні установки. Зазначені причини є взаємопов'язаними між собою, впливаючи на вибір поведінки, визначаючи людський світогляд. Прагнення до самодостатності та реалізації у різних сферах життєдіяльності, передбачає подолання стереотипів, які постійно нав'язує суспільство, заважаючи всебічному особистісному розвитку, оскільки виникає обмеження вибору роду занять, гендерний поділ професій. Зазначене вимагає усунення причин гендерних установок, які формуються в процесі розвитку людини на основі стереотипів, отриманого досвіду, настанов, релігійних вірувань тощо [3].

Суттєвим чинником ускладнення гендерної проблематики країн Східної Азії є й наявність складних етнополітичних процесів, що передбачають прояв соціально-економічних, етнокультурних, історичних, політичних, правових чинників [4]. Враховуючи історичний розвиток та формування країн Східної Азії, особливу культуру, що виникла в даному регіоні, стереотипи, які домінують у всіх сферах суспільства, найскладнішим у вирішенні даної проблеми може стати зміна системи патріархату, що є усталеною, при якій жінки на підсвідомому рівні не хочуть і не прагнуть займати високі посади. Крім того, причиною є небажання зміни стабільного становища в суспільстві, що особливо характерно для жителів Східної Азії, для яких властивий високий ступінь уникнення невизначеності. Роботодавці у Східно Азіатському регіоні мають визнати, що робоче місце слугує для реалізації власного потенціалу та внеску у розвиток суспільства. Слідом за зламом усталених уявлень про жінок у трудовій сфері мають відбутися подальші зміни в різних сферах суспільного життя: сприйняття жінки має відходити від стереотипу «слабкої» соціальної групи, яка може бути схильна до примусу, тиску та інших форм морального чи фізичного насильства. Суттєвими мають бути зміни не лише у сфері праці, а повна трансформація способу життя, який ґрунтується на віковій історії Азійських держав.

Отже, усунення гендерного розриву в соціальній, економічній та політичній сферах у країнах Східної Азії має вирішальне значення для забезпечення сталого та інклюзивного зростання регіону. Незважаючи на те, що жінки становлять майже половину населення світу, у більшості країн вони залишаються на узбіччі процесу прийняття рішень і більш вразливі для економічних потрясінь, ніж чоловіки. Завданням держави стає пом'якшення наслідків різних криз таким чином, щоб жінки мали можливість брати участь у зусиллях по відновленню

економіки та розробці нових норм, обумовлених впливом стихійних лих, пандемії, на основі рівних прав трудової діяльності чи підвищення цінності неоплачуваної роботи по дому. Нові підходи до гендерної рівності дасть можливість переосмислити підходи до державної політики та управління та закласти в їхню основу прагнення до благополуччя населення. Жінкам країн Східної Азії, які довгий час несли суспільний тягар етнополітичних стереотипів та другорядності своїх соціальних установок, належить відіграти важливу роль у формуванні інклюзивного та стійкого майбутнього, де вони мають отримати можливість зробити власний внесок у процеси економічного та культурного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Wodon Q., De La Briere B. Unrealized potential: the high cost of gender inequality in earnings. Unrealized Potential: The High Cost of Gender Inequality in Earnings. World Bank, 2018. URL: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/dd323015-38e8-53a7-b4b8-4f9e72f78eb3
2. Global Gender Gap Report 2022. World Economic Forum, 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
3. Камінська Н. В., Пашко Д. В., Романова Н. В. Причини виникнення гендерної нерівності. Юридична психологія. 2018. Т. 23. № 2. С. 30–47.
4. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт : монографія. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна нерівність, етнополітичні процеси, стереотипи.

Key words: gender equality, gender inequality, ethnopolitical processes, stereotypes.

ВОЗНЕНКО ЛЕОНІД ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Дослідження європейських засад місцевого самоврядування є дуже актуальним у сучасному світі, оскільки місцеве самоврядування є важливим аспектом політики та управління на рівні місцевих територій. Це означає, що місцеві органи влади мають значний вплив на життя громадян, на економічний та соціальний розвиток регіонів та країн в цілому.

Європейські засади місцевого самоврядування – це комплекс правових, інституційних та політичних принципів, які регулюють взаємовідносини між місцевими органами влади та громадянами, що проживають на відповідній території. Ці засади базуються на принципах демократії, правової держави та рівності перед законом,

та мають на меті забезпечити ефективне та відповідальне місцеве управління.

О. І. Стемковська у своїй дисертаційній роботі зазначає, що «засади та принципи побудови сильного й ефективного місцевого самоврядування визначаються міжнародно-правовими документами локальної демократії, передусім Європейською хартією місцевого самоврядування. Цей нормативний акт визначається як стандарт місцевої демократії для країн-членів РЄ. Основні його норми містять стандарти щодо організації місцевого управління на засадах самоврядування, володіючи обов'язковою юридичною силою, гарантують адміністративну, політичну й фінансову незалежність місцевих влад» [1, с. 78].

Цікавою є також думка О. М. Чернеженко, яка вважає, що «Європейська хартія місцевого самоврядування визначає сутність і зміст загальних для Європи основ місцевого самоврядування, які, на думку вчених, полягають в гарантуванні державою права та реальної здатності територіальних спільнот громадян (жителів) та обраних ними представницьких органів вирішувати самостійно, під свою відповідальність певне коло питань, діючи в межах конституції та законів відповідної держави» [2, с. 192].

На нашу думку, до основних засад місцевого самоврядування в Європі слід віднести наступні: 1) принцип місцевої самостійності – цей принцип забезпечує, що місцеві органи влади мають право приймати рішення та виконувати функції відповідно до потреб та інтересів своєї громади. Це означає, що державні владні органи не можуть втручатися в місцеве самоврядування без належної причини; 2) прозорість та відкритість – місцеві органи влади повинні забезпечувати відкритість та доступ до інформації про свою діяльність, прийняті рішення та використані фінансові ресурси; 3) підзвітність – місцеві органи влади повинні бути підзвітні громадянам та відповідати за свої рішення та дії; 4) участь громадськості – місцеві органи влади повинні забезпечувати можливість для громадянської участі в прийнятті рішень та мають враховувати думки та інтереси громадян; 5) Фінансова автономія: місцеві органи влади повинні мати достатньо фінансових ресурсів та право на їх власне управління, щоб забезпечити ефективне виконання своїх функцій та відповідальне управління місцевими ресурсами. Зокрема, це означає, що місцеві органи влади повинні мати право на збір податків та інших місцевих зборів, а також на отримання дотацій та інших форм фінансової підтримки з державного та міжнародного рівнів; 6) розширення повноважень – місцеві органи влади повинні мати достатньо повноважень для виконання своїх функцій та повноважень. Це включає право на прийняття рішень з питань місцевого бюджету, управління місцевими послугами, розвиток місцевого господарства, реалізацію проектів з місцевого розвитку та інші; 7) децентралізація – місцеві органи влади повинні мати достатньої самостійності та повноважень для забезпечення рівномірного розвитку територій та рівної доступності до місцевих послуг та інфраструктури. Децентралізація також передбачає делегування повноважень та відповідальності з центрального рівня до місцевих органів

влади; 8) підтримка місцевого розвитку – місцеві органи влади повинні мати можливості та підтримку для розвитку місцевих економічних та соціальних ініціатив, а також здійснення інвестицій у місцевий розвиток. Це може забезпечуватися шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату.

Для України європейські засади місцевого самоврядування можуть стати важливим зразком для розвитку місцевого самоврядування в країні та забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. Децентралізація та розширення повноважень місцевих органів влади, фінансова автономія та підтримка місцевого розвитку є важливими складовими для ефективного функціонування місцевого самоврядування.

На сьогодні в Україні вже запроваджено процес децентралізації, який передбачає делегування окремих повноважень та фінансових ресурсів від центральних органів влади до місцевих органів влади. Також український уряд забезпечує підтримку розвитку місцевих громад та місцевих економічних ініціатив, зокрема шляхом надання грантів та інших форм фінансової підтримки.

Проте, ще є багато завдань, які потрібно вирішити для повноцінного функціонування місцевого самоврядування в Україні, зокрема забезпечення фінансової автономії місцевих органів влади, підвищення їх впливу на розвиток місцевих територій та підтримку місцевих ініціатив, а також покращення законодавчої бази щодо місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Стемковська О. І. Особливості імплементації європейських стандартів у діяльність органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 235 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/dis_stemkovska.pdf (дата звернення 08.05.2023).
2. Чернеженко О. М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасницях Європейського Союзу та в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ : НАВС, 2019. 521 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/14724/5/dysert_chernezhenko.pdf (дата звернення 08.05.2023).

Ключові слова: європейське місцеве самоврядування, місцеве самоврядування, місцеве самоврядування в Україні, євроінтеграція України, засади місцевого самоврядування в Європі.

Key words: European local self-government, local self-government, local self-government in Ukraine, European integration of Ukraine, principles of local self-government in Europe.

КОСОВ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ЧИННИКИ УСПІШНОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ РОЗУМНОГО УРЯДУ В ШВЕЙЦАРІЇ

Практика зарубіжних країн показує значний потенціал цифрової трансформації для публічного управління. Цифрові технології виступають ефективним сучасним інструментом взаємодії держави та громадянського суспільства [2].

Така практика призвела до пожвавлення інтересу з боку науковців та політиків Швейцарії до аналізу даного напрямку. В результаті Лабораторією розумного уряду (Smart Government Lab), створеною 2017 року, у співпраці з містом Санкт-Галлен і міжнародною організацією PricewaterhouseCoopers (PwC) було розроблено та видано у 2019 році посібник «Розумний уряд: для політичних та адміністративних керівників». Його завдання – розробка нових, орієнтованих на практику підходів, використовуючи цифрові технології, які збільшують інноваційні можливості адміністрації та покращують надання послуг.

За результатами досліджень було визначено чотири групи факторів успіху, які сприяють запровадження розумного уряду: 1) лідерство та стратегія; 2) організаційна трансформація; 3) публічний дискурс та обізнаність про цифровізацію; 4) співпраця в масштабах Швейцарії [4].

Перша група факторів (лідерство і стратегія) пов'язані з необхідністю координації зусиль відділів та директорів державних адміністрацій. Міжфункціональний і орієнтований на процеси підхід розумного уряду вирівнює та визначає пріоритети зусиль та інвестицій у багатьох департаментах.

Крім того, ключем до успіху розумних урядових ініціатив є стратегія. Успішна стратегія, на думку дослідників, залежить від чотирьох факторів: розумний уряд має бути постійним пунктом порядку денного; необхідно створити спільне розуміння бачення, стратегії та обов'язків завдяки процесу узгодження, в якому беруть участь основні зацікавлені сторони з усіх департаментів/ управлінь і відповідних рівнів уряду, а також із політики та адміністрації; стратегія потребує визначення пріоритетів для успішної її реалізації, що в свою чергу вимагає чесного публічного дискурсу щодо розумного уряду; стратегія розумного уряду має бути включена в загальну стратегію відповідної громади, що забезпечить ефективне та динамічне реагування на потреби населення та підприємств, покращення результатів та досягнення активної участі для підтримки розвитку громади.

Друга група факторів полягає в організаційній трансформації, яка має виконати такі завдання, як стратегічний контроль ресурсів, проектів і заходів; координація, обмін знаннями та стандартизація; розробка та впровадження нових послуг і рішень; формування нових навичок.

Виконання означених завдань можливо на основі створення міжвідомчого або міждирекційного керівний комітет. Прикладами таких інституцій є комітет «Цифрове адміністрування та контроль над ІКТ» («Steuerung Digitale Verwaltung und IKT») кантону Цюріх, що координує реалізацію стратегій «Цифрове адміністрування 2018–2023» та «Нові кантональні ІКТ», а також він готує проекти рішень уряду щодо впровадження інструментів цифровізації [1].

Розробкою, втіленням і впровадженням нових послуг та процесів повинні керувати децентралізовані підрозділи, що мають бізнес-компетентність, знання зацікавлених сторін і існуючих процесів. Крім того, посадовці публічної служби також мають розвивати нові навички в сфері управління технологіями та даними, кібербезпеки, бізнес-аналізу і моделювання, управління змінами та інноваціями тощо.

Розумний уряд вимагає нової культури та принципів дизайну послуг з акцентом на такі принципи: спочатку цифрові технології (Digital First); культура, орієнтована на дані; співпраця в різнорідних командах та обмін знаннями; інновації, гнучкість і підприємливість [4].

Також передбачається впровадження нового підходу до управління людськими ресурсами з адаптуванням критеріїв найму, навчання та підвищення кваліфікації до вимог розумного уряду, в основі чого лежить принцип навчання протягом усього життя.

Третя група факторів – публічний дискурс та обізнаність – передбачає забезпечення високого рівня поінформованості суспільства про цифровізацію, що в результаті викликає активізацію політичної участі та зростання довіри до розумного уряду в рамках політичного дискурсу. Політики та особи, які приймають державні рішення, повинні заохочувати публічне обговорення розумного уряду, пояснюючи переваги, визначаючи бачення, усуваючи занепокоєння та збільшуючи довіру.

Четверта група факторів – співпраця та кооперація зусиль в рамках країни. У прийнятті політичних рішень і впровадженні інтелектуального уряду та цифровізації в державному управлінні Швейцарії бере участь значне коло суб'єктів (федеральний уряд, кантони, муніципалітети, електронний уряд Швейцарії, а також спеціалізовані комісії та асоціації, такі як Швейцарська ІТ-конференція). Розподіл завдань іноді нечіткий, що призводить до певного ступеня невизначеності між суб'єктами і стоїть на шляху узгодженого спільного контролю. Щоб усунути невизначеність публічного управління та негативні наслідки, політики повинні оптимізувати екосистему розумного уряду в Швейцарії за підтримки державних адміністрацій.

Конференція кантональних урядів опублікувала позиційний документ, у якому закликає саме до такого роз'яснення обов'язків на національному рівні («Cartographie des acteurs et des responsabilités dans le domaine de l'administration numérique»/»Картографія учасників та обов'язків у сфері цифрового управління) [3].

Отже, розумний уряд вимагає федеральної, загальної Швейцарської співпраці в політичній системі та на всіх рівнях штатів. Тому ролі та повноваження мають бути чітко визначені, щоб уникнути неузгодженості та забезпечити правову основу і сумісні технічні системи.

Відповідно до позиції Конференції кантональних урядів, органи влади можуть досягти більш тісної співпраці лише за умови дотримання встановлених стандартів (наприклад, від eCH34), а загальні платформи (наприклад, SIK/CSI, електронні операції Швейцарії, Електронне правосуддя) зміцнюються для спільної розробки та виконання рішень (наприклад, eMovingCH, Suisse ePolice, Lady Justice). Це означає, що рішення федеральних відомств, кантонів та муніципалітетів мають бути сумісними, модульними та придатними для багаторазового використання. Це призведе до зростання числа інноваційних та економічно ефективних рішень.

Таким чином, врахування та впровадження в життя означених факторів успіху розумного уряду дає можливість підвищити успіх розумних урядових ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Kanton Zurich. (n.d.). Digitale Verwaltung. Kanton Zurich. https://www.zh.ch/de/politik-staat/kanton/kantonale-verwaltung/digitale-verwal-tung.html
2. Kormych L. & Kormych A. (2019) E-Democracy and Enhancing Public Administration in Ukraine: The Issues of Transition. *In State and Law in The Context of Globalization: Realities and Prospects*. Lviv – Torun : Liha–Pres. http://dx.doi.org/10.36059/978-966-397-182-7/52-70
3. Lignes directrices des cantons relatives à l'administration numérique. 27 septembre 2018. URL: https://kdk.ch/fileadmin/redaktion/themen/e-government/leitlinien/leitlinien-e-government_20180927-f.pdf
4. Singler S., Baldinger G., Guenduez Ali A., Schedler K., Tomczak T. (2019). Smart Government: Ein Handbuch für Führungskräfte aus Politik und Verwaltung. PwC. https://www.pwc.ch/de/publications/2019/Smart%20Government%20Ein%20Handbuch%20für%20Führungskräfte_DE_web.pdf

Ключові слова: цифровізація, розумний уряд, організаційна трансформація, Швейцарія.

Key words: digitalization, smart government, organizational transformation, Switzerland.

КОСТЕНКО ВІАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

До повномасштабної війни в Україні міграційна політика була одним із формальних напрямків діяльності української влади і гостро не стояло питання щодо повернення наших громадян. Після того як Україна отримала офіційний статус кандидата в члени ЄС та здійснює підготовчі заходи до подальшого вступу в ЄС ми бачимо це на прикладі змін законодавства і приведення цього законодавства до більш високих європейських, міжнародних стандартів.

Політика держави – це певні домовленості між громадянином і державою, адже саме домовленості є правами людини. Чим більше держава дотримується прав людини, тим більше економічних зростань і економічної привабливості для країни.

Зі слів експерта БФ «Право на Захист» Юлії Черватюк, «в міграційній політиці України до війни не робилося активних дій по поверненню українських громадян. Така політика була формальною і не зацікавленою в тому, щоб наші громадяни вертатись. Стосовно залучення трудових мігрантів в інших країнах, в України, враховуючи те, що записано в стратегії, не настільки була сильна міграційна привабливість».

Враховуючи дані агентства ООН у справах біженців [1], приблизно 4,8 мільйона біженців (станом на 6 грудня 2022 року) були зареєстровані у статусі шукачів тимчасового притулку. Основна кількість таких подань – у Польщі, а також Німеччині, країнах Балтії, Румунії і Словаччині.

Відповідно до даних МЗС, станом на 1 лютого 2023 року загальна кількість громадян України, які перебувають за кордоном, становить майже 8 млн (7 989 027) осіб. Із них дорослих громадян України – близько 5,84 млн (5 841 619) осіб. Водночас на консульському обліку станом на 12 грудня 2022 року перебувало 448 592 громадян України [2].

На жаль воєнна ситуація в Україні призвела до того, що велика кількість мігрантів вже переповнила країни ЄС, які на сьогодні не знають як розмістити всіх біженців за відсутності належного критерію розподілу їх, які мають самостійний статус та можуть вільно пересуватися країнами ЄС.

Європейське агентство з охорони кордонів ЄС Frontex станом на жовтень 2022 року зареєструвало близько 280 тисяч нелегальних перетинів. Це на 77 відсотків більше, ніж у 2021 році і також це найбільша кількість з часу піку так званої «кризи біженців» у 2015 і 2016 роках. У своїй аналітиці ризиків до 2032 року Frontex очікує, що міграційний тиск на Європу продовжить зростати. «Актуальні міграційні кризи та кризи біженців на південних і східних кордонах ЄС вказують на те, що ЄС, дуже ймовірно, переживатиме ще більше таких подій. Поєднання складної геополітики, турбулентності у галузі безпеки та тенденцій у більш конфліктному багатополярному світі вестимуть до потрясінь, які докорінно змінять багато регіонів і країн», – йдеться в аналізі Frontex. Оскільки міграційні рухи становлять серйозну загрозу безпеці зовнішніх кордонів Європи, для посилення охорони зовнішніх рубежів Frontex рекомендує вжити комплексні заходи [3].

На сьогодні, країни так званого «першого виїзду» – Греція, Італія, Іспанія, Угорщина та Хорватія дозволяють міграційним потокам просуватися далі на північ. Водночас такі країни як Австрія та Німеччина скаржаться на те, що тисячі мігрантів подають заявки на притулки у них, а повинні були б звертатися до органів вищевказаних країн.

З таким протиріччям країн ЄС щодо приймання біженців, необхідно ухвалювати нові закони з новими підходами щодо відповідальності та солідарності у міграційній політиці ЄС та політиці надання притулку.

Так звана добровільна система розподілу шукачів притулку з «країн першого в'їзду» серед всіх країн ЄС знову зазнала невдачі на прикладі Італії, уряд якої припинив пускати взагалі мігратів та організовує блокадні заходи Лівії та Тунісу в південному Середземному морі. Крім цього, беручи до уваги механізм дій на кордонах Західної Європи, так званого балтійського маршруту, на зовнішніх кордонах ЄС в Угорщині, Хорватії, Греції та Болгарії спостерігаємо «відтісняння» мігрантів, які вже досягли території ЄС, їх примусово змушують повертатися назад. З цим, міграційна політика ЄС пропонує країнам Західних Балкан додаткову допомогу та рекомендації щодо захисту кордонів.

Проблемна ситуація на сьогодні виникає і в Австрії, яка тільки той рік прийняла сто тисяч заявок про надання притулку. Австрія, Німеччина та інші країни проводять постійний прикордонний контроль, якого фактично більше не мало б бути в країнах Шенгенської зони. Здійснюється контроль на внутрішніх кордонах у багатьох місцях Європи – австрійсько-угорський кордон, німецько-австрійський, чесько-словацький. Це ще один доказ того, що система зараз багато де не функціонує. Тому Австрія блокує вступ до Шенгенської системи Румунії та Болгарії.

У 2023 році буде зроблена ще одна спроба модернізувати правила Шенгенської зони без систематичного прикордонного контролю. Метою є скасування тимчасового прикордонного контролю через міграційні рухи, а також інтеграція до спільного простору Болгарії та Румунії.

Напружена ситуація є і у країнах Польщі та Литві. Переселення біженців з метрополій до провінції є сьогодні серйозним викликом для місцевої влади. У великих містах – довгі черги з українців за отриманням PESEL (ідентифікаційний номер), обмежена кількість вакансій, що швидко заповнюються, труднощі з влаштуванням дітей до переповнених шкіл та дитсадків і т.п.

Як бачимо, міграція українців в період воєнного стану набула масштабності. Країни ЄС по різному ставляться до напливу біженців. Мігранти створюють додаткові виклики для державних фінансів у короткостроковій перспективі, якщо вони залишатимуться в країнах перебування на термін, довший ніж кілька років, і стануть активними учасниками ринку праці, для цих країн вплив на бюджет й економічне зростання найімовірніше буде позитивним. Адже підтримка економічного зростання проявлятиметься через державне споживання, зокрема через витрати на освіту й охорону здоров'я, житлово-комунальну інфраструктуру. Найбільше навантаження припадатиме на країни-сусіди України та країни Балтії. Однак чистий фіскальний ефект для Європи в довгостроковому періоді буде додатним, оскільки українці активно інтегруються в європейський ринок праці.

Список використаних джерел:

1. Що зміниться у міграційній політиці ЄС в 2023 році. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.92194970.188031801.1670859078-711474979.1670859078

2. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організаці. https://www.oporaua.org/report/viyna/24523-vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodniorganizatsiyi?gclid=CjwKCAjwjMiiBhA4EiwAZe6jQ_Ndrk3zD2IbtrHWjLaK03FG2C4Kape9jPSSHEgTigJH1ftLMq1KWRoCZtUQAvD_BwE
3. Що зміниться у міграційній політиці ЄС в 2023 році. https://www.dw.com/uk/so-zminitsa-u-migracijnij-politici-es-v-2023-roci/a-64220445

Ключові слова: міграційна політика, політика держави, міграція українців, біженці, воєнний стан.
Key words: migration policy, state policy, migration of Ukrainians, refugees, martial law.

ЛИСЯНСЬКИЙ ПАВЛО ЛЕОНІДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ЗОВНІШНЬО-ІНСПІРОВАНИЙ СЕПАРАТИЗМ В УКРАЇНІ

Ідеї сепаратизму носять радикальний, екстремістський характер, аж до ідеї відокремлення деяких регіонів з метою створення окремих незалежних держав, що може негативно вплинути на мирне існування держав. Сепаратизм становить загрозу міжнародній регіональній, національні стабільності. На даний момент у науці немає точного визначення поняття «сепаратизм». В одному з міжнародних документів – Шанхайської конвенції 2001 р. – дається таке визначення сепаратизму: «діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, у тому числі на відокремлення від неї частини її території, або дезінтеграцію держави, що здійснюється насильницьким шляхом, а також планування та підготовка такого діяння, допомога його вчиненню, підбурювання до нього і переслідувані у кримінальному порядку відповідно до національного законодавства сторін» [1, с. 1]. Існують різні форми вияву сепаратизму. Залежно від сфери прояву він поділяється на економічний сепаратизм, правовий сепаратизм, ідеологічний сепаратизм. Залежно від кількості акторів він поділяється на двосторонній та багатосторонній. Якщо основу класифікації лежить ідеологія, то сепаратизм буває етнічний, релігійний, регіональний.

Проте, крім класифікацій форм сепаратизму, потрібно звернути увагу на джерела розповсюдження сепаратизму, а також кінцеву мету. Залежно від політичної мети сепаратизм ділиться на сецесію, іредентизм та автономію, де сецесія – вихід зі складу держави якоїсь її частини; іредентизм – етнічне об'єднання, у якому порушується питання возз'єднання території, де проживає іредента, у якому їх етнос становить більшість; автономія – здобуття незалежності, здатність територіальної освіти керуватися власними нормами та правилами у певних межах. Критерії розповсюдження сепаратизму можуть бути

зовнішніми або внутрішніми. Історично сепаратизм виник як реакція на складання поліетнічних державних формувань. Тобто етнічні меншини, які компактно проживали у окремому регіоні країни, та складали більшість населення регіону були незадоволенні політикою урядового центра відносно регіону де вони мешкали, а тому починалися політичні процеси направлені на розширення повноважень регіону у складі країни – автономізацію, або сецесію – вихід регіону зі складу країни. У багатьох випадках спалаху сепаратизму в тих, чи інших країнах процеси сепаратизму розглядалися, як прагнення меншин звільнитися з-під влади імперського або урядового центру. У період з XX по XXI століття на планеті виникло більше 53 основних очагів сепаратизму. Сепаратистські рухи розрізняються мотивацією, ступенем радикалізму, методами та способами досягнення цілей. Як, було зазначено вище, загалом основними причинами розвитку сепаратистських процесів, було прагнення меншин протистояти політичному центру, та отримати більше свободи у прийнятті політичних рішень для свого регіону.

Після розпаду СРСР, незалежність отримали 15 країн, які входили до радянського союзу, як республіки. Російська федерація, як незалежна держава почала проводити політику направлену на відновлення «радянської імперії» у новому форматі [2, с. 5–27]. Чинники через які виникають прояви регіонального сепаратизму у різних країнах, мають індивідуальні ознаки та можуть в подальшому набути розвитку через декілька чинників розвитку сепаратизму» [3, с. 108–123].

Аналогічної думки додержуються і такі авторитеті експерти з питань регіонального сепаратизму, як MatthiasBieri, Piotr Oleksy, Marta Studenna-Skrukwa, Kamil Całus. Втім, регіональний сепаратизм в Україні є явищем унікальним, а його природа досліджена вкрай не достатньо. Розвиток регіонального сепаратизму в Україні перш за все пов'язаний з діями інших держав, які направлені на політичний вплив в середині нашої країни, кінцевою метою якого є євро-азійська інтеграція України. Так, в статті ««Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу», український дослідник О. Хоменко акцентує увагу саме на зовнішньому факторі розвитку сепаратизму в Україні: «Москва остаточно переконалася, що сепаратизм в регіоні може бути інспірований лише зовнішніми чинниками, що спонукало її перейти до більш агресивних стратегій закріплення свого впливу» [4, с. 82]. З початку незалежності України не було зафіксовано діяльності громадських організацій, які б вели діяльність направлену на відокремлення одного чи декількох регіонів від України, але в той же час політичні партії та окремі політичні діячи користувалися ідеологією сепаратизму у своїй діяльності.

Якщо аналізувати політичні процеси, які стали передумовами розповсюдження сепаратистських намірів окремих політичних партій та акторов України, то можна зробити висновок, що процес сепаратизму був експортований до нашої країни. Так, наприклад, перший гучний сепаратистський захід відбувся у 2004 році у місті Сєвєродонецьк Луганської області, а саме, відбувся перший Северодонецький

з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому були присутні представники південно-східних регіонів України, і де пролунали окремі заклики від'єднатися від України і створити свою Південно-Східну Українську Автономну Республіку. Перед організацію цього з'їзду передували низка подій у південно-східних регіонах України. Зокрема 26 листопада 2004 р. чергова сесія Луганської обласної ради більшістю голосів ухвалила рішення щодо створення Автономної Південно-Східної Української Республіки. Політична криза 2004 року в решті решт була вирішена та процесів сецесії не відбулось. Починаючи з 2008 року процеси сепаратизму в Україні посилюються через мережу некомерційних організацій Російської Федерації, які фінансуються через державний фонд РФ під назвою «Русский мир». У період з 2008 по 2014 рр. в Україні вже працює 14 «Русских центров» які є партнерськими організаціями фонду «Русский мир». Діяльність 51 некомерційних організацій з РФ в Україні була направлена на просування ідеології «Русского мира» в південно-східних регіонах України. Ці центри були розташовані в центральних та південно-східних регіонах України, вони вели діяльність у вигляді просвітницьких заходів серед громадськості. Така діяльність була направлена на просування ідеології «Русского мира», виховування майбутніх агентів впливу в громадському та політичному житі України, а також формувала ідеологічний фундамент для політичної підтримки проросійських політичних діячів в Україні. Наприклад в жовтні 2010 р. у м. Одеса партією «Родина» у партнерстві з «Русским центром» та Інститутом Країн СНД (громадською організацією з пропискою у РФ) було організовано конференцію «Федералізація України: від розколу до єдності». 8 лютого 2012 року в м. Луганську було проведено круглий стіл «Майбутнє Донбасу», під час якого було створено громадську ініціативну групу «Донбас за Євразійський Союз» – одну з перших організацій громадськості єврорегіону «Донбас». У листопаді 2012 року з ініціативи цього громадського руху у м. Донецьк відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Донбас у євразійському проекті», організована громадською організацією «Донецька Республіка». Такі заходи проходили систематично починаючи з 2005 року по 2014 рік за фінансовою підтримки державного фонду РФ «Русский мир», що підтверджується у звітах цього фонду. Паралельно з діяльністю російських НКО, реалізовувався проект транскордонного співробітництва під назвою «Єврорегіон», який значно підсилив сепаратистські настрої у прикордонних з Росією регіонах України. Мета даного проекту полягала у сприянні міжрегіонального прикордонного співробітництва та територіальній інтеграції за допомогою проектних та інформаційних технологій. Наприклад проект «Єврорегіон Донбас» реалізовувався між Луганською, Донецькою областями України та Ростовською, Воронезькою областями РФ. Основною метою цього проекту вважалось налагодження культурних та соціально-економічних зв'язків між прикордонними регіонами України та РФ. Але фактично створення єврорегіонів мало на миті політичні наміри, аніж економічні абокультурні. На практиці ці проекти полягали в «розмитті» кордонів

між регіонами Росії та України, які межують між собою. А їх фактичним результатом стала би подальша політична євразійська інтеграція регіонів України до РФ. У 2014 році український уряд втратив контроль над частинами Луганської та Донецької областей, а також АР Крим. Якщо Крим опинився у ситуації класичної анексії території, то у випадку з частинами Луганської та Донецької областей відбулась сецесія, яка була підтримана чисельними проросійськими мітингами. Цей процес отримав назву «Русская весна». Якщо враховувати той факт, що в Луганській та Донецькій областях проживали представники більш ніж 120 національностей, політичні процеси сецесії пройшли під гаслами політичних акторів РФ та мали гасла щодо входження територій Луганської та Донецької областей до складу Росії, можна зробити висновок, що робота російських некомерційних організацій з РФ в Україні, реалізація проектів «Єврорегіон», а також діяльність політичних партій, які просували ідеї співробітництва з РФ, мали спільну мету, яка полягала в інтеграції південно-східних регіонів України до РФ. В Україні за весь час незалежності таких випадків етнічного сепаратизму не зафіксовано, але Україна втратила контроль над певною територією, саме через сепаратизм інспірований ззовні, тобто Україна зіштовхнулася з новим видом сепаратизму – зовнішнім. Мета зовнішнього сепаратизму полягає в приховуванні цілей країни-агресора, яка намагається дестабілізувати політичну ситуацію в певній країні або посягає на зміну територіальної цілості певної країни. Досліджуючи, політичні процеси в Україні, пов'язані з регіональним сепаратизмом, можна прийти до висновку, що їх головне джерело, яке призвело до втрати контролю Україною над територіями Луганської та Донецької областей та АР Крим у 2014 році знаходиться поза межами країни. Відповідно до цього можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн.

Список використаних джерел:

1. Шанхайська конвенція від 15 червня 2001 року. С. 1.
2. Калашников М. (2022). *СССР Версия 2.0*. 2022. С. 3–27.
3. Баранов А. В. Сепаратизм в современном мире: политико-территориальный аспект. *Человек. Сообщество. Управление*. 2005. № 3.
4. Хоменко О. І. «Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу. *Українознавство*. 2018. № 3. С. 82.

Ключові слова: самовизначення, конфлікт, регіональний сепаратизм, «експортований сепаратизм», соціально-політичний конфлікт, сецесія, іредента.

Key words: self-determination, conflict, regional separatism, «exported separatism», socio-political conflict, secession, irredentism.

ОНИЩЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ В СУЧАСНИХ АВТОРИТАРНИХ ТА ДИКТАТОРСЬКИХ РЕЖИМАХ

На сьогоднішній день більшість країн світу обрали шлях демократичного розвитку суспільно – політичного ладу. Проте й досі існує низка авторитарних та диктаторських політичних режимів, які підтримують один одного для збереження своєї влади. Природа таких режимів криється у самому феномені влади, її впливу на дії та поведінку великих соціальних груп. За умов диктатури чи авторитаризму влада зосереджена або одноосібно, в руках однієї людини (диктатора), або належить невеликій групі осіб, що контролюють всі сфери суспільного життя. Як правило, вони приходять до влади незаконним шляхом: фальсифікація виборів, воєнний переворот, тощо. Диктатори не обмежені у своїй владі, вони абсолютні правителі, яких не стримують будь-які норми законодавства чи механізми громадянського суспільства. Якщо суспільні настрої сповненні невдоволення щодо політичного становища в країні, то диктаторський режим завжди використовує силові методи впливу, такі як: репресії, насильство, силовий примус, залякування, державний терор та пропаганда. Яскравими прикладами таких режимів в сучасних умовах є Російська Федерація, Білорусь, Північна Корея.

В основі подібних режимів сучасності лежать механізми політичної пропаганди, яка має деструктивний характер. Її використовують як інструмент впливу на свідомість людини. Головною зброєю пропаганди є фейкова інформація або дезінформація. Адже інформація відіграє важливу роль у суспільно – політичному житті людини, від її об'єктивності залежить усвідомлення реальної дійсності та реального стану речей, що не залежить від волі та бажання людини. Об'єктивна інформація відображає неупереджену, реальну картину світу. Саме тому, диктори, які намагаються зберегти свою владу, покладаються на технології політичної пропаганди для забезпечення суб'єктивних змін світосприйняття людини.

Застосована авторитарно-диктаторськими режимами пропаганда покликана змінювати об'єктивну реальність. Для неї є характерним:

- викривлення істини;
- підміна понять;
- масове навіювання;
- переконання.

Ці режими використовують інструменти пропаганди для конструювання власної політичної реальності, як єдино необхідної суспільно – об'єктивної істини. І в даному контексті технології пропаганди виступають ще й методом розповсюдження та зміцнення політичної влади. Факти, використані для таких цілей пропагандою, є зазвичай

спотворені та не відповідають об'єктивній реальності. І подібна пропаганда виступає формою комунікації, спрямованою на вироблення певних упереджень у великих соціальних групах [3, с. 45–62].

Дуже часто для конструювання необхідної політичної реальності у суспільній свідомості укорінюють вигадані «політичні міфи», які покликані стати стовпами ідеології та політики. Проте, істотною рисою пропаганди є її латентний характер. Ефективно діятиме пропаганда лише тоді, коли людина не усвідомлюватиме, що піддалася навіюванню ззовні, а сприйматиме насаджені упередження як власні переконання.

За морально-ціннісним критерієм пропаганда має аморальний характер, створює загальну атмосферу ненависті, роздратування та безнадійності, розповсюджує панічні настрої. Головним завданням пропаганди є не тільки сформувати певні суспільні упередження, а й викликати сильний емоційний стан. Тому, нерідко головний інформаційний посил диктаторів апелює до страхів, надій та вірувань людей, щоб зачепити емоційну складову, а згодом викликати певну поведінкову реакцію. Адже, апелюючи до страхів та вірувань людей, викликаючи хитких емоційний стан, легше маніпулювати свідомістю та впроваджувати нові «політичні міфи».

Основними характерними ознаками змісту пропаганди є системність, наявність головного посилу (центральної тези), масовість, спрощеність (легкість для розуміння будь-якою людиною). Часто метою пропаганди є створення образу ворога ззовні, якого можна подолати лише консолідуючи суспільство, що допомагає нав'язати необхідні стереотипи та упередження. Технологія створення «образу ворога», до прикладу, постійно використовується у сучасних Білорусі та Російській Федерації, де суспільствам систематично навіюється думка про зовнішніх ворогів, яких можна здолати лише об'єднавшись. Так, російська та білоруська політична пропаганда апелює до страху населення щодо можливого військового наступу держав-членів НАТО та необхідності дій на випередження. Метою пропаганди є спрощення інформації задля її сприйняття будь-якою пересічною людиною, при цьому вона конструює двовимірну картину світу, де є чітке розділення на «свій – чужий», «біле – чорне». Розподілення на біполярні «ворогуючі» табори допомагає владі виробити поведінкову реакцію стосовно «своїх» та «ворогів».

Для масового, систематичного впливу на свідомість людей, авторитарні та диктаторські режими використовують різноманітні ЗМК, так як вони орієнтовані на одночасне передавання інформації великим групам людей [2]. Так, головними джерелами пропаганди виступають: преса, телебачення, радіо, Інтернет – мережі тощо. Нерідко до пропаганди залучаються авторитетні особистості, експерти, лідери думок з різних сфер суспільного життя (спорт, мистецтво, телебачення, «селебріті», тощо). «Інфлюенсери» покликані переконати населення у правильності пропаганди, підкреслити її об'єктивність та необхідність. Також прийнято залучати всі канали комунікації задля масового розповсюдження потрібної інформації. Під заборону підпадають

ті канали комунікації, котрі суперечать загальній лінії пропаганди, або просто не погоджуються з нею. Таким чином, ЗМІ стають повністю підконтрольним інструментом впливу в руках диктаторського режиму, а незалежні «медіа» ресурси або забороняються, або переслідуються.

Світова Інтернет-мережа відкрила нові канали комунікації, що дозволяють миттєво передавати великі обсяги інформації у режимі реального часу. «Соціальні мережі» є зручним, швидким та ефективним інструментом комунікації одразу з великою групою реципієнтів. Відтак, нові канали комунікації відкрили нові можливості для політичної пропаганди. Використовуючи сучасні Інтернет – технології, поширювати пропагандистські версії щодо політики стало значно зручніше. Для ефективності політичної пропаганди залучаються люди, котрі мають загальний вплив в соціальних мережах (люди з багатотисячною аудиторією) та можуть ретранслювати думку в масову свідомість.

Політична пропаганда ґрунтується на непохитному авторитеті самого диктатора, його «сакральній місії» для історії. Саме тому, слова диктатора мають сприйматися суспільними верствами як об'єктивна істина.

В сучасних умовах військової агресії РФ проти України світ зіштовхнувся з безпрецедентною інформаційною пропагандою з боку Російської Федерації. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну, російська пропаганда повністю викривлювала істину, використовуючи інформацію як зброю. РФ систематично та довго впроваджувала методи пропаганди задля того, щоб переконати своє суспільство в необхідності ведення війни проти України, при цьому в самій Росії заборонено використовувати слово «війна», підміняючи його терміном «СВО», тобто, мова йде про підміну понять, викривлення об'єктивної реальності задля збереження політичної влади диктатора В. Путіна. За висловлювання об'єктивної думки (яка суперечить основній лінії пропаганди) щодо війни проти України у РФ передбачена кримінальна відповідальність, так званий закон про «фейки». Таким чином, російська пропаганда залучала всі можливості задля того, щоб сконструювати власну політичну реальність, в якій Росія веде війну проти всіх країн – членів НАТО, а не проти України. Риторика російської пропаганди спрямована на те, щоб ввести в оману власне суспільство та міжнародну спільноту, виставивши себе «жертвами», яким необхідно було захищатися від країн НАТО, що нібито планували наступальні дії з території України. Тим самим, Росія намагалася виправдати розпочату ними війну. Систематична пропаганда в РФ щодо «небезпеки з Заходу» почалася задовго до повномасштабного вторгнення. Російське суспільство постійно піддавалось навіюванню ідей «небезпеки», «ворога ззовні» та необхідності загальної мілітаризації. Фактично, станом на сьогодні, в РФ контролюються практично всі ЗМІ всередині держави, які використовуються як інструмент впливу пропаганди на суспільну свідомість.

Схожу риторику в пропаганді застосовує найближчий союзник Російської Федерації, самопроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко. Наративи диктатора Лукашенка мало чим відрізняються

від російської пропаганди, бо практично проводиться спільна та єдина ідеологічна лінія. Їх головні політичні тези вторять один одному та представляють єдиний погляд на систему колективної безпеки у пострадянських країнах, які, на думку диктаторів, необхідно об'єднати задля протистояння країнам-членам НАТО. Диктаторські режими О. Лукашенка та В. Путіна мають багато схожих рис між собою і виступають політичними союзниками на світовій арені. Останні диктатори Європи підтримують один одного задля збереження власної політичної влади, проте, вони лише відстрочують неминуче – кінець авторитарним та диктаторським режимам.

Список використаних джерел:

1. Castells M. Communication power, Oxford University Press, Oxford. New York, 2009. 571 p.
2. Mickle Sproul J. Channels of propaganda, Bloomington. IN : Eric/Edinfo Press, 1994.
3. O'Donnell V. & Jowett G. S. Propaganda as a form of communication, in Ted J. Smith III. Propaganda: a pluralistic perspective, Praeger, New York, 1989. Pp. 45–62.

Ключові слова: політична пропаганда, політичні технології, диктаторський режим.

Key words: political propaganda, political technology, dictatorship.

САВОН КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ ПРОЄКТІВ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Євробачення, Чемпіонати світу з футболу, Літні Олімпійські ігри, Зимові Олімпійські ігри, Церемонія вручення нагород премії Американської академії кінематографічних мистецтв та наук «Оскар» – всі ці події об'єднує декілька факторів: 1) масовість; 2) розважальний характер; 3) об'єднання задля миру. З початком повномасштабного вторгнення українське суспільство залучаючи іноземний ресурс акцентує громадськість на бойкотуванні держав-агресорів на міжнародній арені.

Міжнародні змагання є проявом культурної дипломатії. А культурна дипломатія заснована на п'яти принципах: «1. Повага та визнання культурного розмаїття та спадщини; 2. Постійний глобальний міжкультурний діалог; 3. Справедливість, рівність і взаємозалежність для всіх; 4. Захист глобальних прав людини; 5. Глобальний мир і стабільність» [1].

Подібні принципи відображають мету міжнародних змагань. Загалом міжнародні змагання виступають інструментом культурної дипломатії.

Початок міжнародних змагань можна пов'язати з Стародавньою Грецією (Олімпійськими іграми). Враховуючи особливості тогочасного устрою кожне античне грецьке місто виступало як окремий міжнародний гравець створюючи міжнародну спільноту тогочасного світоустрою. Такий «ритуал» ніс в собі ціль – об'єднання, тож з плином часу актуальність «подібних ритуалів» (музичних, спортивних, культурних, наукових змагань) досі не втрачає своєї цінності.

Бойкот деяких учасників в сучасному світі доводять престижність, цінності та свободи міжнародних конкурсів, основою створення яких і мало за мету співдружність та мир. Особливістю для впливу країн на політичні процеси є залучення телевізійної, а також Інтернет-аудиторії до глобальних змагань. Цей аспект створює можливості для держав репрезентувати свій бренд.

П. Джордан пов'язує пісенний конкурс Євробачення з національним брендингом. Євробачення це найстаріша телевізійна програма у світі [2, p. 49]. Тож країни-учасниці Євробачення використовують можливість виступу для презентації своєї держави, а також своєї мови. Україна здобувала перемогу, проводила Євробачення у Києві – тим самим підкреслюючи свою європейську приналежність.

Незважаючи на правила багатьох подібних конкурсів бути аполітичними, в світі політики це не є можливим. Суспільні потрясіння є музою для митців, емоційним виходом креативності, що стає предметом мистецтва. Культура, незважаючи на її споживача, уособлює відповідь суспільним настроям, виходом проблеми, що турбує світ.

Вчені К. Фрікер та П. Джордан вважають створення Європейської спілки радіомовлення та телебачення (Європейської мовної спілки) частиною стратегії в Холодній війні з метою об'єднання Європи. «У цьому контексті «Європа», про яку тут йдеться, – це Захід; Євробачення можна розглядати як подію, яка об'єднує західноєвропейські країни з точки зору популярної культури і яка, за винятком Югославії, не включала жодної комуністичної нації. З появою «Інтербачення», східноєвропейського еквівалента Євробачення, розрив між Західною Європою та комуністичним Сходом став більш очевидним» [2, p. 50].

Європейська спілка радіомовлення та телебачення (Європейська мовна спілка) є наддержавою структурою, що володіє інформацією (організовує Євробачення та похідні конкурси від нього) та має широкий спектр прав на розповсюдження, виступаючи в певній сфері світовим союзом – лідером в суспільному медіа. Окрім Євробачення Спілка ретранслює спортивні змагання (чемпіонати по футболу, Олімпійські Ігри та ін).

Таким чином, проведення міжнародних змагань та участь у них постають майданчиком для позиціонування держави на міжнародній арені. На Чемпіонаті світу з футболу у Катарі (2022 рік) був створений спеціальний ролик, який показував бренд держави, тим самим знайомлячи аудиторію, що дивиться футбол, з Державою Катар. Проведення Зимових Олімпійських ігор в Пекіні (2022 рік) стало певною зміною в сприйнятті Китайської Народної Республіки після початку пандемії

COVID-19. За допомогою уваги ЗМІ до спортивних та культурних змагань держави можуть змінювати свій національний імідж та формувати порядок денний в міжнародному середовищі, посилюючи свій вплив та залучаючи до своєї держави економічні ресурси.

Список використаних джерел:

1. Institute for Cultural Diplomacy. URL: https://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy
2. Jordan Paul The Modern Fairy Tale: Nation Branding, National Identity and the Eurovision Song Contest in Estonia. *Politics and Society in the Baltic Sea Region*. 2014. 148 p.

Ключові слова: світова політика, культурна дипломатія, м'яка сила, національний брендинг.

Key words: world politics, cultural diplomacy, soft power, national branding.

ТАРКІН ВАСИЛЬ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОНСПІРОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ

Теорії змов здавна були складовою «політичного побуту»: так, наприклад, має відтінок конспірології таємниця вбивства князів Бориса і Гліба, яка у добу сталінізму отримала новий вектор розвитку: «замовником вбивства називають Ярослава Мудрого» [1]. Конспірологізм витримав критичний суд історії, рушійну силу історичного процесу з огляду на деякі існуючі у суспільстві стереотипи (наприклад, стійку віру у сили поза нашим контролем), упередження, вроджену підозрілість і відношення до магічного мислення.

Інколи конспірологічні наративи можуть впливати і на здоров'я нації. Так, під час пандемії Covid-19 активно велася інформаційно-психологічна війна з метою викликати страх, несприйняття і отримання переваги у розробці вакцини. Окрім, посилення «теорії змов»: поява вакцини супроводжувалася тим фактом, що провідні організації охорони здоров'я, такі як Фонд Білла Гейтса чи ВООЗ будуть причетні до її виробництва чи розповсюдження, тож конспірологічний матеріал твердо доповнився тезами, що окремі особи не лише створили вірус, але й планують на ньому добре заробити.

Є. Джиджора під теорією змови розуміє «модель маніпулятивної комунікації, покликаної заперечити сформований погляд на певне явище, процес або постать, а відтак – викрити «брехню» та «відкрити очі» начебто обдуреним людям. На перший погляд, теорія змови передбачає ускладнення процесу сприйняття дійсності, адже тут ідеться про пошук прихованих кричущих фактів, зацікавлених осіб, таємничих стосунків, підступних намірів тощо» [2].

Конспірологічні теорії характеризуються епістеміологічною кризою із її відмовою від критеріїв доказовості, послідовності і встановлення фактів, невірним тлумачення, спрощенням: «відсутність чітких наукових знань або щонайменше раціональних суджень стосовно суб'єктів та об'єктів політичної маніпуляції на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях сучасної політики породжує конспірологічні теорії, які своєю чергою стають надбанням громадськості і додатковим чинником дестабілізації політичної ситуації» [4]. Крім того, часто у теоріях змов фігурує «всесильний елемент» і «таємні стратегії».

На наш погляд, не зовсім вдалим видається саме вживання терміна «*теорія* змови». Адже, за словами К. Поппера «теорія – інструмент, перевірка якого здійснюється шляхом його застосування і про придатність якого можна судити за результатами такого застосування…» [7, с. 144]. Теорія – це не просто ідея, а висновки або їх сукупність, які виведені шляхом ретельного аналізу фактів. Дефініція *теорії* орієнтує на щось наукове, але теорію змови неможливо довести за своєю суттю, вони завжди носять незвершений характер і завжди готові прийняти нові форми залежно від потреб, у тому числі, політичного дискурсу – однією із основних властивостей теорій змов є їх розмиті межі. До інших ознак можемо віднести – наявність групи змовників, робота яких зосереджується на тому, що реальність оманлива і все не те, чим здається, а очевидне – завжди невірне; у питаннях «доказовості» конспірологічних теорій суб'єктивної волі більше, ніж логіки – критерії цілісності, зрозумілості, пов'язаності повністю нівелюються; при більш детальному розгляді вони не узгоджуються із соціальною реальністю, адже надто однобоко розділяють світ на чорне і біле, на добро і зло.

Синтез нової соціальної реальності за допомогою конспіраціонізму досягається за рахунок того, що він дає структурованість і пояснення складним процесам, і таким чином дозволяє їх контролювати, однак, це не має жодного відношення до розгорнутої аргументації.

Теорії змови – це *судження без фактів*: в основі конспірології – прихована сторона реальності, це невидимий світ секретних операцій із зловіщою таємною спільнотою, тому, конспіраціонізм – це, на наш погляд, *соціальна гіпотеза*.

У роботі «Чому конспірологічна пропаганда успішна і що з цим робити», автори виокремили декілька найбільш розповсюджених у вітчизняній політичній площині конспірологічних тез: «Україна перебуває під прихованим зовнішнім управлінням «західних» кураторів, «Україною керують соросята», «Сорос та МВФ хочуть розграбувати українські землі», «США створили в Україні мережу біолабораторій для проведення експериментів на людях» [5]. Остання знайшла своє відображення і на фоні російсько-української війни – перейшла із рівня проведення експериментів на людях до рівня розробки біологічної зброї, попри її заборону. Між тим, цей наратив не новий для російського політичного дискурсу і бере свій початок ще із часів «холодної війни».

Теорії змов, серед іншого, дозволяють знімати відповідальність, яка перекладається на «зовнішнє управління», їх активне просування лідерами думок дають змогу широкому загалу засумніватися у встановленому політичному ладові, політиці держави, у цьому сенсі вони можуть слугувати засобом супротиву; крім того, «конспірологія веде людей до висновку про безглуздість їхньої політичної активності оскільки в політиці все вирішують учасники таємної змови, а громадяни – всього лише маріонетки в чиїхось руках…» [3, с. 67]. У спеціальному дослідженні Ярош Н. С., Артюхова В. В. зазначають, що «до соціально-політичних умов наслідування теорій змов належить ситуація аномії, що характеризується відсутністю довіри між індивідами та органами влади» [6].

Цифровий Всесвіт значно розширив можливості конспірологічних вірувань, що дозволяє миттєво модифіковувати реальність: цілі сайти, блоги та канали у соціальних мережах спрямовані на конспірологічну інтерпретацію новин.

Таким чином, теорії змов впливають на думки, прийняття рішень, спрямовані на перебудову сприйняття і можуть виступати альтернативному поясненню будь-якому політичному явищові. При цьому, логіка, структура і передумови мають дуже умовне значення, адже, теорії змов неможливо перевірити, це соціальні гіпотези, які підтримуються чи відкидаються залежно від обставин.

Список використаних джерел:

1. Арістов В. Як стати святим мучеником: уроки від Бориса та Гліба. *Локальна історія*: веб-сайт. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/iak-stati-sviatim-muchenikom-uroki-vid-borisa-ta-gliba/ (дата звернення: 22.04.2023).
2. Джиджора Є. Теорія змови як пропагандистська модель комунікації (як вишки 5G пов'язані з коронавірусом та «вакцинами Білла Гейтса»). Діалог: медіа-студії. *Діалог: медіа-студії. Український науковий рецензований журнал із соціальних комунікацій*. 2020. № 26. URL: http://dms.onu.edu.ua/article/view/225306 (дата звернення: 01.05.2023).
3. Курілло В. Є. Латентна політика : навчальний посібник, 2-е вид., перероб. і доп. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 360 с.
4. Мошак Д. С. Сучасні політичні маніпуляції: політико-комунікаційний та політико-технологічний виміри. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Випуск 4. С. 42–46. *Politicus* : веб-сайт. URL: http://politicus.od.ua/4_2020/8.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
5. Чому конспірологічна пропаганда успішна і що з цим робити: вразливість аудиторії та спротив антизахідній, прокремлівській дезінформації в України / П. Померанцев та ін. *Arenaresearch.org* : веб-сайт. URL: https://arenaresearch.org/wp-content/uploads/2021/06pdf (дата звернення: 22.04.2023).
6. Ярош Н. С., Артюхова В. В. Теоретична модель поведінкових наслідків віри у теорії змови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. Випуск 70, 2021. С. 78–85. Наукова періодика Каразінського університету : веб-сайт.

URL: https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/17460/16074 (дата звернення: 22.04.2022).
7. Karl R. Popper. The logic of scientific discovery basic books, New York, Hutchinson & Co. Ltd, London, 1980. 203 c.

Ключові слова: теорія змов, інформаційно-психологічна війна, пропаганда, політичний дискурс, маніпуляція.
Key words: conspiracy theory, information and psychological warfare, propaganda, political discourse, manipulation.

ЧІГІДІН ВАЛЕРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ДЕМОКРАТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО: СИНЕРГІЯ ІНСТИТУТІВ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Протягом декількох століть розвиток демократії пов'язувався із її представницької формою. Як зазначає вітчизняна дослідниця Ярина Богів: «…саме представницька демократія залишається найпоширенішою у світі моделлю участі громадян в управлінні державою. Тим більше важливим є дослідження репрезентативного народовладдя в Україні як посттоталітарній державі, яка перебуває наразі у вирі демократичних перетворень» [1].

У демократичних країнах тривалий час відбувався пошук оптимальної моделі виборчої системи, функціонування політичних партій, формування парламенту із єдиною метою – забезпечити повноцінне політичне представництво. Протягом історичного розвитку представницької демократії сформувались інститути політичного представництва. Також було утворено відповідну політичну культуру. Це важливий фактор представницької демократії. Синергія інститутів політичного представництва та демократичної політичної культури забезпечує стабільне та ефективне функціонування представницької форми демократії.

Демократія продемонструвала свою ефективність порівняно із авторитаризмом та тоталітаризмом у процесі створення такої системи управління, яка б враховувала інтереси народу та дозволяла змінювати уряди без революцій, внаслідок проведення чергових та позачергових виборчих кампаній.

Виокремлюють «вузький» та «широкий» підходи до визначення сутності політичного представництва. «Сутність представництва у вузькому розумінні передбачає включення до системи представництва лише окремих державних установ колегіального типу, які формуються шляхом проведення загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. В рамках цього підходу сформувалися дві точки зору, зокрема та, що єдиним органом представництва

є виключно парламент. Інша позиція в рамках вузького підходу полягає в тому, що органами народного представництва є всі, які відповідають принципам виборності та колегіальності. У найширшому значенні представництво народу можуть здійснювати усі державні органи та посадові особи незалежно від способів формування та заміщення» [1].

У XXI столітті одним із головних глобальних викликів для представницької демократії є становлення цифрового суспільства. Адже, завдяки мережі інтернет, з'являється технологічна можливість забезпечити реалізацію народного суверенітету шляхом прямої демократії. Цьому сприяють моделі електронної демократії (включно із електронним голосуванням) та електронного урядування. Натомість, навіть за умов реалізації концепції прямої демократії, інститути представницької демократії будуть продовжувати функціонувати задля здійснення контролю народу над публічною владою. На даний час йдеться про доповнення моделі представницької демократії елементами прямої демократії.

Одним із основних інститутів представницької демократії є парламент. Саме з розвитком парламентаризму пов'язується становлення політичного представництва в Україні. Відзначимо, що на думку Юрія Ганжурова «… формування демократичної системи в Україні почалося у 1991 р. із врахуванням історичного досвіду українського державотворення. Парламент України почав діяти на професійній основі як єдиний законодавчий та вищий представницький орган. Таким чином Верховна Рада України як законодавчий орган у системі розподілу державної влади стала інститутом представницької демократії. Свої конституційні повноваження парламент реалізує через відповідні функції: законодавчу, номінаційну, бюджетну, контрольну [2].

Ефективність парламенту як інституту представницької демократії напряму залежить від виборчої системи. Проведення вільних виборів сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до парламенту, забезпечує його легітимність. Модернізація виборчої системи є, безумовно, важливою складовою демократизації. Розбудова партійної системи напряму пов'язується із пропорційною електоральною моделлю. При цьому, необхідно враховувати, що підвищення прохідного бар'єру не сприяє забезпеченню повноцінного демократичного представництва. Адже, інтереси частини громадян тоді не зможуть бути представлені у парламенті. Для сучасної моделі представницької демократії фундаментальною умовою легітимності є ефективна взаємодія у трикутнику «парламент – партії – вибори». Варто погодитись: «Насамперед ми спостерігаємо надзвичайно тісний зв'язок між виборами як формою реалізації прямої демократії та ефективністю представницької. Будь-які зловживання під час виборчого процесу призводять до обрання влади, яка не буде реалізовувати належне врядування в інтересах виборців, а отже, і не буде досягнуто цілей представницької демократії… Для цього потрібно, щоб існували розвинуті політичні партії, які перебувають у взаємозв'язку з їхніми членами та електоратом, зі своєю

ідеологією та спрямовані на реалізацію політичних цілей відповідно до своїх партійних програм» [3]. Сучасні політичні партії, як складова системи демократичного політичного представництва більшою мірою є продуктом медійного конструювання іміджу, аніж носіями відповідних ідеологічних доктрин. Відзначимо: «політичні партії України – це партії універсального типу із розмитими ідеологічними орієнтаціями» [4].

Таким чином, демократичне політичне представництво потребує як розвитку та удосконалення інститутів політичного представництва (парламентаризму, політичних партій та виборчої системи) так і формування демократичної політичної культури.

Список використаних джерел:

1. Богів Я. С. Представницька демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 244–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_37
2. Ганжуров Юрій. Представницька демократія чи пряме народовладдя: критерії оцінки. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 13–18.
3. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_26
4. Kroytor A. V., Yakovlev D. V. Post-election situation in Ukraine: changing faces or ideological transformations? *Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development* : collective monograph / A. V. Kroytor, D. V. Yakovlev, S. V. Kutsepal, O. M. Yeremenko, etc. Lviv – Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 1–29.

Ключові слова: демократія, політичне представництво, політична культура, парламент, політичні партії, вибори.

Key words: democracy, political representation, political culture, parliament, political parties, elections.

ЯСТРЕБОВА ВІРА АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ПРОЄКТИ «НАРОДНИХ РЕСПУБЛІК» ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ РФ НА ДЕСТАБІЛІЗАЦІЮ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

В 2014 році уряд України втратив контроль над частинами Луганської та Донецької областей, а також над АР Крим. Президент РФ Володимир Путін оголосив про анексію територій АР Крим, а на територіях втраченого контролю Луганської та Донецької областей було проголошено створення «Луганської народної республіки» та «Донецької

народної республіки». У 2015 році спецслужби РФ здійснили спробу по дестабілізації ситуації в південних регіонах України, через реалізацію проектів «Народна рада Миколаєва», «Одеська народна республіка» та «Бесарабська народна республіка». Останню Уряд України визнав терористичною організацією [1, с. 196]. 28–29 жовтня 2015 року у місті Білгород-Дністровський Одеської області відбувся з'їзд «Народної Ради Бесарабії», на якому учасники заходу проголосували за декларацію в якій йдеться про возз'єднання української Бессарабії з молдавською Гагаузією і відтворення республіки Буджак [2]. Причетність РФ до реалізації вищезгаданих проектів підтверджується тим, що за координацію та організацію заходів сепаратистського спрямування відповідали громадяни РФ. Згідно з заявою Василя Грицака, який був головою СБУ у 2015–2019 рр., проектом «Бессарабія» керував Інал Ардзінба – заступник радника президента РФ Путіна Владислава Суркова і син бойовика Бату Ардзінба, що воював в Абхазії проти Грузії. А одним із координаторів вищезгаданих антиукраїнських проектів був громадянин РФ Дмитро Соїн, який очолює громадську організацію «Союз придністровців України», мешкає на території РФ, а також вважається науковим та політичним діячем ПМР [3, с. 17–18]. Все це дає вагомі підстави для висновку про причетність спецслужб РФ до організації антиукраїнських проектів в південних регіонах України.

Аналогічна ситуація з призначенцями з РФ відбувалась у неконтрольованих частинах Луганській та Донецькій областей. Так заступником керівника «уряду» «Луганської народної республіки» було призначено Олексія Чеснакова, якій працював у адміністрації президента РФ з 2001 по 2008 років, а головою «уряду» «Донецької народної республіки» було призначено Олександра Бородая, який є діючим депутатом державної думи РФ. Враховуючи те, що у 2015 році в Луганській та Донецький областях на стадії посиленої активізації продовжувався військовий конфлікт між ЗСУ та НЗФ «ЛНР» і «ДНР» та за безпосередньої участі підрозділів ЗС РФ, реалізація сепаратистських проектів у Миколаївській та Одеській областях призвело б до політичної дестабілізації ситуації у південно-східних регіонах України, з ризиками можливого спалаху нового військового конфлікту. Але слід зазначити, що агенти впливу з РФ планували дестабілізувати політичну ситуацію через підвищення сепаратистських настроїв етнічного населення в південних регіонах України та Молдови.

Для того щоб зрозуміти вірогідність активізації сепаратистських настроїв у певному регіоні, потрібно проаналізувати фактори виникнення такого явища, як сепаратизм. Створення квазідержавних утворень в Україні напряму пов'язано з розвитком сепаратистських процесів. Усі проекти «народних республік», які були започатковані в Україні, фінансувались з зовні та були штучно створені [4, с. 52]. У 2022 році, після початку повномасштабної агресії РФ проти України, окупаційні війська та спецслужби РФ не змогли реалізувати поставлене завдання президента РФ В. Путіна, яке полягало у швидкому захопленні влади за допомогою військової сили на всій території України, через спротив Збройних сил України та Українського народу. 23 червня

2022 під час саміту ЄС у Брюсселі, було схвалено резолюцію Європарламенту щодо надання статусу кандидатів в члени ЄС Україні та Молдови. Після набуття Республікою Молдова статусу кандидата в члени ЄС, перший заступник голови комітету Держдуми з міжнародних справ, голова правління фонду «Російський світ» В'ячеслав Ніконов заявив, що дії Кишиніва можуть призвести до загрози територіальній цілісності Молдови. У той самий час, на території Молдови, зокрема у м. Комрат пройшов установчий з'їзд громадсько-політичного руху. «Народний Союз Гагаузія». Потрібно зазначити, що політичні діячі автономного територіального утворення Гагаузія, яке входить до складу Молдови, завжди мали стійкий діалог з РФ. Наприклад 25 січня 2022 року під час установчого засідання депутатів Народної ради Гагаузії було ухвалено рішення про формування делегації для переговорів щодо надання допомоги населенню АТУ Гагаузія у зв'язку з кризовою ситуацією в енергосекторі Молдови. До складу делегації увійшли депутати Народних Зборів Гагаузії Віктор Петров (керівник Делегації), Леонід Кіося та Олена Юрченко. Під час установчого з'їзду громадсько-політичного руху «Народний Союз Гагаузія» 23 червня 2022 року було проголошено резолюцію, у фінальній частині якої було зазначено щодо прийняття рішення об'єднати сили гагаузького народу, який проживає в автономії, в інших регіонах Республіки Молдова так і за межами країни і оголошення про створення в республіці суспільно-політичного руху «Gagauz Halk Birlii / Народний Союз Гагаузії». Суспільно-політичний рух очолив Віктор Петров, який є депутатом Народних зборів Гагаузії та був очільником вищезгаданої делегації депутатів АТО Гагаузія до Москви. Ключовим фактором, який викликає занепокоєння можна вважати вислів у фінальній частині резолюції, який стосується намірів об'єднати сили гагаузького народу, який проживає в автономії, в інших регіонах Республіки Молдова так і за межами країни. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території Одеської області проживають 27,6 тисяч гагаузів, які компактно розміщені у Болградському, Ренійському, Тарутинському, Кілійському, Арцизському районах. Таким чином, можна зробити висновок, що 23 червня 2022 року у м. Комрат під час проведення установчих зборів громадсько-політичного руху «Народний Союз Гагаузія» був проголошений заклик до зміцнення молдавської державності, суверенітету та цілісності, а також розвитку добрих відносин із історичними друзями гагаузького народу – Росією та іншими країнами Євразійського економічного союзу, який зафіксований в резолюції даного з'їзду.

Враховуючи етнотериторіальні відмінності населених пунктів, які розташовані в західно-південних регіонах Одеської області, та знаходяться у транскордонному просторі України та Молдови і межують з населеними пунктами автономно територіального утворення Гагаузія, є ризик того, що заклики громадсько-політичних рухів Гагаузії на підтримку стосунків з РФ до своїх співгромадян, які мешкають на території Одеської області можуть спричинити утворення негативних політичних процесів в Україні. Під негативними політичними процесами слід розуміти підвищення рівня сепаратистських настроїв

серед місцевого населення етнічної частини Одеської області, а також посилення процесів інспірованого сепаратизму.

Потрібно зазначити, що підвищення або посилення сепаратистських настроїв серед населення країн може бути або інспіровано зовнішніми чинниками, або набуте через бажання етнічної групи громадян певного регіону країни до реалізації права на самовизначення народів. Під час військової агресії РФ проти України, ворог застосовує проти України не тільки військову силу, а ще й гібридні загрози, мета яких полягає в дестабілізації політичної ситуації в окремих регіонах України, що може призвести до внутрішньополітичних конфліктів, які негативно вплинуть на загальнонаціональну ситуацію в країні. Приклад з політичними процесами регіонального сепаратизму у Молдові, наявний приклад того, як політичні процеси країни сусіда, інспіровані ззовні можуть негативно вплинути на політичну ситуацію в межуючому регіоні України, де в 2015 році вже була спроба дестабілізації політичної ситуації. Для того, щоб унеможливити реалізації політичних конфліктів інспірованих з зовні країною агресором, потрібно більш активно вивчати політичну ситуацію в межуючих областях України з іншими країнами, впровадити стратегію протидії регіональному сепаратизму у регіонах, які є найбільш вразливими для цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Хойнацька Л. М. Тероризм як соціально-політичне явище. Матеріали III підсумкової науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ, 2019. 196 с.
2. «Бесарабська народна республіка». Вікіпедія: Вільна Енциклопедія (Wikipedia: The Free Encyclopedia). URL: https://uk.wikipedia.org (дата звернення 13.04.2023).
3. Шандра А., Сілі Р. Внутрішня кухня гібридної війни РФ проти України. Аналітичний звіт. Київ, 2019. С. 17–18.
4. Мамонтова Е., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. Актуальні проблеми політики. 2022. Вип. 70. С. 49–54.

Ключові слова: квазідержавні утворення, дестабілізація, інструмент впливу, сепаратизм, сецесія, анексія.

Key words: quasi-state entities, destabilization, instrument of influence, separatism, secession, annexation.

СЕКЦІЯ 5

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Керівник секції: *доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент М. А. Яценко*

Секретар секції: *доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент О. О. Каретна*

ЯРОВА ЛІЛІАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

ПРОХОРЕНКО ЄВГЕНІЯ ЯКІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЯК КРИТЕРІЙ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Однією з причин виникнення діалогових відносин між соціальними партнерами стали внутрішні процеси в країнах, що відображають реальні зміни, як у соціальній, так і в трудовій сфері громадського життя. Головними з таких змін для першої третини XX століття були наступні: широка поширеність соціальних конфліктів і. У результаті науково-технічна революції суспільство одержало нові можливості для задоволення життєвих потреб різних верств населення, що істотно знижувало гостроту соціальної напруженості. Одночасно науково-технічна революція висувала високі вимоги до професіоналізму працюючих, їхньої соціально-психологічної сумісності на виробництві, гуманізації соціально-трудових відносин. Все це разом вплинуло на соціальну структуру суспільства в напрямку «розмивання» класових меж, появи середнього класу, що стало додатковим стимулом соціального діалогу.

Уперше ідея соціального партнерства затвердилася в законодавстві ряду європейських країн (Німеччина, Австрія, Скандинавія) в 1960-і рр. як результат багаторічного пошуку ефективних форм регулювання соціально-трудових відносин [1]. Системоутворюючим елементом ідеї соціального партнерства є соціальний діалог і пошук компромісів основних учасників – держави, роботодавців і працівників в особі профспілок. Досвід розвинених країн свідчить, що саме

соціальний діалог являє собою найважливіший інститут, який забезпечує запобігання або мирне вирішення соціальних конфліктів, що служить гарантією соціальної згоди та прогресу. Соціальний діалог – єдина розумна альтернатива, з одного боку, соціальному погоджуванню, що веде до обмеження насущних інтересів і прав працівників, з іншого боку – соціальним потрясінням, що неминуче призводять до насильства та кровопролиття.

Саме стан соціального діалогу є одним із критеріїв реальності демократизму в суспільстві. Як діяльність соціальний діалог спрямований на те, щоб забезпечити на основі рівноправного співробітництва реальну участь найманих робітників, роботодавців і держави у формуванні та реалізації соціальної й економічної політики, заснованої на оптимальному балансі інтересів сторін. Демократизм соціально-партнерських відносин знаходить прояв також у розвитку й удосконаленні економічної демократії, участі трудящих в управлінні виробництвом, розподілі його результатів.

У своїй основі європейський досвід соціального діалогу демонструє успішність забезпечення балансу інтересів найманих робітників і підприємців. Це представляється важливим для процесу становлення соціального діалогу й трипартизма в сучасній Україні. Країни Європейського Союзу, пройшовши тривалий шлях від гострої класової боротьби до досягнення соціального миру, знайшли оптимальну форму соціального співробітництва. Вона поступово входить у сферу соціальних відносин українського суспільства.

У своїй основі європейський досвід соціального діалогу демонструє успішність забезпечення балансу інтересів найманих робітників і роботодавців. Досить налагоджена система соціального діалогу створена в Австрії, Німеччині, Швеції, Іспанії. В Австрії система соціального діалогу передбачає наявність у партнерів певних суспільних і владних повноважень, включеність у проблеми соціально-трудових відносин, знання їх зсередини та здатність їх регулювати. Центральним органом, що здійснює всебічне співробітництво, є Об'єднана комісія з цін і заробітної плати, створена на основі неформальної угоди між урядом й іншими соціальними партнерами. Система соціального діалогу тут закріплена конституційно. Вона потенційно конкурує з парламентською системою, велику увагу їй приділяють політичні партії [2, с. 141].

Свідченням ефективності системи соціального діалогу в Німеччині є те, що характер взаємин роботодавців і найманих робітників визначає поняття «соціальне самоврядування». Інтереси підприємців представляють організації трьох видів: економічні спілки, палати, союзи роботодавців. Соціальний зміст економічного порядку регулюється державою. Таким чином, управління суспільством у Німеччині забезпечує внутрішній соціальний мир, відповідає певним уявленням про соціальну справедливість, здійснюється на основі як економічних, так і соціальних норм.

Процес створення української концепції соціального діалогу відображає значне відставання наукових розробок у цій сфері від потреб соціально-економічної практики. Поява цього терміну, виділення

категорії соціального діалогу як предмета вивчення зробили необхідним вирішення проблем, пов'язаних із виявленням природи, сутності, соціальної обумовленості даного явища, факторів його становлення та розвитку в умовах сучасної української дійсності.

Отже, на сучасному етапі виникає необхідність розширення спектра соціально-економічних питань, вирішувати які можна ефективніше за допомогою соціального діалогу. Вимагають подальшої активізації дії соціальних партнерів, особливо роботодавців, для того, щоб сприяти підвищенню рівня корпоративної соціальної відповідальності та стимулювати їхню участь у соціальному розвитку регіонів.

Таким чином, вдосконалення соціального партнерства за участі роботодавців повинне йти за двома основними напрямками: підвищення соціальної відповідальності бізнесу та розвиток соціального діалогу за участі уряду, якій усе в більшій мірі повинен відігравати роль гаранта; проведення ефективної соціальної політики, спрямованої на працівників підприємства, та спільне з профспілками прогнозування подій у сфері трудових відносин, визначення пріоритетів і соціальних цілей розвитку.

Список використаних джерел:

1. Давиденко В. Соціальний діалог: проблема досягнення стандартів Євросоюзу / Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 76.
2. Ситник О. Ю. Розвиток персоналу шляхом налагодження соціального діалогу в Україні крізь призму міжнародного досвіду / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 11. 2017. С. 141.

Ключові слова: соціальний діалог, європейський досвід, соціальні партнери, діалогові відносини.

Key words: social dialogue, European experience, the social partners, interactive relationship.

КАЛАШНІКОВА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, професор

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ УБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЯ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

Провідною особливістю людини є її здатність формувати реакції самозбереження, які забезпечують виживання. Свідомість людини виконує функцію управління, дозволяючи організму зберігати цілісність, структуру під впливом зовнішніх умов і реалізовувати складні форми поведінки. Соціальні практики формування її безпечної життєдіяльності – це послідовність дій (форми тілесної й ментальної активності), які засновані на певних знаннях, супроводжуються відповідним емоційним станом, що також є рутинізованими щодо них. Найбільша

небезпека для соціальних систем пов'язана з війною, коли в одних людей виявляються прагнення власне до самовиживання (обороноздатність), натомість в інших активізуються страх і агресивність.

Процес формування суб'єктивних уявлень про стан безпеки детерміновано відображенням соціальної реальності й створенням відповідної світоглядної позиції в ході її пізнання. Окрім того, що особистість накопичує знання про потенційні/реальні небезпеки, вона формує своє ставлення до них. Таким чином, оцінювання стану безпеки життєдіяльності є екстралінгвістичним явищем, що являє собою розумовий акт, у межах якого особистість як суб'єкт безпеки формує уявлення про об'єкт загрози її безпечному функціонуванню.

Суб'єктивність оцінювання особистістю стану її безпеки корелює з можливістю здійснення впливу на умови існування, визначаючи сутність рушійних сил соціальної реальності, ролі й місця повсякденних поведінкових практик щодо її зміни, доводячи наявність зворотного зв'язку між соціально-психологічними явищами і ціннісним базисом. Перебуваючи у небезпеці, особистість нерідко вдається до адаптивної поведінки, у межах якої спостерігаються реакції захисту або гараздування, так званих стратегій і тактик маскування [1].

Німецький соціолог У. Бек провідною особливістю суспільства ризику вважав продукування та споживання чисельних небезпек як природного, так і антропогенного походження. Вивчаючи ставлення людей до них, він наголошував увагу на тому, що вони не лише приймають їх появу, а й навіть виправдовують, тим самим формуючи суспільні уявлення про джерела небезпек й можливі наслідки їх масштабування. Особливої важливості у цьому процесі набуває рівень поінформованості членів суспільства, а саме наявність об'єктивних знань та індивідуального досвіду. Відтак, У. Бек розмежовував рефлексію і рефлексивність, при цьому зазначаючи, що провідною умовою ефективного управління у суспільстві ризику є формування самокритичного мислення його членів [2]. Критикуючи теорію суспільства ризику У. Бека, американський соціолог Е. Гідденс надавав небезпекам особливого статусу в постмодерному суспільстві, розглядаючи їх як засіб «колонізації майбутнього», існування якого люди усвідомлюють і приймають за належне. Відтак, цілком закономірною є поява в їх поведінці таких повсякденних соціальних практик, як: прагматичне сприйняття, стриманий оптимізм, цинічний песимізм, радикальна відповідальність. Викорінення подібних тенденцій, на думку автора, можливе за рахунок формування інституційної довіри як провідної умови мінімізації негативних наслідків різного роду небезпек, загроз і ризиків [3].

Як висновок, зазначимо, що будь-яка окрема дія, яка реалізується особистістю, набуває значення соціальної. Далі, постійно повторюючись, вона проходить стадію узвичаєння та закріплюється як зразок поведінки, потім формується соціальна практика, яка на останній стадії інституціоналізується. Взаємозв'язок соціальних практик та поведінкових норм характеризується просторово-часовою локацією й можливостями зрушень у порядку суспільного буття [4].

Визначаючи індивідуальні особливості процесу формування уявлень про безпеку/небезпеку, зазначимо, що більшість наукових робіт присвячені дослідженню окремих його чинників. Так, Д. Канеман і А. Тверски, вивчаючи закономірності соціальних дій в умовах невизначеності, зробили висновок про те, що в інформаційному суспільстві у більшості випадків особистість отримує знання про оточуючий її світ із засобів масової інформації, які акцентовано висвітлюють неординарні події, замість того, щоб наголошувати увагу на частотних проявах небезпек. Тим самим вони викривляють сприйняття соціальної реальності, часто-густо драматизуючи ситуацію. Як результат, люди відчувають страх щодо ситуацій, настання яких малоймовірне, й недооцінюють реальні загрози, ігнорують їх, нехтуючи елементарними правилами безпеки життєдіяльності [5].

Аналізуючи мотиваційні структури особистості Й. Брандтштедтер, А. Восс, К. Ротермунд, зазначили, що в ході формування уявлень про безпечність умов існування можливою є поява ефекту сенсибілізації або перцептивного захисту. Такого роду соціальні практики визначаються наявними знаннями, здібностями і бажанням керувати ситуацією [6].

Досліджуючи взаємозв'язок між сприйняттям небезпек з досвідом управління ними, М. Цукерман зазначив, що тиражованість «зустрічей» з одними і тими ж небезпеками спричиняє зниження чутливості щодо них, зокрема серед представників окремих професій (поліцianти, пожежники, медики тощо) [7].

П. Словик, Б. Фішхоф, С. Ліхтенштейн експериментально довели, що суб'єктивність оцінок стану безпеки детермінується ступенем новизни небезпеки, значущістю наслідків їх настання, розподілом у часі, можливістю контролювати перебіг подій, добровільністю вибору способу реагування, а також соціально-демографічними характеристиками суб'єкта, який оцінює ці небезпеки [8].

Більшість соціологів, які обіймаються питаннями формування уявлень про безпеку, зауважують, що наявні особистісні відмінності сприйняття детерміновані рівнями прояву небезпек. У той час як психологи вважають, що побідного роду розбіжності визначаються специфікою їх особистісного сприйняття, а також здатністю особистості контролювати її емоційні стани. Синтез можливостей соціологічного та соціально-психологічного розуміння процесів формування особистісних уявлень про безпеку життя за рахунок поєднання процедур суб'єктивного та об'єктивного оцінювання її стану як системного явища, що виявляється на нано-, мікро-, мезо-, макро- та метарівнях, дозволить розробити ефективну систему управління небезпеками, загрозами і ризиками.

Проте не варто забувати про те, що, з огляду на означені умови, особистість, оцінюючи стан безпеки свого існування, може припускатися низки помилок, які визначаються як ефекти репрезентативності, наочності, егоцентризму, консерватизму тощо. Виходячи з положення про формування колективних уявлень про безпеку, слід говорити про соціальну диференціацію членів суспільства на основі реалізованих

соціальних практик (уникнення небезпек і пов'язаних з ними станів, їх пасивне сприйняття, активне протистояння тощо). Вибір соціальних практик реагування на небезпеки, загрози і ризики є однією з важливих компонент життєстійкості особистості, яку слід визначати як здатність повертатися до стану динамічної рівноваги, своєрідну пружність, пов'язану з адаптивними здібностями, а також бажанням і вмінням контролювати ситуації невизначеності. Соціальні практики активного протистояння або ухилення можуть бути диференційовані залежно від складності алгоритму дії й збільшення часу на вироблення рішення щодо вибору механізму захисту від небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Лобанова А. С. Форми соціальної мімікрії за цільовим призначенням та способи їх реалізації в суспільному житті. *Український соціум* : науковий журнал. Київ : ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2003. № 1 (2). С. 46–53. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2003/01/46-53__no-1__vol-2__2003__UKR.pdf
2. Beck U. Rick Society: Towards a New Modernity. SAGE Publications. 1992. 260 p. URL: http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf
3. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. *Thesis*. 1994. № 5. С. 40–102. URL: https://igiti.hse.ru/data/417/313/1234/5_2_1Gidd.pdf
4. Калашнікова Л. В. Проблеми вивчення процесу формування особистісних уявлень про безпеку життєдіяльності. *Габітус* : наук. журнал. Одеса : Причорноморський наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій, 2019. Вип. 10. С. 65–70.
5. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. Харьков : Гуманитарный центр, 2005. 632 с.
6. Brandtstädter J., Voss A., Rothermund K. Perception of Danger Signals: The Role of Control. *Experimental Psychology*. 2004. Vol. 51. No. 1. P. 24–32.
7. Zukerman M., Ball S. and Black J. Influences of sensation seeking, gender, risk appraisal and situation motivation on smoking. *Addictive Behaviors*. 1990. Vol. 15. No. 3. P. 209–220.
8. Schelling T. An Essay on Bargaining. *American Economic Review*. 1956. Vol. 46. No. 3. P. 281–306. URL: https://www.jstor.org/stable/1805498?seq=1

Ключові слова: соціальні практики, особистість, убезпечення життя, безпека, небезпека, невизначеність.

Key words: social practices, personality, life security, security, danger, uncertainty.

ЯКОВЛЕВА ЛІЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доктор політичних наук, професор кафедри соціології

ДЕЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК XXI СТОЛІТТЯ

Для визначення сутності делегітимації влади як глобального виклику XXI століття необхідно окреслити межі поняття «легітимності». Передусім, створення класичного дослідницького канону щодо «легітимності» влади пов'язується із веберіанською традицією. В основі легітимності публічної влади знаходиться визнання громадянами легітимності певного соціального порядку. Легітимність, як і делегітимація характеризує ставлення індивідів не стільки до окремих політиків, скільки до соціального ладу.

У працях П. Рікера знаходимо визначення легітимності як «народної підтримки»: «Це є народна *підтримка* яка дає свою владу-потужність інституціям тієї чи іншої країни, й ця *підтримка* є нічим іншим, як природним наслідком згоди (consent), що спочатку породила існуючі закони» [2, с. 21].

С. Пролеєв називає легітимність головною запорукою володарювання: «Влада, яка *визнана* у своєму праві, є владою легітимною. Вона має за собою *визнання* своїх учасників, і завдяки цьому є *виправданою*, *обґрунтованою*. В легітимності владарювання отримує головну запоруку свого сталого існування; і навпаки – втрата легітимності призводить до неефективності, деструкції і зрештою краху влади» [1, с. 189].

«Дамоклів меч» делегітимації нависав як загроза над кожним правителем традиційних суспільств – від Давньої Греції до середньовічних монархій, а сучасні демократії характеризуються «інфляцією» легітимності.

Демократична легітимність неможлива без інституційної довіри та політичної інклюзивності. Саме з цим пов'язуються головні виклики легітимності публічної влади у XXI столітті.

У сучасних дослідницьких програмах легітимність визначається з позицій «чотирьох» інституціоналізмів. Адже, у процесі розвитку інституціональної теорії поступово виокремились такі її види, як історичний інституціоналізм, соціологічний інституціоналізм, дискурсивний інституціоналізм та інституціоналізм раціонального вибору. Відзначимо: «У результаті розвитку нового інституціоналізму поступово виокремлювались такі його види, як історичний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору, соціологічний та дискурсивний. Кожний з них запропонував власне бачення інститутів, які визначають легітимність публічної влади. Від залежності інституційного дизайну кожної країни від «пройденого шляху» до поняття «міжінституційної взаємодії». Оптика інституціоналізму дозволяє не лише розглядати легітимність окремих інститутів публічної влади (легітимність парламенту, інституту президента тощо), а й окреслити коло

«інститутів легітимності». Тобто, тих правил, норм та організацій, які визначають легітимність влади в очах суспільства (від релігії та церкви до публічної інформації та мас медіа), прямо впливають на процеси легітимації й делегітимації того політичного порядку, який є фундаментом легітимності публічної влади» [4, с. 176].

Окреслимо сутність цих теорій відносно делегітимації влади.

По-перше, історичний інституціоналізм пов'язує делегітимацію публічної влади з залежністю інституційного дизайну кожної окремої країни від унікального «пройденого шляху». Тобто, делегітимація публічної влади відбувається внаслідок залежності суспільства від «траєкторії попереднього розвитку». На процес делегітимації визначальним чином впливають суспільні патології, сформовані під час авторитарного панування. Як зазначає Т. Скочпол: «…революції породжуються не повстаннями знизу, а зламом структури зверху» [5].

По-друге, представники соціологічного інституціоналізму, продовжуючи веберіанську традицію, наголошують на тому, що делегітимація публічної влади відбувається внаслідок делегітимації соціального та політичного порядку. Громадська думка визначає рівень довіри суспільства до політичного ладу; якщо цей рівень знижується, то можна говорити про делегітимацію публічної влади.

По-третє, з точки зору дискурсивного інституціоналізму основою легітимності є постійна та ефективна комунікація між інститутами публічної влади, громадянського суспільства. Відповідно, делегітимація означає утворення комунікативних «розривів», руйнування міжінституційної взаємодії. Важлива роль у цьому процесі належить масмедіа.

По-четверте, інституціоналізм раціонального вибору визначає легітимність влади як здатність обмежувати егоїстичні інтереси окремих її представників. Влада у свої діях має слідувати суспільному інтересу, зменшувати транзакційні витрати, протидіяти опортуністичній поведінці тощо. Делегітимацію публічної влади спричиняє ірраціональна поведінка політичних та державних акторів, спрямована не на захист суспільного блага, а на особистісне збагачення.

Таким чином, з позицій нового інституціоналізму, делегітимація публічної влади пов'язується із втратою довіри суспільства до наявного політичного ладу та соціального порядку. Як запобігти делегітимації публічної влади? У представників інституціональної теорії є власна відповідь, яка полягає у необхідності посилення суспільної ваги інститутів. Але, йдеться не лише про інститути публічної влади, а, передусім, про масмедіа, політичні партії та неурядові організації. Їх називають «інститутами легітимності» XXI століття. Легітимність публічної влади залежить від «інститутів легітимності»: «В умовах мережевого суспільства у процесі забезпечення демократичної легітимності зростає роль та суспільна вага «інститутів легітимності». До них відносяться мас медіа, політичні партії та неурядові організації, які виконують роль посередників у легітимізуючій взаємодії між публічною владою та суспільством. Вони впливають на формування громадської думки, інформують суспільство щодо дій влади, і це визначає легітимність публічної влади. Саме за посередництвом «інститутів легітимності»

відбувається взаємодія між публічною владою та суспільством, встановлюються відносини довіри. Інститути легітимності забезпечують легітимність політичного порядку у процесі політичної комунікації з суспільно важливих проблем» [3, с. 6].

Під впливом нового інституціоналізму у соціологічній науці та політичній теорії відбулись трансформації дослідницької програми легітимності та делегітимації. Дослідницьку увагу перенесено з «легітимності інститутів» до «інститутів легітимності».

Список використаних джерел:

1. Пролеєв С. Метафізика влади : монографія. Київ : Наукова думка, 2005. 324 с.
2. Рікер П. Навколо політики. Київ : Дух і Літера, 1995. 335 с.
3. Яковлева Л. І. Інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади : автореф. дис. … док-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2021. 31 с.
4. Яковлева Л. І. Легітимність публічної влади: рецепції та новації : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 325 с.
5. Skocpol T. States and social revolutions. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 421 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511815805

Ключові слова: легітимність, делегітимація, публічна влада, історичний інституціоналізм, соціологічний інституціоналізм, дискурсивний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору.

Key words: legitimacy, delegitimization, public power, historical institutionalism, sociological institutionalism, discursive institutionalism, rational choice institutionalism.

КАРЕТНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МОЛОДІ ТА СТАРШОГО ПОКОЛІННЯ

Проблема взаємовідносин молоді та старшого покоління є досить актуальною в нашому житті. Взаємодія між поколіннями може бути проблематичною через різницю в цінностях, інтересах та способі життя. Молодь це наше майбутнє, відповідно вона повинна виховуватися в гідних соціальних умовах. Однією з головних проблем залишається це взаєморозуміння і ставлення з дорослим поколінням. Для будь-якого суспільства на всіх етапах його розвитку залишається протиріччя «батьків і дітей».

Погляди і сприйняття реального життя в різні часи в соціумі відрізняються і те, що було нормою минулих років, часто втрачає свою актуальність сьогодні. Змінюються життєві підвалини, культурні норми, матеріальні і духовні цінності, що тягне за собою нерозуміння поколінь і призводить до конфліктів.

Специфіка сучасного конфлікту поколінь полягає в тому, що він втрачає традиційну конфігурацію протистояння батьків та дітей з розривом у довжину одного покоління. Конфлікт поколінь сьогодні відбувається не за лінією юнацтво – дорослі, але приймає більш складну форму: юнацтво – середній вік – літні, в результаті чого учасниками конфлікту стають кілька вікових груп. Крім того результати соціологічних досліджень останніх років виявили феномен так званої «подовжуваної молодості», який проявляється в більш пізньому переході молодих людей до активної соціальної самореалізації. Поступово подовжується і тривалість соціально активного віку в старшій віковій групі. Демографи фіксують сьогодні такий феномен як старіння населення, який є характерним для більшості країн світу [1, с. 185].

Сучасній культурі притаманна яскраво виражена інновація, яка трансформує культурні традиції, перешкоджаючи тим самим процесам соціалізації та адаптації людини до постійно мінливих умов і вимогам сучасного світу. Ускладнення соціокультурної реальності супроводжується трансформацією традицій і норм суспільства. Можна сказати, що це соціокультурна проблема змін типів і способів наступності. Відмова від спадкоємності порушує традиції, а значить, руйнує розвиток культури і її спадкування. Культура може розвиватися, тільки спираючись на традиції і спадкоємність. Найчастіше зміна типів спадкоємності ставлення до традицій не пов'язана з запереченням власної історії, вона передбачає вироблення ідеалу і пошук засобів життєдіяльності. Уявлення про вік і ставлення до віку, безпосередньо впливають на життя людини. Соціологи пов'язують соціальні проблеми людей старших поколінь та можливості їх адаптації в суспільстві з суттєвими біологічними, соціальними, психологічними змінами, які відбуваються з людьми з настанням відповідного віку [2, с. 203].

Молоде покоління не має чіткого уявлення про життя старшого покоління і часом драматизує їх соціальне становище. У свідомості молоді присутнє сприйняття старшого покоління як «тягаря» для населення.

Стрімкий розвиток технічних та інформаційних технологій збільшує розрив взаєморозуміння між молоддю та дорослим поколінням, оскільки науково-технічний прогрес робить життя молодих людей зовсім не схожим на попереднє покоління. Активна життєва позиція і широкий кругозір сучасної молоді дає їй перевагу пристосовуватися до умов, що змінюються, досить легко, а також орієнтуватися в різних напрямках.

Молодь є найбільш рухливою соціально – демографічною групою, яка швидко освоює цифрові інновації. До сучасного суспільства цілком застосовні риси «префігуративної культури», які позначила М. Мід, говорячи про культуру, орієнтовану на майбутнє, де молодь не тільки навчається у батьків, а й багато чого вчить їх, оскільки сама активно створює культурні тренди. Одночасно молодь є і більш уразливою групою, ніж дорослі, оскільки має менший адаптаційний потенціал [3, с. 9].

На думку вчених, зміна умовно названих поколінь, як і їхніх цінностей, відбувається приблизно через кожні 20 років. Це означає,

що цінності п'ятого покоління схожі з цінностями першого покоління, оскільки розпочинається новий цикл. Але перехідний період зміни поколінь триває приблизно 3–4 роки (+/- від дати зміни поколінь), і народжених у цей період називають «граничним поколінням», або «ехо-поколінням», оскільки на них впливають цінності двох різних поколінь (попереднього й нового), а тому вони не мають чітких ціннісних орієнтацій і відрізняються нетиповою, непередбачуваною поведінкою. Таке погляд дає змогу по-новому осмислити й особливості ціннісних орієнтацій та моделей поведінки сучасних дітей та молоді [4, с. 70].

Вирішенням цієї проблеми можуть стати довірчі відносини в сім'ї, коли молода людина може звернутися до дорослих зі своїми проблемами, знаючи, що дорослі зможуть його зрозуміти, вона буде почута ними, а не зіткнеться з обуренням, критикою та заборонами, також збільшення освітніх програм та проектів, які об'єднують молодь та старше покоління. Такі програми можуть бути організовані у різних галузях, наприклад, у галузі культури, спорту, науки, технологій тощо. Вони можуть створити можливість для обміну знаннями, досвідом, збільшення розуміння та поваги один до одного.

Крім того, важливо проводити інформаційні кампанії, які будуть спрямовані на підвищення обізнаності молоді та старшого покоління щодо взаємодії між поколіннями. Такі кампанії можуть включати різні формати, наприклад, публікації в ЗМІ, відео-ролики, соціальні мережі і т. д. Вони допоможуть знизити стереотипи та упередження між молоддю та старшим поколінням. Загалом, вирішення проблеми взаємин молоді та старшого покоління потребує комплексного підходу та спільних зусиль з боку суспільства, держави та кожного з нас. Важливо пам'ятати, що повага та розуміння один одного є основою успішних відносин між поколіннями.

Список використаних джерел:

1. Сенюшкіна Т. Проблема досягнення міжпоколінної солідарності в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. Вип. 5. С. 184–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_5_13.
2. Шумейко Л. В., Михайлова Т. В., Анцибор Ю. С. Особливості спілкування представників різних поколінь в умовах сучасності (соціолінгвістичний аспект). Закарпатські філологічні студії. 2021. С. 200–205.
3. Каретна О. О. Вплив цифрових технологій на молодь. «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 25 березня 2022 р.). С. 8–11.
4. Алєксєєнко Т. Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у Теорії поколінь. Педагогіка і психологія. Pedagogics and psychology: науково-теоретичний та інформаційний журнал. 2018. – № 3. – С. 68–76.

Ключові слова: молодь, взаємовідносини, покоління, розвиток технічних та інформаційних технологій, культура, сім'я.

Key words: youth, relationships, generations, development of technical and information technologies, culture, family.

ШМАЛЕНКО ЮЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ (ІПСО) У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ В УКРАЇНІ

У світі, де інформація є найціннішим ресурсом, психологічна війна стає важливим інструментом політичного впливу. Одним із ключових аспектів психологічної війни є здатність здійснювати вплив на масову свідомість та формувати громадську думку. Психологічна війна є більш ефективною, ніж традиційна війна, оскільки вона не залежить від кількості зброї та військових сил, а залежить від ефективності інформаційно-психологічних операцій. Це означає, що навіть країна з обмеженими ресурсами має можливість здійснювати успішну психологічну війну. Інформаційно-психологічні операції впливають на настрої та емоції людей, сприяють формуванню певних стереотипів та уявлень про світ. Тому важливо розуміти, як функціонують інформаційно-психологічні операції та як від них захищатись, щоб не стати жертвою маніпуляцій та дезінформації.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) – це спрямовані на вплив на психологічний стан людей та груп населення дії, що виконуються з використанням інформаційних технологій та медіа. Мета ІПСО – зміна психологічного стану цільової аудиторії з метою досягнення бажаного результату, який може бути політичним, економічним, військовим або іншим. ІПСО використовуються в різних сферах, включаючи військові конфлікти, політичні кампанії, маркетинг та рекламу, а також для зміни психологічного стану масової аудиторії в цілях соціальної інженерії та маніпуляції громадською думкою. Поняття ІПСО увійшло до активного наукового вжитку із середини XX століття, проте медійну популярність в Україні отримало лише з початком україно-російського протистояння [1].

Інформаційно-психологічні операції є важливою складовою військової стратегії в сучасних конфліктах, включаючи війну в Україні. Інформаційний простір став важливим полем битви, де використовуються різноманітні засоби впливу на масову свідомість, які мають значний вплив на результати конфлікту. Інформаційний простір є сферою діяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, окремих журналістів, фахівців певних організацій, установ, які виробляють і поширюють інформацію та знання [2]. Інформаційно-психологічні операції мають різний масштаб і форму, від впливу на соціальні мережі до поширення фейкових новин у мас-медіа. Цілі ІПСО можуть бути різними, від збільшення популярності політичної партії до дестабілізації ситуації в країні або в цілому світі. Для успішної реалізації ІПСО необхідна відповідна інформаційна база, технічні можливості та висококваліфіковані кадри. В умовах гібридної війни ІПСО активно використовують соціальні мережі для підриву

моралі та дезінформації противника, для формування образу ворога і залучення на свою сторону міжнародної спільноти. Соціальні мережі стають ефективним засобом комунікації, координації дій та самоорганізації конфліктних сторін, про що свідчать такі історично значущі події як Brexit, Арабська весна та Революція гідності [3]. З подальшим розвитком соціальних мереж почалося їхнє використання як засобу поширення дезінформації, дезорганізації, пропаганди та маніпуляцій. Використання фейкових новин і фейкових акаунтів у соціальних мережах як елементів інформаційно-психологічних операцій в Україні становить суттєву загрозу стабільності та безпеці країни. Ці кампанії були особливо ефективними у створенні розколу та плутанини, підриваючи довіру до влади. Українські політики та високопосадовці ефективно використовують всі можливі засоби комунікації з метою протидії поширення дезінформації, в тому числі соціальні мережі для спілкування зі світовими лідерами та поширення достовірної інформації про ситуацію в Україні [4].

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) використовують різні методи та прийоми для досягнення своїх цілей. Мова буде йти про дезінформацію, використання неправдивої або зміненої інформації з метою зміни уявлень, думок та переконань людей; психологічний тиск на людей задля зміни їхньої поведінки або переконань; діяльність з метою підриву довіри до уряду, правоохоронних органів та інших інституцій; обмеження доступу до інформації та контроль за її поширенням для забезпечення певного впливу; використання психологічних технологій для отримання переваги відносно противника; маніпулювання масовою свідомістю; соціальний інженеринг для зміни соціальної поведінки та управління людьми; залякування, загрози або насильства з метою зміни поведінки людей. Ці методи та прийоми використовуються окремо або в комбінації, для досягнення військово-політичних цілей в рамках ІПСО. Оскільки вони можуть мати значний вплив на психологічний стан військових та населення, важливо розробляти ефективні заходи для захисту від ІПСО.

Україна, опинившись в умовах складної політичної та військової конфронтації з російською федерацією, стала сферою активного застосування ІПСО. Україно-російське протистояння є своєрідним полем битви не лише на фізичному, але й на інформаційному фронті. Російська сторона використовує різноманітні методи та технології ІПСО, спрямовані на маніпуляцію думками, перекручення фактів, створення фейкових новин та поширення пропагандистської інформації з метою впливу на українське суспільство та міжнародне сприйняття конфлікту. Слід зазначити, що росія використовувала ІПСО роками, зламуючи демократії, втручаючись у понад 30 національних виборів від Угорщини та Польщі до Brexit і президентських перегонів у США 2016 року. Вони підняли теорії змови, які варіювалися від Q-Anon до брехні щодо вакцини проти коронавірусу, і надавали виправдання військовим діям росії всюди від Грузії до Сирії [5]. Прикладами використання фейків для ІПСО є поширення чуток про військові дії на сході України, що викликають паніку, або поширення фотомонтажу

та інших фальсифікацій в соціальних мережах, що мають на меті викликати негативне ставлення до певних подій або політичних діячів. Згідно з дослідженнями, розповсюдження фейкових новин має значний вплив на настрої та переконання людей, а також може призвести до серйозних наслідків, таких як політична нестабільність та соціальна напруга. Тому, для забезпечення національної безпеки, важливо розробити ефективні стратегії боротьби з цим явищем, які включатимуть в себе навчання громадськості критичному мисленню та розвиток відповідних технологій виявлення та протидії фейковим новинам.

Захист від ІПСО важливий для запобігання можливих негативних наслідків маніпуляції з інформацією. Критичне мислення є ключовим фактором в здатності розпізнати дезінформацію та маніпуляції. Перед тим, як приймати будь-яку інформацію, потрібно ретельно її перевірити на достовірність та використовувати критичне мислення, щоб уникнути прийняття неправдивої інформації як факту. Важливо використовувати джерела інформації, які є авторитетними та мають добру репутацію. Перш ніж приймати рішення, необхідно проаналізувати інформацію, щоб визначити, яка є її достовірність та обґрунтованість. Необхідно розуміти, що дезінформація може бути передана через неперевірені джерела або за допомогою маніпулювання інформацією. Важливо вміти контролювати свої емоції та відчуття, які можуть бути спричинені ІПСО.

Дії зі спотворенням інформації, психологічний тиск, дестабілізація суспільства, формування ідеологічної пропаганди, маніпулювання думками та ідеями населення – це лише кілька прикладів застосування ІПСО. Дослідження застосування ІПСО в сучасній війні є важливим в контексті забезпечення безпеки національної держави і підвищення рівня захисту населення. Зростання уваги до ІПСО в Україні викликане не лише загостренням конфлікту, але й збільшенням доступу до інформаційних технологій. Інтернет, соціальні мережі та медіа-платформи стали потужними інструментами поширення інформації, але водночас і засобами маніпуляції та впливу на свідомість людей. Українське суспільство стало більш освіченим щодо методів ІПСО та більш критичним до інформації, яка до нього надходить.

Наголос на понятті ІПСО в українському контексті допоміг зрозуміти, що маніпуляція інформацією не є новим явищем, але набуває нових форм та розмірів у сучасному цифровому світі. Дослідження ІПСО стало одним із напрямків наукових досліджень та практичних заходів в Україні, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки та формування медійної грамотності у громадян.

Список використаних джерел:

1. Онкович А. (2021). Соцмережа Фейсбук та інформаційно-психологічні операції. Український інформаційний простір, 1(7), 206–220. URL: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233974
2. Шмаленко Ю. І., Матвієнків С. М., Кольцов В. М. (2022) Проблеми та перспективи розвитку національного інформаційного простору

України. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. № 37. С. 223–227. URL: https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.37
3. Shmalenko I., Yeftieni N., & Semenets-Orlova I. (2021, December). Impact of Social Media Influencers on Public Policy and Political Discourse. In *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 88–93). Atlantis Press. URL: https://doi.org/10.2991/ assehr.k.211218.015
4. Шмаленко Ю. І. (2023). Еволюція ролі соціальних мереж у сучасному публічному дискурсі. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали ІІ всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 березня 2023 р.). Одеса : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». С. 45–49. URL: https://hdl.handle.net/11300/24417
5. Singer P. W. How Ukraine Won The #LikeWar. *Politico*. 03/12/2022. URL: https://www.politico.com/news/magazine/2022/03/12/ukraine-russia-information-warfare-likewar-00016562?fbclid=IwAR34CP4gJFJTrY3_IYr-Ukc0ajAwYY-ExHYwzDWiKethBsyPNkSkxK5UWRgw

Ключові слова: війна, інформаційно-психологічна операція (ІПСО), дезінформація, інформаційна безпека.
Key words: warfare, Psychological operations (PSYOP), disinformation, information security.

ЯЦЕНКО МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

За даними Міністерства освіти і науки України (МОН), з початку повномасштабної війни у лютому 2022 року Запорізька, Донецька, Миколаївська і Херсонська області мали найбільші пошкодження та руйнування навчальних закладів (1). Нині у школах Запорізької, Донецької і Херсонської областей, які досі частково окуповані та у яких тривають бойові дії, навчання відбувається виключно онлайн, а багато учнів і вчителів стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями. Хоча доступ до освіти повільно відновлюється у східних і південних регіонах, умови для ефективного онлайн-навчання залишаються складними, оскільки уроки часто перериваються через відключення електроенергії, нестабільний інтернет зв'язок та повітряні тривоги. У лютому 2023 року Ініціатива REACH провела дослідження серед вчителів та учнів початкової та середньої освіти у зазначених чотирьох областях з метою визначення конкретних потреб вчителів та учнів у цьому контексті.

Бойові дії у східних та південних регіонах спричинили кілька хвиль переміщення людей до населених пунктів, що, як вважається, є безпечнішими або де може бути житло та робота, що є ще однією з причин переміщення. Станом на 23 січня 2023 року, за оцінками МОМ, в Україні

зафіксовано 5,4 мільйона ВПО, з яких 19 % були з Донецької, 13 % – із Запорізької та 10 % – з Херсонської областей (2). Як зазначається у тому ж звіті, вперше з початку повномасштабної війни приблизна кількість осіб, які повернулися, перевищила кількість ВПО. Також багато домогосподарств не залишали своє основне місце проживання, навіть на територіях, що сильно постраждали внаслідок війни. Отже, такі групи населення, як вчителі та учні початкових і середніх шкіл, демонструють різну поведінку переміщення, завдяки чому отримані дані відображають різноманіття досвіду та потреб.

Рис. 1. Частка вчителів та учнів, що перемістилися з лютого 2022 року

Вчителі зазначили, що є велика частка вчителів та учнів, які залучені до онлайн-освіти з інших місць, ніж їхнє постійне місце проживання до лютого 2022 року, що є наслідком високого рівня переміщення. Кластер з питань управління та координації місцями компактного проживання ВПО повідомив, що діти, які знаходяться у місцях компактного проживання і навчаються онлайн, можуть не мати окремого місця та ноутбуків, підключення до інтернету. Напружена безпекова ситуація зокрема у Донецькій, Херсонській і Запорізькій областях та відносно велика частка пошкоджених і зруйнованих навчальних закладів у цих областях призвела до того, що майже 100 % навчання відбувається онлайн. Слід зазначити, що незважаючи на подібні до інших досліджених областей проблеми, у Миколаївській області аудиторне навчання починає повільно відновлюватися.

Хоча школи перейшли на онлайн-навчання задля зниження небезпеки, яка є в офлайн-навчанні на досліджених територіях, пов'язані з війною перебої в електропостачанні, небезпека вдома та інші фактори створюють перешкоди для безперервності освіти. Хоча так звані пункти незламності – місця, забезпечені укриттям, електроенергією та терміналами Starlink, якими може користуватися громада – є у прифронтових районах, що теоретично дає можливість освітянам (та учням) підключатися до занять, практика показує, що переважна більшість опитаних вчителів намагається проводити заняття вдома, за винятком Запорізької області, де 37 % вчителів повідомили, що проводять заняття зі школи або іншого, відмінного від їхнього дому, місця.

Слід зазначити, що вчителі, які належать до ВПО, частіше повідомляли про невиконання усієї навчальної програми з їхнього предмета, ніж вчителі, які належали до непереміщених осіб (43 % проти 25 %).

	Донецька область	Херсонська область	Миколаївська область	Запорізька область
Безпекова ситуація вдома/біля власного дому	63%	63%	47%	40%
Перебої з електрикою вдома	90%	70%	86%	80%
Відсутність опалення вдома	3%	17%	10%	7%
Відсутність обладнання вдома	0%	10%	10%	0%
Відсутність інтернету вдома	70%	60%	48%	43%
Труднощі з програмним забезпеченням для онлайн-навчання	7%	17%	14%	3%
Труднощі з виконанням шкільної програми	10%	10%	0%	3%
Організація освітнього процесу	10%	10%	10%	7%

Рис. 2. Основні згадувані проблеми, з якими стикаються вчителі, які навчають з дому, за областю

Однак, загальна картина – складніша. Хоча приблизно однакова частка вчителів, які належать до ВПО, (64 %) та вчителів, які не є ВПО, (60 %) вказали, що вони були змушені скасувати принаймні деякі заняття за останній місяць до збору даних, причини скасування занять відрізнялися. Вчителі з числа ВПО частіше зазначали відсутність електрики та/або інтернету причиною скасування занять, у той час як вчителі, які є непереміщеними особами, частіше називали повітряну тривогу. Можливо, що труднощі з виконанням усієї навчальної програми, про які повідомили вчителі з числа ВПО, виникли внаслідок наявності у них перешкод у доступі в поєднанні з перешкодами у доступі, з якими стикалися їхні учні.

Більшість батьків дітей із інвалідністю зазначила, що до початку повномасштабної війни їхні діти відвідували школу, де вони отримували додаткову підтримку відповідно до їхніх потреб. Загалом інвалідність можна класифікувати як захворювання, що впливають на слух, зір, здатність пересуватися, спілкуватися та навчатися. Поширеною практикою для дітей із інвалідністю є отримання ними додаткової підтримки у школі від вчителів. Перехід до онлайн-навчання означав, що діти з інвалідністю не лише втратили підтримку допоміжних співробітників, а й менше спілкуються з учителями, ніж раніше. Респонденти повідомили про зменшення кількості занять та збільшення обсягів домашнього завдання, що створює проблеми для дітей із інвалідністю на досліджених територіях, оскільки багато з них мають труднощі із самостійним навчанням.

Однією з основних форм допомоги, за якою зверталися батьки, були додаткові шкільні заняття/позакласне навчання з освітянами. Деякі батьки вказали на потребу в допоміжних засобах для онлайн-навчання (окуляри, екрани для монітора для захисту зору, слухові апарати),

	Донецька область	Херсонська область	Миколаївська область	Запорізька область
Спеціальні класи для дітей з інвалідністю	13%	13%	7%	25%
Додаткові заняття	88%	25%	14%	33%
Адаптовані навчальні матеріали	44%	50%	57%	58%
Допомога шкільного психолога	25%	75%	50%	50%
Репетитор для дітей з інвалідністю	25%	0%	7%	8%

Рис. 3. Заходи, вжиті учителями для підтримки учнів з інвалідністю на досліджених територіях

на додаток до стандартного обладнання (комп'ютери/ноутбуки, графічні планшети для малювання). Крім того, вони повідомили про потребу в комфортному навчальному середовищі, зокрема у додатковому освітленні та зручних стільцях. Додаткові потреби включали навчальні матеріали, адаптовані до різних стилів навчання, такі як тактильні математичні вправи, набори карток з картинками для розширення словникового запасу, пазли та ігри для розвитку дрібної моторики, навчальні матеріали, адаптовані для дітей з порушеннями слуху або зору, а також роздруковані з підручників.

Список використаних джерел:

1. Міністерство освіти і науки (МОН). Освіта в умовах надзвичайних ситуацій (станом на 30 березня 2023 року). https://saveschools.in.ua/
2. МОМ. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Загальнонаціональне опитування раунд 12. https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0

Ключові слова: вчителі, учні, потреби вчителів та учнів, онлайн-навчання, діти з інвалідністю.

Key words: teachers, students, needs of teachers and students, online education, children with disabilities.

БАРАСІЙ ВІТА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: СИНЕРГІЯ ДЕМОКРАТІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасних умовах Україна, всупереч російській широкомасштабній збройній агресії, є одним із лідерів у розвитку інформаційного суспільства. Повною мірою це відноситься до сфери надання адміністративних послуг на основі комунікативних технологій, впровадження

електронного документообігу та створення Єдиного державного веб порталу електронних послуг («Порталу Дія»). Соціальні мережі є важливою складовою цього процесу. Адже, громадяни України активно долучаються до вертикальної взаємодії (із публічною владою) та горизонтальної комунікації (на рівні мережевих спільнот), використовуючи соціальні мережі та месенджери.

Синергія демократії, свободи слова та новітніх технологій спричинила розвиток соціальних мереж, які поступово йдуть на зміну традиційним масмедіа. Показовим у цьому контексті є те, що Україна у цьому році суттєво покращила свій результат у рейтингу «Індекс свободи слова» [5], піднявшись зі 106 місця на 79. Це означає, що українські медіа зробили суттєвий крок щодо виходу з-під впливу олігархів та демократизації інформаційного простору. Передусім, українські медіа дуже ефективно протидіють ворожій пропаганді. Організатори відзначають: «Розв'язаний Росією 24 лютого 2022 року збройний конфлікт ставить під загрозу виживання українського медіапростору. У цій інформаційній війні країна перебуває на передовій протидії експансії кремлівської пропагандистської системи» [5]. Повною мірою це стосується соціальних мереж та месенджерів, які стали полем битви між демократіями та авторитарними режимами. На цьому, інформаційному фронті, українська «блогосфера» також ефективно протидіє російській пропаганді.

Розвиток соціальних мереж та їх застосування у процесі утворення системи електронного урядування та електронної демократії – це загальносвітовий тренд. Окремо слід наголосити на тому, що утворення комунікативної мережі, яка б інтегрувала соціальні мережі та електронне урядування, найбільш потужно відбувається у демократичних країнах. Натомість, у країнах авторитарного типу утворення електронного уряду відбувається повільніше, а діяльність соціальних мереж може бути обмежена (деякі соціальні мережі можуть взагалі заборонити). Це свідчить про значний потенціал соціальних мереж, які не лише приходять на зміну традиційними медіа (як новинним так і розважальним), а й стають суттєвим доповненням до електронного урядування та електронної демократії.

Водночас, не слід недооцінювати виклики для демократичного урядування у процесі розвитку соціальних мереж. Йдеться не лише про цензуру, яка є характерною для авторитарних країн або технологічні проблеми. Одним із викликів для демократичних країн стає переважання розважального контенту над аналітичними матеріалами. Тобто, ірраціоналізація політичної комунікації, яку спричиняє розвиток соціальних мереж. Варто наголосити на тому, що «Раціоналізація публічної політики як комунікативного простору реалізації публічної влади є важливим завданням у сучасному українському контексті. «Менеджмент війни» (В. Зеленський), як стан публічної влади та публічної політики в Україні потребує раціональних політичних рішень, що ґрунтуються на пошуку «кращого» аргументу та кристалізації політичних позиції у процесі політичних дебатів» [6].

Історія соціальних мереж починається у 1996 році. Саме тоді було створено та запущено першу соціальну мережу «Bolt». У подальшому відбувався постійний розвиток та удосконалення соціальних мереж: «Six Degrees був представлений незабаром, у 1997 році, дозволяючи користувачам додавати друзів і створювати профілі. Після цього були розроблені такі програми, як AOL Instant Messenger, Friendster і Live Journal, які допомогли закласти основу для чемпіона, Facebook, запущеного в 2004 році… LiveJournal, перший відомий сайт для ведення блогів, був запущений у 1999 році. Habbo, ігровий мережевий сайт, був створений у 2000 році. У 2002 році було засновано Friendster, що дозволяє користувачам створювати профілі, підключатися та обмінюватися матеріалами. У 2003 році був запущений LinkedIn, перша соціальна мережа, орієнтована на бізнес» [4].

В Україні постійно зростає кількість користувачів соціальних мереж. Також зростає рівень довіри українських громадян до інформації, яка поширюється у соціальних мережах та месенджерах. 74 % громадян постійно звертаються саме до месенджерів у пошуках достовірної інформації. Відзначимо, що за даними соціологів, «За рік повномасштабного вторгнення Росії українці стали більше довіряти новинам з національних телеканалів та місцевих медіа. Проте в той же час вони стали вчетверо частіше черпати новини з каналів у телеграмі та вайбері. Популярність журналістських медіа та месенджерів серед українців на сьогодні практично однакова… частота споживання новинного контенту національних та місцевих медіа серед українців, навпаки, зменшилася: національного телебачення з 55 % до 43 %; місцевого – з 11 до 7 %. Також втратили у популярності й інтернет-сторінки (з 47 % до 36 %). Натомість значно зросла популярність груп і каналів у месенджерах Telegram, Viber (з 11 до 41 %), а також в каналів у YouTube (з 21 до 29 %). Практично не змінили свій вплив соціальні мережі – Facebook,Twitter, Instagram (35 %)» [2]. Щодо довіри до телеграм каналів, як одного із головних месенджерів, то більше ніж 45 % вважають, що телеграм канали публікують тільки перевірену інформацію. Щодо контенту, то, природно, найбільше українців цікавляться новинами про бойові дії (95,5 %), про запуск ракет/дронів (90 %), про політичні події в Україні (81 %), про загиблих та поранених (80,2 %), про полонених (76,6 %). Водночас, інформацією розважального характеру цікавиться лише 24 % українців [3].

У сучасних умовах на новий рівень виходить боротьба за свободу слова. Відтепер необхідність подолання проблеми контролю та обмежень свободи слова переходить від традиційних медіа (телебачення, радіо, преса) до соціальних мереж та месенджерів. Також підвищується небезпека дезінформації у соціальних мережах у зв'язку із технологічними новаціями та поширенням штучного інтелекту. Варто наголосити, що «Дезінформація все ще є серйозною проблемою користувачів інтернету. І ситуація може посилитися з поширенням нових інструментів, таких як ChatGPT. Особливо з урахуванням того, що пошуковик Bing вже зараз впроваджує ChatGPT, а Google швидко намагається бути в тренді й додати свою альтернативу – чат-бота Bard. При цьому обидва

працюють далеко не ідеально, нерідко надають неправдиву інформацію. Якщо застосування чат-ботів у пошукових системах справді стане масовим явищем, є підстави вважати, що дезінформація користувачів виявиться по-справжньому глобальною проблемою» [1].

Таким чином, розвиток соціальних мереж, обумовлений синергією демократії та свободи слова й новітніх інформаційно-комунікативних технологій має не лише позитивні наслідки. Він спричиняє виклики для демократичного урядування та простору політичних комунікацій. Від того, наскільки українське суспільство та публічна влада будуть готові надати раціональну відповідь на ці виклики, залежить, без перебільшення, майбутнє демократії в Україні.

Список використаних джерел:

1. Іванина Р. We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції. *Elit-Web* 2023. 20 лютого. URL: https://elit-web.ua/ ua/ blog/we-are-social-2023
2. Мельник Р. Довіра до журналістів серед українців зросла, однак за популярністю телеграм та вайбер вже наздогнали традиційні медіа. *Detector. media*. 2023. 22 лютого. URL: https://detector.media/print/208248/
3. Мельник Р. Майже половина українців вважають, що Telegram-канали публікують лише перевірену інформацію, – опитування КМІС. *Detector. media*. 2023. 28 лютого. URL: https://detector.media/print/208442/
4. Томпсон Е. Статистика використання соціальних мереж у 2023 році: скільки людей буде використовувати соціальні мережі? *BloggersIdeas*. 2022. 12 листопада. URL: https://www.bloggersideas.com/uk/social-network-usage-stats/
5. Україна – 79-та в рейтингу свободи слова «Репортерів без кордонів». *Detector.media*. 2023. 3 травня. URL: https://detector.media/print/210805/
6. Яковлев Д. В. Публічні звернення інтелектуалів як технологія раціоналізації політичної комунікації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 87–93.

Ключові слова: соціальні мережі, електронний уряд, демократія, електронна демократія, політична комунікація, технології.

Key words: social networks, e-government, democracy, e-democracy, political communication, technologies.

БЕЗУГЛОВА ВАЛЕРІЯ ДМИТРІВНА

Криворізький державний педагогічний університет,
аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій

КОМУНІКАЦІЯ У СИСТЕМІ «НАСЕЛЕННЯ-ВЛАДА» ПІД ЧАС КРИЗ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Поява кризових ситуацій є невід'ємним фактором існування суспільства. Кожне століття пов'язане з якимись моментами, які стали переломними у подальшій історії. На долю українського народу випало

чимало викликів, які так чи інакше вплинули на соціально-економічний розвиток. Найбільш динамічними є події останніх трьох років, які спричиненні глобальної пандемією Covid-19 і повномасштабним воєнним вторгненням Росії на територію Україну. Криза, яка детермінована появою коронавірусної інфекції, отримала статус глобальної, оскільки торкнулася майже всіх континентів планети. Фактично, це був перший приклад поширення масового захворювання в XXI ст., який потребував негайних дій і використання відповідних стратегій їх вирішення: соціальне дистанціювання, ізоляція, вакцинація, тестування тощо. В Україні перший випадок захворювання на Covid-19 було діагностовано 3 березня 2020 року, разом і з тим це стало початком загальноукраїнського карантину. Протягом трьох років вживалися різноманітні заходи задля реалізації кризових комунікацій влади з населенням, які сприяли вирішенню означеної проблеми. Як наслідок, 5 травня 2023 року Всесвітня організація охорони здоров'я заявила, що коронавірусна хвороба офіційно позбавлена статусу «пандемії» [7].

Якщо ця криза може вважатися такою, що минула, то події 24 лютого 2022 року стали карколомними й досі несуть загрозу для життя для українців. Досвід управління кризовою ситуацією періоду Covid-19 став у нагоді для комунікативної підтримки населення з боку органів влади від початку війни. Вдало побудована комунікація – це запорука ефективного управління. Кризова комунікація між населенням і владою під час війни повинна вирізнятися оперативністю, чіткістю та послідовністю викладу інформації. Успіх спілкування «держава-суспільства» під час криз характеризується трьома факторами: безпосередність комунікації, ефективність її реалізації (способи і канали подання інформації), довіра до органів влади [6, с. 18].

Центром соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку KSE Institute у рамках проєкту «Стимулювання цивільно-військового партнерства для побудови стійкості України в умовах російської військової агресії» у вересні-грудні 2022 року проводилося дослідження «Управлінські процеси та стійкість територіальних громад до викликів війни». Згідно з отриманими результатами, на думку респондентів, які не мають безпосередньої приналежності до органів влади, існує проблема відсутності або недостатності інформування про загрози та алгоритми дій/інструкцій у випадку їх настання. Це вказує на неефективність застосування форматів і каналів поширення інформації [5].

Результати опитування наочно демонструють потенціал використання соціальних мереж на прикладі Facebook. До початку повномасштабної війни близько 85 % громад використовували саме цю платформу для інформування своїх мешканців, а вже після початку – цей показник виріс на 10 %. Частота комунікацій у перші місяці війни безпосередньо залежала від наявності Facebook – сторінок та їх використання [6, с. 21]. Саме тому виникає потреба вчитися правильно вибудовувати комунікацію в соціальних медіа.

Ще за часів Covid-19 особлива увага приділялася налагодженню комунікації між громадами і представниками органів влади.

У посібнику «Як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи» [3] детально прописано механізми взаємодії з населенням у період криз, спираючись на досвід спілкування в часи пандемії. Комунікація з громадськістю в умовах кризи повинна вирішувати одразу три завдання: інформування, переконання й залучення [3, с. 31].

За ініціативи Національного агентства України з питань державної служби, Міністерства цифрової трансформації, національного проєкту Дія.Цифрова освіта за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні було створено серіали для держслужбовців: «Освітній курс із кризових комунікацій» (10 серій), «Кризові комунікації в управлінні персоналом» (6 серій), «Міжнародне гуманітарне право і збереження міжнародних стандартів прав людини під час війни» (19 серій) [4].

Як засвідчує більшість представників влади для налагодження ефективної комунікації з населенням вкрай важливо розуміти специфіку цільової аудиторії і правильно обирати спосіб комунікації з нею. Саме ці умови визначають мету й способи поширення інформаційних повідомлень. На прикладі комунікації з внутрішньо переміщеними особами, керівник Регіонального офісу «U-LEAD з Європою» в Донецькій області М. Ткач виділив основні інструменти ефективної комунікації (табл. 1). У представленій таблиці ми сфокусували свою увагу виключно на інтернет-комунікації [2].

Таблиця 1

Інструменти комунікації в кризових ситуаціях

Комунікація	**Одностороння**	**Двостороння**
Опис	Є достатньо інформативною, але немає форми для зворотного зв'язку й залучення до спілкування	Діалогічна форма спілкування. Має на меті зібрати думки громадськості задля їх вирішення
Інструменти	• Розділ на сайті, інформаційна колонка • Пости в соцмережах • Створення спеціальної групи/каналу для конкретної ЦА • Інфографіка	• Формальні/неформальні групи в телеграм-каналах, соцмережах • Опитування в гугл-формах, соціальних мережах або месенджерах

Проте поряд з позитивними аспектами комунікації органів державного управління з населенням в інтернет-просторі існують й негативні наслідки, що зменшують ефективність використання платформ соціальних медіа. Так, у період з 11 по 29 червня 2022 року в межах Проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні» проводилося соціологічне дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». Результати інтерв'ювання показали, що 62 % респондентів мають складнощі з комунікацією з представниками органів самоврядування. До інформативно-комунікативних проблем, з якими зіштовхнулися

інформанти, виокремлюють такі, як: відсутність відповідей на запити, ігнорування вимог, відсутність доступу до електронних баз даних з публічною інформацією, ігнорування, відмова у суттєвій відповіді на запит [1, с. 13–14].

Отже, узагальнюючи, зазначимо, що досвід налагодження комунікації органів влади з населенням у часи пандемії дозволив задати вектор для її реалізації під час повномасштабної війни. Люди активно використовують інтернет-майданчики для отримання інформації й взаємодії з представниками влади. Різноманітні вітчизняні й зарубіжні ініціативи створюють наочний матеріал для покращення віддаленої комунікації. На жаль, попри зростання значимості онлайн-платформ серед українського населення, сьогодні все ще існують прогалини у підтримці кризових комунікацій, які потребують свого вивчення і подальшого розв'язання.

Список використаних джерел:

1. Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні / О. Гвоздік та ін. Проект Ради Європи «Зміцнення громад. участі у демократ. процесі прийняття рішень в Україні», 2022. 40 с. URL: https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85
2. Дев'ять комунікаційних інструментів для роботи з внутрішніми переселенцями. *U-LEAD*. URL: https://u-lead.org.ua/news/146?fbclid=IwAR10fJreRz7mVp_o0iVmjO0wchSRiny_gZMqCgQab0bYCuTBMJ4z3opl0E0
3. Мудрак Л. Комунікація і криза: як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи : посібник. Київ : ГО «Укр. Медіа-Центр», Агентство США з міжнар. розвитку (USAID, 2020. 112 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/663/Комунікація_і_криза_-_посібник_Лари_Мудрак.pdf
4. Національне агентство України з питань державної служби – Кризові комунікації та як протистояти викликам війни: презентували нові освітні серіали для публічних службовців. *Головна. Національне агентство України з питань державної служби*. URL: https://nads.gov.ua/ news/prezentuvaly-novi-osvitni-serialy-dlia-publichnykh-sluzhbovtsiv
5. Рік досвіду: управлінські процеси та стійкість територіальних громад до викликів війни. *VoxUkraine* / «*Вокс Україна*» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: https://voxukraine.org/rik-dosvidu-upravlinski-protsesy-ta-stijkist-terytorialnyh-gromad-do-vyklykiv-vijny
6. Центр соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку. Стійкість громад: проблеми та рішення у прогнозуванні та реагуванні на кризи та загрози, спричинені повномасштабною війною. 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/KSE-Institute-zvit-iz-doslidzhennya-Stii--kist-gromad.-Hanns-Final.pdf
7. Covid-19 – все? ВООЗ оголосила, що вірус перестав бути світовою загрозою – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ ukrainian/news-65412089

Ключові слова: кризові ситуації, органи влади, населення, комунікація, Covid-19, російсько-українська війна.

Key words: crisis situations, authorities, population, communication, Covid-19, Russian-Ukrainian war.

БІЛИЙ ВЕНІАМІН СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ВИБОРЧІ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКІ ДЕБАТИ: МЕДІА-СКАНДАЛИ VS. РАЦІОНАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ

Політичні дебати у сучасному світі стали невід'ємною частиною політичного процесу. За результатами політичних дебатів громадяни можуть зробити раціональний вибір між кандидатами. Політичні дебати відбуваються завше у двох формах – виборчі дебати (як складова електорального процесу) та парламентські дебати (які визначають урядову політику).

У XX столітті виборчі дебати, завдяки розвитку традиційних медіа, набули форми яскравого політичного шоу, яке привертає масову аудиторію. Телевізійні дебати досить часто змінювали не лише долю окремих кандидатів, а й вектор розвитку держав. Наприклад, перші телевізійні дебати, які відбулись між Р. Ніксоном та Дж. Кеннеді продемонстрували потужні можливості телебачення у процесі формування політичного іміджу та впливу на політику. Завдяки виборчим дебатам, зрештою, й утворилась медіаполітична система. Було дано старт процесу медіатизації політики. Політичні діячі, обрані завдяки підтримці медіа-імперій, сприяли подальшому розвитку технології, а технології визначали соціальну та політичну реальність. Погодимось із тим, що «сучасні електронні мас-медіа… змінюють систему представництва громадянських інтересів, створюють нові форми комунікації у сфері публічної влади, перетворюють політику на медіа-процес, віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність… Боротьбу за владу в політиці перенесено з ідеологій, організацій і програмних положень у сферу віртуальних іміджів… Внаслідок інформаційних кампаній влада переходить до тих, хто вдало використовує можливості масмедіа, а не до тих, хто вміє урядувати» [4, с. 366].

У XXI столітті розвиток політичних дебатів пов'язується із переходом від традиційних медіа до цифрової комунікації у мережі інтернет. Змінюється формат виборчих дебатів, які остаточно перетворюються із раціональної дискусії на перфоманс. Ще й досі серед політичних експертів тривають дискусії щодо дебатів на НСК «Олімпійський» у 2019 році. Фраза «Стадіон так стадіон» [2] стала мемом. Але це були перші дебати в історії України, які вийшли за межі звичного телевізійного формату й не проводились у студії. Відзначимо: «В українському законодавстві процедура проведення теледебатів між кандидатами в Президенти, включеними до виборчого бюлетеня для повторного голосування, регулюється статтею 62 Закону України «Про вибори Президента України» та Постановою ЦВК. Закон визначає дебати двох видів: перший – публічні дебати як форма передвиборної агітації, що оплачується кандидатами з коштів своїх виборчих фондів.

Другий вид – проведення теледебатів між кандидатами в Президенти, що пройшли до другого туру. Такі теледебати проводяться за бюджетні кошти та організовуються і проводяться Національною суспільною телерадіокомпанією України. Теледебати кандидатів, що пройшли до другого туру, в розумінні статті 62 Закону чітко регламентовані… Теледебати транслюються на суспільно-політичному загальнонаціональному каналі Суспільного телебачення в прямому ефірі, на Першому каналі Національної радіокомпанії України та можуть безкоштовно транслюватися іншими каналами мовлення. Хоча суспільний мовник і виявив готовність до проведення теледебатів, обох кандидатів можна було побачити лише на НСК «Олімпійський» перед другим туром президентських виборів 2019 року» [1].

Очевидно, що переможцями у виборчих дебатах майбутнього стануть ті політичні діячі, які зможуть найбільш ефективно використовувати можливості цифрової епохи, створювати імідж та впливати на громадську думку за допомогою соціальних мереж. Завданням політиків та політичних технологів у електоральних кампаніях стає пошук новітніх каналів зв'язку із масовою аудиторією. Раціональна аргументація під час виборів має бути доповнена емоційним зв'язком із аудиторією; психологічний чинник є одним із найважливіших у політичній комунікації за допомогою соціальних мереж. Дебати в інформаційному суспільстві під час виборчих кампаній стають елементом боротьби за порядок денний, який вигідний одному із кандидатів, вони дозволяють зробити акцент на особистості політичного лідера, а раціональна аргументація стає другорядною. На перший план під час виборів виходять медіа-скандали: «… дискурс медіа сьогодні формується розважальними ток-шоу на політичну тематику та обертається навколо медіа-скандалів… За відсутності раціонального дискурсу участь урядовців чи депутатів у політичних ток-шоу та удавана відкритість влади не здатні сприяти формулюванню мети політичного розвитку та визначенню напрямків реалізації політичного курсу з боку уряду. Маємо ірраціональний медіадискурс, який спотворює раціональний електоральний вибір та створює навіжену урядову політику» [3].

Натомість, вкрай важливо плекати та розвивати традицію парламентських дебатів, які є невід'ємною складовою вироблення раціональної публічної політики.

Список використаних джерел:

1. Політичні дебати – дискусія, що вирішує долю держави. 2019. 4 грудня. *Центр демократії та верховенства права*. URL: https://cedem.org.ua/analytics/politychni-debaty/
2. «Стадіон, так стадіон»: Порошенко прийняв виклик Зеленського. *ТСН*. 2019. 4 квітня. URL: https://tsn.ua/politika/stadion-tak-stadion-poroshenko-priynyav-viklik-zelenskogo-1323411.html
3. Яковлев Д. В. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії: минуле / майбутнє, policy / politics. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2020. Вип. 26. С. 82–87.

4. Яковлев Д. В. Трансформації політичної влади в інформаційну добу. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Соціологія і політичні науки»*. 2007. Т. 12. Вип. 6. С. 364–370. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/ handle/123456789/1479

Ключові слова: Політика, політичний імідж, комунікація, дебати, виборчі дебати.
Key words: Politics, political image, communication, debates, election debates.

ІВАНОВСЬКИЙ ВІКТОР ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: СИНЕРГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

У процесі становлення демократичної політичної системи утворювались різні моделі взаємодії між державою та ринком. Конституційні особливості взаємодії між виконавчою та представницькою владою у різних демократичних країнах, які обумовлені специфікою історичного розвитку, покликані вирішувати єдину проблему – справедливого розподілу та перерозподілу влади, власності та капіталу. У центрі економічної демократії знаходиться пошук гармонії між політичним представництвом та утворенням і розподілом капіталу. Політична демократія неможлива без ринкової економіки. Погодимось із думкою В. Кампо: «Елементи ринкової економіки, звісно, можуть існувати і за авторитарних чи навіть тоталітарних режимів – правого чи лівого ґатунку. Та найоптимальнішим для формування і функціонування ринкової економіки є панування конституційної демократії, коли фактично відсутні волюнтаристські політичні, законодавчі чи інші обмеження для розвитку підприємництва, його відносин із державою та громадянським суспільством» [1].

Ринкова економіка, яка завдяки жорсткій економічній конкуренції утворює значний розрив у доходах між бідними та багатими, потребує справедливого перерозподілу суспільного блага. Цей перерозподіл утворюється завдяки механізмам політичного представництва. Саме тому політичне представництво середнього класу у парламенті є важливим для економічної демократії. Варто погодитись із думкою українського дослідника: «Середній клас, завдяки своїй активності, відігравав значну роль у часи кардинальних змін. Натомість, на виборах, а особливо після них середній клас поки що програє змагання за економічну демократію – встановлення справедливого розподілу суспільних ресурсів. Під час виборчих кампаній в Україні перемагають завше кандидати від олігархів з популістською риторикою. Йдеться про олігархічні партії, які змінюють обличчя, а не сутність політики та політичний дискурс, який підтримується олігархічними медіа… Підвищення участі

середнього класу у справедливому економічному розподілі, якого так потребує Україна у сучасних умовах, знаходиться у прямій залежності від його ролі у політиці. Політична демократія створює умови для того, аби середній клас був представлений у політиці» [4].

Система економічної демократії, як теорія та практика реалізації принципу правління середнього класу, у процесі концептуалізації передбачає обґрунтування панування середнього класу як єдиного репрезентанта суспільного блага, аналізу ринкових механізмів формування та розподілу капіталу та дослідження раціональної поведінки та публічного вибору індивідів. Саме тому становлення системи економічної демократії потребує синергії політичної та економічної науки, урахування здобутків політичної психології тощо.

Одним із важливих інститутів економічної демократії є профспілки. На думку видатного дослідника профспілок В. Цвиха «…цілі профспілок не мають обмежуватись досягненням якнайвигідніших умов продажу робочої сили, створенням кращих умов праці для найманих працівників або забезпеченням дотримання роботодавцями положень законів і колективних угод, а також відновленням тих чи інших прав найманих працівників. Вони мають також містити вимоги вирішення політичних питань у соціально-економічній сфері, які безпосередньо стосуються найманих працівників і впливають на їхній добробут. Адже, вибір політичного курсу, зокрема, в економічній сфері, безпосередньо впливає на умови життя трудящих, тому профспілки не можуть не ставити перед собою політичних завдань… політичний характер профспілкового руху виявляється також у його прагненні впливати на прийняття політичних управлінських рішень у різних сферах суспільних відносин, але, насамперед у соціально-економічній, та брати участь в органах, які розробляють соціально-економічну політику» [3].

Тривалий та стійкий економічний розвиток потребує демократії. Хоча є приклади авторитарних країн, які спромоглися забезпечити певне економічне зростання (наведемо хрестоматійні приклади: Чилі за правління Піночета, Іспанія часів Франко, Індонезія під проводом Сухарто, ін.), але це скоріше винятки із загального правила.

«В умовах глобальної економіки стійкий розвиток потребує демократії» [2] – зазначає Г. Колодко. На його думку, «Демократична практика і демократичні організації впливають на економічну діяльність і, отже, на здатність до росту. На є принаймні три причини. Перша і найважливіша – демократія означає свободу бути залученим до бізнесу. Вільний вхід у бізнес і вихід з нього означають, що існує механізм, здатний залучити підприємців у якийсь сектор виробництва або видалити їх, якщо їм не удалося знайти свою нішу… Свобода займатися бізнесом – купувати і продавати, виготовляти і конкурувати, акумулювати засоби й інвестувати їх – це рушійна сила, що може підтримати ріст всієї економіки. Друга причина – демократія забезпечує основу для ефективної економічної політики. Навіть найдосконаліший ринковий механізм не може замінити собою розумну політику економічного розвитку, тому що ці дві речі доповнюють, а не суперечать одна одній. Демократичний порядок і ринкова дисципліна – базові складові того

замісу, що сприяє тривалому росту. Демократія означає організації і правила, але крім того, вона означає культуру і поведінку… Третя причина – демократія може підсилити здатність економіки до підйому, якщо над нею не бере гору політика» [2].

У становленні системи економічної демократії одна із головних ролей належить виборчим змаганням. Адже, саме регулярні, вільні та демократичні вибори здатні сформувати ефективну систему політичного представництва. У свою чергу, політичне представництво більшості сприяє справедливому перерозподілу суспільного блага від одних категорій громадян до інших за допомогою впливу на бюджетну політику.

Ринкова економіка, яка довела свою ефективність для зростання благополуччя найбільш активних громадян – підприємців, має бути пом'якшена демократією задля уникнення класових конфліктів і революцій та забезпечення стабільного функціонування економічних та політичних інститутів. У процесі наукового обґрунтування становлення системи економічної демократії вбачається необхідність синергії політичної науки та економічної теорії.

Список використаних джерел:

1. Кампо В. Конституційна демократія та ринкова економіка (полемічні замітки з приводу однієї статті). *Часопис «Критика»*. 2019. Рік XXIII. Число 3–4 (257–258). С. 2–10.
2. Колодко Ґ. В. Від шоку до терапії. Економіка і політика трансформації. Львів, 2004. 250 с. URL: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/kolodko/kolodko-4.htm
3. Цвих В. Ф. Профспілки і громадське суспільство: особливості парадигми відносин : автореф. дис. … д-ра політ. наук. Київ, 2004. 36 с.
4. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. № 8 (3). P. 220-227. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227

Ключові слова: економічна демократія, політична наука, політичне представництво, середній клас, профспілки, вибори, суспільне благо.

Key words: economic democracy, political science, political representation, middle class, trade unions, elections, public good.

ФАРТУШНИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

СИТУАЦІЯ ВИБОРУ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР В УКРАЇНІ

Демократичний електоральний процес передбачає альтернативність. Громадяни мають обирати з-поміж двох або більшої кількості альтернативних кандидатів, партій, ідеологій та програм. При цьому, альтернативи мають бути справжніми, а не удаваними. Це потребує створення належного підґрунтя раціонального демократичного вибору.

Мають бути визначені правові умови, наявний політичний плюралізм, свобода вибору, впроваджені принципи публічності та відкритості, забезпечена рівність учасників, раціональна аргументація, політична компетентність як громадян (тих, хто обирає), так і політиків (тих, кого обирають). Йдеться також про необхідність утворення та усвідомлення комплексного та багатофакторного явища політичного життя демократичних країн – «ситуацію вибору». Вона містить певну проблему, визначення альтернативних шляхів її вирішення, обрання однієї із альтернатив, реалізацію вибору.

Якщо йдеться про загальнонаціональні вибори, то проблема має бути актуальною та значущою для більшості громадян країни, а якщо про місцеві – стосуватись конкретного району, міста, села чи селища. Усі без виключення учасники електорального процесу усвідомлюють, що знаходяться у ситуації вибору і мають обрати одну із альтернатив. Кожний конкретний вибір (як індивідуальний так і колективний) залежить від специфічного поєднання внутрішніх та зовнішніх мотивів. Він відбувається у просторі між егоїстичними мотивами поведінки та розумінням суспільного блага і спільного інтересу. Окрім усього, у науковій літературі зустрічаємо інтерпретацію вибору як інтелектуальної гри, дуже серйозної за ставленням учасників та наслідками для країни. Незважаючи на те, що в останні десятиріччя простір електорального вибору в Україні конструюється відповідно до маркетингового підходу (визначення цільової аудиторії, її цінностей та потреб і спрямування на цю групу політичної реклами, тобто її «таргетування»), громадяни обирали не лише окремих лідерів чи партії, а й робили вибір зовнішньополітичного напрямку інтеграції. Мова йде про вибір європейських орієнтирів розвитку.

У процесі застосування маркетингового підходу до електорального вибору слід наголосити на зв'язку між «ситуацією вибору» та «картиною світу» й «порядком денним» суспільства. Відзначимо, що сам процес вибору у сучасних умовах становлення цифрового суспільства відбувається між двома альтернативами: медіатизацією політики та раціональним дискурсом, що має ґрунтуватись на етиці. Погодимось із наступним: «Крізь призму того чи іншого вибору можна побачити спільну «картину світу», характерну для усього суспільства у відповідному часі та просторі. Можна стверджувати великий ступінь адекватності застосування поняття «ситуації вибору» щодо аналізу вибору в сучасному українському суспільстві. Політичний вибір, під впливом процесів медіатизації та глобалізації, демократизації та раціоналізації створює умови й формує нові альтернативи, а отже – продукує нові політичні ситуації пострадянського періоду: від «медіа шоу» та театралізації політики з розігруванням смислу, або владної цензури та пропаганди до спроб комунікативної дії, спрямованої на досягнення компромісу та порозуміння за допомогою раціональних дебатів, що ґрунтуються на етиці» [4].

Час від часу, як індивіди так і держави опиняються у ситуації екзистенціального вибору, яка полягає у визначальному виборі за принципом «або – або». Україна в умовах війни знаходиться саме

у ситуації екзистенціального вибору. Цей вибір – ситуація найвищого напруження духовних та фізичних сил, він пов'язується із свободою вибору та відповідальністю перед наступними поколіннями, стражданнями та необхідністю подолати страх.

У сучасних умовах медіатизація політики утворює загрозу перетворення усієї ситуації електорального вибору на симулякр. У такому випадку, «Вибір набуває автономного статусу та переноситься у віртуальну площину, яка конструюється медіа. Симулякр вдало «маскує і спотворює» фундаментальну реальність політичного вибору, маскує відсутність «фундаментальної» реальності, взагалі не має стосунку до жодної реальності. І якщо симулякри першого порядку («підробки», «фальш-копії» реальності) та другого порядку (конвеєрні серії, які мають еквівалентну цінність) співвідносяться із соціальною інтеракцію та вибором традиційного та модерного суспільств, то симулякри третього порядку, які прив'язані до мас-медіа та комунікації, утворюють гіперреальність, що позбавлена будь-якого референта» [4]. Відзначимо, що це глобальна проблема, яка характеризує світ постмодерну. А якщо для позначення епохи після розпаду СРСР використовувати термін «посткомунізм», то можна погодитись із тим, що проблема електоральних симулякрів сягає корінням радянської доби. Відзначимо: «Українська Радянська Соціалістична Республіка – це якраз і є великий симулякр. Симулякрами були і її інституції, і українська «соціалістична культура», котра, як відомо, вважалася національною за формою і соціалістичною за змістом. Симулякризоване українство почалося активно використовуватися політиками. Взагалі симулякризація українського політичного життя – це окрема тема. Напевно, навіть «тверді» прихильники тих чи інших політичних сил мало вірять у те, що проголошують їхні лідери» [1].

Український дослідник Ю. Олійник стверджує, що електоральний вибір відбувається між партіями-симулякрами, створеними олігархатом. Він виокремлює дві моделі деформації партійного будівництва: «Перша – партійна структура виступає просто виразником інтересів ворожих етнічних груп та їхніх еліт, з процвітанням принципів клановості побудови політики. Інша деформація – партії стають лише симулякром місцевих олігархів чи зовнішніх спонсорів, що або фальшують вибори, або скуповують голоси… Загалом бачимо домінування проєктів «на одне скликання», що, по суті, тримаються на фінансово-медійній підтримці олігархів та зовнішніх спонсорів. Водночас політична пропаганда (особливо на перших етапах) прагне охопити якомога ширше поле виборців, хоча і з певними відмінностями (приклад «Слуг Народу» і «Голосу» – орієнтація на різні відтінки електорату зі схожою програмою). По суті, у 2019 р. не було якісної новели – схожі проєкти розроблялись понад 20 років – можна згадати «Озиме покоління», «Партію зелених», «Самопоміч» [2]. На думку політолога Ю. Шведи українські політичні партії перетворились на «машини для голосування» (Шведа Юрій. Політичні партії чи симулякри? https://zaxid.net/news/). Вони практично не виконують функцію політичного представництва інтересів широких соціальних верств,

а зосереджуються на технологіях електорального вибору. Ю. Шведа у статті «Політичні партії чи симулякри» вважає, що «Перетворення політичних партій України у «машини для голосування» не дає їм можливості повноцінно розвивати свою організаційну структуру, перетворюючи їх по-суті у «віртуальні» партії. Зрозуміло, що такий «електоральний» підхід до політичних партій не сприяє перетворенню їх у повноцінний та авторитетний інститут політичної системи» [3].

Таким чином, однією із головних проблем електорального вибору полягає у небезпеці перетворення «ситуації вибору» на симулякр. Це спотворює систему демократичного політичного представництва, віртуалізує політичні партії та, у підсумку, ірраціоналізує вибір громадян.

Список використаних джерел:

1. Кралюк П. Симулякри українства. *Радіо Свобода*. 2012. 27 березня 2012. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/24528167.html
2. Олійник Ю. Ліберальний популізм: партії-симулякри олігархату. *Українські студії стратегічних досліджень*. 2021. 11 квітня. URL: https://ussd.org.ua/2021/04/11/liberalnyj-populizm-partiyi-symulyakry-oligarhatu/
3. Шведа Юрій. Політичні партії чи симулякри? *ZAXID.NET*. 2012. 29 травня. URL: https://zaxid.net/politichni_partiyi_chi_simulyakri_n1256271
4. Яковлев Д. В. Вибір київського князя: спадок, випадок, доля? *Молодий вчений*. 2015. № 5(4). С. 129–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5(4)__33

Ключові слова: вибір, ситуація вибору, електоральний вибір, політичні партії, маркетинговий вибір, екзистенціальний вибір.

Key words: choice, choice situation, electoral choice, political parties, marketing choice, existential choice.

СЕКЦІЯ 6

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Керівник секції: *завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор О. М. Цільмак*

Секретар секції: *доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент А. О. Татьянчиков*

ЦІЛЬМАК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ РЕГУЛЯЦІЇ ТА ПРОЖИВАННЯ СТАНУ ТРИВОГИ

Стан тривоги та внутрішнього занепокоєння у сучасному цивілізованому світі є невід'ємними нашими супутниками. Тривожний стан може бути нормальною реакцією людини на стресові, кризові події та ситуації, тобто він є ситуативно-обумовленим, а може бути патологічним хворобливим станом, тобто коли звичайна тривога перетікає в хронічне русло і стає патологічною. Тоді особи можуть відчувати гострі переживання не тільки в стресових ситуаціях, а й без видимих причин, що перетворює нормальне життя людини в кошмар постійного очікування чогось поганого, непоправного.

При когнітивно-емоційному зациклені особи на критичній стресовій ситуації, їй слід виконати певні когнітивні техніки та вправи. Наприклад:

Техніка: «Біла кімната» (М. Маккей, М. Скін., П. Фаннінг)

Час виконання: приблизно 5 хвилин.

Мета – для подолання тривоги та інших неприємних емоцій та для стабілізації емоційного стану.

Положення тіла – сидячи або лежачи.

Примітка: Наші думки впливають на наш емоційний та психофізичний стан. Є думки оцінні – це коли ми надаємо оцінку власним діям, діяльності або собі як особистості. Приклад оціночної думки: «На завтрашньому виступі я виглядатиму безглуздо, з мене сміятимуться».

А є думки безоцінні, – це коли ми констатуємо щось.. Приклад безоцінної думки: «Я відчуваю страх перед завтрашнім виступом, як же мені тривожно…».

У ході виконання цієї техніки пропонується спостерігати за роботою власної свідомості, уявляючи, що свідомість – це біла кімната, через яку проходять думки. Пропонується поспостерігати за своїми думками та віднести їх або до оцінних або до безоцінних.

Необхідні матеріали: аудіозапис зі звуками хвиль.

Інструкція:

1. Розслабтеся. Для цього заплющте очі. Зробіть ротом повільний повний видих повітря з легких. Потім – глибокий вдих носом, повільний видих стиснутими губами. Повторіть декілька разів.

Дихайте повільно та рівно протягом усієї вправи.

2. Уявіть, що ви знаходитесь у середньому розмірі білій кімнаті з двома дверима. В одні двері ваша думка буде уявно заходити, а через інші – виходити.

Примітка: Замість образу кімнати з 2 дверима, можна уявити фунікулер, на якому пересідають думки або багажну стрічку в аеропорту тощо.

Як тільки думка з'явиться, сконцентруйтеся на ній. Спробуйте проаналізувати вашу думку та віднести її до або до категорії оціночних або до безоцінних

3. Розглядайте кожну думку уважно, з цікавістю та співчуттям доти, доки вона не піде. Не намагайтеся аналізувати її, лише наголошуйте, оцінна вона чи ні. Не заперечуйте її, не намагайтеся повірити або не повірити в неї. Просто усвідомлюйте, що думка – це коротка мить вашої мозкової активності, випадковий гість вашої білої кімнати.

4. Стережіться думок, які ви віднесли до категорії оціночних. Вони намагатимуться заволодіти вами, змусити вас прийняти оцінку. Сенс цієї вправи полягає в тому, щоб відзначати, наскільки «прилипливі» оцінні думки – як вони застряють у вашій свідомості і як складно їх позбутися. Ви визначите, що думка болісна і оцінна за тим як довго вона залишається в білій кімнаті, або коли починаєте відчувати будь-які емоції у зв'язку з нею.

5. Намагайтеся постійно підтримувати рівне дихання, зберігати ясний образ кімнати та дверей, стежити за думками та класифікувати їх. Пам'ятайте, що думка – це просто думка. Ви набагато більше за неї. Ви той, хто створює білу кімнату, через яку дозволено думкам проходити. У вас їх мільйон, вони йдуть, а ви, як і раніше, залишаєтеся. Думка не вимагає від вас жодних дій. Думка не зобов'язує вас вірити у неї. Думка – це не ви.

6. Просто спостерігайте, як вони проходять крізь білу кімнату. Дозволяйте їм проживати їхнє недовге життя і кажіть собі, що вони мають право на існування, навіть оціночні.

7. Просто визнайте ваші думки, давайте їм піти, коли настає час, і готуйтеся зустрічати нові – одну за одною.

Продовжуйте виконувати цю вправу доти, доки не відчуєте, що ви по-справжньому дистанціювалися від своїх думок. Робіть вправу, доки оціночні думки не почнуть проходити через кімнату, не затримуючись.

8. А зараз слухайте музику та спостерігайте за плином ваших думок.

Вправа «Сходи тривоги» (автор: Наталія Ломоносова).

Положення тіла – сидячи.

Інструкція:

1. Визначте який у вас рівень буденної тривоги та рівень тривоги під час життєвоскладних ситуації.

Спочатку визначте який у вас рівень тривоги в буденному житті, коли для неї начебто не має приводу. Для цього уявіть «Градусник тривоги», у якого є позначки від 0 до 10, де в 0-1 бал оцінюється ситуація, коли ви взагалі не тривожитеся; 5 балів – у вас середній рівень тривоги; 10 – у вас патологічна тривожність, яка заважає вам дихати.

А тепер, використовуючи «Градусник тривоги», визначте який у вас рівень тривоги під час життєвоскладних ситуації.

Подивіться та порівняйте наскільки показники рівня буденної тривоги у вас відрізняються від тривоги під час життєвоскладних ситуації.

2. Виконайте візуально-дихальну вправу: «Сходи тривоги». Метою якої є розвиток стресостійкості.

✶ Для цього уявіть, що ви знаходитеся на 10 сходинці «Сходів вашої тривоги». Відчуйте себе на ній. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу десятого рівня.

А тепер, носом зробіть глибокий вдих, надуваючи живіт. Повільний видих стиснутими губами (здуваючи живіт) та уявіть, що ви видихаєте усю вашу тривогу десятого рівня.

Розслабтеся.

✶ А тепер уявіть собі 9 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 9 сходинці «Сходів вашої тривоги». Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу дев'ятого рівня.

На 9 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу дев'ятого рівня.

Розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 10 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 8 сходинку. Опустіться на 8 сходинку «Сходів вашої тривоги».

Уявіть, що ви знаходитеся на ній. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу восьмого рівня.

На 8 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу восьмого рівня.

Розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 9 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 7 сходинку. Опустіться на неї. Уявіть, що ви знаходитеся на 7 сходинці. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу сьомого рівня.

На 7 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу сьомого рівня.

Розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 8 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 6 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї. Уявіть, що ви знаходитеся на 6 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу шостого рівня.

На 6 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу шостого рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 7 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 5 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 5 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу п'ятого рівня.

На 5 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу п'ятого рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 6 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 4 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 4 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу четвертого рівня.

На 4 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу четвертого рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 5 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 3 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 3 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу третього рівня.

На 3 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу третього рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 4 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 2 сходинку вашої тривоги. Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 2 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу другого рівня.

На 2 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу другого рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 3 сходинці.

✶ А тепер уявіть собі 1 сходинку «Сходів вашої тривоги». Опустіться на неї.

Уявіть, що ви знаходитеся на 1 сходинці вашої тривоги. Якомога яскравіше, усім вашим тілом, відчуйте вашу тривогу першого рівня.

На 1 сходинці – носом зробіть глибокий вдих животом, стиснутими губами – видих животом, уявляючи що ви видихаєте усю вашу тривогу першого рівня.

Та розслабтеся у 2 рази сильніше ніж на 2 сходинці.

✶ Подихайте животом: зробіть вдих носом – надуйте живіт, та повільний видих ротом – здуйте живіт. Подихайте, не поспішайте.

Коли будете готові – то знову використайте ваш «Градусник тривоги». Оцініть наскільки знизився рівень вашої тривоги?

Як ви себе почуваєте?

Примітка:

Рекомендовано вправу виконувати щодня, або декілька разів на день.

Як визначити, чи зробили ви успіхи?

Оцініть свою тривогу у ситуації, яка раніше дуже тривожила. Наприклад, якщо ви сиділи у кафе і попередньо оцінили передбачувану тривогу на 6 балів, то сидіть доти, поки тривога не знизиться до 3 балів. Навіть якщо вам дуже захочеться піти, –почекайте доти, поки тривога зменшиться.

Виконуйте вправу доти, поки рівень тривоги не буде на три або два бали.

Не забувайте хвалити себе. Скажіть собі: я це зробив (ла)! Мені це вдалося! Я справився!

Вправа «Переживання по розкладу».

Заплануйте на кожен день «час для переживань». Щодня виділіть, наприклад, півгодини часу, коли дозволятимете собі переживати. Наприклад, ви вирішили займатися переживаннями щодня з 16:30 до 17:00, або вранці – з 7:00 до 7:30. У будь-який інший момент, коли на думку спадають тривожні думки, відкладіть їх на відведений їм «час для переживань».

Отже, слід пам'ятати, що працюючи зі станом тривоги, завжди треба розпочинати з дихальних вправ і технік, тілесно-орієнтованих вправ на заземлення, на прояв активності, – та поєднувати їх з візуалізаційними та когнітивними. Тобто інтегративний підхід до вибору психотехнологій є основою для безпечного проживання стану тривоги, його регуляції та корекції.

Список використаних джерел:

1. Bandelow B., Michaelis S. (2015) Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. Dialog. Clin. Neurosci, 17(3): 327–335.
2. Bech P. (2007) Dose-response relationship of pregabalin in patients with generalized anxiety disorder. A pooled analysis of four placebocontrolled trials. Pharmacopsychiatry, 40: 163–168.

Ключові слова: стан тривоги, психотехнології, вправа, техніка, безпечне проживання тривоги, градусник тривоги.

Key words: state of anxiety, psychotechnologies, exercise, technique, safe living of anxiety, anxiety thermometer.

КОРНУТА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОМАНДІ: РОЛЬ ЛІДЕРА

Якщо спробувати відповісти на питання чи важливим та необхідним є науковий пошук та практичне аргументування ролі команди та роботі в команді сьогодні, однозначним є відповідь, що ці питання є вкрай важливими та актуальними. В сучасному світі досить багато різноманітних речей ми реалізуємо саме в команді та за допомогою команди. Будь-який колектив приватної чи публічної сфери можна розглядати як команду перед якою стоять певні спільні цілі. В такому разі важливими є розуміння питання від чого залежить налаштування команди, продуктивність, єднання, згуртованість тощо [3]. Насамперед варто констатувати, що успіх залежить від позиції лідера та загальної атмосфери в колективі. Підтримка, участь, мотивація з боку керівника спрямовує команду у правильному руслі та продукує позитивний клімат у команді. Сьогодні акцентування уваги на лідерстві є невипадковим, адже будь-якому колективу чи команді необхідні лідери. Але, досить часто розуміння лідерства є невірним чи надто примітивним. Можна з упевненістю стверджувати, що лідерський «багатокутник» має основні грані – це критичні точки, спираючись на які, можна закласти міцний фундамент для подальшого зростання та ефективної взаємодії з командою та всередині команди [2].

Варто розглянути основні якості, такі собі грані лідера, що мають в сучасному світі ключове значення:

1. Відповідальність лідера – це можливості, якими він може скористатися у спектрі своїх повноважень. Просто потрібно цілеспрямовано їх використовувати та не дивитися крізь призму завантаженості чи робочих завдань. Вміти знайти додаткові можливості для дій, не боятися взяти на себе відповідальність за результат, не відсувати нестандартні ситуації. Саме рішення, що вимагають креативності, інноваційних дій і дають змогу відчути себе на гребені хвилі і дати приклад команді [2]. Зокрема, рішення для нестандартних ситуацій часом потребують ризику та витримки. Не буває простих рішень у таких завданнях, а отже, треба вміти знаходити правильний ключ до відповідей та надихати команду. А також не боятися визнавати не лише феєричні результати бізнесу, а й помилки, не звалювати все на відсутність кваліфікованих кадрів у команді. Це і є відповідальність лідера [1, с. 96].

2. Вміння постійно навчатися та розвиватися. Лідер не втомлюється розвиватися і прагне того, щоб його команда йшла вперед разом із ним. Від нього виходить енергія, а перелік ідей та рішень не вичерпується – цим він зобов'язаний гострому розуму, досвіду, здатності вчитися на помилках та заповнювати свої компетенції новими.

Він нестримний ініціатор дій, інноватор, прихильник прогресивних рішень та впроваджень. Динаміка лідера не може бути тимчасовою – у цьому випадку і лідерство буде коротким. Він будує стратегічні плани та прагне довгострокового планування. Його ідеї перероастають епоху, а з тим ведуть команду на десять кроків уперед. Лідер виступає генератором енергії та динамічно розвивається разом зі своєю командою.

3. Харизма та вміння комунікувати. Загалом стиль управління залежить від особистості керівника, отриманих компетенцій, soft skill, і навіть від специфіки діяльності організації де функціонує команда [3]. Якщо керівник вимагає від співробітників більшого та більшого, контролює на кожному кроці, а не то – догану та звільнення, складається неправильна парадигма розвитку. У колективі переважає інфантильність, штат складається з людей, не здатних приймати рішення та брати за них відповідальність. Якщо ставиться надто м'яко, то втрачає контроль над командою, свій авторитет. Такого керівника не поважають: його покарання не лякають, а заохочення приймаються як належне. Грамотний лідер взаємодіє з командою, робить так, щоб люди йшли вперед, не боялися нестандартно мислити, висловлювати свої ідеї та експериментувати. У ситуації кризи чи змін команда завжди впевнено стоїть за її спиною. Лідер має харизму і спокій, з розумінням ставиться до проблем інших і викликає довіру. Це впевнений та авторитетний капітан, з яким колективу не страшні будь-які «шторми» та коливання, кризові періоди та спади.

4. Створення клімату психологічної безпеки. Особливо актуальна риса для лідера, що очолює команду. В умовах грамотного управління створюється особливий клімат, комфортний для команди та лідера. Він виявляється у психологічної безпеки і характеризується міжособистісною довірою, повагою та підтримкою. Насамперед психологічна безпека для кожного співробітника – це свобода в ідеях, підняття питань, комфорт, а також впевненість у тому, що за кожним невірним кроком чи помилкою не слідуватиме покарання чи моральний тиск. Психологічна безпека створюється поетапно через проходження співробітниками 4 рівнів: 1) безпека інклюзивності. На цьому етапі співробітник потребує спілкування та приналежності команді, дотримання цінностей організації. Він не боїться показати свої сильні та слабкі сторони, а команда приймає його таким, яким він є; 2) безпека навчання. Потреба співробітника у навчанні та зростанні, накопиченні досвіду. На цьому рівні учасник команди експериментує, ставить запитання, шляхом спроб і помилок збільшує свою професійну базу; 3) безпека учасників. Коли пройдено перші два етапи, співробітник потребує підтвердження своїх навичок методом внесення власного внеску до спільної справи. Він використовує свої здібності, навички для реалізації бізнес-процесів компанії, ефективного управління та її прогресу; 4) безпека дзвінка. На четвертому етапі співробітник розуміє, що необхідно покращувати процеси і не боїться «кинути виклик» застарілим технологіям, здатен впроваджувати інновації.

Отже, варто зробити висновок, що правильно керуючи командою, будучи відповідальним керівником, харизматичним лідером та підтримуючи динаміку, навчання команди, лідер створює психологічну безпеку в колективі. Вона відгукується у побудованій організаційній культурі, дотриманні цінностей, підтримці та взаємодопомоги співробітникам. В умовах, коли робоче середовище безпечне для міжособистісної взаємодії співробітників, організаційна культура стає більш надійною, динамічною та інноваційною. Як наслідок створюється відданий компанії колектив, який безумовно має командний дух та спільні ідейні цінності.

Список використаних джерел:

1. Довгань Л. Є., Ведута Л. Л., Мохонько Г. А. Технології управління людськими ресурсами : навч. посіб. для здобув. ступеня маг-ра за ОП «Менеджмент і бізнес-адміністрування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ, 2018. 512 с.
2. Сазонова Т. О., Кемова Я. М., Яковлєва К. В. Методи управління командою : аспект самоорганізації. *Економічний простір*. 2022. № 181. URL: http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1165/1124 (дата звернення: 04.05.2023).
3. Duhigg C. What Google Learned From Its Quest to Build the Perfect Team. New research reveals surprising truths about why some work groups thrive and others falter. The New York Times Magazine. 2016. URL: https://www.nytimes.com/2016/02/28/magazine/what-google-learned-from-its-quest-to-build-the-perfect-team.html (дата звернення: 04.05.2023).

Ключові слова: психологічна безпека, команда, лідер, ефективне управління.
Key words: psychological safety, team, leader, effective management.

КОРОХОД ЯСМІНА ДЖАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

ТАТЬЯНЧИКОВ АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

ДЕЯКІ БАЗОВІ ТЕХНІКИ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах розвиток особистості залежить від багатьох детермінантів та особистісних характеристик та складових [1, с. 117]. Гештальт-терапія – це цілісна, гуманістична, особистісно орієнтована форма психотерапії, зосереджена на теперішньому житті і викликах індивіда, а не на затримці чи збереженні свого минулого досвіду. Цей конкретний підхід визначає важливість розуміння контексту окремих

осіб і брати на себе відповідальність замість того, щоб перекладати та звинувачувати. Гештальт-терапія стала ефективною формою терапії, яка вплинула на світову культуру та суспільство. Метод гештальт-терапії, створений Ф. Перлзом, що базується на гештальт-психології, екзистенціалізмі, психоаналізі [2]. Для людини, зацікавленої в особистісному рості вкрай важливо вміти обирати головне в сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [3]. І саме гештальт-терапія впливає на розвиток творчого пристосування особи до оточуючого середовища, а також усвідомлення власних внутрішніх процесів та механізмів, що досить часто підштовхують до повторного використання паттернів поведінки.

До найбільш розповсюджених технік гештальт-терапії належать: порожній стілець, тон і мова, мова тіла, перебільшення, рольова гра, творче мистецтво, локалізація емоцій [4].

Техніка порожнього стільця в рамках гештальт-терапії – це рольова вправа, яка відкрито спонукає пацієнта почати говорити або з іншою формою себе, або уявити іншу людину. Пацієнт буде розміщений навпроти порожнього стільця і почне говорити з особою, яку він уявляє, або іншою частиною себе.

Терапія порожнім стільцем може допомогти визначити життєво важливі значення, інформацію та сприйняття, про які пацієнт міг зовсім не знати. Техніка дозволить пацієнту краще усвідомити свої почуття та емоційний досвід, можливість розпочати процес одужання.

Тон і мова життєво важливі в гештальт-терапії. Коли пацієнт повільно починає брати на себе відповідальність, він непомітно використовуватиме іншу форму мови, яка відображає почуття володіння своїм життям і досвідом, а не зосереджується на інших. Наприклад, замість того, щоб сказати: «Він перекинув склянку з водою і змусив мене закричати», пацієнт скаже такі фрази, як «Я бачив, що це був нещасний випадок, я розчарувався, тому що раніше сказав, щоб догодити стежити за склянкою води. Це змусило мене відчути, ніби мене ігнорують, і мені не подобається, як це викликало у мене почуття» [4].

Під час терапевтичних сеансів гештальт-терапевт свідомо спостерігає за мовою тіла та рухами пацієнта під час обговорення конкретних переживань, від похитування ногою до постукування пальцем по столу або чіткого виразу обличчя. Гештальт-терапевт розповість про свої спостереження і запитає пацієнта, що відбувається і як він себе почуває саме в момент цих рухів.

На додаток до надання мови тіла пацієнта власного голосу, гештальт-терапевт може глибше досліджувати мову тіла пацієнта, особливо якщо пацієнту часто важко передати те, що відбувається словами. Терапевт може попросити їх виразити себе через акт руху, щоб відобразити досвід пацієнта в цей конкретний момент часу. Пацієнти часто проходили особливий досвід, який повністю від'єднав їхні емоційні переживання від фізичних.

Рольова гра схожа на техніку «Порожній стілець», яку використовують багато гештальт-терапевтів. Ця техніка терапії використовується, щоб допомогти пацієнтам, які мають кілька версій себе. Пацієнт

буде говорити як домінантна та покірна особа щодо того, як він бачить себе в цьому досвіді.

Багато гештальт-терапевтів використовують такі види діяльності, як ліплення, малювання, щоб спонукати своїх пацієнтів усвідомлювати своє оточення, залишатися присутніми в даному моменті та навчитися обробляти сьогодення. Ця техніка дозволяє пацієнту краще усвідомити свій досвід і поточний процес загоєння.

Більшість пацієнтів, яким допомагає гештальт-терапія, говорять про свої емоції замість того, щоб переживати їх. Завдяки характеру можливого досвіду багато людей навчилися б повністю відокремлювати свої почуття від виразів.

Поки пацієнти розповідають про свої емоції, гештальт-терапевт заохочуватиме їх висловлювати, де вони відчувають цю емоцію у своєму тілі. Перенесення емоційного усвідомлення в тіло пацієнта дозволяє йому залишатися присутнім і відкрито ефективно обробляти свої почуття.

Особи, зацікавлені в роботі над собою та вивченні своєї ролі, яка створює дискомфорт і нещастя в їхньому житті, можуть отримати велику користь від гештальт-терапії.

Отже, гештальт-терапія прагне вирішити конфлікти та двозначності, які є результатом нездатності інтегрувати риси особистості. Гештальт-терапія спрямована на те, щоб навчити людей усвідомлювати важливі відчуття всередині себе та свого оточення, щоб вони повно і розумно реагували на ситуації.

Список використаних джерел:

1. Володарська Н. Д. Гештальт-технології активізації самодетермінації розвитку особистості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/705095/1/17.pdf
2. Осика О. Гештальт-терапія як фактор морального розвитку особливості школяра. *Освіта регіону*. 2011. № 3. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/552
3. Шугай М. А. Застосування гештальт-підходу до вивчення когнітивних процесів важливих для професійного становлення майбутніх психологів. URL: https://eprints.oa.edu.ua/533/1/zastos.pdf
4. Gestalt therapy techniques examples. URL: https://www.shorelinerecoverycenter.com/gestalt-therapy-techniques-examples/

Ключові слова: терапія, гештальт-терапія, особистість, розвиток особистості, поведінка.

Key words: therapy, gestalt-therapy, personality, personality development, behavior.

ЛАЗОР КАТЕРИНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА КРИЗА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Соціальна криза самоідентифікації особистості виникає в результаті складної взаємодії між індивідом та соціумом. Особистість може відчувати дискомфорт та незадоволення через те, що її внутрішній світ не збігається з тим, яке їй місце належить відігравати в соціумі. Це може призводити до таких проблем, як депресія, тривога, відчуття самотності та неприйнятності [1, с. 33].

Однією з головних причин соціальної кризи самоідентифікації є тиск соціальних норм та очікувань. Суспільство накладає на людей певні стереотипи поведінки та життєвого шляху, які не завжди відповідають індивідуальним особливостям та бажанням. Це може призводити до внутрішньої боротьби між тим, хто людина є насправді та тим, ким їй очікується бути в соціальному контексті.

Також, це може призводити до почуття неповноцінності, невпевненості та відчуття невдачі, якщо людина не може відповісти соціальним очікуванням [2, с. 32]. Крім того, це також може призвести до втрати індивідуальності та самовизначення, якщо людина не може знайти свій унікальний шлях у житті через тиск соціальних норм.

З початку 1980-х років термін «ідентичність» починає активно використовуватись у роботах, що торкаються проблеми расових, національних та етнічних відмінностей. Враховуючи культурний, релігійний, етнічний та інші контексти, важливо розуміти, що соціальні норми та очікування можуть відрізнятися. Особливо для тих, хто стикається з великим тиском соціальних норм, важливо знайти баланс між відповідністю соціальним очікуванням і збереженням своєї індивідуальності та самовизначення.

Для підтримки людей у процесі самоідентифікації важливо створювати безпечне середовище, де вони можуть відчувати себе підтриманими та прийнятими [3]. Також, важливо сприяти розумінню різноманітності та збагаченню культурної спадщини, щоб зменшити тиск соціальних норм та дозволити людям знайти свій власний шлях в житті.

Інша причина соціальної кризи ідентичності може полягати в обмеженості ресурсів для самореалізації. У людини можуть бути унікальні інтереси, цінності та мрії, але відсутність можливостей для їх реалізації через обмеження у ресурсах, фінансові складнощі або соціальні бар'єри можуть перешкоджати їхньому втіленню. Ця причина може посилити вплив інших факторів, таких як соціальне порівняння з іншими людьми та почуття невпевненості у власних здібностях.

Крім того, недостатність ресурсів може стати причиною стресу та викликати негативні наслідки для психічного та фізичного здоров'я людини. Наприклад, люди можуть досвіджувати

виснаженість, депресію, тривогу та інші психічні проблеми, які можуть ускладнити процес самоідентифікації.

Для підтримки людей у процесі самоідентифікації важливо створювати умови для доступу до ресурсів та можливостей для саморозвитку. Наприклад, це може бути шляхом надання доступу до освіти, професійного навчання та розвитку навичок. Крім того, важливо забезпечити підтримку та допомогу в пошуку роботи, доступ до медичної та психологічної допомоги та інших ресурсів, які можуть допомогти людині у процесі самоідентифікації та самореалізації.

Для подолання соціальної кризи самоідентифікації важливо розвивати свідомість та підтримувати позитивне ставлення до самої себе. Важливо приймати свої індивідуальні особливості та шукати способи їх реалізації в межах наявних можливостей. Крім того, можна звернутися до професійної психологічної допомоги, яка може допомогти розібратися в своїх внутрішніх конфліктах та знайти шляхи вирішення проблеми самоідентифікації. Також корисним може бути знаходження спільноти людей зі схожими інтересами та цінностями, де можна знайти підтримку та відчути приналежність. Ще, важливо шукати можливості для розвитку своїх інтересів та здібностей, навіть якщо це потребує додаткових зусиль або ресурсів. Можна звернутися до різних джерел підтримки, таких як навчальні заклади, волонтерські організації, мережі підтримки тощо. Крім того, важливо розвивати свої навички та здібності, що можуть бути корисними у професійній сфері або в особистому житті, а також брати участь у різноманітних проектах та ініціативах, що можуть допомогти реалізувати свої потреби та бажання. Важливо також розвивати свою позитивну самооцінку та навички самовдосконалення, щоб зберігати мотивацію та енергію для досягнення своїх цілей.

Для подолання соціальної кризи самоідентифікації можна також скористатися наступними порадами:

1. Розвивайте свої інтереси та хобі. Це допоможе вам краще зрозуміти себе та свої бажання, а також знайти реалізацію своїх потреб у житті.
2. Використовуйте позитивні підсилювачі для підтримки свого позитивного ставлення до себе. Наприклад, складіть список своїх позитивних рис і досягнень, які ви пишаєтеся, та переглядайте його важливі моменти.
3. Навчайтеся бути вдячним за те, що маєте в житті. Це допоможе вам бачити позитив у своєму житті та допоможе зменшити стрес.
4. Навчайтеся приймати свої помилки та навіть провали як нормальні етапи свого життя. Намагайтеся зрозуміти, що вони дають вам навчання та досвід, що допомагає вам зрости.
5. Навчайтеся бути співчутливим до себе та своїх відчуттів. Пам'ятайте, що відчуття не можуть бути правильними чи неправильними, а вони є вашими відповідями на зовнішні подразники та ситуації.
6. Дайте собі час на саморефлексію та роздуми про свої потреби та бажання. Це допоможе вам краще зрозуміти себе та свої мети в житті.

Усі ці поради можуть допомогти людині знайти своє місце в житті та побудувати гармонійні стосунки з собою та оточуючими. Розвиток

свідомості та самосвідомості, підтримка позитивного ставлення до себе, прийняття своїх особливостей та реалізація своїх інтересів та потреб, а також співчуття до себе та рефлексія допоможуть людині знайти внутрішню гармонію та бути задоволеною своїм життям. Особливо важливо звертати увагу на розвиток своєї самосвідомості, оскільки вона є ключовою умінням для самоідентифікації та формування своєї особистості.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що соціальна криза самоідентифікації може бути спричинена тиском соціальних норм і очікувань, а також недостатністю ресурсів для самореалізації. Ці проблеми можуть призвести до внутрішньої боротьби людини між тим, хто вона є насправді та тим, ким їй очікується бути в соціальному контексті.

Для підтримки людей у процесі самоідентифікації важливо створювати умови для доступу до ресурсів та можливостей для саморозвитку, таких як освіта, професійне навчання та розвиток навичок. Крім того, важливо забезпечувати підтримку та допомогу в пошуку роботи, доступ до медичної та психологічної допомоги та інших ресурсів, які можуть допомогти людині у процесі самоідентифікації та самореалізації.

Вирішення проблеми соціальної кризи самоідентифікації може мати позитивний вплив на самооцінку, здоров'я та загальне самопочуття людини, а також сприяти розвитку суспільства в цілому. Для цього необхідно працювати над створенням умов для розвитку індивідуальності та самореалізації, а також забезпечувати доступ до ресурсів та підтримки для тих, хто зіткнувся з проблемами соціальної кризи самоідентифікації.

Список використаних джерел:

1. Tajfel, H., & Turner, JC. / Інтегративна теорія міжгрупового конфлікту. / Соціальна психологія міжгрупових відносин / Монтерей, Каліфорнія: Брукс/Коул. – С. 33.
2. Leary, M. R., & Baumeister, R. F. / Природа та функція самооцінки: соціометрична теорія. Прогрес у експериментальній соціальній психології / «Канадська психологія». Канада, 2008. – С. 182.
3. Deci, E. L., та Ryan, R. M. / Внутрішня мотивація та самовизначеність у поведінці людини / Springer Science & Business Media / вид. Academic Press USA, 2000. – С. 32.

Ключові слова: самоідентифікація, соціальна криза, самовизначення, індивідуальний розвиток, соціальна підтримка, рівновага, соціальні норми, культурний контекст, релігійний контекст, етнічний контекст, ресурси, самореалізація, інтереси, цінності, мрії, обмежені можливості, фінансові труднощі, соціальні бар'єри, соціальне порівняння, невпевненість у власних здібностях.

Key words: self-identification, social crisis, self-determination, individual development, social support, balance, social norms, cultural context, religious context, ethnic context, resources, self-realization, interests, values, dreams, limited opportunities, financial difficulties, social barriers, social comparison, insecurity about one's abilities.

ЛІСОВЕНКО АННА ФЕДОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

ПРИЧИНИ ТА МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

На сьогодні постійне відтермінування справ, самосаботаж, прокрастинація є досить поширеними проблемами, відтворюючись у життєвих стратегіях як окремої особистості, так і великої кількості людей. У науковій літературі прокрастинація розуміється як: добровільне ірраціональне відкладання запланованих справ та відносин; психічний стан відсутності бажання здійснювати вольові дії; синонім лінощів; перекладання відповідальності; механізм боротьби з тривогою; неадаптивна копінг-стратегія подолання стресу або захисний механізм; поведінкова реакція, пов'язана з нестачею мотивації; дисфункціональна соціально-психологічна практика; несформованість регулятивного потенціалу; пошук «гострих» відчуттів, що виникають при виконанні завдання у надкороткі терміни; свідоме відкладання дій за усвідомлення негативних наслідків; складно обумовлений психологічний феномен [1].

Основою програм психокорекції прокрастинації є: діагностика та інформування з теми прокрастинації; виявлення та корекція основних дезадаптивних переконань, що лежать в основі прокрастинації (занижена самооцінка, вивчена безпорадність, «нездоровий» перфекціонізм, зневіра в можливий успіх тощо); виявлення помилок планування майбутніх цілей та їх корекція; формування навичок саморегуляції; розвиток емоційного інтелекту; навчання релаксаційних технік з метою зниження напруги та внутрішньої мобілізації; корекція негативного ставлення до прокрастинації, розвиток позиції, що приймає; розвиток навичок самоорганізації, самомотивації; профілактика відтермінування, складання плану Б у разі виникнення рецидиву.

У програмі психокорекції прокрастинації доцільно використовувати техніки когнітивно-поведінкової психотерапії, спрямовані на формування адаптивного образу діяльності та необхідного функціонального стану, навчання послідовності у формуванні планів, відстеження динаміки психічних подій, створення системи нагадувань з формування/припинення небажаної поведінки.

Для зменшення прокрастинації часто використовують поведінкові техніки [12], спрямовані на: підвищення автоматичності діяльності, полегшення управління часом та створення спеціальних умов діяльності, які запобігатимуть актуалізації проблемної поведінки. Важливим є зниження кількості рішень, що приймаються при виконанні завдання та контроль кількості подразників, які можуть впливати на початок або завершення наміченого плану роботи (наприклад, відключення повідомлень на комп'ютері або смартфоні, використання спеціально обладнаних робочих місць, вільних від відволікаючих

подразників) [11]. Слід збільшити автоматичність діяльності, оскільки контекст діяльності, що задається, зменшує відволікальність індивіда. Все, що сприяє розпорядку, є базовим в управлінні прокрастинацією, за аналогією з використанням розкладу та плану діяльності у поведінковому активізуючому лікуванні при депресіях [5]. Використання розпорядків дня для нормалізації циклу день-ніч, організації нормального денного ритму та попередження психічної перевтоми допомагає підвищити продуктивність протягом дня та включити індивіда у соціальне життя (увечорі відпочивати та спілкуватися). Необхідно враховувати схильність прокрастинаторів відкладати свої справи на останній момент або працювати довгі періоди без перерв, що призводить до нестачі енергії, виснаження та нездатності виконати діяльність якісно, що знову провокує прокрастинацію [5].

У багатьох дослідженнях було виявлено, що прокрастинація пов'язана з поведінкою, що уникає. Застосування техніки градієнтного наближення до діяльності, що уникає, є ефективним для зменшення негативних почуттів, які призводять до відкладення діяльності [3, с. 87–102]. Нудьга, тривога та невдоволення – сигналізують про необхідність застосування градієнта для того, щоб подолати перешкоду, яка утримує індивіда від реалізації намірів. Індивід може визначити мінімальний обсяг зусиль, які він може зараз докласти для подолання негативних почуттів, що є причиною відкладення, наприклад, працювати над завданням протягом 2, 5 або 15 хвилин, перш ніж оцінити, чи можна продовжити далі, чи варто відкласти [4].

Ще одна основна мета при прокрастинації – постановка чітко описаних цілей, оскільки нестача чи неадекватність цілей створюють проблеми з мотивацією; розпливчасті цілі породжують розпливчасті зусилля. Крім того, постановка цілей повинна супроводжуватись поділом довгострокових цілей на короткострокові, це допоможе сформувати тайм-менеджмент, особливо для досягнення цілей, які потребують значних зусиль [9]. Також прокрастинація негативно пов'язана з використанням стратегій цілепокладання і досвідом реалізації намірів – «розрив намір-дія». Тому застосування техніки когнітивної репетиції (думки чи письмові відповіді питання Що? Де? Коли? Як? Що може допомогти / завадити? І як це подолати?) актуально для переходу від мети до дій [7]. Згідно з теорією контролю за дією Куля, прокрастинація є основною умовою незавершених намірів та орієнтації на стан. Для людей із проблемами прокрастинації характерна фіксація на станах. У цих випадках може застосовуватися техніка формування нового функціонального стану (ФС), в основі якої лежить ідея біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ) [8].

Крім того, прокрастинацію часто пов'язують із відсутністю цінності, яка веде індивіда до відкладення виконання зобов'язань на користь діяльності, що несе найближче задоволення [11]. З одного боку, збільшити мотивацію можна шляхом встановлення адекватних цілей. Однак, з іншого боку, для багатьох прокрастинаторів більшість завдань і доручень, які потрібно завершити, не сприймаються як винагорода, і вимагають корекційних втручань, метою яких є підвищення

цінності розв'язуваних завдань [2]. В основному, це включає підвищення внутрішньої або зовнішньої мотивації, яка залежить від індивідуальних переваг і типу діяльності, що відкладається. Зовнішня мотивація включає задоволення від нагород, які отримують від реалізації певної поведінки [6]. Наприклад, чашка кави після години написання роботи, замість винагороди лише результатом: «хочеш чашку кави, напиши сторінку тексту») [11].

Деякі індивіди повинні також отримати вигоду від об'єднання потреб, комбінуючи дії, що відкладаються, з діяльністю більш привабливою – наприклад, навчання в групі, а не на самоті. Щодо внутрішньої мотивації, винагорода може бути недостатньою, щоб мотивувати індивіда, особливо, якщо діяльність, що відкладається, не адресована до особистісно значимих аспектів. У цьому випадку корекційні втручання, спрямовані на усвідомлення цінності та прояснення важливості виконання завдань, повинні бути основними у підвищенні прихильності до наміченого курсу дій. Це може бути особливо важливо щодо екзистенційних питань, пов'язаних із прокрастинацією, найбільш помітних серед студентів (взаємини між прагненням здобути вищу освіту та індивідуальними цінностями) [3].

Коригування за допомогою когнітивних технік часто використовується для виявлення впливу ірраціональних переконань на прокрастинацію [10]. Перфекціонізм, страх провалу та невпевненість у собі – приклади когніцій, які можуть заважати реалізації задуманої поведінки [1]. *Когнітивне реструктурування* ірраціональних переконань, пов'язаних з низькою самооцінкою та уникаючою поведінкою, допоможе зробити індивіда більш уважним до когніцій, що заважають реалізації намічених дій [10]: наприклад, «це природно, що результат повинен бути ідеальним» і «якщо в мене немає мотивації, я можу зайнятися чимось іншим». Когнітивне реструктурування може також сприяти появі нових адаптивних переконань, особливо у поєднанні з *поведінковим експериментом* [2; 10]. Наприклад, захист диплома, незважаючи на страх провалу, з одночасним моніторингом думок і емоцій, що виникають у цій ситуації. Це особливо важливо з точки зору підвищення самоповаги та самоефективності, які пов'язані з прокрастинацією [12]. Спіралі ефективності продуктивності використовуються, щоб стримати зміст самоздійснюваного пророцтва шляхом *градуйованого занурення* індивіда в діяльність, яку хочеться відкласти [9], таку як завершення завдань зі збільшенням труднощів, результуючи коректний зворотний зв'язок та можливості зміцнити цілеспрямовану поведінку. Однак, прокрастинація може бути викликана і перебільшеним оптимізмом, вимагаючи когнітивного переструктурування та поведінкових експериментів, спрямованих на когніції, пов'язані з неефективним тайм-менеджментом та труднощами з самоконтролем (слід починати завдання раніше; складати план дій).

Усвідомлення ірраціональних переконань може допомогти індивіду усвідомити суперечність між поточною ситуацією та бажаними цілями та цінностями, у свою чергу впливаючи на мотивацію та провокуючи

зміни поведінки [2; 7]. Когнітивне реструктурування може продемонструвати негативні наслідки певних когніцій при виконанні дій, необхідних для виконання зобов'язань, і може підвищити індивідуальну готовність залучатися до діяльності, наприклад, розглянути труднощі початку або завершення обраного курсу дій при переконанні, що «для діяльності необхідні ідеальні обставини». На додаток, *мотиваційне інтерв'ю* може бути цінним щодо вивчення переваг і витрат прокрастинації, підвищуючи мотивацію і готовність до змін [10]. Особливо корисними є реалізація намірів та уявне протиставлення [7]. Реалізація намірів включає використання конструкції «якщо..., то...», яка стимулює потім пам'ять у пошуку та обмеженні кількості рішень, які можуть бути зроблені (коли я приїду в офіс, я почну працювати над моєю презентацією), яка у свою чергу може допомогти індивіду гальмувати тенденцію їх відкладати. Уявне протиставлення включає візуалізацію, експозицію в уяві, яка дозволяє підвищити мотивацію і показує розрив між поточною ситуацією та майбутніми цілями, демонструючи кроки, які необхідно зробити для досягнення результатів, долаючи ризик бути пасивним при обмірковуванні процесу.

Отже, для психокорекції прокрастинації треба: вивчити причини, поведінкові прояви та наслідки прокрастинації; вплив відволікаючих чинників на прокрастинацію; ставити довгострокові та короткострокові доступні цілі; застосовувати техніки цілепокладання та поведінкової активації, стимули для збільшення цілеспрямованості; відслідковувати та заохочувати свій прогрес з плином часу; застосовувати тайм-менеджмент; розвивати емоційний інтелект та емоційну саморегуляцію; дослідити власну систему цінностей; усвідомлювати свої нереалістичні переконання та корегувати їх шляхом когнітивного реструктурування і поведінкових експериментів; застосовувати різні способи підвищення впевненості у собі.

Таким чином, організованість, розважливість, завзятість при досягненні мети та адекватне прагнення якості результату дозволяють своєчасно виконувати справи. Найбільш ефективною мотивацією буде прагнення відчуття власної значущості, компетентності, почуття гордості за свої досягнення. Також слід враховувати значущі умови, що впливають на процес та результат діяльності. Крім того, своєчасне досягнення мети вимагає не стільки її чіткого опису, скільки продуманих і скоординованих дій.

Список використаних джерел:

1. Лісовенко А. Ф., Третьякова Т. М., Цільмак О. М. Чинники прокрастинації та її зв'язок з психологічним благополуччям особистості // *Перспективи та інновації науки.* Київ, 2023. 4(22). С. 461–472. http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/121
2. Boice R. Procrastination, busyness and bingeing // *Behaviour Research and Therapy*. № 27. 1989. P. 605-611.
3. Brown R. T. Helping students confront and deal with stress and procrastination // *Journal of college student psychotherapy*. № 6. 1991. P. 87–102.
4. Burka Jane B. Procrastination // *Da Capo Press*, 2008. 322 p.

5. Ehlers C. L., Frank D. J. Kupfer Social Zeitgebers and biological Rhythms: a unified approach to understand the Etiology of depression // *JAMA Psychiatry*. № 45. P. 948–952.
6. Eisenberger R. Learned industriousness // *Psychological Review*, № 99. 1992. P. 248–267.
7. Gollwitzer P. M. Implementation intentions and effective goal pursuit // *Journal of Personality and Social Psychology*. № 73. 1997. P. 186–199.
8. Kuhl J., Goschke T. A theory of action control: mental subsystems, modes of control and volitional conflict-resolution strategies // *Volition and Personality: action versus state orientation*. 1994. P. 93–124.
9. Lindsley D. H., Brass D. J., Thomas J. B. (1995) Efficacy-performing spirals: A multilevel perspective // *Academy of management review*, 20(3), 645–678.
10. Pychyl T. A., Flett G.L. Procrastination and self-regulatory failure: an introduction to the special issue // *Journal of Rational-Emotive & CognitiveBehavioral Therapy*. 2012. № 30(4). P. 203–212.
11. Steel P. The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure // *Psychological Bulletin*, 2007, 133(1), 65–94.
12. Van Eerde W. Procrastination: self-regulation in initiating avserive goals // *Applied Psychology: An International Review*. 2000. № 49. P. 372–389.

Ключові слова: прокрастинація, особистість, вольова саморегуляція.
Key words: procrastination, personality, volitional self-regulation.

ТАШМАТОВ ВЯЧЕСЛАВ АБДУЛЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Професійна психологічна підготовка є однією з найважливіших функцій процесу психологічного забезпечення служби в Національній поліції України. Її мета полягає у забезпеченні психологічної готовності поліцейських до виконання службових завдань у складних та стресових умовах, особливо в умовах війни [2].

Професійна психологічна підготовка здійснюється в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та в Центрах первинної професійної підготовки поліцейських Міністерства внутрішніх справ України. До цього процесу безпосередньо задіяні як професійні психологи, що викладають психологію, як науку, так і викладачі спеціальних дисциплін, які акцентують увагу на набутті практичних психологічних навичок поліцейської діяльності.

Тут ми можемо розглянути характерні приклади професійної психологічної підготовки поліцейських. Так при підготовці патрульних поліцейських акцент робиться на психологічних особливостях виконання функцій по:

А) забезпеченню громадського (публічного) порядку;

Б) забезпеченню безпеки дорожнього руху;

В) наданню відповідної допомоги людям, які внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

При підготовці дільничних офіцерів поліції робиться акцент на психологічних особливостях виконання функцій по:

А) недопущенню вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень на закріпленій території;

Б) проведенню профілактичних заходів серед населення, в тому числі серед осіб раніше засуджених, осіб, що вчинили домашнє насильство та інших категорій;

В) розгляду заяв та повідомлень громадян, юридичних осіб, представників органів державної влади та місцевого самоврядування;

Г) збору матеріалів про адміністративні правопорушення та їх розгляду.

При підготовці співробітників кримінальної поліції в більшій мірі звертається увага на психологічних особливостях:

А) проведення заходів по розкриттю вчинених кримінальних правопорушень;

Б) проведення оперативно-розшукових заходів;

В) розшуку осіб, що переховуються від органів досудового розслідування чи суду.

При підготовці слідчих акцент робиться на психологічних особливостях:

А) проведення заходів по розкриттю та досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень;

Б) проведення окремих процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень;

В) взаємодії з різними учасниками кримінального процесу (адвокат, експерт, свідок, прокурор та інші).

Але ми також обов'язково повинні відзначити, що український поліцейський, незалежно від спеціального звання чи посади, на всій території нашої держави, незалежно від часу та місця знаходження, повинен бути психологічно готовим до:

– затримання особи, яка явно вчиняє дії, що загрожують життю або здоров'ю людей, громадській безпеці та безпеці країни. Тут потрібні, як суто тактико-спеціальні так і психологічні навички по застосуванню вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу. Особливо це стосується воєнного сьогодення України;

– щодо надання людям домедичної допомоги, в тому числі постраждалим від військових дій;

– здійсненню можливих організаційних, рятувальних та інших заходів під час надзвичайних ситуацій [1].

Методи професійної психологічної підготовки поліцейських включають тренування з розвитку особистісних якостей, таких як самоконтроль, рефлексія, емоційна стійкість, спроможність до самоактуалізації та творчості. Також до методів психологічної підготовки відносяться тренінги з підвищення рівня комунікації, тимчасового зняття стресу,

підвищення мотивації до виконання службових обов'язків, зниження ризику психологічної травми в результаті зустрічі з екстремальними ситуаціями.

Професійна психологічна підготовка також включає в себе підготовку до виконання конкретних службових завдань, що пов'язані з маніпулюванням експертними знаннями, підвищенням ефективності спілкування з громадянами, підготовкою до переговорів зі злочинцями, в тому числі що утримують заручників, до проведення різноманітних слідчих дій.

Психологічна підготовка є важливою складовою процесу формування та підтримки професійної компетентності поліцейських України. Основні методи психологічної підготовки включають:

Тренінги – спеціально розроблені навчальні програми, які сприяють формуванню необхідних навичок та умінь, а також розвитку певних особистісних якостей. Тренінги можуть бути спрямовані на розвиток комунікативних навичок, навичок управління конфліктами, зниження стресу тощо. Їх можемо проводити як індивідуально, так і в групах. Індивідуальні тренінги дозволяють більш детально розглянути питання, які стосуються конкретного поліцейського, а також спрямовані на розвиток індивідуальних навичок та вмінь. Групові, сприяють формуванню комунікативної компетенції, навичок співпраці та колективної роботи.

Курси лекцій – такий метод передбачає проведення лекцій з психології, спеціальних аспектів конкретних функцій поліції, профілактики професійного вигорання та інших тем, які можуть бути корисними для поліцейських України.

Індивідуальні консультації – психологи та викладачі спеціальних дисциплін можуть працювати з поліцейськими індивідуально, надаючи їм допомогу в розв'язанні конкретних проблем, з якими вони зіткнулися у своїй професійній діяльності.

Групові заняття – такі заняття можуть включати дебати, дискусії, тренінги з комунікації тощо, де поліцейські можуть обмінюватися думками та досвідом, спілкуватися зі своїми колегами та знаходити шляхи вирішення певних проблем.

Симуляційні тренажери – цей метод полягає в використанні спеціального обладнання для створення віртуальних ситуацій, в яких можуть опинитися поліцейські.

Імітаційна підготовка, яка базується на використанні спеціально обладнаних тренувальних майданчиків, що імітують реальні ситуації. Цей метод дозволяє поліцейським у практичних умовах відпрацювати навички та вміння, що є важливим у забезпеченні ефективності їхньої роботи, допомагають поліцейським у підвищенні ефективності роботи в екстремальних умовах, в тому числі і в умовах війни.

Професійна психологічна підготовка в поліції відіграє важливу роль у формуванні компетентності поліцейських та підвищенні їхньої професійної майстерності. На нашу думку квентисенція професійної психологічної підготовки поліцейського є перетворення звичайної людини – в людину персистентну, як здатна у складний

час військового стану акумулювати, накопичувати і тривалий час утримувати в собі життєстійкі властивості і якості, навіть у несприятливих обставинах або в ситуаціях, що не сприяють особистісному росту [3].

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41 (9 жовтня). – Стор. 1970. – Ст. 379.
2. Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#top
3. Персистентність як центральна проблема психології особистості / М. А. Крюкова, В. А. Ташматов / Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. Том 19. Випуск 1(31). 2014. – Одеса : «Астропрінт», 2014. – С. 152–158.
4. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях : практичний посібник / В. П. Остапович, В. Г. Бабенко, Л. А. Кирієнко // за ред. В. О. Криволапчука. – Київ : ДНДІ МВС України, 2016. – 84 с.

Ключові слова: професійна психологічна підготовка, поліцейська діяльність, компетентність поліцейських, психологічна готовність.

Key words: professional psychological training, police activity, competence of police officers, psychological readiness.

ТРЕТЬЯКОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЯВИЩА ЕМОЦІЙ

Проблема наукового дослідження сфери емоцій не тільки на сьогоднішній день, але і в минулі часи є досить затребуваною, оскільки знання про складну природу людини, її емоційних глибинних переживань дає багато відповідей щодо розуміння соціальної взаємодії суспільних відносин. А це питання є фундаментальним, оскільки воно забезпечує якість функціонування та розвитку соціальної системи.

Складність людської природи, визначається не тільки фізіологічною та психологічною детермінантою, але і соціальною та духовною. Душа та людська психіка надзвичайно складні системи, які неможливо пояснити не лише з огляду однієї теорії, але і з огляду цілих груп теорій. Тому задля глибинного розуміння явища емоцій та емоційних процесів використовуються і біологічні, фізіологічні, психологічні та соціокультурні наукові теорії.

Єдиного визначення поняття «емоції» не існує, є різні варіанти його інтерпретації. Зазначимо декілька з них для розуміння його сутності та подальшого аналізу.

Емоції – це безпосередні переживання людини, які виникають внаслідок впливу зовнішніх чи внутрішніх подразників щодо задоволення чи незадоволення тих чи інших потреб [3, с. 102].

Емоції (франц. émotion, від лат. emoveo – хвилюю, збуджую) – психічні процеси та стани, котрі відображають у формі безпосереднього переживання (задоволеність, радість, сум, гнів, страх тощо) значущість для життєдіяльності індивіда явищ та ситуацій, що впливають на нього. Е. супроводжують практично всі прояви активності суб'єкта та є одним із гол. механізмів внутр. регуляції його псих. діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення потреб [2].

Вчений І. Уейнбаум в своїй «Судинній теорії» та її модифікації визначав тісну взаємодію між м'язами обличчя й мозковим кровообігом, тому мав припущення, що м'язи обличчя регулюють кровообіг, впливаючи протилежним чином на вени та артерії, вони підсилюють приплив або відтік крові до мозку. І як наслідок останнє супроводжується зміною суб'єктивних переживань [1].

З. Фройд та його послідовники досліджували лише негативні емоції, які виникають в результаті конфліктних потягів. Розуміння механізмів виникнення емоцій вчений розумів як несвідомі ваблення та прояви.

Вчений В.Вундт в своїй «Асоціативній теорії «, з одного боку, дотримувався поглядів, що певною мірою уявлення пвливають на почуття, а з іншого – вважав, що емоції – це насамперед внутрішні зміни, яким притаманний безпосередній вплив почуттів на перебіг уявлень. Тілесні реакції він розглядає лише як наслідок почуттів. Вищі, тому складніші почуття (емоції) розвинулися пізніше. Однак, коли у свідомості людини виникає якась емоція, вона постійно асоціюється з близьким за змістом почуттям або відчуттям. Саме це і зумовлює мімічні рухи, які відповідають емоційному тону відчуттів [1].

В дослідницькій практиці вченого С. Кларк визначається, що люди в процесі соціального конструювання реальності постійно переживають (відчувають) емоції та конструюють свої ідентичності в уяві та почуттях [4]. Не дивлячись на те, що емоції належать індивіду, тобто є індивідуальними явищами, вони завжди спрямовані на об'єкти зовнішнього світу. Вчені П. Коле та П. Тен відзначають, що емоції є важливим індикатором соціальних відносин. Причому у колективістичних культурах соціальна роль і статус суттєво впливають на контроль емоцій – які емоції слід висловлювати, а які пригнічувати. В індивідуалістичних культурах, навпаки, емоції важливі як індикатори соціального статусу, та й як інструмент соціальних відносин, і індикатор справжнього внутрішнього «Я». Так, американська модель виховання передбачає, що підбадьорення і підтримка виступають важливими чинниками у розвитку самооцінки та емоційної компетентності дитини [5].

Дж. Тернер і Дж. Стетс доводять необхідність побудови загальної теорії емоцій на міждисциплінарному підході, наступним прикладом.

Досліджуючи, як емоції працюють у культурних процесах та соціальних структурах, соціологи можуть зробити свій внесок у еволюційну біологію, психологію і неврологію, привертаючи увагу до того, як культура та соціальні структури впливають на перебудову зв'язків кори та підкіркових систем у мозку, що є відповідальними за більшість емоцій, які виробляють і використовують із конструювання соціальних відносин [6].

Отже, проблематика психічного явища емоцій формує міждисциплінарне наукове поле, де мононауковий підхід буде неспроможним його ефективно дослідити. Тобто емоції є не тільки адаптивною психофізіологічною реакцією організму, але і соціокультурним конструктом, який привертає увагу багатьох наук, таких як: антропологія, психолінгвістика, нейрофізіологія, психологія, соціологія та культурологія.

Список використаних джерел:

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с. URL: http://www.info-library.com.ua/books-book-113.html (дата звернення 05.05.23).
2. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-17852 (дата звернення 05.05.23.).
3. Цільмак О. М. Психологія: схеми, таблиці, коментарі : навч.-наочний посібн. / О. М. Пасько, О. М. Цільмак ; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович. 270 с.
4. Clark S. Theory and practice: psychoanalytic sociology as psycho-social studies // London : Sage Publication. 2006. Vol. 40 (6). Pp. 1153–1169.
5. Cole P. M., Tan P. Z. Emotional socialization from a cultural perspective // Grusec J. E., Hastings P. D. (eds). Handbook of socialization: theory and research. N.Y. : Guilford press, 2007. P. 516–542.
6. Turner J. H., Stets J. E. The Sociology of emotions. Cambridge, 2005.

Ключові слова: емоції, теорії емоцій, механізми виникнення емоцій, тілесні реакції.

Key words: emotions, theories of emotions, mechanisms of the emergence of emotions, bodily reactions.

СЕКЦІЯ 7

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Керівник секції: *завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент Д. С. Терлецький*

Секретар секції: *доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук Ю. Д. Батан*

ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

СПРАВА СКРИПКИ ЯК УОСОБЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРЯДКУ

З моменту набрання чинності змін до Конституції України щодо правосуддя [1], які серед іншого засвідчили еволюцію статусу органу конституційної юрисдикції, перегляд і розширення його повноважень і, зокрема, запровадження в національний правопорядок конституційної скарги, натепер минуло вже більше шести років.

За цей час органи Конституційного Суду України – Велика палата та Сенати – розглянули та ухвалили рішення у 41 справі, провадження в яких було відкрито саме за конституційними скаргами. Ці рішення, значення та вплив яких на правотворчу, інтерпретаційну та правозастосовну діяльність не викликає сумнівів, але вочевидь потребує системного осмислення, резонно доводять не лише реалізовану інституційну спроможність Конституційного Суду України здійснювати це принципово значуще в контексті забезпечення конституційного правопорядку в державі повноваження.

Рівною мірою йдеться про набуття конституційною скаргою практичного значення, значення засобу юридичного захисту порушених конституційних прав конкретної особи, яке упредметнює відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та втілює вихідне функціональне призначення конституційної скарги у правовому регулюванні.

Без сумніву, функціональне призначення конституційної скарги виходить за межі захисту конституційних прав певної особи та мусить

інтерпретуватися більш широко – як один із засобів забезпечення конституційного правопорядку в державі.

Утвердження конституційно закріплених цінностей і принципів, зокрема принципів відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, неприпустимості звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, забезпечення їх змістової і формальної відповідності Конституції України тощо, – ці та інші загальнозначущі наслідки вирішення Конституційним Судом України справ за конституційними скаргами є безсумнівними.

Поділяючи таку позицію, водночас глибоко переконаний, що «двоєдине» функціональне призначення конституційної скарги у правовому регулюванні, не повинно заперечувати або підміняти її первинного значення – юридичного засобу захисту конституційних прав конкретної особи.

Запроваджена в Україні модель конституційної скарги покликана забезпечувати пряме звернення особи з метою захисту її конституційних прав до Конституційного Суду України у зв'язку із конкретною судовою справою [2]. З цієї причини видається безсумнівним, що особа, яка після вичерпання інших національних засобів юридичного захисту звертається до органу конституційної юрисдикції, керується прагненням домогтися у подальшому відновлення її порушених конституційних прав, зокрема шляхом перегляду остаточного судового рішення в її справі та відшкодування державою шкоди, завданої їй у результаті застосування судом неконституційного закону України.

Утім, зважаючи на відсутність у Конституційного Суду України подібних повноважень, саме лише вирішення ним справи за конституційною скаргою не може задовольнити такі прагнення. Являючи юридичний засіб захисту конституційних прав особи субсидіарного та виключного характеру, конституційна скарга набуває для особи-заявника практичної цінності не як така, а у системно-функціональному зв'язку з іншими засобами юридичного захисту.

Відповідно, йдеться про перегляд остаточного судового рішення у справі особи-заявника через встановлену неконституційність закону, який застосовано судом при вирішенні справи, а також відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, завданої застосуванням щодо особи-заявника неконституційним законом.

Важливо вказати, що впровадження в результаті процесуальної реформи 2017 р. [3] інституту виключних обставин для перегляду судових рішень і визначення встановленої неконституційності правового акта чи його окремого положення саме як виключної обставини є цілком виправданим.

Адже, виключні обставини – це нові факти, які виникли після вирішення справи. Інститут виключних обставин має на меті забезпечення перегляду судових рішень, ухвалених із порушеннями, що мали суттєвий вплив на вирішення справи. Визнання закону неконституційним, незастосування судом конституційного закону, злочинні дії судді, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні

справи судом – усе це свідчить про помилку з боку держави та підриває довіру до судового рішення. Отже, інститут перегляду судових рішень за виключними обставинами спрямований на усунення помилок держави, а не суду [4].

Незважаючи на можливість встановлення більш жорстких обмежень немає підстав стверджувати, що процесуальним законодавством закріплено безумовний перегляд усіх остаточних судових рішень, у яких суд застосував правовий акт (його положення), визнаний у подальшому неконституційним. Навпаки, як умови для ініціювання провадження за виключними обставинами нормативно встановлено обмеження у часі, за колом осіб та, за загальним правилом, застереження щодо виконання остаточного судового рішення [5]. Інакше кажучи, передбачені розумні запобіжники для дотриманням необхідного балансу між публічним та приватним інтересом.

Але чи забезпечується на практиці, власне, змістовний перегляд остаточного судового рішення через встановлену неконституційність закону, який застосовано судом при вирішенні справи, зокрема (чи насамперед) у справі особи-заявника? Уже сама постановка такого питання, насправді, є неприйнятною, адже порушує принцип правової визначеності. І, все-таки, доводиться констатувати очевидне.

Суб'єкт права на конституційну скаргу, вичерпавши інші засоби юридичного захисту, сумлінно виконавши вимоги при складанні і обґрунтуванні конституційної скарги, не може домогтися змістовного перегляду остаточного судового рішення у власній справі, в якому судом було застосовано визнаний за його скаргою неконституційним закон України або його положення, всупереч прямій вказівці на таку можливість у процесуальному законодавстві України.

Такий висновок підтверджується численними судовими рішеннями, ухваленими за наслідками провадження за виключними обставинами. Змістовним уособленням цієї практики слугує справа Скрипки А. В., за чиєю конституційної скаргою (разом зі скаргою Бобиря О. Я.) Конституційний Суд України ухвалив своє перше, історичне, рішення [6].

Постанова Другого апеляційного адміністративного суду, ухвалена за заявою Скрипки А.В. про перегляд остаточного судового рішення [7], з усією очевидністю доводить, що конституційно визначені темпоральні параметри дії рішень органу конституційної юрисдикції незмінно тлумачаться судами як обставина, яка *a ргіогу* виключає перегляд остаточних судових рішень через встановлену неконституційність правового акта або його окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи. Не зважаючи на те, що перегляд ініціював суб'єкт права на конституційну скаргу, за якою, власно, встановлена неконституційність застосованого судом в його справі закону України.

Системно та раціонально оцінюючи усі чинники, які зумовили таку практику правозастосування, переконаний, що без узгоджених змін до Конституції України та чинного законодавства збалансоване, чітке й недвозначне визначення юридичних наслідків рішень Конституційного Суду України є нездійсненним. Наявні поодинокі інтерпретаційні

спроби розв'язання цього завдання дотепер призводили до незмінно неприйнятного результату: заперечення таких наслідків для остаточних судових рішень. Чергова спроба має відбутися у зв'язку із передачею на розгляд Об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду касаційної скарги Скрипки А. В. на постанову Другого апеляційного адміністративного суду [8].

Втім, чи вдасться поважним суддям розв'язати це завдання у такий спосіб, який засвідчував би не лише передбачуваність, але й моральну прийнятність, покаже тільки час.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text (дата звернення: 28.04.2023).
2. Див. пункт 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення: 28.04.2023).
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#Text (дата звернення: 28.04.2023).
4. Єзеров А. А. Неконституційність закону як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 3. С. 118–119.
5. Єдиний і цілком справедливий виняток із цього правила становить Кримінальний процесуальний кодекс України, який такого застереження не містить.
6. Рішення Конституційного Суду України від 25.04.2019 р. № 1-р(II)/2019 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text (дата звернення: 28.04.2023).
7. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 27.08.2019 р. у справі № 818/1793/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/84805145 (дата звернення: 28.04.2023).
8. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.04.2023 р. у справі № 818/1793/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110410514# (дата звернення: 28.04.2023).

Ключові слова: конституційні права, конституційна скарга, ефективний юридичний засіб захисту, суди загальної юрисдикції, Конституційний Суду України.

Key words: constitutional rights, constitutional complaint, effective remedy, courts of general jurisdiction, the Constitutional Court of Ukraine.

АФАНАСЬЄВА МАР'ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

МОТИВОВАНА ОЦІНКА СУДОМ АРГУМЕНТІВ УЧАСНИКІВ СПРАВИ: КОНВЕНЦІЙНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ

Якість рішення суду залежить від якості його обґрунтування та викладу підстав прийняття. Суду необхідно дати відповідь на аргументи сторін, учасників справи. Це полегшує розуміння рішення сторонами та є гарантією проти свавілля; це важливий запобіжник, оскільки він дає можливість сторонам переконатися у тому, що їхні доводи були досліджені, а отже, суддя взяв їх до уваги [1].

Цивільний та Господарський процесуальні кодекси України, Кодекс адміністративного судочинства України передбачають, що у мотивувальній частині рішення суду зазначається, зокрема, мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову (стаття 246 КАСУ, стаття 265 ЦПКУ, стаття 238 ГПКУ). Цивільний процесуальний кодекс (стаття 265) та Господарський процесуальний кодекс України (стаття 238) передбачають, що суд може таку оцінку не надавати, якщо аргумент: (1) очевидно не стосується предмета спору, (2) є явно необґрунтованим або (3) неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику. Кодекс адміністративного судочинства України таких виняткiв не містить, тобто всі аргументи сторін в адміністративній справі мають бути оцінені судом [2, с. 42]. Проаналізуємо як виконуються зазначені приписи процесуальних кодексів в судовій практиці та чи знаходять всі аргументи сторін оцінку суду.

Певним трендом останніх років в юридичній спільноті стало посилання в процесуальних документах на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), але не завжди такі посилання є доцільними та відповідними суті самої Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [3].

Однією з основних цілей Конвенції є забезпечення мінімального рівня захисту основних прав людини у всіх державах-учасницях. Тобто положення Конвенція є мінімальним стандартом захисту, який мають гарантувати держави, нижньою межею того, що може особа очікувати від держав, з точки зору дотримання та захисту основних прав і свобод. Однак, у своєму внутрішньому законодавстві держави мають право забезпечувати вищий рівень захисту. Це прямо підтверджується статтею 53 Конвенції такого змісту: «Ніщо в цій Конвенції не може бути витлумачене як обмеження або применшення будь-яких прав людини та основних свобод, які можуть бути забезпечені законами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є».

Поняття мінімального захисту, підтверджене статтею 53 Конвенції, дозволяє державам-учасницям розширити обсяг захисту та гарантувати

додаткові матеріальні та процесуальні права. Суд в своїх рішеннях підтверджував, що стаття 53 Конвенції припускає такий додатковий національний захист і що, ніщо не заважає державам прийняти ширше тлумачення, що тягне за собою сильніший захист прав і свобод в рамках їх національних правових систем [4]. До того, ЄСПЛ ухвалив, що Конвенція не може розглядатися як така, що применшує додатковий захист, якщо він надається на національному рівні [5].

Стаття 53 Конвенції передбачає «застереження про найбільш сприятливий режим» або інакше «правило пріоритету» [6], згідно з яким пріоритет має бути відданий тому положенню, що забезпечує найкращий захист основного права людини, незалежно від того, забезпечується цей захист міжнародним договором чи національним законодавством.

Однак, при оцінці аргументів сторін в судових рішеннях національні суди всіх інстанцій та юрисдикцій посилаються на справу «Серявін та інші проти України» від 10 лютого 2010 року. Судами цитується пункт п. 58 цього рішення наступного змісту: «Суд повторює, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення (рішення у справі «Руїс Торіха проти Іспанії» від 9 грудня 1994 року, серія A, N 303-A, п. 29)» [7].

За параметрами пошуку «Серявін та інші проти України» в Єдиному реєстрі судових рішень знайдено 150524 документів, з них за формою судочинства адміністративне – 87725, господарське – 30732, цивільне – 29763 [8]. Саме стільки разів судові інстанції посилалися на цю справу, обґрунтовуючи, як правило, відсутність в судовому рішенні оцінки всіх аргументів і доводів сторін та фактично не виконуючи імперативні норми процесуальних кодексів, про надання мотивованої оцінки кожному аргументу.

Слід зазначити, що справу «Серявін та інші проти України» розпочато за заявою, поданою проти України до ЄСПЛ у 2003 році. З чого стає очевидним, що редакції процесуальних кодексів, які діяли на час розгляду справ заявників в національних судах, взагалі не передбачали таких гарантій, як надання судом мотивованої оцінки всім аргументам учасників справи. Саме тому за «правилом пріоритету», встановленого статтею 53 Конвенції, мінімальний конвенційний стандарт на той час був єдиним, який міг бути застосований ЄСПЛ в цій справі. На сьогодні ж національні процесуальні кодекси передбачають чітко сформульований обов'язок суду надати мотивовану оцінку всім аргументам учасників справи. Високий національний стандарт не може ігноруватися судами та й ще з посиланням на Конвенцію та практику ЄСПЛ для виправдання регресу у захисті права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п.п. 34, 35, 38). URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf
2. Афанасьєва М. В. Правова аргументація та юридичне письмо : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 124 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall v Iceland [gc] 68273/14 and 68271/14 (ECtHR, 22 December 2020) para 93. https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207115
5. Micallef v Malta 17056/06 (ECtHR, 15 January 2008) paras 44–45. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84427
6. Gerards J. (2022). Article 53 echr and Minimum Protection by the European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights Law Review, 3(4), 451-480. DOI: https://doi.org/10.1163/26663236-bja10053
7. Справа «Серявін та інші проти України» (Заява № 4909/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

Ключові слова: аргумент, правова аргументація, обґрунтоване судове рішення, практика Європейського суду з прав людини.

Key words: argument, legal reasoning, reasoned court decision, practice of the European Court of Human Rights.

MISHYNA NATALIA

National University "Odesa Law Academy",
Professor of the Department of Constitutional Law, Doctor of Law, Professor

AXIOLOGY OF THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS' JUDGEMENTS IN UKRAINE (SUBSIDIARITY)

Nowadays the principle of subsidiarity is quite popular in Ukrainian scientific literature. In addition, it is also a popular topic for the authors of the quasi-scientific articles, which reveal the problems of the organization of public power. This provides the basis for the potential of this principle to be used to the maximum in Ukraine. Therefore, an important scientific direction is to study the content of this multifaceted principle.

At the current stage, in the Ukrainian legal literature on constitutional and administrative law, the principle of subsidiarity is mentioned in the municipal context. There were even proposals to include this principle into the text of the Constitution of Ukraine by the authors of the numerous draft laws of Ukraine on "On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Decentralization of Power)" – for example, drafts with this name reg. No. 4178a dated June 26, 2014, reg. no. 2598 dated December 13, 2019, Registry No. 2598-a dated December 27, 2019 etc.

Incidentally, it hardly makes sense to include the very phrase “principle of subsidiarity” in the text of the Constitution of Ukraine. Moreover, the principle of subsidiarity is reproduced in the constitutional provisions indirectly, and at the current stage it is more expedient to focus on its implementation as fully as possible, taking into account the martial law regime.

However, there is a positive trend, according to which the phrase “principle of subsidiarity” is gradually “appearing” in the normative thesaurus more and more often. For example, in 2021 it happened more than once.

One of the examples can be the Decree of the President of Ukraine dated September 7, 2021 “On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026”. In this document, it was assumed that “strategic tasks are:... involvement of civil society institutions in the assessment, taking into account the principle of subsidiarity of needs in socially significant services, in particular social, publicizing information about its results and planned expenditures”. Thus, the emphasis was placed on the fact that this principle cannot be implemented solely by the efforts of public authorities, it is also necessary to involve the organized public.

Another example is the mention of this principle in the text of the Decree of the President of Ukraine dated September 27, 2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 “On the introduction of a national system of stability”. This principle was mentioned twice:

– “The introduction of a multi-level comprehensive national resilience system based on the national interests of Ukraine and taking into account international experience will contribute to the formation of the necessary capacities at the state, regional and local levels for the prevention and proper response of the state and society to a wide range of threats and rapid recovery after crisis situations”;

– “The national system of stability should be based on such principles as:... subsidiarity – involving the separation of powers and distribution of the responsibilities, in which key decisions regarding response to threats and crisis situations are made at the lowest possible level with coordination at the highest appropriate level”.

The trend continued in 2022. Thus, when amending the Law of Ukraine “On the Basics of State Regional Policy” in Article 3 “Principles of State Regional Policy» it was clarified that state regional policy is implemented on the basis of a number of principles, including the principle of “subsidiarity – the exercise of powers on the lowest level of management at which it is most effective”.

In addition, the principle of subsidiarity is mentioned in Ukrainian legal literature on international law, more precisely, on European law (not as often as in the municipal legal context, but still with some frequency). It is already mentioned in a slightly different sense.

Thus, as of today, a rather paradoxical situation has arisen, when in Ukraine there are allegedly two essentially different principles, but they are called the same.

To summarize, the difference in the meaning of these principles is as follows.

In the literature on international law, it is traditionally noted that this is one of the principles of European constitutionalism, which is used in relation, firstly, to the interaction between the bodies of the European Union and the state authorities of the member states of the European Union and, secondly, to the interaction between the state authorities and local self-government bodies. In the international law of Ukraine, the concept of «principle of subsidiarity» is used in the first sense in the context of European integration (see, for example, the Protocol on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality of October 2, 1997 to the Treaty on the Establishment of the European Community), and in constitutional law – in second meaning, i.e. in the context of decentralization of state power and municipal reform.

It is worth adding that the authors ignore the fact that the documents of the Council of Europe bodies also often refer to the principle of subsidiarity.

It is most often (statistically) mentioned in the context of the functioning of the European Court of Human Rights.

For example, in its latest decisions regarding Ukraine, the ECtHR mentioned this principle as follows:

– "The court considers, bearing in mind its subsidiary role, that the legal situation of the second and third applicants was different from the situation of the first applicant organization, and they cannot claim that they had expectations…" (paragraph 59 of the Judgement of the case "Transcarpathian Regional Union of Consumer Societies and Others v. Ukraine");

– "The court understands the subsidiary nature of its role and recognizes that it should be careful when assuming the role of a court of first instance when deciding factual issues, if it is not inevitably required by the circumstances of a particular case. Nevertheless, he must conduct a "particularly thorough analysis"…" (paragraph 121 of the Judgement of the case "Lukashov v. Ukraine");

– "… Given the subsidiary nature of the convention system, the ECtHR should not consider errors of factual or legal nature allegedly committed by a national court, except in cases and to the extent that they may violate the rights and freedoms guaranteed by the Convention, and when the assessment of national courts is clearly arbitrary…" (paragraph 30 of the Judgement of the case "Stetsov v. Ukraine").

Less often, the principle of subsidiarity is mentioned in documents related to the functioning of such a body of the Council of Europe as the Congress of Local and Regional Councils.

In the Ukrainian literature on municipal law, the principle of subsidiarity was described quite succinctly and succinctly by P. M. Lyubchenko, noting that:

– "the essence of this principle is that the public authority should intervene only to the extent and within those limits, within which society and its group, ranging from individuals to the family, territorial communities and other larger groups, are unable to satisfy their diverse needs. Thus, in accordance with the principle of subsidiarity, it is allowed to transfer powers from a lower-level power to a higher-level power only to the extent that these powers can be better exercised at a higher level" [1, p. 119];

– “the principle of subsidiarity is the basis of the community model of local self-government, as it actually recognizes that the distribution of powers between state power and local self-government follows the «bottom-up» scheme. The priority here remains the right of the territorial community to decide which range of issues should be left to itself, and which should be transferred to the competence of state authorities” [1, p. 121].

It should be suggested to strive for terminological unification in doctrinal literature.

First, it will facilitate interdisciplinary research.

Secondly, it will provide an opportunity to get rid of the artificial “wall off” from the experience of the EU, and will be another confirmation in favor of Ukraine’s choice of the European vector of further state development.

References:

1. Любченко П. М. Муніципальне право України : підруч. Харків : Право, 2019. 512 с.

Key words: human rights, the constitutional status of the individual, implementation of decisions of the European Court of Human Rights, decisions of the European Court of Human Rights, subsidiarity, the principle of subsidiarity.

Ключові слова: права людини, конституційне становище особистості, виконання рішень Європейського суду з прав людини, постанови Європейського суду з прав людини, субсидіраність, принцип субсидіарності.

ВЄДЄНЄЄВ ДМИТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор, полковник запасу

СЕМЕНЮК ОЛЕКСАНДР ГЕОРГІЙОВИЧ

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, перший заступник керівника, доктор юридичних наук, полковник запасу

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ОРГАНІВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ УКРАЇНИ

«Доктрина інформаційної безпеки України» 2017 року [1] визначила стратегічні комунікації як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв’язків із громадськістю, військових зв’язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави». Станом на 2015 р. в Україні були відсутні офіційні документи із визначення

статусу стратегічних комунікацій (СТК) та стратегічного наративу як контентного стрижня засад інформаційної діяльності держави, не було сформовано організаційний механізм системи стратегічних комунікацій в Україні. Цілеспрямований розвиток системи СТК в Україні розпочався з 2014 р. – у межах виконання рішень Уельського саміту НАТО та з консультативною й матеріально-технічною допомогою Альянсу, включаючи запровадження загальнодержавного центру стратегічних комунікацій і ситуаційних центрів у складі центральних органів влади. Робудова структур СТК прискорилися Указом Президента України № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України"«. Відповідно, у зміст дефініції «стратегічні комунікації» вкладалося скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій. Документи державної оборонної політики скеровували на розбудову системи стратегічних комунікацій спільними зусиллями МО, ЗС України, інших військових формувань, правоохоронних органів і державних інституцій. Пріоритетною метою визначалося забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері.

Стратегічний оборонний бюлетень України визначив розвиток СТК одним з основних напрямів удосконалення системи управління Силами оборони. У вересні 2015 р. Україна і НАТО підписали Дорожню карту Партнерства у сфері стратегічних комунікацій, що окреслила такі напрями роботи як творення внутрішньовідомчих та міжвідомчих систем СТК; реалізація національної стратегії СТК в Україні; вдосконалення нормативних документів, що регламентують процес комунікації у структурах безпеки та оборони; підготовка персоналу у галузі зв'язків з громадськістю в оборонних і безпекових структурах [2, с. 99; 3, с. 9].

Особливе значення для унормування СТК у військовій сфері мала «Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України« (листопад 2017 р.) [4]. Документ визначав СТК як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави», а основними складовими стратегічних комунікацій МО та ЗС України – зв'язки з громадськістю, зв'язки з громадськістю у воєнній сфері, публічну дипломатію, інформаційні та психологічні операції.

Враховуючи проблеми оборонного будівництва та особливості сучасного концептуального типу військової конфліктності, документ особливу увагу приділив такому компоненту СТК як інформаційні операції, тобто інтегрованому «використанню можливостей з інформаційного впливу для порушення, зриву, перехоплення або іншого деструктивного впливу на процеси прийняття рішень противником при одночасному захисті власного інформаційного простору». Акцентувалося і на психологічних операціях, «які проводяться за єдиним замислом і планом для здійснення впливу на емоційний стан,

мотивацію, раціональне мислення визначених цільових аудиторій та зміни моделей їх поведінки у спосіб, що сприятиме досягненню політичних і військових цілей України». Передбачалося, що планування та управління інформаційними операціями здійснюватимуть Головне оперативне управління Генерального штабу та Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України. Психологічні операції відносили до компетенції Командування Сил спеціальних операцій ЗС України. Розвідувальне забезпечення проведення інформаційних заходів покладалося на Головне управління розвідки МО України.

Передбачалася участь в організації дій в інформаційному просторі в мирний час та при проведення операцій (бойових дій) органів військового управління, командних кадрів та штабів всіх рівнів. У 2016 р., з метою координації роботи органів і підрозділів МО України, задіяних в інформаційній діяльності, створили новий підрозділ – відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу МО України, на який поклали координацію та контроль реалізації СТК в оборонному відомстві та у Збройних Силах, міжвідомчі контакти у сфері СТК. Сформований у вересні 2020 р. Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій МО України (правонаступник Департаменту стратегічних комунікацій Міністерства оборони України) [5] перебрав функції участі у формуванні, координації та моніторингу реалізації державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період, забезпечення формування системи стратегічних комунікацій та визначення шляхів її становлення та розвитку в Міноборони, Збройних Силах. Крім того, у 2020 р. у Генеральному штабі ЗС України запровадили Управління стратегічних комунікацій Апарату Головнокомандувача ЗС України.

Органи розвитку стратегічних комунікацій створили і в ряді інших силових відомств. Так, у 2018 р. в МВС України організували відділ стратегічних комунікацій та координації сектору безпеки з питань євроатлантичної інтеграції як самостійний структурний підрозділ Апарату Міністерства внутрішніх справ України. У 2020 р. в Апараті командувача Національної гвардії України (НГУ) виникла служба стратегічних комунікацій Головного управління НГУ [6, с. 13-14]. Дослідники виокремлюють т. зв. «закриту частину» СТК, куди ходять такі компоненти як: *інформаційно-психологічний блок* (інформаційні, психологічні, спеціальні операції); *технічний блок*: кібернетична безпека, протиборство в електромагнітному просторі; *воєнний блок*: військове співробітництво, цивільно-військове співробітництво, документування подій, військові заходи на підтримку публічної дипломатії, безпека операцій, фізичний вплив на інформаційну інфраструктуру, заходи активного впливу на інформаційну сферу противника.

Із впровадженням в України концептуального підходу та практичного творення системи СТК (зокрема – як підсистеми сектору безпеки і оборони держави), сама система Страткому стала трактуватися як узгоджена за цілями та стратегічними пріоритетами діяльність державних і недержавних інституцій у сфері стратегічних комунікацій

на засадах інформаційної взаємодії, що складається з мети, ідей, завдань, функцій, принципів і методів та забезпечується переважно інформаційними засобами та методами [7]. Нині одним із провідних напрямів впровадження результатів наукових досліджень в області СТК є їх імплементація в розробку засобів протистояння негативними зовнішнім інформаційно-психологічним впливам як складової гібридної війни, відсічі дезінформації, а також у підготовці та підвищенні кваліфікації військовослужбовців та персоналу органів сектору безпеки і оборони держави з питань стратегічних комунікацій.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374
2. Капштик О. В. Характеристика державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 17. С. 97–101.
3. Вербицька А. М., Савченко В. А., Дзюба Т. М., Кацалап В. О. Система стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України. *Наука і оборона*. 2017. № 1. С. 9–14.
4. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Наказ Міністра оборони України від 22 листопада 2017 р. № 612. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text
5. Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/direktorat-informaczijnoi-politiki-u-sferi-oboroni-ta-strategichnih-komunikaczij.html
6. Кушнір В. О., Іжутова І. В. Історико-ретроспективний аналіз формування та розвитку системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. *Військово-науковий вісник*. 2021. № 35. С. 3–17.
7. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : І міжнар. наук.-практ. конф., 1 жовт. 2020 р. : тези доповідей / Міністерство оборони України, НУОУ імені Івана Черняховського. Київ : НУОУ, 2020.182 с.

Ключові слова: національна безпека, інформаційна безпека, стратегічні комунікації. організаційно-правові засади оборони, правоохоронне будівництво.

Key words: national security, information security, strategic communications, organizational and legal principles of defense, law enforcement construction.

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО КСЕНІЯ КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНА ЯК СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна, яка обрала шлях на розбудову соціальної, демократичної, правової держави європейського зразку, визнає згідно з Основним Законом держави людину як найвищу соціальну цінність. Відповідно така держава завжди повинна за допомогою комплексу нормативно-правових та організаційно-правових заходів забезпечувати реалізацію формули: «Держава створена для людини, а не навпаки».

Останніми роками на шляху до розбудови в України реальної соціальної держави постають все більше перепон: спочатку економічна криза, потім боротьба з пандемією COVID-19 та бойові дії, які ведуться з 2014-го року. Тобто цей шлях уповільнився і як наслідок, – зростання уразливих верств населення, яких за останні два роки стає все більше у зв'язку з тим, що на території України продовжуються бойові дії та введено правовий режим воєнного стану, результатом чого є тимчасове (на строк дії режиму воєнного стану) обмеження окремих конституційних прав людини і громадянина. У цих умовах, особливо, потребують соціальної допомоги ці категорії осіб, які знаходилася в зоні активних бойових дій та були вимушені покинути свої домівки, роботу, навчання та переїхати в інші регіони України, тобто мова йде в першу чергу про внутрішньо переміщених осіб.

Одним із основних завдань соціальної держави, серед іншого, якраз є надання соціальної допомоги тим особам, хто опинився у складних життєвих умовах, спричинених різними чинниками і самостійно впоратися з ними не в змозі.

З метою забезпечення соціальної допомоги таким особам держава в особі Кабінету Міністрів України здійснила певні заходи. По-перше, було затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [1]. По-друге, Міністерству соціальної політики було виділено 10 000 млн гривень на програму в загальному фонді державного бюджету 2 501 480 «Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». Зазначені видатки були здійснені Міністерством фінансів за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету [2].

Виплата допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам може здійснюватися також за рахунок коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, іноземних держав і міжнародних організацій у вигляді благодійної, гуманітарної та матеріальної допомоги, а також добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та громадських об'єднань, інших, не заборонених законодавством джерел [2].

Інакше кажучи, допомога на проживання внутрішньо переміщеним особам надається за рахунок поєднання бюджетного фінансування та альтернативних не бюджетних джерел фінансування, що включає в себе кошти підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також благодійну, гуманітарну та матеріальну допомогу від іноземних держав та міжнародних організацій, що в свою чергу вважається одним із перспективних фінансових джерел і сприятиме зняттю навантаження з бюджетної системи України.

З цього приводу на офіційному сайті Міністерства соціальної політики зазначається, що у 2022 році допомогу в розмірі 52,8 млрд гривень на проживання отримали 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб і ця виплата була зроблена з коштів Державного бюджету [3]. Як вбачається, з одного боку держава виділила значну суму коштів на надання соціальної допомоги цим особам.

Водночас, якщо подивитися на кошти, які отримують конкретні особи згідно з Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, а саме: «особи з інвалідністю та діти отримують щомісячно 3000 гривень, всі інші особи – 2000 гривень» [1], то здається, що в сучасних реаліях це замало для того, щоб винайняти житло та купити продукти харчування та побутові товари, враховуючи на скільки відсотків їх ціна піднялася за останні два роки та при тому, що прожитковий мінімум на 1 особу становить 2589 грн, тобто дорослі та здорові особи не отримають навіть цього мінімуму.

Попри все вищезазначене, слід констатувати, що Україна як соціальна держава в особі органів державної влади намагається створювати нормативно-правові та організаційно-правові заходи, щоб забезпечувати соціальною допомогою осіб, особливо тих, які через незалежні від них обставини (активні бойові дії) опинилися в скрутному становищі та з метою збереження свого життя та здоров'я, а також членів своєї родини, були вимушені покинути своє постійне місце проживання, роботу, навчання та переїхали в інші регіони України. З цією метою на підзаконному рівні державою в особі уряду було прийнято відповідні постанови, які врегульовують «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» та затверджують «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», що надають змогу надавати допомогу трохи вищу прожиткового мінімуму особам з інвалідністю та дітям та суму трохи менше прожиткового мінімуму іншим особам.

Зрозуміло, що обраний Україною курс уповільнився на підставі зовнішніх негативних факторів, але все ж таки, нехай малими кроками, але Україна рухається в обраному напрямку розвитку соціальної держави європейського зразку, де не має цінності вищої понад людину.

Список використаних джерел:

1. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54 (дата звернення: 07.05.2023)

2. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54 (дата звернення: 07.05.2023)
3. Внутрішньо переміщені особи. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: соціальна держава, правова держава, воєнний стан, соціальна допомога, внутрішньо перемішені особи.
Key words: social state, law-based state, martial law, social aid, internally displaced persons.

БАЛЬЦІЙ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Умови надзвичайного стану можуть виникнути в будь-який час у зв'язку з природними катастрофами, епідеміями, терористичними атаками, війною тощо. У таких ситуаціях держава має право вводити обмеження прав і свобод громадян для забезпечення безпеки і охорони життя людей.

Однак, необхідно забезпечувати баланс між обмеженням прав і свобод людини та збереженням демократичних стандартів. Україна має визнані міжнародні зобов'язання у галузі прав людини, і тому будь-яке обмеження прав і свобод має бути обґрунтованим і має бути відповідним до надзвичайної ситуації.

Також, важливо забезпечувати нагляд і контроль за застосуванням обмежень прав і свобод в умовах надзвичайного стану. Необхідно забезпечувати доступ до інформації про заходи, що вживаються, і забезпечувати можливість оспорювання неправомірних обмежень у суді.

Отже, умови надзвичайного стану можуть призвести до обмеження прав і свобод громадян, проте важливо забезпечувати баланс між безпекою та демократичними стандартами, а також забезпечувати контроль за застосуванням обмежень і доступу до відповідної інформації.

Статтею 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1].

Це правильне твердження, яке відображає принципи демократії та розумної збалансованості між правами та свободами людини та необхідністю забезпечення безпеки та порядку в суспільстві.

Конституційні права та свободи є невід'ємними складовими правової системи держави і забезпечують громадянам можливість вільного розвитку, самовизначення та самореалізації. Однак, у певних

випадках, наприклад, під час природної катастрофи або епідемії, можуть виникнути надзвичайні обставини, коли держава має право тимчасово обмежити деякі права та свободи для забезпечення безпеки та захисту громадян.

Однак, треба зазначити, що такі обмеження повинні бути вельми обґрунтованими та відповідати Конституції України та міжнародним стандартам прав людини. Крім того, при прийнятті рішення про обмеження прав та свобод людини необхідно враховувати важливість забезпечення громадської безпеки та збереження основних цінностей демократії, які передбачають свободу слова, свободу зборів та свободу думки.

Отже, конституційні права та свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені без належного законодавчого підґрунтя та дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Перелік заходів правового режиму надзвичайного стану визначений у ст. ст. 16, 17, 18 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2]. Однак, систематизувавши їх, можна стверджувати, що Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав та свобод громадян у разі введення надзвичайного стану. До таких прав і свобод відносяться наступні: право на свободу та особисту недоторканість. (може бути обмежене шляхом встановлення відповідного режиму паспортного контролю, обмеження вільного переміщення та інших заходів, що забезпечують громадську безпеку); право на таємницю листування, телефонних розмов та інших засобів зв'язку (обмежено шляхом встановлення відповідного контролю за засобами зв'язку, включаючи заборону або обмеження доступу до деяких сайтів, соціальних мереж та інших мережевих ресурсів); право на свободу думки та висловлювання (може бути обмежене шляхом заборони на розповсюдження інформації, яка може спричинити загрозу національній безпеці та громадському порядку); право на збори, мітинги та демонстрації (може бути обмежене шляхом заборони на проведення масових заходів, які можуть загрожувати громадському порядку та безпеці людей0; право на вільну діяльність підприємців та власників майна (може бути обмежене шляхом заборони на проведення певних видів діяльності, що можуть створювати загрозу для національної безпеки).

Також, варто зазначити, що такі обмеження можуть бути введені лише на термін, необхідний для забезпечення громадської безпеки та захисту прав та свобод громадян, а також термін, що не перевищує граничних меж, визначених цим Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану».

Обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану є важливим для забезпечення громадської та національної безпеки, а також для захисту інтересів держави і громадян у випадку загрози життю, здоров'ю та майну. При цьому, самі умови надзвичайного стану можуть виникнути внаслідок природних катастроф, епідемій, терористичних актів або інших загроз для безпеки нації. У таких ситуаціях, право на життя та безпеку громадян стає пріоритетним, тому необхідно

забезпечити ефективний захист національної безпеки та вжити необхідних заходів для запобігання загибелі людей.

Незважаючи на те, що обмеження прав та свобод громадян є необхідними в умовах надзвичайного стану, важливо забезпечити, щоб вони були обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими. Такі обмеження повинні бути введені лише у випадках, коли це є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки громадян та національної безпеки. Крім того, права та свободи громадян повинні бути повністю відновлені після закінчення надзвичайного стану.

Отже, обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану є важливим для забезпечення безпеки та захисту громадян та держави, але має бути здійснене з дотриманням законів та відповідних міжнародних стандартів.

Як висновок про обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану в Україні, можна стверджувати, що хоча Конституційні права і свободи людини і громадянина є найважливішими для суспільства, але в надзвичайних ситуаціях можуть бути обмежені з метою захисту громадської безпеки та національної безпеки.

Крім того, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав та свобод громадян, таких як право на свободу та особисту недоторканість, право на таємницю листування та засобів зв'язку, право на свободу думки та висловлювання, право на збори та демонстрації та право на вільну діяльність підприємців та власників майна.

Однак, важливо зазначити, що такі обмеження можуть бути введені лише на термін, необхідний для забезпечення громадської безпеки та захисту прав та свобод громадян, і мають бути відповідно обґрунтовані законом.

Тому, в разі введення надзвичайного стану, необхідно забезпечити баланс між захистом прав і свобод громадян та забезпеченням громадської безпеки. Органи влади повинні вживати лише тих заходів, які є необхідними та пропорційними, забезпечуючи одночасно захист прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#n61 (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: права людини, надзвичайний стан, обмеження прав людини, конституційні права та свободи людини.

Key words: human rights, state of emergency, restrictions on human rights, constitutional rights and human freedoms.

ПАНАСЮК ВІТА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПІДСТАВ, МЕЖ ТА ПОРЯДКУ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ

Сучасна демократична держава не може існувати, як без конституційного закріплення широко спектра прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, так і без обмеження цих прав та свобод. Державотворча практика європейських країн у питаннях обмеження конституційних прав орієнтована на позиції Європейського суду з прав людини, які неодноразово надавав Суд у своїх рішеннях, а саме на так званий «трискладовий тест». Перевірка за допомогою «трискладового тесту», а саме, по-перше, дотримання принципу законності (встановлення обмеження законом), по-друге, переслідування легітимної мети та, по-третє, необхідності обмеження в демократичній державі, дає можливість оцінити правомірність встановлення та застосування обмежень конституційних прав та свобод. Вимірювання за допомогою «трискладового тесту» є можливим за умови відсутності дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Введення зазначених спеціальних правових режимів додатково обтяжує механізм реалізації конституційних прав та свобод обмеженнями, які обумовлені обставинами, що призвели до необхідності введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

В Конституції України застосовано різні підходи до встановлення обмежень під час дії спеціальних правових режимів воєнного чи надзвичайного стану та за їх відсутності. Так, у статті 64 передбачено два підходи до застосування обмежень конституційних прав та свобод. У першій частині зазначеної статті закріплено положення, яке передбачає можливість обмеження конституційних прав у випадках «*передбачених Конституцією України*» (курсив В. Панасюк) [1], тобто закріплено загальний принцип, а у другій частині вичерпний перелік прав, які не підлягають обмеженням під час впровадження правових режимів воєнного або надзвичайного стану. У випадку дії спеціальних правових режимів Конституція чітко та однозначно встановлює підстави, межі та порядок обмежень конституційних прав та свобод.

Стосовно можливості застосування обмежень конституційних прав та свобод за відсутності дії спеціальних правових режимів воєнного або надзвичайного стану слід зазначити, що у Конституції України відсутній уніфікованих підхід такого застосування. Так, у випадку заборони втручання в особисте та сімейне життя (ч. 1 ст. 32) передбачено можливість обмеження права на таємницю особистого та сімейного життя у випадках передбачених Конституцією, а стосовно застосування обмежень щодо членства у політичних партіях (ч. 2 ст. 36) та профспілках (ч. 3 ст. 36) Основний Закон передбачає встановлення

обмежень «виключно Конституцією і законами України» [1]. В усіх інших випадках конституційно закріплено встановлення обмежень відповідно до закону.

Окрім вище зазначеного, слід також звернути увагу на конституційне закріплення загроз, які можуть призвести до застосування відповідно до закону обмежень конституційного права чи свободи. Зокрема, в чинній Конституції України використовуються різні конструкції встановлення обмежень в одних випадках це можливо «***лише в інтересах*** національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч. 2 ст. 32); «***лише в інтересах*** громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 2 ст. 35), а в інших, наприклад, ст. 34 «***в інтересах*** національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку», ст. 36 «в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей», окрім цього обмеження прав передбачених статтями 29, 30, 33 конституційно не закріплено які загрози можуть спричинити застосування обмежень. Також звертає на себе увагу той факт, що законодавець по-різному визначає у Конституції можливі умови застосування обмежень без їх конкретизації, наприклад, в інтересах «здоров'я населення», «охорони здоров'я населення», «охорони здоров'я людей». Відсутність уніфіковано підходу до визначення Конституцією України підстав та меж обмежень конституційних прав та свобод може призвести до виникнення ситуації прояву непрямої дискримінації. За таких умов застосування чи не застосування відповідно до закону правозастосовним органом обмежень конкретного суб'єктивного конституційного права залежить від того як цим органом застосовано «триєдиний тест». Наприклад, у питаннях розголошення, за запитом на доступ до публічної інформації, конфіденційної інформації про особисте чи сімейне життя осіб, на які покладається виконання державовладних повноважень оцінка того, що є конфіденційним та співвідношення між конфіденційністю та суспільним інтересом покладається на розпорядника інформації. Це в свою чергу може призвести до ситуацій, коли різні розпорядники інформації щодо, наприклад адреси проживання особи (на яку покладено виконання державних повноважень), приймають протилежні за наслідками рішення.

У листопаді 2014 року громадська організація «Центр демократії та верховенства права» звернулася до Центральної виборчої комісії із проханням надати копії автобіографій очільників виборчих списків 6 політичних партій, які перемогли на виборах до Верховної Ради України у 2014 році. Відмова була обґрунтована тим, що інформація є конфіденційною» [3]. Одним із аргументів відмови у наданні інформації розпорядником зазначалось, що «у запиті на інформацію організації-заявника не вказувалося про необхідність поширення цієї інформації без згоди кандидатів в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [4]. Тобто в ситуації коли б заявником була зазначена необхідність поширення зазначеної інформації одна і таж інформація могла бути надана. В даному випадку

яскраво проявляється можливість саме розпорядника інформації на власний розсуд встановлювати баланс між правом на приватність, яке передбачено ст. 32 Конституції України та можливістю його обмеження, а відповідно може призвести до того, що «внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб» [2].

Узагальнюючи все вище зазначене можна зробити висновок про необхідність застосування єдиного уніфікованого підходу у питаннях обмеження конституційних прав та свобод, який повинен передбачати однакові підстави, межі та порядок встановлення обмежень конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 01.05.2023).
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5207-17
3. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації. URL: https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7 (дата звернення: 01.05.2023).
4. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Центр демократії та верховенства права проти України» (Заява № 10090/16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/974_f18 (дата звернення: 01.05.2023).

Ключові слова: обмеження законом, обмеження в період війни або інших надзвичайних ситуацій у суспільстві, дискримінація, непряма дискримінація.

Key words: lawful restrictions, derogation in time of war or other public emergenc, discrimination, indirect discrimination.

ВОЛКОВА ДАРІЯ ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

В сучасних умовах надзвичайно важливу роль грає реалізація конституційного права на охорону здоров'я. Високий рівень небезпеки для фізичного та психологічного здоров'я – як громадського, так і індивідуального – ставить багато викликів перед українським суспільством. Навіть знаходження громадян України за кордоном, на жаль, може гарантувати фізичну безпеку – але не гарантує стабільного

психологічного, емоціонального стану з огляду на військові дії в Україні. Значну роль у тому, щоб реалізувати право на охорону здоров'я, на сучасному етапі мають, та ще більшу – можуть мати релігійні організації.

По-перше, в Україні, за дорадянських часів, релігійні організації мали вагомі та тривалі традиції благодійницької допомоги, у тому числі у медичній сфері. При цьому релігійні організації направляли на таку допомогу не лише грошові кошти, але й були центрами лікування; багато релігійних діячів було водночас відомими лікарями, а монастирі були, у тому числі, оснащені лікарнями. За часів військових дій – наприклад, за часів Першої світової війни – саме релігійні організації, їхні члени активно залучались до надання медичної допомоги усім, хто постраждав під час військових дій. Ці традиції є важливими для сьогодення.

По-друге, вагоме значення має і та психологічна, допомога, яку надають представники релігійних організацій. Варто підкреслити, що психологічне здоров'я людини є не менш важливим, ніж здоров'я фізичне. Тісний зв'язок між ними все більш часто доводять фахівці-медики.

Все це привертає увагу до необхідності подальшого удосконалення конституційно-правової регламентації створення та функціонування релігійних організацій.

Конституція України 1996 року містить згадку про релігійні організації лише у ч. 2 ст. 35, де зауважено, що церква та релігійні організації в Україні відділені від держави [1]. Це положення, а також інші частини статті 35 є конституційним підґрунтям для створення та функціонування релігійних організацій в Україні.

Деталізація положень Конституції України щодо релігійних організацій та свободи совісті відбувається на законодавчому рівні у такому нормативно-правовому акті, як Закон України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації». Відповідно до його положень, «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій» [2]. Варто підкреслити, що цей нормативно-правовий акт вже доволі давно потребує системного оновлення.

По-перше, його було прийнято за 5 років до прийняття Конституції України.

По-друге, після його прийняття було повністю оновлено законодавство про об'єднання громадян – втратив чинність Закон «Про об'єднання громадян», натомість з'явились Закон «Про політичні партії в Україні» та Закон «Про громадські об'єднання». Хоча ані Закон «Про об'єднання громадян», ані Закон «Про громадські об'єднання» не розповсюджувались на релігійні організації, все ж вони закладали основні напрями правового регулювання формування та діяльності асоціацій за інтересами в Україні.

Системне оновлення положень Закону України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації» про релігійні

організації доцільно проводити, послідовно регламентуючи усі питання, пов'язані з конституційним статусом цих організацій. Загальновідомо, що основою конституційного статусу релігійних організацій виступає свобода совісті, а також і право на об'єднання. Але, єдиного підходу до визначення цього статусу та його структури в Україні поки що немає. У цьому вбачаються перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, свобода віросповідання, Конституція України, конституційні основи створення та діяльності релігійних організацій.

Key words: religious organizations, freedom of conscience, freedom of religion, Constitution of Ukraine, constitutional bases of creation and activity of religious organizations.

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ЗАПОБІЖНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

У попередніх наукових розвідках було зазначено, що запобігання порушенням прав людини «є метою сучасного правового впливу. Кожна правова система, кожна наявна в ній галузь, як і всі підгалузі, інститути, субінститути й навіть окремі правові норми мають власну, здебільшого більш вузьку й однорідну, превентивну мету, яка зазвичай визначається предметом правового впливу відповідної галузі права та цілями (призначенням) її існування» [2, с. 87–88]; «метою галузі конституційного права є запобігання узурпації публічної влади, незмінності еліт, сваволі органів публічної влади, порушенням насамперед громадянських і політичних прав і законних інтересів людини» [2, с. 88; 3, с. 29]. У цьому контексті актуальним є дослідження превентивності окремих складників системи конституційного права, зокрема парламентського права.

Парламентське право пропонується розуміти як підгалузь конституційного права, яка покликана регулювати відносини матеріального (між парламентом як представницьким законодавчим органом і народом як джерелом влади, міжінституційні, що визначають місце парламенту в системі розподілу державної влади) й організаційного, процедурно-процесуального (парламентські процедури, законодавчий

і бюджетний процес) характеру з метою запобігання порушенням прав людини.

Підтримуючи структуру парламентського права, запропоновану О. А. Грицан [4, с. 11], варто охарактеризувати кожен із його трьох основних блоків: теоретичний, інституційний і динамічний.

1. Теоретичний блок парламентського права (загальна частина теорії парламентаризму) включає «загальну характеристику парламентаризму, його теоретичне обґрунтування як ідеї, місце в системі конституційно-правових категорій, характеристику парламентського права, історичного розвитку парламентаризму і його сучасного стану, історії ідей парламентаризму і парламентського права тощо» [4, с. 11]. Передусім слід зазначити, що парламентаризм як ідея з'явилася з метою запобігання одноосібній, здебільшого непредставницькій владі очільника держави, переважно монарха. Крім того, слід акцентувати увагу на загальнопревентивній меті – запобігання порушенням прав людини, яку покликаний реалізовувати парламент як нормотворчий суб'єкт. Саме в цьому превентивному контексті слід сприймати кожне положення, кожен інститут парламентського права.

2. Інституційний (статичний) блок парламентського права (питання організації парламенту) містить «проблематику правового статусу, функцій, компетенції, структури, порядку формування, внутрішньої організації палат, статусу парламентаря» [4, с. 11]. Важливими запобіжниками є конституційно-правова відповідальність парламенту загалом і народних депутатів зокрема, необхідність опрацювання проєкту у комітетах парламенту, наявність тимчасових слідчих і тимчасових контрольних комісій, а також спеціалізованих органів парламентського контролю (омбудсперсони, який в Україні має назву Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, та Рахункової палати, яка від імені парламенту контролює надходження коштів до Державного бюджету України та їхнє використання, передусім шляхом фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи), інші запобіжники зловживання прав народних депутатів тощо. Окремо слід відзначити порядок формування парламенту, який здебільшого врегульовано іншою підгалуззю конституційного права – виборчим правом, призначенням якого є запобігання порушенням виборчих й інших споріднених прав і свобод громадянина (зокрема запобігання спотворенню результатів голосування).

3. Динамічний блок парламентського права (питання порядку діяльності парламенту) охоплює порядок роботи парламенту загалом, законодавчий процес, взаємодію та взаємовідносини з іншими органами публічної влади, міжпарламентську співпрацю, організаційно-правове та технічне забезпечення діяльності органів і складників парламенту [4, с. 11]. Важливими запобіжниками є проведення правового, зокрема законодавчого, експерименту, громадського обговорення, науково-експертну та юридичну експертизу законопроєктів, проведення трьох парламентських читань, право вето та можливість подолання вето, необхідність (під час процедур внесення змін до Конституції й імпічменту очільника держави) або можливість

(під час процедури ратифікації міжнародних договорів) попереднього висновку органу конституційної юрисдикції, конституційна необхідність ухвалення Регламенту Верховної Ради України законом тощо. Усі ці й інші парламентські процедури покликані запобігти одноосібному свавільному ухваленню рішень.

У науковій літературі виокремлено також прогнозування та діагностику конфліктів, запобігання їхній ескалації, усунення колізій у конституційному законодавстві, випереджальне вирішення інших проблем [5, с. 195], проведення експертиз [5, с. 207] законопроєктів (зокрема, конфліктологічної), прозорість діяльності органів публічної влади (у цьому випадку передусім ідеться про парламент), нормативне зобов'язання їхньої постійної співпраці, відповідальність за порушення цих засад [5, с. 161] (А. Єзеров), «правове й імітаційне моделювання, правовий експеримент, тест-симуляція» як запобіжник колізіям, прогалинам, дублюванню, асоціальним, непослідовним приписам [1, с. 108], «основою профілактики прийняття неконституційних актів має стати конституційне праворозуміння законодавців, яке повинно доповнюватися особливими внутрішніми ціннісно-моральними якостями. […] Несумлінній правотворчості також необхідно протиставити сучасні ресурси інститутів безпосередньої демократії та громадянського суспільства» [1, с. 292] (М. Афанасьєва).

Таким чином, парламентське право пронизане запобіжниками, але більшість із них потребують подальшого вдосконалення. З огляду на це вбачається за перспективне здійснювати подальше дослідження запобіжного призначення парламентського права як підгалузі конституційного права.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2014. 384 с.
2. Батан Ю. Превентивний механізм сучасного права : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 279 с.
3. Батан Ю. До питання про місце превенції у правовому регулюванні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 25–31.
4. Грицан О. А. Парламентське право : Методичні вказівки для самостійної роботи для студентів денної форми навчання, спеціальність 081 Право. Івано-Франківськ : Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2018. 23 с. URL: http://surl.li/gwkec (дата звернення: 07.05.2023).
5. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 240 с.

Ключові слова: запобігання порушенням прав людини, превенція, парламентське право, Верховна Рада України, превентологія.

Key words: prevention of human rights violations, prevention, parliamentary law, Verkhovna Rada of Ukraine, preventology.

ІГНАТОВА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА»

Ще в Стародавньому Римі, та Античній Греції науковці у своїх роботах виокремлювали племена і народи завдяки таким факторам, як – культура, мова, звичаї, традиції, стиль життя, релігійні ознаки, зовнішність тощо. Сьогодні за законодавством більшості країн світу для встановлення національної меншини, також використовують деякі з цих факторів, однак, важливим питанням, залишається роль етнічного походження у правовому встановленні такої групи – меншиною. Адже саме етнічне походження людини впливає певною мірою на побут, культуру, традиції, звичаї, історію народу тощо. Вперше, думку, щодо етнічного походження, підняв Ж. Ж. Руссо у своїй роботі, щодо ідеї народного суверенітету. Він вважав, що народ – це всі громадяни республіки незалежно від їх соціального та етнічного походження [6].

До епохи Відродження під національною меншиною розуміли – усталену спільноту людей, об'єднаних етнокультурним походженням. Яскравим прикладом, такої думки, можуть бути середньовічні університети, які запрошували та приймали у студенти молодих людей з інших країн. Студенти тієї чи іншої країни об'єднувались в окремі групи, окремо мешкали, харчувались, відпочивали тощо. І саме такі студентські групи й об'єднання називались «націями» (зразок сучасного терміну «земляк») [5, с. 47]. Завдяки цьому яскравому прикладу, стає зрозуміло, що потрібно на національному та міжнародному рівні розрізняти такі терміни, як «етнічна меншина»(«земляки») і «національна меншина». Дані терміни є взаємозалежними один від одного, однак не тотожними. Доречніше навіть було б використання у деяких законодавчих актах поняття «етнонаціональні меншини», задля більшої конкретизації.

Цікавим є досвід закордонний країн, як вони використовують різну термінологію для позначення меншини, наприклад, в Австрії – «національна меншина», Угорщині – «етнічна меншина», Чехії – «національна або етнічна меншина», Словенії – «етнічна спільнота», Португалії – «культурна меншина», Філіппінах – «національна культурна меншина», Бельгії – «культурна спільнота», Індії – «релігійна і мовна спільноти», Фінляндії – «іммігранти та традиційні меншини», Італії – «мовна меншина», Швейцарії – «мовна група», Голландії – «громадянська меншина» [3, с. 32]. Таким чином, стає зрозуміло, що не існує загальновизнаної міжнародно-правової дефініції «національних меншин». Причина в тому, що деякі уряди держав виступають проти вживання терміну «національна меншина», оскільки побоюються нових утворень (автономій чи навіть держав).

Сьогодні, коли ми говоримо про етнічні меншини, то розуміємо певну групу людей, які сформувалась на теренах нашої країни,

та об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та релігійними ознаками. Така спільнота формується, через осіб, які виявляють почуття національного самоусвідомлення та етнічної спільності між собою. Для того, щоб етнічна меншина стала національною, необхідна наявність громадянства тієї країни в які мешкає меншина, та фактичне проживання на її території. Наприклад, сьогодні багато наших краянинів перебувають за кордоном і формують у різних країнах український етнос. Вони отримують статус біженців, однак не вважаються національною меншиною.

Найбільш вдалим мені здається, визначення Ф. Капоторті, яке він запропонував у 1977 році на спеціальній доповіді: «Меншина – це група, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не є домінуючою, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні характеристики, відмінні від решти населення, та виявляють, принаймні опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови» [4, с. 96]. Дане визначення частково збігається з тим що міститься у проєкті Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»: «Національна меншина (спільнота) України – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність» [2]. Однак, хотіла б зауважити, що використання терміну «спільнота» щодо національних меншин є помилковим. Оскільки, у Конституції України використовується саме термін «національні меншини» (ст. 10, 11, 53, 92, 119) [1].

Переходячи до висновків, хочу зазначити, що сьогодні вживається багато різних «синонімічних» термінів для визначення категорії «національна меншина», наприклад етнічні, релігійні, мовні, та ін. Однак, їх необхідно розмежовувати на міжнародному та національному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Проект Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13.12.2022 р. № 2827-IX [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20
3. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник / Є. В. Ткаченко. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. С. 315.
4. Capotorti F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities // E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. New York : United Nations Publication, 1979. Par. 568.
5. Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Етнополітичні та міграційні процеси в суспільстві» для здобувачів вищої освіти другого

(магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія» / Укл. : Редькіна Г. М. Кам'янське : ДДТУ, 2018. 148 с.
6. Руссо Ж.-Ж. Про суспільний договір / Ж.-Ж. Руссо; пер. з франц. А. Д. Хаютіна та В. С. Алексєєва-Попова; з вид. : Руссо Ж.-Ж. Про громадський договір. Трактати / перек. з франц. Москва : «КАНОН-прес», «Кучково поле», 1998. 416 с.

Ключові слова: національна меншина, корінні народи, етнічна меншина.
Key words: national minority, indigenous peoples, ethnic minority.

КОЗИРЬ ДМИТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

ЛОКАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ЦІННІСТЬ

Розбудова України, як демократичної європейської держави, висуває питання відкритості та прозорості владних інституцій, рівноправного партнерства та залучення громадян до формування і реалізації державної та регіональної політики, що обумовлює актуалізацію дослідження проблем, пов'язаних децентралізацією влади та локальною демократією. Формуванням інститутів громадянського суспільства і соціальної держави, в якості найважливіших правових вимірів сучасного соціального розвитку, визнає локальну демократію як простір, де відбувається фактична життєдіяльність людини та проявляються всі її життєві потреби.

Місцеве самоврядування, регіоналізація та децентралізація є провідними принципами європейської політики та конституційно-правового регулювання, важливими засобами включення населення в сучасні демократичні процеси. Наразі найбільш суттєвими ознаками системи місцевого самоврядування в зарубіжних країнах є їх універсальна виборність і значна самостійність у вирішенні місцевих питань. Ця самостійність спирається на муніципальну власність, право стягування і розпорядження місцевими податками, можливість прийняття широкого кола нормативних правових актів з питань місцевого управління, розпорядження місцевої поліцією тощо. Усі концепції місцевого самоврядування, притаманні фахівцям з муніципальної науки у країнах ЄС, характеризує значний історична обумовленість та логічна наступність. У країнах ЄС регламентація діяльності суб'єктів місцевого самоврядування з боку держави здійснюється шляхом використання загально дозволеного типу правового регулювання. Держава визначає правові межі діяльності самоврядування, надає йому фінансові ресурси та застосовує, у разі потреби, механізми примусового виконання своїх рішень.

З перших років здобуття незалежності метою Української держави було визнано інтеграцію у європейський політичний та соціально-економічний простір та розбудову ефективної моделі публічної влади на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Зокрема, у Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи № 190 від 26 вересня 1995 року щодо вступу України в цю організацію процес вступу передбачав виконання 13 обов'язків і 10 зобов'язань, важливе місце серед яких водночас із реформуванням правової системи належить реформуванню системи місцевого самоврядування. На визначення ролі представницьких органів у системі місцевого самоврядування впливає Європейська хартія місцевого самоврядування, яка містить міжнародно-правові стандарти його розвитку. Її положення закріплюють гарантію здійснення місцевого самоврядування такими суб'єктами, як ради. Деякі гарантії діяльності представницьких органів закріплені й в інших міжнародно-правових документах: Європейській хартії урбанізму (закріплює засади саме міського самоврядування), Європейській хартії регіонального самоврядування (гарантує створення відповідних самоврядних органів і на рівнях, які є вищими, ніж населені пункти) тощо.

Європейська Хартія місцевого самоврядування була прийнята під егідою Конгресу Місцевих та Регіональних Влад Європи і була відкрита для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985 року та набула чинності 1 вересня 1988 року. Хартія визначає основні принципи та механізми дії самоврядних органів влади в державах-членах Ради Європи. Децентралізація влади, застосування принципу субсидіарності (вирішення конкретних проблем на найближчому до повсякденних потреб людей щаблі влади) є головною ідеєю хартії. Принципи Хартії застосовуються до всіх видів органів місцевого самоврядування.

Формування реального місцевого самоврядування, яке б базувалося на принципах Європейської Хартії місцевого самоврядування, – одне з найбільш важливих та складних завдань розбудови України як демократичної держави. Шляхом підтримки впровадження європейських стандартів доброго врядування (good governance) Рада Європи доклала зусиль до посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. За допомоги експертів Ради Європи було надано експертні висновки стосовно реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, опрацьовувалися проекти законів про добровільне об'єднання територіальних громад та їхнє співробітництво.

Прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у квітні 2014 року, після надання допомоги Радою Європи для її розробки, позначило початок основного процесу децентралізації. Відповідно до Концепції реформа децентралізації влади спрямована на вирішення в Україні таких проблем:

– погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження;

– нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади;

– зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень;

– корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги.

Для вирішення зазначених проблем Концепцією визначено напрями, механізми і строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Отже, реформа децентралізації влади в Україні передбачає зміну системи місцевого самоврядування, її кардинальне зміцнення на засадах децентралізації та субсидіарності, визначення територіальної основи, наділення реальними правовими, організаційними, матеріально-фінансовими важелями для здійснення органами місцевого самоврядування ключових повноважень та надання адміністративних послуг. В основу цієї реформи закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові практики її впровадження. Реформа децентралізації влади в Україні стала однією з найбільш значущих і дієвих реформ, яка отримала схвальні відгуки від Європейського Союзу, Ради Європи, багатьох держав та міжнародних партерів.

Наступним кроком до розбудови в Україні локальної демократії та місцевого самоврядування стало підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності у повному обсязі з 1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації. У цьому документі окремо наголошено на ефективності впровадження реформи децентралізації, яку ЄС визначає як одну з найуспішніших в Україні та закликає завершити її шляхом широкого відритого діалогу між органами центральної та місцевої влади.

Протягом березня-червня 2022 року Україна значно наблизилась до набуття членства у ЄС. Зокрема, 28 червня 2022 року Європейський парламент ухвалив резолюцію щодо надання Україні та Молдові статусу кандидатів. Кандидатство зробить Україну повноправним членом програм та ініціатив Євросоюзу, відкритих як для країн ЄС, так і країн зі статусом кандидата на членство.

Таким чином, майбутнє України як демократичної держави, як невід'ємної частини європейського політико-правого простору, залежить безпосередньо від успіху її національних реформ, однією з найважливіших з яких є реформа децентралізації державної влади, що, своєю чергою, передбачає її нормативно-правовий, інституційний та доктринально-правовий супровід.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний вісник України. 2013. № 39. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80
4. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи. Висновок, Міжнародний документ від 26.09.1995 № 190 (1995). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 01.04.2014 № 333-р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80

Ключові слова: локальна демократія, держава, державна та регіональна політика, місцеве самоврядування, децентралізація, Україна, Європейський Союз.

Key words: local democracy, state, state and regional politics, local self-government, decentralization, Ukraine, European Union.

ПАВЗЮК АНАТОЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ Е-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НАРОДНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ

Важливість знання проблем використання е-технологій при здійсненні народного волевиявлення полягає в необхідності забезпечення демократії (народне волевиявлення є основою демократичного суспільства, а знання проблем е-технологій допомагає забезпечити

чесний та прозорий процес голосування, що відповідає принципам демократії), захист інформації (кібербезпека є критичним аспектом при використанні е-технологій для народного волевиявлення, а розуміння потенційних загроз дозволяє вживати необхідних заходів для запобігання маніпуляцій та взломів систем), доступність та інклюзивність (врахування потреб різних груп населення, включаючи осіб з інвалідністю, людей похилого віку та жителів віддалених регіонів, є важливим для забезпечення доступності та універсальності е-технологій у народному волевиявленні), законодавче регулювання (розуміння проблем, пов'язаних з використанням е-технологій, допомагає формувати ефективне законодавче регулювання, що відповідає сучасним вимогам та стандартам), технічні аспекти (знання проблем використання е-технологій дозволяє розробляти та впроваджувати нові технічні рішення, які покращують ефективність та безпеку процесу народного волевиявлення), соціальна відповідальність (розуміння соціальних аспектів використання е-технологій допомагає підтримувати довіру громадян). До того ж, наступні вибори, які відбудуться після припинення або скасування воєнного стану, матимуть важливе значення для демократичного шляху країни для вирішення ключових питань щодо відновлення роботи демократичних інститутів та потребуватимуть обговорення та напрацювання проектів рішень вже зараз [1].

На початок 2023 року вже наявні ряд напрацювань з цієї проблематики, зокрема пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні [2], місцевих виборів в Україні [3, с. 45–47], електронне голосування в судових рішеннях [4, с. 18–22], про перспективи запровадження е-голосування в Україні в контексті реалізації концепції розвитку електронної демократії та діджиталізації [5], трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів [6].

Тобто, проблематика перспектив розвитку та використання е-технологій у народному волевиявленні є актуальною та є базою для можливих тенденцій, включаючи адаптацію новітніх технологій, таких як штучний інтелект, розподілені системи обліку та квантові комп'ютери, для покращення процесу голосування. Також вона сприяє розумінню ключових аспектів електронного голосування та підтриманню активного діалогу між державними органами, громадськими організаціями та науковою спільнотою з метою досягнення більшої ефективності та безпеки в процесі народного волевиявлення.

Загалом, варто зробити заглиблений аналіз окремих проблем використання е-технологій у народному волевиявленні та запропонувати шляхи вирішення цих проблем щодо такого:

1. Кібербезпека при використанні е-технологій для голосування, що розкриває проблеми кібербезпеки, що виникають при використанні е-технологій для здійснення народного волевиявлення та аналізує потенційні загрози, такі як взлом е-систем, маніпуляція даними та штучний тиск на виборців через фальшиві повідомлення в соціальних мережах.

2. Забезпечення доступності та універсальності е-технологій для народного волевиявлення, що зосереджується на проблемах забезпечення доступності та універсальності е-технологій для різних груп населення, враховуючи вікові, соціальні та регіональні особливості. Розглядаються можливі шляхи покращення доступності та забезпечення інклюзивності у процесі е-голосування.

3. Правове регулювання використання е-технологій у народному волевиявленні, що полягає у аналізі правових аспектів використання е-технологій у народному волевиявленні, включаючи відповідні законодавчі та інші нормативні акти, та зосереджується на визначенні правових вимог до е-технологій та їх застосування в різних видах народного волевиявлення.

4. Технічні аспекти розробки та впровадження е-технологій у народному волевиявленні. Зокрема, аналіз сучасних тенденцій та новітніх рішень в галузі е-голосування, зокрема блокчейн-технології, мобільні додатки та хмарні сервіси з урахуванням можливості їх застосування для покращення ефективності та безпеки процесу голосування.

5. Прозорість та контроль над використанням е-технологій у народному волевиявленні, що полягає у розгляді методів забезпечення відкритості та перевірки результатів голосування, а також механізмів нагляду за діяльністю відповідних органів та установ.

6. Соціальні аспекти використання е-технологій у народному волевиявленні. Питання довіри до е-голосування та їх вплив на політичну участь громадян, обговорення стратегій вирішення проблеми «цифрового розколу» та залучення громадян до активного використання е-технологій у процесі народного волевиявлення. Афанасьєва М.В. вважає, що в ідеалі ключових соціальних суб'єктів слід залучати до запровадження е-голосування, надаючи їм повну інформацію про передбачувану систему з можливістю висловлювати свої побоювання на ранніх етапах, коли ще є час для їх вирішення [7, с. 21].

7. Навчання та розвиток навичок використання е-технологій для народного волевиявлення всіх дотичних учасників.

8. Міжнародний досвід використання е-технологій у народному волевиявленні, включаючи позитивні приклади та виклики, з якими стикаються різні країни, особливості впровадження е-голосування, правове регулювання та механізми контролю, а також можливості міжнародної співпраці та обміну досвідом у даній сфері.

9. Етичні питання використання е-технологій у народному волевиявленні, що ґрунтуються на аналізі потенційних проблем, таких як втручання у приватність громадян, маніпуляція громадською думкою та відповідальність організаторів голосування. Розгляд можливих шляхів забезпечення етичного використання е-технологій у народному волевиявленні.

10. Перспективи розвитку та використання е-технологій у народному волевиявленні з розробкою моделей та різних варіантів ймовірних сценаріїв.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. В. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/23634/Афанасьєва%20М.%20В.%20Повоєнні%20вибори%20в%20Україні%20ключові%20питання%20та%20майбутні%20виклики.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Постанова від 27.09.2022 року № 102 Центральної виборчої комісії «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#Text
3. Сінькевич О. В. Місцеві вибори в Україні: до питання обрання виборчої системи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 57. С. 45–47. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc57/juspradenc57.pdf#page=45
4. Афанасьєва М. В., Стоянов М. М. Електронне голосування в судових рішеннях: міжнародний досвід. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 55. С. 18–22.
5. Гаврік Р. До питання про перспективи запровадження електронного голосування в Україні в контексті реалізації концепції розвитку електронної демократії та діджиталізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Розділ 7. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. № 70 (2022).
6. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу, м. Одеса, 10 лютого 2023 р. НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. 108 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23440
7. Афанасьєва М. В. Перспективи електронного голосування в Україні: політична та громадська дискусії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 57. С. 18–23. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc57/juspradenc57.pdf#page=18.

Ключові слова: народне волевиявлення, е-технологій при здійсненні народного волевиявлення, е-голосування, електронна демократія.

Key words: popular expression of will, e-technology in the implementation of popular expression of will, e-voting, electronic democracy.

СЕКЦІЯ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Керівник секції: *завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор Х. Н. Бехруз*

Секретар секції: *доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук А. М. Гриб*

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА НАБІЄВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ МЕТОДОЛОГІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Питання методології у міжнародному праві є важливим та актуальним, оскільки ця галузь права впливає на формування міжнародних відносин, отже на забезпечення миру та безпеки. Однак, на відміну від багатьох наукових дисциплін соціогуманітарного циклу, у науці міжнародного права ймприділяється не так багато уваги, як вони того заслуговують, що безперечно, вливає на якість та глибину досліджень у цій сфері, особливо молодих науковців.

У 1908 році була опублікована стаття відомого юриста-міжнародника початку XX століття Л. Оппенгейма, в якій він висловлював занепокоєння з приводу того, що не лише студенти, а й дипломовані дослідники досить часто при проведенні наукових розвідок беруться за них, не маючи чітких уявлень про завдання міжнародно-правової науки, не вміючи користуватися здобутками міжнародно-правової доктрини, не можуть здійснювати дослідницькі операції, що передбачають тлумачення наявного матеріалу, і це багато в чому пов'язано з нестачею методологічних знань, навичок теоретичного та практичного характеру [1]. Минуло понад сто років, але багато юристів-міжнародників, як і раніше, ухиляються від відповіді на питання щодо методології міжнародного права, не приділяють йому належної уваги при конструюванні стратегій наукових досліджень, оскільки, здебільшого, зосереджені на питаннях юридичної практики.

З цього приводу вартою уваги є думка, що «для юристів-міжнародників, які хочуть побудувати для XXI століття життєздатне та обов'язкове міжнародне право, слід концентрувати увагу не лише на його суб'єктивному виміру, але й розвивати, координувати його за допомогою послідовної методології, а також на об'єктивному вимірі,

існування та деталізація якого значно розширилася за останні роки у процесі кодифікації [2]. Отже, вивчення методології міжнародного права є важливою складовою юридичної освіти, наукових досліджень та практики, що обумовлює незгасаючий інтерес наукової спільноти до розробки цього важливого і маловивченого питання.

Є. Д. Стрельцова наголошує на необхідності врахування «двох площин» методології міжнародного права: «1) доктрини, яка є об'єктом наукового дискурсу і, отже, явною або інституалізованою методологією науки міжнародного права, що розвивається вченими та експертами на засадах академічної свободи; 2) практичної доктрини, якою керуються ті, хто проводить конкретну діяльність у сфері міжнародної правотворчості без визнання обов'язковості дотримання певної наукової методології» [3, с. 30–31].

Традиційно методологія визначається: як сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються у будь-якій науці, або ж як галузь знання, що вивчає засоби, передумови та принципи організації пізнавальної та практичної діяльності. Перший контекст методології міжнародного права передбачає спосіб, за допомогою якого ми намагаємося знайти та систематизувати інформацію щодо певної проблеми міжнародно-правових відносин. Другий контекст методології міжнародного права більше відповідає критичним правовим дослідженням у цій сфері та передбачає застосування відповідного концептуального апарату, і є структурною складовою теорії міжнародного права [4, с. 30–31]. Загалом методологія міжнародного права передбачає систематичний і комплексний підхід до вивчення та застосування міжнародного права. Вона допомагає забезпечити дотримання прав та обов'язків усіх міжнародних суб'єктів та створити умови для мирного та справедливого вирішення міжнародних конфліктів та суперечок.

Однією з важливих особливостей методології міжнародного права є її відкритість та гнучкість. Вона враховує різноманітні підходи та традиції, які можуть бути застосовані у різних міжнародних ситуаціях, а також різні точки зору та думки з питань, пов'язаних із застосуванням міжнародного права. Іншою важливою особливістю методології міжнародного права є її постійний розвиток, оскільки мінливість міжнародного середовища та поява нових викликів, що виникають перед міжнародним правом, обумовлюють необхідність її удосконалення, щоб зберігати свою актуальність та ефективність.

Методологія міжнародного права дозволяє ефективно досліджувати та застосовувати норми та принципи міжнародного права. Вона містить методологічні підходи, принципи та методи, що сприяють об'єктивному дослідженню таких найважливіших складових науки міжнародного права, як: джерела міжнародного права (міжнародні договори, звичаї, загальні принципи, рішення міжнародних судів, арбітражів); застосування міжнародного права (способи застосування міжнародного права у національному праві та міжнародних відносинах); інтерпретація міжнародного права (методи інтерпретації міжнародного права та проблеми, пов'язані з їх реалізацією); система міжнародного права (структура та органи міжнародного права, у тому

числі ООН та її інституції, міжнародні суди та арбітражі); міжнародне правосвідомість; взаємодія між правом та суспільством; роль та значення міжнародного права в сучасному світі тощо.

Важливим інструментом методології міжнародного права є інтерпретація міжнародних правових норм, яка включає роз'яснення значень і цілей правових норм, їх відносин з іншими нормами, а також галузей їх застосування. Також важливою її характеристикою є прецедентний підхід до інтерпретації, коли рішення, ухвалені у попередніх судових справах, використовуються як керівництво для ухвалення рішень у майбутньому. Рішення міжнародних судів і трибуналів є авторитетними та обов'язковими для усіх міжнародних суб'єктів, і є важливим джерелом міжнародного права.

Таким чином, методологія міжнародного права є складним і багаторівневим процесом вивчення та застосування міжнародного права. Вона включає різні методологічні підходи, принципи і методи, які забезпечують ефективне функціонування міжнародних правових відносин і сприяють дотриманню прав та обов'язків усіх міжнародних суб'єктів та створенню умов задля мирного та справедливого вирішення міжнародних конфліктів та суперечок.

Список використаних джерел:

1. Oppenheim L. The Science of International Law: Its Task and Method. *The American Journal of International Law*. 1908. Vol. 2. № 2. P. 313–356.
2. Carcano A. Uses and possible misuses of a Comparative International Law approach. *Questions of International Law*. 2018. Vol. 54. URL: http://www.qil-qdi.org/uses-and-possible-misuses-of-a-comparative-international-law-approach/#_ftn40
3. Стрельцова Є. Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. Одеса : Гельветика, 2019. 522 с.
4. Steven R. Ratner & Anne-Marie Slaughter, Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers. *American Journal of International Law*. 1999 (April). URL: https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR4100/h06/undervisningsmateriale/Slaughter%20-%20IL%20Method.pdf

Ключові слова: методологія, теорія міжнародного права, методологія міжнародного права, методологічні подходи, принципи, методи.

Key words: methodology, theory of international law, methodology of international law, methodological approaches, principles, methods.

АРАКЕЛЯН МІНАС РАМЗЕСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», перший проректор, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Надання юридичної допомоги pro bono є традиційним завданням юридичних клінік по всьому світу. Клієнтам юридичних клінік пропонуються юридичні консультації безпосередньо студентами юридичних факультетів, які зараховуються на клінічний курс чи волонтерами під наглядом персоналу клініки. Іноді клієнти спрямовуються клінікою до відповідних державних установ, міжнародних організацій чи приватних адвокатів. Сьогодні юридичні клініки є досить ефективною моделлю надання безоплатної правової допомоги громадянам.

Вважається, що вперше термін «юридична клініка» вжив у 1855 році Д. І. Мейєр. Головна ідея створення юридичної клініки полягає у практичному характері викладання юридичної науки.

На початку XX століття поняття «клінічної юридичної освіти» починає використовуватись у США, визначивши новий напрямок у юридичної науці. У 20–30-х роках XX століття термін «клінічна» вживається разом із поняттям «юридична освіта». Це було відображенням певної тенденції у сфері юридичної освіти – внести соціальні аспекти вивчення права, запропонувавши запозичити ідею принципово нового виду навчання юристів саме з медичної професії, де існувала традиція використовувати клініки, які функціонують, як основу для підготовки молодих фахівців.

Одна з перших юридичних клінік була створена при юридичному факультеті Гарвардського університету в 1913 році і називалася Гарвардське Бюро юридичної допомоги. Юридичний факультет Гарвардського університету був і залишається одним із найстаріших, найбільших та найпрестижніших юридичних вищих навчальних закладів. Перший досвід Гарвардського університету, пов'язаний з функціонуванням юридичної клініки, сприяв поширенню цієї практики в інших вищих навчальних закладах, і в результаті став стандартом практичної діяльності в інших юридичних школах.

Втім питання про етимологію терміну «юридична клініка» в юридичній літературі досі викликає дискусію. Термін «юридична клініка» походить від англійського «Law clinic» і така назва є не зовсім звичною для юридичної науки. На відміну від слова «клініка» (з грец. klinice – лікування), під яким у суспільстві однозначно розуміють установу лікарняного типу, де надання медичної допомоги хворим поєднується з науково-дослідною та педагогічною роботою, характеристика поняття «юридична клініка» зводиться до інституту (структурно оформленого підрозділу вищого юридичного навчального закладу

чи юридичного факультету, громадської організації чи правової консультації) або складової частини навчального процесу (спеціального навчального курсу) у вищому навчальному закладі з метою набуття студентами старших курсів практичних навичок професії правника шляхом надання юридичних консультацій соціально вразливим верствам населення на безоплатній основі.

Юридична клініка, на думку Ю. О. Фігеля, у її інституційному розумінні за своєю суттю є унікальним навчально-практичним центром (лабораторією) у складі викладачів та студентів старших курсів, який створюється та функціонує на базі вищого навчального закладу юридичного профілю з метою підготовки висококваліфікованого правознавця, що володіє знаннямияк правової теорії, так і практики [1].

Основна функція юридичних клінік полягає як у підвищенні обізнаності громадськості, так і в забезпеченні доступу до юридичної науки для нефахівців та некомерційних організацій, що на практиці означає, що організації громадянського суспільства матимуть безкоштовний доступ до юридичних досліджень, які проводяться в юридичних клініках.

Юридичні клініки можуть працювати як самостійно, так і в рамках університетів та юридичних факультетів. Зазвичай вони надають безкоштовну юридичну допомогу в галузі цивільного, кримінального та адміністративного права, у тому числі консультації з питань сімейного, трудового та податкового права, а також надають допомогу у складанні документів.

Юридичні клініки є доступним та недорогим джерелом юридичної допомоги для своїх клієнтів, а для студентів – цінною можливістю застосовувати теоретичні знання на практиці і покращувати свої навички у спілкуванні з клієнтами та вирішенні правових проблем.

Юридичні клініки можуть надавати не лише консультативну допомогу, а й представляти інтереси клієнтів у суді, надавати допомогу у врегулюванні суперечок тощо. Проте для цього зазвичай потрібна ліцензія на надання юридичних послуг, яку клініка може отримати у відповідних органів. Юридичні клініки можуть працювати як на постійній основі, так і тимчасово, в рамках певних проєктів чи заходів. Юридичні клініки можуть працювати з різними категоріями клієнтів, включаючи незаможні та вразливі верстви населення, такі як біженці, безробітні та інші. Вони також можуть допомогати малому бізнесу та некомерційним організаціям, надавати правову допомогу протестувальникам та захищати права членів суспільства.

Юридичні клініки є важливою частиною юридичної системи та забезпечують доступність юридичної допомоги для широкої категорії населення. Безумовно вони сприяють підтримці справедливості та рівності перед законом.

Сьогодні юридичні клініки є важливим компонентом правової системи, забезпечуючи доступність правосуддя для всіх верств населення, допомогаючи суспільству у захисті їхніх прав та законних інтересів громадян. Крім того, юридичні клініки мають важливе значення для розвитку юридичної культури та освіти у суспільстві, вони можуть

організовувати семінари, конференції та інші заходи для створення обізнаності громадськості про права та закони, тим самим підвищуючи правову грамотність населення та сприяючи дотриманню законів.

Список використаних джерел:

1. Фігель Ю. О. Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. О. Фігель. Львів, 2010. 198 с.

Ключові слова: юридична клініка, клінічна юридична освіта, юридична допомога, юридична освіта, захист прав громадян.

Key words: law clinic, clinical legal education, legal assistance, legal education, protection of citizens rights.

ANDREICHENKO SVITLANA

National University "Odesa Law Academy",
Professor of the Department of International Law and European law,
Doctor of Law, Professor

KOSIANENKO SERHII

National University "Odesa Law Academy",
PhD student of the Department of International Law and European law

THE FIGHT AGAINST IMPUNITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW (THROUGH THE PRISM OF THE AUT DEDERE AUT JUDICARE OBLIGATION)

The term "impunity" refers to situations in which there are no effective measures to penalize violations or when such measures are not enforced. Impunity may result from a political decision and amnesty regulation or from a judicial system that functions poorly or is disintegrating. In international law, impunity most often results from the absence of judicial mechanisms that are capable of judging a failure to comply with established rules [1]. The fight against impunity is one of the most important principles in international criminal law. Every person guilty of committing a crime under international law is subject to criminal responsibility and punishment.

The principle of the fight against impunity is reflected in a number of documents at the international level. Principle I of The Nuremberg Principles states that "any person who commits an act which constitutes a crime under international law is responsible therefor and liable to punishment" [2]. The International Military Tribunal in Nuremberg determined that leaving the committed evil unpunished would be unjust. The UN General Assembly on December 18, 1971, in Resolution "Question of the punishment of war criminals and of persons who have committed

crimes against humanity" – (recalling its Resolutions of 13 February 1946 and of 31 October 1947 on the extradition and punishment of war criminals as well as its Resolution of 11 December 1946 affirming the principles of international law recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal and the judgment of the Tribunal), enshrined that "refusal by States to co-operate in the arrest, extradition, trial and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity is contrary to the purposes and principles of the Charter of the United Nations and to generally recognized norms of international law" [3]. The UN General Assembly on December 3, 1973, while forming the Principles of international cooperation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity, confirmed that "War crimes and crimes against humanity, wherever they are committed, shall be subject to investigation and the persons against whom there is evidence that they have committed such crimes shall be subject to tracing, arrest, trial and, if found guilty, to punishment" [4]. The UN General Assembly in its Resolution of 24 September 2012 proclaimed: "We commit to ensuring that impunity is not tolerated for genocide, war crimes and crimes against humanity or for violations of international humanitarian law and gross violations of human rights law, and that such violations are properly investigated and appropriately sanctioned, including by bringing the perpetrators of any crimes to justice, through national mechanisms or, where appropriate, regional or international mechanisms, in accordance with international law, and for this purpose we encourage States to strengthen national judicial systems and institutions" [5]. The International Law Commission notes that States have expressed their desire to cooperate among themselves, and with competent international tribunals, in the fight against impunity for crimes, in particular offences of international concern, and in accordance with the rule of law [6, p. 2].

A significant role in supporting international cooperation in the fight against impunity plays the principle of aut dedere aut judicare. The expression *aut dedere aut judicare is a modern adaptation of the phrase aut dedere aut punire* (either extradite or punish) used by Hugo Grotius in his famous work On the Law of War and Peace (1676), declaring that "When appealed to, a State should either punish the guilty person as he deserves, or it should entrust him to the discretion of the party making the appeal" [7, p. 527]. The modern terminology replaces "punishment" with "prosecution" as the alternative to extradition in order to reflect better the possibility that an alleged offender may be found not guilty [6, p. 2]. When interpreting these words today, it must be remembered that the scope of application of this maxim was limited to'crimes which in some way affect human society' as a whole, and which in contemporary language can be identified as international crimes [8, p. 331].

The principle of *aut dedere aut judicare* was reflected in a number of international treaties to combat certain types of criminal acts, in multilateral and bilateral treaties on legal assistance and extradition, as well as in judicial practice. This principle, on the one hand, is an effective means of international cooperation in the fight against crime, and on

the other hand, it fulfills one of the main functions of the institution of extradition – the protection of the rights of the person involved in the extradition procedure.

The principle *aut dedere aut judicare* is directly related to the exercise of universal jurisdiction. Universal jurisdiction is based on the universality of the conviction of the crime itself. In doing so, the exercise of jurisdiction does not require the consent of any other state, be it the state of nationality or the state in which the crime is committed. In this case, the state in whose territory the alleged perpetrator is located is faced with a choice: extradite the person in question to the requesting state or carry out its own criminal prosecution. The basis of the universal principle is the basis of the mechanism "either extradite or judge", not allowing impunity for the international crime committed.

Thus, in accordance with the principle *aut dedere aut judicare*, the state in whose territory the alleged offender is found must either extradite him or refer the case to the appropriate authorities for prosecution. It is essential that states, when implementing this obligation, take into account both the rights and interests of the person against whom the request for extradition is sent, and the need to ensure the fight against impunity. The existence of an obligation to extradite depends on the agreements concluded between the states and on the circumstances. Since crimes are usually very clearly defined in domestic law, the question should be formulated as follows: are there obligations to extradite or prosecute for a specific crime in specific circumstances. A flexible approach is required.

References:

1. The Practical Guide to Humanitarian Law. Impunity. URL: https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/impunity/#:~:text=To%20fight%20impunity%2C%20international%20and,acts%20remain%20unpunished%20for%20years
2. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf
3. UN General Assembly, Question of the punishment of war criminals and of persons who have committed crimes against humanity, 18 December 1971, A/RES/2840. URL: https://www.refworld.org/docid/3b00f04b28.html
4. UN General Assembly, Principles of international cooperation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity, 3 December 1973, A/RES/3074(XXVIII). URL: https://www.refworld.org/docid/3b00f1c034.html
5. UN General Assembly, Declaration of the High-Level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels, 30 November 2012, A/RES/67/1: https://www.refworld.org/docid/50c5e6e02.html
6. The obligation to extradite or prosecute (*aut dedere aut judicare*). Final Report of the International Law Commission. Adopted by the International Law Commission at its sixty-sixth session, in 2014, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. *Yearbook of the International Law Commission*. 2014. Vol. II (Part Two).

7. Hugo Grotius. *De Jure Belli ac Pacis*, Book II, chapter XXI, section IV. English translation by Francis W. Kelsey. Oxford/London : Clarendon Press/Humphrey Milford, 1925.
8. Plachta M. Aut Dedere Aut Judicare: An Overview of Modes of Implementation and Approaches. 1999. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 6 (4). P. 331–365.

Key words: fight against impunity, international crimes, *aut dedere aut judicare*, extradition.
Ключові слова: боротьба з безкарністю, міжнародні злочини, *aut dedere aut judicare*, екстрадиція.

СУРІЛОВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор

ОБМЕЖЕННЯ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В СИСТЕМІ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Сучасний період цивілізаційного розвитку характеризується підвищеною увагою до забезпечення прав людини, які визнані в якості світової цінності. Найвищої цінністю для кожної людини є її гідність, яка є проявом поваги до особистості як з боку суспільства, так і з боку самої людини. Невипадково у Загальній декларації прав людини гідність визнається основою таких цінностей, як свобода та справедливість, а зневажання та нехтування гідністю призвели до нелюдських діянь, які обурюють совість людства.

Найбільші ризики людській гідності створюються воєнними конфліктами, які точаться в різних куточках Земної кулі, являють собою найбільш кричуще порушення основних принципів міжнародного права та призводять до гуманітарної катастрофи. В переважній більшості випадків такі конфлікти ведуться варварськими методами та засобами з порушенням законів та звичаїв війни. Саме в такій ситуації опинилася Україна, яка зазнала агресії з боку Російської федерації, а наші громадяни відчули на собі всі наслідки порушення норм міжнародного гуманітарного права в частині заборонених засобів та методів ведення війни.

Це надало можливість R. Domingo на підставі аналізу ситуації яка склалася, наголошувати, що традиційна система міжнародного права більше не здатна відповідати унікальності розвитку і потребам життя в третьому тисячолітті та знаходиться у стані глибокої кризи [1]. Дійсно проблеми існують, міжнародне право потребує не просто удосконалення, а всебічної реформи, але це не знижує його загально цивілізаційної цінності.

Головною метою має бути посилення спроможності врегулювання глобальних кризових ситуацій, забезпечення мирного співіснування

народів, зокрема шляхом реформування Ради безпеки ООН, яка є єдиним органом світової спільноти, спроможним ухвалювати юридично обов'язкові резолюції для підтримки міжнародного миру та безпеки та, у разі необхідності, санкціонувати застосування сили. На жаль, дослідження відомих правознавців показало, що Рада безпеки ООН навряд буде реформована найближчим часом [2].

Як проміжну мету ми розглядаємо забезпечення засобами міжнародного гуманітарного права зниження рівня страждань жертв воєнних конфліктів. І мова йде не тільки про надання гуманітарної допомоги нужденним, хоча це завдання є важливим. Йдеться про запобіжні заходи такі, як обмеження методів та засобів ведення воєнних дій.

На сьогодні вже сформульовані та встановлені низкою міжнародних конвенцій універсальні норми щодо припустимості засобів та методів ведення бойових дій від міжнародної конвенції «Про поліпшення долі поранених на полі бою» (1864р.), ініціатором прийняття якої був Міжнародний Комітет Червоного Хреста [3] до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (1980 р.) та протоколів до неї, останній з яких був прийнятий у 1995 р.

Обмеження засобів та методів війни також є елементом режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Відповідні правові зобов'язання випливають з різних галузей міжнародного права тане завжди регулюються в уніфікованих формах [4].

Право на людську гідність передбачає право на життя в безпечному здоровому навколишньому середовищі, якість якого відповідає людській гідності. Ст. 55 Протоколу III до Женевських конвенцій забороняє використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть довгочасну і серйозну шкоду природному середовищу. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля забороняє використовувати будь які засоби та методи ведення бойових дій для зміни шляхом умисного управління природними процесами динаміки. складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу або космічний простір [5].

Таким чином в системі міжнародного гуманітарного права сформувався розвинутий інститут обмеження засобів та методів ведення війни, однак відповідні норми розпорошені по різних конвенціях та є недостатньо неузгодженими. Тому на нашу думку необхідна їх кодифікація.

Кодифікація міжнародного права стосується більш точного формулювання та систематизації норм міжнародного права щодо предметів, які вже були широко охоплені практикою держав, прецедентами та доктриною. Відповідно до ст. 13 Статуту Організації Об'єднаних Націй сприяти прогресивному розвитку міжнародного права та його кодифікації уповноважена Генеральна Асамблея ООН. Відділ кодифікації Управління з правових питань Організації Об'єднаних Націй допомагає Генеральній Асамблеї у виконанні вищезазначеного мандату, сприяє точному формулюванню та систематизації норм міжнародного права

шляхом підготовки аналітичних досліджень у різних галузях міжнародного права. Здійснення кодифікації – одна з проблем, вирішення якої не є занадто складним, оскільки для цього створені усі необхідні механізми. Інша проблема полягає у тому, що міжнародне безпекове середовище та природа конфліктів швидко змінюються через розвиток науки і технологій.

Всі зазначені правила були сформульовані та закріплені досить давно ще в ті часи, які відносилися до війн другого-третього покоління та не враховують сучасних реалій. А ці реалії такі, що суспільство увійшло в епоху четвертого покоління війн. Природа конфліктів мінилася через розвиток науки і технологій. Способи ведення війни змінюються внаслідок занепаду традиційних способів ведення воєн, глобалізації та прогресу в технологіях і комунікаціях.

Стрімкий прогрес у розвитку автономної зброї, робототехніки, аналізу великих даних та систем підтримки прийняття рішень із використанням штучного інтелект революціонізували війну [6] та перетворити її на кібервійну, або «розумну» війну. Кібервійна характеризується, як використання Інтернету і пов'язаних з ним технологічних та інформаційних засобів однією державою з метою заподіяння шкоди військовій, технологічній, економічній, політичній, інформаційній безпеці та суверенітету іншої держави [7]. Саме такі засоби та методи ведення війни характерні для воєн четвертого покоління.

Мережа інтернет, засоби масової інформації перетворюються на засоби ведення війни, а методами є цілеспрямовані атаки на культурно-історичні цінності суспільства, різке зниження рівня культури та освітнього рівня населення, маніпулювання в засобах масової інформації та в медійному просторі, спотворене використання норм внутрішнього та міжнародного права [8].

У війні четвертого покоління широко застосовуються автономні системи зброї зі штучним інтелектом які М. Сассоли пропонує визначати як такі що можуть вивчати або адаптувати своє функціонування у відповідь на зміну обставин у середовищі, в якому вони розгорнуті [9].

Міжнародне гуманітарне право не враховує цих реалій, хоча має діяти на випередження. На основі оцінки загроз слід розробити механізми захисту громадян – учасників бойових дій, цивільного населення та навколишнього природного середовища.

Як і використання всіх інших засобів ведення війни, використання автономних систем озброєнь пов'язано з ризиками, тому як і використання інших засобів ведення війни щодо такої зброї мають бути встановлені обмеження, наприклад доцільно заборонити ненадійні, належним чином не протестовані зразки. При розробці таких обмежень доцільно керуватися не тільки основними принципами міжнародного права, а також принципами перестороги та попередження, зважаючи на непередбачуваний руйнівний ефект таких засобів та методів ведення війни.

Безумовно відповідальність за дотримання норм міжнародного гуманітарного права лежить на розробниках автономних систем озброєнь та на їх операторах. Саме вони є суб'єктами міжнародного

гуманітарного права, адже найрозумніша система автономних озброєнь настільки «розумна», наскільки можливості оцінки ситуації та корегування подальшої поведінки закладені розробниками програмного забезпечення. Розробка автономної зброї сприятиме розвитку міжнародного гуманітарного права через вдосконалення норм, які досі залишалися нечіткими.

Список використаних джерел:

1. Rafael Domingo, The Crisis of International Law, 42 Vanderbilt Law Review 1543 (2021). URL: https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vjtl/vol42/iss5/4
2. Niguse M. Alene Reforming the UN security council-challenges and prospects. URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Reforming-the-UN-security-council
3. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. International committee of the Red Cross. URL: https://ihl-databases.icrc.org
4. Black-Branch J. Fleck DNuclear weapons, non-proliferation and disarmament: a comprehensive audit of relevant legal issues and international concerns. Nuclear non-proliferation and international law, vol I. TMC Asser Press, The Hague, pp 1–21. URL: https://www.asser.nl/upload/documents/20190116T124137-10.1007_978-94
5. Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques. URL: http://www.un-documents.net/
6. Аналіз світових технологічних трендів у військовій сфері : монографія / Т. Писаренко, Т. Кваша, Т. Гаврис та ін., за заг. редакцією Т. В. Писаренко. Київ : УкрІНТЕІ, 2021. 110 с. С. 15.
7. Мережко О. Проблеми кібервійни та кібербезпеки в міжнародному праві. URL: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233
8. 4GWFOURTH GENERATION WARFARE. URL: https://globalguerrillas.typepad
9. Sassoli M. Autonomous Weapons and International Humanitarian Law: Advantages, Open Technical Questions and Legal Issues to be Clarified. *International Law Studies*. 2014. Vol. 90. P. 308–340. URL: https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, методи та засоби ведення війни, кодифікація норм міжнародного гуманітарного права, принципи міжнародного гуманітарного права, кібервійна.

Key words: international humanitarian law, methods and means of warfare, codification of international humanitarian law norms, principles of international humanitarian law, cyber war.

СТЕЦЬ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
Криворізького факультету, доктор юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ ПРАВОЗНАВСТВІ

В сучасних умовах перспективи розвитку юридичної науки пов'язуються з компаративним підходом, це обумовлено тим, що у складній і різноманітній правовій реальності основні проблеми пов'язані з удосконаленням її методології, що повною мірою відноситься до порівняльного правознавства і особливо до юридичної компаративістики як сучасного етапу його розвитку.

Розробка методології юридичної компаративістики припускає адаптацію загальнонаукової компаративної методології до особливостей предмета юридичної науки, у результаті чого створюється теоретична складова методології юридичних наукових досліджень, яка потім деталізується, конкретизується стосовно до особливостей предмета юридичної компаративістики, а також інших юридичних наук [1, с. 67].

Методологія юридичної компаративістики формується у взаємодії юридичної і компаративної наук. Тому, адаптуючи загальнонауковий компаративний підхід до особливостей предмета юридичної науки, юридична компаративістика розробляє методологічний арсенал засобів і правил застосування компаративного методу в інтеграції з іншими науковими методами, однак компаративний метод при цьому є основним, а використання інших методів обумовлене і підпорядковане його потребам [2, с. 372].

Методологія юридичної компаративістики являє собою складне і багатопланове утворення, яким охоплюються: проблеми структури юридичного компаративного наукового знання взагалі і особливо його теорій, концепцій; тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології тощо; понятійний апарат юридичної компаративістики і її наукова мова; структура і склад компаративного підходу та інших наукових методів, застосовуваних у юридичній компаративістиці та інші складові. Виходячи із взаємозв'язку різних по природі компонентів методології юридичної компаративістики, її структура може бути відбита й іншою подібною схемою (горизонтальна структура), що складається: з домінуючого світогляду, типу наукового мислення, філософських і інших підстав, загальнонаукових і частково наукових парадигм, методологічних підходів, теорій і інших наукових знань, потенційно можливих і використовуваних методів, методик конкретних юридичних компаративних досліджень [3, с. 255; 4, с. 128].

Вищий рівень методології юридичної компаративістики становлять світогляд, тип домінуючого наукового мислення, наукові

парадигми, які багато в чому визначають вибір наукових теорій, методологічних підходів і методів проведення юридичних компаративних досліджень.

З огляду на різноманіття зв'язків компаративного методу з іншими методами, вони об'єднуються в юридичний компаративний підхід до дослідження правових явищ, який варто відрізняти від випадків використання компаративного (порівняльного) методу, прийому, операції мислення в інших загальнонаукових методах (підходах), де компаративний метод має інструментальне, вторинне, підлегле основному методу значення.

Компаративний підхід включає компаративний метод як незмінність різних модифікацій арсеналу методів правових досліджень на різних рівнях їхньої абстрактності або узагальненості: загальних методів (прийомів, операцій) мислення вищого рівня, які використовуються не тільки в науковому пізнанні, але й у практичній діяльності (практичному пізнанні), де порівняння розглядається як одна з універсальних операцій поряд з аналізом, синтезом; загальнонаукових методів, які використовуються всіма науками (у свою чергу розділяється на порівняльно-теоретичний і порівняльно-емпіричний, порівняльно-структурний, порівняльно-функціональний і т.д.); частково наукових методів, притаманних окремим групам наук (порівняльно-психологічні); спеціальних методів, які властиві окремій науці (наприклад, метод ідентифікації в криміналістиці) [5, с. 124].

Основою методології юридичної компаративістики є компаративний підхід як єдність і взаємоперетворення компаративного методу і інших методів науки, а також її різних компонентів.

Компаративний підхід ґрунтується на компаративному методі, який безпосередньо не обмежується тільки порівняльним методом, але охоплює інші методи, взаємозалежні з ним. Досить традиційним для порівняльного правознавства і інших юридичних наук є використання двох методів, один із яких порівняльний, а другий – інший науковий метод: історичний (порівняльно-історичний), логічний (порівняльно-логічний), генетичний (порівняльно-генетичний).

У компаративному підході для забезпечення його методологічного потенціалу використовується розмаїття прийомів мислення, філософських, загальнонаукових, окремо наукових, спеціальних наукових методів. Як правило, одні методи складають передумови, умови, засоби для використання іншого методу, який, підпорядковуючи своїм особливостям, перетворює їхній зміст [3, с. 255].

У ході юридичних компаративних досліджень інші методи, теорії, концепції, принципи використовуються для виділення і вивчення різних предметів, їхніх властивостей, а тим самим для забезпечення самого процесу зіставлення, тому вибір цих методів, визначення послідовності їхнього застосування і сполучення залежить від цілей дослідження, наступного використання його результатів. Своєрідність співпідпорядкованості методів, особливості використовуваних теорій і понять, а також предмета дослідження, припускає побудову системи послідовних цілеспрямованих дій, які поєднуються поняттям

дослідницька діяльність. Різноманіття методів, які складають компаративний підхід, їх набір і своєрідність становища в ньому визначаються не тільки особливостями цих методів і компаративного методу, але й природою досліджуваних об'єктів.

Ще більша залежність змісту компаративного підходу від цих факторів, проявляється в конкретному юридичному компаративному дослідженні, яке є основною формою одержання знань про правову реальність. Його методика охоплює всі етапи дослідження, на кожному з яких використовуються різні групи методів: виявлення наукової проблеми; висування гіпотез та їхньої теоретичної розробки; первинної перевірки, критики і оцінки гіпотез; створення програм та інструкцій для проведення дослідження; проведення безпосередніх досліджень, збору і обробки отриманих даних, порівняння запропонованих гіпотез із даними дослідження; формулювання невирішених питань і виявлення труднощів, дослідження яких вимагає постановки нових завдань.

До основних шляхів удосконалення методології юридичної компаративістики можна віднести: організацію і проведення юридичних компаративних досліджень методологічної спрямованості; підвищення уваги до необхідності проведення таких досліджень із боку науково-дослідних установ, навчальних закладів та інших суб'єктів; розширення мережі журналів, збільшення кількості досліджень і публікацій по цьому напрямку; проведення конференцій, симпозіумів, семінарів по проблематиці компаративних досліджень за участю представників різних наук; активізацію світоглядних і філософських досліджень підстав юридичної компаративістики; використання вітчизняною юридичною компаративістикою закордонного досвіду, його критичне осмислення, розробку правил, процедур і механізмів його адаптації до особливостей української юридичної компаративістики; розробку методології вивчення в компаративному аспекті своєрідності й унікальності правового розвитку України та інші.

Методологічні засади юридичної компаративістики представляються як складні та багатопланові процеси, що формують методологію порівняльного правознавства, представляючи його як єдність, так і відмінність юридичних і компаративних наук. Специфічна особливість проявляється в тому, що юридична компаративістика адаптує загальнонаукову компаративну методологію стосовно предмета та завдань юридичних наук.

Компаративний підхід є основою компаративної методології, що містить компаративний метод та інші компоненти науки, які мають методологічне значення.

Отже, методологія юридичної компаративістики існує на різних рівнях і охоплює різноманітні її прояви, серед яких виокремлюються як основа компаративний підхід і компаративний метод, що об'єднує всі методи досліджень не одного об'єкта чи його стану, а всезагального, загального, різного та унікального.

Список використаних джерел:

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник / за ред. Х. Н. Бехруз. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.

2. Дмитрієв А. І., Шепель А. О. Порівняльне правознавство : навчальний посібник / відп. редактор В. Н. Денисов. Київ : Юстиніан. 2013. 430 с.
3. Дамірлі М. Теорія порівняльного правознавства / М. Дамірлі. Система порівняльного правознавства. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. С. 255–263.
4. Кресін О. В. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект. Право України. 2006. № 2. С. 128–130.
5. Жаровська І. М., Канцір В. С. Юридична компаративістика : навчальний посібник / І. М. Жаровська, В. С. Канцір. Укоопспілка, Львів. комерц. акад. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 195 с.

Ключові слова: методологія, юридична компаративістика, компаративний підхід, порівняльне правознавство.
Key words: methodology, legal comparative studies, comparative approach, comparative jurisprudence.

АКІМЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В ЄС

В Україні відбуваються безпрецедентні за своїм змістом процеси, пов'язані з системною трансформацією. Важливою складовою частиною цих змін є становлення і розвиток відповідних нових умов правових інститутів. Серед них, безумовно, центральне місце займає приватне право, як система, що відображає і забезпечує реалізацію фундаментальних цінностей, на яких має ґрунтуватися сучасне громадянське суспільство. А в межах приватного права відбуваються процеси виникнення нових об'єктів цивільних прав, зміна правовідносин, розширення взаємодії між суб'єктами права, які мають різну юрисдикційну належність, що веде до активної участі України до процесу уніфікації міжнародного приватного права в ЄС.

20 березня 2014 року Європейська Рада дійшла висновку: «Європейський Союз залишається відданим дотриманню суверенітету і територіальної цілісності України. Європейська рада визнає незаконним референдум у Криму, який є явним порушенням Конституції України. ЄС рішуче засуджує незаконну анексію Криму та Севастополя до Російської Федерації і не буде визнати це» [1]. Продовжуючи підтримку України ЄС уклав Угоду про асоціацію з Україною, а країни-члени ЄС та їхні партнери об'єдналися навколо сильного політичного гасла про підтримку територіальної цілісності України та засудження анексії Криму [2].

Україна у 2014 році підписала і ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом,

Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка набрала чинності в 2017 році [3].

Згідно з Висновками Комісії ЄС від 17.06.2022 р. «прагнення до вступу в ЄС протягом багатьох років було найважливішим пріоритетом для України та її громадян, та було підставою для демократичних змін протягом останнього десятиліття та рушієм низки ключових реформ, заснованих на європейських цінностях. Втрачаючи контроль над частиною своєї території та зазнаючи людських та економічних втрат через конфлікт у східній частині країни, Україна протягом багатьох років залишалася стійкою демократією, наближаючись до ЄС та поступово приєднуючись до acquis ЄС» [4]. На підставі чого 23 червня 2022 р. Парламент ЄС 529 голосами ухвалив Резолюцію, яка закликає голів держав і урядів, які приймають участь у саміті у ті самі дні, що й засідання Парламенту ЄС, надати статус кандидата в ЄС Україні «невідкладно» [5]. Україна набула статусу кандидата на вступ у ЄС, а отже реформування або вдосконалення законодавства України в сфері міжнародного приватного права також відбуваються під впливом процесу уніфікації норм міжнародного приватного права в ЄС. У цьому аспекті необхідно також зазначити ч. 2 ст. 24 Угоди про асоціацію, в якій вказано, що «Сторони домовилися розвивати подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей». Таким чином, Україна не просто рухається у русі розвитку міжнародного приватного права в ЄС, а також взяла на себе зобов'язання запровадити широке коло інструментів та стандартів з вже існуючого арсеналу ЄС.

Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС в галузі сімейних, спадкових, комерційних, транспортних правовідносин та міжнародного цивільного процесу відбувається в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права – однієї з найдавніших міжнародних організацій (створена у 1893 р.).

Транснаціональне співробітництво під впливом глобалізації та взаємозв'язку економічних систем вимагає швидшого реагування правових систем, зокрема України, і передбачуваності правових результатів, що виявляються в судових рішеннях. Важливим кроком інтеграції України до європейського та світового правового простору є уніфікація норм спільного європейського права – ратифікація Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р. / Hague Judgments Convention 2019). Ефективність застосування Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. є одним з факторів, що забезпечує визначеність та передбачуваність для учасників у транснаціональних цивільних чи комерційних відносин та впливає на формування інвестиційного клімату у державі та сприятливість умов для залучення іноземних інвестицій.

Україна підписала та ратифікувала Конвенцію про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р.) [6]. Цю Конвенцію також підписали ще 28 країн, включаючи Сполучені Штати Америки та всі країни-члени ЄС за винятком Данії, що робить цей міжнародно-правовий акт – універсальним багатостороннім документом, що закріплює для держав, які стануть її Сторонами, загальні правила, за яких гарантується взаємне визнання і виконання судових рішень у цивільних або комерційних справах.

Можна стверджувати, що Україна хоча і є учасником Гаазької конференції з міжнародного приватного права з 2003 р., проте інтенсифікація участі України у процес уніфікації приватного права, почалась після підписання та ратифікації Угоди про асоціацію. Ратифікацією Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах Україна змінила свій підхід у врегулювання міжнародних відносин у сфері приватного права: раніше основним інструментом були двосторонні договори, які містили норми щодо правових відносин і міжнародної правової допомоги у цивільних справах, а тепер це участь в міжнародній міжурядовій організації, де розробляються спільні норми міжнародного приватного права з метою координації відносин між різними системами приватного права у ситуаціях конфліктів законів. Більше того, наявні двосторонні існуючі угоди між Україною та країнами-підписантами Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. не є перешкодою для ефективного застосування останньої, оскільки мають лише інструменти, які доповнюють вже існуючі угоди.

Список використаних джерел:

1. European Council 20/21 March 2014, Council Conclusions. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/141749.pdf
2. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, Official Journal, L 78, – 17.03.2014. P. 16–21.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council “Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union”. 17.06.2022, COM(2022) 407 final. [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX %3A52022DC0407&qid=1675602766646
5. Resolution of the European Parliament of 23 June 2022 on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia (2022/2716(RSP)) Official Journal, C 32, 27.01.2023. P. 2–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022IP0249&qid=1675604450666
6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах» від 1 липня 2022 року № 2342-IX // Офіційний вісник України. – 2022. – № 58. – Ст. 32.

Ключові слова: Гаазька конференція з міжнародного приватного права, міжнародне приватне право, колізійні норми, Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р.
Key words: Hague Conference on Private International Law, private international law, EU law, Hague Convention on Judgments of 2019.

БЄЛОГУБОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

ГУМАНІТАРНА ДИПЛОМАТІЯ: СТАРА ФОРМА І НОВИЙ ЗМІСТ

На відміну від класичної дипломатії, яка заснована в першу чергу на переговорах, гуманітарна дипломатія сфокусована на міжнародній допомозі в рамках гуманітарних операцій і програм, а також встановленні партнерських відносин для досягнення гуманітарних цілей, або запроваджується суб'єктами міжнародного права, чия головна мета існування – саме гуманітарна допомога. Проте після широкомасштабного військового вторгнення рф в Україну в лютому 2022 року зміст гуманітарної дипломатії набув нового сенсу: до гуманітарної дипломатії залучаються суб'єкти, які попередньо не брали в цьому участі, а проекти та конкретні дії щодо надання гуманітарної допомоги відрізняються унікальністю та безпрецедентністю.

Сучасна гуманітарна дипломатія виникла в другій половині 20-го століття із заснуванням ООН після Другої світової війни. У статуті ООН зазначено, що однією з його цілей є «досягнення міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем економічного, соціального, культурного чи гуманітарного характеру». Гуманітарні цілі ООН спрямовані на чотири конкретні групи населення:

– допомога біженцям через Агентство ООН у справах біженців, діяльність якого останнім часом спрямована на координацію зусиль різних країн для забезпечення гуманного ставлення до зростаючої кількості біженців та мігрантів;

– допомога дітям через зусилля ЮНІСЕФ, спрямовані на заохочення урядів і воюючих сторін захищати дітей, утримуючи їх від небезпеки;

– допомога Всесвітньої продовольчої програми з мобілізації продовольства та транспорту для широкомасштабних операцій Агентства ООН у справах біженців з годування біженців.

– допомога Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) з координації міжнародної реакції на гуманітарні надзвичайні ситуації

в галузі охорони здоров'я, вплив на дослідження в галузі охорони здоров'я та розробку та впровадження політики охорони здоров'я, що ґрунтується на фактичних даних.

В останні десятиліття питання прав людини, які колись вважалися внутрішніми справами окремих держав, стали об'єктом гуманітарного втручання (інтервенцій), які також відбувались під егідою ООН. У результаті такого військового втручання, яке іноді сприймається як посягання на суверенітет держави, відбувається також і гуманітарне втручання. Оскільки гуманітарна дипломатія намагається вирішити потенційні проблеми шляхом переговорів, водночас знаходячи шляхи надання допомоги тим, хто постраждав від кризи, то слід зробити висновок, що в цих конфліктних ситуаціях гуманітарна дипломатія і права людини безпосередньо пов'язані. Завдання для гуманітарної дипломатії полягає в досягненні своїх цілей без примусових повноважень для забезпечення дотримання законів у разі невиконання або порушення міжнародних угод.

Під час конфлікту або при можливості потенційного конфлікту мета гуманітарної дипломатії полягає в тому, щоб переконати осіб, які приймають рішення, завжди діяти в інтересах уразливих груп населення та поважати фундаментальні гуманітарні принципи шляхом:

1. Дозволу активної участі гуманітарним організаціям та агенціям у зусиллях із запобігання конфлікту та відповідної реакції на нього через забезпечення вразливих груп зазначених вище.
2. Включення до переговорного процесу людей, які постраждали від конфлікту або кризового явища, через організації чи окремих представників.
3. Гарантування гуманітарним організаціям та агенціям (частіше за все акредитованих ООН) права контролю програми допомоги.
4. Сприяння повазі та підтримці міжнародних законів і прав корінних народів, гуманітарним організаціям та агенціям [1].

Різноманітність пріоритетів, цілей та гуманітарних суб'єктів, що беруть участь у складних надзвичайних ситуаціях, створює різне розуміння гуманітарної дипломатії, яке сильно змінилось під впливом пандемії 2020 року та збройного конфлікту 2022 р. між рф та Україною. Гуманітарна дипломатія відрізняється від «класичної дипломатії», оскільки вона реалізується без допомоги військової чи політичної сили окремого уряду. Проте обидва типи дипломатії ґрунтуються на цілях міжнародного гуманітарного права, прав людини та прав біженців.

Визначення та зміст гуманітарної дипломатії різняться так само широко, як і кількість організацій (агенцій), які використовують цей термін. Існує суттєва різниця між ідеєю гуманітарної дипломатії, використанням терміну та міжнародним визнанням угоди про те, як її слід проводити. Незважаючи на те, що гуманітарна дипломатія все частіше розглядається як найважливіший аспект забезпечення доступу до допомоги в зонах конфлікту, лише деякі агентства та політичні діячі замислюються про гуманітарну дипломатичну практику.

Слід навести приклад щодо різноманітності форм сучасної гуманітарної дипломатії, такий як рішення ЄС поширити дію Директиви ЄС

2001/55/ЕС від 20.07.2001 року про тимчасовий захист як правову базу для масового напливу людей, які потребують захисту та були переміщені внаслідок конфлікту з України. Директива поширюється на «масовий виїзд переміщених осіб», при чому останній визначається як – прибуття в ЄС великої кількості переміщених осіб, які прибули з певної країни чи географічного регіону, незалежно від того, чи було їхнє прибуття до ЄС спонтанним чи через програму евакуації, а «переміщені особи» визначаються як громадяни третіх країн або особи без громадянства, які були змушені покинути свою країну чи регіон походження, або були евакуйовані, зокрема, у відповідь на звернення міжнародних організацій, і не можуть повернутися на умовах безпечності через ситуацію в цій країні, які можуть підпадати під дію статті 1 А Женевської конвенції або інших міжнародних або національних документів, що надають міжнародний захист, зокрема:

(i) особи, які втекли з районів збройного конфлікту або ендемічного насильства;

(ii) особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних чи загальних порушень їхніх прав людини [2].

Таким чином, ЄС як суб'єкт міжнародного права створив власне правове підґрунтя для застосування проектів гуманітарної допомоги для біженців, гарантував мінімальні стандарти матеріального забезпечення відповідних категорій біженців, зобов'язав держав-членів діяти узгоджено у питаннях гуманітарної дипломатії, що безпрецедентно.

Гуманітарна дипломатія підкреслює важливість політичних стосунків у наданні допомоги та підтримки вразливим людям або групам, чиї права та інтереси знаходяться під загрозою та чиї голоси заглушаються серед більш помітних соціально-політичних конфліктів. Концепція прав людини є більш важливою зараз, ніж будь-коли з часів холодної війни, оскільки глобальні сили змінюються, а регіональні розбіжності спалахують у відповідь на політичні, економічні та соціальні зриви.

Список використаних джерел:

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосується міжнародних відносин та співробітництва між державами відповідно до статуту ООН від 24 жовтня 1970 р.
2. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. EurLex. Access to European Union Law. URL http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj

Ключові слова: Гуманітарна дипломатія, гуманітарна допомога, права людини, міжнародне гуманітарне право.

Key words: Humanitarian diplomacy, humanitarian aid, human rights, international humanitarian law.

VLADYSHEVSKA VIKTORIIA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of International and European Law,
PhD in Law

ABOUT PROBLEMS OF NON-PROLIFERATION OF NUCLEAR WEAPONS

The topic of research into the problems of non-proliferation of weapons of mass destruction is extremely relevant in the modern world. Weapons of mass destruction include nuclear, chemical, and biological weapons that can cause mass killing of humans and adversely affect the ecosystem of the whole world. There are a number of international treaties and agreements in the world aimed at the non-proliferation of weapons of mass destruction, including the:

- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons;
- the Convention on the Prohibition of Chemical Weapons;
- the Convention on the Prohibition of Biological Weapons.

However, many countries do not adhere to these agreements, which increases the risk of using weapons of mass destruction. Therefore, the problem of non-proliferation of weapons of mass destruction is a serious threat to international security and stability. These threats can be the result of terrorist attacks, unauthorized use of weapons and failure to control their proliferation.

Nuclear weapons are one of the most dangerous, destructive, inhumane and indiscriminate weapons ever created, as their use can lead to mass destruction and serious consequences for humanity and the environment. Therefore, nuclear arms control is an important component of international security and stability.

The main documents governing international nuclear arms control are the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1968 and the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, 1996. In addition, national laws and international treaties regulate the production, transportation, storage and use of nuclear weapons.

International control over nuclear weapons is carried out through various international organizations and mechanisms. One of the most important international bodies dealing with nuclear weapons control is the International Atomic Energy Agency (IAEA). The IAEA supervises the production and use of nuclear weapons, and also promotes the development of international standards for the safety of nuclear energy. In addition, there are other international initiatives aimed at reducing the risks of using nuclear weapons, such as the International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN), which consists of various non-governmental organizations and promotes the idea of banning nuclear weapons.

The main features of a nuclear weapon are that: it uses a nuclear reaction to create an explosion with a large amount of energy, high power, radioactivity, high accuracy and the ability to strike from a long distance.

The international legal basis for nuclear disarmament control is a number of current international treaties, such as: the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (1968), the Treaty on the Prohibition of the Placement of Nuclear Weapons in Maritime Waters (1971), the Antarctic Treaty (1959), the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (1967), the South Pacific Nuclear-Free Zone Treaty (1985), the Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty in Southeast Asia (1995), the Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty in of Africa (1996), the Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (2006), as well as bilateral agreements of the International Atomic Energy Agency (IAEA) with individual states (so-called safeguards treaties) and other international documents.

The modern practice of international relations shows that the violation of contractual obligations regarding the non-proliferation of nuclear weapons violates the basic principles of international law, such as the prohibition of the use of force or the threat of force, the good faith fulfillment of international obligations and cooperation. The principle of non-proliferation of nuclear weapons, which constitutes the normative basis of international security law, is related to other basic principles of international law through the imperative norms of international law.

The main components of the principle of non-proliferation of nuclear weapons are the obligation of nuclear states not to transfer nuclear weapons and technologies for their production to non-nuclear states, as well as the obligation of non-nuclear states not to accept nuclear weapons from nuclear states and to abandon their production. These components were detailed in the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of 1968 and other international agreements.

Thus, nuclear weapons play an important role in international relations, as their presence poses a potential threat to the security of the world community. The principle of non-proliferation of nuclear weapons, which is recognized as a customary norm of international law, is an important tool for ensuring international security. However, the problem is that many countries do not follow this principle, and some of them are even actively developing their nuclear programs. This poses a threat to international stability and security, as armed conflicts involving the use of nuclear weapons can have unpredictable consequences for the entire world. Therefore, it is important to continue to work on strengthening international nuclear non-proliferation regimes and the development of international treaties and nuclear arms control mechanisms to ensure the security of the world community.

Ultimately, the problem of non-proliferation of weapons of mass destruction is a global problem that requires a comprehensive approach and joint efforts on the part of all states. Only under such conditions can success be achieved in the fight against this threat and ensure peace and security throughout the world.

Key words: weapons of mass destruction, nuclear weapons, non-proliferation of weapons of mass destruction.

Ключові слова: зброя масова знищення, ядерна зброя, нерозповсюдження зброї масового знищення.

ВОЙТОВИЧ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії в галузі права

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Для демократичної держави існує певний набір сутнісних критеріїв, за наявності яких вона може вважатися правовою. Зокрема, такими критеріями є належні гарантії особистих невідчужуваних прав громадян, у тому числі права на свободу отримання інформації.

Разом з тим, регулювання права громадян на інформацію є однією з найважчих для законодавства проблем. Близько 25 % із числа прав і свобод людини можна віднести до власне інформаційних, в тому числі право громадян звертатися особисто, а також спрямовувати індивідуальні і колективні звернення до державних органів і органів місцевого самоврядування, право кожного знайомитися з документами і матеріалами, які безпосередньо зачіпають його права і свободи тощо.

Право на доступ до офіційної (правової) інформації по-різному закріплюється у правових актах. В міжнародних документах це право не згадувалось до 2000 р., закріплювалося лише право на інформацію у складі свободи думок і поглядів. В Європі правові акти у сфері інформатизації забезпечують реалізацію саме права на доступ до офіційної інформації. В національних правових системах вказане право закріплюється в конституціях (Бельгія, Швеція, Румунія, Естонія) і в спеціальних законах (Швеція, США, Франція, Велика Британія, Бельгія, Японія та ін.).

Деякі вчені називають інформаційну функцію держави в якості основної, що дозволяє забезпечити виконання всіх інших державних функцій. На інформації заснована діяльність усіх гілок державної влади, проте найбільш масштабно інформація використовується в діяльності органів виконавчої влади (державного управління). Діяльність щодо забезпечення права громадян на доступ до інформації органів державного управління є частиною інформаційної функції даних органів. Інформація, що циркулює всередині органу управління, різна за своїм обсягом і динамікою, визначається сферою діяльності конкретного органу та його компетенцією.

Варто наголосити, що монопольне розпорядження інформацією є неприпустимим, адже воно згодом впливає і на саму державу: якщо держава інформує своїх громадян «дозовано», неповно, неправдиво, це призводить до отримання такої самої зворотної інформації, що відповідно унеможливлює прийняття адекватних рішень.

Держава має бути більш відкритою для громадян саме в інформаційній сфері. Доступ до неї необхідно не лише істотно полегшити, але і врегулювати його правову основу. Сьогодні життєво необхідно

покінчити з інформаційним дефіцитом шляхом проголошення та дійсного забезпечення права громадянина на інформацію. У демократичному суспільстві таке право є нормою [1, с. 15–17].

Важливим компонентом права на правову інформацію є право доступу до інформації про права людини. Це підтверджено ООН в Декларації про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи [2]. Зокрема, у ст. 6 закріплено право «a) знати, шукати, добувати, отримувати і мати у своєму розпорядженні інформацію щодо всіх прав людини та основних свобод, включаючи доступ до інформації про те, яким чином забезпечуються ці права і свободи у внутрішньому законодавстві, у судовій та адміністративній системах; b)… вільно публікувати, передавати або поширювати серед інших думки, інформацію і знання щодо всіх прав людини та основних свобод».

Оцінюючи європейське законодавство на предмет забезпечення права на інформацію, варто ще раз зупинитися на ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, згідно з якою інформаційні права виступають як складова свободи висловлення думки: вони повинні реалізовуватись «без втручання з боку публічної влади і незалежно від державних кордонів». Ця конвенція отримала велику популярність через те, що в ній передбачений орган, який захищає декларовані права та свободи громадян – Європейський Суд з прав людини.

Важливим є і те, що інформаційна відкритість щодо діяльності органів державної влади є одним із факторів у боротьбі з корупцією при побудові інформаційного суспільства. Втім реальне життя щодня пропонує ситуації, в яких загальна процедура доступу до інформації, якою б зваженою вона не була, виявляється неефективною.

В Україні право на доступ до правової інформації ґрунтується на нормах ст. 57 Конституції, згідно з якими «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки». Стаття 57 Конституції України містить два окремих механізми, які повинні забезпечувати це право. По-перше, нормами ч. 2 ст. 57 Конституції встановлюється позитивне зобов'язання для органів публічної влади, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. По-друге, ч. 3. ст. 57 Конституції встановлюється правило, згідно з яким згадані в попередній частині нормативно-правові акти, які не були доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Специфічною особливістю права на доступ до правової інформації можна назвати його абсолютність, тобто не допускаються будь-які обмеження названого права ані за звичайних умов, ані за умов воєнного або надзвичайного стану, оскільки, згідно зі ст. 64 Конституції право знати свої права і обов'язки віднесено до переліку прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Надання правової допомоги, в т. ч. й коштом держави, здійснює насамперед адвокатура України. Крім того, поширення правових знань, правової інформації, надання безкоштовних консультацій з правових питань, вирішується зусиллями громадських

організацій. Важливим засобом правової інформації є і неофіційні її джерела. Зокрема, згідно зі ст. 22 Закону України «Про інформацію», до таких джерел належать: повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [3].

Доступність інформації про діяльність влади є одним з головних засобів, що дозволяє здійснювати громадський контроль за діями влади. Серед факторів, від яких залежить стан забезпечення доступу до інформації, значення має розробленість законодавства в цій сфері [4, с. 31–36].

Наголосимо, що основою реалізації передбаченого Конституцією України права на доступ до інформації є його деталізація в поточному законодавстві. В Україні інформаційна діяльність регламентується численними нормативно-правовими актами. Однак, на думку фахівців у цій сфері, правове регулювання забезпечення права на доступ до інформації, у тому числі правової, потребує свого подальшого вдосконалення. Вчені та фахівці висловлюють різні міркування з приводу модернізації українського законодавства в сфері регулювання права на доступ до офіційної інформації.

Існує низка обставин, які не сприяють та навіть гальмують процес вдосконалення правового забезпечення права на доступ до офіційної інформації. По-перше, це невизначеність самих вчених та спеціалістів щодо шляху реформування законодавства в сфері доступу до інформації. По-друге, це неузгодженість між собою існуючих наукових концепцій з цього питання. По-третє, це небажання органів влади визнати, що створити закон, який стане законодавчою гарантією права на доступ до інформації, поступаючись при цьому радянською концепцією розуміння інформаційної безпеки держави (сутність якої полягала в тотальному засекречуванні інформації про діяльність органів державної влади), є і нездійсненним завданням. Адже лише «широкий доступ до інформації дозволяє громадянам виробити адекватне бачення та сформувати критичні погляди щодо стану суспільства, в якому вони живуть та щодо органів влади, які ними керують» [5, с. 85-88].

Список використаних джерел:

1. Чомахашвілі О. Право громадянина на інформацію. *Юридичний журнал*. 2005. № 8. С. 15–17.
2. Док. ООН A/RES/53/144.
3. Див. детальніше: Кормич Б. А. Інформаційне право. Підручник. Харків : БУРУН і К, 2011. С. 89, 90, 94.
4. Нестеренко О. Шляхи вдосконалення конституційно-правового регулювання права на доступ до інформації. *Юридична Україна*. 2008. № 4. С. 31–36.
5. Бюл. Бюро інформації Ради Європи в Україні 10. Ред. кол.: А. Дмитрук та ін. Київ : Бюро інформації Ради Європи в Україні.

Ключові слова: інформація, право на доступ до інформації, правова інформація, державна політика, інформаційні права людини.

Key words: information, right to access information, legal information, state policy, informational rights.

ВОЛОЩУК ОКСАНА ТРОЯНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ЯК НАЙБІЛЬШ НЕБЕЗПЕЧНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ, БЕЗПЕКИ ТА МИРУ

На жаль, війна, яка ще у минулому столітті потрапила під повну заборону норм міжнародного права, продовжує турбувати світ. І хоча імперативна норма *jus cogens* зобов'язує усіх у міжнародних відносинах відмовитись від застосування сили чи її погрози (нині це один з основних фундаментальних принципів міжнародного права, дотримання якого вимагається від усіх акторів міжнародних відносин – ст. 2 Статуту ООН [3]), все ж є держави-порушниці, які систематично не звертають на неї увагу, ініціюючи збройні конфлікти у різних регіонах світу. Однією із таких держав є рф.

Вже більше ніж рік Україна в стані повномасштабної війни, яку розв'язала рф усупереч усіх міжнародних норм, принципів та узятих нею зобов'язань, насамперед за Будапештським меморандумом [2]. Ті варварства та нелюдські знущання над нашим народом не вписуються у жодні моральні норми, норми справедливості чи людяності. Окупант на нашій території ігнорує і не зважає на ті цінності, яке людство виробляло століттями для того аби вважатися цивілізованим. Життя, гідність та свобода українців нині під прицілом російського окупанта. За даними ООН станом на 9 травня 2023 року зафіксовано офіційно 23 606 втрат осіб серед цивільного населення (8791 – загиблих, 14 815 – поранених) у більшості випадків через застосування зброї вибухової дії з широким радіусом ураження. Такі цифри не відображають справжньої ситуації, оскільки з територій, де ведуться активні бойові дії, інформація надходить або із суттєвим спізненням, або із похибкою. Реальні втрати прорахувати дуже складно, але вони, як відмічають представники ООН, суттєво більші за офіційні цифри [1]. Прикро, що серед загиблих є діти, жінки та люди похилого віку. Зафіксовано надзвичайно багато випадків катувань, знущань, поневолень, зґвалтувань, внаслідок чого багато жертв отримали і психологічне, і фізичне каліцтво. Тобто наявні абсолютно усі жахливі наслідки вчинення актів агресії. Безперечно, що такі діяння росіян викликають осуд від усіх націй і народів. За Україною весь світ, оскільки зрозуміло, що така агресія зі сторони держави, яка володіє ядерною зброєю і цим завжди хизується та лякає, є надзвичайно великою загрозою для безпеки людства. Нині Україна виступає реальним щитом, як мінімум, для Європи.

Чому злочин агресії є найбільшою загрозою та викликом міжнародній безпеці, миру та міжнародному правопорядку? Причин можна назвати кілька.

Злочин агресії насправді можна визнати злочином злочинів.

По-перше, з-поміж інших міжнародних злочинів, саме злочин агресії вирізняється масштабністю та поєднується у найбільшій мірі із іншими, які відносяться до цієї категорії. Після збройного нападу державою-агресором на територію іноземної держави вчиняються воєнні злочини і злочини проти людяності. Також агресія доволі часто поєднується із злочином геноциду. Так відбувалось, зокрема, під час ІІ світової війни (Голокост), так відбувається нині щодо українців. І прикладів історія дає чимало. Тобто можна стверджувати, що вчинення злочину агресії є початковою точкою відліку для вчинення і інших міжнародних злочинів. Це додає до характеристик цього злочинного діяння такі риси, як підвищена суспільна небезпека та масштабність.

По-друге, внаслідок своєї масштабності цей злочин призводить до неймовірно великих втрат. При чому якщо міста, села чи інші населені пункти, інфраструктуру, навіть фауну і флору можна відновити у повній мірі чи хоча б частково, то людське життя ніхто повернути назад не змозі. Якщо порівняти злочин агресії з будь-якими іншими кримінальними правопорушеннями, то жодне не бути мати таких жахливих наслідків у таких обсягах.

По-третє, злочин агресії є тим злочином, який неймовірно складно викорінити із практики держав. Як відомо, людство за весь час свого існування без збройних конфліктів прожило лише близько 250 років [4, с. 56]! Це дозволяє стверджувати те, що саме війна була і на жаль є природним станом і є доволі давнім творінням. Натомість мир – сучасний винахід, якому менше століття, якщо рахувати з 1945 року, коли було встановлено імперативну міжнародну норму про заборону агресії. І хоча людство рухається у правильному напрямку, проголошуючи антропоцентричні цінності головними орієнтирами і на міжнародній арені, і у своїх внутрішніх правових системах, усе ж ефективного механізму протидії та попередження вчинення актів агресії ще не винайдено.

Також слід відмітити ще один важливий момент. Вчиняючи злочин агресії, держава-порушниця фактично посягає не тільки на міжнародний мир та безпеку людства, а й на міжнародний правопорядок, тобто посягає на міжнародне право, адже ігноруються усі основні принципи, які становлять фундамент міжнародного права: принцип не застосування сили у міжнародних відносинах чи погрози її застосування, принцип невтручання у внутрішні справи, принцип територіальної цілісності, принцип недоторканості державних кордонів, принцип співробітництва, принцип суверенної рівності держав, принцип *pacta sunt servanda*, принцип мирного врегулювання міждержавних спорів, принцип поважання права народів на самовизначення та звісно принцип поваги прав людини. Таким чином, держава-агресор вносить хаос на міжнародній арені у міжнародній системі і тоді доволі часто аналітики і експерти задають питання: а чи є міжнародне право або чи воно може бути ефективним регулятором суспільних відносин? Тому можна із впевненістю стверджувати, що злочин агресії посягає на міжнародний мир, безпеку людства та основи публічного порядку

у світі, встановлені нормами та принципами міжнародного права як основа мирного співжиття між народами та націями.

Як можна наразі протистояти агресії у міжнародних відносинах? Очевидно, що та система міжнародної безпеки, яка була встановлена після ІІ світової війни під егідою ООН, вже нині потребує суттєвої трансформації та модернізації. Не може держава-агресор бути постійним членом з правом вето Ради Безпеки ООН – органу, який відповідальний на міжнародному рівні за міжнародний мир та безпеку. Всі рішення та можливі варіанти мирного урегулювання конфлікту зазнають фіаско внаслідок застосування права вето на засіданнях цього органу державою-агресором (а рф є постійним членом). В такому разі жодної резолюції, яка б окреслила шляхи урегулювання ситуації, що загрожує миру та безпеці, не можливо прийняти. Тобто в Ради Безпеки ООН фактично «руки зв'язані». Виникає така собі патова ситуація. Адже згідно ст. 27 Статуту ООН рішення Ради Безпеки ООН «*вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради*» [3]. Однак маємо тут закцентувати увагу на важливому положенні цієї ж статті, яке чомусь не береться до уваги, коли йдеться про голосування щодо ситуації по Україні. Ст. 27 вказує, що «*сторона, що бере участь у конфлікті, повинна утриматися від голосування при ухваленні рішення на підставі Розділу VI та на підставі пункту 3 статті 52*». Після повномасштабного вторгнення рф на територію України відбулося 6 засідань Генеральної асамблеї ООН щодо визнання дій росії як актів агресії і засудження їх з вимогою припинення агресії та залишення російськими військовими території України. За результатами голосування у більшості випадків більше 140 держав голосували за такі резолюції. Фактично це 2/3 усіх існуючих нині держав (більше 70 %) визнають рф державою-агресором. Країни, які були проти таких резолюцій, у меншості – в залежності від голосування їх кількість складала від 5 до 7. Тобто злочин агресії визнано міжнародною спільнотою. Але така солідарність і підтримка всерівно не дає ефективних результатів – війна триває.

Які радикальні дії міжнародної спільноти мали б дати позитивний результат? Перший крок – застосування економічних санкцій щодо держави-агресора з метою нищівного впливу на її економіку. Другий крок – санкції щодо заборони вільного пересування громадян держави-агресора за кордоном, особливо вищого керівництва. Третій крок – виключення держави-агресора з міжнародних організацій, союзів та альянсів. Як видається, практика видворення держав-порушниць з міжнародних організацій, членами яких вони є, має стати в даному випадку при нагоді. За прикладом Ради Європи, яка виключила рф зі свого складу за порушення положень свого статуту, це мали б зробити і інші міжнародні організації. Найперша організація, яка мала б виключати державу-агресора, – це ООН, оскільки основною метою її діяльності є підтримання, зміцнення міжнародного миру і безпеки та розвиток співробітництва між державами світу, а агресія, природно, повністю несумісна з такою ціллю. Четвертий крок – притягнення

до відповідальності держави-агресора (і самої держави до міжнародно-правової відповідальності, і вищих органів державної влади та вищого військового командування до індивідуальної кримінальної відповідальності за нормами міжнародного кримінального права).

Отже, на підставі вищенаведеного можна констатувати, що злочин агресії внаслідок особливої підвищеної суспільної небезпечності, масштабності, жахливих втрат – це найбільша загроза і виклик сучасній міжнародній безпековій системі. Наразі тільки спільними зусиллями усіх народів та націй, використовуючи усі можливі засоби дипломатичного і правового характеру, можна дати опір державі-порушниці міжнародного миру. Опір має бути консолідованим і максимально скоординованим. Відновлення публічного порядку на міжнародній арені має бути головною ціллю для усіх держав, без жодних виключень. Кожен суб'єкт міжнародного права має чітко усвідомлювати, що пасивна поведінка щодо держави-агресора дає порушниці поштовх до зростання «апетитів» по захопленню територій інших держав і ще більше нарощує бажання встановлення своєї гегемонії на міжнародній арені. Як видається, встановлення суворої відповідальності та засудження винних має слугувати не тільки встановленню справедливості і реалізації принципу невідворотності кримінального покарання за вчинений злочин, а бути в якійсь мірі певною превенцію для інших держав, які мають аналогічні наміри.

Список використаних джерел:

1. В ООН розповіли, скільки українців загинуло за квітень внаслідок російського вторгнення. 09.05.2023 року. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/05/09/novyna/suspilstvo/oon-rozpovily-skilky-ukrayincziv-zahynulo-kviten-vnaslidok-rosijskoho-vtorhnennya
2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 05.12.1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
3. Статут ООН. 24.10.1945 року. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN %20Charter_Ukrainian.pdf
4. Dupont P. La guerre et le droit: quell espoir pour le XXI siècle. Defence nat. 2001. Vol. 1. P. 53-61.

Ключові слова: злочин агресії, міжнародні злочини, міжнародний мир та безпека людства, міжнародний правопорядок, відповідальність за злочин агресії.

Key words: the crime of aggression, international crimes, international peace and security of humanity, international legal order, responsibility for the crime of aggression.

ГАРГАТ-УКРАЇНЧУК ОЛЬГА МИРОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРЧИШИН НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист прав і свобод людини і громадянина – одна з головних і найважливіших проблем, що існують у суспільстві, її цілковите розв'язання неможливе без ефективної співдії національно-правових та міжнародно-правових механізмів.

З точки зору міжнародного публічного права, міжнародний захист прав людини складають міжнародно-правові принципи і норми, що визначають загальні стандарти і рамки поведінки держав в їх діяльності з визнання, захисту і контролю за дотриманням соціально обумовлених прав і свобод фізичних осіб і їх об'єднань на певній території, а також для регулювання міждержавного співробітництва в цій галузі [1, с. 31].

У сучасних умовах, незважаючи на те, що дотримання гарантій прав людини та її захисту закріплені як у національних, так і в міжнародних нормативних актах, існують ряд проблем у міжнародному механізмі захисту прав людини.

Зокрема, це стосується питання забезпечення захисту прав людини в умовах війни. Так, 2014 рік назавжди змінив життя нашої держави, яка в котре змушена була боротися за свою самостійність, незалежність та суверенітет. Російська Федерація, яка розпочата збройну агресію завдала чималої шкоди нормальному функціонуванню й розвитку держави та її інституціям, а найстрашніше – населенню України, звичайним людям, які зазнали матеріальних втрат та моральних страждань. В подальшому, 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію України. Знехтувавши нормами міжнародного права, Російська Федерація почала фізично знищувати населення України, руйнувати інфраструктурні та житлові об'єкти держави, порушивши тим самим права, свободи та інтереси людини, які гарантовані їм нормами національного та міжнародного права [2, с. 323].

Наслідком повномасштабного військового вторгнення стало введення 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнного стану на всій території України з метою спрямування

діяльності органів системи охорони та оборони України на оборонний характер з метою відсічі агресивних дій Російської Федерації [3].

Зрозуміло, що запровадження воєнного стану призводять до обмежень звичного життя пересічних громадян, але в жодному разі не стосуються скасування таких прав, як: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом тощо [4].

Захист прав і свобод людини в умовах війни гарантує кожному обирати той чи інший законний спосіб захисту своїх порушених прав. Права людини гарантовано мають бути забезпечені публічною владою з метою їх реалізації громадянами. Так, наприклад, норми національного законодавства передбачають право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації й захисті їх прав.

Загальновідомими формами захисту прав, свобод та інтересів людини є: захист органами публічної влади (адміністративна форма); захист громадськими організаціями (громадська форма); самозахист; конституційне право на звернення; діяльність органів прокуратури; діяльність системи органів внутрішніх справ; судовий захист та контроль тощо [2, с. 324].

Водночас, Президент України займає особливе місце у системі гарантій та зобов'язаний сприяти формуванню відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, створювати умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод.

Також в системі поділу влади функціонує інститут Уповноваженого з прав людини, який виконує публічно-представницьку функцію, діяльність котрого доповнює існуючі засоби захисту прав і свобод громадян [5].

Разом з тим, і судова форма захисту прав і свобод є однією з найефективніших, оскільки здійснюється судовою гілкою влади, яка гарантується Конституцією. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші утиски прав і свобод [4].

Збройна агресія Російської Федерації призвела до окупації та захоплення частини території України. Це першочергово призвело

до втрати комунікації та каналів зв'язку з окупованими територіями. На думку українських науковців, територія належить Українському народові й не може передаватися іншим державам. Передання території у власність іноземним державам змінює правовий режим державної території України, порушуючи цілісність території як об'єкта права власності українського народу, бо іноземна держава, привласнивши частину державної території, набуває на ній територіальне верховенство, тоді як здійснення права власності на таку територію захищається системою міжнародного права й національних законодавств [6, с. 12].

Окрім цього, дана ситуація внесла певні корективи щодо реалізації прав людини на захист в контексті частих їх порушень, оскільки щоденно завдається матеріальна та моральна шкода громадянам України. Притягнути до відповідальності всіх винних осіб наразі неможливо, оскільки військова агресія з боку Росії не припиняється, але всі факти порушення прав та свобод громадян повинні фіксуватися.

З метою фіксації злочинних дій Росії, за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим створили веб-платформу для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини з боку країни-агресора. Міжурядова платформа створена для збору доказів з метою захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини та міжнародному суді ООН.

Будь-яка особа, у відношенні якої було вчинено кримінальний злочин або інше правопорушення, було допущено порушення, гарантованих нормами національного або міжнародного права, її прав чи свобод, представники правозахисних організацій, експерти у сфері прав людини, представники наукової спільноти та всі, хто володіють інформацією про факти порушень прав людини або ж став свідком таких подій може зазначити про такі порушення та надіслати всі необхідні докази та інформацію на офіційну Веб-сторінку: https://humanrights.gov.ua [2, с. 324–325].

Міжнародні способи захисту прав людини під час війни містяться також і у нормах міжнародного гуманітарного права, які закріплені у таких документах: 1) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях; 2) Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; 3) Конвенція про поводження з військовополоненими; 4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 р. Зазначені нормативно-правові акти являють собою систему правил, спрямованих

на захист прав людини під час збройних конфліктів. Їх дотримання обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [7, с. 128–129].

Отже, практика співвідношення національно-правових та міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах сьогодення потребує перегляду та удосконалення, що зумовлює перспективність проблематики та формує вектори для подальших досліджень. Принципово важливо усвідомити і розуміти необхідність забезпечення прав людини за будь-яких обставин, особливо під час війни.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.
2. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 323–326.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#n4381
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#top
6. Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру української держави. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 12–15.
7. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2019. 494 с.

Ключові слова: права людини, захист прав і свобод людини і громадянина, гарантії прав людини, реалізації прав і свобод людини і громадянина, міжнародний захист прав людини.

Key words: human rights, protection of rights and freedoms of man and citizen, guarantees of human rights, implementation of rights and freedoms of man and citizen, international protection of human rights.

ГРАДЕЦЬКИЙ АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Київський інститут Національної гвардії України,
начальник кафедри бойового та логістичного забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент, полковник

СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2 березня 2022 року Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних у зв'язку з агресивною війною Російської Федерації проти України.

23 лютого 2023 року Генеральний прокурор України Андрій Костін на брифінгу повідомив, що з початку повномасштабної війни РФ проти України зареєстровано понад 68 тисяч воєнних злочинів російських військових. За його словами, реальна кількість злочинів набагато вища, оскільки немає доступу до територій, які досі в окупації [1].

Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні проти захищених осіб або об'єктів, а також із застосуванням забороненої зброї чи забороненими методами ведення війни. Воєнні злочини можуть бути скоєні лише під час збройного конфлікту, який відповідно кваліфікується міжнародним гуманітарним правом. Характер збройного конфлікту (міжнародний чи неміжнародний) має значення для визначення елементів конкретного воєнного злочину. Воєнні злочини можуть вчинятися як комбатантами/військовими, так і цивільними особами, в деяких випадках, якщо існує достатній зв'язок зі збройним конфліктом. При цьому слід враховувати, що поняття «комбатант» в такому випадку охоплює також і учасників збройних конфліктів неміжнародного характеру [2, с. 251].

Термін давності не застосовується до воєнних злочинів, що закріплено у Конвенції ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 1968 року та Конвенції держав-учасниць Ради Європи «Про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» [3].

«Воєнний злочин» є поняттям сфери міжнародного права (міжнародного гуманітарного права) і відповідно має глобальний та всеохоплюючий масштаб, тобто воно не стосується конкретної країни чи групи країн, а стосується інтересів всього світу.

На даний час в міжнародному праві фахівцями не вироблено загальноприйнятого поняття «воєнний злочин». В законодавчих актах України воно також відсутнє. Лише в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. зазначено, що серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами (2, абз. 2 п. 4 гл. 8 розд. 1) [4, с. 159].

Найбільш актуальним міжнародним актом у питаннях перелічення «Воєнних злочинів» виступає Римський статут Міжнародного кримінального суду, який набрав законну силу у 2002 році. Актуальність даного акту полягає в тому, що він зміг не тільки консолідувати в собі всі склади «Воєнних злочинів», які були розкидані серед багатьох міжнародних джерел міжнародного гуманітарного права, але і зміг надати тлумачення кожному з них, для того, щоб не було декількох трактувань даних понять [5].

Усвідомлюючи небезпечність воєнних злочинів для людства, на Всесвітньому саміті 2005 р. міжнародне співтовариство на платформі ООН взяло на себе зобов'язання використовувати дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби для захисту населення від міжнародних і, зокрема, воєнних злочинів. Держави-члени ООН визнають

необхідність співпраці міждержавних структур, що спеціалізуються на протидії міжнародним та, зокрема, воєнним злочинам.

Слід зазначити, що в структурі ООН вже функціонують органи, сутність діяльності яких полягає також і в протидії воєнним злочинам. Насамперед йдеться про Раду Безпеки ООН. Оскільки воєнні злочини, як вже було зазначено, можуть бути скоєні тільки в ході або у зв'язку із збройним конфліктом, серед основних заходів протидії таким злочинам слід визначити запобігання збройним конфліктам. Тому головне завдання Ради – підтримка миру та безпеки, врегулювання будь-яких суперечок та ситуацій, які можуть призвести до збройних конфліктів, проведення миротворчих операцій, а також звернення до Прокурора Міжнародного кримінального суду.

Важливе місце у діяльності щодо протидії воєнним злочинам належить Генеральному Секретарю ООН та Секретаріату. Саме Генеральний Секретар доводить до Ради Безпеки інформацію про проблеми, що загрожують миру та безпеці, а також пропонує заходи, які, на його думку, можуть сприяти вирішенню проблеми. Секретаріат найчастіше відіграє значну роль у реалізації невійськових заходів врегулювання збройних конфліктів, а також превентивної дипломатії. Тут слід відзначити роботу Управління Верховного Комісара ООН з прав людини, Управління з питань роззброєння, Управління з координації гуманітарної діяльності. До структури ООН входять організації, які можна віднести до спеціалізованих органів протидії воєнним злочинам. Зокрема, одним із виконавчих органів ООН є Комітет проти катувань, який здійснює нагляд за виконанням Конвенції проти катувань. Департамент операцій з підтримки миру ООН також виконує функції протидії порушенням норм міжнародного гуманітарного права шляхом узгодженості зусиль ООН, урядових та неурядових суб'єктів під час проведення миротворчих операцій, готує керівні вказівки та надає підтримку з питань діяльності військових контингентів ООН, здійснює роботу з розмінування.

У рамках ООН діють і такі підрозділи, до функцій яких належать мінімізація небезпечних наслідків збройних конфліктів та скоєнням воєнних злочинів, що позитивно впливає на процес протидії воєнним злочинам. У зв'язку з цим хотілося б наголосити на ролі Верховного Комісара ООН у справах біженців, Міжнародного дитячого надзвичайного фонду ООН (ЮНІСЕФ), Управління ООН з координації гуманітарної діяльності. За підтримки ООН функціонують також організації, які займаються моніторингом виконання та дотримання зобов'язань, що випливають як із норм міжнародного гуманітарного права та роззброєння (наприклад, Організація із заборони хімічної зброї), так і з міжнародних договорів у сфері дотримання прав людини, які також можуть порушуватися у час збройних конфліктів.

До суб'єктів протидії воєнним злочинам належать органи міжнародної кримінальної юстиції. Крім Міжнародного кримінального суду, судових органів, заснованих Радою Безпеки ООН, тобто міжнародних трибуналів з колишньої Югославії та Руанді (трибунали ad hoc),

до них належать змішані (гібридні) судові органи. Останні можуть бути створені на основі міжнародних угод суверенних держав з ООН, як, наприклад, Спеціальний Суд Сьєрра-Леона, так і формуватися ООН на території держав, в яких проводяться миротворчі операції.

Крім того, до органів міжнародної кримінальної юстиції прийнято відносити й інтернаціоналізовані суди, що діють у рамках національного правопорядку, до юрисдикції яких віднесено розгляд кримінальних справ у справах про воєнні та інші міжнародні злочини та в діяльності яких беруть участь міжнародні судді.

Міжнародна кримінальна юстиція є найбільш адекватною та ефективною відповіддю на воєнні злочини. Міжнародне судочинство має більше ресурсів для ретельного розслідування (особливо в умовах збройного конфлікту та постконфліктної обстановки). В основі ідеї міжнародного кримінального судочинства у справах про воєнні злочини є неупередженість, яку не завжди можуть забезпечити національні судові органи.

Міжнародне кримінальне правосуддя виконує найважливішу роль у забезпеченні законності, стимулює дотримання міжнародного гуманітарного права, а також виконує функцію попередження скоєння воєнних злочинів у майбутньому. Така форма інституційної організації органу міжнародної юстиції як інтернаціоналізований суд поєднує у собі компоненти національного і міжнародного правосуддя, дозволяє розглядати кримінальні справи воєнних злочинів оперативно і з урахуванням особливостей національної правової системи. Заснування таких органів є останньою тенденцією сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя.

У сучасних умовах деякі зарубіжні країни створюють спеціальні внутрішньодержавні (національні) механізми протидії міжнародним та, зокрема, воєнним злочинам. Як правило, це державні органи, в діяльності яких беруть участь представники різних відомств (органів державної безпеки, оборони, законодавчих і судових органів), а також інститутів громадянського суспільства. Ці механізми забезпечують взаємодію відповідних органів державної влади, товариства з питань запобігання міжнародним злочинам, розробляють програми оцінки конфліктних ситуації та груп ризику, проводять навчальні заходи для різних суб'єктів профілактичної діяльності. Важлива роль представників громадянського суспільства, яке не може залишатися байдужим до проблем порушень норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. «Убивства, зґвалтування, тортури»: скільки воєнних злочинів російської армії вже підтвердили в Україні і які перспективи трибуналу? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-trybunal-haaha-putin/32292306.html
2. Шевченко В. О., Орлов Ю. В. Проблеми розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний виміри* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 квітня 2023 р. Вінниця, 2023. С. 251.

3. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochin-vdpovdalnst.
4. Волошина М. О., Пеньков С. В. Щодо визначення поняття воєнного злочину. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21 жовтня 2022 р. / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів, 2022. С. 89–94.
5. Розмежування понять воєнний та військовий злочин. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/rozmezhuvannya-ponyat-voyennyj-ta-vijskovyj-zlochyn/

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, воєнний злочин, збройний конфлікт, протидія.
Key words: international humanitarian law, war crime, armed conflict, countermeasures.

ГРИБ АННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

РОЛЬ НЕЗАЛЕЖНОЇ МІЖНАРОДНОЇ КОМІСІЇ ПО РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Відповідальність за дотримання прав і свобод людини у світі на універсальному рівні в структурі ООН покладено на створену в результаті реформи, Раду ООН з прав людини, що діє на підставі Резолюції ГА ООН від 15 березня 2006 року 60/251. Наріжним стрижнем і важливою формою діяльності Ради ООН з прав людини є повноваження ініціювати створення міжнародних незалежних комісій по розслідувані фактів порушення прав людини, комісій по правам людини та місій по установлені фактів порушення прав людини у світі чи в певному регіоні світу.

У зв'язку із виявленими чисельними фактами порушення прав людини на тлі збройної агресії рф проти України, актуалізоване питання створення незалежної міжнародної комісії по розслідуванню ситуації в Україні. За ініціативи Ради ООН з прав людини прийнята Резолюція «Про положення в галузі прав людини в Україні, що склалася в результаті російської агресії» від 4 березня 2022 року № 49/1, в якій наголошено на рішенні Прокурора МКС про необхідність розпочати розслідування ситуації в Україні та обов'язку всіх сторін Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року і Додаткового протоколу I до них від 8 червня 1977 року в залежності від обставин, переслідувати в судовому порядку та/чи видавати осіб, що імовірно здійснили чи віддали наказ на здійснення кримінальних злочинів та заснувати незалежну комісію по розслідуванню порушень в Україні.

Із аналізу положення Резолюції № 49/1 визначено повноваження комісії по розслідуванню ситуації в України: щодо встановлення

фактів, обставин і першопричин будь яких порушень і зловживань; збору, об'єднання та аналізу доказів порушень та зловживань, включаючи гендерний аспект, забезпечення систематичної реєстрації та збереження всіх свідчень, документів, доказів, включаючи записи допитів, показання свідків та матеріали судової експертизи у відповідності із стандартами міжнародного права на випадок майбутніх судових розглядів; документування і перевірка відповідних свідчень і доказів, в тому числі здійснення діяльності на місцях; виявлення осіб і структури, які несуть відповідальність за порушення прав людини чи порушення міжнародного гуманітарного права і інші пов'язані з ним злочини в Україні з ціллю притягнення їх до відповідальності та сприяння доступу жертв злочинів до правосуддя; виносити рекомендації щодо заходів по притягненню до відповідальності винних.

У звіті Незалежної комісії із розслідування ситуації в Україні від 15 березня 2023 року, за результатами річної діяльності комісією було здійснено 8 візитів в Україну та відвідано 56 міст та населених пунктів, проінспектовані місця зруйнувань, місця поховань, місця утримання під вартою із виявленими фактами застосування катувань, досліджена зброя (чи залишки зброї), досліджені документи, фотографії, супутникові знімки та відеоматеріали.

Відповідно до покладеного на Незалежну комісію мандату згідно з Резолюцією 49/1, на підставі зібраних доказів дійшла до висновку, викладеного у звіті, що російська влада здійснила широкий спектр порушень положень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в Україні та рф, багато із яких можуть бути прирівняні до воєнних злочинів, включаючи: вбивства, напад на цивільних осіб, незаконне обмеження свободи, тортури та катування, зґвалтування, а також насильницьке переміщення та депортація дітей.

Таким чином, Незалежною комісією був проаналізований факт, чи є ситуація в Україні актом «агресії рф проти України» та дійшла до висновку, що згідно визначення «агресії» відповідно до Резолюції ГА 3314 (XXIX), вторгнення та напад збройних сил рф на територію України і проти українських збройних сил кваліфікуються як акти агресії проти України.

Комісією встановлено, що серія атак збройних сил рф по енергетичній інфраструктурі України та застосування катувань можуть бути прирівняні злочинів проти людяності.

Висновок: роль та діяльність Незалежної комісії по розслідуванню ситуації в Україні щодо розслідування, фіксації, систематизації доказової бази злочинів, виявлення фактів порушення прав людини та основоположних свобод є надважливою в питанні кваліфікації, притягнення до кримінальної відповідальності винних в рамках міжнародного кримінального процесу, а також право жертв на встановлення істини, розробки комплексної програми репарації та не повторення.

Список використаних джерел:

1. Всеобщая декларация прав человека : принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.11.2022).

2. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : теорія і практика : монографія / М. Антонович. Київ : Києв.-Могилян. акад., 2007. 381 с.
3. Рада ООН з прав людини. URL: https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2602-human-rights (дата звернення: 08.11.2022).
4. Створення та діяльність Комісії ООН з прав людини (1946–2006 рр.). *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. Випуск 4. Том 2 (2013). С. 174–106.
5. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі, від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 08.11.2022).
6. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні: пункт 4 порядку денного Ситуації в галузі прав людини, що вимагають уваги зі сторони Ради. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_RU.pdf (дата звернення: 08.11.2022).

Ключові слова: міжнародний захист прав людини, Рада ООН з прав людини, Міжнародний кримінальний суд.

Key words: international protection of human rights, Human Rights Council, International Criminal Court.

ГРАБИНСЬКИЙ МИХАЙЛО ІГОРОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
асистент кафедри міжнародного права, кандидат юридичних наук

ГРУШКО МАЛЬВІНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВОЮ-ПОПЕРЕДНИЦЕЮ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Держава-правонаступниця за концепцією універсального правонаступництва повинна нести відповідальність за порушення зобов'язань держави-попередниці, а також коли держава-правонаступниця продовжує порушувати зобов'язання, які були належним чином прийняті її попередницею, оскільки це має серйозні наслідки для міжнародних відносин і порушує принципи, на яких ґрунтується

міжнародне право. Міжнародно-правова відповідальність держав за порушення зобов'язань є важливим інститутом в системі міжнародного права. Оскільки міжнародне право базується на домовленості й узгодженій волі його суб'єктів, зокрема суверенних держав, то власне на цьому ґрунтується і міжнародна відповідальність, що відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності, таких як цивільна чи кримінальна.

Можна стверджувати, що принципи добросовісності та обов'язковості виконання міжнародних договорів та зобов'язань (*pacta sunt servanda*), передбачений у пункті 2 статті 2 Статуту ООН, включає в собі частково й принцип міжнародно-правової відповідальності. У 2001 році КМП ООН затвердила Статті про відповідальність держав. Міжнародно-правову відповідальність як правову категорію можна умовно поділити на три типи. Вже традиційно вітчизняні науковці виділяють два типи негативної відповідальності: за міжнародні протиправні діяння та за шкідливі наслідки дій, не заборонені міжнародним правом. Однак, тільки на основі негативної відповідальності неможливо забезпечити непорушність міжнародних правовідносин, що зумовлює виокремлення ще третього типу відповідальності. Позитивна відповідальність проявляється насамперед у належній поведінці суб'єктів міжнародного права задля досягнення міжнародного правопорядку. Ці типи відповідальності можуть співіснувати по-окремо, або ж поєднуватися у цікаві юридичні метаморфози, як-от «заподіяння контр-удару» в межах міжнародних економічних правовідносин як спосіб притягнення держави до відповідальності.

Також серед різновидів відповідальності можна назвати «самовідповідальність», адже наприклад у статті 7 Хартії економічних прав та обов'язків держав зазначається про те, що кожна держава несе відповідальність за вибір цілей і засобів свого економічного, соціального та культурного розвитку, а також за повну мобілізацію та використання своїх ресурсів, здійснення прогресивних реформ та забезпечення повної участі свого народу у процесі розвитку та його вигодах. Крім того, всі держави повинні співпрацювати, щоб усунути будь-які перешкоди, які заважають мобілізації та використанню ресурсів [1]. При цьому, на нашу думку, така «самовідповідальність» теж має «успадковуватися» в процесі правонаступництва, хоча можливостей притягнення до такого виду відповідальності у міжнародного права набагато менше.

У вітчизняній науці з'явилася думка, що репутаційна складова міжнародно-правової відповідальності – це значущий, але малодосліджений елемент міжнародного права, що відображає важливість репутації держави у світовій спільноті. Репутаційна складова відповідальності базується на тому, що держави мають свою репутацію, яку вони прагнуть зберегти та підтримувати. Порушення міжнародного права може призвести до порушення репутації держави на міжнародній арені та погіршення її міжнародної позиції. Репутаційна відповідальність може приймати різні форми, такі як санкції, бойкоти та інші форми тиску [2]. Використання репутаційної відповідальності

в міжнародному праві може призвести до створення неможливих умов для держави-порушника, яку засуджують та ізолюють коаліцією держав. «Джентльменські угоди» є дієвою формою притягнення до репутаційної відповідальності. Тому репутаційна складова міжнародно-правової відповідальності є важливим аспектом міжнародних відносин та підтримує їх стабільність. Однак, репутаційна складова відповідальності напевно не може бути успадкована у порядку правонаступництва.

У 2017 році розпочала роботу над правонаступництвом держав у сфері відповідальності держав, що звісно має заповнити цю суттєву прогалину у міжнародно-правовому регулюванні, зважаючи на постійні активні процеси державотворення в світі. Зважаючи на положення Глави III проекту Статей 2001 року, міжнародне правопорушення, що є причиною виникнення міжнародної відповідальності, за своєю суттю є порушенням взятих на себе раніше міжнародно-правових зобов'язань, а отже таке діяння є порушенням принципу «договори повинні виконуватися» (*pacta sunt servanda*) та тягне за собою настання відповідальності [3].

Держава-правонаступниця – це держава, яка прийняла права і обов'язки попередньої держави у відносинах з іншими державами. Тобто, коли держава-попередниця зникає, її права та обов'язки переходять до держави-правонаступниці. При цьому, держава-правонаступниця бере на себе не тільки права та обов'язки держави-попередниці, але й її міжнародно-правову відповідальність. Це означає, що якщо держава-попередниця порушувала свої міжнародні зобов'язання до свого зникнення, держава-правонаступниця повинна нести відповідальність за ці порушення.

Проблема того, які права і обов'язки колишньої УРСР переходили сучасній Україні в порядку правонаступництва, вирішується відповідно до міжнародного права та внутрішнього законодавства України. Для цього існує Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року, який дає підставу для України виконувати всі договірні зобов'язання колишньої УРСР [4]. Але оскільки рф заявила про своє правонаступництво як постійного члена Ради Безпеки ООН, то має відповідно і нести відповідальність за порушення норм міжнародного права державою-попередницею – срср. А тому тут важливо розмежовувати відповідальність рішень УРСР – як частини союзу, та срср – як репресивної держави, що вчиняла правопорушення зокрема і щодо своїх республік-членів.

Україна є миролюбною нацією, яка демонструє світу свою толерантність, цивілізованість та відданість демократичним цінностям на міжнародній арені навіть у важкі часи, захищаючи свої інтереси без використання насильства, як це робить рф. Це звісно свідчить про високу підтримку України коаліцією демократичних держав і початок понесення репутаційної відповідальності рф [5].

Створення спеціального трибуналу, який матиме відповідну компетенцію розслідувати та притягати до відповідальності за злочини, скоєні проти України та на території України, має стати ефективним

засобом на основі міжнародно-правового інституту відповідальності. Зібрана частина доказів вже дала можливість Україні подати позов до Міжнародного суду ООН проти рф саме як до держави [6]. Сценарій розпаду рф може викликати проблеми щодо визначення правонаступника для виплат репарацій та міжнародно-правової відповідальності. Але вирішення цих проблем дозволить сформувати ефективні механізми понесення міжнародної відповідальності державами-правонаступницями для їх подальшого закріплення на конвенційному рівні.

Загалом, якщо правонаступництво розглядати як певну міжнародно-правову гарантію, яка забезпечує стабільність міжнародних відносин у процесі заміни одних держав-суб'єктів міжнародного права іншими, то тоді виникатиме питання про передачу усієї правосуб'єктності від держави-попередниці та держави-правонаступниці (і право-, і діє-, і деліктоздатності). Міжнародне правонаступництво постійно зазнає змін через загальним прогресивний розвиток міжнародного права, і сьогодні регулюється не лише нормами звичаєвого права, але і міжнародними договорами – Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року та Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 року. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно відзначити наступне: міжнародно-правова відповідальність держави-правонаступниці є важливим галузевим принципом міжнародного права в межах інституту міжнародно-правової відповідальності. Цей принцип передбачає, що держава-правонаступниця повинна нести відповідальність за порушення зобов'язань держави-попередниці. Якщо держава-попередниця була відповідальна за порушення договору з іншою державою, держава-правонаступниця повинна виконати усі зобов'язання, які були передбачені у цьому договорі. Також, держава-правонаступниця повинна компенсувати будь-який збиток, який був заподіяний державою-попередницею.

Список використаних джерел:

1. Хартія економічних прав та обов'язків держав. *Портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_077
2. Грабинський М. І. Репутаційна складова відповідальності у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародного права* : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Харків, 10 березня 2023 року): збірник матеріалів / за ред. Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленка, В. М. Шамраєвої. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 61-65.
3. General Assembly resolution 56/83, Responsibility of States for internationally wrongful acts, A/RES/56/83 (12 December 2001). URL: https://undocs.org/en/A/RES/56/83; Андрейченко С. С., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Питання правонаступництва держав щодо міжнародно-правової відповідальності у зв'язку з діяльністю повстанських рухів чи інших рухів. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2022. № 4. С. 217–223.
4. Перевезенцев О. Ю. Міжнародно-правове регулювання інституту правонаступництва держав щодо міжнародних договорів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 18 с.

5. Волощук О. Т. Відповідальність РФ за агресію та інші міжнародні злочини проти України в контексті проблеми виконання рішень міжнародних судів. *Juris Europensis Scientia.* 2022. Вип. 2. С. 126–130.
6. Шкуропацький О. І., Кокорєва Д. В. Відповідальність російської федерації за воєнні злочини, скоєні на території України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 87–90.

Ключові слова: відповідальність в міжнародному праві, міжнародно-правова відповідальність, правонаступництво щодо міжнародно-правової відповідальності, правонаступництво щодо договорів.

Key words: responsibility in international law, international legal responsibility, legal succession in relation to international legal responsibility, legal succession in relation to contracts.

ДРОНОВ ВЛАДИСЛАВ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

ЕКОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ВИД ІНФОРМАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПРАВО НА ДОСТУП

Класифікація інформації є важливою з точки зору різного режиму доступу до того чи іншого виду. Крім того, інформація, що відноситься до різних видів, може мати різне значення для міжнародної та національної безпеки, реалізації та захисту прав людини. При чому від виду інформації залежить й те, реалізація якого права найбільше з ним пов'язана.

Для того, щоб знайти перелік видів інформації, вершу чергу звернемось до Закону України «Про інформацію». В ньому, зокрема, перелічені такі види інформації: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); податкова інформація; науково-технічна інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; критична технологічна інформація [1]. Стаття 13 цього Закону встановлює, які відомості та/або дані відносяться до інформації про стан довкілля. Важливо, що інформація про стан довкілля не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом. Безумовно, в цій нормі є винятки, пов'язані з національною безпекою (Закон про інформацію).

Доступ до інформації про стан навколишнього природнього середовища має для України особливе значення, що пов'язано з аварією на Чорнобильській атомній електростанції.

Право вільного доступу до інформації про стан довкілля гарантоване Конституцією України [2]. Зазначимо, що Основний закон також забороняє робити цю інформацію секретною.

Зміст інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічної інформації) встановлено й Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]. Ціла низка норм цього закону присвячена прямо або опосередковано доступу до інформації про стан довкілля, зокрема, встановлюючи принцип гласності та саме право на вільний доступ до відповідної інформації.

Відкритість і доступність інформації, пов'язаної з використанням ядерної енергії є одним з основних принципів державної політики у сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту [4].

Удосконалення доступу до інформації розглядається як спосіб підвищення якості рішень в Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуській конвенції) [5].

В національному законодавстві норми, що встановлюють поняття екологічної інформації та відносини, що з нею пов'язані, як в Конституції України та законі «Про інформацію», так і в спеціальному законодавстві.

Доступ до екологічної інформації є гарантією реалізації не тільки суто екологічних прав, але й права на участь в управлінні публічними справами.

Неможливість обмеження доступу до екологічної інформації має одразу декілька позитивних результатів. По-перше, й це є основною причиною, неможна приховати інформацію про загрози, можливі ризики, а отже, людина має можливість вжити заходів для забезпечення своєї безпеки, наприклад, евакуюватись, не лишати приміщення, не вживати неочищену воду, продукти харчування, тощо. По-друге, особа може вимагати вжиття державою відповідних заходів. По-третє, що на нашу думку, також є дуже важливим, у посадовців стає менше можливостей приховати іншу інформацію, що може бути, зокрема, пов'язана з корупційною чи іншою протиправною діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. Станом на 01.01.2023 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 02.05.2023).
2. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 02.05.2023).
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 1 січ. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 01.05.2023).
4. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр#Text (дата звернення: 05.05.2023).

5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 25 червня 1998 р. : станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 05.05.2023).

Ключові слова: інформація, види інформації, екологічна інформація, право на доступ до інформації, участь в управлінні державними справами, права людини.

Key words: information, types of information, environmental information, right of access to information, human rights.

ZHEBROVSKA KRYSTYNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of International and European Law,
Candidate of Legal Sciences (PhD)

RIABOSHAPCHENKO ANASTASIIA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of International and European Law,
Candidate of Legal Sciences (PhD)

UNIVERSAL SYSTEM OF INTERNATIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: GENERAL PRINCIPLES

The standards and principles proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights and enshrined in universal international treaties governing the observance of human rights and fundamental freedoms are reflected in regional legal systems and in the legislation of states. The promotion and protection of human rights is one of the most important activities of the United Nations. It derives from its Charter the duty of all States to respect human rights and fundamental freedoms for all without distinction of any kind based on race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status. It is within the framework of the UN that a universal system of international protection of human rights and control over the implementation by states of their obligations in this area has developed. Human rights as a concept have come a long and difficult path of development. The universality of human rights was officially proclaimed at the political level only in 1993 at the World Conference in Vienna.

Disputes and disagreements regarding the recognition of individual rights as human rights or the interpretation of already recognized norms do not stop, the search for a balance between freedom and responsibility, the realization of the rights of the individual and respect for the legitimate interests of other people and society continues. Most of the fundamental human rights standards are truly universal and recognized throughout the

world. Proof of this is the significant number of ratifications of universal human rights treaties and the recognition of the Universal Declaration of Human Rights as a body of customary law. Human rights norms and standards did not emerge from nowhere. They have become a natural reflection of the level of development of our civilization and ideas about human dignity, which are present in all cultures of the world. It is no coincidence that the Universal Declaration speaks of the inherent dignity of all members of the human family and of endowing a person with certain rights just because he is human. Human rights norms and standards have a significant moral dimension. They reflect the complex of traditional values of mankind – categories that were embodied in religious teachings, philosophical discussions, social foundations, customs, and simply in the everyday life of various societies, peoples and civilizations. In concrete terms, these are freedom, dignity, equality, honesty, caring for loved ones, respect for elders, work, family, responsibility, and a number of others. These values are so strong and rooted that they constitute a moral imperative for many, many people.

The currently functioning universal system of international protection of human rights and fundamental freedoms was established after the Second World War and mainly within the framework of the United Nations. At the same time, it would be wrong to say that before the creation of the UN, international protection of human rights did not exist before that. Thus, in the Slavery Convention of 1926, disputes arising between the contracting parties regarding the application of its provisions could be referred to the decision of the Permanent Court of International Justice, which shows the powers of the Chamber to carry out, albeit with significant restrictions, human rights activities. The Forced Labor Convention of 1930 obliges States parties to submit annual reports on measures taken to implement its provisions and on specific issues related to the use of forced labor. Within the framework of the League of Nations, a system for the protection of national minorities operated.

A comprehensive system of international protection of human rights and fundamental freedoms did not exist then, and in general their observance was not an international legal obligation of states. The Second World War showed with all clarity that human rights need protection, including international ones. It is no coincidence that the preamble to the UN Charter reaffirms the determination of the peoples of the United Nations to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and in the equal rights of nations large and small, while the preamble to the Universal Declaration of Human Rights emphasizes that the neglect and contempt of human rights have led to barbaric acts that revolt the conscience of mankind, and the rights themselves must be protected by the rule of law. Among the purposes of the UN, enshrined in the Charter, is: “To carry out international cooperation... in the promotion and development of respect for human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language or religion”. The innovative nature of the UN Charter lies in the fact that it is not limited

to the proclamation of goals and principles in the field of promotion and protection of human rights. The UN Charter confers broad powers and provides the principal organs of the UN with significant institutional capacity to promote and protect human rights for all. Virtually all the principal bodies of the United Nations are empowered to promote and protect human rights. In addition to them, specialized support units were created in this area. Although the complex organizational structure, expressed in the plurality of bodies, gives rise to the problem of coordinating their activities, nevertheless, it must be recognized that this institutional pluralism of the UN has an advantage in taking into account the multilateral nature of human rights issues.

The progressive development of mechanisms for the protection of human rights at the universal level took place simultaneously with the development and adoption of international legal acts establishing the international obligations of states in this area. In 1956, a universal mechanism was established to consider the periodic reports of states on the situation in the field of human rights. UN member states were obliged to submit them every three years. In 1965 the procedure changed. The reports were distributed evenly over a three-year cycle: the first year – civil and political rights, the second year – economic, social and cultural rights, the third year – freedom of information. The reports were considered by the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities and the UN Commission on the Status of Women, who then sent their comments and recommendations. The entry into force in 1976 of the International Covenants on Human Rights, which provided for regular reporting by states, led to the gradual death of this practice and its final abolition in 1980.

In parallel, other universal human rights mechanisms have developed. According to international treaties in the field of human rights, treaty (or convention) bodies were created. A kind of starting point here can be considered the entry into force in 1969 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, which provided for the creation of a fundamentally new body – the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, consisting of independent experts. This practice has been widely developed: at present, there are already many convention bodies that control the observance by states of the provisions of the main international treaties in the field of human rights. Gradually, international mechanisms for responding to individual complaints of human rights violations also emerged. The powers to consider individual communications were vested in both the convention mechanisms and the bodies and specialized agencies of the United Nations. The development of universal mechanisms for the protection of human rights intensified significantly in the early 1990s. The final document of the 1993 World Conference on Human Rights (Vienna Declaration and Program of Action) confirmed the thesis that the promotion and protection of human rights can be a legitimate concern of the world community.

The Declaration also contained a call for strengthening UN coordination in the field of human rights, supported by specific recommendations. In accordance with this, the post of the UN High Commissioner for Human

Rights was created, which was endowed with broad powers to promote and protect human rights, assist states in their implementation, coordinate human rights activities in the UN system and prevent human rights violations. Additional confirmation was received by the main role of the UN in the promotion and protection of human rights at the universal level. Another major event that radically influenced the universal system of international protection of human rights was the reform of the human rights direction of the UN.

Based on various criteria, universal mechanisms for the protection of human rights can be classified on several grounds: the nature of the activity, the legal nature, the composition, the object of the activity, the term of activity and the scope of authority. According to the nature of their activities, universal human rights mechanisms should be divided into: judicial, quasi-judicial and non-judicial. Among the judicial mechanisms at the universal level is the International Court of Justice. An example of quasi-judicial mechanisms is conventional (treaty) human rights bodies. Non-judicial elements of the system of international protection of human rights include special procedures of the UN Human Rights Council, various fact-finding missions, human rights activities of the Security Council, the UN Secretary General, the Office of the UN High Commissioner for Human Rights. By legal nature, universal mechanisms for the protection of human rights are divided into conventional and extra-conventional. According to the criterion of composition, universal mechanisms for the international protection of human rights are often divided into individual and collective. According to the object of activity, universal mechanisms for the protection of human rights are divided into mechanisms for considering complaints and mechanisms for the systemic protection of human rights. According to the criterion of the period of activity, among the universal mechanisms for the protection of human rights, temporary and indefinite ones should be distinguished. According to the scope of powers, among the universal bodies involved in the protection of human rights, one should single out comprehensive and limited powers. The authority may be limited in subject matter and geographical scope. Based on the foregoing, it can be concluded that the universal system of human rights protection is versatile, combining different protection mechanisms in terms of legal nature, powers, composition, scope and duration.

Key words: rights and freedoms, international law, universal system of international protection, standards and principles.

Ключові слова: права і свободи, міжнародне право, універсальна система міжнародного захисту, стандарти і принципи.

КАНЄНБЕРГ-САНДУЛ ОКСАНА КОНСТАНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕЖИМІ ВІЙСЬКОВОЇ ОКУПАЦІЇ

24 лютого 2022 року Російською Федерацією розпочато широкомасштабне збройне вторгнення в Україну, застосовуючи сухопутні, військово-повітряні та військово-морські сили. Російські окупаційні війська перетнули кордони України в 10 областях та тримають в режимі військової окупації деякі області України. Тому дуже актуальним питанням є дослідження основи міжнародного гуманітарного права та проаналізувати вплив порушень МГП на стан забезпечення прав людини під час перебігу збройного конфлікту на прикладі вторгнення РФ в Україну.

Збройний конфлікт став каталізатором широкого кола порушень прав людини з боку окупантів, як стосовно комбатантів, так і щодо мирного цивільного населення. Підтвердженими є численні твердження щодо фактів свавільного позбавлення життя, свавільних затримань, насильницьких зникнень, катувань та випадків жорстокого поводження, а разом з переліченим і сексуальне насильство, яке було вчинене представниками окупаційних військ. В сучасних реаліях на теренах України після повномасштабного вторгнення забезпечення праві свобод громадян України опинилися перед смертельною загрозою, тому на сьогодні це є першочерговою проблемою та викликом для всієї мирової спільноти.

Якщо звернутися до розгляду терміну «військової окупації», то слід з самого початку провести відмінність між нею і ситуацією збройного конфлікту. Військова окупація багато в чому відрізняється від ситуації збройного конфлікту: окупант контролює окуповану територію, не ведучи серйозні військові операції в окупованій зоні, відновлюючи мінімальний рівень порядку і безпеки, що дозволяє в якійсь мірі повернутися до мирного життя [6]. Той факт, що окуповуюча сторона в достатній мірі контролює ситуацію для встановлення своєї влади – condicio sine qua non, умова, необхідна для встановлення факту окупації і характерний елемент – сприяє виконанню завдання по стабілізації обстановки на окупованій території. Таке завдання окуповуюча сторона може виконати завдяки адміністративним повноваженням і тій владі, які надаються їй правом окупації. Іншими словами, право окупації вимагає, щоб окупант брав до уваги деякі потреби населення, яке проживає на окупованій території, і надає окупанту необхідні для цього правові інструменти.

В цьому відношенні право окупації дещо нагадує право мирного часу, залишаючись в той же час галуззю права війни. Зрештою збройний конфлікт між окупантом і окупованою стороною насправді

не закінчився, і це означає, що військова окупація дійсно є проміжною ситуацією між війною і миром. Право військової окупації відображає цей двоїстий характер окупації – в нього входять як норми права війни, так і норми права мирного часу [5]. Дійсно, норми права військової окупації були продиктовані необхідністю регулювати два типи відносин. По-перше, відносини між окуповуючою державою і окупованою країною, тобто горизонтальні міждержавні відносини, що характеризуються існуванням стану війни і тому все ще регульовані типовими нормами права війни. А по-друге, відносини між окуповуючою державою і цивільним населенням окупованої держави, тобто вертикальні внутрішньодержавні відносини, менш відмічені триваючим збройним конфліктом і тому характеризуються нормами, почерпнутими з принципів, що діють у мирний час.

Цей другий аспект права військової окупації є точкою дотику між даним правовим режимом і доктриною прав людини. У цих корпусів права є ще одна спільна риса: мета надати захист гідності людини. Беручи до уваги ці факти, можна сказати, що обидва правових режими, принаймні на папері, сумісні за своїм характером і здатні до координації, з тим щоб забезпечити більш ефективний захист прав населення, що проживає в умовах окупації [2, с. 232–237]. Слід глянути, як далеко може сягати така сумісність, беручи до уваги природу і структуру sui generis кожного з цих правових режимів, а також області їх несумісності.

Взагалі, застосовність права прав людини під час військової окупації була неодноразово підтверджена прецедентним правом і практикою. Як вже говорилося, деякі конвенції про захист прав людини, такі як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про права людини і Американська конвенція про права людини, передбачають можливість обмеження деяких прав людини під час війни і (або) надзвичайного стану, тому вони можуть бути застосовані під час збройних конфліктів або військової окупації.

Загальна декларація прав людини, зі свого боку, заслуговує окремого розгляду, оскільки, по-перше, вона не передбачає можливості відступу від зобов'язань в разі надзвичайних ситуацій, а по-друге, в її статті 2 (2) доданий елемент, який має відношення до ситуації військової окупації: «… не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою».

Формулювання «як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті» можна тлумачити як врахування ситуації військової окупації. В цьому випадку Загальна декларація буде застосовуватися до військової окупації – ситуації, конкретно характеризованої серйозними обмеженнями суверенітету окупованої держави [1].

Але як би там не було, не можна заперечувати існування основного ядра прав людини, які, як вважається, не допускають відступів як в мирний час, так і під час війни. Крім Загальної декларації існують,

наприклад, норми, відступ від яких згідно зі статтею 4 (2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права не припустимий ні за яких обставин. Цікаво відзначити майже повну відповідність між основним ядром прав людини і основними правами осіб, які перебувають під захистом гуманітарного права. Виділено принаймні три загальних основоположні принципи права прав людини і гуманітарного права: недоторканність особи, неприпустимість дискримінації і забезпечення безпеки особистості. Ці три основні принципи є основою для цілого ряду прав людини – права на життя, права на справедливий суд, захист від довільного арешту або тримання під вартою, заборони тортур і будь-якого іншого виду нелюдського або принизливого поводження, неприпустимість дискримінації, захисту сім'ї, заборони рабства, свободу думки, совісті і релігії і т.д., які існують з дуже невеликими варіаціями в обох корпусах права.

Незважаючи на це, право військової окупації залишається неповним в тому, що стосується захисту цивільних осіб. Той факт, що права людини зазвичай застосовуються до військової окупації, як це продемонстровано вище, дає нам важливий інструмент для заповнення цих прогалин, особливо якщо справа стосується громадянських і політичних прав. Ці права практично відсутні в Гаазькому положенні, Женевських конвенціях і Додатковому протоколі I, але повністю розглянуті в текстах з прав людини, як в плані їх змісту, так і щодо відшкодування в разі порушення. Вони вкрай важливі в разі окупації, в основному тому, що такі права часто стають предметом заходів, що відступають від зобов'язань, прийнятих окупантом, якщо вони вступають в конфлікт з його інтересами [4, с. 112]. Зокрема, вимога, щоб окупант відновив і забезпечив громадський порядок і громадське життя може дозволити вживання заходів на окупованій території, які передбачають дотримання гарантій, встановлених в міжнародному гуманітарному праві (особливо в Женевській конвенції IV), але в той же самий час допускають відступ від зобов'язань відповідно до доктрини прав людини.

Далі, якщо умови окупації дозволяють, окуповуюча держава може прийняти рішення про відновлення дії деяких громадянських і політичних прав і, зробивши це, буде змушена, в силу відсутності положень з цього питання в праві окупації, керуватися нормами, що надають захист прав людини [3]. Ці норми встановлюють стандарти для громадянських і політичних прав, стандарти, зміст яких буде пристосовано окупантом до конкретних потреб ситуації. Право окупації нічого не говорить і про такі питання, як дискримінація на робочих місцях або в школах, або про права «третього покоління» – наприклад, права на безпечне довкілля.

Аналіз текстів міжнародних актів дає змогу дійти висновку, щоправа людини повинні бути захищені верховенством права; визнання гідності, притаманної всім людям, а також визнання їх рівних і непорушних прав вважається основою свободи, справедливості та загального миру, і в свою чергу саме держава має гарантувати право людини знати свої права та діяти відповідно до них.

Список використаних джерел:

1. Віте С. Взаємодія права окупації з економічними, соціальними і культурними правами: питання харчування, здоров'я і власності. Міжнародний журнал Червоного Хреста. Т. 90. № 871.
2. Габрелян Г. В. Взаємодія міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного та кримінального права в питанні забезпечення права на здоров'я під час збройних конфліктів. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 232–237.
3. Права людини і професійні стандарти для військовослужбовців в документах міжнародних організацій. Кн. 1, 2. – Амстердам – Київ, 1996.
4. Рудюк С. П. Міжнародне гуманітарне право. Конспект лекцій. Київ : МО України, 2004. 201 с.
5. Якобсен Л., Весті П. Люди які пережили катування – нова група пацієнтів. – Київ, 1994.
6. Doswald-Beck L. Human Rights in Times of Conflict and Terrorism. Oxford Scholarly Authorities on International Law. 2011.

Ключові слова: захист прав людини, збройний конфлікт, стан війни, режим військової окупації.

Key words: protection of human rights, armed conflict, state of war, military occupation.

КІНАШ НАТАЛІЯ БОГДАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО АКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК НАПРЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Адаптація законодавства України до правових, насамперед до установчих актів Європейського Союзу (далі – ЄС) полягає у зближенні з сучасною європейською системою права, й має за мету розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, та спонукає використання ефективних міжнародних механізмів забезпечення прав людини. При цьому розвиток національної держави, зокрема і в безпековій сфері у рамках правового поля ЄС сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС.

Наголосимо на тому, що питання адаптації законодавства України до установчих актів ЄС постало після підписання 14 червня 1994 року Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (далі – УПС) [1]. Згодом після того, як у 1998 року ця угода набрала чинності, в Україні почали створювати інституційний механізм адаптації та формувати

нормативно-правову базу для послідовної та ефективної реалізації цього важливого напрямку національної правової реформи.

Слід зазначити те, що метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України acquis communautaire з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього.

Водночас, адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Тому з цією метою реалізації зобов'язання із забезпечення відповідності національної правової системи відповідному acquis communautaire ЄС відповідно до УПС було ухвалено Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18.03.2004 р., [2] що є базовим нормативно-правовим актом у цій сфері.

Відтак адаптація законодавства України має передбачати реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами прав людини й охоплювати приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво. Важливим чинником реформування правової системи України слід вважати участь України у конвенціях Ради Європи, які встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти.

Етапами правової адаптації, певна річ, є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС.

Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах ГАТТ/СОТ, економічні тенденції в державах-членах ЄС щодо консолідованого єдиною грошовою одиницею Європейського Союзу, потенційна взаємовигідність вільної торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною та ЄС.

Слід зазначити те, що розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Економічна інтеграція повинна базуватися на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС і передбачати ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, формулювання основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

Окремо відмітимо, безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки має ґрунтуватись на тому, що розвиток і зміцнення ЄС поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах.

Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для ЄС та його повноправних та асоційованих держав-членів. Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами, активно веде ЄС, має стати для України гарантією власної безпеки.

Визнання Європейським Союзом важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки на третє тисячоліття може і повинно бути використаним як суттєвий важіль просування українських інтересів у відносинах з ЄС. Одночасно зміцнення безпеки України пов'язане і з забезпеченням економічної безпеки та політичної стабільності у державі.

Визнаючи на основі принципів Статуту ООН відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки за Радою Безпеки ООН і дотримуючись принципів і цілей Хартії європейської безпеки ОБСЄ, Україна та ЄС активно співробітничають з ООН, ОБСЄ, Радою Європи, іншими міжнародними організаціями у сфері заохочення і підтримки стабільності, запобігання конфліктам, урегулювання кризових ситуацій та постконфліктної відбудови, використовуючи для цього всі наявні можливості – від дипломатичної діяльності, надання гуманітарної допомоги і застосування економічних санкцій до здійснення функцій цивільної поліції та проведення на основі відповідного мандату ООН і/або ОБСЄ воєнних операцій для врегулювання кризових ситуацій.

Розширення та поглиблення політичного діалогу і співробітництва України із Західно-Європейським союзом (ЗЄС), який надає ЄС підтримку у визначенні оборонних аспектів Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та забезпечує доступ ЄС до оперативних можливостей виконання гуманітарних і рятувальних завдань, завдань щодо підтримання миру та завдань збройних сил під час урегулювання кризових ситуацій, у тому числі проведення операцій з установлення миру, є одними з важливих факторів інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства від 01.11.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a41/ed20111101#Text (дата звернення: 19.04.2023).
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15/conv#top (дата звернення: 20.04.2023).

Ключові слова: адаптація законодавства, акти Європейського Союзу, acquis communautaire, європейська безпека.

Key words: adaptation of legislation, acts of the European Union, acquis communautaire, European security.

МАНУЇЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

За останні десятиліття збройні конфлікти зруйнували життя мільйонів мирних жителів. В умовах багатьох збройних конфліктів часто відбуваються серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. За певних обставин деякі з цих порушень можуть являти собою геноцид, військові злочини та злочини проти людяності. Захист прав людини, в тому числі цивільного населення – один із ключових аспектів воєнних дій, а також етичний і стратегічний імператив при всіх видах конфліктів, починаючи з гібридної війни і закінчуючи боротьбою з повстанцями та великомасштабними військовими операціями, коли противник може намагатися використати тактику, призначену для заподіяння шкоди цивільному населенню.

На жаль, під час війни в Україні, ми можемо спостерігати як порушуються загально визнані, міжнародним правом, права людини та на що саме потрібно звернути увагу. Порушення прав людини в умовах збройного конфлікту та військової окупації є порушеннями основних міжнародних принципів права у галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, втілених у міжнародно-правових інструментах у галузі прав людини та у Женевських конвенціях 1949 року та додаткових протоколах до них.

Захист прав людини під час війни є нагальним питанням, яке було предметом міжнародних правових дискусій та конвенцій. Закони війни, також відомі як міжнародне гуманітарне право, забезпечують керівні принципи ведення військових дій і захисту осіб, які не беруть або більше не беруть участі у збройних конфліктах. До основних правових інструментів, які спрямовані на захист прав людини під час війни, та які охоплюють цю сферу зі всіма її особливості, можна віднести:

1. *Женевські конвенції*: це набір із чотирьох договорів, які окреслюють правила війни та забезпечують правовий захист тим, хто не бере участі у військових діях, наприклад цивільним особам, військовополоненим, хворим і пораненим [1].

2. *Міжнародний кримінальний суд*: МКС є постійним міжнародним судом, створеним для судового переслідування осіб за геноцид, злочини проти людяності та військові злочини. МКС має на меті забезпечити справедливість для жертв військових злочинів і запобігти майбутнім порушенням міжнародного гуманітарного права.

3. *Загальна декларація прав людини*: Дана декларація визнає притаманну гідність і рівні й невід'ємні права всіх членів людської сім'ї та забезпечує основу для захисту цих прав під час війни [2].

4. *Міжнародний Комітет Червоного Хреста*: МКЧХ є незалежною гуманітарною організацією, яка працює для захисту та допомоги жертвам збройних конфліктів та інших ситуацій насильства.

5. *Відповідальність за захист*. Цей принцип стверджує, що держави несуть відповідальність за захист свого населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людства. Якщо держава не може або не хоче захистити своє населення, міжнародне співтовариство має втрутитися.

Особливості захисту прав людини під час війни полягають у тому, що в умовах збройних конфліктів часто виникають ситуації, які можуть загрожувати життю та безпеці цивільного населення, їхнім правам та свободам. Тому міжнародне право розробило деякі спеціальні механізми та принципи, які можуть захистити права людини під час війни. Міжнародне гуманітарне право встановлює правила поведінки збройних сил під час конфліктів та визнає необхідність захисту цивільного населення від впливу війни. Це включає заборону на використання деяких видів зброї, захист прав і свобод людей, які не беруть участі у збройних конфліктах, таких як мирні жителі та ув'язнені, та гарантії, що гуманітарна допомога та лікування будуть доступні для всіх, хто їх потребує.

Міжнародний комітет Червоного Хреста працює для забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права та захисту прав людей, які постраждали від конфліктів. Він надає гуманітарну допомогу та підтримку для евакуації поранених, забезпечує доступ до полонених осіб, допомагає відновленню сімей та вирішенню проблем, пов'язаних із зниклими безвісти особами. Також значну роль відіграє міжнародний кримінальний суд. Він працює над переслідуванням та покаранням осіб, відповідальних за порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародних прав людини під час війни. Міжнародний кримінальний суд працює над притягненням до відповідальності військових та цивільних осіб, включаючи головних командирів, політичних лідерів та керівників збройних угруповань.

Отже, методи ведення війни постійно змінюються, тому міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право повинні постійно змінюватися, щоб не допускати прогалини у захисті, який вони мають забезпечувати. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право мають спільну мету забезпечити гідність усіх осіб та гуманне до них відношення. Загалом захист прав людини у воєнний час потребує твердої відданості з боку всіх сторін, залучених у конфлікт, включаючи держави, збройні групи та окремих осіб. Міжнародно- правові документи та конвенції створюють основу для забезпечення захисту людей під час війни, але їх виконання залежать від політичної волі залучених сторін.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Ключові слова: міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, захист прав людини. збройний конфлікт, відповідальність.

Key words: international human rights law, international humanitarian law, protection of human rights. armed conflict, responsibility.

ПАСЕЧНИК ОЛЕНА ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У відповідь на агресію Росії був затверджено указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Таким чином, заклади охорони здоров'я та державні установи Національної академії медичних наук (НАМН) України, залучені для надання вторинної та третинної медичної допомоги в першу чергу військовослужбовцям.

В умовах воєнного стану необхідне реформування правової системи нашої країни в усіх сферах суспільного життя. У зв'язку з актуальною потребою реформування системи оформлення інвалідності для військовослужбовців необхідно внесення змін до сфери медичного законодавства України в умовах воєнного стану. Від 24 лютого 2022 року багато наших захисників отримали поранення, тому необхідно розробити правові шляхи для доступу до протезування захисників нашої Вітчизни.

Загальна декларація прав людини у статті 3 проголосила право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканність. Також у статті 25 Декларації передбачено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я та добробуту його самого та його сім'ї, право на забезпечення у випадку захворювання, інвалідності, настання старості [1].

Права людини виступають найвищою цінністю сучасності. І право на здоров'я є одним з фундаментальних прав. Згідно з Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. (редакція від 29.0707.2022 р.): «здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» (ст. 3) [2]. Тобто питання щодо протезування є актуальним у зв'язку з тим, що протез надає не тільки можливість повноцінного функціонування людини в соціумі (і навіть надає можливість повернутися до оборони нашої країни), а також підтримує психологічно.

Необхідно покращити доступ наших військових до медичної допомоги. Один з військових, котрий отримав важке кульове поранення – Масі Найем -долучився до створення інтернет-платформи – «Правовий навігатор для поранених військових», де наші захисники зможуть знайти всю необхідну інформацію, щодо оформлення інвалідності.

Ще одним прикладом реформування системи медичного законодавства в Україні є намір фракції Тимошенко ініціювати перегляд системи фінансування медичних закладів, які надають допомогу пораненим військовим.

Пані Тимошенко наголосила: «Наша команда із перших днів війни знайшла своє місце на медичному фронті. Разом із іншими волонтерами нам вдалося налагодити та забезпечити роботу лікарень для військових. Але настав час системних змін. І першим кроком має стати осучаснення норм діяльності шпиталів» [3].

Потрібно Міністерством охорони здоров'я реформувати певні етапи. Наприклад, обов'язковість візиту до сімейного лікаря. Необхідно залучити новітні технології для допомоги нашим пораненим бійцям. Пропонуємо створи 3d моделювання для заміщення частини втраченого у бою обличчя з послідуючою реплікацією на 3d принтері.

Таким чином, наразі потрібно змінити правове законодавство у медичній сфері, щоб було максимально доступне для наших громадян правове регулювання таких питань, як отримання довідки про інвалідність; протезування військових; доступ до ліків першої необхідності; правове регулювання медико-психологічної реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. (редакція від 29.07.2022 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
3. Юлія Тимошенко: Порятунок та лікування воїнів ЗСУ мають бути пріоритетом української медицини. URL: https://ba.org.ua/yuliya-timoshenko-poryatunok-ta-likuvannya-voïniv-zsu-mayut-buti-prioritetom-ukraïnskoï-medicini/

Ключові слова: воєнний стан, медичне законодавство, охорона здоров'я, права людини, протезування.

Key words: martial law, medical legislation, health care, human rights, prosthetics.

ПЕЧЕРОВА НІНА ГРИГОРІВНА

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, права інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ПРАВО ВЛАСНОСТІ, РЕЖИМИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТУ, ЩО ВНЕСЕНИЙ ДО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Питання розуміння права власності, а також режимів використання об'єкту, що внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО носить комплексний характер. Саме тому підходити до зазначеного розгляду варто, розглянувши перш за все такі питання як видатна універсальна цінність, цілісність та автентичність об'єкту, що внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Відповідно до п. 49 Керівних Настанов до імплементації Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» 1972 року (далі – Керівні Настанови) надається визначення видатної універсальної цінності [1]. Таким чином, видатну універсальну цінність можна охарактеризувати через сукупність таких ознак як культурна та/або природна значимість, винятковість, що виходить за межі національних кордонів, однакова важливість як для нинішніх, так і для майбутніх поколінь всього людства, а також постійний захист як першочергова задача світової спільноти [2, с. 143].

Саме власне визначення видатної універсальної цінності в Керівних Настановах розглядається через критерії, що зазначені у пп. 49–53. Для того, щоб той чи інший об'єкт вважався таким, що має видатну універсальну цінність він має відповідати одному або кільком з визначених Керівними Настановами критеріям [1].

Зазначимо, що положення п. 78 Керівних Настанов скеровують щодо необхідності відповідності умовам цілісності та/або автентичності, а також перебування під належним захистом та керуванням за для збереження об'єкту [1]. Зауважимо, що вимога щодо відповідності цілісності та/або автентичності, перебування під належним захистом та керуванням не носить факультативний характер, а є обов'язковою і робочою у поєднанні з одним або декількома критеріями із визначення того чи іншого об'єкту видатною універсальною цінністю [2, с. 145].

П. 80 Керівних Настанов спрямовує щодо формування розуміння автентичності того чи іншого об'єкту в контексті джерел інформації про ці цінності, які можуть вважатися вірогідними або вартими довіри [1].

В п. 82 Керівних Настанов наводиться перелік ознак, який є необхідним для визначення автентичності об'єкту [1].

Згідно із положеннями п. 88 Керівних Настанов цілісність – це ступінь єдності і недоторканості природної та/або культурної спадщини та усіх її ознак [1].

Потребує уваги положення п. 89 Керівних Настанов в яких йдеться, що для об'єктів, що номінуються за критеріями з (i) по (vi) фізичний склад об'єкта та/або його суттєві ознаки мають бути в доброму стані, а вплив руйнівних процесів має бути під контролем. Необхідно включити достатню частину елементів, необхідних для передання усієї повноти цілісності, вираженої в об'єкті. Також необхідно зберегти взаємодію та динамічні функції, що представлені в культурних ландшафтах, історичних містах та інших існуючих об'єктах та є важливими для їх відмінного характеру [1].

Таким чином, цілісність та автентичність є нерозривні від видатної універсальної цінності, не можуть розглядатися окремо одне від одного. Запорукою внесення того чи іншого об'єкту до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО є відповідність критеріям щодо видатної універсальної цінності, визначеним у Керівних Настановах, проведення аналізу вірогідних та вартих довіри джерел інформації для визначення сторін автентичності, враховуючи при цьому культурний контекст, а також вираження культурної цінності об'єкту через розмаїття таких ознак як форма і задум, матеріали та речовини, використання та функції, традиції, техніки, розташування та оточення, мова та інші форми нематеріальної спадщини, духовне і фізичне відчуття, а також інші внутрішні і зовнішні чинники (систему керування як було зазначено вище пропонуємо розглядати окремо) [3, с. 155]. При цьому ступінь єдності і недоторканності природної та/або культурної спадщини та усіх її ознак формує цілісність об'єкту, яка у свою чергу передбачає відповідно оцінку ступеня на якому об'єкт: a) включає всі елементи, необхідні для вираження видатної універсальної цінності; b) має розміри, достатні для представлення всіх особливостей та процесів, що визначають значущість об'єкта; c) страждає від негативного впливу розробок та/або занедбаності [1].

Логічним продовженням зазначеного вище положення, переходячи до розгляду питання права власності, а також режимів використання є положення п. 119 Керівних Настанов, а саме щодо того що, об'єкти всесвітньої спадщини можна продовжувати використовувати або пропонувати використовувати у такий спосіб, який є екологічно та культурно сталим і може підвищити якість життя зацікавлених спільнот [1].

Згідно з ч. 1 ст. 37-2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 року (далі – Закон) визначається правовий статус об'єкта всесвітньої спадщини. Так, об'єкт всесвітньої спадщини має правовий статус пам'ятки національного значення з урахуванням особливостей, встановлених Конвенцією, цим Законом і планом управління об'єктом всесвітньої спадщини. Режими використання об'єкта всесвітньої спадщини визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією з визначення режимів використання об'єкта всесвітньої спадщини, що складається за результатами проведених досліджень та затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини [4].

Зауважимо, що під Конвенцією мається на увазі Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року.

Згідно зі ч. 1, ч. 2 ст. 18 Закону права власності на об'єкти культурної спадщини, що є пам'ятками (за винятком пам'яток, відчуження або передача яких обмежується законодавчими актами України) можуть бути відчужені, а також передані власником або уповноваженим ним органом у володіння, користування чи управління іншій юридичній або фізичній особі за наявності погодження відповідного органу охорони культурної спадщини.

Перелік пам'яток, які не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України.

Пам'ятка національного значення, що перебуває у державній чи комунальній власності і потребує спеціального режиму охорони, може надаватися у користування за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини [4].

В цьому контексті, говорячи про пам'ятки національного значення, а саме об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, оскільки законодавець відносить зазначені об'єкти до категорії пам'яток національного значення, виникає потреба визначення критеріїв відповідності суб'єктів, яким такі пам'ятки можуть бути надані в користування, а також розкриття поняття спеціального режиму охорони.

Зауважимо, що відповідно до статті 19 Закону кожна пам'ятка має майнову цінність, що обчислюється у грошовій одиниці України. Пам'ятки підлягають грошовій оцінці за нормативами і методиками, що затверджуються Кабінетом Міністрів України [4].

Важливе значення має ч. 2 ст. 20 Закону згідно якого центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини має право привілеєвої купівлі пам'ятки національного значення [4].

Статтею 24 Закону визначається порядок утримання та використання пам'яток. Так, згідно із ч. 1 ст. 24 власник або уповноважений ним орган, користувач зобов'язані утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення відповідно до цього Закону та охоронного договору. Відповідно до ч.2 цієї ж статті використання пам'ятки має здійснюватися відповідно до визначених або встановлених режимів використання, у спосіб, що потребує якнайменших змін і доповнень пам'ятки та забезпечує збереження її матеріальної автентичності, просторової композиції, а також елементів обладнання, упорядження, оздоби тощо. Режими використання пам'ятки визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією, що складається за результатами проведених досліджень. Рішення про затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режимів використання пам'ятки приймається: центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення. Порядок визначення режимів використання пам'яток та затвердження

науково-проектної (науково-дослідної) документації встановлюється Кабінетом Міністрів України. Згідно із ч. 3 до визначення у встановленому порядку режиму використання пам'ятки відповідно до частини другої цієї статті режим використання пам'ятки встановлюється відповідно до режимів використання, рекомендованих в обліковій документації або в охоронному договорі. У разі невизначення режиму використання пам'ятки в обліковій документації, охоронному договорі на пам'ятці допускаються лише консервація, реставрація, музеєфікація, ремонт, пристосування. Відомості про режими використання пам'ятки (у тому числі режими, встановлені відповідно до абзаців першого і другого цієї частини) вносяться до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як обмеження у використанні земель [4].

Список використаних джерел:

1. Керівні (Оперативні) Настанови до імплементації Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної і природньої спадщини» 1972 р. URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/856987.pdf
2. Печерова Н. Видатна універсальна цінність як критерій внесення об'єкту до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Юридичний вісник. С. 140–148. URL: http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnij-visnik-6-2022.html
3. Печерова Н. Цілісність та автентичність об'єкту, що вноситься до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. С. 149–157. URL: http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnij-visnik-6-2022.html
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

Ключові слова: видатна універсальна цінність, цілісність, автентичність, Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, право власності, режими використання.

Key words: outstanding universal value, integrity, authenticity, UNESCO World Heritage List, ownership, modes of use.

ФЕДОРОВА ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

ІДЕЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Верховенство права – феномен, який посідає вагоме місце у сучасному політико-правовому та філософському дискурсі. Відомі політики, юристи зазначають, що у розділеному світі концепція верховенства права є одним із найбільших об'єднуючих факторів, можливо, найбільшим універсальним принципом [1], ідеалом, до якого варто прагнути [2]. Ідея верховенства, що має давні традиції ще часів

Античності, згодом перетворилася на доктрину, ідеологією, відхилення від якої розглядається як вада чи недолік правової системи будь-якого типу.

Верховенство права, як і будь-які інші правові феномени, не є статичним. За умов швидких соціальних та технологічних змін, його зміст трансформується, розширюється сфера застосування, щоб відповідати новим реаліям та бути ефективним соціонормативним регулятором. Століттями верховенство права розглядалося як конституційний принцип виключно у межах національних правопорядків. Він не був притаманним класичному міжнародному праву, а нині має основоположне значення для міжнародного миру, безпеки та політичної стабільності, для досягнення економічного та соціального прогресу та розвитку, для захисту права та свобод людини і посідає вагоме місце у доктрині міжнародного права, як одна з найвищих правових цінностей, як ідеальна конструкція світового устрою, та отримала закріплення на нормативному рівні у міжнародно-правових актах.

Можна також сказати, що у мінливому світі та завдяки технологічним інноваціям верховенство права перетворилося на динамічну концепцію, здатну інтерпретуватися, для задоволення потреб та інтересів різних суб'єктів. Цифрова революція проклала шлях до технологічного прогресу і водночас розвитку верховенства закону [3, с. 8].

Незважаючи на свою значущість та популярність у сфері міжнародних відносин, зацікавленість проблематикою міжнародного верховенства права не набула значного поширення у вітчизняних правників-міжнародників, про що свідчить, зокрема, відсутність у статті, присвяченій міжнародному верховенству права, в українській «Енциклопедії міжнародного права». Доволі часто дослідники міжнародного верховенства права розглядають цей феномен крізь призму його національного контексту, що викликає низку застережень [4, с. 77]. Серед вітчизняних науковців, які докладають зусилля до розгляду цього питання саме у міжнародно-правовому контексті, необхідно назвати В. Г. Буткевича, І. М. Городинського, К. В. Горобця, В. Н. Денисова, О. В. Задорожнього, М. І. Козюбру, Т. Р. Короткого, І. А. Куровську, Є. О. Львову, В. В. Мицика, М. Г. Патей-Братасюка, П. М. Рабіновича, С. В. Серьогіна, Є. Д. Стрельцову.

Основні доктринальні інтерпретації верховенства права. Верховенство права – одна з найскладніших і найбагатогранніших політико-правової ідей. Такий його статус обумовлений, насамперед, тим, що він є багаторівневою теоретичною та філософсько-правовою конструкцією, засобом розуміння права, як національного, так і міжнародного, та визначальним елементом у механізмі забезпечення правопорядків усіх рівнів – національних, регіональних, міжнародного. Неможливо зрозуміти його сучасний міжнародно-правовий контекст без розуміння цієї історичної спадщини.

Переклад «Rule of Law» з англійської на українську має певні складності, зустрічаються такі варіанти: «верховенство права», «верховенство закону», «панування права», що спричиняє певну термінологічну багатоваріантність при розгляді цього феномену. Отже, як зазначає

С. В. Серьогін, застосування «слова «право» при перекладі слова «law» в цьому значенні обумовлено лише тим, що в українській правовій доктрині, як і в правових доктринах більшості країн континентальної Європи, традиційно для позначення системи загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечуються державою, застосовується слово «право», а не «закон» [5, с. 35–36].

Верховенство права застосовується не тільки у межах національних правопорядків, а й дедалі частіше для регулювання міждержавних відносин. У своїй знаменитій книзі про верховенство права Т. Бінгхем зазначає, що глобальні проблеми, з якими нині стикається людство, значною мірою, мають бути вирішені за допомогою правил, узгоджених та реалізованих на міжнародному рівні, і саме цього вимагає верховенство права у міжнародному порядку [6]. Не викликає сумніву, що концептуальні витоки інкорпорації верховенства права в міжнародне право випливають із національного контексту його розуміння. Однак зміст верховенства права у контексті міжнародного права (у доктрині пропонується називати цей феномен міжнародним верховенством права) відрізняється від його національного тлумачення, що обумовлено суттєвими відмінностями між міжнародним та національним правопорядками. Головні відмінності полягають у тому, що національний контекст передбачає його функціонування у відносинах вертикальної ієрархії між суб'єктами права, тоді як на міжнародному рівні взаємодія між рівними суб'єктами відбувається в горизонтальній площині, відсутні децентралізована правотворчість та ефективні механізми судового контролю.

Міжнародно-правовою доктриною висунуто декілька підходів до міжнародного верховенства права у контексті його зв'язку з національною концепцією верховенства права: розуміння міжнародного верховенства права, його значення та функцій крізь призму його внутрішньодержавного контексту; пропонується розширити національні критерії оцінки верховенства права з урахуванням особливостей міжнародного права [7; 8]; обґрунтовується твердження, що верховенство права та міжнародне верховенство права – це дві різні концепції, які розвинулися у відповідь на різні питання та проблеми [9, с. 365], і що міжнародне верховенство права має бути сформоване без звернення до його внутрішніх ідей [10]. Також є дослідники, які взагалі відкидають існування цього феномену, посилаючись на те, що міжнародне право ще не досягло того рівня нормативного чи інституційного розвитку, що дало би змогу наголошувати на існуванні міжнародного верховенства права, або наголошують на утопічності чи невизначеності його реалізації у межах міжнародної правової системи.

Складність дослідження верховенства права не є проблемою тільки сьогодення. Воно визначається й характеризується історичною трансформацією, пов'язано з національними культурами, з політичними та юридичними ідеями і несе в собі безліч значень і проявів. Концепція верховенства права має європейське коріння, є продуктом тривалого еволюційного шляху європейської правової традиції, є важливим ідеалом політико-правової думки.

Концептуальні витоки інкорпорації верховенства права в міжнародне право випливають із національного контексту його розуміння. Однак зміст верховенства права у контексті міжнародного права (у доктрині пропонується називати цей феномен міжнародним верховенством права) відрізняється від його національного тлумачення, що обумовлено суттєвими відмінностями між міжнародним та національним правопорядками. Головні відмінності полягають у тому, що національний контекст передбачає його функціонування у відносинах вертикальної ієрархії між суб'єктами права, тоді як на міжнародному рівні взаємодія між рівними суб'єктами відбувається в горизонтальній площині, відсутні децентралізована правотворчість та ефективні механізми судового контролю.

Концепцію верховенство права слід розуміти як невід'ємну частину правової системи у її глобальному сенсі. Як юридична цінність, що зустрічається на міжнародному рівні, вона має як політичну, так і юридичну конотацію. Він відображає соціальні потреби сучасного суспільства через створення певного набору вимог, яким має відповідати кожна правова держава. Кроки до міжнародного верховенства права включатимуть більш загальне та послідовне застосування міжнародного права до держав та інших утворень.

Список використаних джерел:

1. Giegerich Th. Internationale Standards – aus völkerrechtlicher Perspektive : Thesenpapier. Vortrag auf der Zweijahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Internationales Recht. 2013. URL: https://dgfir.de/workspace/media/documents/giegerich-thesen.pdf
2. Bingham T. The Rule of Law : The sixth lecture, given at Cambridge (16 November 2006). URL: https://www.cpl.law.cam.ac.uk/sites/www.law.cam.ac.uk/files/images/www.cpl.law.cam.ac.uk/legacy/Media/THE%20RULE%20OF%20LAW%202006.pdf
3. Pavel C. E. The international rule of law. Critical Review of International Social and Political Philosophy. 2019. Vol. 23, is. 3. DOI: 10.1080/13698230.2019.1565714
4. Горобець К. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 207–213.
5. Рабінович П. М., Рабінович С. П., Панкевич О. З. Пошук верховенства права як балансування соціальних інтересів. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. Харків, 2022. Т. 29. № 3. С. 15–35.
6. Beaulas St. The Rule of Law in International Law Today. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/3093/international-rule-law-final.pdf?sequence=1
7. Юзова Д. В. Принцип верховенства права: теорія і практика застосування. Українське право. 2006. № 1. С. 366–368.
8. Beaulas St. The Rule of Law in International Law Today. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/3093/international-rule-law-final.pdf?sequence=1
9. Giegerich Th. Internationale Standards – aus völkerrechtlicher Perspektive : Thesenpapier. Vortrag auf der Zweijahrestagung der Deutschen Gesellschaft

für Internationales Recht. 2013. URL: https://dgfir.de/workspace/media/documents/giegerich-thesen.pdf
10. Arajärvi N. The Core Requirements of the International Rule of Law in the Practice of States. Hague Journal on the Rule of Law. 2021. № 13. P. 173–193. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40803-021-00152-8#citeas

Ключові слова: верховенство права, міжнародне верховенство права, правова система.
Key words: rule of law, international rule of law, legal system.

ХАРИТОНОВ РОМАН ФЕЛІКСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАМОСТЕНЧУК АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

ПРОБЛЕМАТИКА ЧЕТВЕРТОГО ТА П'ЯТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Час не стоїть на місці, ми живемо в швидкоплинному світі, який нестримно та багатогранно змінюється. Змінюється і людина та її права. Багатогранність людини породжує невичерпність і її прав. Традиційно, в науковій літературі виокремлюють три покоління прав людини, які характеризуються відношенням до різних сфер та часу виникнення [1]. Однак, все більше набирає популярності думка про виокремлення четвертого та п'ятого поколінь прав людини, становлення яких пов'язано з процесами демократизації, гуманізації, розвитком медицини, комп'ютерних технологій, дослідженням космосу.

Під четвертим поколінням прав людини розуміється незалежність та автономність людини у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, у межах єдиного правового поля норм, релігії та моралі. До каталогу четвертого покоління прав людини, ми можемо віднести перелік таких прав: право на зміну статі, евтаназію, трансплантацію органів, заборону клонування, штучне запліднення, одностатеві шлюби, гендерну ідентичність, на доступ до мережі Інтернет.

Що стосується п'ятого покоління прав людини, під ним розуміються божественні та духовно-моральні права і свободи людини. Вони покликані захищати людину, її душу від руйнівного впливу навколишнього світу. До таких прав ми можемо віднести наступні: право на повагу до духовної та моральної гідності, право на духовну освіту та виховання, право на народження в любові, право на творчість, яка не порушує норми права.

Права четвертого та п'ятого поколінь з'явилися в результаті самоусвідомлення (соматичні права) та в результаті можливостей досягти те, що раніше, з огляду на науку, досягти було неможливим [2, с. 11].

Проблематика виокремлення цих поколінь прав людини полягає в наступних аспектах. По-перше, відсутність нормативного закріплення або їх недосконале закріплення на державному рівні. Лише деякі країни на національному рівні дозволяють проведення таких процедур, як евтаназія, штучне запліднення та трансплантацію органів. Створення одностатевих шлюбів, регламентується низкою законів більшості європейських країн, однак, багато країн продовжують стояти осторонь цього питання.

По-друге, фактичне заперечення ними норм релігії та моралі. Так серед дослідників вирує думка про те, що суспільство розділилося на «за» та «проти» запровадження процесів, в тому числі медичних, покликаних новітніми технологіями. Натомість, більшість держав навіть забороняє деякі з цих процесів, наприклад Україною було прийнято Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 року. Метою якого випливає з принципів поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав людини та враховуючи недостатню дослідженість біологічних та соціальних наслідків клонування людини [3].

По-третє, на зародження нового покоління прав людини звертає увагу і церква. Духовні наставники зауважують, що більшість нових прав суперечить релігійним цінностям та моральним уявленням про людину. Наприклад, Ватикан не раз наголошував на цілковитій неможливості втручання в акт божественного творіння. У прийнятих нових 7 смертних гріхах є гріх за «маніпуляції на генному рівні».

Таким чином, становлення нових поколінь прав людини вже відбулося, однак існує велика кількість проблем, пов'язана з їх інтеграцією в сучасне суспільство. Впровадження таких прав є складним і важливим завданням кожної держави. На нашу думку, необхідним є розроблення достатньої нормативної бази, погодженої зі спеціалістами відповідних галузей, таких як: медицина, етика, релігія. Це допоможе врахувати всі проблемні аспекти та забезпечити максимально можливий рівень безпеки та захисту прав людей. Також, ефективним буде проведення навчальних та роз'яснювальних заходів з громадськістю, щоб забезпечити прийняття та реалізацію прав четвертого та п'ятого покоління. Наступним кроком повинно бути запровадження моніторингового механізму, необхідного для нагляду за дотримання відповідних прав.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави та права [Електронний ресурс] / О. Ф. Скакун // Алерта. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://pidru4niki.com/1867010843034/pravo/teoriya_pokolin_prav_lyudini
2. Булеца С. Б. Деякі проблемні питання правового захисту прав людини четвертого покоління / С. Б. Булеца, В. В. Заборовський, А. В. Стойка //

Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – № 50. – С. 11.
3. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» [Електронний ресурс]. – від 14 грудня 2004 року. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text

Ключові слова: захист прав людини, покоління прав людини, гуманізація, розвиток комп'ютерних технологій, дослідження медицини.
Key words: protection of human rights, generation of human rights, humanization, development of computer technologies, medical research.

ЦИБУЛЬСЬКА ОЛЬГА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ ЩОДО ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПОЛОЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Україна станом на сьогодні проходить глибоку трансформацію, що обумовлена її боротьбою за незалежність та самовизначеність в умовах воєнного часу внаслідок агресії РФ. Значна кількість громадян нашої держави, в більшості своїй жінки та діти (особи, що не досягли вісімнадцяти років), були вимушені залишити свій дім в пошуках прихистку для себе в інших державах, отримуючи в них право постійного проживання або громадянство через інститут біженства. В той самий час, їх чоловіки/батьки дітей вимушені були залишитись на території України, з метою захисту нашої Батьківщини.

Так, внаслідок таких подій, обумовлених воєнним часом, підлягають трансформації не тільки зовнішньополітичні відносини, а й приватні, пов'язані з особистим життям кожної людини та майже кожної сім'ї, правовідносини. Серед них, в першу чергу, страждають шлюбні правовідносини, що внаслідок зазначеного перебігу подій, руйнуються і, в результаті, припиняються.

Перш за все, в таких ситуаціях, у пересічних громадян, що не обізнані в праві, виникають наступні питання:

– який порядок розірвання шлюбу;
– які правові наслідки такого розірвання їх очікують.

Так, на допомогу в зазначених вище питаннях стають в нагоді норми Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. (далі – Закон) [1].

Доцільним є відзначити, що в ситуації, коли мова йде про розірвання шлюбу, то для вирішення цього питання є можливим використання колізійних норм, передбачених статтями 63 та 60 зазначеного вище закону. Причому норма статті 63, що має назву «Припинення

шлюбу», має відсильний характер до норми, закріпленій в статті 60, що присвячена правовим наслідкам шлюбу.

Зміст частини першої статті 60 Закону передбачає три прив'язки у випадку правових наслідків шлюбу.

Так, перша з них стосується спільного особистого закону подружжя і означає, що у випадках, коли у чоловіка та дружини він є спільним, то застосовується, за загальним правилом, право держави, громадянами якої вони є. Друга прив'язка стосується такої життєвої обставини як останнє спільне місце проживання подружжя, причому один з подружжя повинен мати місцепроживання у цій державі. Вона є можливою до застосування у випадку, коли перша прив'язка є відсутньою. І третя прив'язка стосується інших випадків більш тісного зв'язку подружжя з правом держави. Необхідним є відзначити, що в кожному окремому випадку при вирішенні спору в суді, останній буде визначати, що слід вважати більш тісним зв'язком з правом відповідної держави подружжя.

Норма, що міститься в частині другій статті 60 Закону, має диспозитивний характер і передбачає можливість свободи вибору подружжям права держави, відповідно до норм якого будуть регулюватися їх правові наслідки припинення шлюбу. Разом із тим, згідно з частиною третьою статті 60 Закону така свобода вибору обмежується двома умовами: відсутність спільного особистого закону та спільного місця проживання. Як зазначено в цій же частині підставою такої домовленності подружжя може бути угода.

Інших прив'язок щодо правових наслідків шлюбу норми Закону не передбачають. Разом із тим, у подружжя можуть виникати й інші питання, пов'язані з правилами підсудності на території України таких спорів. Разом із тим, проблема вирішення окресленого питання може бути предметом її наукового дослідження в межах подальших праць.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.

Ключові слова: колізійні норми, міжнародне приватне право, подружжя, правові наслідки шлюбу.

Key words: collision norms, international private law, married couples, law consequences of marriage.

БОЛЬШАКОВА ОЛЬГА ВІТАЛІЇВНА

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку,
старший викладач кафедри міжнародних відносин,
соціальних комунікацій та ІТ-права, кандидат філософських наук

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ, МЕЖІ, ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови, якщо це прямо передбачено Основним законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними. Так, ст. 3 Указу Президента України від 24.02 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX встановлюються, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [1], а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Водночас, зазначимо, що у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які забороняється, навіть за умови введення воєнного стану. Це є конституційною гарантією прав людини і громадянина.

Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в вищеозначеному переліку та передбачені Конституцією України (це такі права як: право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає наявний стан. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає цілу низку заходів щодо забезпечення цього адміністративно-правового режиму, серед яких є перелік обмежень прав і свобод людини і громадянина, зокрема: 1) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері

забезпечення життєдіяльності населення з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада); 2) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави та видавати про це відповідні документи встановленого зразка; 3) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування; 4) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, а також рух транспортних засобів; 5) перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; 6) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; 7) порушувати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; 8) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; 9) забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара чи керівника відповідного органу тощо [2].

Науковці під час дослідження конституційних положень, які регламентують обмеження прав осіб на період дії особливих правових режимів, пропонують вказані обмеження поділити на такі категорії: обмеження основних прав і свобод в умовах особливих правових режимів, обмеження основних прав і свобод у межах кримінального процесу, обмеження основних прав і свобод у виборчому процесі [3, с. 382–383]. У свою чергу Маєтний М. І. пропонує виділити дві групи обмежень прав та свобод людини в умовах воєнного стану – загальні обмеження (стосуються всіх фізичних та юридичних осіб) і кримінальні процесуальні обмеження [4, с. 15].

Аналіз чинного законодавства та міжнародних актів дає змогу зробити висновок, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови дії режиму надзвичайного стану, не суперечить мінімальним вимогам, встановленим європейською спільнотою. Так, ст. 15 Європейської конвенції про права людини та

основоположні свободи містить вказівку на заборону відступу за умов виникнення надзвичайної ситуації від таких зобов'язань держави: гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування чи нелюдського ставлення (ст. 3), заборони рабства чи підневільного стану (ч. 1 ст. 4) та заборони покарання без вказівки на те в законі (ст. 7 Конвенції). Варто зазначити, що Конституція Німеччини серед прав і свобод людини і громадянина, які підлягають обмеженню за умови дії воєнного стану, визначає, наприклад такі: 1) заборону примусової праці; 2) свободу об'єднань на асоціацій; 3) таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції; 4) свободу пересування тощо [5].

Отже, основними правами і свободами, які мають бути гарантованими державою, є право на життя і тілесну недоторканість, право на справедливий суд та принцип презумпції невинуватості, рівність громадян перед законом та право не зазнавати дискримінації. Обмеження решти прав і свобод у тому чи іншому вигляді допускається законодавствами зарубіжних держав. У цій сфері законодавство України відповідає світовій практиці. Законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19
3. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.
4. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 2(43). С. 13–17.
5. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: Zugang: http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

Ключові слова: обмеження прав людини, права людини, свободи людини, воєнний стан, особливий режим.

Key words: restriction of human rights, human rights, human freedom, martial law, special regime.

HREBENIUK DMYTRO

National University "Odesa Law Academy",
Assistant of the Department of International and European Law

AI REGULATION IN EU: THE EUROPEAN PARLIAMENT'S STAND

In today's world, artificial intelligence is becoming increasingly important for the development of technology and the improvement of people's lives. However, along with the growth of the use of artificial intelligence, the question of its regulation and control arises. The European Parliament plays an important role in this process, developing positions and standards on the use of artificial intelligence in various areas of life in the European Union.

The relevance of this topic lies in the fact that artificial intelligence is becoming more and more common in various fields, such as medicine, transport, banking, education and others. However, the use of artificial intelligence is associated with risks and challenges that can have a significant impact on society.

The main directions of the research are the definition of the position of the European Parliament regarding the development and regulation of artificial intelligence, the analysis of the impact of the use of artificial intelligence on society, and the development of the European Union's strategy for its use.

Ukraine is also important in this process, as our country is integrating with the European Union. At the same time, Ukraine has its own experience in the development of artificial intelligence technologies and can be an important partner for the community in this area as well, but our country does not have much experience in the legal regulation of this phenomenon and this research can positively affect the formation of the legal framework.

The European Parliament plans to establish strict requirements for the use of artificial intelligence. Among them is the obligation of chatbot creators to disclose data on the use of author's materials. MEPs are getting closer to agreeing proposals for a law on artificial intelligence in Europe.

One measure that could be proposed by parliamentarians is to require developers of products such as OpenAI's ChatGPT to report the use of copyrighted material to train their AI models.

OpenAI – an artificial intelligence research laboratory founded, in particular, by Elon Musk, developed the chatbot ChatGPT (GenerativePre-trained Transformer).

The chatbot can create texts on the specified topics and answer questions in understandable speech. ChatGPT is considered to be one of the most professional chatbots, but can be prone to false and biased responses.

GPT advises that although we take security measures, the system may occasionally generate incorrect or misleading information and offensive or biased content.

In November 2022, ChatGPT was launched. In just one week, the number of its users exceeded one million, and by January 2023, more than one hundred million active users were counted.

Members of the European Parliament propose to place the responsibility for the impermissible use of programs on developers using OpenAI products instead of small companies.

The European Parliament put forward a proposal to ban the use of facial recognition systems in public places. However, some EU member states may be under pressure from local police services and be against such a complete ban on biometrics.

The agreement between the deputies, who have been fighting for the control of artificial intelligence for two years, is decisive for further negotiations regarding the law on this phenomenon. The proposed law is the strictest on other indicators of development and will be passed due to fears about possible abuses of this technology.

After the parliament approves its position, the member states, the European Commission and MEPs will work together on the final version of the bill. Voting for it is planned until the end of 2024.

The European Parliament plans to ban predictive police work, the use of algorithms to predict crimes and identify suspects, as well as emotion recognition using artificial intelligence to detect human feelings and states of consciousness.

Dragoš Tudorace, Member of the European Parliament and expert in this field, believes that the regulation of artificial intelligence is extremely important in today's world, where generative products based on artificial intelligence, such as ChatGPT, are gaining more and more popularity. "This technology is very innovative, so it is necessary to establish rules for its use. It is the control on the part of companies that is insufficient," he emphasized [1].

Many countries are developing a legal framework using artificial intelligence technologies. There is a possibility that this regulation will also affect the application of other laws.

The AI Act is an initiative to regulate the use of artificial intelligence. This is a proposal regarding regulations in this area [2].

With regard to the context of the regulation, the following goals, which are sought to be achieved by the adoption of this law, are noted:

- The goal is to guarantee safety and compliance with the European Union regulatory act on the protection of human rights and values when placing and using artificial intelligence systems on the European Union market.
- Providing legal certainty to support investment and innovation in the field of artificial intelligence.
- Improve management and effective enforcement of current legislation on fundamental rights and security requirements applicable to artificial intelligence systems.
- Promote the development of a single market for legal, safe and reliable applications using artificial intelligence and prevent market fragmentation.

Let's take a look at what the AI Act [2] consists of. The regulations contain 12 chapters and 85 articles. At the beginning of the document there is a section on regulation, application limitations and key terms used in the law.

The following actions are unacceptable when using artificial intelligence according to Article 5 of the regulation [2]. For example, the use of systems

that can infer any sensitive information about a person, drawing attention to age, physical or mental disabilities, in order to distort their behavior. Such actions can cause physical or psychological harm not only to this person, but also to others. It should be noted that the third section is voluminous and is dedicated to high-risk artificial intelligence systems. The next step is a commitment to transparency regarding some artificial intelligence systems, including deepfake AI technology. Interestingly, the document contains a mechanism for creating and maintaining a European Union database for autonomous high-risk artificial intelligence systems. The last part of the document is devoted to Codes of conduct and privacy policy. The three levels of fines provided for in the regulation are also described.

Therefore, we can conclude that artificial intelligence is one of the most discussed and promising areas of development in the modern world. The European Parliament has already adopted a number of regulatory and legal acts regarding the development and regulation of artificial intelligence. The legislation of the European Union as a whole is aimed at protecting the rights and freedoms of citizens, as well as at ensuring security and stability in society.

The European Parliament actively advocates the need for responsible development and effective regulation of artificial intelligence, in particular through legislative and regulatory measures. In its recommendations, the Parliament emphasizes the need to ensure ethical and legal regulation, as well as the expediency of international cooperation in this area.

Thus, the legal framework of the union ensures the creation of the necessary conditions for the development and regulation of artificial intelligence in accordance with the requirements of ethics and public safety. This is an important step in ensuring that artificial intelligence is used for positive outcomes and does not harm society.

References:

1. Інформаційне агентство УНІАН. URL: https://www.unian.ua/techno/software/yevroparlament-gotuye-zhorstki-vimogi-do-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-ft-12220404.html
2. EUR- Lex. Document 52021PC0206. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL LAYING DOWN HARMONISED RULES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE (ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT) AND AMENDING CERTAIN UNION LEGISLATIVE ACTS. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206

Key words: European Union, European Parliament, artificial intelligence, legal regulation.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейський Парламент, штучний інтелект, правове регулювання.

БІЛЯВСЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ТЕРМІНА «ГІБРИДНА ВІЙНА»

З огляду на те, що термін «гібридна війна» увійшов у широкий вжиток лише на початку 21 століття, виникає необхідність з'ясувати, коли цей термін виник, якими вченими це явище досліджувалося та які існують визначення гібридної війни. До того ж проблематичним є питання стосовно того, що термін «гібридна війна» іноді в науковому середовищі сприймається скептично як журналістське або політичне кліше, хоча терміном «гібридна війна» іменуються цілком чіткі суспільні відносини, які виникають на стику міжнародних, політичних, правових, економічних, інформаційних та інших відносин. Таким чином, для концептуального оформлення певного явища й слід створити відповідний базис – з'ясувати наскільки точно формулювання «гібридна війна» передає зміст вищезазначених суспільних відносин та відповідно сформувати чітке поняття для згаданих відносин.

Уважається, що термін «гібридна війна» в науковий вжиток уперше був уведений підполковником Корпусу морської піхоти США Френком Г. Хоффманом. Так, на думку Хоффмана гібридні війни включають низку різних способів ведення війни, включаючи звичайні (конвенційні) засоби, нерегулярні тактики та формування, терористичні акти, включаючи невибіркове насильство та примус, а також злочинні заворушення [1, с. 14].

На думку Г. Г. Диниса, «гібридна війна / гібридний конфлікт» – це несформовані правовідносини, учасниками, яких є державні та недержавні актори, регулярні збройні сили, нерегулярні воєнізовані формування, що поєднують традиційні та нетрадиційні методи, терористичні засоби ведення війни з використанням новітніх видів озброєнь та високих інформаційно-комунікаційних технологій для дезорганізації, деморалізації збройних сил противника та населення на території державного утворення з метою отримання воєнно-політичної перемоги над противником [2, с. 110].

По-перше, уваги заслуговує той факт, що науковець ототожнює поняття «гібридна війна» та «гібридний конфлікт», що може здаватися певною мірою суперечливою думкою, адже саме по собі поняття «конфлікт» є ширшим за поняття «війна». Тобто будь-яка війна являє собою конфлікт в його найгострішій збройній фазі, а загалом конфлікти не обов'язково мають бути збройними.

По-друге, «гібридна війна / гібридний конфлікт» за Г. Г. Динисом є несформованими правовідносинами, що можна вважати цікавою думкою. Формулюючи таке твердження науковець звертав увагу на головну проблему гібридних воєн – їх учасники перебувають на межі двох правових станів, а саме миру та війни (або міжнародного

збройного конфлікту), а сама по собі гібридна війна не має специфічного правового регулювання, що має наслідком «несформованість» правовідносин, адже, звертаючись до теорії права, якщо немає відповідної норми права, на основі яких вони виникають – немає й правових відносин [3, с. 300]. Проте гібридні війни поєднують у собі комплекс суспільних відносин, які регулюються різними галузями права, в першу чергу міжнародним (хоча більш точне найменування для міжнародного права не галузь, а система норм), тобто невірним буде твердження, що відносини, що виникають під час ведення гібридних війн взагалі не врегульовані правом, а як наслідок такі відносини є правовими.

На думку Є. М. Магди, кандидата політичних наук, доцента кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «Київський політехнічний інститут», гібридна війна – це сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [4, с. 8].

Тут можна погодитись з науковцем стосовно підходу до визначення гібридної війни саме як комплексу різнорідних дій, які охоплюють різноманітні засоби впливу на об'єкт агресії з метою досягнення заздалегідь визначеної цілі. Необхідно підкреслити важливу рису явища, що досліджується в цій роботі, розв'язання гібридної війни однозначно передбачає певне цілепокладання, адже вступати в конфліктні відносини хай навіть і приховані виключно заради існування самого конфлікту не є доцільним та логічним в той час, як будь-які дії вчинені на міжнародній арені ставлять перед собою певну мету, заради досягнення якої такі дії вчиняються.

На думку К. Н. Сабрі гібридна війна являє собою сучасну військову стратегію, яка поєднує одночасне застосування конвенційних, мілітарних сил з використанням іррегулярних утворень, веденням дій у кіберпросторі, а також інформаційних операцій та засобів економічного і дипломатичного тиску на противника [5, с. 209].

З приводу наведеного визначення варто зазначити, що вживання стосовно гібридної війни поняття «сучасна військова стратегія» значною мірою звужує розуміння її сутності, зводячи її тільки до військового виміру, хоча гібридна війна сама по собі не є суто військовим явищем, а є лише продовженням політики держави або квазідержавного утворення, провадження якої має на меті досягнення конкретних цілей не завжди військового характеру.

На думку науковця Арсалана Білала гібридна війна передбачає взаємодію або поєднання звичайних і особливих інструментів впливу і засобів підривної діяльності. Ці засоби, або інструменти, поєднуються в синхронізований спосіб задля використання слабкостей супротивника і досягнення синергетичного ефекту.

Отже, на теперішній момент не існує єдиного підходу до визначення поняття «гібридної війни», проте зрозуміло, що це явище є комплексним та складним за своєю сутністю, яке охоплює багато сфер суспільного буття.

Підсумовуючи наведене, логічно запропонувати визначення, яке би поєднувало всі запропоновані підходи та ідеї до визначення такого явища, як «гібридна війна». Гібридна війна – це комплексне явище, що являє собою міжнародний або внутрішньодержавний конфлікт, учасниками якого можуть бути держави, квазідержавні утворення, регулярні та нерегулярні воєнізовані формування, який характеризується прихованим або опосередкованим застосуванням агресором мілітарних (воєнних), квазімілітарних, дипломатичних, економічних, інформаційно-комунікаційних, кібернетичних та інших засобів впливу на противника з метою досягнення заздалегідь встановленої мети.

У якості додатка, на думку автора цілком доцільно в якості синоніма до терміну «гібридна війна» використовувати поняття «міжнародний гібридний конфлікт» та «внутрішньодержавний гібридний конфлікт», адже вони позбавленні клішованості, про яку згадувалося на початку цієї роботи, проте ця теза потребує окремого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Hoffman, Frank G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA : Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
2. Динис Г. Г. Сучасні гібридні збройні конфлікти: правові аспекти (приклад агресії Російської Федерації проти України) : збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність». Вип. 2 (17). Київ, 2016. С. 103–111.
3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
4. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність і структура феномену / Є. Магда // Міжнародні відносини : Серія «Політичні науки». 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489
5. Сабрі К. Н. Інформаційно-іміджевий аспект гібридної війни / К. Н. Сабрі // Молодий вчений. 2018. № 5(1). С. 206–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(1)__53
6. Арсалан Білал. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот // NATO Review. 2021. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html

Ключові слова: гібридна війна, поняття, визначення, правове регулювання, засоби впливу.

Key words: hybrid warfare, hybrid war, concept, determination, legal regulation, means of influence.

БУРДЮЖА ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ООН ЩОДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

В умовах масштабних гуманітарних криз, які поширюються в сьогоденні, актуалізується інтерес до дослідження правового механізму надання гуманітарної допомоги в контексті забезпечення прав людини. Окремі акції з надання благодійної (милосердної) допомоги нужденним практикувалися починаючи з давніх давен, однак найбільш ефективні механізми надання гуманітарної допомоги створені в рамках ООН. Повноваженнями в цій сфері володіють структури оперативної діяльності цієї організації – УВКБ, УКГП, ПРООН, ВООЗ, ЮНІСЕФ та ін.

Створення організаційно-правових основ діяльності ООН щодо надання допомоги започатковано створенням у 1943р. США та Великобританією адміністрації Об'єднаних націй з надання допомоги та реабілітації (UNRRA), метою якої було надання допомоги жертвам Другої світової війни. Ф. Рузвельт звернув увагу на те, що війна залишила мирних жителів усюди «недоїдаючими, розчавленими, без надії, але якби визволителі змогли нагодувати й одягнути цих жертв війни, повоєнне відновлення могло б бути більш успішним». UNRRA вдалося акумулювати кошти, налагодити зв'язки з арміями союзних держав, найняти співробітників, відправити в якості допомоги продовольство та товари першої необхідності на 4 мільярди доларів протягом п'яти років [1].

Після припинення діяльності UNRRA у 1948 р. Міжнародна організація у справах біженців (IRO) продовжила опікуватися незавершеними проектами цієї організації [2]. IRO мала істотні переваги: вона була компетентною вирішувати більш широке коло питань, в її розпорядженні були значні ресурси, чисельний адміністративний апарат. IRO опікувалася наданням допомоги людям, які опинилися поза межами країн походження чи останнього місця проживання, влаштування на нових місцях сімей і окремих осіб. IPO припинила свою діяльність 1 січня 1951р., але натомість в рамках був створений Верховний комісаріат у справах біженців (UNHCR).

Системного комплексного характеру гуманітарна допомога набула із заснуванням ООН у 1945 р., адже метою цієї організації є запровадження міжнародного співробітництва в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру в дусі поваги прав людини й основних свобод [3]. Загальна декларація прав людини, прийнята під егідою ООН, проголосила право кожної людини на допомогу та забезпечення в разі втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Прийняття цієї декларації сприяло запровадженню практичних заходів

щодо формування в системі міжнародного права нової самостійної галузі – міжнародного права прав людини та формування в її структурі інституту права на гуманітарну допомогу.

На сьогодні ООН є Головним джерелом екстреної допомоги та довгострокової співпраці, каталізатором діяльності урядів країн та міжнародних організацій, захисником потерпілого населення у надзвичайних ситуаціях [4].

Резолюція Генеральної асамблеї ООН 2816 (ХХУІ) «Допомога у випадку стихійних лих та інших тяжких становищ» поставила завдання запровадження тісного співробітництва з усіма зацікавленими організаціями та здійснення завчасних заходів з метою надання найефективнішої допомоги З цією метою було намічено мобілізувати, координувати та спрямовувати зусилля з надання допомоги різних структур ООН у відповідь на запит держави, яка зазнала лиха [5].

Структури ООН не тільки надають комплексну гуманітарну допомогу, але і займаються координацією надання такої допомоги міжнародним співтовариством, основи якої були закладені відповідно завдань, поставлених резолюцією 46/182 Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої у 1991 р. [6].

Знаковою подією у формуванні організаційно правих основ надання гуманітарної допомоги було прийняття у 2005 р. «Порядку денного гуманітарної реформи» за ініціативою Координатора надзвичайної допомоги та Міжвідомчого постійного комітету (IASC). Метою реформи в цій сфері є підвищення ефективності гуманітарного реагування через більшу передбачуваність, підзвітність, відповідальність і партнерство [7].

Спроможність реагування на надзвичайні ситуації було посилено на глобальному рівні відповідно до узгодженого розподілу праці. Кластерний підхід був одним із нових елементів [8]. Кластери – це групи гуманітарних організацій, як ООН, так і поза її межами, у кожному з основних секторів гуманітарної діяльності (вода, охорона здоров'я, житло, логістика тощо). Вони призначаються IASC і мають чітку відповідальність Підхід до гуманітарної допомоги був вдосконалений IASC у 2011 р. [9], коли були створені підвалини ефективного управління з метою гуманітарного реагування; стратегічного планування; підзвітності Координатора гуманітарної допомоги; механізмів координації, адаптованих до оперативних вимог. Загалом реформа була спрямована на спрощення процесів і механізмів міжвідомчої взаємодії, а також зміцнення довіри до системи в цілому. Після узгодження Програми трансформацій (Transformative Agenda – TA) було погоджено «Протоколи ТА», які встановлюють параметри для вдосконалення колективних дій у надзвичайних гуманітарних ситуаціях.

Питаннями надання допомоги в кризових ситуаціях займається Програма розвитку ООН (ПРООН) [10], яка діє у тісному партнерстві з структурою ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). Не винятком є і гуманітарна криза в Україні внаслідок агресії РФ. Зусилля спрямовуються не тільки на пом'якшення наслідків

агресії, а і на повоєнне відновлення. Програма розвитку ООН в Україні спрямована на подолання наслідків війни, відновлення та відбудову країни шляхом запровадження Програми з підвищення стійкості та відновлення України, яка співпрацює з інституціями та представниками громадянського суспільства заради зміцнення соціальних зв'язків, дотримання прав людини, забезпечення інклюзивності, захисту та розширення можливостей для всіх людей. ПРООН сприяє відновленню доступу до життєво важливих послуг, надає допомогу переселеним підприємствам з метою відновлення діяльності на новому місці за допомогою оцінки ринку, проектів створення робочих місць, надання грантів та доступу до мереж [11].

Підвалинами допомоги нашій державі є: 1) підтримка реагування на кризу під керівництвом уряду та надання державних послуг; 2) залучення людського капіталу, економічного потенціалу та природних ресурсів України для задоволення нагальних гуманітарних потреб і посилення стійкості, соціального та економічного відновлення; 3) зміцнення інститутів і громадянського суспільства для підтримки соціальної структури, захисту прав людини.

В межах останнього напряму ПРООН опікується питаннями доступності правової допомоги в умовах війни, оскільки з'явилася безліч юридичних питань – щодо статусу внутрішньо переміщених осіб, пошуку зниклих чи вбитих рідних, поновлення втрачених документів, зруйновної чи пошкодженої власності, тощо. З метою оцінки та визначення потреб було запроваджено комплексне дослідження «Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану» [12]. Була дана позитивна оцінка роботі залучених структур, визначені потреби та надані рекомендації, зокрема щодо інформування населення про послуги, проведення навчальних сесій для працівників, розробки планів дій щодо персонального захисту та захисту персональних даних клієнтів на окупованих територіях, щодо дій у випадку виникнення обставин, що загрожують особистій безпеці.

Таким чином, ООН виступає як провідна організація в сфері надання гуманітарної допомоги жертвам кризових ситуацій. Окрім здійснення діяльності з безпосереднього забезпечення нужденних всім необхідним ООН координує таку діяльність з метою підвищення її ефективності. Структури ООН, які задіяні у наданні гуманітарної допомоги, не лишилися осторонь і під час гуманітарної кризи в Україні внаслідок агресії РФ. ООН була запроваджена комплексна Програма з підвищення стійкості та відновлення України, спрямована не тільки на мінімізацію наслідків агресії, але і на майбутнє відновлення та сталий розвиток нашої держави, що передбачає залучення громадянського суспільства, бізнесу, юридичної спільноти.

Список використаних джерел:

1. UN Relief and Rehabilitation Administration: «A New Enterprise Based on Human Brotherhood». URL: https://www.google.com/search?q
2. United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA). URL: https://digitallibrary.un.org/record/209575?ln

3. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf
4. Гогоша О. Гуманітарна складова миротворчих операцій ООН. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2013. Вип. 32. С. 104–108.
5. Assistance in cases of natural disaster and other disaster situations. URL: https://digitallibrary.un.org/record/201561
6. United Nations *General Assembly Resolution 46/182* Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc
7. IASC Transformative Agenda. URL: https://interagencystandingcommittee
8. Cluster Approach (IASC). URL: https://emergency.unhcr.org/coordination
9. Chapeau and Compendium. URL: https://interagencystanding
10. United Nations Development Programme. https://www.undp.org/UNDP
11. UNDP resilience building and recovery programme. URL: https://www.undp.org
12. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. file:///C:/Users/User/Downloads/dostupnist-pravovoyi-dopomogi-n.pdf

Ключові слова: гуманітарна допомога, ООН, ПРООН, IASC, Програма з підвищення стійкості та відновлення України.
Key words: humanitarian aid, UN, UNDP, IASC, Program for increasing the stability and recovery of Ukraine.

ГАЛАТ ВЛАДИСЛАВ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ІСТОТНІ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ВІД КІБЕРАТАК

Сучасні технології кидають нові виклики міжнародному співтовариству, та потреба в кібербезпеці та захист від кібератак є важливою складовою міжнародної безпеки.

Так, як кібератаки стали досить важливим атрибутом, для послаблення життєздатності країни, оскільки майже всі процеси оцифровані, вагоме місце в життєдіяльності та обороноздатності країни займає кіберзахист. Кожна країна шукає способи захисту від кібератак, за допомогою розроблення програмного забезпечення, яке буде захищати всі важливі ресурси країни від проникнення та націлене на знешкодження потенційної небезпеки викрадення інформації та порушення роботи різних систем в країні. Але розробка програмного забезпечення потребує великих фінансових затрат, тому країни, які розвиваються намагаються перейняти досвід розвинених країн і купити в них, вищезгадане програмне забезпечення та удосконалити і пристосувати під особливості та можливості країни, яка купила програмне забезпечення, для захисту від кібератак.

На сьогоднішній день існує багато країн, які виробляють програмне забезпечення для кіберзахисту. Однією з провідних країн-виробників є США. У США розташовуються провідні компанії з кібербезпеки, такі як Symantec, McAfee та Palo Alto Networks, які забезпечують захист від кібератак для багатьох країн, організацій та компаній по всьому світу. Є також країни, які займають вагоме місце в розробленні програмного забезпечення для кіберзахисту. Наприклад, Ізраїльські компанії такі як Check Point, CyberArk та NSO Group, розробляють програмне забезпечення для захисту від кібератак [3].

Кожна країна здійснює обмін даними з партнерами, для безпеки здійснення подібного обміну необхідно в план захисту включити договір про порядок організації обміну електронними даними, в якому відображаються наступні питання:

– розмежування відповідальності суб'єктів, що беруть участь в процесах обміну електронними документами;

– визначення порядку підготовки, оформлення, передачі, прийому, перевірки автентичності та цілісності електронних матеріалів;

– порядок вирішення спорів у разі виникнення конфліктів [1, с. 44].

Для України, як для країни, що розвивається, важливим питанням залишається, які ж саме складності виникають під час купівлі країною програмного забезпечення у міжнародних розробників, так як рівень розробників в Україні хоч і високий, але фінансування та необхідність пришвидшити та удосконалити захист від кібератак в часи збройної агресії проти України та постійних атак на урядові та інші ресурси країни, призводить до необхідності все більше і більше розвивати питання захисту від даного виду атак, змушують владу задумуватись над купівлею такого програмного забезпечення для захисту від кібератак, а також важливе питання посідає, саме дії що можуть призвести до порушення істотних умов договору при купівлі даного програмного забезпечення у міжнародних партнерів та компаній які займаються розробкою вищесказаного заходу захисту. Оскільки програмне забезпечення для захисту від кібератак є досить специфічним об'єктом, і часто використовується для захисту від викрадення важливої для країни інформації, договори прописуються досить детально і нагромаджуються безліччю пунктів, які наголошують умови, невиконання яких може призвести до порушень цього договору, починаючи від можливості удосконалення країною яка купила програмне забезпечення, навчання спеціалістів з використання даного програмного забезпечення, закінчуючи секретними пунктами, які можуть включати стратегічні питання захисту інформації на об'єктах критичної інфраструктури та в військовій сфері.

Найпоширенішими порушеннями, істотних умов міжнародного договору купівлі-продажу програмного забезпечення в сфері захисту від кібератак є:

– недотримання правил, пов'язаних зі зберіганням, передачею та захистом конфіденційної інформації, що може міститься в програмах кіберзахисту. Такі правила можуть бути зазначені в різних документах, зокрема, угодах про нерозголошення між країнами та міжнародними

компаніями, договорах на закупівлю, договорах про перехід прав власності тощо;

– невиконання вимог договору, пов'язаних з безпекою програмного забезпечення, що використовується в обороні. Це може включати в себе відсутність відповідної сертифікації, недостатній захист від вразливостей та інших загроз, а також відсутність механізмів захисту від несанкціонованого доступу до програмного забезпечення;

– крім того, в зв'язку зі специфікою предмету купівлі можуть бути порушені правила, пов'язані із закупівлею програмного забезпечення з певних країн або компаній, які знаходяться під санкціями, що встановлені міжнародними організаціями, що ми можемо бачити зараз на власні очі, коли підсанкційні країни отримують технології, для розробки програм, які можуть порушувати функціонування обороноздатності країни, шляхом відвантаження вірусних програм до системи захисту інших країн.

Отже, при закупівлі програмного забезпечення в сфері кіберзахисту в міжнародних партнерів та міжнародних компаній, покупці повинні брати до увагу кожну дрібницю яка повинна забезпечити цілісність, повноту та правильність договору, та містити тільки ті умови, які під силу виконати як продавець, так і покупець. Оскільки неправильно сформований договір, який містить умови, які заздалегідь неможливо виконати, можуть спричинити великі проблеми в безпекових питаннях країни, нікчемність або недійсність договору за яким відбувається покупка програмного забезпечення та може призвести до репутаційної і грошової відповідальності за невиконання істотних умов договору. Необхідно прописати всі питання, які є важливими для забезпечення максимального функціонування та виконання договору, які встановлені міжнародними договорами та іншими правовими актами, щоб уникнути можливі порушення та забезпечити максимальний рівень захисту від кібератак.

Список використаних джерел:

1. Цензура М. О. (2020). Захист електронних навчально-методичних видань від несанкціонованого доступу. [Кібергігієна. Кібербезпека. Безпека держави. Матеріали наукових семінарів]. Київ, 2020. URL: https://knute.edu.ua/file/MjExMzA=/d8e24930571c0d91476be247343bb902.pdf
2. The Department of Defense Cyber Strategy. URL: https://media.defense.gov/2018/Sep/18/2002041658/-1/-1/1/cyber_strategy_summary_final.pdf
3. Top 20 Cybersecurity Companies To Know in 2023. URL: https://www.esecurityplanet.com/products/top-cybersecurity-companies/ (January 20, 2023).

Ключові слова: кібератака, кіберзахист, міжнародний договір купівлі-продажу, програмне забезпечення.

Key words: cyber attack, cyber defense, international sales contract, software.

ГАЛІМУРКА ПЕТРО ІВАНОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри міжнародного права

ТИМЧАСОВІ ЗАХОДИ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ІМУНІТЕТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Судовий розгляд спору часто потребує велику кількість часу. Як у національному, так і в міжнародному праві однією із цілей позивача, як сторони спору є забезпечення власних прав *pendente lite* [1, p. 7]. Як результат, сторони спору, в тому числі міжнародного, мають право звертатись до суду із клопотанням про призначення тимчасових заходів (заходів забезпечення).

Міжнародний суд ООН (далі – МС ООН), будучи наділеним сторонами Статуту МС ООН супутньою юрисдикцією (англ. – incidental jurisdiction) [2, p. 34] також уповноважений вказувати тимчасові заходи на будь-якій стадії розгляду справи [3, art. 41; 4, art. 73–78].

Ще з часів Постійної палати міжнародного правосуддя питання обов'язковості наказів про тимчасові заходи було неоднозначним [2, p. 29; 5, p. 5]. У 2001 році МС ООН встановив обов'язковість вказаних ним тимчасових заходів [6, para. 109]. Хоча можливість примусу до виконання тимчасових заходів, вказаних МС ООН, в тому числі з боку Ради Безпеки ООН, викликає питання [7, p. 51; 8], як видається, справа *Звинувачення в геноциді* (*Україна проти РФ*) свідчить, що, у випадках військової агресії та вчинення злочинів проти людяності, тимчасові заходи можуть мати ряд юридичних та політичних наслідків.

Так, 16 березня 2022 року МС ООН виніс наказ про тимчасові заходи із вказівкою РФ негайно припинити військові дії, розпочаті 24 лютого 2022 року на території України [9, para 86]. На даний момент у справу вступили 32 держави як треті особи, права чи інтереси яких можуть зазнати впливу внаслідок розгляду справи в порядку пункту 2 статті 63 Статуту МС ООН.

Прямий причинно-наслідковий зв'язок між наказом про тимчасові заходи МС ООН від 16 березня 2022 року та діями інших держав щодо російських активів для забезпечення можливості відшкодування шкоди, навряд чи вдасться встановити. Поряд з цим, саме такі дії держав можуть призводити до реалізації цілей заходів забезпечення, притаманних національному праву, зокрема арешту активів відповідача, що також можна розглядати як контрзаходи у значенні статей 42 та 54 Проекту статей Комісії міжнародного права щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння (далі – Проект) [10]. Так, окремі держави та Європейський Союз звітують про арешт грошових коштів РФ [11; 12; 13]. Враховуючи звичаєвий характер права міжнародної відповідальності держав, законність блокування активів РФ та її громадян не є однозначною, хоча ймовірною, за даних обставин [14, p. 53; 15].

По-перше, держави можуть посилатися на право на колективну самооборону, як це передбачено статтею 51 Статуту ООН. Україна потерпає від невиправданого збройного нападу та закликала міжнародне співтовариство підтримати її самооборону, а також окремо просила запровадити санкції. Заходи, вжиті в порядку самооборони, повинні бути пропорційні їх меті, у даному випадку припиненню війни [15].

По-друге, можливим є посилання на характер *erga omnes* заборони застосування сили (пункт 4 статті 2 Статуту ООН) [15]. Характер *erga omnes* заборони застосування сили, розглянутий МС ООН у справі *Barcelona Traction* [16, para. 33], означає, що порушення прав, що передбачаються договором, вчинене щодо однієї держави вважається порушенням прав будь-якої іншої держави відповідного договору [15]. Цей принцип відображено в підпункті (ii) пункту (b) статті 42 Проекту [10]. Відповідно, держави можуть стверджувати, що вживають контрзаходи без порушень міжнародного права, оскільки правило про заборону застосування сили є зобов'язанням щодо міжнародного співтовариства в цілому, а його порушення «радикальним чином змінює становище всіх інших держав, щодо яких існує зобов'язання, щодо подальшого виконання цього зобов'язання».

Щодо законності подальшої конфіскації цих активів, особливо приватної власності фізичних та юридичних осіб РФ можуть виникати питання, що може означати необхідність законодавчих змін у державах, які арештували активи та ретельного аналізу двосторонніх інвестиційних договорів із РФ, якщо такі укладені, на предмет ризиків міжнародного інвестиційного арбітражу. Іншою стороною законності конфіскації російських активів є юрисдикційні імунітети держав та їх власності, які також носять звичаєвий характер та часто визначаються державами у національному законодавстві по-різному. Невизначеним є питання існування звичаєвої заборони обмеження юрисдикційних імунітетів шляхом конфіскації не на підставі рішення суду, а внаслідок рішень органів виконавчої влади держав. На сьогодні Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності чинності не набрала. Як і у випадку з арештом, обмеження юрисдикційного імунітету у вигляді конфіскації можна розглядати як пропорційний та легітимний контрзахід або акт колективної самооборони у відповідь на російську агресію [14, p. 53-54].

Справа *Звинувачення в геноциді* (*Україна проти РФ*) може слугувати причиною створення нового винятку із правил щодо юрисдикційних імунітетів держав та їх власності, на який можна було б посилатись зокрема (i) коли агресія, за відсутності дій з боку Ради Безпеки ООН через право вето постійного члена була засуджена більшістю членів Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) згідно з процедурою «Єдність заради миру» [14, p. 53-54; 17]; (ii) у випадку невиконання рішень МС ООН або Європейського суду з прав людини, в тому числі про тимчасові заходи, у справі про звинувачення у актах агресії щодо іншої держави чи організації вчинення злочинів проти людяності або масове порушення прав людини.

Такий виняток із суверенного імунітету може бути підтвердженим резолюцією ГА ООН або прийнятим в багатосторонньому договорі чи спільній заяві якомога більшої кількості держав [14, p. 54].

Як підсумок, необхідно зазначити, що одним із багатьох чинників діяльності держав щодо арешту російських активів є наказ МС ООН про тимчасові заходи від 16 березня 2022 року у справі *Звинувачення в геноциді* (*Україна проти РФ*). Вищевказана практика у контексті російської агресії проти України та справи *Звинувачення в геноциді* (*Україна проти РФ*) може свідчити про формування нової звичаєвої норми міжнародного права щодо законності (легітимності) арешту та подальшої конфіскації активів осіб приватного права держави та самої держави, щодо якої винесено наказ про тимчасові заходи МС ООН у справі про звинувачення у актах агресії щодо іншої держави чи організації (підготовці) вчинення геноциду. Така норма, крім іншого, могла б бути зафіксована резолюцією ГА ООН або у багатосторонньому договорі та сприяла б реалізації одночасно забезпечувального та стримуючого ефекту тимчасових заходів у врегулюванні міжнародних спорів.

Список використаних джерел:

1. Dumbauld E. Interim Measures of Protection in International Controversies. The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1932. 204 p.
2. Rosenne Sh. Provisional Measures in International Law: The International Court of Justice and the International Tribunal for the Law of the Sea. New York : Oxford University Press, 2004. 241 p.
3. Statute of the International Court of Justice. URL: https://www.icj-cij.org/statute (дата звернення: 20.04.2023).
4. Rules of the International Court of Justice. URL: https://www.icj-cij.org/rules (дата звернення: 20.04.2023).
5. Harnrnarskjöld A. Quelques aspects de la question des mesures conservatoires en droit international positif. *Heidelberg Journal of International Law*. 1935. Vol. 5. P. 5–33.
6. Judgment of 27 June 2001 in LaGrand (Germany v. United States of America). URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
7. Mendelson M. State Responsibility for Breach of Interim Protection Orders of the International Court of Justice. *Issues of State Responsibility before International Judicial Institutions* / M. Fitzmaurice, D. Sarooshi (eds.). Oxford : Hart Publishing, 2004. P. 35–53.
8. International Court of Justice preliminary decision in Ukraine v Russia (2022) (review by the European Parliament). URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729350/EPRS_ATA(2022)729350_EN.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
9. Order of 16 March 2022 on Request for the indication of provisional measures in Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
10. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

11. Statement by European Commission President von der Leyen on Russian accountability and the use of Russian frozen assets on 30 November 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7307 (дата звернення: 20.04.2023).
12. Russia's War on Ukraine: Financial and Trade Sanctions. URL: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12062 (дата звернення: 20.04.2023).
13. Update statement on the reporting of frozen assets under the Special Economic Measures Act – Russia Regulations. URL: https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/news/2022/update-the-reporting-frozen-assets-the-special-economic-measures-act-russia-regulations-0 (дата звернення: 20.04.2023).
14. The World Refugee & Migration Council Research paper on Frozen Russian Assets and the Reconstruction of Ukraine: Legal Options (July 2022). URL: https://www.wrmcouncil.org/wp-content/uploads/2022/07/Frozen-Russian-Assets-Ukraine-Legal-Options-Report-WRMC-July2022.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
15. Goldmann M. Hot War and Cold Freezes: Targeting Russian Central Bank Assets (February 2022). URL: https://verfassungsblog.de/hot-war-and-cold-freezes/ (дата звернення: 20.04.2023).
16. Judgment of 5 February 1970 in Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962). URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
17. United Nations General Assembly Resolution 377-A. URL: https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf (дата звернення: 20.04.2023).

Ключові слова: тимчасові заходи, агресія, відповідальність держав, юрисдикційні імунітети, контрзаходи, конфіскація.

Key words: provisional measures, aggression, state responsibility, jurisdictional immunities, countermeasures, confiscation.

ГРОМЛЮК АЛІНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЄСПЛ ЗА СКАРГАМИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права [1].

Європейська конвенція однаково захищає права власності як фізичних, так і юридичних осіб. Однак ця вимога часто нівелюється в українському законодавстві. Крім того, фактично склалася

конкуренція між цими нормами при застосуванні Цивільного кодексу (майнові права фізичних осіб) та Господарського кодексу (майнові права переважно юридичних осіб).

З практики Європейського суду з прав людини розуміється, що встановлення державою певних заборон щодо здійснення права власності чи, наприклад, застосування державою заходів безпеки з метою отримання сплату податків слід розглядати як факти втручання держави у мирне володіння власністю. Важливо, щоб такі факти були досліджені на предмет їх правового застосування з урахуванням вимог законності, доцільності та пропорційності.

Особливості розгляду справ про порушення права власності проявляються у питанні визначення поняття «власність» відповідно до Конвенції.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, в контексті Європейської конвенції, можна зробити висновок, що поняття « власність» та «майно» постійно розширюються. Позиція Європейського Суду виділяє, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї є автономним явищем і має незалежне від національного розуміння тлумачення [2].

Таким чином, відповідно до Конвенції, майно, крім рухомих і нерухомих речей, також включає:

– позови про відшкодування збитків згідно з національним законодавством;
– право на пенсію;
– акції компанії;
– економічні інтереси, пов'язані з управлінням бізнесом (ділова репутація, нематеріальні активи тощо);
– правові розрахунки щодо настання певних обставин;
– рішення арбітражного органу у зв'язку з певним спором.

Наприклад, у справі «Півень проти України» заявник скаржиться на те, що рішенням Конотопського міського суду від 1 квітня 1998 року та 4 березня 1999 року державна установа зобов'язана виплатити заявнику надбавки за вислугу років та допомогу на оздоровлення, які не були виконані. Європейський суд вважає, що ці рішення стали остаточними та такими, що підлягають виконанню, і, отже, створили право позову, яке може бути застосоване відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини. Невиконання цих рішень для заявниці становить втручання в її право власності, яке захищається зазначеною статтею Протоколу до Конвенції про захист прав людини.

Важливо підкреслити, що згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три чіткі норми, які встановлюють принцип мирного володіння майном, умови позбавлення такого права та визнання права держави здійснювати контроль за використанням власності в загальних інтересах.

Європейський суд зазначає, що в період з квітня 1998 року по березень 2001 року заявник не мав можливості скористатися правом на надбавку за вислугу років та охорону здоров'я. Проте з 5 березня 2001 року право власності заявника регулювалося двома судовими

рішеннями, якими було відстрочено виконання рішень від 1 квітня 1998 року та 4 березня 1999 року.

Європейський суд зазначає, що відстрочка виконання рішення не мала чіткого терміну і рішення залишалося невиконаним тривалий час. Очевидно, що цю ситуацію важко узгодити з вимогою передбачуваності, законності чи служіння законній меті, зазначеними у статті 1 Першого протоколу.

Європейський суд вважає, що було порушено справедливий баланс між вимогами загального інтересу та правом заявниці на її власність.

Розуміння статті 1 Першого протоколу до Конвенції базується на принципі справедливого балансу між інтересами держави, які пов'язані з необхідністю втручання у право власності, та інтересами сторони, чиє право зазнало втручання. Цей принцип передбачає раціональне співвідношення між метою, яку необхідно досягти, і засобами, за допомогою яких вона досягається.

Саме дотримання принципу пропорційності вимагає досягнення справедливого балансу між загальними інтересами всього суспільства та вимогами захисту фундаменту.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 р. URL: http://www.echr.coe.int/ Documents/Convention_UKR.pdf
2. Комаров В. В. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і практика судочинства / В. В. Комаров // Проблеми теорії та практики цивільного судочинства / за заг. ред. В. В. Комарова. – Харків : Харків юридичний, 2008. С. 13–38.
3. Дрогозюк К. Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 2. С. 58–63.
4. Фулей Т. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. Київ, 2015. 208 с.

Ключові слова: захист прав людини, практика Європейського суду, власність, майно, право власності.

Key words: protection of human rights, practice of the European Court, property, property, ownership.

ДЖЕВАГА-ТРЕТЬЯКОВА СВІТЛАНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕСІЇ

Концесія має багатовікову історію становлення та розвитку як щодо її правової форми (акт публічної влади, договір, певний дозвіл) так і предмету концесійних правовідносин (природні ресурси, зокрема

надра, об'єкти інфраструктури державної та комунальної форми власності тощо). Держави досить часто делегували право управління своєю власністю різним суб'єктам господарської діяльності, залишаючись при цьому обов'язковою стороною концесійного договору.

Практика передачі у користування приватним суб'єктам об'єктів публічної власності була відома ще у Стародавньому Римі. Разом із тим ці відносини мали характер адміністративного розпорядження. Подальший розвиток концесійних відносин відбувався у Середньовіччі: в той час концесії були яскравим прикладом тісного зв'язку між правом і економічною політикою [1, с. 6]. Проте необхідно зауважити, що у Середні віки концесії переважно застосовувалися щодо оплатного використання природних ресурсів, зокрема надр, що обумовило виникнення поняття «гірнича регалія». Поняття «регалія» в загальному розумінні (лат. regalis – те, що належить монарху), як відомо, означає монопольне особисте право на отримання певного доходу. Тому під терміном «гірнича регалія» розуміли виключне право власності монарха на надра в межах його держави та право на отримання певної плати або відомого відсотка від прибутку, який отримували користувачі його надр за умови видобування корисних копалин.

Таким чином, в цей період концесії мали односторонній (не договірний) характер та були результатом прояву волі лише монарха, мали силу закону і надавалися за актами публічної влади (зокрема жалуваними грамотами), а тому відносини концесіонера і концесієдавця будувались на основі чіткої субординації (підпорядкування). Концесіонер мав право проявити свою волю лише в рамках згоди чи незгоди із запропонованими умовами гірничої концесії, тобто прийняти концесію, як благо в цілому чи відмовитись від неї взагалі.

Новий поштовх концесійна діяльність отримала у XIX столітті, в період інтенсивного розвитку промисловості і техніки, з появою нових підприємств, які з економічних міркувань недоцільно було передавати у приватну власність та створенням об'єктів суспільного значення, життєво необхідних для населення (наприклад, об'єктів інфраструктури населених пунктів). У зазначений період поширюється практика укладання концесійних договорів не лише відносно готових функціонуючих об'єктів, а й під створення нових. Історія розвитку концесійних відносин у різних країнах свідчить про те, що концесії навіть виконували функцію засобу державного регулювання господарської діяльності. Саме на такому значенні концесій акцентує увагу Л. Коритко, аналізуючи особливості організації господарювання за часів Австро-Угорщини. Дослідник підкреслює, що концесія регулювалася Промисловим законом від 20.12.1859 р., у якому вказувалися види господарської діяльності, що могли здійснюватися вільно, без обмежень, та ті, які потребували певного дозволу (концесії) [2, с. 143].

У Франції концесійна практика налічує декілька століть. Ще 1882 року був укладений контракт муніципальної влади на 15 років з братами Перрьє, які зобов'язалися постачати воду до Парижа. Нині близько 70 % населення французької столиці забезпечують водою приватні фірми на умовах концесії.

Два, мабуть, найвідоміших концесійних проекти Європи – це тунель під протокою Ла-Манш, що поєднує Францію з Великобританією, та Ейфелева вежа. Майже всі знають, що побудована вона була як тимчасова споруда до Всесвітньої виставки, проте найцікавішим є питання: на яких саме умовах.

У 1887 році Ейфель, проект якого переміг на конкурсі, держава та муніципалітет Парижа підписали договір, згідно з яким Ейфелю надавалася в особисте користування експлуатаційна оренда вежі строком на 25 років. Також передбачалася виплата грошової субсидії в розмірі 1,5 млн золотих франків, що склала 25 % всіх витрат на будівництво вежі. Аби побудувати вежу, Ейфель створив акціонерне товариство зі статутним фондом 5 млн франків. Половина цієї суми – кошти, внесені трьома банками, друга половина – особисті кошти самого Ейфеля (у тому числі й субсидія). Підсумковий бюджет будівництва склав 7,8 млн франків. Вежа окупилася лише за період роботи виставки, а її подальша експлуатація виявилася вельми прибутковим [3, с. 109].

Міжнародні концесії в першій половині минулого століття використовувалися капіталістичними державами для забезпечення себе нафтою і збереження економічного впливу в країнах, що розвивалися. Концесії в Катарі, Кувейті, Омані і в низці інших країн поширювалися на всю територію держави. Компанія «Бахрейн петролеум компані» отримала концесію на 91 рік, «Кувейт ойл компані» – на 92 роки [4, с. 74]. Північноафриканські і близькосхідні концесії надавали Заходу право на видобуток, переробку і збут нафти, будівництво нафтопроводів і портів. Концесії стали одним з основних інструментом продовження колоніальної політики. Нині в Європі і Америці концесіонерами в більшості своїй є великі монополії всередині країни.

В умовах постійного пошуку джерел фінансування галузей народного господарства, законодавче запровадження наприкінці досвіду минулих років, інституту концесій (лат. concessio – дозвіл, поступка) є однією з найбільш вдалих спроб у майбутньому відновити та значною мірою пожвавити нормальний інвестиційний процес, що матиме позитивний вплив на економіку. Це допоможе залучити додаткові кошти у вигляді приватного капіталу на вирішення низки проблем державного значення.

Світовий досвід концесій підтверджує ефективність вказаного інструменту як форми фінансування розвитку державного сектора економіки за рахунок недержавних коштів. Водночас, концесійні відносини постійно оновлюються та еволюціонують, характеризуються вираженою специфікою форм реалізації концесійних проектів залежно від галузей економіки, організаційних аспектів державного регулювання концесій. Проте, концесія як вид державно-приватного партнерства не реалізується належним чином в українських умовах. Досі наша країна реалізує свої можливості в даній галузі не на повну. Саме тому, потребує подальшого розвитку вивчення питань формування і розвитку механізму управління концесіями в різних секторах економіки, історичних тенденцій впровадження концесій з метою створення організаційно-економічних умов активізації концесійної діяльності в економіці України після закінчення війни.

Список використаних джерел:

1. Медведєва О. А. Концесія як правова форма використання державного майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. А. Медведєва ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 17 с.
2. Коритко Л. Я. Правове регулювання діяльності торговельних суб'єктів господарювання Східної Галичини та Буковини у складі Австро-Угорщини / Л. Я. Коритко // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 142–147.
3. Палаженко К. С., Цимбаленко Я. Ю. Узагальнення історичного досвіду становлення та розвитку державно-приватного партнерства. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 4. С. 107–111.
4. Gibson M. W. British strategy and oil, 1914–1923. PhD thesis University of Glasgow. – 2012. – 252 p.

Ключові слова: концесії, державно-приватне партнерство, механізм державно-приватного партнерства, концесійні проекти, концесіонер, концесіодавець, інвестиції, довгострокові інвестиції.

Key words: concessions, public-private partnership, mechanism of publicprivate partnership, concession projects, concessionaire, concession-giver, investments, long-term investments.

ДИМОВ КИРИЛО БОРИСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТЛО БІЖЕНЦІВ ТА ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ ВНАСЛІДОК МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Як відомо, тисячі громадян були вимушено переміщені в межах території України, тікаючи від збройного конфлікту та його наслідків. Одним з найголовніших чинників такого переміщення була втрата або потенційна втрата житла цими особами. Кількість громадян, які втратили житло та вимушено переселилися зі своїх домівок, збільшилась до мільйонів після ескалації збройного конфлікту та введення регулярних військ російської федерації на територію України у 2022 році. За даними дослідження Київської школи економіки за рік з початку російського агресії 24 лютого 2022 року загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад $143,8 млрд (за вартістю заміщення). Найбільша частка у загальному обсязі прямих втрат належить житловим будівлям (37,3 % або $53,6 млрд) [5].

Світова спільнота, а також законодавчі влади різних країн були поставлені перед викликами прийняття додаткового законодавства

та розробки ефективних міжнародно-правових механізмів стосовно біженців та вимушених мігрантів, зокрема, законодавства стосовно забезпечення права на житло, адже наразі констатуємо початок міграційної кризи саме з того часу. Більш того, нагальним також стало питання мігрантів на території країн Європейського Союзу та Північної Америки, адже цим країнам довелося вдосконалювати власне законодавство, щоб адаптуватися до напливу людей з України, яке б відповідало положенням міжнародних договорів та конвенцій.

Так, наприклад, одна з країн, яка прийняла найбільшу кількість українських біженців та осіб, які звернулися за тимчасовим захистом – це Польща. Інформаційне видання «Ukrainian in Poland» зазначає, що починаючи з 16 березня 2022 року, у всіх осіб, які прибувають з України, з'явилась можливість подати заяву на отримання польського ідентифікаційного коду PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności) він складається з одинадцяти цифр і використовується у «Загальній електронній системі обліку населення» з 1979 року. Цей документ надає українцям в Польщі право скористатися рядом можливостей для забезпечення більш комфортного перебування на території цієї країни, серед них і доступ до житла. Тож громадяни України, які з початком повномасштабної російської агресії в'їхали до Польщі та наразі орендують або планують орендувати житло, можуть скористатися спеціальною програмою фінансової підтримки, яку держава надає для тих родин, які не мають коштів на утримання орендованої (або власної) нерухомості. Йдеться про допомогу на житло, відому полякам як «додатек мешканінови» (dodatek mieszkaniowy) [2].

Дослідження прийнятих нормативно-правових актів та розроблених міжнародно-правових механізмів за останній рік дає відповідь на питання яким чином здійснювався розвиток національного законодавства різних країн, які стали притулком для хвиль біженців протягом міграційної кризи, викликаної міжнародним збройним конфліктом між російською федерацією та Україною, зокрема, законодавства стосовно забезпечення прав на житло біженців та внутрішньо переміщених осіб відповідно до міжнародних нормативно-правових актів, зокрема Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, Конвенції про статус біженців тощо. Відомо, що один з найвищих органів Європейського Союзу – Рада ЄС на засіданні в Брюсселі 4 березня 2022 року, проголосувала за застосування Директиви від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЕС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків. Цей документ вводить в дію спрощений механізм, який був розроблений ще в далекому 2001 році, проте є надзвичайно актуальним зараз і є набагато швидшим та ефективнішим, ніж, наприклад, набуття статусу біженця в деяких аспектах. Одним з прав, які надаються Директивою, є право на забезпечення житлом (заселення у центр для переміщених осіб чи надання засобів для проживання). Механізм забезпечення житлом залежить від законодавства кожної конкретної країни ЄС, яка приймає осіб з України [1].

З моменту збройної агресії РФ та ескалації міжнародного збройного конфлікту в Україні пройшло більше року, проте національні та міжнародні програми продовжують діяти та подовжують свою дію на роки вперед, адже міграційна криза та проблема відсутності житла і нормальних умов на окупованих чи деокупованих територіях нікуди не зникла. Так, наприклад, Гельсінський комітет в Угорщині, який надає безкоштовну юридичну допомогу біженцям та особам, що отримали статус тимчасового захисту, на своєму офіційному сайті оголосив, що термін дії карток тимчасового захисту (menedékes) автоматично подовжується до 4 березня 2024 року. Це означає, що особи зі статусом тимчасового захисту (menedékes) все ще зможуть легально перебувати в Угорщині, працювати, орендувати квартиру, ходити до школи та мати доступ до медичного обслуговування. Незважаючи на те, що картки вказують іншу дату, вони залишатимуться дійсними згідно із законом відповідно до розділу 5 (3) Урядової постанови 86/2022 (III. 7), що набуває чинності з 1 березня 2023 року. Тому міграційна служба Угорщини не випускатиме нові картки, оскільки в цьому немає потреби [4].

Окрім національного законодавства країн до нових проблем у галузі міграційного права повинно адаптуватися також і сучасне міжнародне право. Розглядаючи, зокрема, розвиток нормативно-правової бази, прийнятої Парламентською асамблеєю Ради Європи (далі – ПАРЄ), слід відзначити важливість доповіді Андре Валліні, одного з представників Франції в ПАРЄ: «Як правильно використовувати конфісковані активи злочинного походження?», а також резолюції, яка була прийнята на її основі. Так, офіційний сайт ПАРЄ зазначає, що держави-члени Ради Європи повинні «визначити і заморозити» якомога більше активів російських громадян і державних підприємств, які підпадають під цілеспрямовані санкції за їхню відповідальність в агресивній війні, розпочатій проти України з боку російської федерації. На думку парламентарів, уряди повинні передбачити використання відповідних активів, зокрема будинків і квартир, для прийому українських біженців. За словами Асамблеї, російська федерація буде зобов'язана відшкодувати Україні збитки, завдані її агресивною війною, що відкриє шлях для «використання цих активів для часткового погашення фінансового боргу» російської федерації перед Україною [3].

ПАРЄ не зупинилась лише на ухваленні резолюції стосовно конфіскації майна громадян рф. Держави-члени Асамблеї наразі прийняли ще декілька документів, серед яких резолюція «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії російської федерації проти України», яка зазначає, що Асамблея повторила заклик до всіх держав-членів Ради Європи «створити міжнародний механізм компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків, у співпраці з українською владою, зважаючи на перевагу Ради Європи завдяки досвіду, набутому Європейським судом з прав людини та Комітетом міністрів в оцінці та виконанні вимог щодо справедливого відшкодування за серйозні порушення прав людини, а Організація має відігравати провідну роль у створенні та управлінні майбутнім механізмом» [6].

Незважаючи на складнощі та бюрократію з боку національних державних органів та міжнародних організацій, процес вдосконалення правової бази з питань забезпечення права на житло для біженців та вимушених мігрантів, повільними, але впевненими кроками відбувається. В цьому активно беруть участь представники авторитетних міжнародних організацій, таких, як ПАРЄ, Гельсінські комітети в різних країнах, органів Організації Об'єднаних Націй тощо, які пропонують нові способи забезпечення житлом, відшкодування збитків як фізичним особам, так і державі Україна, тож є впевненість, що до кінця міжнародного збройного конфлікту в Україні, а також певний час після його закінчення, міжнародна спільнота об'єднається та запропонує дійсно ефективні способи вирішення проблеми захисту права на житло мігрантів з України.

Список використаних джерел:

1. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj
2. Dodatek mieszkaniowy: фінансова допомога на оренду житла для українців в Польщі. Ukrainian in Poland. URL: https://www.ukrainianinpoland.pl/uk/ukrainians-in-poland-can-receive-financial-assistance-for-rental-housing-uk/
3. Houses and apartments confiscated from Russian citizens and state enterprises subject to targeted sanctions should house refugees. URL: https://pace.coe.int/en/news/8694/houses-and-apartments-confiscated-from-russian-citizens-and-state-enterprises-subject-to-targeted-sanctions-should-house-refugees
4. Information and legal assistance for refugees from Ukraine. Hungarian Helsinki Committee. URL: https://helsinki.hu/en/ukr/
5. Київська школа економіки. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
6. ПАРЄ визначила, яким має бути майбутній механізм компенсації збитків Україні. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3659873-pare-viznacila-akim-mae-buti-majbutnij-mehanizm-kompensacii-zbitkiv-ukraini.html

Ключові слова: біженці, вимушені мігранти, право на житло, ПАСЄ, тимчасовий захист.

Key words: refugees, forced migrants, right to housing, The PACE, temporary protection.

ЖАКУН МАРГАРИТА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

ЗАХИСТ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

В сучасних умовах економічної нестабільності в Україні, основною причиною якої є повномасштабна війна, особливої уваги набуває пошук шляхів підтримання та навіть зростання вітчизняної економіки. Україна потребує залучення значних обсягів іноземних інвестицій з метою забезпечення економічного розвитку та стабільності, підвищення рівня життя населення, стимулювання конкуренції та розвитку бізнесу, нарощення обсягів виробництва та модернізації чинних підприємств, що, в свою чергу підвищить ресурсоспроможність в оборонній сфері.

Особливості інвестиційного клімату в Україні стали предметом дослідження багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема таких вчених, як Н. В. Рагуліна [1], В. Войтко, І. В. Демішев, І. М. Крупка, Г. М. Пурій [2], Є. О. Ланченко, Г. І. Стахів, М. В. Тимоць та ін.

Під поняттям «інвестиційний клімат» слід розуміти сукупність факторів (економічних, політичних, правових, соціальних, географічних та ін.), які забезпечують умови та сприяють здійсненню інвестиційної діяльності в певній країні.

При дослідженні інвестиційного клімату в Україні слід розглянути чинники, які безпосередньо впливають на його формування:

1. Нормативно-правове забезпечення. Наявність стабільного законодавства, щодо регулювання режиму здійснення іноземного інвестування, а також наявність в ньому чітко-окресленого механізму провадження та реалізації підприємницької діяльності та гарантій безпеки для іноземних інвесторів створює сприятливе середовище для інвестування.

2. Податкова система. В межах цього чинника можна виділити наявність податкових пільг для окремих типів інвесторів або видів інвестицій, застосування податкових стимулів для активізації інвестиційної діяльності в країні, а також встановлення оптимального та обґрунтованого рівня оподаткування підприємницької діяльності в країні.

3. Політична стабільність, яка повинна мінімізувати протиріччя між законодавчими, виконавчими та судовими органами влади в країні, даний чинник також передбачає постійну оптимізацію та вдосконалення законодавства, особливо, в умовах отримання Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

4. Економічний розвиток. Для залучення широкого кола іноземних інвестицій важливе значення наявність модернізованих технологій виробництва, кількість та якість трудових ресурсів та матеріально-технічної бази, високий рівень розвитку інфраструктури підприємств тощо.

5. Тіньова економіка та корупція. Наявність даного чинника негативно впливає на інвестиційну привабливість країни загалом, тому необхідним є вжиття всіх заходів для його усунення.

Законом України «Про режим іноземного інвестування» для іноземного інвестора встановлено національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, тобто рівні умови діяльності з вітчизняним інвестором. Іноземним інвесторам даються державні гарантії захисту їх капіталовкладень [3].

Проаналізувавши динаміку надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку України впродовж 2015–2022 рр. можемо визначити три найнижчі показники інвестування в 2015 році (через економічну кризу, спричинену веденням воєнних дій на сході України та анексією півострова Крим), в 2020 році (через економічну кризу у світі, спричинену коронавірусом) та у 2022 році (що є наслідком початком повномасштабної війни на території України). Серед причин зниження обсягу іноземних інвестицій можемо виділити: високий рівень корупції в країні, нестабільність національної валюти та низький рівень довіри іноземних інвесторів до судової системи України, що в свою чергу, ставить під ризик захист порушених прав та гарантій інвесторів.

Україна – не перша країна, яка стикається з проблемою залучення іноземних інвесторів та надання гарантій безпеки для інвестицій в умовах воєнного стану. І світ вже має механізм для її вирішення. Як свідчить міжнародний досвід, уряди багатьох країн забезпечують страхування інвестицій від воєнних ризиків через спеціалізовані установи.

Найвідоміша така установа – це Багатостороннє агентство гарантій інвестицій (MIGA), яке є підрозділом Групи Світового банку. Агентство сприяє прямим інвестиціям у країни, що розвиваються, страхуючи інвесторів від некомерційних ризиків. До таких ризиків відносяться експропріація, війна або громадянські заворушення. MIGA підтримує інвестиції в інфраструктуру, енергетику, телекомунікації та виробництво. Станом на 2021 рік її загальний страховий портфель складав приблизно $12,3 млрд у понад 160 країнах.

У США державне страхування інвестицій забезпечує Американська міжнародна фінансова корпорація розвитку (DFC). До 2018 року вона називалась Корпорація закордонних приватних інвестицій (OPIC). Це самоокупна державна агенція США, яка допомагає американським компаніям інвестувати в країни, що розвиваються. OPIC була заснована в 1971 році. Її ключовою функцією було страхування політичних ризиків для американських інвесторів в країнах з підвищеними політичними ризиками.

Страхування інвестицій від воєнних ризиків доступне в багатьох інших країнах світу. Воно має місце у Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Канаді, Австралії, Ізраїлі тощо. В цих країнах держустанови, що забезпечують страхування, як правило, пов'язані з міністерством фінансів або є спеціально створеними незалежними організаціями.

Окремо слід відзначити Ізраїль. Уряд цієї країни задекларував, що конфлікти не мають ставати на заваді економічному розвитку. Саме

економіка допомагає успішно захищатися від ворогів. З 1947 року в Ізраїлі функціонує програма Terrorism risk insurance programme. Ця програма підтримується урядом і призначена для надання страхового покриття збитків, понесених підприємствами та домогосподарствами внаслідок тероризму.

У сфері страхування інвестицій від некомерційних ризиків вирішальну роль відіграють експортно-кредитні агентства (ЕКА). Наприклад, у всіх країнах великої сімки послуги страхування інвестицій надають саме ЕКА.

Отже, інвестиційна діяльність дозволяє здійснювати прогресивні структурні зрушення в економіці, оновлювати її реальний сектор, підвищувати конкурентоспроможність та загалом забезпечувати соціально-економічний розвиток держави. Тому, усунення чинників, які призводять до зменшення кількості іноземних інвестицій та негативно впливають на довіру інвесторів є вкрай важливим кроком для підтримки економіки України.

Разом з тим, вважаємо, що дуже позитивним чинником впливу на рівень інвестиційної привабливості в Україні є одержання нашою країною статуса кандидата у члени Європейського Союзу. Вважаємо, що такий статус дозволить Україні збільшити обсяг іноземних інвестицій в країну шляхом розширення ринків збуту та встановлення надійних логістичних шляхів постачання продукції; зростання обсягів інвестицій у забезпечення кібербезпеки та енергетичної безпеки відповідно до вимог ЄС; можливості реалізації Зеленого курсу ЄС, підвищення інноваційності підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Рагуліна Н. В. Інвестиційний клімат та методи покращення інвестиційного потенціалу на пост-конфліктних територіях України. Ефективна економіка. 2017. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6005
2. Пурій Г. М. Сучасний стан та основні тенденції залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. Гроші, фінанси і кредит. 2020. Вип. 44. С. 199–203.
3. Про іноземне інвестування : Закон України № 93/96-ВР від 19.03.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws
4. Wagner, Daniel, and Dante Disparte. Managing Country Risk: A Practitioner's Guide to Effective Cross-Border Risk Analysis. Gower Publishing, 2012. С. 277.
5. Grath, Anders. The Handbook of International Trade and Finance: The Complete Guide to Risk Management, International Payments and Currency Management, Bonds and Guarantees, Credit Insurance and Trade Finance. Kogan Page Publishers, 2014. С. 288.

Ключові слова: інвестиції, іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, стратегії захисту інвестицій, захист інвестицій в умовах війни, страхування інвестицій, міжнародний досвід захисту інвестицій.

Key words: investments, foreign investments, investment climate, strategies of investment protection, protection of investments in war, insurance of investment, international practice of investment protection.

МАНУЇЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

РУДЕЦЬКА ПОЛІНА АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач вищої освіти,
лаборант кафедри міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВИ ЗА ВЧИНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Історія свідчить, про те що сотні тисяч людей стають жертвами найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних навіть у мирний час, а також в період збройних конфліктів. Саме така злочинність становить загрозу міжнародному миру і безпеці, підриває основи міжнародних відносин.

На нашу думку, досить часто такі злочини вчиняються особами, що наділені владними повноваженнями та користуються імунітетами та користуються імунітетами від відповідальності. Це дає можливість у своїй країні уникати кримінальної відповідальності за вчинення злочинних дій.

Враховуючи історичний аспект, Версальський мирний договір містив спеціальний розділ про відповідальність (ст. 227–230), і імператор Вільгельм І звинувачувався «у найвищій образі міжнародної моралі і священної сили договорів» [2]. Постанови Версальського договору суттєво вплинули на формування наукової доктрини відповідальності у міжнародному праві хоча й не були реалізована. Переломним моментом у історії становлення і визнання за фізичною особою статусу суб'єкта міжнародного права стали Нюрнберзький і Токійські трибунали. Нюрнберзький трибунал став по суті першим судом, який визнавав суб'єктом міжнародного злочину, ввів індивідуальну відповідальність фізичної особи за скоєний злочин.

Важливим кроком у формуванні інституту фізичної особи за злочини проти миру і безпеки людства стало обґрунтування системи галузевих принципів міжнародного кримінального права: індивідуальної відповідальності фізичних осіб, неприпустимість посилань на офіційний статус або наказ (nullum crimen sine lege; nullum poena sine lege; ne bis in idem) [3].

За вчинення міжнародного злочину посадові особи держави можуть бути притягнуті до міжнародної кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим було створено Міжнародний кримінальний суд (МКС) з метою притягнення до відповідальності тих, хто вчинив міжнародний злочин, таких як військові злочини, злочини проти людяності та злочини проти миру.

Посадові особи держави можуть бути притягнуті до відповідальності за вчинення міжнародного злочину, якщо вони були відповідальні за дії, що призвели до вчинення злочину, або якщо вони не прийняли необхідних заходів для запобігання його вчиненню. При цьому, посадові особи держави можуть бути притягнуті до відповідальності як за пряме, так і за дотичне вчинення міжнародного злочину.

Одним з прикладів, коли посадові особи держави були притягнуті до міжнародної кримінальної відповідальності, є справа проти боснійського серба Радована Караджича. Він був засуджений до 40 років позбавлення волі за вчинення військових злочинів, злочинів проти людяності та злочинів проти миру в Боснії та Герцеговині в 1992–1995 роках. Цей приклад показує, що навіть найвищі посадові особи можуть бути притягнуті до відповідальності за вчинення міжнародного злочину.

Судовий процес над Слободаном Мілошевичем є одним з найбільш відомих та важливих судових процесів у міжнародному праві, в якому було продемонстровано визнання пріоритету над ним, в якому було показано визнання пріоритету переслідування міжнародних злочинів над інститутом міжнародних імунітетів колишніх держав. С. Мілошевич був президентом Югославії, і його звинувачували у вчиненні військових злочинів та злочинів проти людяності під час війни в Боснії та Герцеговині в 1990-х роках. Зокрема, його звинувачували у вбивстві тисяч мусульман у Сребрениці та інших містах Боснії. У 2000 році було підписано обвинувальний висновок, щодо С. Мілошевича який на той час обіймавпосаду президента [6, p. 665]. Багато юристів-міжнародників дійшли до висновку, що це був перший прецедент, коли кримінальне переслідування почалося всупереч дії імунітетів за міжнародним правом [7, p. 52]. Судовий процес над Мілошевичем був важливим етапом в боротьбі проти військових злочинів та злочинів проти людяності. Він показав, що навіть найвищі посадові особи не можуть уникнути відповідальності за свої дії. Крім того, цей процес надав жертвам війни можливість висловлювати свої скарги та отримувати справедливість. У підсумку, судовий процес над Слободаном Мілошевичем був важливим етапом в боротьбі проти військових злочинів та злочинів проти людяності. Він показав, що всі є підатними до відповідальності за свої дії, навіть коли вони вчинені в позиції влади.

Яскравим прикладом для сьогодення та складним питанням – притягнення до відповідальності Президента росії, оскільки він користується імунітетом як глава держави. Однак, багато експертів вважають, що дії, зокрема анексія Криму, втручання в справи України та злочини проти людства в Сирії, можуть бути кваліфіковані як злочини проти миру, злочини проти людства та військові злочини.

Згідно зі Статутом Міжнародного кримінального суду, який був прийнятий на Римській конференції у 1998 році [див.: 4], кваліфікація злочинів проти миру, злочинів проти людства та військових злочинів є підставою для притягнення до відповідальності осіб, в тому числі державних діячів, за їхні дії або бездіяльність.

Однак, росія не ратифікувала Статут Міжнародного кримінального суду (далі МКС), тому суд не має юрисдикції над даною державою. Альтернативним рішенням передати справу до МКС є рішення, яке буде ухвалене Радою Безпеки ООН, однак цей спосіб не буде дієвим, оскільки росія володіє у ньому правом veto. Крім цього, існують інші міжнародні механізми, такі як звернення до Європейського Суду з прав людини, створення Незалежної міжнародної комісії ООН із розслідування злочинів та створення окремого органу – Міжнародного трибуналу (який розглядатиме справи проти керівництва,обвинуваченого в агресії проти України). Проте, ефективність таких механізмів залежить від політичної волі країн та їхніх відносин з міжнародними судами та трибуналами.

Отже, притягнення президента росії до відповідальності за його дії може бути складним питанням, однак, міжнародна спільнота продовжує працювати над забезпеченням відповідальності за злочини проти миру, злочини проти людства та військові злочини.

В даний час в міжнародних відносинах затвердився принцип, за яким дія імунітетів вищих посадових осіб держави не перешкоджає притягненню їх до індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини [5, с. 45]. Розуміємо, що такий принцип, у відповідності до міжнародних зобов'язань повинен бути відтворений у їх національному праві.

Висновок Конституційного суду України: «недоторканість певної категорії осіб – це не їх привілей; вона пов'язана із виконанням ними важливих державних функцій, а тому, відповідно до Конституції України і міжнародно-правових зобов'язань України, суддів передбачає лише спеціальні умови притягнення їх до кримінальної відповідальності» [1].

Аналізуючи все вище сказане можна стверджувати, що на сьогодні, країна повинна гарантувати особам, які користуються правом недоторканості, можливість бути притягненим до кримінальної відповідальності законом, узгодженим з міжнародно-правовим зобов'язанням.

Список використаних джерел:

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському статуту Міжнародного кримінального суду (справа про римський статут). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text
2. Волощук О. Т., Юрчишин В. М. Основні етапи становлення та розвитку індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. №. С. 119–127.
3. Проект кодекса злочинів проти миру і безпеки людства. URL: http://www/un./org-ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_offences.Shtm
4. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 20.04.2023).
5. Русинова В. Н. Міжнародний імунітет високо поставлених посадових осіб і кримінальне переслідування міжнародних злочинів. Міжнародне публічне та приватне право. 2006. № 3. С. 42-51.

6. Maghveras K. D. The Interplay Between the Transfer of Slobodan Milosevich to the ICTY and Yugoslav Constitutional Law. European Journal of International Law. 2002. P. 661–667.
7. Report of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mr. Luis Moreno Ocampo, to the Security Counsil pursuant to UNSR 1593 (2005).

Ключові слова: міжнародна-правова відповідальність, посадова особа, міжнародний злочин, імунітет, міжнародне право.
Key words: international-legal responsibility, official, international crime, immunity, international law.

РЕДЧЕНКО ЯРОСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ ОФІЦІЙНИМИ ПЛАТІЖНИМИ ЗАСОБАМИ

Сьогодні технології розвиваються настільки швидко, що право, як регулятор суспільних відносин, не завжди встигає реагувати на появу нових предметів, інвестиційних інструментів і технологічних рішень. Особливо це стосується регулювання обігу криптовалют, оскільки, незважаючи на об'єктивне існування криптовалют, їхнє правове визначення та регулювання практично відсутнє на законодавчому та міжнародному нормативному рівні.

Криптовалюти – це децентралізовані, конвертовані цифрові валюти, що базуються на математичних принципах, автоматично генеруються та управляються програмним забезпеченням. З появою криптовалют значного поширення набула і багаторівнева технологія блокчейн, на якій працює найпопулярніша криптовалюта – біткоїн.

У науковому дискурсі питанням фінансово-правової природи та правового статусу криптовалют займалися І. І. Верес, А. С. Горбунова, В. В. Кубай, О. В. Мельниченко, Д. В. Пашко, Д. І. Погрібний, А. М. Пожидаєва, О. Е. Радутний. Разом з тим, на сьогоднішній день немає єдиного глобального принципу або змісту визначення терміна «криптовалюта», як з економічного, так і з юридичного погляду, що породжує безліч проблем у сфері правового регулювання обігу криптовалюти.

Слід зауважити, що міжнародна практика щодо використання криптовалют, їх регулювання та оподаткування варіюється від країни до країни. Розвинені країни визнали криптовалюти платіжним засобом або прирівняли їх до своїх національних валют і запровадили регулювання, контроль і оподаткування електронних платежів. Країни зі слабкою економікою не готові використовувати такі платіжні системи. Тому вони обирають нейтралітет, уникають ухвалювати рішення у сфері віртуальних валют або зовсім забороняють їх [4, с. 121].

Процес регулювання обігу криптовалют у різних країнах, мабуть, залежить від рівня економічного і соціального розвитку країни. У розвинених країнах закономірність полягає у високому рівні розвитку банківської системи, що сприяє ефективному впровадженню криптовалют в економіку країни.

Концепцію криптовалюти запропонував невідомий наразі широкому загалу програміст (або група осіб), який анонімно діє в мережі Інтернет і використовує псевдонім Сатоши Накамото. Вказана концепція була викладена у його програмній статті «Біткоїн: піринґова система електронної готівки», яка була оприлюднена в мережі (на вебсайті https://bitcoin.org/) 31.10.2008 і в якій було обґрунтовано з технічної точки зору можливість використання інформаційних технологій для електронних готівкових (однорівневих) розрахунків. Суть технології блокчейн спрощено полягає у використанні повністю відкритої історії всіх транзакцій з кожною одиницею електронної готівки (т. з. монетою) в піринговіймережі, тобто одноранговій (однорівневій) мережі з великою кількістю учасників, які постійно автоматично обмінюються між собою інформацією у двосторонньому режимі.

Нині не існує єдиної думки відносно визначення терміна «криптовалюта». Одні науковці називають криптовалюти «віртуальними валютами», інноваційними платіжними мережами та новими видами грошей, інші заперечують, що криптовалюти «пов'язані» з грошима, і називають їх «цифровими активами».

Так, на думку Т. Желюк та О. Бречко, криптовалюти – це стабільний та універсальний засіб глобальних фінансових розрахунків, а також висококапіталізований фінансовий інструмент, що є конкурентною формою міжнародного руху капіталу [1, с. 54].

В. Г. Сословський та І. О. Косовський вважають її засобом розрахунків, що не мають матеріальної форми, існують у вигляді програмного коду з використанням зашифрованих методів захисту, емісія та облік якого часто децентралізовані та відомі учасникам розрахунків, за допомогою одиниць рахунку та операцій з ними можна вважати його сформованою платіжною системою [2, с. 237].

Загальноприйнята усталена на міжнародному рівні термінологія в роботі з криптоактивами наразі відсутня, тож кожна країна використовує зручну для себе систему понять і їх дефініцій. Поряд з цим, як в академічних колах, так івекспертному середовищі та поміж користувачів криптоактивів вже потрохи складається консенсус щодо можливості виокремлення основних груп криптоактивів, залежно від їх функціонального призначення. Так, досить повна наразі класифікація криптоактивів наведена у публікації Групи експертів по національним рахункам, опрацьованої в рамках співпраці Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Статистичної служби ЄС (Євростат) та Європейської Економічної Комісії ООН UNECE) – т. з. документ 3.3 від 08.07.2020.

Криптовалюти – це абсолютно нове економічне і правове явище, відмінне від звичайних електронних грошей. Існують різні підходи до визначення криптовалют, але їх характеризує таке: 1) криптовалюти

являють собою цифрові коди, що генеруються відповідно до складних математичних алгоритмів; 2) криптовалюти можуть виконувати функції фіатних грошей, наприклад, як міра вартості, засіб платежу або засіб обміну; 3) криптовалюти характеризуються анонімністю учасників угоди. У мережі використовується криптографічний метод, званий асиметричним шифруванням даних з використанням відкритих і закритих ключів; 4) криптовалютні транзакції реєструють за допомогою технології блокчейн; 5) криптовалютні системи є закритими, децентралізованими системами, правила роботи яких встановлюють учасники; 6) криптовалюти не випускаються центральними банками, і їхня емісія не контролюється державними органами. Курси криптовалют формуються ринком і не мають прямого зв'язку з будь-якою національною економікою; 6) відсутня реальна безпека (вартість криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції серед користувачів).

У зв'язку з претензією держави на монопольне право виробництва грошей і невизнання бажання вільного суспільства на їх створення поза межами функціонування держави(послідовним запереченням можливості існування «приватних грошей»), законодавчо термін «гроші», в тому числі «цифрові гроші», поки що співвідноситься з продуктами центральних банків, що призвело до відмежування поняття «цифрові гроші» від поняття «цифрова валюта».

Поняття «цифрова валюта» є більш широким і співвідноситься як з «криптовалютою», так і з віртуальною валютою», «цифровими грошима» та «електронними грошима» як ціле і частина, через що Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF) навіть рекомендувала вживати окремі терміни («віртуальна валюта», «електронні гроші») і відмовитися від терміну «цифрова валюта», аби не допускати термінологічної плутанини.

Директива (ЄС) 2015/849 від20.05.2015 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС» після внесення до неї змін Директивою (ЄС) 2018/843 містить наступне визначення віртуальної валюти: «(18) віртуальні валюти» означає цифрову репрезентацію вартості, яка не є випущеною або гарантованою центральним банком або органом публічної влади, не обов'язково прив'язана до законно створеної валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися або торгуватися в електронний спосіб».

Слід зазначити, що на даному етапі деякі зарубіжні закони по-різному трактують статус криптовалют. Наприклад, згідно з ізраїльським законодавством, біткоїн не підпадає під юридичне визначення валюти ні як фінансове забезпечення, ні як оподатковуваний актив. У Китаї та Японії біткоїн вважається віртуальним товаром, а не валютою. У Канаді, навпаки, він є нематеріальним активом [5, с. 180]. Згідно

з німецьким законодавством, криптовалюти є фінансовими інструментами. Згідно з німецьким законодавством, криптовалюти розглядаються як «розрахункові одиниці», різновид «приватних грошей», і в разі отримання прибутку протягом одного року після отримання біткоїнів може стягуватися податок на приріст капіталу в розмірі 25 %.

Центральним питанням для держави в регулюванні обігу криптовалют є оподаткування операцій з використанням криптовалют. Дійсно, з огляду на анонімність процесу та видалення з нього держави як суб'єкта (децентралізація), визначення відповідного механізму оподаткування є дійсно складним завданням [4, с. 269].

Отже, міжнародно-правова проблематика визнання цифрових валют офіційними платіжними засобами багато в чому залежить від рівня держави на міжнародній арені, оскільки, бачимо, що розвинені країни визнають криптовалюту як платіжний засіб та повністю контролюють обіг цифрових активів. Проте, менш розвинені країни, або поступово здійснюють кроки до регулювання обігу цифрових активів, оскільки визнання криптвалюти як платіжного засобу передбачає тою чи іншою державою внесення ряду змін до нормативно-правових актів, або займають позиції нейтралітету, або і зовсім, забороняють використання цифрових валют.

Наразі вітчизняне законодавство не містить достатньо опрацьованої термінологічної бази щодо криптовалюти, тому доцільно, додатково до визначення «цифрових грошей», що вже присутнє в законодавстві України, внести до нього визначення понять «криптовалюта», «віртуальна валюта», «цифрова валюта» (з урахуванням необхідності наближення законодавства до законодавства ЄС, в тому числі, по можливості, в питаннях уніфікації термінології) та законодавчо розмежувати їх складові (централізовані та децентралізовані віртуальні валюти; цифрові фіатні та цифрові приватні валюти тощо), а також описати співвідношення даних понять між собою та з категоріями «цифрові гроші», «електронні гроші». Таким чином, дане питання є актуальним для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік // *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 50–60.
2. Сословський В. Г., Косовський І. О. Ринок криптовалют як система // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 2. С. 236–246.
3. Директива (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС». URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55GOEEI/es2015849.pdf (дата звернення: 31.03.2023).
4. Любкіна О., Ткаченко О. До питання імплементування міжнародного досвіду регулювання фінансового активу: криптовалюти. *Міжнародні фінанси і фінансові ринки. Світ фінансів*. 2020. Випуск 4 (65). С. 157–167.

5. Дядик В. О. Правове регулювання обігу криптовалюти (міжнародний досвід). *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск 8. 2020. С. 266–270.
6. Крутько М. А. Проблеми правового регулювання оподаткування операцій із криптовалютами та шляхи їх вирішення: національний і зарубіжний досвід. *Юридичний бюлетень*. Випуск 22. 2021. С. 7–13.
7. Панасюк В. М. Фінансовий інструментарій технології блокчейн: перспективи обліку та оподаткування. *Scientific collection «Interconf». International scientific discussion: problems, tasks and prospects*. 2021. № 52. С. 116–125.
8. Новицький В. Я., Фица В. М. Становлення та розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів. *Інформація і право*. Випуск 4 (39). 2021. С. 179–186.
9. Кулак Н. В. Регулювання обігу криптовалют. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. 2020. С. 189–193.

Ключові слова: криптовалюта, цифрова валюта, нематеріальний актив, блокчейн, правове регулювання.
Key words: cryptocurrency, digital currency, intangible asset, blockchain, legal regulation.

СТЕПАНОВА СНЄЖАНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ЕЛЕМЕНТИ НОВОЇ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОГО ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ

2022 рік – початок нового етапу історії України за всі роки незалежності. Військова агресія зі сторони держави-сусідки стала спонукальним чинником для розширення впливу громадського суспільства на всі сфери життєдіяльності країни. Наразі одним з механізмів національної підтримки та перетворень став український волонтерський рух, який з часів Революції Гідності та початку антитерористичної операції, лише набував своєї форми та організованості. Беззаперечним є той факт, що внесок волонтерів у добробут українців за останні роки збільшувався, а довіра населення до волонтерських організацій постійно зростала. В той же час, нові виклики породжують необхідність трансформацію самої моделі волонтерства.

Так, ще в 2020 році в рамках Плану дій з інтеграції добровольчості до Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року було опубліковано документ, в якому сформульовано нову модель волонтерства для XXI століття. Вона включає в себе п'ять гармонійних елементів, які в сукупності виражають особливості волонтерської діяльності.

Першим елементом добровольчої діяльності визначено її структуру. На міжнародному рівні визнано наявність лише двох форм

волонтерської діяльності – формальна та неформальна. При цьому, якщо формальне волонтерство передбачає організовану добровольчість, що включає в себе довготривале залучення добровольців волонтерськими організаціями та передбачає певну систему гарантій та захисту волонтерів, скоординованість всіх структурних ланок та чіткий план дій, певну програму, то неформальне волонтерство не є чітко структурованим, та всі особи, залучені до надання волонтерської допомоги, не мають точно визначених ролей та розділення за функціональними обов'язками, а також таке волонтерство переважно виникає стихійно.

При цьому, український волонтерський рух до 2011 року мав всі ознаки неформального волонтерства. Однак, після усвідомлення необхідності розширення мережі надання волонтерської допомоги, створення умов для реалізації більш глобальних проектів перед волонтерами в Україні та законодавцем постала потреба інституціоналізації діяльності. Тому, вже 19 квітня 2011 року було затверджено Закон України «Про волонтерську діяльність». Таким чином, з 2011 року починається процес формування стихійного неорганізованого волонтерського руху в формально визначене правове явище. Таким чином, з кінця 2013 по початок 2015 року 132 громадським об'єднанням на території України було надано статус «волонтерської організації», проте, вже у 2015 році скасовано необхідність надання організаціям статусу волонтерських організацій, про що зазначається в Інформаційній довідці Міністерства соціальної політики України від 2016 року.

Другий елемент нової моделі добровільництва – місце надання волонтерської допомоги (онлайн та/чи офлайн). Інформаційна революція відкрила для людей усі кордони та створила нове місце для провадження волонтерської діяльності, так за допомогою Інтернет-ресурсів з'явилося Е-волонтерство, яке також називають віртуальне волонтерство, онлайн-волонтерство, кіберволонтерство або цифрове волонтерство. Перевагою онлайн-волонтерства є відсутність необхідності проходження багатьох процедур, проте воно обмежено й тими напрямками, які виключають фізичну допомогу.

Третім елементом стала інтенсивність здійснення волонтерської діяльності – епізодична та/або регулярна. Регулярне волонтерство відноситься до діяльності національних та міжнародних волонтерських організацій, які залучають до своєї діяльності фізичних осіб-волонтерів для надання ними послуг в межах країни резиденства або за кордоном. Такі організації попередньо обирають напрямок своєї діяльності, а також працюють за певними програмами. Епізодичне волонтерство навпаки, має випадковий або ситуативний характер та, частіш за все, притаманний одноосібному наданню волонтерської допомоги.

Далі йде мотивація самих волонтерів – самовдосконалення та створення спільноти, а останнім структурним елементом представленої ООН моделі є категорія волонтерської допомоги або виходячи з суті цього елементу, форми надання правової допомоги, в які можуть входити, але не обмежується цим переліком: надання послуг, взаємодопомога, участь, агітація і дозвілля. У зв'язку з війною в 2022–2023 роках

найбільшого розповсюдження набувають такі напрямки волонтерської допомоги, як протистояння зовнішній збройній агресії, порятунку та допомоги переселенцям, Збройним Силам України, Територіальній обороні та іншим структурами, учасникам бойових дій тощо.

Аналіз вищевказаних елементів волонтерства вказують на те що, дане явище не є простим, а навпаки, складним, багаторівневим та багатоаспектним. Так, на думку О.Панькової та О.Касперовича, в останні роки в Україні чітко простежується розвиток волонтерського руху в загальному вигляді можна описати тріадою «інституціоналізація», «платформізація», «мережизація».

При цьому, *інституціоналізація* є прямим проявом такого елементу, запропонованої ООН моделі добровільництва, як формальне волонтерство, та передбачає становлення волонтерських організацій як потужних структур, що володіють значним досвідом, організаційною та фінансовою спроможністю й характеризуються високим рівнем авторитету та довіри. У зв'язку з цим, інституціоналізація волонтерства полягає в його офіційному визнанні та закріпленні у законодавстві як дієвого інструменту підтримки громадського розвитку та взаємодії між громадянським суспільством та владою. Цей процес може включати у себе розробку та прийняття законів та політик щодо волонтерства, створення відповідних державних органів, програм та проєктів, підтримку розвитку волонтерських організацій та волонтерських центрів, а також відповідну фінансову підтримку волонтерських ініціатив. Вона також може сприяти створенню сприятливих умов для волонтерів та волонтерських організацій, забезпеченню їхньої правової та соціальної захищеності, а також розвитку волонтерської культури та свідомості у суспільстві.

Інституціоналізація волонтерства може допомогти впровадженню волонтерських програм та проєктів в різних сферах, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальна підтримка, культура, екологія, спорт та інші. А на сьогоднішній день є вкрай важливою для допомоги як на фронті, так і в тилу. Так, розпочинаючи з 2014-2015 рр. основними адресатами волонтерської допомоги стали: українська армія, вимушено переселені особи та мирне населення, місцем проживання яких були території, на яких велися бойові дії. Крім того, з лютого 2022 року український волонтерський рух набув різкого зросту, у зв'язку з чим став не просто частиною міжнародного волонтерського руху, а й набув індивідуальних ознак. Так, наприклад, у грудні 2022 року в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» було закріплено інноваційне поняття волонтера – волонтер сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності. Ним може бути фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги за напрямом утвердження української національної та громадянської ідентичності для стійкого усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом

духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями.

Платформізація волонтерства – це процес створення онлайн-платформ, які забезпечують можливість взаємодії між волонтерами та організаціями, які шукають волонтерів. Такі платформи дозволяють волонтерам знайти проекти, які відповідають їхнім інтересам та навичкам, а організаціям – знайти відповідних кандидатів на волонтерські позиції. Переваги платформізації волонтерства полягають у забезпеченні більшої доступності волонтерських проектів та зручності для волонтерів та організацій. Онлайн-платформи також допомагають зменшити адміністративні витрати та спрощують процес координації волонтерів. Крім того, платформи волонтерства можуть забезпечити більш прозорий та систематизований процес підбору та організації волонтерських проектів. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси та забезпечувати якість волонтерської діяльності.

Загалом, платформізація волонтерства є важливим кроком у напрямку розвитку волонтерської діяльності та сприяє популяризації волонтерства серед широкої аудиторії. Тож, платформізація – це процес інноваційного вирішення питань мереж комунікації волонтерів та організацій, донорів/благодійників та отримувачів допомоги, державних структур, переважно за допомогою Інтернет-платформ, в тому числі створює майданчик для здійснення Е-волонтерства, в чому нерозривно пов'язана з мережизацією.

Мережизація волонтерства означає об'єднання волонтерів, волонтерських організацій та інших зацікавлених сторін у мережі, щоб спільно розвивати та підтримувати волонтерську діяльність. Це може мати декілька переваг. По-перше, мережизація дозволяє волонтерам та волонтерським організаціям обмінюватися досвідом та ідеями, що сприяє розвитку кращих практик та підвищенню ефективності діяльності. Крім того, мережі волонтерства можуть забезпечити доступ до ресурсів та зв'язків, які допомагають залучати більше волонтерів та здійснювати більш впливову діяльність. По-друге, мережизація дозволяє здійснювати спільну діяльність на різних рівнях, від локального до глобального, що дозволяє реалізувати більш амбітні та складні проекти. Крім того, мережі можуть забезпечити підтримку та захист волонтерів в разі необхідності. У загальному розумінні мережизація волонтерства дозволяє збільшити вплив та значення волонтерської діяльності в суспільстві та світі в цілому.

Ключові слова: волонтерство, нова модель волонтерства, структура добровільництва, інституціоналізація волонтерства, платформізація волонтерства, мережизація волонтерства.

Key words: volunteering, new model of volunteering, structure of volunteering, institutionalization of volunteering, platformization of volunteering, networking of volunteering.

ЧЕРЕПОВСЬКИЙ КОСТЯНТИН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірант кафедри міжнародного права

СПРАВЕДЛИВИЙ І РІВНОПРАВНИЙ РЕЖИМ ЯК БАГАТОШАРОВА КОМБІНАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Оскільки справедливий та рівноправний режим як стандарт ставлення до іноземних інвестицій є таким звичаєвим критерієм відповідності поведінки держав їхнім міжнародним зобов'язанням, що, з одного боку, виступає переплетенням принципів права щодо справедливості та рівноправ'я, а з іншого, формується буквою рішень міжнародних інвестиційних арбітражів, – виявлення актуальних елементів справедливого та рівноправного режиму вбачається завданням з постійно високою науково-практичною цінністю.

Однак для виконання такого завдання спершу слід згадати, що загальні принципи права є спільними правовими поняттями, логічними правилами, технічними принципами, що використовуються при тлумаченні й застосуванні права як міжнародного, так і внутрішньодержавного [1, с. 14–15]. При цьому як юридичне поняття загальні принципи права з'явились лише у XIX ст., і саме в міжнародній арбітражній практиці. Згодом на «загальні принципи права, що визнаються цивілізованими націями», в якості правового джерела, було зроблене посилання у п. 3 ст. 38 Статуту Постійної Палати міжнародного правосуддя, яке без змін перекочувало до п. «с» ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН [2, с. 120–122].

Оскільки загальні принципи права і самі по собі не мають достатньої чіткості та стабільності змісту, зафіксувати їх вичерпний перелік достатньо складно. Однак принцип справедливості та принцип рівності посядуть у такому переліку особливе місце. Адже принцип справедливості уособлює значення права, яке як суспільний інститут слугує мірою справедливості, морально-правовою домірністю вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини. Цей принцип концентрує вимогу відповідності практичної ролі різних індивідів або соціальних груп у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, їх правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та суспільним визнанням. Слід також додати, що принцип справедливості та принцип рівності глибоко пов'язані, оскільки перший конкретизується у другому, передбачаючи зокрема рівність перед законом і судом, заборону дискримінації [3, § 8]. При цьому більшість загальних принципів права застосовні до всіх галузей та інститутів права, і міжнародного інвестиційного права зокрема. Оскільки ж остання галузь помітно виділяється у системі міжнародного права поєднанням публічно-правового і приватно-правового методів регулювання, відсутністю універсальної конвенції та центральної міжнародної організації для вирішення спорів про транскордонні інвестиції, в її межах особливого значення набувають і спеціальні принципи.

Серед спеціальних принципів інвестиційного права Ю. М. Жорнокуй виділяє: принцип рівності суб'єктів інвестиційного права; принцип свободи договору; принцип свободи вибору інвестором об'єкта інвестування; принцип самостійного здійснення інвестором своєї діяльності; принцип взаємовигідності інвестицій [4, с. 30–35]. Принципами міжнародного інвестиційного права зазвичай визначаються: принцип свободи експорту інвестицій; принцип свободи використання засобів захисту при імпорті інвестицій; принцип захисту інвестицій; принцип «територіальності» регулювання іноземних інвестицій; принцип державного і міжнародного контролю за рухом інвестицій; принцип запобігання нанесенню шкоди інвестиціями економіці приймаючою країни; принцип недопущення експропріації (націоналізації) іноземних інвестицій без компенсації; принцип свободи переказу доходів і дивідендів від інвестицій за межі країни розміщення; принцип суброгації; принцип уникнення подвійного оподаткування; принцип недискримінації; принцип надання режиму найбільшого сприяння та національного режиму [5, с. 188–189].

До останнього додамо, що деякі з найважливіших в інвестиційних відносинах принципи носять міжгалузевий характер. Таким, наприклад, виступає принцип охорони навколишнього середовища, що має велике значення не лише для екологічного права, але і для інвестиційного права та багатьох інших галузей, адже інтенсивне користування надрами та розвиток виробництва товарів і послуг не повинні вести до порушення екологічної системи, що склалася в країні. Не слід забувати і про загальногалузеві для міжнародного інвестиційного права принципи міжнародного економічного права, яким величезну увагу приділяють акти ООН. Підкреслюючи значення для міжнародного економічного порядку загальних принципів права, в якості спеціальних принципів відповідної галузі цими актами визначаються зокрема: принцип всеучасті; принцип суверенітету держави над своїми природніми ресурсами та всією економічною діяльністю; принцип преференціального режиму для країн, що розвиваються; принцип міжнародної соціальної справедливості; принцип вільного доступу до моря для країн, що не мають виходу до нього [6, с. 167–168].

Роль принципів права у регулюванні міжнародних інвестиційних відносин взагалі часто підкреслюється провідними міжнародними організаціями. Так, Радою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 2009 році сформульовані рекомендації щодо національної безпеки для приймаючих міжнародні інвестиції країн, де урядам, що запроваджують інвестиційну політику та заходи, що спрямовані на захист національної безпеки, – надане узагальнення щодо засад інвестиційної політики. Зокрема рекомендувалося керуватися принципами недискримінації, прозорості та передбачуваності результатів, пропорційності заходів і підзвітності діяльності державних органів влади. Відповідно принципу недискримінації обмежувальні заходи повинні застосовуватись до всіх без виключень інвесторів, що задіяні у певній сфері. Регуляторні заходи, що здійснюються державою, повинні бути максимально прозорими, повідомлення

про їхнє застосування мають бути здійснені своєчасно аби інвестори мали змогу передбачити можливі наслідки та результати. При цьому обмеження щодо умов інвестиційної діяльності повинні бути пов'язані з публічним інтересом. Окрім того, обмеження повинні бути застосовані лиш у разі «виключних умов», коли усунути наслідки негативних явищ іншим шляхом неможливо. При виникненні ж суперечок між приймаючою країною та іноземних інвестором, такий спір має бути доступним для розгляду у міжнародному органі [7, с. 2–4].

Саме в ключі останнього справедливий і рівноправний режим, який нерідко називають основною або ж центральною нормою міжнародного інвестиційного права, слугує вкрай важливим вектором розвитку єдиного, значною мірою уніфікованого нині правового режиму іноземних інвестицій. Не будучі визначеним нормами внутрішнього права [8, с. 123], такий стандарт ставлення до іноземних інвестицій виступає основним елементом регулювання відносин у сфері міжнародних інвестицій, який через рішення міжнародних інвестиційних арбітражів забезпечує додержання принципів права щодо справедливості та рівноправ'я – однієї з ключових і фундаментних складових сучасної системи міжнародного права.

Дослідження К. Яннака-Смолл, видане ОЕСР у 2004 році, виділяє станом на сьогодні мінімальний перелік складових справедливого та рівноправного режиму, включаючи до його складу такі елементи: обов'язок пильності та захисту; належний процес, куди входить як право на правосуддя, так і заборона необґрунтованих дій; прозорість; сумлінність як комбінація поваги до базових очікувань інвестора, прозорості та неприпустимості свавільних дій; елементи автономної справедливості [9, с. 26-39]. Мінімальний – адже у рішенні від 2019 року у спорі *Indian Metals & Ferro Alloys Limited проти Індонезії* Постійною палатою третейського суду визначено, що справедливий режим, окрім зазначених, охоплює і елемент на основі принципу пропорційності. Останнє логічним чином поєднується з принципами добросовісності та базовими правовими принципами щодо дотримання контрактних зобов'язань та угод в цілому (*pacta sunt servanda*). До наведеного списку принципів Р. Дользер і К. Шроєр також додають вимогу щодо забезпечення стабільності та безпеки інвестора в ключі його законних очікувань [8, с. 133–149]. На додачу до сформованого переліку слід послатись на рішення у справі *PSEG Global Inc. проти Туреччини*, де в 2007 році арбітраж Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС) визначив: «стандарт справедливого та рівноправного режиму набув особливого значення внаслідок того, що інші передбачені міжнародним правом стандарти можуть бути неповністю доречними в обставинах кожного випадку».

Отже, зважаючи на зазначене, до ключових елементів, що формують справедливий і рівноправний режим можна віднести: законні очікування інвестора, стабільність, прозорість, добросовісність, сумлінне виконання договірних зобов'язань, забезпечення належної правової процедури та недопустимість відмови у правосудді. А до елементів, що в світлі цього інвестиційного правового режиму

складуть неправомірні дії – невиправдане та неправомірне ставлення, дискримінацію, примушування, тиск, відсутність пильності чи захисту. І хоча навіть зазначені складові справедливого та рівноправного режиму надають йому характер рамкового зобов'язання, такий підхід все ж дозволяє заповнити прогалини регулювання міжнародних інвестицій, досягнувши справедливого та рівного ставлення до іноземних інвестицій фактично в усіх аспектах. При цьому питання віднесення вичерпного переліку елементів або принципів у складі справедливого та рівноправного режиму залишиться відкритим, оскільки залежатиме як від деталей конкретної суперечки, так і від специфіки чинних міжнародно-правових процедур.

Список використаних джерел:

1. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. Для студентів ІІІ курсу відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка / О. Задорожній, В. Буткевич, В. Мицик. – Київ, 2001. – 145 с.
2. Міжнародне публічне право: підручник : у 2 т. – Т. 1. Основи теорії / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. ; за ред. В. В. Мицика. – 2-ге вид., змін. – Харків : Право, 2020, – 416 с.
3. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – Вид. 4-те, допов. і перероб. – Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. – 524 с.
4. Інвестиційне право : підручник / Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло, О. П. Сущ та ін. ; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя. – Харків : Право, 2015. – 512 с.
5. Международное экономическое право в эпоху глобализации / В. М. Шумилов ; Московский журнал международного права. 2001. № 2. – С. 167-203.
6. Международное право. Особенная часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук ; Рос акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – Москва : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
7. Guidance for recipient country investment policies relating to national security. Recommendation adopted by the OECD Council on 25 May 2009.
8. Principles of International Investment Law / R. Dolzer, C. Schreuer. Oxford University Press. Second edition. 2008. 433 p.
9. Fair and Equitable Treatment Standard in International Investment Law / Working Papers on International Investment. OECD. 2004/03.

Ключові слова: інвестиційний правовий режим, справедливий та рівноправний режим, загальні принципи права, принципи міжнародного інвестиційного права.

Key words: investment treatment, fair and equitable treatment, general principles of law, legal principles of international investment law.

ШИПКО СТАНІСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

З розвитком інформаційних технологій та формування активної інформаційної спільноти в мережі Інтернет, виникла необхідність аналізу структури цього простору та вивчення його елементів у контексті розуміння його як нового цифрового соціуму [5]. Відмітимо, що сучасне бачення інформаційного простору як специфічної, у той же час повноцінної, соціологічної одиниці вимагає окремого дослідження взаємодії його учасників. Окрім того, кіберпростір сьогодні не є до кінця освоєним, розширення його меж знаходиться в прямій залежності від наукового і технічного прогресу.

А. М. Пахомов вказує, що кіберпростір є соціокультурною платформою. Позаяк, цифровий соціум наразі в меншій мірі відчуває вплив держави, незважаючи на те, що створення Інтернету було пов'язано насамперед з діяльністю Міністерства оборони США. Разом з тим, міжнародна спільнота визнає слабкість інтенсивності розвитку правового регулювання правовідносин у кіберпросторі [5]. Відсутність регламентованих правових норм породжує утвердження власних законів і правил кіберпростору.

Деякі науковці пояснюють такі процеси як виокремлення норм поведінки у інтернет соціумі яскраво вираженим індивідуалізмом, що характеризує віртуальну дійсність. Зазвичай, загальноприйняті норми поведінки та норми моралі, що склалися в суспільстві, часто відкидаються кібер-спільнотою. А отже виникає цілком логічне питання врегулювання потенційних правопорушень, що можуть бути вчинені в інтернет-просторі.

Більшість науковців сьогодні пов'язують виникнення та поширення кіберзлочинів з появою комп'ютерних технологій, відповідно так само з'явилися і визначення комп'ютерних злочинів чи кіберзлочинів. Історично в пошуку визначення можна стверджувати, що оскільки комп'ютерні злочини можуть включати всі категорії злочинів, визначення повинно підкреслювати особливості, знання чи використання комп'ютерних технологій.

Оксфордський тлумачний словник частину дефініції «cyber» інформаційних технологій, мережі Інтернет, віртуальної реальності. Практично таке ж визначення дає Кембриджський словник. Таким чином, «cybercrime» – це злочинність, пов'язана як із використанням комп'ютерів, так і з використанням інформаційних технологій і глобальних мереж. У той же час термін «computer crime» в основному стосується злочинів, які скоєні щодо комп'ютерів або комп'ютерних даних. Ідея поділу термінів «кіберзлочинність» і «комп'ютерна злочинність» й використанню саме першого терміну і закріплена

в міжнародному праві. Рада Європи в листопаді 2001 року прийняла Конвенцію про кіберзлочинність, вживши саме термін «cybercrime», а не «computer crime» [3].

У той же час, Кембриджський словник дає узагальнююче визначення кіберзлочину як злочину чи незаконної діяльності, які здійснюються за допомогою Інтернету [1].

Породжені відсутністю узагальненої конкретизованої та зафіксованої у нормативно-правових актах дефініції, теоретичні дискусії становлять доктринальну основу явища кіберзлочинності сьогодні.

Тож, серед доктринальних поглядів науковців засвідчується відмінність. Так, А. Музика та Д. Азаров визначають тотожність понять кіберзлочину та злочинів у сфері комп'ютерної інформації [4, с. 5]. Науковці зауважують, що визначати кіберзлочин треба як злочини у сфері комп'ютерної інформації.

У той же час, В. Бутузов обґрунтовує думку, що комп'ютерні злочини та кіберзлочини являють собою різні види злочинів у сфері високих інформаційних технологій [2].

М. Погорецький та В. Шеломенцев вбачають, що вчинення кіберзлочинів незважаючи на варіативність стадій безпосередньо пов'язане з використанням ресурсів комп'ютерних систем, що власне і становлять середовище або ж територіальність вчинення кіберзлочинів. Разом з тим, комп'ютерні дані дослідники розуміють як інфо-ресурс комп'ютерних систем, а комп'ютерні мережі – як різновид комп'ютерних систем [7].

Словник термінів із кібербезпеки за редакцією О. Копана надає два визначення поняттю кіберзлочину. Кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – протиправне втручання в роботу кібернетичних систем, основною управляючою ланкою яких є комп'ютер (наприклад, спотворення інформації про стан об'єкта в каналі зворотного шкідливого програмного забезпечення тощо), створення та використання в злочинних цілях певної кібернетичної (комп'ютерної) системи, використання в злочинних цілях існуючих кібернетичних (комп'ютерних) систем (наприклад комп'ютерних чи телекомунікаційних мереж у шахрайстві, вимаганні тощо) [6].

Ще один підхід знаходимо в Конвенції про кіберзлочинність, що відповідно до положень міжнародного документа охоплює правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних та систем; комп'ютерні правопорушення; правопорушення, пов'язані з поширенням контенту; правопорушення щодо авторських прав. Тож, міжнародна спільнота вбачає комплексність дефініції кіберзлочину [3].

Таким чином, дефінітивний аналіз доктринальних та нормативних джерел свідчить про значну різноманітність у розумінні сутності кіберзлочину, а тому виникає необхідність подальших вивчень цієї проблематики. Насамперед, з метою конкретизації сутності об'єкта протидії в контексті національної безпеки нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Cybercrime in Cambridge Business English Dictionary. Cambridge University Press. URL: https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/cybercrime
2. Бутузов В. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія. Київ : КИТ, 2010. 148 с.
3. Конвенція про кіберзлочинність : Міжнародний документ від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
4. Погорецький М. Кіберзлочини: до визначення поняття. Вісник прокуратури. 2012. № 8. С. 89–96.
5. Полікарпова О. В., Пахомов О. М. Кіберзлочинність в інформаційному суспільстві. Філософія права. 2013. № 4 (59). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kiberprestupnost-v-informatsionnom-obschestve
6. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. С. 85.
7. Проблеми чинної вітчизняної нормативно-правової бази у сфері боротьби із кіберзлочинністю: основні напрями реформування : Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/454

Ключові слова: кіберзлочинність, кіберпростір, комп'ютерні злочини, протидія, національна безпека, дефініція, поняття.

Key words: cybercrime, cyberspace, computer crimes, countermeasures, national security, definition, concepts.

СЕКЦІЯ 9

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

Керівник секції: *доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент І. Ф. Примаченко*

Секретар секції: *старший лаборант кафедри національної економіки Н. Ю. Калмикова*

КІБІК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор

СЛОБОДЯНЮК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор

ІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Інтеграційні стратегії є важливим елементом організаційно-економічного забезпечення управління змінами для безпечного розвитку суспільства або забезпечення відновлення країни в кризових умовах, що є вкрай актуальним для сучасної України. Ці стратегії спрямовані на забезпечення ефективної координації аспектів змін, які повинні відбуватися в різних сферах функціонування суспільства. Серед основних сфер слід відзначити економіку, політику, соціальну сферу та технології. З іншого боку, інтеграційні стратегії в умовах глобалізації повинні враховувати систему зовнішніх впливів, зокрема такого як міжнародна торгівля та політика. Зміни є постійними, іноді прогнозованими, іноді з непрогнозованими наслідками для забезпечення необхідного рівня безпеки економічного суб'єкта. Непрогнозовані зміни, які доволі часто можуть отримати статус «чорного лебедя», є відмінністю сучасного етапу розвитку суспільства.

Стратегічне спрямування України на європейську інтеграцію сьогодні є основою зовнішньої та внутрішньої політики. Україна активно крокує шляхом об'єднання з європейськими країнами, з якими

нас пов'язують спільні цінності та боротьба, європейська ідентичність, історичні цінності, географія, політика тощо. Євроінтеграція України не повинна обмежуватися формальними заходами, а повинна перетворитися на сталий процес, який охоплює всі складові внутрішнього суспільно-політичного життя, зовнішньої політики.

Національна економіка має справу зі складними викликами. Повномасштабне вторгнення в країну сформувало нові завдання, які має вирішувати вітчизняний бізнес і економічна система в цілому. Дії російського агресора обумовили колосальні матеріальні та фінансові збитки, дестабілізацію функціонування всіх елементів економічної системи України. Наведемо тільки деякі приклади.

Металургія, яка історично є буда із головних двигунів української економіки, зазнала масштабних втрат. Оскільки українські металургійні підприємства розташовані переважно на сході та півдні країни, галузь втратила від однієї до двох третин своїх активів. Обсяг металургійного виробництва скоротився на 70 %.

Суттєво постраждала інфраструктура, зокрема енергетична та транспортна, що є передумовою виникнення проблем у більшості суб'єктів господарювання. Енергетична галузь впоралася з частиною проблем, що дозволило не допустити катастрофічний дефіцит електроенергії протягом тривалого періоду. Однак багато суб'єктів господарювання, особливо серед представників малого бізнесу, внаслідок виникнення проблем з постачанням електричної енергії змушені були змінили свої графіки роботи (66 %), скоротити виробництво (40 %), що обумовило значне погіршення їхніх фінансових результатів.

У сільському господарстві України результати воєнного року дещо кращі, ніж в інших галузях. Цей бізнес досить рівномірно розподілений по території нашої країни. Внаслідок укладення домовленостей українські аграрії змогли частково відновити експорт. Однак слід визначити, що аграрна сфера – це діяльність, яка стикається з численними загрозами (внутрішнього та особливо зовнішнього характеру) економічній безпеці.

Фінансова система України зазнала негативного впливу війни. Одним з наслідків війни стала девальвація національної валюти України. Це призвело до зростання темпів інфляції та знецінення доходів українців. Багато країн, зокрема Європи, потерпають від інфляційного тиску, основною причиною якого є російська агресія проти України. Інфляція в деяких країнах є навіть вищою за інфляційні показники в Україні. У Польщі, яка стала одним із головних партнерів України під час війни, інфляція у жовтні досягла майже 18 %. У Молдові темп інфляції перевищує 30 % [1].

Уряд змушений був здійснити та продовжує реалізовувати заходи, щоб зберегти фінансову стабільність. Національний банк відповідно до своїх повноважень докладає зусиль, щоб навіть під час війни фінансова система країни функціонувала злагоджено. Війна вимагає значних витрат на оборону та реконструкцію зруйнованих інфраструктурних об'єктів. Уряд збільшив витрати на оборону та національну безпеку, залучає зовнішню фінансову допомогу. Гранти та кредити, отримані

від міжнародних партнерів, допомагають Україні підтримувати валютні резерви та бюджетні витрати під час війни. Сьогодні левова частка дефіциту бюджету України (близько 60 %) фінансується саме за рахунок міжнародної фінансової допомоги [2].

Українська економіка традиційно є експорторієнтованою. Згідно з підрахунками в R&D-центрі You Control, за січень-жовтень 2022 р. український експорт становив лише дві третини від довоєнного обсягу (67,7 %). За період війни українські виробники змогли продати за кордон продукції майже на 37 млрд дол. Важливими статтями експорту є соняшникова олія та кукурудза (з часткою близько 13 %), які експортувалися морем завдяки зерновій угоді. Це дозволило країні отримати близько 9 млрд дол. Відповідно аграрний сектор залишається у складі п'ятірки лідерів експорту. Експорт залізної руди приніс втричі менше валютних надходжень.

Значних змін зазнали і напрямки українського експорту. Найбільше українці експортували до Польщі (5,6 млрд дол або 15,4 % усього експорту за 10 місяців 2022 р.). Китай, який до війни був лідируючим споживачем українських товарів, станом на вересень 2022 р. займав 4 місце. Частка Китаю в загальному обсязі українського експорту скоротилася вдвічі (з 11,8 % до 5,3 %). У п'ятірку найбільших імпортерів української продукції входять Румунія, Туреччина та Німеччина.

Одночасно український імпорт скоротився не так різко, як експорт. Завдяки імпорту сьогодні задовольняються передусім критичні потреби (харчування, паливо тощо). Серед п'ятірки країн, які є лідерами постачання імпортних товарів до України, слід відзначити Китай, Польщу, Німеччину, Туреччину та США. Загальний обсяг імпорту за десять місяців 2022 р. склав трохи більше 44 млрд дол, порівняно з 73,2 млрд у 2021 р. [1].

Після початкового шоку у перші тижні війни, бізнес в Україні досить швидко почав адаптуватися. Навіть, за результатами кількох опитувань, на початок вересня бізнес був певним чином оптимістично налаштованим.

Функціонування бізнесу підтримує економіку, дає їй шанс вийти на оптимальні для даного часу рівні. Щоб суб'єкти господарювання залишалися конкурентоспроможними, уряд має забезпечувати максимально сприятливе середовище. Можна як приклад навести таке. З початку російського вторгнення в Україну було заблоковано державні записи для захисту даних українців. На цей час відновлено функціонування комплексу реєстрів. Відтепер фізичні особи підприємці, стосовно яких застосовується спрощена система оподаткування, можуть знову сплатити податки кількома кліками в додатку «Дія». Можливими є розрахунки через QR-код, що є зручним для закладів харчування, торгівельних мереж, перевізників, фітнес-центрів, салонів краси тощо [2].

Українська економіка переживає складні часи, що обумовлює систему проблем та одночасно передумов забезпечення сталого розвитку. Поглиблюються процеси інтеграції українських економічних

суб'єктів у світовий економічний простір. Європейська інтеграція України здійснюється в умовах широкомасштабного російського втручання. Війна активізувала двосторонні процеси євроінтеграції, обумовила зміну ставлення європейців до України, українців, українського бізнесу. Війна змусила переглянути підходи та пріоритети політики світової безпеки, зокрема її економічної складової. Війна, під час якої Україна зазнала колосальних людських, фінансових та економічних втрат, вплинула на характер просування до об'єднаної Європи та визначила специфіку євроінтеграції в кризових умовах. Реалізація базових реформ, передбачених Угодою про асоціацію, впровадження рекомендацій Європейської Комісії, що є передумовою для початку переговорів про вступ, сприятимуть успішному просуванню України на європейському шляху та одночасно підвищенню рівня конкурентоспроможності складових економічної системи. Майбутнє Європи значною мірою залежить від України. У цьому полягає геополітичне значення, винятковість і пріоритетність євроінтеграції України [3].

Таким чином, Україна повинна продовжувати проєвропейські реформи. Необхідно розвивати сприятливе правове середовище, поглиблювати співпрацю з європейською спільнотою у різних сферах. Одночасно необхідно активізувати інтеграційну взаємодію з іншими складовими світової економічної системи. Зазначене є передумовою та одночасно наслідком відновлення і сталого розвитку складових економічної системи України. Забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності та гідних позицій українських економічних суб'єктів різних рівнів має максимально відбуватися на інноваційних засадах.

Список використаних джерел:

1. Як українська економіка пережила 2022 рік. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306 (дата звернення: 03.05.2023).
2. Фінансова оборона: cashless-розрахунки у воєнний час. URL: https://egolovbuh.expertus.com.ua/967859 (дата звернення: 03.05.2023).
3. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1–2. С. 2.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційна стратегія, європейська інтеграція, бізнес, економічна система.

Key words: integration, integration strategy, European integration, business, economic system.

КОТКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР СТАНІСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізького факультету, доктор економічних наук, доцент

ПОВОЄННЕ РЕФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Енергетичний комплекс – важлива складова кожної країни. Без електрики неможливе повне існування країни, не буде розвиватися промисловість, люди не зможуть жити повноцінним життям. На жаль, з 2022 року в Україні почалася гуманітарна криза, яка тягне за собою проблеми з видобутком енергії та її постачанням по країні. Ворог обстрілює ракетами об'єкти критичної інфраструктури, тим самим наносить шкоду людям та великим підприємствам, які потребують енергію. Саме в цій ситуації, люди усвідомили всю важливість енергетики в країні, тому оцінення енергетичного комплексу України під впливом військового стану визначили актуальність нашого дослідження.

Різного роду аспекти діяльності енергетичного комплексу України розглядали такі вчені, як І. Андріанова, В. Арсірій, Н. Дегтяренко, Л. Жарова, С. Куюн, Ю. Маковецька, К. Маркевич, Т. Науменко, Г. Рябцев, І. Сотник та ін. Проте комплексне дослідження самого енергетичного комплексу України в умовах війни проводиться не досить часто.

Мета дослідження – проаналізувати енергетичний комплекс України під час війни та назвати шляхи його реформування у повоєнний період.

Електроенергетика – галузь промисловості, що виробляє і транспортує електроенергію, забезпечує нею споживачів. Електроенергетика, продукція якої широко використовується в господарстві та населенням, – найбільший споживач палива [1].

Енергетичний комплекс в Україні дуже різноманітний. В Україні функціонує 4 АЕС (Запорізька, Південноукраїнська, Рівненська, Хмельницька), серед яких Запорізька АЕС – найпотужніша станція Європи. Також ми маємо багато теплових станцій, гідравлічних та гідроакумуляційних станцій. На сьогодні в об'єднаній енергосистемі України функціонують: 15 ТЕС та 43 ТЕЦ; 8 великих гідроелектростанцій та 3 ГАЕС. Крім того, Україна має досить багато станцій альтернативної енергетики – сонячні та вітрові станції. Всі станції добре працюють між собою і Україна активно експортує енергії до різних країн ЄС (наприклад Бурштинська ТЕС – головний експортер української енергії).

У діяльності електроенергетичної галузі України спостерігаємо наступні результати. За 2021 рік обсяг виробництва електричної енергії електростанціями України у цілому склав 156601,0 млн кВт·год, що на 7744,8 млн кВт·год, або на 5,2 % більше, ніж за 2020 рік. Споживання електроенергії (нетто) галузями національної економіки та населенням України у грудні 2021 року становило 11890,1 млн кВт·год, що на 204,1 млн кВт·год (або 1,7 %) більше аналогічного показника 2020 року.

З початком 2022 року змінилося все – почалася гуманітарна криза. З цією кризою і пов'язана проблема України в енергетичному комплексі. На кінець червня 2022 року Запорізька АЕС і ТЕС, Каховська ГЕС і Херсонська ТЕЦ окуповані російськими загарбниками. Крім того, Луганська і Криворізька ТЕС, а також Сєвєродонецька, Охтирська, Кременчуцька та Чернігівська ТЕЦ зазнали значних пошкоджень [2].

Загальне виробництво електроенергії в Україні за 2022 р. «скоротилося на 27,5 % в порівнянні з 2021 рр. Виробництво електроенергії на АЕС впало на 28 %, на ТЕС – на 35 %, на ТЕЦ – на 32 %, а генерація відновлюваними джерелами енергії знизилася на 36 %. При цьому ГЕС збільшили своє виробництво на 6,5 %, а ГАЕС відпрацювали на рівні 2021 р.» [3].

У 2021 році спостерігалося збільшення електроспоживання, яке склало 125,7 млрд. кВт·год, що на 6,6 % більше від попереднього року. У 2022 році спостерігається різке зменшення електроспоживання через ряд причин, таких як виїзд близько 12 млн. споживачів за кордон через воєнні дії, призупинка будівництва, світломаскування весною, обмеження енергоспоживання за допомогою графіків відключень для того, щоб зменшити навантаження на мережі через постійні руйнування енергосистеми з боку росії.

Від 10 жовтня 2022 року українська енергосистема зазнала понад 2,5 сотні ударів. Із них півтора десятка були масованими ракетними атаками, і ще майже два десятки нападів росіяни здійснили за допомогою дронів. В результаті російських ударів в Україні не залишилося жодної ТЕС або ГЕС, які не були б пошкоджені [4].

Важко сказати, який відсоток української енергосистеми на сьогодні пошкоджено обстрілам, оскільки точні цифри є закритими, їх ніхто не дає. На нашу думку відсоток руйнувань оцінюється на рівні 50–60 %. Нашу систему намагалися на 100 % покласти, щоб був повний блекаут, але ворогу не вдалося. Зіграло свою роль зниження споживання електроенергії. Зараз Україна споживає близько 12–14 тисяч мегаватів. Втрати становлять близько 10 тисяч мегаватів, включаючи Запорізьку АЕС.

Загалом за час війни Україна втратила понад 90 % вітрової генерації, три чверті теплової, майже половину атомної (за рахунок Запорізької АЕС, контрольованої росіянами), третину сонячної генерації та блочних ТЕС.

Все це і створило дефіцит в об'єднаній енергосистемі та призвело до відключень світла – за графіками та без них.

Через російське вторгнення, «тимчасову окупацію певних територій та ракетні атаки Україна втратила близько 10 ГВт потужностей різних видів генерації, 6 ГВт з яких – Запорізька АЕС. Крім того, на сьогодні близько чверті встановленої потужності відновлювальних джерел енергії розташовані на окупованих територіях, зокрема 75 % вітроелектростанцій та до 15 % об'єктів сонячної енергетики» [3]. Загалом через постійні атаки пошкодженими залишаються майже два десятки енергоблоків теплоелектростанцій. Якщо додати до цього факт окупації частини наших енергооб'єктів, то Україна тимчасово втратила 44 % атомної генерації, 75 % потужності ТЕС та 33 % блочних ТЕЦ [5].

Завдяки нарощуванню української ППО та вжиттю певних заходів щодо зміцнення та відновлення енергетики, в останні тижні 2023 року ситуація в українській енергосистемі помітно покращилася.

Наприкінці дослідження назвемо основні шляхи відновлення енергосистеми та подолання дефіциту електроенергії в Україні:

– купувати електроенергію в ЄС, хоча на ринку ЄС ціни значно вищі ніж в Україні, тому потрібна буде додаткова фінансова підтримка;

– забезпечення України необхідним енергетичним обладнанням, трансформаторами та генераторами, які допоможуть компенсувати пошкоджену енергетичну інфраструктуру;

– для відновлення енергосистеми України необхідно залучати інвестиції європейських партнерів.

Список використаних джерел:

1. Барановський М. О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки. Навчальний посібник. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2018. 376 с.
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Енергетична безпека» Національної ради з відновлення України від наслідків війни. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/energy-security.pdf (дата звернення: 27.04.2023).
3. GMK Center: Офіційний сайт. URL: https://gmk.center/ua/news/metalurgi-ukraini-u-2022-roci-skorotili-spozhivannya-elektroenergii-na-52-r-r/#:~:text (дата звернення: 07.03.2023).
4. BBC News. Україна: Офіційний сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-64820897 (дата звернення: 27.04.2023).
5. Zaxid.net: Офіційний сайт. URL: https://zaxid.net/shmigal_ozvuchiv_zagalni_zbitki_ukrayinskoyi_energosistemi_vid_rosiyskih_atak_n1557758 (дата звернення: 27.04.2023).

Ключові слова: енергетичний комплекс, електроенергетика, блекаут, енергетичний сектор, енергетика, енергетична інфраструктура.

Key words: energy complex, electric energy, blackout, energy sector, energy, energy infrastructure.

КОТЛУБАЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ВІЙНИ

Як відомо, інновації – це процес, що включає в себе розробку та впровадження нових ідей, продуктів, послуг та процесів, які покращують ефективність діяльності бізнес-структури. Інновації відіграють

важливу роль у зміцненні конкурентних позицій бізнес-структури, розвитку нових ринків та збільшенні її прибутковості.

На жаль, український бізнес не є лідером у сфері інновацій. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, витрати на науково-дослідну діяльність в Україні становлять менше 1 % ВВП, що значно менше, ніж у розвинутих країнах світу. Це свідчить про те, що українські компанії не приділяють достатньо уваги інноваціям та не інвестують достатньо в дослідження та розробки.

У рейтингу Global Innovation Index 2021 Україна знизила свій показник та опустилася на 4 позиції в порівнянні з 2020 роком, зайнявши 49 місце з результатом 35,6 бала зі 100. Крім того, серед 39 економік Європи, Україна зайняла 32 місце [1].

Інноваційна активність в Україні неоднозначна і залежить від різних факторів. Хоча деякі показники (наприклад, кількість зареєстрованих патентів) свідчать про зростання інноваційної складової, інші показники (наприклад, обсяг витрат на НДР та впровадження інновацій) – про зниження рівня інноваційної активності.

Умови війни значно змінюють динаміку розвитку індустрії, збільшуючи складнощі та ризики. До основних проблем, з якими стикається стартап індустрія в Україні в умовах війни, можна віднести:

1. Безпека: війна створює небезпеку для бізнесу, в тому числі для стартапів.
2. Економічна нестабільність: війна призводить до зниження економічної активності в країні, що може негативно вплинути на розвиток стартапів.
3. Відсутність фінансування: умови війни зроблять інвесторів більш обережними та непевними. Це призводить до зменшення кількості доступних джерел фінансування для стартапів.
4. Втрата технічних спеціалістів: через війну, частка технічних спеціалістів покидає країну для пошуку роботи та забезпечення своєї безпеки. Це може призводить до зменшення кількості досвідчених фахівців, доступних для стартапів.
5. Погіршення іміджу країни: війна призводить до погіршення іміджу країни в очах іноземних інвесторів та партнерів. Це знижує інтерес до співпраці з українськими стартапами та підприємствами.

Крім того, війна впливає на розвиток інфраструктури, особливо в регіонах, де йдуть бойові дії. Недостатня розвиненість інфраструктури ускладнює здійснення бізнес-операцій і обумовлює втрату підтримки з боку держави.

Також війна в країні призводить до зменшення попиту на деякі продукти та послуги, що затримує розвиток деяких стартапів. Змінюються пріоритети держави та перерозподіл фінансових ресурсів, що негативно впливає на розвиток стартапів у деяких галузях.

Крім того, український бізнес стикається з проблемами в галузях, що потребують значних інвестицій та високотехнологічних рішень, таких як енергетика, транспорт, медицина, телекомунікації тощо. Недостатня регуляторна база, слабкість інфраструктури та проблеми з доступністю кредитів ускладнюють можливість розвитку інноваційних проектів в цих сферах.

В Україні досі недостатньо високо розвинені механізми комерціалізації та трансферу технологій, що є необхідним елементом розвитку інноваційного бізнесу. Низька культура інновацій та недостатня підтримка з боку держави, банків та інших організацій також ускладнюють розвиток інноваційного бізнесу в Україні.

Проте, слід зазначити, що є певні позитивні зрушення в цьому напрямку. Нещодавнім прикладом успішного впровадження інновацій може слугувати електронна система ProZorro та Дія, які стали кращим прикладом державного IT-продукту у світі, та багато інших бізнес-ідей [2]. Це доводить, що українські компанії можуть досягати успіху в сфері інновацій, якщо вони будуть приділяти достатню увагу дослідженням та розробкам і робити ставку на нові ідеї та технології.

Для того, щоб інноваційна діяльність стала ефективною, необхідно проводити постійний моніторинг інноваційних технологій та ринків, залучати висококваліфікованих спеціалістів та партнерів, які зможуть сприяти впровадженню інноваційних рішень.

Наприклад, одним з важливих напрямів розвитку інновацій в українському бізнесі може стати розробка та впровадження нових енергоефективних технологій, що може значно зменшити витрати на енергопостачання та сприяти збереженню довкілля. Крім того, розробка та впровадження інноваційних методів управління бізнесом, таких як керування процесами та проектами, може значно покращити ефективність діяльності компаній та забезпечити їхню конкурентоспроможність на ринку.

Отже, інновації є ключовим фактором успіху в сучасному бізнесі, і Україна не є винятком. Щоб забезпечити розвиток інновацій в українському бізнесі, необхідно створити сприятливе середовище для їх розвитку, залучати висококваліфікованих фахівців та інвестувати в дослідження та розробки. Тільки так Україна зможе стати сильним гравцем на міжнародному ринку та забезпечити сталість свого економічного розвитку.

Найбільшу роль у розвитку інновацій в українському бізнесі можуть зіграти самі підприємці, які повинні бути відкриті до впровадження нових ідей та технологій, прагнути до покращення своїх бізнес-процесів та постійно навчатися. Також важливо підтримувати співпрацю між компаніями, обмінюватися досвідом та знаннями, що може стати ключовим фактором в успішному впровадженні інновацій.

Крім того, важливим елементом розвитку інновацій в Україні є державна підтримка, яка може забезпечити реалізацію інноваційних ідей та збільшення їх імпакту на економіку країни. Наприклад, за мирних часів державні програми та фінансування досліджень можуть стимулювати інноваційну діяльність в Україні [3].

У світлі вищезгаданих проблем та ризиків необхідно впроваджувати в Україні нові підходи до підтримки інноваційного бізнесу. За мирних часів це може бути досягнуто шляхом створення більш прозорого та привабливого середовища для інвестицій, підтримки розвитку інфраструктури та підготовки висококваліфікованих кадрів.

Для подолання проблеми розвитку інноваційності українських бізнес-структур в умовах війни можна запропонувати наступні шляхи:

1. Підтримка державою. Держава повинна створити сприятливі умови для розвитку інноваційних підприємств та стартапів, зокрема, забезпечити доступ до фінансових ресурсів, розробити ефективні програми підтримки, надати допомогу у відкритті доступу до новітніх технологій та знань.

2. Співпраця з академічними та науковими установами. Бізнес-структури повинні взаємодіяти з науковими та академічними установами, зокрема, університетами, щоб мати доступ до новітніх технологій та знань, які можуть стимулювати розвиток інноваційних продуктів та послуг.

3. Залучення міжнародних інвестицій. Українські бізнес-структури повинні активно залучати міжнародні інвестиції для розвитку інноваційних продуктів та послуг. Це дозволить підприємствам здійснювати інноваційну діяльність на високому рівні та отримувати конкурентні переваги на міжнародному ринку.

4. Розвиток інноваційної культури в компаніях. Українські бізнес-структури повинні активно впроваджувати інноваційну культуру в свою діяльність, зокрема, сприяти розвитку творчого підходу, залученню нових ідей та створенню сприятливого середовища для розвитку інноваційних продуктів та послуг.

Реалізація цих пропозицій дозволить вирішити проблеми, з якими стикається український бізнес, зокрема, знизити витрати на дослідження та розробки, покращити якість продукції та послуг, збільшити конкурентоспроможність на ринку, створити нові робочі місця та забезпечити стабільний розвиток підприємств.

Розвиток інновацій повинен бути націлений на досягнення сталого економічного росту, який забезпечить відновлення та економічну стабільність України, поліпшення якості життя її громадян.

Не дивлячись на негативні наслідки війни, є позитивні приклади успішної інноваційної діяльності деяких українських компаній. Це свідчить про те, що українські бізнес-структури мають потенційні можливості для розвитку інноваційності.

Для цього, необхідно забезпечити сприятливе середовище для інновацій, залучити інвестиції та забезпечити доступ до новітніх технологій та знань. Крім того, важливо розвивати освіту та науку, залучати молодих талановитих людей та сприяти їх розвитку.

Інноваційність є ключовим фактором успішного розвитку українських бізнес-структур, а вирішення економічних проблем, пов'язаних з війною, можливе через розвиток інноваційної діяльності в країні.

Список використаних джерел:

1. Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) 2021. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb

2. Державний реєстр інноваційних проектів. URL: https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/innovacijni-proekti/derzhavnij-reyestr-innovacijnih-proektiv
3. Про затвердження плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1687-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text

Ключові слова: стартап, інновації, бізнес-ідеї, бізнес-структури, інноваційна діяльність в умовах війни.
Key words: startup, innovation, business ideas, business structures, innovative activity in the conditions of war.

КОРНІЛОВА ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, PhD

КАЛМИКОВА НАТАЛЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри національної економіки

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Останнім часом, концепція розвитку людського капіталу стала надзвичайно популярною. У зв'язку з інформатизацією, глобалізацією та перехід розвинених країн до постіндустріальної економіки виникла необхідність глибшого дослідження розуміння ролі людини та накопичення її трудової, інтелектуальної та творчої діяльності.

Зазначена проблема спонукала вчених до посиленого дослідження процесів, пов'язаних з накопиченням, збереженням та відтворенням людського капіталу, який розглядається як окремий ресурс. Вивчення, а також належне забезпечення загального стану, структури і рівня розвитку людського капіталу є визначальними для забезпечення конкурентоспроможності, ефективності та зростання національного господарства будь-якої країни.

Сьогодні вивчення проблем підвищення ефективності використання продуктивних сил людей, що реалізуються в сучасних умовах у формі людського капіталу є не просто актуальним, а висувається в розряд першочергових завдань у структурі соціально-економічних досліджень. Це передбачає проведення глибоких наукових досліджень даної проблеми [3].

Теоретичні та практичні питання розвитку людського капіталу було розглянуто в працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців. Більшість науковців наполягають на тому, що економічна якість та цінність будь-якого соціально-економічного процесу залежить від ефективного відтворення людського капіталу. Вважається,

що підвищення рівня життя та добробуту населення обумовлюється, насамперед, не матеріально-технічним забезпеченням, а вмінням використовувати відповідну техніку [2, 4]. Категорію «людський капітал» визначають як продуктивні здібності людини [1], які, на нашу думку, є фундаментом для забезпечення високих темпів зростання економіки.

Проаналізувавши думки вчених, варто виокремити основні ознаки людського капіталу.

Наприклад, основною ознакою, яка притаманна людському капіталу є знання та навички. Люди, які мають високий рівень знань і навичок, здатні ефективно працювати та розвивати інноваційні ідеї та просувати їх на ринок. Однак до складу людського капіталу входять не тільки знання та навички, але й особисті якості, такі як вміння працювати в команді, лідерські якості, толерантність, відповідальність, ініціативність тощо.

Наступною ознакою є освіта та навчання, де люди можуть збільшувати свій людський капітал через отримання освіти, підвищення кваліфікації, тренінги, семінари та інші форми навчання. Досвід можна теж віднести до однієї із ознак людського капіталу, бо люди, які мають значні навички у певній галузі, можуть вважатися людським капіталом в цій галузі.

Люди з високим рівнем людського капіталу здатні бути більш інноваційними, тобто придумувати нові ідеї та розвивати нові продукти та послуги, що свідчить про ще одну ознаку, яка притаманна людському капіталу. Звідси, продуктивність є ще однією ознакою людського капіталу. Люди з високим рівнем людського капіталу можуть бути більш продуктивними і приносити більшу користь організації.

Звідси, можна зробити висновок, що людський капітал включає в себе багато різних складових і його розвиток може бути корисним як для працівників, так і для організацій та країн в цілому. Він може бути організований через освіту, тренінги, підвищення кваліфікації та інші форми навчання, а також через набуття досвіду на роботі. Людський капітал може бути розглянутий як інвестиція, оскільки збільшення рівня знань і навичок працівників може привести до підвищення продуктивності та прибутковості організації.

Людський капітал є важливим елементом конкурентоспроможності країни, оскільки люди з високим рівнем знань та навичок можуть бути більш ефективними та продуктивними, що може допомогти країні збільшувати свій економічний розвиток.

Таким чином, людський капітал – це здатність до праці, яка виражається у сукупність знань, навичок, досвіду, талантів та інших вмінь, які володіють працівники, що працюють в організації або на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : монографія. Київ : Т-во «Знання», 2001. 254 с.
2. Кір'ян Т., Куліков Ю. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 4. С. 26–31.

3. Яковенко Р. В., Козенко Р. О. Проблеми та перспективи розвитку людського капіталу. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. С. 1–9.
4. Schultz Theodore W. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. Vol. 51. № 1 (Mar., 1961). Pp. 1–17.

Ключові слова: люди, людський капітал, ознаки людського капіталу, розвиток.
Key words: people, human capital, characteristics of human capital, development.

ПРИМАЧЕНКО ІВАН ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ДЖЕРЕЛА ВІДНОВЛЕННЯ ЗРУЙНОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Минулого 2022 року, через три – чотири місяці після початку російської агресії проти України, на офіційному рівні та в науково-експертному середовищі почали обговорювати питання повоєнного відновлення зруйнованої економіки. Пріоритетом визнавалось економічне зростання. Наводились різні прогнозні обсяги потрібних інвестицій для всеосяжної відбудови економічного потенціалу країни. Підкреслювалось, що це стане можливим лише за умови закінчення війни. Але війна продовжується, наразі вона триває вже п'ятнадцятий місяць. Обсяги руйнувань, на жаль, зростають. А це означає, що по закінченні війни ресурсів для відбудови національної економіки потрібно буде значно більше. І їх треба зібрати. В цьому сенсі така діяльність вимагає наявності чіткого Плану Відновлення України. Він був розроблений та презентований 4-5 липня 2022 року на Конференції в м. Лугано (Швейцарія) і базувався на 5 Основних принципах [1]:

1) негайний початок, поступовий розвиток;
2) нарощування справедливого добробуту;
3) інтеграція в ЄС;
4) відбудова кращого, ніж було;
5) стимулювання приватних інвестицій та підприємництва.

Важливим є дотримання поетапності розроблюваних заходів. За звичай, на першому етапі планується відновлення зруйнованої інфраструктури, соціальних об'єктів, надання гуманітарної допомоги. Його тривалість – від декількох місяців до одного року.

Другий етап значно триваліший – декілька років. Це етап формування та створення фундаментальних засад сталого економічного зростання, створення робочих місць та, як наслідок, отримання постійних джерел генерування доходів. Змістом цього етапу має стати підтримка промисловості і впровадження найсучасніших технологій.

Слід зазначити, що План Відновлення України на момент презентації містив низку суперечностей та протиріч, а на думку окремих

фахівців – хибних орієнтирів [2]. Дискусія в засобах масової інформації щодо презентованого на міжнародному рівні Плану мала місце. Але доопрацьованого Плану з боку Національної ради з відновлення українська спільнота ще не бачила.

Завдяки ж міжнародній спільноті Україні вдалося уникнути економічної катастрофи – макро-фінансової дестабілізації та подальшого різкого економічного падіння.

Наприкінці березня 2023 року Україна підписала з МВФ 13-ту програму розширеного фінансування на суму в 15,6 млрд. доларів США. Це унікальна і, водночас, рятівна кредитна лінія для вітчизняної економіки. Для порівняння: за попередні 30 років співпраці України з МВФ було отримано лише 37 млрд. доларів США [3]. Програма дасть змогу вижити Україні в умовах війни і закласти умови для її соціально-економічної відбудови у повоєнний час.

Серед потенційних джерел фінансування відбудови економіки України виокремлюють наступні [4]:

1. Двостороння допомога.
2. Міжнародні інституції.
3. Приватні джерела.
4. Конфісковані російські активи, репарації.

Джерелами є також і низка фондів, створених українською владою для фінансування відновлення економіки України, які є внутрішніми можливими джерелами, а саме: Фонд підтримки малого та середнього бізнесу; Фонд підтримки армії; Фонд відновлення та трансформації економіки; Гуманітарний фонд; Фонд обслуговування та погашення державного боргу; Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури [5].

Наразі зосередимо увагу на фінансах, отриманих від МВФ. Уже сам факт розширення співпраці України з МВФ слугуватиме для інших донорів-кредиторів сигналом, що варто надавати нам значні обсяги фінансування. Прогнозується, що вони можуть бути на порядок вище, ніж від самого МВФ.

Надання коштів обумовлено різними зобов'язаннями з боку України. І це пов'язано з вимогами проведення нами структурних реформ. Мова йде про так звані «структурні маяки». На першому етапі до червня 2024 року треба досягнути 19 «маяків», з них у поточному році – 17. Конкретика розписана помісячно. На жаль, найперша вимога про прийняття змін до Державного бюджету України на 2023 рік до кінця квітня уже не виконана. Це може негативно позначатись на подальшій співпраці МВФ з нашими владними інституціями.

Список використаних джерел:

1. План Відновлення України. Національна рада з відновлення. Липень 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf
2. Богдан Т. План Відновлення України: сильні та слабкі сторони. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html

3. 13-та програма співпраці з МВФ: інтенсивна терапія в умовах війни та шанс на відновлення у повоєнний період. URL: https://cost.ua/13-ta-programa-spivpratsi-z-mvf-intensyvna-terapiya-v-umovah-vijny-ta-shans-na-vidnovlennya-u-povoyennyj-period/
4. Нарис про відбудову України. *Rapid response Economics 1*. CEPR Press, London. 8 April 2022. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/Blueprint ReconstructionUkraine_ukr.pdf
5. Пилипенко Я. Відбудова України після війни: хто, як і за чиї гроші. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/19/ 687200/

Ключові слова: План Відновлення України, відновлення економічного потенціалу, економічне зростання, програма розширеного фінансування.

Key words: Ukraine recovery plan, restoration of economic potential, economic growth, extended financing program.

ЛЕШАНИЧ СВІТЛАНА ЄВГЕНІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри міжнародного,
конституційного та адміністративного права
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат економічних наук

ПІДПРИЄМСТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ ТА ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Сьогодні українські підприємства перебувають в невизначених умовах щодо ведення діяльності, адже з одного боку потрібно тримати вектор на європейській вибір, а з іншого адаптуватись до ведення бізнесу в умовах війни.

Нами визначено, що підприємство в умовах європейського вибору має багато переваг та викликів. З одного боку, Європейський Союз є величезним ринком зі споживчою базою понад 500 мільйонів людей. Це надає підприємству збільшити свої продажі та залучити нових клієнтів. З іншого боку, наявність багатьох регуляторних та юридичних вимог може бути викликом для підприємців.

Із одним із ключових викликів є дотримання регуляторних вимог ЄС, таких як директиви та регламенти щодо якості продукції та послуг, охорони довкілля, захисту даних та прав споживачів. Підприємці повинні бути готові до виконання цих вимог та отримувати сертифікати та дозволи.

Європейський Союз також активно підтримує малий та середній бізнес, надаючи різну фінансову та іншу підтримку. Наприклад, програма «Горизонт ЄС» [3] фінансує наукові дослідження та інновації, які можуть допомогти підприємцям зробити свої продукти та послуги більш конкурентоспроможними.

Крім того, європейський вибір дає підприємцям можливість розширити свої галузеві зв'язки, співпрацювати з іншими компаніями та

розвивати нові партнерства. Це може допомогти збільшити ефективність та інноваційність підприємства.

Узагалі, підприємництво в умовах європейського вибору може мати ряд особливостей та можливостей. Європейський вибір відкриває нові ринки, можливості для розширення бізнесу, доступ до нових технологій, а також може забезпечити додаткову підтримку для підприємництва. Ось декілька ключових аспектів, які варто розглянути, розглядаючи підприємництво в умовах європейського вибору:

1. Ринковий доступ: Європейський вибір може відкрити нові ринки для вашого бізнесу. Залежно від країни, до якої ви націлені, можуть бути різні можливості та вимоги. Варто добре вивчити ринок, його потреби, конкурентні умови, правила та регулювання, щоб ефективно впроваджувати свій бізнес.

2. Фінансова підтримка: Європейський Союз (ЄС) надає різні фінансові програми та підтримку для підприємців. Це можуть бути гранти, субсидії, кредити, програми підтримки та розвитку, а також інші форми фінансової підтримки. Дослідіть можливості отримання фінансової підтримки від ЄС або інших фінансових організацій, які діють в Європейському Союзі.

3. Регуляторні стандарти: Європейський Союз має ряд регуляторних стандартів та правил, які варто отримувати при веденні бізнесу. Це можуть бути стандарти щодо якості продукції, екологічні вимоги, правила безпеки та ін.

Підприємство в умовах європейського вибору може бути складним завданням, але також може відкрити безліч нових можливостей для бізнесу. Для успішного розвитку підприємства в контексті європейського вибору можна використовувати наступні підходи:

1. Збільшення міжнародної присутності: У рамках європейського вибору більшу кількість можливостей міжнародної присутності підприємства, співпрацювати з іншими підприємствами та використовувати можливості міжнародної торгівлі.

2. Залучення фінансування: Підприємство може залучати фінансування через різні грантові проекти. Крім того, він підприємець може користуватися привілеями, які надаються Європейським союзом, такими як спільний європейський ринок, безмитний доступ до ринків інших країн-членів та доступ до фінансових ресурсів.

Однак, на європейському ринку велика конкуренція, тому підприємець повинен бути готовим до боротьби за місце на своєму сегменті діяльності і знати, як ефективно продавати свої товари і послуги на ринку.

Незалежно від того, підприємець повинен дотримуватися їх європейських стандартів і вимог щодо якості продукції та послуг, безпеки праці, охорони довкілля та інших аспектів. Це забезпечити успішний розвиток бізнесу та позитивний імідж компанії на міжнародному ринку.

Крім того, важливо знати європейське законодавство та здійснювати ведення бізнесу відповідно до нього, уникнути проблем із законом та штрафів.

Підприємство в умовах європейського вибору може бути як викликом, так і можливостями для бізнесу. Європейський вибір означає, що підприємства можуть працювати в широкому географічному регіоні, що включає країни з різними культурами, законодавством та бізнес-середовищами.

Одним із ключових аспектів цього вибору є єдина європейська ринкова зона, що забезпечує підприємствам можливість здійснювати торгівлю з іншими європейськими країнами ЄС без внутрішніх митних обмежень. Це робить Європу привабливим ринком для бізнесу, який прагне розширюватися за межі своєї країни.

Проте, підприємства також повинні бути готовими до того, що різні країни мають різне законодавство та нормативні вимоги. Це може стати викликом для підприємств, які хочуть увійти на нові ринки. Важливо вивчити вимоги законодавства країни, в яких підприємство збирається працювати, та вести бізнес відповідно до місцевого законодавства.

Також варто звернути увагу на культурні та мовні відмінності в різних країнах. Підприємства повинні бути готовими до того, що може зустрітися з новими підходами до бізнесу та іншими мовами спілкування з партнерами та клієнтами. Однак, європейський вибір також надає підприємствам можливість отримати доступ до нових технологій та ін.

Підприємство в умовах війни є викликом для будь-якої країни, включаючи Україну. У першому плані в таких умовах виходять проблеми безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності.

Україна в останні роки переживає складні часи, пов'язані з конфліктом на сході країни. Однак, незважаючи на це, підприємці знаходять шляхи розвитку свого бізнесу. також, в Україні відбувається зростання інтересу до стартап-проектів, технологій та інновацій. «Турбулентне середовище змушує продукувати нові ідеї для підтримки бізнесу та збереження прибутків» [1, с. 86].

Однією з основних проблем, з якою стикаються підприємці в умовах війни, є недостатньо розвинена інфраструктура та кількість ресурсів. Це може бути викликом для розвитку підприємництва, крім підприємства потребують відповідного обладнання та інших матеріалів для забезпечення своєї діяльності.

Також умови війни призводять до зменшення попиту на товари та послуги. Це може спричинити проблеми зі збутом продукції та накопиченням фінансових результатів підприємств. Однак, підприємці можуть знайти шляхи для розвитку свого бізнесу, навіть в умовах війни. Таким чином, можливо зосередитися на виробництві товарів, які потрібні в умовах конфлікту (наприклад, спеціальний одяг для військових).

Підприємство в умовах війни в Україні є складним завданням, вимагає від підприємців великої витримки, творчого підходу та здатності адаптуватися до зміни якогось середовища. Ось деякі аспекти, на які слід звернути увагу в цих умовах:

1. Безпека та ризики: Війна створює небезпеки для бізнесу, такі як руйнування майна, перешкоди в постачанні, зниження попиту на

товари та послуги, підвищення ризиків безпеки для співробітників та клієнтів. Підприємці повинні бути обережними, розуміти ризики та використовувати заходи для захисту своїх бізнес-операцій та персоналу.

2. Соціальний аспект. Також важливим стає соціальний аспект підприємництва в умовах війни. Підприємці можуть прогресувати важливу роль у забезпеченні соціального захисту своїх працівників та підтримки вразливих верств населення.

Україна, яка проходить через війну на сході країни та має багато втрат, і є свідком цих подій в першу чергу. Однак, навіть у таких складних умовах, підприємець може бути першим інструментом для відновлення економіки та створення нових робочих місць.

Будучи прихильниками інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки автори Малишівський Т. В., Стефінін В. В. вважають: «перш за все за рахунок активного залучення прямих іноземних інвестицій, ми чудово розуміємо, що в найближчій перспективі іноземні інвестори не вкладатимуть капітал у виробничий сектор та сферу послуг в Україні» [2, с. 63].

Підприємці повинні бути готові до викликів, які ставляться перед ними в умовах війни. Наприклад, їм потрібно розібратися, які сектори економіки є найбільш перспективними, а також які ресурси та допомогу можна отримати від уряду та міжнародних організацій. Крім того, підприємці можуть зосередитися на розвитку нових галузей економіки, які є особливими в умовах війни. Наприклад, це може бути сільське господарство, енергоефективні технології, технології збереження та очищення води та повітря, а також інші галузі.

Список використаних джерел:

1. Ємець О. І. Підприємницька ініціатива як чинник розвитку бізнесу в регіоні // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. Випуск 18. – Т. 2. – Івано-Франківськ : Плай, 2022. – С. 85–94.
2. Малишівський Т. В., Стефінін В. В. Шляхи розвитку місцевої економіки в умовах військового часу: теоретичний аспект // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» : ВНУ ім. Лесі Українки (27–29 червня 2022 року). Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. С. 64–65.
3. Програма ЄС «Горизонт Європа» 2021–2027. URL: https://business.diia.gov.ua/horizon-europe (дата звернення 22.04.2023).

Ключові слова: підприємство, європейський вибір, безпека, фінансова підтримка, війна в Україні.

Key words: enterprise, European choice, security, financial support, war in Ukraine.

СЕКЦІЯ 10

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Керівник секції: *завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор Г. І. Чанишева*

Секретар секції: *доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент А. О. Гудзь*

ЧАНИШЕВА ГАЛІЯ ІНСАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ КОЛЕКТИВНОЇ УГОДИ ТА КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ

Недоліком понятійно-категоріального апарату сучасного трудового законодавства України є відсутність визначення багатьох базових понять, у тому числі понять колективної угоди та колективного договору. Стаття 10 чинного Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1] називається «Колективний договір» і в ній за аналогією зі ст. 21 «Трудовий договір» Кодексу, в частині першій якої закріплене поняття трудового договору, мало б бути визначене поняття колективного договору, але цього не сталося. Норми про колективні угоди взагалі відсутні у КЗпП України, що є однією з його істотних прогалин.

Прогалини щодо законодавчого визначення понять колективної угоди та колективного договору усунуто в Законі України «Про колективні угоди та договори» від 23 квітня 2023 року № 2937-IX [2], який набере чинності через шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, крім пункту 5 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення», який набере чинності з дня, наступного за днем опублікування цього Закону. Зазначеним Законом визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про колективні договори і угоди» (абз. перший пункту 2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»). Отже, до набрання чинності новим Законом від 23 квітня 2023 року № 2937-IX продовжує діяти Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01 липня 1993 року № 3356-XII [3].

Законом України від 23 квітня 2023 року № 2937-IX внесено зміни до низки законодавчих актів України, в тому числі КЗпП України. Зокрема в новій редакції викладено текст ст. 10, виключено статті 11–20 Кодексу.

Таким чином, після набрання чинності новим Законом до глави ІІ «Колективний договір» КЗпП України буде входити тільки одна ст. 10, що складається з двох частин.

В абзаці третьому частини першої ст. 2 Закону України від 23 квітня 2023 року № 2937-IX колективна угода (генеральна, галузева (міжгалузева), галузева обмеженої дії, територіальна, територіальна в окремій галузі) визначається як «письмовий нормативний документ, що укладається відповідно до цього Закону з метою регулювання трудових, соціально-економічних відносин на національному, галузевому, територіальному рівнях».

Відповідно до абзацу четвертого частини першої ст. 2 зазначеного Закону «колективний договір – письмовий нормативний документ, що укладається відповідно до цього Закону з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин між роботодавцем і працівниками, їх представниками».

Позитивно оцінюючи усунення існуючих на теперішній час прогалин, водночас видається необхідним висловити окремі зауваження щодо понять колективної угоди та колективного договору, закріплених у ст. 2 Закону від 23 квітня 2023 року № 2937-IX. Перше питання виникає щодо визначення цих правових категорій як «письмового нормативного документу». Цей термін є новим для трудового законодавства України. Як видається, таке визначення поняття колективної угоди та колективного договору не відображує їх правової природи і, своєю чергою, потребує визначення самого поняття «письмового нормативного документу», що є, вочевидь, родовим стосовно зазначених понять.

Термін «письмовий нормативний документ» може бути застосований і для визначення нормативно-правового акту, уніфіковане поняття якого, до речі, залишається невизначеним у чинному законодавстві України. У проекті Закону України «Про правотворчу діяльність» від 25 червня 2021 року № 5707 [4], який було прийнято за основу 16 листопада 2022 року, нормами розділу ІІ закріплюється система нормативно-правових актів. Відповідно до частини другої ст. 8 законопроекту «нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності, який встановлює, змінює, зупиняє, відновлює чи припиняє норму (норми) права у встановленому Конституцією та законами України порядку». Але колективні угоди та договори не підпадають під це визначення, тому що вони не приймаються (видаються) суб'єктами правотворчої діяльності, перелік яких установлений частиною другою ст. 4 законопроекту. Їх також не включено до системи нормативно-правових актів України, поняття та структура якої закріплені у ст. 9 законопроекту.

Таким чином, колективні угоди та договори не є нормативно-правовими актами, як їх визначено у проекті Закону України «Про правотворчу діяльність» і як вони розуміються у правовій доктрині. Водночас у змісті колективних угод та договорів є нормативні умови, тобто норми права, дія яких поширюється на сторін цих угод та договорів. Зважаючи на те, що у вітчизняній науці визнаються два рівні

правового регулювання суспільних відносин – нормативний і договірний, видається доцільним визначити колективні угоди та договори договірними правовими актами, а не письмовими нормативними документами, як це передбачено ст.2 Закону України від 23 квітня 2023 року № 2937-IX.

Колективні угоди і договори за своєю правовою природою є актами соціального діалогу, що поділяються на правові та неправові. Останні укладаються у формі меморандумів, резолюцій, угод та ін. і не містять норм права. На відміну від них колективні угоди та договори належать до правових актів соціального діалогу, оскільки в їх змісті наявними є норми права, що регулюють певні види суспільних відносин (трудові, соціальні, економічні). Таким чином, з одного боку, колективні угоди та договори є видами нормативних угод і договорів у сфері праці, а з іншого – правовими актами, що укладаються в договірному порядку і саме в такому розумінні є складовою системи джерел трудового права, займаючи проміжне місце між підзаконними нормативно-правовими актами і локальними правовими актами.

Друге зауваження варто висловити щодо відсутності єдиного підходу до визначення понять колективної угоди та колективного договору в ст. 2 Закону України від 23 квітня 2023 року № 2937-IX. У визначенні поняття колективної угоди зазначається про її правову природу, мету та рівні укладання. Водночас у визначенні поняття колективного договору йдеться про правову природу і мету укладання, та при цьому не відзначається рівень укладання. Останні слова у понятті колективного договору «між роботодавцем і працівниками, їх представниками» є не зовсім зрозумілими у сенсі того, чи відносяться вони до сторін колективного договору, чи до сторін виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, які регулюються колективним договором.

Третє зауваження виникає щодо предметів правового регулювання колективної угоди та колективного договору, пов'язаних з метою їх укладання. У визначенні колективної угоди йдеться про регулювання «трудових, соціально-економічних відносин», а у визначенні колективного договору – «виробничих, трудових, соціально-економічних відносин». При цьому розробникам законопроекту потрібно було б виходити з поняття соціального діалогу, закріпленого у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI, в якому зазначається про регулювання «трудових, соціальних, економічних відносин». Стаття 1 цього Закону не зазнала змін Законом України «Про колективні угоди та договори» від 23 квітня 2023 року № 2937-IX, а оскільки Закон України «Про соціальний діалог в Україні» є рамковим Законом у сфері соціального діалогу, то потрібно було б застосовувати його термінологію при визначенні понять колективної угоди та колективного договору. Предмети правового регулювання цих актів мають бути однаковими, тобто метою їх укладання має бути регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Таким чином, для більш логічного визначення понять колективної угоди та колективного договору законодавцю варто було б дотримуватися єдиного підходу, а саме визначити правову природу цих актів,

суб'єктів, які їх укладають, мету укладання (з однаковим визначенням предметів правового регулювання) та рівні соціального діалогу, на яких укладаються ці акти.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Затверджено Законом УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про колективні угоди та договори : Закон України від 23 лютого 2023 року № 2937-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text
3. Про колективні договори і угоди : Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.
4. Про правотворчу діяльність : проект Закону України від 25 червня 2021 року № 5707. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
5. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.

Ключові слова: соціальний діалог, акти соціального діалогу, колективна угода, колективний договір, законодавство України.

Key words: social dialogue, the acts of social dialogue, collective agreement, collective contract, the legislation of Ukraine.

YAROSHENKO OLEG

Yaroslav Mudryi National Law University,
Professor of the Department of Labor Law, Doctor of Law

THE ROLE OF TRADE UNIONS IN RESOLVING LABOUR DISPUTES

In today's context, the most common way to regulate labour relations is to find a way to reach an agreement. "Social partnership" is one of such ways. In general, it should be stressed that the term "social partnership" is conditional, because a partnership between the employer and the employee cannot be formed because of their opposing interests. But at the same time, notwithstanding their opposites, there is also a commonality of interests, which manifests itself in achieving the effective functioning and organisation to create the necessary conditions in the implementation of the necessary interests of the employer and the employees. For the system of social partnership, three main elements should be distinguished, through which the effectiveness of this mechanism can be realised. These elements include a set of operating bodies formed by representatives of employers, employees, and public authorities that interact between them at different levels on a permanent basis; a set of various acts, such as agreements, collective bargaining agreements, decisions, and others that aim to regulate the emerging social and labour relations; the establishment of appropriate procedures, the definition of forms through which the interaction between

subjects of social and labour relationships and be carried out, the relations and sequences in the development, timing, and prioritisation of bodies and regulations can be determined.

The main principles include equality of the parties, which means that each party can initiate negotiations; ensuring that the interests of all parties are taken into consideration and that they are respected, which is realised by ensuring that the interests of the parties are reconciled in the course of negotiations; the interest of both parties in participating in negotiations to reach agreements; active participation of the state in promoting democratisation and stabilising social partnerships, which is realised by creating a special establishments who are authorised to regulate social and labour relations; compliance with labour legislation and other regulations governing labour law in the course of negotiations; freedom of choice in negotiations in issues regulating labour standards; the obligations arising from the negotiations should be real and enforceable for the parties to the negotiations; the supervision of collective agreements and agreements; the responsibility of the parties and their representatives for the implementation of obligations; negotiations are based on the principles of tolerance, consensus, and compromise.

Modern social partnership prioritises people and human values, gives priority to national consensus, and agreement is reached through compromise rather than the confrontation of the parties' interests. Next, models of social partnership should be examined to examine the mechanism by which it functions in more detail. World practice demonstrates that social partnership and the relationships it generates are always regulated with state participation, with an advisory and legislative function, but the degree of state involvement varies depending on the chosen model of social partnership in the state.

Hence, in countries where the role of the state is not dominant in the regulation of social and labour relations, such as the United Kingdom, Canada, the United States, and Japan, the social partnership model is based on the principle of bipartisanship, meaning that two parties participate in the negotiations: trade unions as employee representatives and employers' associations, while the role of the state is indicated by facilitating the negotiations between these parties. In contrast, the social partnership model of tripartism, which is widespread in countries such as France, Germany, Sweden, Finland, and other European Union countries, involves the active participation of the state in the contracting process as a full party but has its own specific characteristics in each country. In Northern Europe, for example, there are three levels of regulation – local, sectoral, and national – while in countries such as France and Germany, regulation of social partnerships with the state involvement takes place on only two levels – sectoral and regional.

It is worth noting that all citizens have the right to form trade unions to protect their rights and interests. A trade union is a voluntary public association of citizens to represent their interests of social and labour nature, production and professional directions, and to protect violated rights within labour relations. Violations of labour law are becoming more and more

frequent and widespread. Most of the labour disputes that arise relate to working hours, working conditions, non-payment or late payment of wages, and the quantitative inability to reproduce the workforce or incentives for employees. It is precisely based on this list of reasons that trade unions have a special role to play in the regulation of social and labour relations. Trade unions are mandated to regulate such relations at all possible levels, namely at the macro-, meso-, and micro-levels.

At the micro-level, for example, when collective labour agreements are concluded, it is the responsibility of the trade union to regulate social and labour relations in the organisation. At the micro-level, the dissatisfaction of the subjects of organisations may be due to violations of normative-legal acts or other agreements that contain labour law norms, the general index of labour discipline, a large index of personnel turnover in the organisation, and the index of labour conflicts in the organisation, the strength of arising conflicts, their number, reasons of arising conflicts in the organisation and others.

At the meso-level, the role of trade unions is to participate as a joint commission in the drafting of tariff agreements. At the macro level, it is worth noting that the role of trade unions is to participate as part of a tripartite commission in issues that relate to the regulation and formation of methods to improve social and labour policy in organisations.

To summarise the above, the role of trade unions in the social partnership mechanism for resolving labour disputes is quite important as it enables the protection of the rights and interests of employees, but the proper functioning of trade union organisations is hampered by certain factors that can contribute to the role of the trade union in social partnership and the effective resolution of labour disputes.

It is quite common that employees do not see the tangible results of trade union activities and therefore refuse to join them. This is due to the fact that employees are poorly informed about the results of the activities of the primary trade union organisations. It has been noted that the poor performance of trade unions in informing employees means that most of their members do not know what exactly they do and what their purpose is.

The lack of interaction between trade unions and the younger generation is another fact worth mentioning. This is since trade unions do not have departments for working with young people, and collective agreements do not include clauses that would implement the protection of the rights and interests of the younger generation in the organisation. This indicates that, given the current situation, not only is the younger generation reluctant to actively participate in the trade union organisation, but it is also reluctant to join this institution. In such a case, it should be noted the importance of creating a positive image in the group of the younger generation of employees, and mentioning the addition of clauses in collective agreements that would indicate the presence of social guarantees and benefits that would be relevant and necessary for the younger generation of employees.

A further problem is the reduced responsibility of the employer. For example, it is often the case that employers “make advances” by concluding collective labour agreements and undertaking certain contractual obligations, but trade union representatives have no influence on the

employer in this case. Therefore, one of the main tasks that trade unions have to perform is the implementation of these collective bargaining contracts or agreements. Often in practice, the trade union organisation is not very active in this matter, since the agreements are determined by the employer and the chairman on an individual basis. In this case, the employer can apply its own leverage to its subordinate to change any clauses of the collective contract or the agreement, which significantly reduces the effectiveness of the protection of the rights and interests of the employees.

Hence, the following recommendations should be considered in order to resolve such problems that stand in the way of the effective functioning of trade union organisations. First of all, to raise awareness among employees about the activities of trade unions, their goals, functions, and tasks. This can be done through the use of information and communication technology, publishing reports on their activities, informing employees about them, etc. The next step is to create awareness of the importance of trade unions, especially among the younger generation of employees, which is done through effective protection of employees' rights and interests. Equally important is the conduct of surveys by trade unions to help identify desired employees the benefits or problems that hinder the proper performance of work duties, and the use of the most relevant mechanisms to protect employee rights and interests in resolving labour disputes.

Thus, by conducting scientific research into the study of trade unions as subjects of social partnership in resolving labour disputes, it has been revealed that this mechanism performs the function of protecting the rights and interests of employees, but at this stage of its functioning there are several problems, according to which recommendations to improve the effectiveness of the studied segment have been identified.

Key words: employee, employer, labor relations, social partnership, trade union, labor disputes.

Ключові слова: працівник, роботодавець, трудові відносини, соціальне партнерство, профспілка, трудові спори.

ВАВЖЕНЧУК СЕРГІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

Останнім часом все гостріше піднімається питання можливості та доцільності визначення судом ефективності обраного стороною спору способу захисту.

Варто почати з того, що КЗпП України 1971 р., Проєкт ТК від 20 травня 2015 р., Проєкт Закону України «Про працю» від 28 грудня

2019 р., Проєкт Закону України «Про працю» від 23.09.2022 Кабінету Міністрів України взагалі не містять окремої глави або статті, що присвячувалася б регламентації способів або заходів, засобів захисту трудових прав. Як наслідок способи захисту розсипані бісером по всьому масиву трудового законодавства, що ускладнює їх виокремлення та з'ясування правової природи та ефективності застосування.

На відміну від трудового законодавства у цивільному праві на законодавчому рівні (зокрема, в ч. 2 ст. 16 ЦК України) такі категорії як визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення положення, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідносин; припинення правовідносин; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб – визначені як способи захисту судом цивільних прав та інтересів громадян. Тобто на рівні кодифікованого акта законодавець визначив невичерпний перелік способів захисту цивільних прав, що є позитивним [1]. Таким чином, постає питання можливості застосування аналогії закону при обранні окремих способів захисту. Разом із цим у наведеній нормі не згадується про ефективність способів захисту та ким вона може визначатися.

Ускладнюється проблема й тим, що регламентація способів захисту може існувати не лише в матеріальній але й в процесуальній площині права. У цьому плані яскравим прикладом є ч. 2 ст. 5 ЦПК України «Способи захисту, які застосовуються судом», за якою у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.. Безумовно, вказана норма є прогресивною, адже дає можливість суду визначити ефективний спосіб захисту трудового права. Однак, наведена стаття містить право, а не обов'язок суду у своєму рішенні визначити ефективний спосіб захисту.

У п. 58 Велика Палата Верховного Суду знову звертає увагу, що застосування конкретного способу захисту права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес *мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним* (виділено автором – В.С.), тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діяннями наслідкам [2]. Тобто, Верховний Суд наголошує на тому, що права судом мають захищатися через ефективні способи захисту.

У судовій практиці мають місце випадки коли суд відмовляє у задоволенні позову через те, що управнена особа обрала, на думку суду, неефективний (наналежний) спосіб захисту. У цьому разі постає гостра дискусія про можливість і доцільність такого підходу, що окреслюється

наступними питаннями. Чи має право суд взагалі визначати замість управненої особи ефективність чи неефективність обраного нею способу захисту? Якими критеріями суд керується коли вважає, що спосіб захисту не є ефективний (неналежний), де вони закріплені? Чи відмова у задоволенні позову через те, що управнена особа обрала, на думку суду, не ефективний (неналежний) способі захисту корелює зі ст. 55 Конституції?

Відповідно до ст. 55 Конституції *кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права* і свободи від порушень і протиправних посягань (виділено автором – *В.С.*). Тобто, саме особі, право якої порушене, невизнане, оспорене, в силу ст. 55 Конституції, належить право визначати спосіб захисту свого права. Обмеження стосуються наступного: 1) таке право не може порушувати норми закону; 2) таке право не може порушувати права третіх осіб.

У цьому плані варто звернути увагу також на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, *має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі* (виділено автором – *В.С.*), навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Як наслідок, у наведеній нормі чітко встановлено право на ефективний засіб правового захисту в національному органі. Очевидно, що відмова в позові через обрання управненою особою неефективного (неналежного) способу захисту у повній мірі не корелює ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому не можна забувати, що міжнародно-правова тенденція захисту права зводиться до того, що завданням суду у трудових спорах є не виконання функції арбітра, а здійснення, саме, захисту трудового права особи.

Доволі прогресивним є проєк Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права на суд» [3]. Зокрема у ньому передбачається внесення змін до процесуального законодавства такого змісту: «Позивач може обрати спосіб захисту, передбачений законом або договором, або інший спосіб, *який не суперечить закону. Суд не може відмовити у задоволенні позову з підстав обрання позивачем неефективного способу захисту, якщо такий спосіб передбачений законом або договором*.» (виділено автором – *В.С.*). Таким чином наведені положення цього проєкту Закону потрібно буде розглядати у зв'язці з ст. 5 ЦПК України. Тобто вказаний проєкт частково вирішує розглядувану проблему, адже суд (у разі прийняття такого Закону ВР України) не матиме права відмовляти у позові через обрання неефективного (неналежного) способу захисту трудового права, а буде вирішувати питання про заміну його на ефективний спосіб захисту в судовому порядку. Однак, вказаний проєкт не знімає проблеми у співвідношенні норм, які регламентують способи захисту трудових прав у ключі процесуального

та матеріального права, у потребі в окремому блоці норм в матеріальному трудовому праві, що дозволить у повній мірі уникнути можливих проблем з волевиявленням управненої особи щодо згоди на заміну судом способу захисту трудового права на належний спосіб захисту та, взагалі, проблем з маніпуляцією у застосуванні у практиці такої абстрактної категорії, як «ефективність способу захисту».

Список використаних джерел:

1. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук. 3-є вид. перероб та доп. – Х. : Право, 2021. – 592 с.
2. Постанова Верховного Суду від 26 січня 2021 р. Справа № 522/1528/15-ц. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407
3. Проєкт Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права на суд». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1696746

Ключові слова: трудові права, захист трудових прав, способи захисту трудових прав, законодавство України.

Key words: labor rights, protection of labor rights, methods of protection of labor rights, legislation of Ukraine.

ВИШНОВЕЦЬКА СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри цивільного права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТРУДОВОГО ПРАВА У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

Глобальні процеси цифровізації визначають специфіку сучасної праці, нових форм її організації і соціально-трудових відносин. Гнучка зайнятість, формування електронної самозайнятості характеризують сучасний ринок праці, на якому інтелектуальна праця визнається основною. Сучасні процеси розвитку трудових відносин стають неадекватними класичним теоретичним уявленням про ринок праці. Це обмежує можливість обґрунтування і проведення ефективної політики як у сфері застосування праці, так і в економіці в цілому. Тим самим перед наукою постають нові дослідницькі задачі, вирішення яких потребує перегляду методологічних принципів і теоретичних основ аналізу нового виду трудової діяльності – інформаційної праці, зміни підходів до оцінки її результатів і рушійних сил, подолання ряду усталених стереотипів і догм, формування відповідних новій історичній ситуації пріоритетів у політиці і практиці управління соціально-економічними процесами.

В інформаційному суспільстві успішна зайнятість людини залежить від її здатності до креативності. Робота перетворюється в спосіб творчої самореалізації особистості. З'являється новий тип працівників, високий професійний потенціал яких робить їх незалежними від попиту і пропозиції на ринку праці: роботодавці самі прагнуть запропонувати їм умови для самореалізації особистості. Економічний статус таких працівників прямо залежить від їх професіоналізму і особистої здатності до творчості.

В сучасних ринкових умовах тільки отримання хорошої фундаментальної освіти не є запорукою успішної кар'єри. Значну роль відіграють якості працівника, що дозволяють йому реагувати на зміни у розвитку суспільства, продовжувати постійно розвиватись, підвищувати кваліфікацію і навіть проходити професійну перепідготовку у випадку необхідності відповідності змінам умов економіки і, як наслідок, попиту на ринку праці. Поступово відходять у минуле вузька спеціалізація і вузький професіоналізм; відроджується універсалізація через підвищення кваліфікації, постійне навчання і суміщення функцій і операцій. Специфіка сучасного ринку праці вимагає від працівника автономності, мобільності, креативності із залученням у професійну діяльність.

Відповідні вимоги висуваються й до наукових і науково-педагогічних працівників. Сучасний вчений повинен не тільки володіти необхідним набором компетенцій, уміти орієнтуватися в глобальній системі наукових знань і генерувати інноваційні рішення, а й сприймати реальні потреби в нових знаннях з боку суспільства, прагнути до безперервного особистісного й професійного росту [1, с. 20].

Якщо говорити про кадрові проблеми науки в закладах вищої освіти, то можна виділити насамперед такі з них. Нагальною проблемою є проблема належного, відповідного сучасним реаліям нормування праці науково-педагогічних працівників. Цей інститут, з допомогою якого визначається міра праці, адекватна затратам працівника на виконання роботи, потребує перегляду. Зокрема, потребують перегляду норми часу для планування й обліку роботи науково-педагогічних працівників, особливо в умовах дистанційного режиму роботи, який не знайшов у них відображення.

Деякі автори взагалі не підтримують ідею про доцільність нормування науково-дослідної роботи, яка розглядається як один із видів творчої нестандартної розумової праці, що має інноваційний характер і передбачає постійний пошук нових рішень, постановку нових задач, генерування нових ідей і вдосконалення методів, спрямованих на створення нового. Потребує зміни методологія оцінки ефективності науково-дослідної діяльності. Зокрема, такий показник як кількість цитувань статей у Scopus, Web of Science є для спеціалістів у галузі гуманітарних наук практично нездоланним бар'єром. При цьому публікаційна активність вченого не завжди є показником фундаментальності його праць.

На думку Ж. Шевальє, перспектива науки полягає в «якісному» викладанні права – воно не повинно обмежуватись простим описом чинного позитивного права, його завдання – створювати кадри, здатні орієнтуватись у сучасному динамічному світі [2, с. 119].

Рівень професійної підготовки випускників юридичних факультетів закладів вищої освіти часто не влаштовує ні роботодавців, ні споживачів цих послуг. Крім того, в країні спостерігається надлишок осіб, які мають вищу юридичну освіту; як наслідок, багато з них залишаються незатребуваними і змушені, таким чином, шукати себе в інших професіях. У зв'язку з цим очевидною є проблема забезпечення належної підготовки юридичних кадрів у сучасних умовах.

Отже, нова цифрова реальність висуває нові вимоги до правової науки і юридичної практики, що стосуються в тому числі розробки ефективних інструментів і моделей правового регулювання різних сфер суспільного життя.

Основними сучасними викликами науки трудового права є трансформація праці, розвиток цифрових технологій, розвиток нових моделей зайнятості, поширення на практиці різноманітних форм нетипової зайнятості, більшість з яких знаходяться поза межами правового поля, розвиток штучного інтелекту та його вплив на ринок праці, послаблення традиційних механізмів представництва працівників з допомогою профспілок.

Це зумовлює необхідність адаптації працівників до нових викликів шляхом забезпечення розвитку їх професійного потенціалу, в тому числі навчання новим професіям, приділення належної уваги нематеріальній мотивації працівників, побудови адекватної системи гарантій реалізації трудових прав осіб, залучених до нових форм зайнятості, законодавчого врегулювання нетипових трудових відносин, впровадження концепції досягнення балансу між роботою та особистим життям [3, с. 173–184].

Отже, потребують модернізації підходи до дослідження наукових явищ і процесів, способи отримання знань, що відображають наукову дійсність. А визначальною методологічною тенденцією розвитку науки повинна стати діалектична єдність практики, науки і освіти як орієнтир для інноваційних наукових досліджень в юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Вишновецька С. В. Окремі аспекти модернізації підходів до підготовки наукових кадрів у галузі права. *Модернізація підходів до підготовки наукових кадрів у галузі права* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 2 січня – 12 лютого 2023 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 20–24.
2. Chevallier J. Doctrine juridique et science juridique. *Droit et société*. P., 2002. N 50. P. 119.
3. Vyshnovetska S., Vyshnovetskyi V. Labor law science under modern challenges. *University Law Science and Education in the Challenges of Our Time* : collective monograph. Edited by prof. Irina Sopilko and prof. Mykhailo Smokovych. W., 2021. P. 173–184.

Ключові слова: наука трудового права, цифровізація, професійний розвиток, нормування праці науково-педагогічних працівників, науково-дослідна діяльність.

Key words: labour law science, digitization, professional development, standardization of the work of scientific and pedagogical staff, scientific research activity.

LAGUTINA IRYNA

National University "Odesa Law Academy",
Professor of Labour Law and Social Security Law Department,
Doctor of Legal Sciences, Professor

RIGHT TO STRIKE AND COLLECTIVE BARGAINING

A person enters into labour relations, acquires labour rights in order to satisfy his interests and needs with their help. This happens through the commission by an authorised person of actions that make up the content of the labour rights received by him. The completeness and reality of the exercise of rights depends on how effective their protection is in case of violation. In this regard, it is necessary to guarantee the possibility of protecting the right in any form provided for by law.

The right to strike is an essential part of freedom of association. While it's a last resort, without it, workers and unions lack the power to defend their positions against the economic and political power of employers. The right to strike is under attack in many countries and trade unions are fighting back.

In 2015 the International Labour Organization employers' groups and certain governments challenged ILO Convention 87 on Freedom of Association, which is ratified by 153 countries, and upholds the right to strike [1].

Even with this convention, the right to strike is still under threat around the world.

For instance, strikes in Australia have become very rare in recent decades, thanks to restrictive labour laws passed since the 1990s [2].

Simultaneously, strikes are blighting the UK like no time since the dark days of the early to mid-1970s – but those organised by trade unions in compliance with employment laws remain lawful and are immune from liability to the employer whose business is impacted. However, trade unions that organise unlawful industrial action lose immunity and are exposed to potential legal claims. This usually takes the form of an injunction application to the High Court in advance of the threatened industrial action, in which the employer seeks an injunction prohibiting the planned industrial action going ahead. Breach of an injunction can result in a finding of contempt of court with serious consequences [3].

Nevertheless, the United Kingdom faces a fresh wave of strikes this year after unions launched a series of actions in December, including the largest NHS strike in history and the biggest walkout of ambulance staff in three decades. Hundreds of thousands of employees have been striking, with more set to walk out over pay and conditions. The biggest day of industrial action since the current wave of strikes began last year took place as Chancellor Jeremy Hunt revealed his spring budget on 15 March. Teachers, junior doctors, regional BBC journalists, university lecturers, civil servants and London Underground drivers all walked out. Before that, February saw the UK's biggest day of industrial action in more than a decade as teachers, university staff, train drivers, civil servants, bus drivers and security guards all went on strike [4].

Thus, thousands of employees across several industries have taken industrial action in recent months [5].

Germany has a long history of labour activism, with employees often engaging in strikes and other forms of industrial action to demand better wages, working conditions and benefits. The «mega-strike" – as it has been termed by local media – follows recent labour unrest in a number of German industries, including the postal service, airports and local transportation [6].

Strikes a persistent headache for travellers in Germany. The capital airport strike followed similar walkouts that paralyzed the airports in Dusseldorf, Hamburg and Cologne/Bonn on Thursday (27.04.2023), leading to the cancellation of some 700 flights. That strike was expanded to airports in Stuttgart and Karlsruhe/Baden-Baden on Friday and on Saturday, some flights were still being suspended or delayed at Baden airport. Wage negotiations remain stalled as Verdi is demanding pay increases for night, weekend, and public holiday shifts. Negotiations are scheduled to continue on Thursday. In addition to the airport strikes, the German railway and transport union EVG organised on Friday (28.04.2023) a nationwide transport strike, impacting around 50 companies, including national rail operator Deutsche Bahn.

Labour Day protests and strikes have taken over France, Italy and the Netherlands, with employees and labour unions demanding better government policies to safeguard their rights and meet their wage demands [7].

It is important to note that strikes are a significant part of the culture of working life in Europe. But how has the number of working days lost to strikes changed over the last decades? According to a dataset prepared by the European Trade Union Institute (ETUI), the countries going on strike the most have seen slight changes in ranking over the last 20 years. Between 2000 and 2009, the annual average of days not worked due to strikes per 1,000 employees was the highest in Spain, where an average 153 working days were lost. The period of 2020-2021 offers data for only two years, with no data for some countries. France (79 days) had the highest annual average lost days due to strikes, followed by Belgium (57 days), Norway (50 days), and Denmark and Finland (49 days each) [8].

It should be taken into account that effective labour regulation is fundamental to development. Labour is at the heart of human, economic and social development. Striking the right balance in labour regulation is therefore critical.

Employees have long used the term "strike" as a powerful tool to pressure employers into resolving their grievances. This collective labour right is essential in demanding better pay and working conditions, a positive work environment, excellent career opportunities and other benefits. Collective bargaining makes employees stronger in negotiations with employers.

The right to strike should only be used as a last resort if conciliation procedures did not lead to the resolution of a collective labour dispute (conflict) or the employer evades conciliation procedures or does not fulfil the agreement reached during the resolution of a collective labour dispute (conflict).

References:

1. The right to strike protects workers. URL: https://www.industriall-union.org/the-right-to-strike-protects-workers
2. Global economy 2023: what happens next with industrial action Unions around the world protested to protect this fundamental right. URL: https://theconversation.com/mp/global-economy-2023-what-happens-next-with-industrial-action-197129.
3. Injunctions will prevent more strikes – with unions sued for damages if they ignore them. URL: https://www.thetimes.co.uk/article/injunctions-will-prevent-more-strikes-with-unions-sued-for-damages-if-they-ignore-them-ft5f2jnhv
4. Strikes: Who is taking industrial action in 2023 and when? URL: https://news.sky.com/story/amp/strikes-who-is-taking-industrial-action-in-2023-and-when-12778841
5. UK strikes 2023: Which workforces are striking or threatening to strike? URL: https://www.standard.co.uk/news/uk/uk-strikes-march-april-teachers-tube-civil-servants-doctors-passport-rail-university-staff-b1039144.html
6. Strikes in Germany: 2023 airport, train, rail, and transport strikes on 27th March explained – Lufthansa info. URL: https://www.nationalworld.com/europe/strikes-in-germany-2023-munich-airport-train-rail-strikes-lufthansa-4080385
7. Labour Day protests, strikes take over France, Italy, Netherlands. URL: https://www.aljazeera.com/amp/news/2023/5/1/labour-day-protests-strikes-take-over-france-italy-netherlands
8. Which countries have the most strikes in Europe and what impact does it have on the economy? URL: https://www.euronews.com/next/2023/03/07/industrial-action-in-france-and-the-uk-which-countries-have-the-most-strikes-in-europe

Key words: right to strike, working conditions, employer, employee, labour rights.

Ключові слова: право на страйк, умови праці, роботодавець, працівник, трудові права.

МЕЛЬНИК КОСТЯНТИН ЮРІЙОВИЧ

Харківський національний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри трудового та господарського права,
доктор юридичних наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ І ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ВІДНОСИН

Одним із визначальних конституційних прав людини є право на працю. Праця виступає базовою і незамінною умовою життєдіяльності людини. Впродовж історії людина завдяки праці, здобувала засоби до існування, вдосконалювала знаряддя праці, розвивалася сама та розвивала свою родину, суспільство, державу. Право на працю, закріплене у ст. 43 Конституції України, включає можливість кожного заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Реалізуючи право на працю, людина укладає, зокрема, трудовий

договір, вступаючи при цьому в трудові відносини і отримуючи статус працівника. Основними принципами правового регулювання трудових відносин є свобода трудового договору, заборона примусової праці та дискримінації у сфері праці.

Працівник у трудових відносинах об'єктивно є економічно слабшою стороною порівняно з роботодавцем. Для більшості працівників заробітна плата, яка отримується ними у трудових відносинах, є основним або навіть єдиним джерелом засобів існування для них та їх сімей. Роботодавці ж розпоряджаються майном підприємств, засобами виробництва, доходами, одержаними від реалізації продукції, послуг, інших видів діяльності тощо. Тому держава в централізованому порядку закріплює для працівників низку гарантій, які дозволяють посилити їх позиції у трудових відносинах. Зокрема, ст. 50 Кодексу законів про працю України передбачає, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Відповідно до ст. 75 Кодексу щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарні дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Стаття 95 Кодексу передбачає наступне: «Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці. Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється і переглядається відповідно до статей 9 і 10 Закону України «Про оплату праці» та не може бути нижчим від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб» [1].

Кодекс законів про працю України є сьогодні основним галузевим кодифікованим нормативно-правовим актом, який забезпечує централізоване правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин. Кодекс був прийнятий ще у далекому 1971 р. у зовсім інших історичних, політичних, економічних умовах. За роки незалежності Кодекс піддавався суттєвим змінам (було прийнято більше 100 законів з внесення змін та доповнень до нього), у зв'язку з чим у ньому вже практично не залишилося жодної статті, в яку б не вносилися зміни, багато статей Кодексу було скасовано та внесено в нього нові статті. Тому Кодекс нині являє собою суміш норм, прийнятих за різних історичних, політичних та економічних умов, частина із яких відповідає вимогам сьогодення, а інша частина ні.

За часів незалежності було прийнято низку спеціальних законів для регламентації окремих аспектів трудових відносин і відносин, пов'язаних з ними, серед яких закони України «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про соціальний діалог в Україні», «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про зайнятість населення», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності».

Кодекс законів про працю України сьогодні не включає норми, які регулюють відносини з вирішення колективних трудових спорів, не визначає статус організацій роботодавців, їх об'єднань та практично не регулює відносини зайнятості і працевлаштування. Окремі аспекти трудових відносин регулюються Кодексом недостатньо повно порівняно зі спеціальними законами. Це яскраво помітно на прикладі правового регулювання відпусток нормами Кодексу та Закону України «Про відпустки». Г. І. Чанишева справедливо вважає абсолютно нелогічним відсутність у КЗпП України норм про колективні угоди, про які зазначається в законах України «Про колективні договори і угоди», «Про соціальний діалог в Україні», інших законах [2, с. 105].

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» сьогодні призупинив важливі норми Кодексу законів про працю України у сфері нормування робочого часу та часу відпочинку, забезпечення соціального діалогу, виконання зобов'язань роботодавця у сфері оплати праці, при цьому встановив інші трудо-правові норми на період дії воєнного стану. Зокрема, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надав роботодавцю можливість збільшити нормальну тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо) [3].

З огляду на вищезазначене, централізованому правовому регулюванню трудових і пов'язаних з ними відносин сьогодні притаманні такі негативні моменти, як відсутність цілісності та комплексності регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, зниження ролі Кодексу законів про працю України в системі трудового законодавства, розпорошення норм трудового законодавства по нормативно-правовим актам однакової юридичної сили, дублювання норм трудового законодавства у Кодексі законів про працю України і у спеціальних законах.

Вважаю, що централізоване правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин повинно бути чітко структурованим, комплексно регулювати вказані відносини, відповідати сучасним реаліям життя українського суспільства, базуватися на положеннях Конституції України та міжнародних документів, ратифікованих Україною, та розвивати їх положення.

Для забезпечення цього, передусім, є необхідним провести нову кодифікацію трудового законодавства. Відзначу, що за роки незалежності було розроблено та подано до Верховної Ради України низку проектів Трудового кодексу України. В останні ж роки суб'єкти законодавчої ініціативи йдуть шляхом розроблення проекту Закону України «Про працю». Так, у 2022 р. Міністерство економіки України розробило проект Закону України «Про працю», який налічує 11 розділів та 119 статей, що є навіть меншим, ніж у чинному сьогодні Кодексі законів про працю України (22 глави, 288 статей).

Проект Закону України «Про працю» не можна назвати комплексним нормативно-правовим актом, оскільки ним, по-перше, традиційно, як і Кодексом, не регулюються відносини з вирішення

колективних трудових спорів та відносини зайнятості і працевлаштування; по-друге, на відміну від Кодексу, в Проекті відсутні розділи, присвячені колективному договору, трудовій дисципліні, охороні праці, професійним спілкам. Таким чином, залишаються основні недоліки, притаманні сьогодні системі трудового законодавства. З огляду на це, пропонований підхід до реформування трудового законодавства не можна підтримати.

Україна, позиціонуючи себе як соціальна, правова держава та майбутній член Європейського Союзу, повинна у централізованому порядку закріплювати соціальні стандарти у сфері праці, які відповідають прийнятим у Європейському Союзі, не знижуючи при цьому існуючий рівень діючих в Україні соціальних гарантій, а також забезпечувати їх належну реалізацію та захист. Централізоване правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин в Україні має базуватися на сучасному кодифікованому нормативно-правовому акті, який забезпечуватиме повноцінне комплексне регулювання вказаних відносин, реалізацію та захист прав працівників, дотримання інтересів роботодавців, а також сприятиме розвитку локальної нормотворчості.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text. (дата звернення: 27.04.2023).
2. Чанишева Г. І. Основні напрями реформування трудового законодавства в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми захисту прав громадян України на працю та соціальний захист на шляху до Євроінтеграції* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 жовт. 2022 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов ; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2022. С. 102–107.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20?find=1&text=колект#w1_1 (дата звернення: 30.04.2023).

Ключові слова: трудові відносини, пов'язані з трудовими відносинами, законодавство України.

Key words: labor relations related to labor relations, legislation of Ukraine.

ПИЖОВА МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Державний податковий університет,
проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ГІГ-КОНТРАКТІВ

Сучасний світ потребує швидкого реагування на ті процеси і явища, які відбуваються у суспільстві. Цифровізація – це вже не далеке майбутнє, а існуюче сьогодення. В Україні з прийняттям Закону

України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки» (далі – Закон 1667) низка питань щодо роботи ІТ компаній здобула правове регулювання.

Водночас, Закон 1667 порушив важливі питання щодо трудових відносин в ІТ сфері. До цих питань вже зверталися у своїх публікаціях І. Алексеєнко, С. Вишновецька [2], І. Кудінська, О. Лук'янчикова та інші.

Цілком зрозуміло, що Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) 1971 року апріорі не може адекватно регулювати трудові відносини ІТ спеціалістів, оскільки сучасні трудові відносини вже менш тяготіють до класичних трудових, вони гнучкі, динамічні. Однак бажання законодавця все ж таки унормувати трудові відносини «айтішніків» породило створення Законом 1667 гібридних відносин. Спробуємо детально проаналізувати, яким чином реалізується право на працю за Законом 1667.

Спочатку необхідно зазначити, що сьогодні значна кількість працівників ІТ сфери нормативно не перебувають зі своїми компаніями у трудових відносинах. Практика з відкриттям ФОП на так званого працівника є доволі вже прийнятною нашим суспільством, тобто ІТ спеціалісти залучаються в якості підрядників зі статусом ФОП за цивільно-правовими договорами. Треба зауважити, що значна більшість ІТ спеціалістів вважає такі відносини нормою. Водночас, наявна невелика кількість (але спостерігається тенденція до зростання цієї кількості) працівників ІТ сфери, які хочуть бути у трудових відносинах зі своїм замовником-роботодавцем. Вони готові до того, що частина їх заробітної плати піде на ПДФО та військовий збір, а в результаті зменшиться, однак вони прагнуть бути оформленими за процедурою трудового законодавства. Звичайно на це несхвально реагують ті роботодавці, які звикли працювати за моделлю «працівник = підрядник ФОП».

Тому прийняття Закону 1667, яким започатковується функціонування правового режиму Дія Сіті, переслідує мету боротьби з так званими прихованими трудовими відносинами. Правовий режим Дія Сіті разом з гіг-контрактами, на думку законодавця, має зменшити практику оформлення працівників як фізичних осіб-підприємців. Резидентам Дія Сіті пропонується практично аналогічне оподаткування у відносинах з працівниками та посилений контроль за останніми.

Так, у правовому режимі Дія Сіті трудові відносини можуть бути реалізовані двома шляхами:

1) при наймі працівника укладається контракт (ці трудові відносини регулюються трудовим законодавством, зокрема КЗпП);

2) при залученні гіг-спеціаліста укладається гіг-контракт (ці гібридні відносини не підпадають під регулювання КЗпП, вони регулюються положеннями Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»).

У пункті 1 частини першої статті 1 Закону 1667 зазначено, що гіг-контракт – цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги

і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V Закону 1667 [1]. Пункт 2 цієї ж статті надає визначення гіг-спеціаліст – це фізична особа, яка за гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем.

Ми відстоюємо точку зору, що Законом 1667 вводиться новий вид трудового договору – гіг-контракт, який не регулюються класичним трудовим законодавством, оскільки нормативно виведений із під дії КЗпП та поєднує елементи типового трудового договору з положеннями, характерними для цивільно-правових договорів, а також угод про неконкуренцію та нерозголошення.

Що ж до шляхів вирішення питання, що робити з працівниками після набуття компанією статусу резидента Дія Сіті, то існує декілька варіантів. Так, працівники юридичної особи, які працювали за трудовим договором, після набуття нею статусу резидента Дія Сіті, у встановленому законом порядку, можуть:

1) продовжити трудові відносини шляхом переведення у порядку статті 32 КЗпП (зміна істотних умов праці) на умовах контракту;

2) за узгодженістю з резидентом Дія Сіті укласти гіг-контракт, стати гіг-спеціалістом, при цьому припинити передуючі трудові відносини шляхом звільнення.

Якщо ж говорити про залучення нових фахівців, то також Закон 1667 дає можливість використовувати декілька варіантів. Тобто резидент Дія Сіті може залучати нових фахівців:

✓ працівників, гіг-спеціалістів на умовах трудових відносин (трудовий контракт, гіг-контракт);

✓ фізичних осіб (фізична особа-підприємець), на підставі інших цивільно-правових чи господарсько-правових договорів про виконання робіт (надання послуг) у межах здійснення видів діяльності, передбачених частиною четвертою статті 5 Закону 1667.

Свої особливості притаманні і розірванню гіг-контрактів, вони є своєрідними, не характерними для трудових відносин.

Із аналізу Закону 1667 виходить, що втрата замовником статусу резидента Дія Сіті є однією з підстав для розірвання гіг-контракту. Тобто гіг-спеціаліст має бути зацікавлений, щоб у замовника зберігався статус резидента Дія Сіті, тобто його трудова гарантія залежить від статусу замовника. На нашу думку, така особливість на практиці може викликати низку суперечностей.

Крім того, стаття 18 Закону 1667, крім інших підстав, містить таку підставу як одностороння відмова від гіг-контракту як резидента Дія Сіті так гіг-спеціаліста. Якщо замовник в односторонньому порядку відмовляється від гіг-контракту, то в нього є два варіанти поведінки:

1) має повідомити гіг-спеціаліста за 30 календарних днів;

2) має право на власний розсуд зменшити строк повідомлення гіг-спеціаліста про одностороннюю відмову від гіг-контракту, замінивши його компенсаційною виплатою у розмірі, визначеному гіг-контрактом, але не меншому за поденну винагороду гіг-спеціаліста за кожен робочий день зменшення строку повідомлення.

При цьому відповідно до частини п'ятої вказаної статті «протягом перших трьох місяців строку дії гіг-контракту будь-яка його сторона має право повідомити іншу сторону про односторонню відмову від гіг-контракту в письмовій (електронній) формі не пізніш як за три календарні дні до запланованої дати припинення, якщо більший строк повідомлення не встановлений гіг-контрактом».

Таких підстав у трудовому законодавстві немає. Тому може викликати низку запитань щодо незахищеності гіг-спеціалістів та стабільності їх праці. Проте якщо розглядати це питання з точки зору цивільно-правових відносин, то питань не виникає, адже відносини регулюються цивільним законодавством і характеризуються договірною свободою. Однак якщо Закон 1667 мав на меті надати ІТ спеціалістам трудові гарантії, то питання розірвання гіг-контрактів залишається відкритим.

Таким чином, спроба Законом 1667 врегулювати трудові відносини ІТ спеціалістів – це позитивна тенденція. Водночас, штучне виведення трудових відносин ІТ спеціалістів із під дії трудового законодавства негативно позначається на їх гарантіях і взагалі є негативною тенденцію. На наше переконання, необхідний комплексний підхід до реформування трудового законодавства і його тотального оновлення, а не виключення певної категорії працівників із під трудового законодавства і регулювання їх трудових відносин окремими законами.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1667-IX. Дата оновлення: 15 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text (дата звернення: 01.05.2023).
2. Вишновецька С. В., Артеменко Ю. О. Дистанційний режим роботи як одна з істотних умов праці. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 49–54.

Ключові слова: гіг-контракт, гіг-спеціаліст, трудові відносини, цифровізація, трудовий договір, цивільно-правовий договір, трудові гарантії.

Key words: gig-contract, gig-specialist, labor relations, digitalization, employment contract, civil law contract, labor guarantees.

БОРИЧЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ПРИЗУПИНЕННІ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Відповідно до ст. 43 Конституції України, «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується».

За приписами ст. 2 КЗпП України «право громадян України на працю, тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення».

Саме з цією метою трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами регулює законодавство про працю, до якого у сучасних умовах належить й Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX.

Статтею 1 названого Закону закріплено, що він «визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану"».

Необхідність прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» зумовлена введенням в Україні із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року воєнного стану указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

Так, одним з нововведень у сфері регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану стало запровадження інституту призупинення дії трудового договору.

За приписами ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», призупинення дії трудового договору – це «тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором».

І хоча, здавалось би, поява інституту призупинення дії трудового договору стала очікуваною відповіддю на ті виклики, які постали перед Україною та безпосередньо роботодавцями у зв'язку з бойовими діями на території нашої держави, наслідками ракетних атак, особливостями зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану і т. д., а поняття призупинення дії трудового договору детально визначає умови його застосування і Законом урегульована відповідна процедура, проте на практиці варто констатувати значну кількість порушень прав працівників, чиї трудові відносини «поставлені на паузу», попередити на недопустити які покликані гарантії прав працівників.

Важливе значення гарантій прав людини для механізму їх забезпечення констатується В. В. Копейчиковим, який стверджує, що «саме гарантії є основною складовою механізму реалізації прав, свобод та обов'язків» [1, с. 155]. При цьому варто зауважити, що гарантії прав людини, у будь-якому випадку, є складовою не лише механізму реалізації відповідних прав, але й неминуче забезпечують охорону та захист прав людини.

Саме таке розуміння у категорію «гарантії прав людини» вкладає О. Ф. Скакун, яка визначає їх як «систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист» [2, с. 203].

У правовій науці під юридичними гарантіями прав і свобод людини розуміють «сукупність спеціальних правових засобів та способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи людини, запобігаються їх порушення, забезпечується поновлення порушених прав. Юридичні гарантії завжди виражаються в сфері правових норм, які або сприяють максимальній свободі дій (волевиявленню) управомоченого суб'єкта щодо здійснення свого права, або впливають на зобов'язаних осіб шляхом встановлення необхідності дотримуватися вимог першого» [3, с. 268].

Однією з основних гарантій прав працівників при призупиненні дії трудового договору є те, що головною умовою для застосування цього інституту трудового права є абсолютна неможливість надання роботодавцем та виконання працівником відповідної роботи. І ці дві умови мають виконуватися одночасно.

У роз'ясненнях Міністерства економіки України від 09 травня 2022 року № 4712-06/22838-09 йдеться, що «під абсолютною неможливістю надання роботодавцем та виконання працівником роботи в контексті призупинення дії трудового договору, слід розуміти випадки неможливості забезпечувати працівникові умови праці, внаслідок того, що необхідні для виконання роботи зазначеним працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва або майно роботодавця знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливе у зв'язку з відсутністю на це його згоди, зокрема, з причин переміщення його з території, де ведуться активні бойові дії» [4].

Ще однією гарантією прав працівників при призупиненні дії трудового договору є те, що застосування досліджуваного інституту трудового права не може бути прихованим покаранням.

Окремо варто наголосити на тому, що відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», призупинення дії трудового договору оформлюється наказом (розпорядженням) роботодавця, в якому, зокрема, зазначається:

– інформація про причини призупинення, у тому числі про неможливість обох сторін виконувати свої обов'язки,
– спосіб обміну інформацією,

– строк призупинення дії трудового договору,

– кількість, категорії і прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті) відповідних працівників,

– умови відновлення дії трудового договору.

Цікаво наголосити, що призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативи однієї із сторін на строк не більше ніж період дії воєнного стану. У разі створення передумов для відновлення дії трудового договору раніше, ніж буде припинено або скасовано воєнний стан, роботодавець зобов'язаний за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи.

Важливою гарантією прав працівника при зупиненні дії трудового договору є можливість оскарження прийняття роботодавцем такого рішення до Державної служби України з питань праці або її територіального органу, яка вивчивши зміст наказу (розпорядження) та підстави для його видання, за погодженням з військовою адміністрацією може внести роботодавцеві припис про скасування відповідного наказу (розпорядження) або про усунення порушення законодавства про працю іншим шляхом, що є обов'язковим до виконання роботодавцем протягом 14 календарних днів з дня отримання такого припису.

І здавалось би можливість оскарження наказу про призупинення дії трудового договору в адміністративному порядку має бути найдієвішою гарантією прав працівників у відповідному інституті трудового права, проте на практиці Державна служба служби України з питань праці та її територіальні підрозділи у відповідь на скарги працівників зазначають, що «орган не наділений повноваженнями щодо поновлення порушених прав та інтересів працівників шляхом скасування наказу про призупинення трудового договору, які мають виключно роботодавець та суд». А тому все ж таки найбільш ефективною гарантією прав працівників при призупиненні дії трудового договору залишається можливість звернення до суду з метою захисту порушеного права працівника на працю, підґрунтя якої закладено ст. 55 Конституції України, ст. 2 КЗпП України.

Підсумовуючи вищевказане, можна сформулювати перелік гарантій прав працівників при призупиненні дії трудового договору, якими є сукупність спеціальних правових засобів та способів, за допомогою яких реалізується, охороняється, захищається право людини на працю, запобігається його порушення у процесі тимчасового припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасового припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором, забезпечується поновлення порушених прав. Такими гарантіями є: закріплення умов застосування інституту призупинення дії трудового договору, неможливість у сучасних умовах застосування призупинення дії трудового договору після припинення або скасування

воєнного стану, закріплення законодавчих вимог щодо змісту наказу про застосування призупинення дії трудового договору, які забезпечують юридичну визначеність становища працівника, а також можливість оскарження відповідного наказу у адміністративному і судовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Правознавство : Навчальний посібник / В. І. Бобир, С. Е. Демський, А. М. Колодій (кер. авт. кол.) та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 480 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків : Консум, 2005. 656 с.
3. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2020. 452 с.
4. Про надання роз'яснення : Лист Мінекономіки від 09.05.2022 № 4712-06/22838-09. URL: https://document.vobu.ua/doc/13144

Ключові слова: інститут трудового права, призупинення дії трудового договору, воєнний стан, гарантії прав працівників.

Key words: institution of labor law, suspension of the employment contract, martial law, guarantees of workers' rights.

КРАСНОВ ЄГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Верховний Суд,
суддя, кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА ОРГАНІВ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Питання про чітке визначення системи органів на національному рівні, уповноважених на здійснення захисту прав у сфері соціального забезпечення, має важливе теоретична та практичне значення. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, оскільки кількість громадян України, які потребують соціального захисту, останнім часом значно збільшилася.

За відсутності єдиного кодифікованого законодавчого акту у сфері соціального забезпечення, в якому мали б бути закріплені норми про систему зазначених органів, форми та способи захисту прав у цій сфері, пересічному громадянину важко зорієнтуватися у великому законодавчому масиві та проаналізувати ефективність можливих правових засобів захисту своїх прав та законних інтересів.

У спеціальних законах про призначення певних видів соціального забезпечення не завжди закріплюються норми про органи, до яких слід звертатися зі скаргою на рішення про призначення цих видів соціального забезпечення або відмову в їх наданні. Такі норми, наприклад, відсутні в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (в редакції

Закону № 2620-IX від 21.09.2022) [1]. Зазначеним Законом замість норми про можливість індивідуального звернення застрахованою особою зі скаргою на рішення уповноваженого органу управління передбачені «контроль і нагляд у сфері соціального страхування» (розділ IV Закону), що «здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Відповідно до частини четвертої ст. 46 Закону № 2620-IX «метою нагляду є контроль за додержанням страхувальниками та уповноваженим органом управління законодавства про соціальне страхування». Нормами розділу IV цього Закону передбачено порядок виявлення і усунення порушень законодавства про соціальне законодавство, що, з точки зору законодавця, не потребує звернення застрахованою особою зі скаргою на рішення уповноваженого органу управління. В такому аспекти центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, також слід включати до системи органів, уповноважених на здійснення захисту прав у сфері соціального забезпечення.

В інших спеціальних законодавчих актах у більшості випадків закріплюється право на захист з посиланням серед іншого на можливість судового захисту. Наприклад, відповідно до п. 10 частини першої ст. 12 «Отримувачі соціальних послуг» Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII [2] отримувач соціальних послуг має право на «захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку». Але ця норма є занадто загальною та не передбачає конкретних форм і способів захисту отримувачем соціальних послуг своїх прав та законних інтересів, крім посилання на судовий захист.

Більшою конкретністю вирізняються норми Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01 червня 2000 року № 1768-III [3]. Статтею 10 цього Закону передбачено подання скарги до вищестоящого органу виконавчої влади або до суду рішення органу соціального захисту населення про призначення державної соціальної допомоги чи про відмову в її наданні. Аналогічна норма закріплена в частині третій п. 21 Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 632). Спеціального порядку оскарження рішення про призначення або відмови в наданні державної соціальної допомоги до органу виконавчої влади вищого рівня зазначеними актами не передбачено.

У таких випадках конституційною основою для подання скарги є положення ст. 40 Конституції України [5], відповідно до якої «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів

місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк».

Законодавчою основою подання заяв чи скарг є також норми Закону України «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 року № 393/96 [6], ст. 19 якого встановлені «обов'язки органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, медіа, їх керівників та інших посадових осіб щодо розгляду заяв чи скарг».

Оскільки при зверненні зі скаргою до органів виконавчої влади вищого рівня слід звертатися до законодавства про звернення громадян, доцільно було б доповнити ст. 10 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» після слів «вищого рівня» словами «відповідно до законодавства про звернення громадян».

На теперішній час найбільш повно врегульовано порядок звернення зі скаргою на рішення органів Пенсійного фонду України. Відповідні норми закріплені у ст. 105 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року № 1058-IV, Порядку розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення затвердженому постановою правління Пенсійного фонду України від 12 жовтня 2007 року № 18-6. Цими актами передбачено звернення зі скаргою відповідно до законодавства про звернення громадян, а також у судовому порядку.

Вагоме місце у системі органів, які здійснюють захист прав у сфері соціального забезпечення, займає суд. У судовому порядку захист прав у сфері соціального забезпечення здійснюється в більшості випадків адміністративними судами відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (в редакції Закону № 2620-IX від 21.09.2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text
2. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
3. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

Ключові слова: соціальне забезпечення, права у сфері соціального забезпечення, органи, що здійснюють захист прав, законодавство України.

Key words: social security, rights in the field of social security, bodies carrying out the protection of rights, legislation of Ukraine.

ГУДЗЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Багатовекторність, множинність, розгалуженість сучасної сфери соціального забезпечення спричинила існування досить широкого кола різного роду правовідносин, кожним із яких властива своя особлива структура [1, с. 196-197]. Зазначені правовідносини перебувають у своїй динаміці в рамках державних та недержавних форм [2, с. 410].

Недержавне соціальне забезпечення здебільшого асоціюється із недержавним пенсійним забезпеченням, розвиток якого започаткувало прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року № 1057-IV.

В найбільш узагальненому вигляді, суб'єктами соціально-страхових правовідносин, підвидом яких є правовідносини із недержавного пенсійного забезпечення, є застраховані особи, страхувальники та страховики. Своєю чергою, участь суб'єктів у соціально-страхових правовідносинах є досить різноплановою за характером та змістом.

Згідно зі статтею 2 зазначеного вище Закону, «суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фонди; страхові організації; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; учасники недержавного пенсійного забезпечення; засновники пенсійних фондів; роботодавці-платники корпоративних пенсійних фондів; саморегулівні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги» [3].

Як вдало зазначає С. М. Синчук, «правові зв'язки між суб'єктами соціально-страхових правовідносин як таких, що забезпечують функціонування основних галузевих соціально-забезпечувальних правовідносин, відображені у тезі: правоможною стороною є застрахована особа (чи члени її сім'ї), а зобов'язаною – соціальні страхові фонди та страхувальник (роботодавець та (або) застрахована особа)» [4, с. 273].

Одна із провідних ролей у досліджуваних правовідносинах належить особі-учаснику недержавного соціального забезпечення, якою по суті формується соціальний капітал, що в майбутньому слугуватиме визначальним фактором при встановленні змісту та обсягу права на соціальне забезпечення. Із моменту сплати першого внеску та протягом усього наступного періоду така особа матиме статус застрахованої, який визначатиме зміст та обсяг її права на соціальне забезпечення в межах недержавного пенсійного забезпечення.

Важливою ознакою досліджуваних правовідносин є їх зобов'язальна природа. Соціально-страховому зобов'язанню у цих відносинах притаманні такі ознаки: змішаний приватно-публічний, оплатний та взаємний характер, виникнення на основі закону (у разі обов'язкового страхування) чи договору (додаткового, недержавного) [2, с. 410].

Правовідносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення, існують між визначеними суб'єктами та є відносними за характером правовідносин. Ними не породжуються обов'язки для осіб, які не є його учасниками. У зазначеному зобов'язанні беруть участь дві сторони: 1) наділена правом вимагати від зобов'язаної сторони здійснення певних активних дій – правочинна; 2) така, що повинна вчинити активні дії, які випливають зі змісту зобов'язання – зобов'язана. Дане зобов'язання в цілому активного типу. Воно розвивається за допомогою активної поведінки одержувача соціальних благ, якому належить право вимоги, передбачене законом або договором. Засобом забезпечення права особи на соціальне забезпечення є юридичний обов'язок.

Важливим в контексті нашого дослідження є те, що для такого зобов'язання притаманне поєднання публічних та приватних основ [2, с. 415].

Для класифікації суб'єктів правовідносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення доцільним видається основуватись на критеріях диференціації соціально-забезпечувальних відносин загалом.

Так, наприклад, найбільш розповсюдженим поділом є оснований на функції, яку відповідний суб'єкт виконує (зазначений підхід підтримується такими вченими, як П. Д. Пилипенко [5, с. 165], В. Л. Костюк [6, с. 9], Б. І. Сташків [7, с. 430], О. І. Кульчицька [8, с. 54] та іншими). Так, виокремлюються: 1) суб'єкти, яким належить право на соціальне забезпечення; 2) суб'єкти-надавачі окремих видів соціального забезпечення; 3) суб'єкти, які сприяють здійсненню соціального забезпечення.

У спеціальній літературі нерідко пропонуються також інші поділи суб'єктів соціально-забезпечувальних правовідносин, наприклад, на фізичних та юридичних осіб; учасників системи соціального страхування та тих, хто участі у ній не бере; індивідуальних та колективних суб'єктів; в залежності від конкретного виду соціального забезпечення (пенсіонерів, осіб з інвалідністю, дітей та інших).

Важливою є диференціація суб'єктів на основі такого критерію, як виконання чи невиконання функцій держави під час участі в соціально-забезпечувальних відносинах, на основі чого пропонується виділяти суб'єктів приватного та суб'єктів публічного права. Суб'єктами-представниками приватного сектору, відповідно, називають фізичних осіб та сім'ї, роботодавців, їх об'єднання, професійні спілки, недержавні страхові фонди, благодійні організації тощо.

На основі факту безпосередності надання (отримання) соціального забезпечення пропонується виділяти прямих та опосередкованих суб'єктів. Перші беруть участь у соціально-забезпечувальних відносинах безпосередньо. Наприклад, такими є отримувачі окремих видів соціального забезпечення (громадяни, особи без громадянства,

іноземці, сім'ї) та особи, які здійснюють їх надання (роботодавці, недержавні пенсійні фонди, благодійні організації тощо). Опосередковані суб'єкти прямої участі у досліджуваних відносинах, відповідно, не беруть, вони покликані встановлювати або документально підтверджувати право на певний вид соціального забезпечення, створювати правові підстави його надання [1, с. 199–200].

Узагальнюючи, слід зазначити, що порівняно нетривалий період законодавчого окреслення здійснення недержавного соціального забезпечення в Україні, зокрема пенсійного, спричиняє необхідність детального майбутнього аналізу окремих аспектів правовідносин, які розвиваються в рамках зазначеної організаційно-правової форми. На сьогоднішній день, спеціальних комплексних досліджень у цій сфері поки немає, що дає можливість, на основі великого масиву робіт загального характеру та напрацювань вітчизняних представників науки права соціального забезпечення, поступово розкривати зазначену проблематику, заповнюючи прогалини, існуючі на рівні доктрини. Досягнуті внаслідок цього результати будуть цінними та актуальними, адже недержавне соціальне забезпечення сьогодні набуває все ширшого розповсюдження, все більше утверджується в системі соціального захисту України наряду із іншими формами, що породжує необхідність всебічного та повного дослідження цього явища.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Ю. О. Сучасні види суб'єктів соціального забезпечення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 33. С. 192–202.
2. Синчук С. М. Щодо поняття соціально-забезпечувальних правовідносин. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 407–417.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47. Ст. 372.
4. Синчук С. М. Соціально-страхові правовідносини як різновид правовідносин соціального забезпечення. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 266–276.
5. Право соціального забезпечення : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / за ред. П. Д. Пилипенка. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 496 с.
6. Костюк В. Л. Суб'єкти права соціального забезпечення: поняття, особливості та види. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 2 (12). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kvlotv.pdf
7. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.
8. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. К., 2007. 185 с.

Ключові слова: недержавне соціальне забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, правовідносини, суб'єкти правовідносин, соціальний захист.

Key words: non-state social security, non-state pension provision, legal relations, subjects of legal relations, social protection.

ПОЖАРОВА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ: СУЧАСНИЙ СТАН

Поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), введення воєнного стану в Україні сприяло загостренню проблем правового регулювання праці домашніх працівників, що безумовно впливає на умови праці, заробітну плату та доступ їх до соціального захисту.

Міжнародна організація праці ще 1 червня 2011 року звернула увагу на те, що домашня праця недооцінюється, залишається непомітною та в багатьох випадках виконуються жінками, які особливо вразливі щодо дискримінації з точки зору зайнятості. Крім цього, в країнах з традиційно обмеженими можливостями зайнятості в формальному секторі домашні працівники складають значну частину робочої сили, а в деяких випадках вони відносяться до маргіналізованих верств населення. Тому визначаючи особливі умови, в яких здійснюється домашня праця та з метою доповнення загальних норм нормами, які спеціально орієнтовані на цих працівників, щоб вони мали можливість в повному обсязі реалізовувати свої права, була прийнята Конвенція про гідну працю домашніх працівників (фрілансерів) (далі – Конвенція) [1].

Вперше було визначене та закріплене поняття домашньої праці та домашніх працівників, а також основоположні стандарти та гарантії для зазначених осіб, які на умовах трудового договору займаються домашньою працею. Передбачено засоби для забезпечення домашнім працівникам гідних умов праці, а також захисту від дискримінації, різноманітних форм насильства та втручання в їх особисте життя.

Специфіка праці домашніх працівників вимагає передбачення для даної категорії осіб, окрім загальних, ще й спеціальних режимів робочого часу та відпочинку, належного врегулювання питання щодо нерозголошення домашнім працівником конфіденційної інформації про членів домашнього господарства, а також передбачення особливих процедур та додаткових підстав для припинення трудового договору з домашнім працівником.

Україна не ратифікувала вказану Конвенцію. Необхідність ратифікації конвенції № 189 була зумовлена перспективою запровадження в національне законодавство міжнародних стандартів та пов'язана із зобов'язаннями України перед Радою Європи. Тому відповідно до Плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2015-2019 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 року № 450-р, було заплановано на 2019 рік підготовка пропозицій щодо ратифікації зазначеної Конвенції. Потім 16 грудня 2020 року Кабінетом Міністрів

України було прийнято Розпорядження, яким затверджено План заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності. На виконання завдання, визначеного пунктом 11 Протоколу наради щодо пріоритетів ґендерної політики, було підготовлено проект закону щодо радифікації Конвенції.

23 червня 2021 року був зареєстрований проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників (далі – Проект), який 10 квітня 2023 року Верховна Рада України прийняла за основу [2].

Проект підготовлено для захисту прав домашніх працівників у таких напрямках, як: забезпечення безпечних умов праці, враховуючи специфіку домашньої роботи; укладання та припинення трудового договору або контракту; встановлення додаткових гарантій тим, хто мешкає у домогосподарстві; особливості часу праці та відпочинку; оплата праці та їх участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо. Передбачено внесення змін до Кодексу законів про працю України та законів України «Про оплату праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Однак деякі положення зазначеного Проекту потребують доопрацювання. Наприклад: запропоновано закріпити поняття домогосподарства, але в контексті цього визначення також необхідно передбачити критерії для можливості бути роботодавцем, крім того, суперечливим є внесення змін до КЗпП та доповнення переліку додаткових підстав щодо розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця ст. 41 частину першу пунктами 3-1 щодо вчинення домашнім працівником умисних, протиправних дій, і головне – у проекті не передбачено дієвого механізму щодо здійснення моніторингу та контролю за додержанням законодавства про працю щодо домашніх працівників (бажано було б передбачити конкретні умови, за яких може бути надано право доступу до приміщення домогосподарства з метою перевірки, враховуючи дотримання недоторканості приватного життя).

До введення воєнного стану в Україні загальна кількість працівників, які надавали побутові та персональні послуги в сім'ях, становила близько 162 тис. осіб (за оцінками Держстату), однак більша частина таких осіб перебували у тіньовому секторі економіки, не мали належного рівня соціального забезпечення, не отримували достойної заробітної плати та були позбавлені захисту від дискримінації з боку роботодавця.

Таким чином, правове регулювання праці домашніх працівників в Україні потребує вдосконалення з метою забезпечення соціального захисту цих працівників, створення умов для їх виходу з неформального сектору, враховуючи необхідність імплементації міжнародних та європейських стандартів щодо домашньої праці у національну юридичну практику.

Список використаних джерел:

1. Конвенція МОП про гідну працю домашніх працівників (фріланcерів) № 189 від 16.06.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_530#Text
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників : Проект Закону України № 5695 від 23.06.2021 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72335

Ключові слова: домашні працівники, трудовий договір, гідні умови праці, час відпочинку, оплата праці, механізм захисту, дискримінація, Конвенція МОП № 189.

Key words: domestic workers, employment contract, decent working conditions, rest time, remuneration, protection mechanism, discrimination, ILO Convention No. 189.

ПОТОПАХІНА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ

У чинному трудовому законодавстві спостерігається тенденція поступової заміни стандартної форми зайнятості, яка передбачала наявність безстрокового трудового договору, стабільного робочого часу і відпочинку, нормовану заробітну плату, участь працівників в управлінні підприємства тощо, на нестандартну зайнятість, яка характеризується динамічністю та непередбачуваністю відносин, насамперед, для найманого працівника.

Останнє десятиріччя вітчизняні науковці-трудовики активно досліджують проблемні питання комплексного реформування трудового законодавства щодо правової регламентації нестандартних форм зайнятості, такі, як: С. Я. Вавженчук, С. В. Вишновецька, В. В. Жернаков, О. О. Коваленко, Т. В. Колєснік, Л. В. Котова, В. П. Кохан, Г. В. Кузьменко, І. В. Лагутіна, Т. В. Парпан, П. Д. Пилипенко, О. С. Прилипко, О. М. Рим, Я. І Свічкарьова, Я. В. Сімутіна, Г. І. Чанишева, М. М. Шумило та ін.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 р. № 2421-IX (далі – Закон № 2421-IX) [1] врегульовано одну з нестандартних форм зайнятості, що є досить поширеною на практиці, але до прийняття цього Закону не мала належної нормативної основи.

Нормативне визначення трудового договору з нефіксованим робочим часом міститься у частини першій ст. 211 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП України) [2], згідно з якою «трудовий договір з нефіксованим робочим часом – це особливий вид трудового

договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, передбачених цією статтею. При укладанні трудового договору з нефіксованим робочим часом роботодавець самостійно визначає необхідність та час залучення працівника до роботи, обсяг роботи та в передбачений трудовим договором строк погоджує з працівником режим роботи та тривалість робочого часу, необхідного для виконання відповідної роботи, з обов'язковим дотриманням вимог законодавства щодо тривалості робочого часу та часу відпочинку».

Міністерство економіки України звертає увагу на те, що у трудовому договорі з нефіксованим робочим часом варто зазначати підстави, за якими постає питання щодо виникнення трудових правовідносин між працівником та роботодавцем за даним видом трудового договору, тобто зазначення таких обставин, за якими не є можливим укладення з відповідним працівником типового трудового договору у порядку ст. 21 КЗпП України. Наказ Міністерства економіки України від 26 жовтня 2022 року № 4179 «Про затвердження Примірної форми трудового договору з нефіксованим робочим часом« [3] затверджує Примірну форму трудового договору з нефіксованим робочим часом як рекомендацію для роботодавців для укладення трудового договору з нефіксованим робочим часом із найманими працівниками. При укладенні такого трудового договору обов'язковою є його письмова форма (п. 6-2 ч. 1 ст. 24 КЗпП України). У трудовому договорі з нефіксованим робочим часом зазначається робоче місце працівника, якщо це необхідно, та його трудова функція. Для працівника, який приймається на роботу на підставі укладення трудового договору з нефіксованим робочим часом, може встановлюватися випробування та допускається робота за сумісництвом.

Слід зауважити, що КЗпП України не визначає поняття «зміст трудового договору», це питання вирішується у доктринальному порядку та є дуже багатоаспектним. Звісно, допустимо говорити про трудовий договір як про правостворюючий юридичний факт та як джерело прав та обов'язків сторін трудового правовідношення; можна говорити про зміст як про правовідношення, якщо трудовий договір розглядати як юридичну форму суспільного відношення. Також зміст трудового договору можна розглядати з точки зору його елементів, які в сукупності характеризують його як письмовий документ [4, с. 14]. Відповідно, слід виокремлювати зміст трудового договору в кожному із названих значеннях, застосовуючи цей алгоритм і до визначення змісту трудового договору з нефіксованим робочим часом.

Трудовий договір з нефіксованим робочим часом повинен містити, зокрема, інформацію про: спосіб та мінімальний строк повідомлення працівника про початок виконання роботи, який повинен бути достатнім для своєчасного початку виконання працівником своїх обов'язків; спосіб та максимальний строк повідомлення від працівника

про готовність приступити до роботи або про відмову від її виконання у випадках, коли працівник має право відмовитися від виконання роботи, якщо роботодавець вимагає виконання роботи поза межами базових днів та годин або якщо йому було повідомлено про наявність роботи із порушенням мінімальних строків, визначених трудовим договором з нефіксованим робочим часом; інтервали, під час яких від працівника можуть вимагати працювати (базові години та дні).

Законодавець встановлює обмеження у кількості цього виду трудового договору, які становлять 10 % від загальної кількості трудових договорів, стороною яких є цей роботодавець. Роботодавці (роботодавці – фізичні особи) з числом працівників менше ніж 10 осіб, можуть укладати лише один трудовий договір з нефіксованим робочим часом. Також встановлюються обмеження щодо максимальної тривалості базових годин і базових днів. Так, кількість базових годин, під час яких від працівника можуть вимагати працювати, не може перевищувати 40 годин на тиждень.

Крім того, роботодавець не може забороняти, ставити умови про обмеження, а також перешкоджати працівнику виконувати роботу за іншими трудовими договорами, оскільки працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Безсумнівно, трудовий договір з нефіксованим робочим часом надає певні нові можливості як для роботодавців, так і для найманих працівників, це слід оцінити позитивно. Але укладення такого трудового договору має деякі недоліки для працівників, наприклад, щодо повноцінної участі працівника у професійній і громадській діяльності трудового колективу підприємства, установи, організації, щодо оплати праці, сфери застосування такого виду договору, підстав припинення, порядку залучення працівників до надурочної роботи тощо.

Отже, наймані працівники за трудовим договором з нефіксованим робочим часом, яких ще називають фрілансерами, мають такі самі права та гарантії, які визначені у трудовому законодавстві України для найманих працівників за типовим трудовим договором. Законодавче визначення змісту трудового договору у КЗпП України, за великим рахунком, дозволило би чітко встановлювати і зміст прав та обов'язків сторін трудового договору з нефіксованим робочим часом з метою своєчасного попередження виникнення трудових спорів, забезпечувати ефективне функціонування трудового договору з нефіксованим робочим часом.

В цілому, законодавче визначення трудового договору з нефіксованим робочим часом у національному трудовому законодавстві відповідає основним положенням Директиви (ЄС) 2019/1152 Європейського Парламенту і Ради від 20 червня 2019 р. про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі, метою якої є покращення умов праці шляхом заохочення більш прозорої і передбачуваної зайнятості із забезпеченням гнучкості ринку праці і безперечно має позитивне

значення для правового регулювання трудових відносин у нестандартних умовах зайнятості в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text (дата звернення: 08.05.2023).
2. Кодекс законів про працю України : Закон № 322-VIII від 10.12.71 (поточна редакція від 27.01.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 08.05.2023).
3. Про затвердження Примірної форми трудового договору з нефіксованим робочим часом : наказ Міністерства економіки України від 26 жовтня 2022 року № 4179. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ME220244 (дата звернення: 08.05.2023).
4. Потопахіна О. М. Зміст трудового договору за проектом Трудового кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса. № 18. 2015. С. 13–16. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc18/part_2/6.pdf
5. Директива (Європейський Союз) 2019/1152 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 20 червня 2019 р. про створення прозорих та передбачуваних умов праці в Європейському Союзі. URL: https://www.ilo.org/budapest/whatwedo/projects/declaredworkukraine/WCMS_748901/lang--uk/index.htm (дата звернення: 05.05.2023).

Ключові слова: законодавство про працю України, нестандартна зайнятість, трудовий договір з нефіксованим робочим часом, зміст трудового договору з нефіксованим робочим часом, умови праці в Європейському Союзі.

Key words: labor legislation of Ukraine, non-standard employment, employment contract with non-fixed working hours, content of the employment contract with non-fixed working hours, working conditions in the European Union.

ТАРАСЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СКОРОЧЕННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

Указом Президента України з 24 лютого 2023 року на території України був запроваджений воєнний стан [1].

Чинне законодавство України не встановлює заборони на проведення скорочення чисельності або штату працівників у період воєнного стану. Процедура скорочення переважно залишилась без змін, хоча воєнний стан вніс свої корективи та з'явились певні особливості його проведення.

Згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані роботодавцем, зокрема у випадку змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників [2, ст. 40]. Таким чином, провести скорочення працівників можна лише у разі, якщо будуть зміни в організації виробництва і праці в закладі охорони здоров'я.

Для підтвердження змін в організації виробництва і праці роботодавець повинен розробити техніко-економічне обґрунтування, в якому зазначити підстави для прийняття рішення про проведення скорочення чисельності або штату працівників. В іншому випадку, у разі виникнення спору з працівником щодо його звільнення, роботодавцю доведеться доводити в суді, що у нього дійсно мали місце зміни в організації виробництва і праці, зокрема, скорочення чисельності або штату працівників, які наявні докази щодо проведення таких змін.

Чинне законодавство не містить чіткого визначення або переліку змін в організації виробництва і праці. Втім, судова практика відносить до таких змін раціоналізацію робочих місць, запровадження нових форм організації праці, у тому числі перехід на її бригадну форму, або ж впровадження передових методів, технологій тощо (п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів»), а також ліквідацію, реорганізацію, банкрутство чи перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників (п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України).

Як свідчить практика роботи закладів охорони здоров'я, до змін в організації виробництва і праці цих закладів можна віднести наступні: укладення або розірвання договорів із НСЗУ; зменшення обсягу фінансування закладів; необхідність проведення оптимізації чисельності або штату працівників внаслідок об'єднання декількох закладів або структурних підрозділів; оптимізація ліжкового фонду стаціонарних закладів; зменшення кількості лікарів закладу, що тягне за собою необхідність скорочення середнього та молодшого медичного персоналу; застосування в діяльності закладів електронної системи охорони здоров'я та медичних інформаційних систем, внаслідок чого розширюється трудові обов'язки працівника тощо.

Отже першим кроком проведення скорочення чисельності або штату працівників є видання роботодавцем наказу (розпорядження) на підставі розробленого техніко-економічного обґрунтування. У цьому наказі необхідно зазначити передумови для скорочення, кількість і категорії працівників, яких це може торкнутися, строки звільнення, відповідальних осіб за кожен етап скорочення.

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» у разі, якщо роботодавець планує звільнення працівників з причин економічного, технологічного, структурного чи аналогічного характеру або у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією,

зміною форми власності підприємства, установи, організації, він повинен завчасно, не пізніше як за три місяці до намічуваних звільнень надати первинним профспілковим організаціям інформацію щодо цих заходів, включаючи інформацію про причини наступних звільнень, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про терміни проведення звільнень, а також провести консультації з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведенню їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень [4, ст. 22].

Таким чином, законодавча норма щодо необхідності подання повідомлення профспілкам та проведення з ними консультацій про заплановане вивільнення працівників у зв'язку зі скороченням, у період воєнного стану залишилась чинною. У свою чергу професійні спілки мають право вносити пропозиції відповідним органам про перенесення строків або тимчасове припинення чи відміну заходів, пов'язаних із вивільненням працівників.

Отже, наступним етапом процедури скорочення працівників, зокрема і медичного персоналу, є проведення консультацій з профспілками. Однак, як свідчить практика, в переважній більшості закладів охорони здоров'я Одеської області цей етап роботодавцем ігнорується.

Наступним кроком проведення скорочення чисельності або штату працівників є повідомлення власником або уповноваженим ним органом, фізичною особою, яка використовує найману працю, державної служби зайнятості про заплановане вивільнення працівників у разі, якщо вивільнення є масовим, відповідно до статті 48 Закону України «Про зайнятість населення».

Згідно зі ст. 49-2 КЗпП про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяця. У період воєнного стану правило щодо повідомлення працівників про майбутнє вивільнення у зв'язку із скороченням не змінилось.

При вивільненні працівників у випадках змін в організації виробництва і праці враховується переважне право на залишення на роботі, передбачене законодавством.

Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці роботодавець має запропонувати працівнику іншу наявну роботу в закладі охорони здоров'я, яку той може виконувати, враховуючи його кваліфікацію, незалежно від того, у якому структурному підрозділі працівник працює. При цьому, за змістом ч. 3 ст. 49-2 КЗпП та чисельною судовою практикою, роботодавець має запропонувати й усі інші вакантні посади, які з'являються в закладі протягом усього періоду й існували на день звільнення. У разі відсутності такої роботи або у разі, якщо працівник відмовляється від запропонованої роботи, він може працевлаштовуватися самостійно або за сприянням Державної служби зайнятості України.

Спостерігаються непоодинокі випадки, коли роботодавці приймають рішення про скорочення чисельності або штату працівників, втім попередити працівників про таке звільнення виявляється складним процесом у зв'язку з відсутністю працівників на роботі через

воєнні дії та перебуванням їх за кордоном. Без належного та своєчасного попередження працівників процедура скорочення не буде вважатися дотриманою.

Також за загальним правилом, у випадку звільнення працівника за п. 1 ст. 40 КЗпП роботодавець повинен отримати згоду профспілки на розірвання трудового договору з працівником – членом цієї профспілки відповідно до ст. 43 КЗпП. Разом з тим, у період дії воєнного стану норми статті 43 КЗпП не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів [5, ст. 5]. Таким чином, цей крок вчиняється роботодавцем тільки у разі, якщо за п. 1 ст. 40 КЗпП звільняється працівник, обраний до профспілкового органу (профкому). Незважаючи на звільнення роботодавця від виконання цього етапу, направлення роботодавцем подання про надання профспілкою згоди на розірвання трудового договору з працівником – членом цієї профспілки не заборонено. Непоодинокі випадки, коли керівники закладів охорони здоров'я Одеси та Одеської області продовжують у період воєнного стану плідно співпрацювати з профспілкою, зокрема і під час скорочення чисельності або штату працівників та отримують згоду на звільнення працівників за п. 1 ст. 40 КЗпП.

У період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що проведення скорочення чисельності або штату працівників, зокрема у закладах охорони здоров'я, у період воєнного стану не заборонено. Така процедура повинна бути проведена з дотриманням визначених законом етапів, однак з врахуванням особливостей, встановлених на період воєнного стану. Втім, видається доцільним посилити роль первинних профспілкових організацій, що існують в закладах охорони здоров'я, щодо контролю за дотриманням проведення процедури скорочення працівників.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Про практику розгляду судами трудових спорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6.11.1992 року № 9. *Дебет-Кредит*. 2008. № 29. С. 279.
4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 року № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.

5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.

Ключові слова: медичні працівники, скорочення медичних працівників, воєнний стан, законодавство України.
Key words: medical workers, reduction of medical workers, martial law, legislation of Ukraine.

ТРЮХАН ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВТРАТОЮ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ УНАСЛІДОК НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

Згідно з Конституцією України найвищою соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я і безпека (ст.3). Крім того, ст.43 Основного Закону гарантує право не тільки на працю, а й на належні, безпечні і здорові умови праці [1].

Важливим теоретичним і практичним питанням є питання відшкодування моральної шкоди, завданої втратою здоров'я працівників унаслідок нещасних випадків. Доцільно наголосити, що одна з найсерйозніших проблем, яка постійно знаходиться в центрі уваги уряду, – це не тільки запобігання інвалідизації, надання у разі необхідності медичної і трудової реабілітації, а й зниження нещасних випадків.

Охорона праці є однією з найважливіших умов праці, що забезпечують стабільну та безпечну трудову діяльність. Так, за даними ВООЗ, смерть від нещасних випадків на сьогодні посідає третє місце після серцево-судинних і онкологічних захворювань.

Під час дії правового режиму воєнного стану, введеного Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, питання охорони праці постають особливо гостро, адже підприємства, установи, організації, незважаючи на безпекові ризики, продовжують працювати у надважких умовах. Тому праця під час дії воєнного стану пов'язана з великою кількістю нових, смертельно небезпечних ризиків, зокрема внаслідок загибелі працівників на робочих місцях [2]. Так, реалії сьогодення дозволяють констатувати, що за час збройної агресії, а саме з 24.02.2022 року по 01.01.2023 рік, робочими органами виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України зареєстровано 392 повідомлення про нещасні випадки на виробництві, що сталися під час виконання трудових обов'язків і пов'язані з веденням бойових дій. Важливо зазначити, що при виконанні трудових обов'язків

через активні бойові дії постраждали 772 працівники, 221 з яких загинув. При цьому по 590 потерпілих (у т. ч. 158 – зі смертельним наслідком) розслідування закінчено та складено акти за формою Н-1, з яких 586 за формою Н-1/П, пов'язаних з виробництвом (у т. ч. 157 – зі смертельним наслідком) та 4 акти за формою Н-1/НП, не пов'язані з виробництвом (у т. ч. 1 – зі смертельним наслідком). По інших нещасних випадках розслідування триває [3]. Доцільно нагадати, що Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 року № 337, зазнав суттєвих змін через приєднання Фонду соціального страхування України до Пенсійного фонду України з набуттям чинності з 01.01.2023 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 21.09.2022 року № 2620-IX, а також затвердження постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення реалізації окремих функцій Пенсійного фонду України та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 02.12.2022 року № 1350-2020-п.

У юридичній літературі існують різні підходи до розуміння поняття моральної шкоди. Зазначимо, що у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 року № 4 (з відповідними змінами) під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб (п. 3) [4].

Законодавство України гарантує громадянам відшкодування не тільки матеріальної, а й моральної шкоди. Так, відповідно до ст. 23 Цивільного кодексу України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав [5]. Як відомо, відповідно до положень цивільного (ст. 1167, ст. 1168 Цивільного кодексу України) та трудового законодавства (ст. 153, ст. 173, ст. 237-1 КЗпП України) працівник, який постраждав від нещасного випадку на виробництві або отримав професійне захворювання, має право на відшкодування моральної шкоди.

Як зазначено у п. 4.1 Рішенні Конституційного Суду України від 27.01.2004 року по справі № 1-9/2004, моральна шкода потерпілого від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання полягає, зокрема, у фізичному болі, фізичних та душевних стражданнях, яких він зазнає у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. Як наслідок, моральна шкода, заподіяна умовами виробництва, спричиняє порушення таких особистих немайнових прав, як право на життя, право на охорону здоров'я тощо. Ушкодження здоров'я, заподіяні потерпілому під час виконання трудових обов'язків, незалежно від ступеня втрати професійної працездатності, спричиняють йому моральні та фізичні страждання [6].

Варто зазначити, що за моральну (немайнову) шкоду, заподіяну працівникові під час виконання трудових обов'язків, відповідальність несе організація, з якою цей працівник перебуває у трудових відносинах, а остання відповідає перед ним в порядку регресу (ст. 130, ст.ст. 132–134 КЗпП України) [4]. Слід констатувати той факт, що досить часто потерпілі, звертаючись з позовом про відшкодування моральної шкоди, визначають необґрунтовано завищену суму. Хоча, як підтверджує судова практика, у подальшому з'ясовується, що у потерпілого відсутні у достатній кількості обґрунтованих доказів. Зазвичай суд задовольняє таки вимоги частково і зменшує визначену позивачем суму мінімум на половину, а іноді й зовсім відмовляє в задоволенні позову.

Нині держава, встановлюючи певні положення щодо охорони праці, передбачає взаємні права та обов'язки роботодавця і працівника. Вимоги законодавства у цій сфері абсолютно зрозумілі. Проте на більшості підприємств вони грубо порушуються: ігноруються вимоги щодо необхідності проведення інструктажу, не призначаються відповідальні з питань охорони праці тощо, що призводить, на жаль, до нещасних випадків на виробництві. Підтвердженням є судова практика, зокрема рішення Київського районного суду міста Одеси від 07.12.2022 року. Так, суд розглянув у відкритому судовому засіданні в місті Одесі в порядку загального позовного провадження цивільну справу № 947/2950/21 про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок трудового каліцтва, у розмірі 3 000 000 (трьох мільйонів гривень 00 копійок). Як свідчить судова практика, 09.07.2019 року на будівельному майданчику ТОВ «БУДІВЕЛЬНІ ІНДУСТРІЇ ПЛЮС» виконувались роботи з влаштування перекриття другого поверху автопаркінгу житлового будинку. Під час виконання робіт конструкція опалубки обвалилась, внаслідок чого позивачем, яким працював на посаді арматурника, та іншими робітниками були отримані травми різного ступеня тяжкості. Внаслідок нещасного випадку, актом МСЕК № 122–ТР від 29.10.2019 року, позивачу у зв'язку з трудовим каліцтвом встановлена стійка втрата працездатності на 100 % та І група інвалідності довічно (у зв'язку з некрозом тканин позивач зазнав ампутації обох нижніх кінцівок). На підставі Наказу № 20-ОК від 08.11.2019 року позивач був звільнений у зв'язку із виявленою невідповідністю виконуваній роботі внаслідок стану здоров'я згідно з п.2 ст.40 КЗпП України. Позивач в обґрунтуванні позову стверджує, що нещасний випадок заподіяв йому глибоку моральну шкоду, а також посилається на приписи ст. 1174 та ст. 1192 ЦК України та порушення його немайнових прав з боку відповідача. Саме тому 27.01.2021 року позивач звернувся до суду з позовом до ТОВ «БУДІВЕЛЬНІ ІНДУСТРІЇ ПЛЮС» про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок трудового каліцтва, у розмірі 3 000 000 грн (трьох мільйонів гривень 00 копійок).

У свою чергу, представник відповідача просить суд відмовити у задоволенні позову, з посиланням на його необґрунтованість, а також стверджує, що позовні вимоги про стягнення моральної шкоди в розмірі 3 000 000 грн недоведеними та не підлягають задоволенню.

Доцільно зазначити, що при обґрунтуванні суми грошового стягнення за моральну шкоду можна використовувати висновок психологічної експертизи. При наявності необхідних знань експерт може розраховувати розмір збитку виходячи не тільки з об'єктивних обставин, а й з огляду на суб'єктивні якості певної людини. Необхідно звернути увагу на Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (від 08.10.98 р. № 53/5 ред. 07.03.2023 р.), яка передбачає орієнтовний перелік питань для експерта, відповіді на які можуть стати підставою для прийняття судом рішення на користь потерпілого. Так, Київським районним судом міста Одеси 10.08.2021 року було призначено по цивільній справі № 947/2950/21 судово-психологічну експертизу, проведення якої доручено експертам Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Враховуючи позицію позивача відносно суми відшкодування його моральних страждань, обставини справи, практику відшкодування у подібних випадках та особливості конкретного випадку, експерт дійшов висновку, що попередня орієнтовна сума грошового еквіваленту моральних страждань, спричинених підекспертному, відповідає заявленим вимогам та становить 3 000 000 гривень. Слід наголосити на тому, що Київський районний суд міста Одеси, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості, задовольнив позов до ТОВ «БУДІВЕЛЬНІ ІНДУСТРІЇ ПЛЮС» про відшкодування моральної шкоди в повному обсязі на користь позивача. Окрім цього, суд вирішує стягнути з відповідача на користь позивача понесені витрати зі сплати коштів за проведення судово-психологічної експертизи в сумі – 12 355 грн 92 копійки [7].

Отже, аналізуючи рішення суду у справі № 947/2950/21 від 07.12.2022 р. за позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок трудового каліцтва, у розмірі 3 000 000 грн, зазначимо, що є можливість знайти рішення щодо задоволення позовних вимог у повному обсязі, але при достатній кількості обґрунтованих доказів. Відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасного випадку на виробництві на сьогодні залишається актуальним та проблемним питанням.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL. https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
3. Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань за 2022 рік (станом на 31.01.2023 р.). *Фонд соціального страхування України*. URL: http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/971983
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від

31.03.1995 року № 4 (з відповідними змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV (ред. від 28.04.2023 року). *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (справа про відшкодування моральної шкоди Фондом соціального страхування) від 27.01.2004 року № 1-рп/2004 (справа № 1-9/2004). *Офіційний вісник України*. 2004. № 5. Ст. 250.
7. Рішення Київського районного суду м. Одеси у справі № 947/2950/21 від 07.12.2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107923425

Ключові слова: охорона праці, нещасний випадок, моральна шкода, втрата здоров'я, інвалідність, інструктаж.
Key words: occupational health, accident, moral damage, loss of health, invalidity, briefing.

НАНЬЄВА МАРІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: РОБОЧИЙ ЧАС І ЧАС ВІДПОЧИНКУ

Починаючи з лютого 2022 року у трудовому законодавстві відбулися значні зміни і були прийняті нові нормативно-правові акти з питань, що урегульовують трудові відносини в Україні. Зокрема, окрім Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», де вносились нагальні зміни щодо регулювання трудових відносин, було прийнято і низку інших законів, що стосуються не тільки воєнного стану, а й питань оптимізації трудових відносин і забезпечення гарантій прав працівників, наприклад: Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці», тощо.

Зупинимось на основних змінах які відбулися у цей період. По-перше, це питання, що стосуються робочого часу і часу відпочинку працівників.

Так, було передбачено збільшення нормальної тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень замість 40 годин на тиждень. У липні 2022 року було внесено уточнення, яке зазначає, що ця новела стосується працівників зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури, наприклад, для працівників, які задіяні в оборонній сфері, у сфері забезпечення життєдіяльності населення [1]. Що саме відноситься до об'єктів критичної інфраструктури, а саме перелік, закріплений у Законі України «Про критичну інфраструктуру» [2], де зазначено які саме об'єкти і яких галузей відносяться до об'єктів критичної інфраструктури.

Окрім загальної тривалості робочого часу були збільшені і нормативи скороченої тривалості робочого часу до 50 годин. Було встановлено, що тривалість робочого часу для неповнолітніх в період дії воєнного стану не має перевищувати нормальну тривалість робочого часу для окремих категорій працівників, яка встановлена Кодексом законів про працю для мирного часу, тобто, або 36 годин на тиждень у віці від 16 до 18 років або до 24 годин на тиждень для працівників у віці від 14 до 16 років [3]. Новели, що стосуються тривалості робочого часу діють і на сьогоднішній день.

Також, на розсуд роботодавця було дозволено на період воєнного часу встановлювати або п'ятиденний або шестиденний робочий тиждень без погодження цього рішення, наприклад, військовим командуванням, з військовими адміністраціями або з первинною профспілковою організацією. Тобто було встановлено, що це питання вирішується виключно на розсуд роботодавця.

Також, Міністерством економіки України було надано роз'яснення про те, що враховуючи, що збільшується тривалість робочого часу, то і відповідно збільшується оплата праці пропорційно збільшенню норми робочого часу. Тому, окрім права збільшити тривалість робочого часу у роботодавця також виникає і зобов'язання платити у збільшеному розмірі, якщо він приймає рішення про збільшення робочого часу.

Окрім питань робочого часу відбулися зміни і в регулюванні часу відпочинку. Так, допускається скорочена тривалість щотижневого безперервного відпочинку до 24 годин замість 42 годин, які були встановлені раніше.

Також, на період дії воєнного стану було передбачено зупинення норм пов'язаних з тривалістю роботи напередодні вихідних, святкових, неробочих днів, а також питання щодо норми понадурочних робіт, заборони робіт у вихідні дні, тощо. Тобто всі вихідні, святкові, неробочі дні на період воєнного часу не працюють і їх перенесення не відбувається [4]. Після закінчення або скасування правового режиму воєнного стану всі норми цього закону припинять свою дію, що прямо передбачено окремою нормою зазначеного Закону.

Окрім щотижневого відпочинку відбулися зміни, що стосуються відпусток, пов'язаних з воєнним станом. Було обмежено максимальну тривалість щорічної основної відпустки 24 календарними днями. Пізніше законодавець змінив цю норму, зазначивши, що основна щорічна відпустка лише може бути обмежена роботодавцем, тобто невикористані дні щорічної основної відпустки переносяться на період після

припинення або скасування воєнного стану [1]. Тобто, у даному випадку, таке обмеження є правом роботодавця і не обов'язково на цей період будуть обмежуватися відпустки. Якщо роботодавець буде вважати, що не має необхідності обмежувати цю тривалість вона може не обмежуватись, а залишатись тією самою якою була до початку воєнного стану.

Можливість надання інших видів відпусток, які передбачені КЗпП і Законом України «Про відпустки» [5] залишилась і не зазнала змін. Було запроваджено обмеження для працівників, зайнятих до виконання робіт на об'єктах віднесених до критичної інфраструктури. Таким категоріям працівників передбачили обов'язкове надання лише двох видів відпусток: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустка по догляду за дитиною. Щодо надання інших видів відпусток, то роботодавець може відмовити таким працівникам до закінчення воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 58. Ст. 3434.
2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 року. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. Ст. 6341.
3. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.
5. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 року. *Відомості Верховної ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.

Ключові слова: трудове законодавство, зміни трудового законодавства під час воєнного стану, робочий час, час відпочинку.

Key words: labor legislation, changes in labor legislation during martial law, working hours, rest time.

ЩУКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ОПЛАТУ ПЕРІОДУ ВИМУШЕНОГО ПРОГУЛУ

Належна реалізація в Україні конституційного права людини на працю забезпечується цілою системою гарантій, передбачених трудовим та іншим законодавством України. Одна з найважливіших юридичних гарантій права на працю встановлена у ч. 6 ст. 43 Конституції України [1], яка проголосила, що громадянам України гарантується захист від незаконного звільнення, що у тому числі передбачає збереження за незаконно звільненим працівником середнього

заробітку за весь період його вимушеного прогулу – як на стадії вирішення спору про поновлення на роботі, так і на стадії виконання рішення про поновлення працівника на роботі.

Розглянемо у даних тезах нижче окремі дискусійні практичні питання, що виникають у правозастосовній діяльності при зверненні незаконно звільнених працівників до суду за захистом права на оплату періоду вимушеного прогулу.

Згідно ст. 236 Кодексу законів про працю України (надалі – «КЗпП України») [2] у разі затримки роботодавцем виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника, цей орган виносить ухвалу про виплату йому середнього заробітку або різниці в заробітку за час затримки.

Така гарантія дієво впливає на сумлінне виконання роботодавцем рішення суду про поновлення працівника на роботі. Зазначимо, що згідно п. 2 ч. 1 ст. 232 КЗпП України [2] переважна більшість трудових спорів про поновлення на роботі розглядається саме місцевими загальними судами. Особливо ефективним способом стимулювання роботодавця до добровільного виконання судового рішення про поновлення працівника на роботі є надане суду право встановлення негайного виконання такого рішення згідно п. 4 ч. 1 ст. 430 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – «ЦПК України») [3].

Згідно підпункту 4 пункту 3 Розділу ІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21 квітня 2022 року № 2215-IX [4] Кабінету Міністрів України було доручено до 07 травня 2023 року внести на розгляд Верховної Ради України проект Трудового кодексу України. На даний час таке доручення з боку Кабінету Міністрів України не виконане. Проте положення, тотожні гарантіям, наданим працівникам у ст. 236 чинного КЗпП України, збережено у ст. 384 останнього за часом проекту Трудового кодексу України від 08 листопада 2019 року № 2410 [5], що був поданий не Кабінетом Міністрів України, а окремими депутатами на розгляд Верховної Ради України та навіть включений до Порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання згідно Постанови Верховної Ради України від 7 лютого 2023 року № 2911-IX, та у ст. 107 проекту Закону України «Про працю» [6], що 23 вересня 2022 року був повторно розроблений Міністерством економіки України й скоріше за все буде поданий Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України замість Трудового кодексу України (до речі не вважаємо таку позицію доцільною та виваженою).

Таким чином, законодавець принципово заявляє, що гарантія збереження за працівником середнього заробітку за час затримки виконання роботодавцем рішення суду про поновлення працівника на роботі у будь-якому випадку буде збережена й питання, порушені у даних тезах, будуть актуальні й на майбутнє.

Оскільки порушення прав працівників за зазначених вище обставин відбувається на стадії виконання рішення, то при вирішенні процесуальних питань слід керуватися Розділом VI «Процесуальні

питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб) ЦПК України [3]. Проте положення останнього не передбачають процесуальної можливості подання заяв про стягнення середнього заробітку за період вимушеного прогулу, обумовленого затримкою виконання роботодавцями рішень про поновлення на роботі. Також ст. 258 ЦПК України не допускає матеріальне стягнення на стадії виконання судового рішення на підставі такого окремого судового рішення, як ухвала. Це обумовлює наступну позицію деяких суддів – для захисту такого порушеного права працівника як неотримання заробітної плати через затримку виконання судового рішення про поновлення на роботі слід подавати окремий позов та порушувати окреме позовне провадження. Проте така позиція не відповідає процесуальним гарантіям, які надані працівникам чинним трудовим законодавством (ст. 236 КЗпП України) [2]. Також звернення із окремим позовом призведе до зайвого витрачання часу (зокрема через необхідність ознайомлення можливим новим суддею з обставинами справи), а також оплати судового збору, несення витрат на професійну допомогу, тощо, що не є ефективним.

Також у такому контексті слід врахувати, що відповідачами (боржниками) у виконавчому провадженні можуть бути порушені питання про пропуск строку звернення до суду за захистом трудовим прав, встановлених ст. 233 КЗпП України [2] або навпаки про передчасне подання позову, оскільки правопорушення є триваючим, та встановити конкретний період оплати вимушеного прогулу на стадії виконання рішення є можливим тільки після належного виконання судового рішення та поновлення працівника на роботі. Тільки з цього моменту порушене право працівника є повністю сформованим (визначеним).

На підставі ст. 65 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII вважаємо, що належним виконанням судового рішення про поновлення працівника на роботі є видання роботодавцем відповідно до законодавства про працю наказу або розпорядження про поновлення працівника на роботі та фактичний допуск працівника до виконання трудових обов'язків.

Погодимось, що існує практика, згідно з якою суди захищають права працівників саме шляхом задоволення заяв працівників у процесі виконання судових рішень із посиланням виключно на ст. 236 КЗпП України [2] (дивись, наприклад рішення судів у справі № 565/378/22) [8]. Проте вона не є системною.

В частині тез вище вважаємо, що необхідно отримати більш чіткі та однозначні правові висновки Верховного Суду, що у працівників є два способи захисту прав при затримці виконання роботодавцем рішень про поновлення на роботі – звернення з окремим позовом та звернення із заявою в порядку реалізації ст. 236 КЗпП України [2], і обидва такі способи захисту прав працівників є рівнозначними та право вибору будь-якого з них належить лише працівникові.

При поданні працівниками до суду заяв в порядку реалізації права, наданого ст. 236 КЗпП України, та подальшого розгляду таких заяв слід враховувати наступне.

Перебіг періоду вимушеного прогулу при затримці виконання роботодавцем рішення суду про поновлення працівника на роботі починається саме з набранням законної сили рішенням суду, оскільки існує презумпція обов'язковості та добровільності виконання судових рішень, а не з початку процедури примусового виконання такого рішення суду. Ще раз зазначимо, що у переважній більшості випадків при прийнятті рішень про поновлення на роботі суди за окремою заявою працівників допускають негайне виконання таких рішень (п. 4 ч. 1 ст. 430 ЦПК України) [3].

Незважаючи на те, що процедура стягнення, передбачена ст. 236 КЗпП України [2], є окремою процедурою, що не має усіх ознак процедури вирішення спору між працівником та роботодавцем, вважаємо, що при поданні до суду заяв про стягнення середнього заробітку за час затримки виконання роботодавцем рішення суду про поновлення на роботі слід дотримуватися строків, передбачених ст. 233 КЗпП України – не пізніше трьох місяців з моменту належного виконання роботодавцем рішення про поновлення працівника на роботі.

Вважаємо, що для задоволення заяви працівника про стягнення середнього заробітку за час затримки виконання роботодавцем рішення суду про поновлення на роботі, суду необхідно встановити лише єдину передумову такого стягнення – фактичне невиконання роботодавцем відповідного рішення суду. Вважаємо, що конструкція ст. 236 КЗпП України [2] не встановлює можливості врахування судом якихось поважних для роботодавця обставин невиконання рішення про поновлення на роботі (такі обставини мали бути досліджені та оцінені судом на стадії розгляду спору по суті) та протилежна позиція буде мати наслідком порушення ст. 129-1 Конституції України [1] щодо обов'язковості судових рішень до виконання.

Розглянемо ще одну типову ситуацію, що складається у правозастосовній практиці на стадії виконання судового рішення. Суд першої інстанції поновив працівника на роботі та стягнув визначену суму за період вимушеного прогулу. Після цього роботодавець подав апеляцію та після тривалого розгляду справи (за моєю практикою не менш ніж 6 місяців) суд апеляційної інстанції залишає у силі рішення суду першої інстанції. У такому випадку у працівника виникає право на оплату вимушеного прогулу за період апеляційного розгляду справи згідно ч. 2 ст. 235 КЗпП України [2] – якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року, не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу. Проте з системного аналізу ст. 374 ЦПК України [3] та ст. 235 КЗпП України [2], випливає, що апеляційний суд не має повноважень стягувати середній заробіток за період вимушеного прогулу за час апеляційного розгляду справи про поновлення працівника на роботі. У працівника у такому випадку залишається єдиний найбільш ефективний крок – звернутися з окремим позовом про стягнення середнього заробітку за період вимушеного прогулу за час апеляційного розгляду справи. А це знову значне витрачання часових та інших ресурсів.

Найбільш простим виходом з ситуації я вважаю внесення змін до ст. 265 ЦПК України[3] з використанням правової конструкції, врегульованої у ЦПК України щодо спорів, де предметом є стягнення боргу, на який нараховуються відсотки або пеня (п. 10 ст. 265 ЦПК України) – суд, приймаючи рішення про стягнення боргу, на який нараховуються відсотки або пеня, може зазначити в рішенні про нарахування відповідних відсотків або пені до моменту виконання рішення з урахуванням приписів законодавства України, що регулюють таке нарахування.

Із врахуванням зазначеного вище, вважаємо за можливе:

– доповнити п. 10 ст. 265 ЦПК України [3] другим абзацом наступного змісту: «Суд, приймаючи рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, може зазначити в рішенні про стягнення відповідного середньоденного заробітку за кожен робочий день до моменту належного виконання рішення»;

– викласти п. 11 ст. 265 ЦПК України [3] у наступній редакції: «Остаточна сума відсотків (пені) або середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу у таких випадках розраховується за правилами, визначеними у рішенні суду, органом (особою), який здійснює примусове виконання рішення суду і відповідні дії (рішення) якого можуть бути оскаржені в порядку, передбаченому розділом VII цього Кодексу»;

– внести зміни до ч. 11 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII [7] виклавши її у наступній редакції: «Якщо у виконавчому документі про стягнення боргу зазначено про нарахування відсотків, пені або середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу до моменту належного виконання рішення, виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження розраховує остаточну суму таких платежів за правилами, визначеними у виконавчому документі»;

– внести зміни до ч. 12 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII [7] виклавши її у наступній редакції: «До закінчення виконавчого провадження виконавець за заявою стягувача перераховує розмір остаточної суми відсотків (пені) або середнього заробітку за час вимушеного прогулу, які підлягають стягненню з боржника, не пізніше наступного дня з дня надходження заяви стягувача про такий перерахунок, про що повідомляє боржника не пізніше наступного дня після здійснення перерахунку».

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

4. Про дерадянізацію законодавства України : Закон України від 21 квітня 2022 року № 2215-IX // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text
5. Трудовий кодекс України : Проект Закону України від 8 листопада 2019 року № 2410 // Електронний ресурс. Режим доступу: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/441
6. Про працю : Проект Закону України від 23 вересня 2022 року // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=43600842-3772-427f-a725-39e35ae3adb8&title=ProektZakonuUkrainiproPratsiu
7. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/ed20230506
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 квітня 2023 року у справі № 565/378/22 // Електронний ресурс. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110208051

Ключові слова: права працівників, вимушений прогул, оплата вимушеного прогулу, законодавство України.
Key words: workers' rights, forced absenteeism, payment of forced absenteeism, legislation of Ukraine.

МЕНІВ ЛЮБОВ ДМИТРІВНА

Державний податковий університет,
доцент кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук

ВОРОБЙОВ КИРИЛО ДЕНИСОВИЧ

Державний податковий університет,
здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права

ДО ПИТАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Безробіття молоді є однією з найбільш гострих соціальних проблем не тільки в Україні, а й в усьому світі, адже вона пов'язана з початком становлення молодої людини. У зв'язку з цим постає питання про державну політику зайнятості молоді, яка була б спрямована на забезпечення ефективних правових та економічних інструментів для забезпечення працевлаштування якомога більшої частини працездатної молоді.

Проблеми зайнятості молоді досліджувалося такими науковцями як, І. Бондар, І. Демченко, М. Т. Заяць, Л. Лісогор, Н. Лук'янченко, О. Яременко та інші. Водночас, ці питання є наскільки актуальними, що потребують нових сучасних досліджень, особливо в умовах воєнного стану.

Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молодь – це особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [1].

Сьогодні спостерігається проблема у правовому регулюванні зайнятості молоді, яка полягає в тому, що у нормотворчості законодавець приймає закони й підзаконні акти, в яких неузгоджені й не уніфіковані загальні визначення і терміни в сфері зайнятості. До таких термінів можна віднести зокрема: «працездатна молодь», «молодий працівник», «молодий спеціаліст», «зайнятість молоді», «молодь на ринку праці» та ін. Це у свою чергу знижує рівень ефективності законодавства, а юристам-практикам стає складніше захищати права молоді в суді [2].

В умовах воєнного стану питання про зайнятість молоді, не отримує достатньої уваги ні зі сторони роботодавця, ні зі сторони законодавця. Через загострення економічної кризи, викликане широкомасштабними воєнними діями, в умовах, коли підприємства або закриваються або фізично знищуються, кількість робочих місць значно скорочується. Все більше кваліфікованих робітників претендують на одне робоче місце, таким чином знайти роботу молодій людині, яка частіше за все немає достатнього стажу роботи, стає вкрай важко. Одним з ефективних методів усунення безробітності молоді в післявоєнний час, на нашу думку, можуть стати державні програми з відбудови зруйнованої інфраструктури до яких може бути залучено широкий спектр працівників у різних галузях, зокрема студентів як гуманітарної так і технічної спрямованості. Такі програми також можуть передбачати державну допомогу у відкритті малого бізнесу.

Якщо подивитися статистику зайнятості населення, то даний показник за віковою групою молодого віку не має скрізь високого значення. Високий рівень зайнятості серед молоді спостерігається у віковому сегменті від 30 до 34 років. Це очевидно, оскільки дана вікова група вже має певний набутий досвід, кваліфікацію, знання, вміння, досвід у практичній діяльності на відміну від молодшого покоління. Водночас низький рівень зайнятості спостерігається серед осіб від 14 до 24 років. Якщо брати до уваги статистику за 2019–2021 рр., то прослідковується тенденція зі зменшення відсотка зайнятого населення у всіх вікових групах. А враховуючи повномасштабне вторгнення росії в Україну, ситуація на рику праці стала більш скрутною [3].

Досліджуючи міжнародний досвід зайнятості молоді, зокрема в країнах ЄС, можна побачити різні підходи до її забезпечення. Так, Франція намагається стимулювати працевлаштування молоді за допомогою певних пільг компаніям. Держава стимулює компанії, що приймають на роботу молодь без спеціальності або кваліфікації, беручи на себе витрати з її страхування від безробіття і хвороби на термін до 1 року, що знижує витрати на робочу силу на 20–25 %. Кожен третій француз у віці 15–29 років має тимчасову роботу. І хоча такий досвід неповної зайнятості молоді, має певні недоліки, однак, він має безперечну перевагу – можливість отримати перший досвід роботи, що допоможе молодій людині в майбутньому бути більш

конкурентоспроможною на ринку праці і знайти роботу за фахом на повний робочий день. З метою стимулювання підприємств з кількістю зайнятих менше 500 осіб щодо зайнятості молодих інженерів-дослідників і розробників у процесі їх навчання місцеві органи влади Франції встановили систему безповоротних позик. Ці позики покривають 40–55 % річної оплати праці зазначених фахівців.

Специфічною ознакою політики із забезпечення працевлаштування в Швеції є те, що із загальної суми ресурсів, що спрямовуються на підвищення зайнятості населення, три чверті витрачається на активну політику на ринку праці і лише одна чверть – на виплату допомоги безробітним, тобто більшу частину коштів використовують для створення робочих місць, проведення профорієнтаційних робіт, надання методів і засобів для того, щоб люди самі намагалися шукати роботу. Грошова допомога безробітним надається лише тоді, коли не можливо запропонувати роботу або коли активні заходи на ринку праці виявляються безуспішними в її пошуку. Також держава намагається стимулювати підготовку й перепідготовку молодих безробітних через виплату дотацій у формі вкладення коштів у ту професійну підготовку, яку вони виберуть. Або ж існує практика зняття податків з тих підприємств, які здійснюють навчання персоналу [4].

У свою чергу в Україні досить популярною є думка, що якщо в бюджеті недостатньо коштів, то всі їх потрібно направляти в соціальну сферу і немає потреби в таких умовах говорити про підтримку малого бізнесу. Тобто дешевше платити допомогу із безробіття. Але ця думка є безперспективною. Як свідчить світовий досвід, підтримка малого бізнесу є найбільш розумною та ефективною формою боротьби з безробіттям. Вартість створення робочих місць у цій сфері в півтора рази дешевше, ніж в будь-якій іншій [2].

Кожного року освітні заклади випускають тисячі молодих фахівців, значна частина яких працює не за фахом. Тому, важливо налагодити зв'язок між державою, вищими навчальними закладами та бізнесом. С. Е. Сардак та А. В. Мормуль у своїй статті виділяють головні напрямки такого співробітництва: 1) оптимізація законодавчої бази щодо пільгових оподаткувань для підприємств, які будуть приймати працювати молодих спеціалістів за планом професійного навчання державної служби зайнятості, а також компенсації витрат на їх зарплатню; 2) створення стандартів освіти які будуть відповідати вимогам роботодавців; 3) збільшення практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів; 4) інтеграція сил бізнес-структур та вищих навчальних закладів у сфері працевлаштування випускників; 5) сприяння самозайнятості молоді [5].

Загалом пропонуємо такі шляхи для вдосконалення державної політики зайнятості молоді в Україні: 1) зменшення податків для того підприємства, що працевлаштувало молодого спеціаліста після закінчення ним навчання за умови підписання контракту з ним не менш ніж на один рік; 2) в умовах воєнного стану в Україні та високого рівня безробіття можна було б стимулювати хоча б неповну зайнятість молоді, яка б надавала можливість молодому спеціалісту без досвіду

роботи отримати перший досвід роботи; 3) запровадження дієвого механізму допомоги від держави на відкриття молоддю бізнесу, наприклад, надання пільгового кредиту на відкриття власного бізнесу молодій людині, яка закінчила навчання і створює таким чином робочі місця.

Сподіваємося, що запропоновані заходи будуть сприяти вирішенню проблеми зайнятості молоді в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356 (дата звернення: 09.03.2023).
2. Золотухіна Л. О., Штундер В. Є. Проблема правового регулювання зайнятості в Україні // Young Scientist. – 2021. – № 7 (95). – С. 121–123. URL: https://www.researchgate.net/publication/354444905 (дата звернення: 09.03.2023).
3. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL: http://ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 16 березня 2023 р.).
4. Палагнюк Ю. В., Штим О. І. Державна політика зайнятості молоді в країнах-членах ЄС: досвід для України / Ю. В. Палагнюк, О. І. Штим // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2017. – № 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/338951886 (дата звернення: 09.03.2023).
5. Сардак С. Е., Мормуль А. В. Глобальні тенденції та національне регулювання сфери зайнятості молоді / С. Е. Сардак, А. В. Мормуль. – Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2018. – С. 421–424. URL: https://www.researchgate.net/publication/326815913 (дата звернення: 09.03.2023).

Ключові слова: зайнятість молоді, воєнний стан, ринок праці, міжнародний досвід, вдосконалення державної політики.

Key words: youth employment, martial law, labor market, international experience, improvement of state policy.

БІЛИК ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПЕРЕЛІК ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

В умовах постійних викликів сьогодення питання дослідження принципів як фундаменту будь-якого питання суспільного регулювання є вкрай актуальним. Не є виключенням і трудові відносини. Індивідуальні трудові відносини є основою предмету трудового права. Тому актуальним і важливим з теоретичної та прикладної точок зору дослідження принципів їх правового регулювання, їх належне законодавче закріплення, насамперед, в основному законодавчому

кодифікованому акті, яким є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) [1].

Досліджуючи загальну класифікацію принципів права, їх можна поділити на три групи, а саме:

1) загальноправові (законність, гуманність, демократизм та інші). Такі види принципів притаманні будь-якій галузі права;

2) галузеві, відображаються в сутності більш конкретної галузі права;

3) внутрішньогалузеві, їх вираження проявляється в сутності визначеності інститутів трудового права. Маються на увазі принципи які сприяють безпосередньому працевлаштуванню працівника, встановлення винагороди за виконану працю, вирішенню трудового спору [2].

Вищевказані принципи виражають свою природу в моралі, політиці, галузі праці і їх значення визначається як основа, яка сприяє розвитку інститутів трудового права в цілому і реалізації та захисту прав сторін трудових правовідносин.

У сучасній науці галузеві принципи трудового права досить широко досліджується такими вченими, як: В. В. Жернаков, І. П. Жигалкін, К. Ю. Мельник, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін. Водночас принципи правового регулювання індивідуальних трудових відносин (принципи індивідуального трудового права) ще не були предметом спеціального комплексного дослідження вітчизняних науковців.

Принципи правового регулювання індивідуальних трудових відносин є основоположними засадами і керівними ідеями всіх інститутів Індивідуального трудового права України. Вони наповнюють ці інститути не тільки змістом, а й нормами, маючи при цьому універсальну та загальну сферу дій.

Актуальними питаннями теорії трудового права є не тільки визначення поняття, ознак, а й переліку принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин. Це питання є не таким простим, оскільки в чинному КЗпП України відсутня окрема стаття про основні принципи правового регулювання індивідуальних трудових відносин. В Кодексі закріплені лише окремі з цих принципів. Ідеться, наприклад, про такий принцип, як рівність трудових прав громадян, недопущення дискримінації у сфері праці (ст. 2^1).

Насамперед для визначення переліку принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин необхідно звернутися до норм Конституції України [3], а саме статей 24, 43, 55 та ін. Наприклад, зі змісту ст. 43 Конституції України можна виокремити такі принципи, як свобода праці та заборона примусової праці.

Важливе значення також мають міжнародно-правові акти (всесвітні універсальні та регіональні) про права людини, ратифіковані Україною, адже закріплені в таких актах основні права є одночасно і принципами правового регулювання трудових відносин.

Принципи індивідуального трудового права знайшли своє відображення також в законах України, наприклад, законах України «Про зайнятість населення» [4], «Про оплату праці» [5], «Про охорону праці» [6] та ін.

Відсутність спеціальних норм про основні принципи правового регулювання трудових відносин у чинному КЗпП України спричинює різні точки зору щодо визначення їх переліку. Так, Д. А. Паньков зазначає, що «до принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин (принципів індивідуального трудового права) належать: свобода договорів про працю та заборона примусової праці; рівність прав і можливостей та заборона дискримінації у сфері праці; принцип гідної винагороди за працю; охорона життя та здоров'я працівників та особливий захист праці жінок, неповнолітніх, осіб із зниженою працездатністю (інвалідів, осіб похилого віку)» [2, с. 89].

На нашу думку, перелік принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин є більш широкий, ніж запропонований ученим. При визначенні цього переліку необхідно враховувати положення міжнародно-правових актів про права людини, що не повною мірою знайшли своє відображення у запропонованому вище переліку. Ідеться, наприклад, про Декларацію МОП основних принципів та прав у сфері праці від 18 червня 1998 року [7].

Не можна не враховувати трансформації, яких зазнали трудові відносини, в умовах глобалізації, цифровізації, пандемії, воєнного стану. Варто констатувати, що в таких складних та динамічних умовах перебудови суспільних відносин, у тому числі трудових відносин, визначення переліку і законодавче закріплення принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин є вкрай важливим завданням, виконання якого дозволить на основі цих принципів ефективно врегулювати зазначені відносини та забезпечити належне функціонування трудового права і його подальший розвиток.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Паньков Д. А. Принципи правового регулювання колективних трудових відносин : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2007. 209 с.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про зайнятість населення : Закон України від 5 листопада 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
5. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
6. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. (в редакції Закону № 229-IV від 21.11.2002). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 2. Ст. 10.
7. Декларація МОП основних принципів та прав у сфері праці від 18 червня 1998 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text

Ключові слова: принципи трудового права, індивідувальні трудові відносини, принципи індивідуального трудового права.

Key words: principles of labor law, individual labor relations, principles of individual labor law.

ВЕРЕЙТІН СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Харківський національний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри трудового та господарського права

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІСТУ КОНТРАКТУ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 63 «Контракт про проходження служби в поліції» не передбачає вимоги до змісту контракту про проходження служби в поліції. Відповідно до ч. 9 ст. 63 Закону Типову форму контракту затверджує Міністерство внутрішніх справ України.

Сьогодні Типову форму контракту про проходження служби в поліції затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.02.2017 № 89 (далі – Типова форма контракту). Аналіз вказаного документа дозволяє зробити наступні висновки щодо змісту контракту про проходження служби в поліції.

По-перше, в контракті визначається час початку роботи. Відповідно до п. 3 розділу I «Загальні положення» Типової форми контракту трудові відносини громадянина розпочинаються з дня видання наказу про призначення на посаду.

По-друге в контракті визначаються обов'язки сторін. Відповідно до розділу II «Обов'язки Сторін» Типової форми контракту:

1. Сторона 1 (поліція) зобов'язується:

1) забезпечити Стороні 2 (громадянину) належні умови для виконання службових обов'язків;

2) не обмежувати повноваження Сторони 2, передбачені законодавством України та цим Контрактом, та не покладати виконання обов'язків, не визначених законом;

3) забезпечити в органах поліції в установленому порядку доступ до інформації, у тому числі з обмеженим доступом, та матеріалів, необхідних для належного виконання покладених на Сторону 2 обов'язків;

4) забезпечити Стороні 2 своєчасну і в повному обсязі виплату грошового забезпечення та інших компенсаційних виплат відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України;

5) забезпечити Стороні 2 реалізацію гарантій соціального і правового захисту, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими актами законодавства України;

6) забезпечувати можливість післядипломної освіти, а також просування по службі з урахуванням професійних навичок і моральних якостей Сторони 2.

2. Сторона 2 (громадянин) зобов'язується:

1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги на вірність Українському народові;

2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

3) не порушувати права і свободи людини, спрямовувати свою діяльність на задоволення потреб населення, територіальних громад і громадських об'єднань, на зростання рівня довіри населення до поліції як основного критерію оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції;

4) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

5) дотримуватися службової дисципліни, обмежень та заборон, пов'язаних з проходженням служби в поліції, інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливлюють її подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді;

6) виконувати обов'язки, що обумовлені посадою (обов'язки, що обумовлені займаною посадою, напрямами діяльності та сферою відповідальності особи).

У п. 3 розділу ІІ Типової форми контракту зазначається, що сторони виконують інші обов'язки, передбачені Законом України «Про Національну поліцію» та іншими актами законодавства України. На наш погляд, ця умова є зайвою, оскільки сторони контракту зобов'язані виконувати законодавчі вимоги і без додаткової вказівки про це у контракті.

Слід також звернути увагу на те, що у контракті про проходження служби в поліції не передбачається закріплення прав сторін, що є не правильним. Так, обов'язкам однієї сторони мають кореспондувати права іншої сторони і навпаки.

По-третє, у контракті визначаються умови щодо робочого часу. Так, відповідно до розділу ІІІ «Робочий час» Типової форми контракту службовий час і час відпочинку Сторони 2 визначаються відповідно до Закону України «Про Національну поліцію». Розподіл службового часу поліцейських визначається розпорядком дня, затвердженим керівником органу (установи, закладу) поліції. Особливий характер служби в поліції для Сторони 2 містить такі спеціальні умови (служба у святкові та вихідні дні, служба позмінно, служба з нерівномірним графіком, служба в нічний час).

Відзначимо, що час відпочинку, про який йдеться у змісті розділу ІІІ «Робочий час» жодним чином не відноситься до робочого часу. Також слід звернути увагу на різну термінологію, що застосовується у розділі ІІІ. Розділ називається «Робочий час», а в його змісті використовується термін «службовий час». Оскільки Закон України «Про Національну поліцію» використовує термін «службовий час», вважаємо, що саме його необхідно використовувати і у Типовій формі контракту.

По-четверте, у контракті визначаються умови щодо оплати праці та соціально-побутового забезпечення. Відповідно до розділу IV «Оплата праці та соціально-побутове забезпечення Сторони 2» Типової форми контракту Сторона 2 отримує грошове забезпечення,

розмір та умови виплати якого визначаються актами законодавства України. Сторона 2 має право на щорічну оплачувану відпустку та додаткову оплачувану відпустку на умовах, передбачених Законом України «Про Національну поліцію». Стороні 2 гарантується також надання додаткових відпусток у зв'язку з навчанням, творчих відпусток, соціальних відпусток, відпусток без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інших видів відпусток відповідно до законодавства України про відпустки. Стороні 2 відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України. Житлове та інші види соціального забезпечення Сторони 2 надаються в порядку та на умовах, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими актами законодавства України.

Слід відзначити, шо у розділ IV «Оплата праці та соціально-побутове забезпечення Сторони 2» Типової форми контракту незрозуміло чому було включено такий різновид часу відпочинку як відпустки. Таким чином, умови про час відпочинку містяться у двох розділах Типової форми контракту (розділ III та розділ IV) хоча в їх назвах немає на це вказівки.

По-п'яте, у контракті визначаються умови щодо відповідальності Сторін та вирішення спорів. Відповідно до розділу V «Відповідальність Сторін, вирішення спорів» Типової форми контракту у разі невиконання або неналежного виконання обов'язків, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та цим Контрактом, Сторони несуть відповідальність згідно із законодавством України. У разі вчинення протиправних діянь Сторона 2 несе кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність згідно із законом. Підстави та порядок притягнення Сторони 2 до дисциплінарної відповідальності визначаються Дисциплінарним статутом Національної поліції України. Держава відповідно до закону відшкодовує шкоду, завдану фізичній або юридичній особі рішеннями, дією чи бездіяльністю Сторони 2 під час здійснення нею своїх повноважень. Спори між Сторонами вирішуються в порядку, визначеному законодавством України.

Керуючись загальним трудовим законодавством та напрацюваннями вчених-трудовиків стосовно змісту трудового договору та контракту, відзначимо, що не всі обов'язкові умови контракту були розміщені у Типовій формі контракту. Крім цього у досліджуваному документі йде постійне відсилання до національного законодавства, яке і так діє без включення до контракту. У контракті мають позначатися умови праці, які є іншими ніж встановлені законодавством, причому вони не повинні бути гіршими ніж відповідні умови встановлені законодавством для поліцейських.

Вважаємо, що зміст контракту про проходження служби в Національній поліції України має включати наступне: місце служби, посаду на яку призначають громадянина, час початку служби, строк дії контракту, права та обов'язки сторін, службовий час, грошове,

медичне та соціально-побутове забезпечення, відповідальність сторін, умови розірвання контракту.

Ключові слова: проходження служби в Національній поліції України, контракт, законодавство України.
Key words: service in the National Police of Ukraine, contract, legislation of Ukraine.

ГАЛУЗІНСЬКИЙ НАЗАР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

КЛАСИФІКАЦІЯ САНКЦІЙ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Для дослідження санкцій у праві соціального забезпечення велике наукове і практичне значення має їх класифікація, яка забезпечує розуміння особливостей санкцій у праві соціального забезпечення як самостійного правового явища та їх окремих видів. Групування санкцій у праві соціального забезпечення в окремі види на підставі відповідних критеріїв створює передумови побудови якісної, ефективної, несуперечливої їх системи та забезпечення законності, прав, свобод і законних інтересів людини у разі їх застосування.

Найпоширенішим критерієм класифікації санкцій у праві, який сформувався ще у 70–80-х рр. XX ст., є спосіб, яким забезпечується охорона правопорядку, дотримання юридичних обов'язків. Залежно від цієї класифікаційної ознаки виділяють: правовідновлювальні (компенсаційні) та каральні (штрафні) санкції [1, с. 18].

Правовідновлювальні санкції спрямовані на примусове належне виконання обов'язку, відновлення порушених прав, усунення шкоди, спричиненої правопорушенням. Своєю чергою каральні (штрафні) санкції застосовуються з метою покарання та перевиховання правопорушника, при цьому безпосереднього відновлення правопорядку застосуванням штрафних санкцій досягти неможливо. Як влучно стверджує Т. М. Лежнєва, «призначення каральних (штрафних) санкцій полягає в завданні правопорушнику певної правової втрати, що виражається в різного роду спеціальних обов'язках» [2, с. 83].

Варто зауважити, що у праві соціального забезпечення превалюють саме правовідновлювальні санкції, які полягають у застосуванні майнових стягнень до управомочених осіб та зобов'язаних у сфері соціального захисту суб'єктів, які порушили чи неналежно виконали свої зобов'язання, чим, як правило, завдали шкоди іншому учаснику правовідносин. Фактично цей вид санкцій у праві соціального забезпечення не має жодного карального значення, оскільки або забезпечує виконання обов'язку, від належного, своєчасного та ефективного виконання якого зобов'язаний суб'єкт протиправно ухилявся, або зобов'язує

управомочену особу повернути (компенсувати) здійснене соціальне надання, право на отримання якого у неї фактично відсутнє.

Своєю чергою, саме у праві соціального забезпечення відсутні каральні (штрафні) санкції. З певною мірою умовності можна сказати, що гібридною штрафною санкцією у праві соціального забезпечення є відшкодування завданої правопорушенням моральної шкоди. Водночас процедура застосування цієї санкції може бути звернена виключно до зобов'язаних суб'єктів у сфері соціального захисту та передбачає застосування положень цивільного законодавства про деліктні зобов'язання.

Окремо варто зауважити, що для права соціального забезпечення залежно від способу забезпечення правопорядку характерно застосування санкцій ще одного виду, які не названі у досліджуваній класифікації, це – правообмежуючі, що є заходами впливу на недобросовісних управомочених осіб. Метою санкцій цього виду є максимальне забезпечення адресності та цільового використання коштів у сфері соціального захисту.

За ступенем визначеності санкції у праві соціального забезпечення поділяються на абсолютно визначені та відносно визначені [3, с. 11]. Абсолютно визначені санкції мають фіксоване вираження і не можуть бути змінені за обсягом у процесі застосування. Відносно визначені санкції визначаються шляхом фіксації верхньої та нижньої межі, тим самим надаючи суб'єкту правозастосування можливість у кожному окремому випадку встановити точний розмір санкції у визначених межах.

У праві соціального забезпечення більшість санкцій є абсолютно визначеними, оскільки гарантують відшкодування завданих збитків у повному обсязі. В якості прикладу відносно визначеної санкції у праві соціального забезпечення можна навести положення частини другої ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV, якою передбачена можливість «зменшення розміру одноразової страхової виплати, але не більш як на 50 відсотків, у разі встановлення комісією з розслідування нещасного випадку, що ушкодження здоров'я настало не лише з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці».

За структурою у правовій науці виділяють імперативні, альтернативні та кумулятивні санкції [4, с. 41]. Перші є безапеляційними та не передбачають можливість вибору у процесі їх застосування за вчинення певного виду правопорушення. Альтернативні санкції містять дві чи більше санкцій різного роду, при цьому суб'єкт правозастосування з урахуванням всіх обставин має вибрати лише одну з них.

Кумулятивні санкції також містять у собі дві або кілька санкцій різного роду, які можуть бути застосовані одночасно за одне правопорушення. Як зауважує Т. М. Лежнєва, «залежно від того, чи є застосування кількох санкцій у якості кумулятивної санкції правом чи обов'язком правозастосовного органу, кумулятивність санкцій може бути факультативною чи обов'язковою» [2, с. 86].

У праві соціального забезпечення переважають імперативні санкції. Альтернативні санкції у праві соціального забезпечення взагалі відсутні. Про кумуляцію санкцій – з великим ступенем умовності –

можна говорити при застосуванні правовідновлювальних санкцій та відшкодування зобов'язаним суб'єктом у сфері соціального захисту завданої моральної шкоди. У цьому випадку мова йде про кумулятивно-факультативну санкцію у праві соціального забезпечення.

Як було зазначено вище, фактично можливість та порядок відшкодування завданої моральної шкоди у сфері соціального захисту не передбачена жодним галузевим нормативно-правовим актом. Водночас, Конституційний Суд України у рішенні від 30 травня 2001 року у справі № 1-22/2001 зазначив, що: «…Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави (ст. 3, 16, 22). Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. … ст. 152 Конституції України зобов'язує державу відшкодовувати матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними». А з огляду на те, що значна кількість рішень Конституційного Суду України про неконституційність окремих положень законодавства прийнята саме у сфері соціального захисту то суди, вирішуючи питання про відновлення законності у відповідній сфері суспільних відносин, зобов'язані неухильно дотримуватись положень ст. ст. 56, 152 Конституції України, якими серед іншого закріплено «право особи на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

Отже, санкції у праві соціального забезпечення можуть бути класифіковані за численними критеріями, які дозволяють виокремити як їх спільні риси, так і особливості окремих їх видів.

Список використаних джерел:

1. Дзера І. Система цивільно-правових санкцій у загальній частині Цивільного кодексу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 1 (112). С. 17–23.
2. Лежнєва Т. М. Санкції у трудовому праві України : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 196 с.
3. Сухонос В. В. Структура правової норми у контексті теорії права. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2009. № 1 (2). С. 9–13.
4. Тютюгін В. І., Євдокімова О. В. Особливості застосування додаткових покарань у кумулятивних санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 7 (143). С. 41–47.

Ключові слова: санкції, класифікація, соціальний захист, правовідновлювальні санкції, правообмежуючі санкції, штрафні санкції.

Key words: sanctions, classification, social protection, restorative sanctions, rights-limiting sanctions, fines.

ГАПОЧКА ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри трудового права

ДО ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Невід'ємною частиною сучасної економіки є ринок праці, на якому одержує оцінку вартість трудової діяльності найманого працівника, визначаються умови його наймання, кар'єрного зростання, гарантії зайнятості, можливість одержання освіти та ін. Безробіття виступає ж невід'ємною частиною ринкової економіки, одним з наслідків природи ринку праці, результатом дії його головного закону – попиту і пропозиції. Тому регулювання ринку праці, а також соціальний захист громадян на випадок безробіття є важливими обов'язками держави, що будує соціально орієнтовану ринкову економіку.

В Україні станом на 1 квітня 2023 року на обліку в Державній службі зайнятості перебувало 137 тис. безробітних. Найбільшу частку серед безробітних складають українці віком від 35 до 44 років – 29 % та від 45 до 55 років – 28 %. Особи із вищою освітою серед безробітних складають 43 %, з професійно-технічною – 36 %, із загальною середньою – 21 % [1]. За рік повномасштабного вторгнення росії Україна втратила понад 3 мільйони робочих місць.

Для подолання безробіття державою вже робляться певні кроки. Адже захист від безробіття є невід'ємною складовою державної політики і спрямований на вирішення важливих соціально-економічних завдань: з одного боку, це збереження і максимально повне використання трудового потенціалу населення, з другого – зниження соціальної напруженості, пов'язаної з наявністю у суспільстві груп населення, які втратили дохід, і погіршили соціальний статус. Так, Кабінет Міністрів України спростив умови подання документів для отримання статусу зареєстрованого безробітного та уточнив порядок отримання цього статусу онлайн; затвердив нові критерії підходящої роботи, у тому числі під час воєнного стану, та доповнив підстави припинення реєстрації безробітних щодо перебування за кордоном, запровадив програму єРобота, яка включає 6 грантових програм: мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу; кошти на навчання ІТ-спеціальностям [2].

При вирішенні цього питання доцільним також буде звернення до позитивного досвіду зарубіжних країн. Оскільки аналіз світового досвіду соціального забезпечення з метою запровадження соціальних стандартів на теренах нашої держави надасть змогу з'ясувати переваги і недоліки застосування наявних соціальних систем для вибору найефективнішої. Слід зазначити, що вітчизняна наука й юридична доктрина тривалий час вивчали безробіття на прикладі інших країн.

Зокрема, країни Західної Європи визнавали безробіття відкрито й навчилися пом'якшувати його наслідки. Це доводять численні дослідження і практика діяльності соціальних інститутів, які виробили відповідні форми й методи регулювання як самозайнятості взагалі, так і видів прояву безробіття серед різних категорій громадян з урахуванням умов і можливостей кожної країни й особливостей її історико-культурного розвитку. Є сенс констатувати, що використовувані ними методи суттєво впливають на зниження соціального утриманства громадян, підвищення відповідальності як за професію, що набувається, так і за обсяг і глибину знань фахівців, поліпшення продуктивності й якості праці [3, с. 104].

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є невід'ємним складником соціальної системи будь-якої цивілізованої країни світу. Це пояснюється тим, що за своєю природою держава зацікавлена у стабільному розвитку, однією з основних умов якого є уникнення або мінімізація соціальних потрясінь. Саме тому наявність дієвої системи державного соціального страхування є надважливою умовою даного процесу для будь-якої країни, яке за своєю суттю є одним із найважливіших інститутів соціального забезпечення, завданням якого є підтримання добробуту громадян та їх сімей у визначених законодавством випадках [4, с. 353], зокрема на випадок безробіття.

У кожній країні система соціального страхування на випадок безробіття має свої переваги і недоліки, кожна з яких є унікальною та обумовленою багатьма локальними факторами. Проте існуючі світові напрацювання дозволять в майбутньому уникнути багатьох помилок, і в найкоротший термін сформувати ефективно функціонуючу систему соціального страхування на випадок безробіття в Україні шляхом вдосконалення чинного законодавства та прийняттям нових нормативно-правових актів. Оскільки сьогодні перед Україною поставлене завдання створення такої системи соціального захисту працівників, яка б змогла у найкоротший час якісно підняти рівень життя населення країни без стримуючого ефекту розвитку економіки. Вважаємо вирішення цього завдання може бути знайдене у створенні гнучких, здатних до адаптації в наших економічних умовах програм соціального забезпечення загалом, та соціального страхування на випадок безробіття зокрема, які базуються на кращих світових досягненнях і враховують особливості національного розвитку. Тому доцільно врахувати позитивний досвід зарубіжних країн у цій сфері та знайти ту оптимальну модель соціального страхування на випадок безробіття, яка буду найефективнішою саме в нашій країні, з урахуванням її особливостей.

Список використаних джерел:

1. Безробіття. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3696918-u-sluzbi-zajnatosti-skazali-skilki-ukrainciv-maut-status-bezrobitnogo.html
2. За рік повномасштабної війни Україна втратила понад три мільйони робочих місць – Шмигаль. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3677740-za-rik-povnomasstabnoi-vijni-ukraina-vtratila-ponad-tri-miljoni-robocih-misc-smigal.html

3. Горобець А. С. Безробіття як вид соціального ризику. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 40. Т. 1. С. 102–105.
4. Москаленко О. В. Щодо принципу державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2011. № 21. С. 353–358.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, соціальне забезпечення, соціальне страхування, зарубіжний досвід.
Key words: labor market, unemployment, social security, social insurance, foreign experience.

ГОРБАЧЕНКО ЕРІК СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОСНОВНІ ТРУДОВІ ОБОВ'ЯЗКИ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Людина – істота соціальна. А сучасні соціальні відносини є багатогранні та досить різноманітні. І всі вони так чи інакше реалізуються в межах правового простору. У ньому життя кожного з нас підпорядковується певним правилам, що дозволяє організувати суспільне життя. За ними люди наділяються рядом прав, які допомагають захистити свої інтереси та природні потреби кожній особі. Та крім прав є інші правові категорії, що сприяють цьому. Однією з них є категорія обов'язку.

Категорія обов'язку, у тому числі й юридичного, досліджувалася багатьма вченими, адже вона розкриває базові елементи та принципи права, без яких неможливе його розуміння та застосування. З точки зору філософії поняття обов'язку досліджували Цицерон, І. Кант, Г. Гроцій, Ж-. Ж. Руссо, Б. Спіноза, Ш-. Л. Монтеск'є та багато інших мислителів [4, с. 43]. Свої визначення обов'язку формулювали також і вчені-філологи, закріплюючи їх у словниках. Відповідно до одного з них «обов'язок – це те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління» [8, с. 548]. Інші зазначають, що обов'язок – «це те, чим не можна нехтувати; те, що вимагається в законодавчому порядку» [2, с. 813]. При розгляді обов'язку з точки зору права доцільно визначити поняття юридичного обов'язку. На нашу думку, юридичний обов'язок слід розглядати як міру належної поведінки особи, яка обумовлена потребами існування суспільства та гарантована нормами чинного законодавства.

У трудових відносинах, що є предметом правового регулювання трудового права, учасники також мають певні обов'язки стосовно один одного. Вони набувають різний правовий статус, що зумовлено специфікою трудових відносин.

У науці трудового права досліджуються різні аспекти нормативного закріплення основних трудових обов'язків роботодавця. В. Л. Костюк вважає, що «чинний Кодекс законів про працю України не достатньо системно визначає трудові обов'язки роботодавця» [3, с. 89]. І. А. Римар у своєму дисертаційному дослідженні наводить перелік основних трудових обов'язків роботодавця. На його думку, до них слід віднести: «1) дотримання трудового законодавства, колективних угод та колективних договорів, умов трудового договору; 2) надання працівникові роботи, визначеної трудовим договором; 3) забезпечення працівника безпечними та здоровими умовами праці; 4) забезпечення працівника необхідними для роботи засобами; 5) своєчасна та в повному розмірі виплата працівникові заробітної плати; 6) забезпечення трудової дисципліни; 7) відшкодування працівникові майнової та моральної шкоди, заподіяної йому при виконанні трудових обов'язків» [7, с. 136–137].

На законодавчому рівні обов'язки роботодавця закріплені у статті 141 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1].

Крім того, окремі обов'язки роботодавця закріплені також в інших статтях КЗпП України. Так, ст. 131 передбачено, що «роботодавець зобов'язаний створити працівникам умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення повного збереження дорученого їм майна». У ст. 171 передбачено, що «роботодавець повинен проводити розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України».

На думку І. А. Римаря дане закріплення обов'язків роботодавця є фрагментарним [7, с. 127], а тому потребує змін та удосконалень.

Слід зазначити, що стаття 141 КЗпП України, яка закріплює обов'язки роботодавця, міститься у главі X «Трудова дисципліна», а, наприклад, стаття 2, яка закріплює основні права працівників, міститься у главі 1 «Загальні положення». Основні трудові права роботодавця взагалі не закріплені в окремій статті КЗпП України. На нашу думку, з цим не можна погодитися, адже обов'язки та права є важливими елементами правового статусу особи, а тому їм повинна приділятися рівнозначна увага, особливо на законодавчому рівні.

У зареєстрованому проекті Трудового кодексу України від 8 листопада 2019 року № 2410-1 [5] здійснено спробу усунення прогалини у закріпленні основних трудових обов'язків роботодавця. У статті 24 законопроекту передбачені 15 основних обов'язків роботодавця [5]. Такий підхід розробників законопроекту заслуговує на підтримку, адже є свідченням належного законодавчого закріплення правового статусу роботодавця як суб'єкта індивідуальних і колективних трудових правовідносин.

На сьогоднішній день так і не було прийнято жодного проекту Трудового кодексу України. У проекті Закону України «Про працю» від 23 вересня 2022 року [6] взагалі відсутні статті, у яких були б закріплені основні трудові обов'язки роботодавця. Така ж сама ситуація існує і стосовно обов'язків працівників. Така позиція розробників законопроекту є регресивною відносно сучасного стану трудового законодавства.

Об'єднання досвіду суб'єктів правотворчої діяльності, вчених та спеціалістів у галузі трудового права допоможе усунути зазначені прогалини, що створюють низку проблем при реалізації правового статусу роботодавця на практиці.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Затверджено Законом УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
3. Костюк В. Л. Проблеми правового становища роботодавця за КЗпП України та проектом Трудового кодексу України: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 90: Юридичні науки. С. 87–90.
4. Попович Т. П. Юридичний обов'язок як правова цінність. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 43–47.
5. Проект Трудового кодексу України від 8 листопада 2019 року № 2410-1. www.rada.gov.ua
6. Проект Закону України «Про працю» від 23 вересня 2022 року. https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=43600842-3772-427f-a725-39e35ae3adb8&title=ProektZakonuUkrainiproPratsiu
7. Римар І. А. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2015. 210 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5. 840 с.

Ключові слова: трудові відносини, юридичний обов'язок, трудове законодавство, правовий статус роботодавця, основні трудові обов'язки роботодавця.

Key words: labor relations, legal obligation, labor legislation, labor relations, legal status of the employer, the main labor duties of the employer,, labor legislation.

ЖУЧЕНКО РУСЛАН ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в нашій державі введено воєнний стан, який продовжується та впливає майже на всі сфери суспільних відносин, у тому числі й ті, що становлять предмет трудового права.

У відповідь на нові виклики сучасності 15 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX, який, серед іншого, визначив особливості припинення трудових відносин як за

ініціативою працівника, так і за ініціативою роботодавця, що в більшості випадків спрощують відповідну процедуру та фактично нівелюють значення окремих визначених Кодексом законів про працю України гарантій прав сторін трудового договору при звільненні.

Так, статтею 4 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» закріплені особливості розірвання трудового договору з ініціативи працівника. Вказаною нормою передбачено, що «у зв'язку з веденням бойових дій у районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація, та існування загрози для життя і здоров'я працівника він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (крім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури)» [1].

Не дивлячись на важливе значення для працівників наданої законодавством можливості припинити трудові відносини без дотримання двотижневого строку попередження про наступне звільнення, варто зауважити, що конструкція ст. 4 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» за своєю суттю має правообмежуючий характер для роботодавців.

Так, два тижні, за які працівник має попередити роботодавця про намір розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, відповідно до ст. 38 КЗпП України, забезпечують можливість останнього підшукати заміну людині, яка має намір звільнитися. Відповідна гарантія покликана забезпечити ефективність діяльності підприємства, установи, організації та стабільність трудових відносин з іншими працівниками, зокрема й з огляду на відсутність потреби в організації переведень, переміщень, зміни істотних умов праці тощо.

Своєю чергою, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачені певні особливості розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця в умовах воєнного стану, що можуть негативно вплинути на правовий статус працівника.

Так, відповідно до ст. 5 Закону, «допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки».

Також у частині другій статті 5 аналізованого нормативно-правового акту йдеться, що «у період дії воєнного стану норми статті 43 Кодексу законів про працю України не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів».

За приписами частини першої статті 43 КЗпП України «розірвання трудового договору з підстав, передбачених пунктами 1 (крім випадку

ліквідації підприємства, установи, організації), 2–5, 7 статті 40 і пунктами 2 і 3 статті 41 цього Кодексу, може бути проведено лише за попередньою згодою виборного органу (профспілкового представника), первинної профспілкової організації, членом якої є працівник» [2].

Надання професійною спілкою (профспілковим представником) у визначених законом випадках згоди на розірвання трудового договору є проявом визнання державою названих суб'єктів повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових, соціально-економічних прав та інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцем, а також з іншими об'єднаннями громадян. Така згода (відмова у наданні згоди) є засобом захисту прав працівників, і це право на захист зазвичай не може бути обмежено.

Дійсно, варто констатувати, що аналізованими положеннями Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» трудові права як працівників, так і роботодавців істотно обмежені. Підґрунтям такого обмеження є положення ст. 64 Конституції України, за приписами яких «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод», зокрема й тих, що закріплені ст. 43 Конституції України.

Разом з тим процедура припинення трудового договору, визначена чинним новітнім законодавством про працю, хоч і встановлює обмеження конституційного права на працю та трудових прав роботодавців, проте цілком очевидно, що її трансформація викликана обставинами активних бойових дій та необхідністю вжиття заходів для захисту держави, забезпечення захисту життя, здоров'я, недоторканості і безпеки людини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових правовідносин в умовах військового часу : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.
2. Кодекс законів про працю України : Затв. Законом УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Ключові слова: трудовий договір, припинення трудового договору, воєнний стан, законодавство України.

Key words: employment contract, termination of the employment contract, martial law, legislation of Ukraine.

КАЗІМИРОВА ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПОНЯТТЯ «НЕТИПОВІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до рекомендацій ВОЗ у всьому світі розроблено та впроваджено чималу кількість заходів для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19, який призвів до руйнівних економічних наслідків, у тому числі і негативного соціального впливу на суспільство. Саме тому багато зарубіжних та українських компаній вимушені були адаптуватися до нових реалій ринку праці. У сучасній зарубіжній та національній трудовій практиці все частіше почали використовуватися такі поняття, як "remote work", "teleworking", "telecommuting", "work from home" тощо [1].

Крім цього, новий імпульс розвитку нетипових видів трудової діяльності був зумовлений упровадженням в Україні воєнного стану, у зв'язку зі збройною агресією російської федерації на території нашої держави. Бойові дії в регіонах, масовані обстріли, терор мирного населення в більшості випадків не дають можливості трудовому процесу відбуватися у звичній формі, саме тому наразі відбувається процес встановлення та повного впровадження нетипових форм зайнятості у правову систему України.

У національному трудовому законодавстві поступово почали утверджуватися такі поняття, як «надомна робота», «дистанційна робота» та «гнучкий режим робочого часу», що передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.04.2021 року № 1213-IX. З-поміж іншого, зазначені законодавчі зміни започаткували подальший розвиток державного врегулювання нетипової зайнятості на території України [2].

Для розкриття теми цієї наукової праці, на нашу думку, першочергово необхідно надати визначення поняттю «зайнятість» та вказати ознаки «типової» та «нетипової» форм зайнятості, аби зрозуміти, в чому полягає їх природа, спільне та відмінне.

У Законі України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року № 5067-V закріплено поняття «зайнятість», відповідно до якого «зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих і суспільних потреб із метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно» [3].

Саме ж поняття «нетипова зайнятість» може трактуватись по-різному. Власне назва «нетипова зайнятість» виникла, у зв'язку з порівнянням із «типовою» (або «звичайною»).

Проте ні визначення поняття «нетипова зайнятість», ні норми із зазначенням її видів на законодавчому рівні поки не встановлені.

Лагутіна І. В. вважає, що нетипова зайнятість зазвичай характеризується непередбачуваністю відносин, на відміну від стандартної зайнятості, яка передбачає наявність безстрокового трудового договору, стабільний час роботи і відпочинку, чітко визначену заробітну плату [4, с. 152].

Остапенко О. Ю. розглядає нетипову зайнятість як вимушений відступ від стандартів, що встановлені законодавцем. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що в такому разі працівники можуть бути позбавлені певних прав та можливостей їх реалізації [5, с. 333].

На основі даних визначень, можна зробити висновок, що основними ознаками нестандартної зайнятості є критерії, які відсутні або змінені в стандартній зайнятості. Це може бути місце виконання роботи, тривалість, особливості реалізації трудової функції та режим праці.

Професор Берндт Келлер, вважає, що нетипові форми зайнятості відрізняються від стандартної зайнятості принаймні за одним із зазначених критеріїв:

– стандартна зайнятість – це повна зайнятість із доходом, достатнім для самостійного існування; а нетипова форма зайнятості може характеризуватися неповним робочим днем, з пропорційним зменшенням заробітної плати та пільг;

– типова зайнятість зазвичай містить безстроковий трудовий договір, а нетипова – це строкова (або тимчасова) зайнятість означає, що договір автоматично припиняється після визначеного періоду;

– стандартна зайнятість характеризується повною інтеграцією в систему соціального забезпечення (зокрема права на пенсію, а також безробіття, медичне страхування); нетипова форма зайнятості спрямована на суттєве обмеження або взагалі зняття з роботодавця соціальної відповідальності за своїх працівників;

– при стандартній формі зайнятості працівник отримує інструкції безпосередньо від роботодавця; при нетиповій – працівник самостійно розпоряджається часом та організовує виконання своєї роботи для досягнення результату [6].

Пастушенко О. О. зазначає те, що основними причинами, що сприяють поширенню нестандартних форм зайнятості є прагнення роботодавця до оптимізації витрат, пов'язаних із необхідністю дотримання трудових прав, сплати податків та виконання інших соціальних зобов'язань, зокрема, у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Нестандартна зайнятість часто не є добровільним вибором працівників, оскільки пов'язана із ліквідацією традиційних робочих місць [7, с. 149].

Отже, на підставі зазначеного, в цілому нетипові форми зайнятості можна визначити як незаборонену трудову діяльність громадян, яка має змінені традиційні характеристики, що відрізняють її від звичних трудових відносин, для якої присутня більша свобода дій працівника та менша регламентація організації праці з боку роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Клименко А. С. Оновлення трудового законодавства в контексті запровадження самостійних форм роботи: дистанційної та надомної. *Науковий журнал «Право і безпека»*. 2021. № 1 (80). С. 144–150.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.04.2021 року № 1213-IX. *Голос України*. 2017. № 37.
3. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI. *Голос України*. 2017. № 153–154.
4. Лагутіна І. В. Нестандартні форми зайнятості та особисті немайнові права працівників. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 151–156.
5. Остапенко Ю. О. Нетипова зайнятість як особлива проблема реалізації трудових прав працівників. *Юридична наука*. 2020. Т. 2. № 4 (106). С. 330–337.
6. Keller Berndt Karl and Seifert Hartmut. Atypical Forms of Employment in the Public Sector – Are There Any? (July 2015). SOEPpaper № 774. 23 c. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2647957
7. Пастушенко О. О. *Вісник Донецького національного університету, сер. В: Економіка і право*. Вип. № 1. 2014. С. 147–150.

Ключові слова: зайнятість, нетипова зайнятість, нестандартна зайнятість, нетипові форми зайнятості, надомна робота, дистанційна робота.

Key words: employment, atypical employment, non-standard employment, atypical forms of employment, homework, remote work.

КІЛІМІЧЕНКО АННА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НОРМАТИВНА ОСНОВА ПРАВА НА ЗАЙНЯТІСТЬ

Нормативною основою права на зайнятість виступають міжнародно-правові акти та акти законодавства України про зайнятість населення. У міжнародно-правових актах про права людини право на зайнятість прямо не закріплене. Його виокремлення можливе на підставі аналізу із проголошеного у цих актах права на працю, оскільки останнє тісно пов'язане із правом на зайнятість.

Відповідно до частини першої ст. 23 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року [1], кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

Згідно з частиною першою ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2] «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона

вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права». У частині другій цієї статті передбачені заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту «з метою повного здійснення цього права», до яких включені й «шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості».

Нормативною основою права на зайнятість є низка конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці в цій царині, в яких також ідеться про вжиття державами-членами ефективних і конкретних заходів щодо забезпечення зазначеного права.

У ст. 1 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [3] першим проголошене право на працю. З метою забезпечення ефективного здійснення права на працю Сторони зобов'язалися відповідно до частини першої ст. 1 «визнати однією зі своїх найголовніших цілей і одним зі своїх найголовніших обов'язків досягнення та підтримання якомога високого і стабільного рівня зайнятості, маючи на меті досягнення повної зайнятості».

Таким чином, прямо не закріплюючи право на зайнятість, міжнародно-правові акти тим не менш є важливою складовою нормативної основи зазначеного права, оскільки наведені вище положення цих актів свідчать про тісний взаємозв'язок права на зайнятість і права на працю. Водночас співвідношення цих прав є більш широким, враховуючи встановлення співвідношення до різних правових категорій з точки зору теорії права. У зв'язку з цим співвідношення права на зайнятість і права на працю видається доцільним розглядати в їх єдності, взаємодії та відмінностях.

У Конституції України право на зайнятість як окреме соціальне право не передбачене. Серед соціальних прав людини і громадянина у частині першій ст. 43 Конституції України [4] проголошене «право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується».

Нормативну основу права на зайнятість складають також Кодекс законів про працю України (глава III-А «Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників») [5], Закон України «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року [6], чисельні нормативно-правовими актами, прийняті (видані, схвалені) на виконання положень Закону України «Про зайнятість населення», колективні угоди та договори як акти соціального діалогу, локальні правові акти.

У Законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI [6] вперше в національному законодавстві було закріплене право на зайнятість. Відповідно до частини першої ст. 3 Закону «кожен має право на вільно обрану зайнятість». Позитивною оцінюючи цю законодавчу новелу, варто відзначити й інші позитивні риси зазначеного Закону України, серед яких варто виділити закріплення досить повного понятійно-категоріального апарату, зокрема, визначення, крім поняття «зайнятість», таких понять, як «вільно обрана зайнятість», «продуктивна зайнятість», «неповна зайнятість», «повна зайнятість» та ін. Так, поняття вільно обраної зайнятості визначене у пункті п'ятому частини першої ст. 1 Закону як «реалізація права громадянина

вільно обирати вид діяльності, не заборонений законом (зокрема такий, що не пов'язаний з виконанням оплачуваної роботи), а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб».

Окремо також слід звернути увагу на необхідність посилення значення актів соціального діалогу – колективних угод і договорів у забезпеченні ефективного здійснення права на зайнятість, враховуючи те, що до Закону України «Про зайнятість населення» вперше включено окремий розділ IX «Соціальний діалог на ринку праці». Роль цих актів також зростає у зв'язку з прийняттям нового «євроінтеграційного» Закону України «Про колективні угоди та договори» від 23 лютого 2023 року № 2937-IX [7].

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) (Страсбург, 3 травня 1996 року). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кодекс законів про працю України : Затверджено Законом УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
6. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. *Голос України*. 2012. С. 153–154.
7. Про колективні угоди та договори : Закон України від 23 лютого 2023 року № 2937-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text

Ключові слова: зайнятість, право на зайнятість, міжнародно-правові акти, законодавство України.

Key words: employment, the right to employment, international legal acts, legislation of Ukraine.

ЛУЦИК ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ПРАЦЮ

Матеріальна відповідальність роботодавця за порушення права працівника на працю є одним із випадків матеріальної відповідальності роботодавця за трудовим законодавством України. Вона полягає

в накладенні на роботодавця обов'язку відшкодувати майнову шкоду, заподіяну працівникові внаслідок порушення роботодавцем права працівника на працю.

Для цього випадку матеріальної відповідальності роботодавця є характерними як ознаки, властиві й іншим випадкам такої відповідальності, так і низка специфічних ознак. Матеріальна відповідальність роботодавця за порушення права працівника на працю, як і інші випадки, характеризується тим, що вона має трудоправову природу та реалізується в рамках окремого виду правовідносин, а саме індивідуальних трудових правовідносин із матеріальної відповідальності сторін трудового договору. Виключеннями з цього положення є такі порушення, як необґрунтована відмова у прийнятті на роботу та фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), коли відсутні підстави виникнення зазначених правовідносин.

Норми, що регламентують цей випадок матеріальної відповідальності роботодавця, є складовою окремого правового інституту у складі Індивідуального трудового права – «Матеріальна відповідальність сторін трудового договору».

Підставою матеріальної відповідальності роботодавця за порушення права працівника на працю є трудове майнове правопорушення, у складі якого виокремлюються чотири елементи, що одночасно є й умовами цього випадку матеріальної відповідальності роботодавця.

Суб'єктом матеріальної відповідальності за порушення права працівника на працю є роботодавець, дефініція якого відсутня в чинному Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП України) [1]. Заміна в Кодексі слів «власник або уповноважений ним орган», «власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган», «власник підприємства», «власник» у всіх відмінках і числах словом «роботодавець» у відповідному відмінку і числі відбулася відповідно до абзацу першого п. 36 частини першої розділу І Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21 квітня 2023 року № 2215-IX [2]. Такі заміни не завжди слід визнати вдалими, оскільки у теперішній час сторонами трудового договору відповідно до частини першої ст. 21 КЗпП України є працівник і роботодавець (роботодавець – фізична особа). У такому випадку, за логікою речей, краще було б визначити і закріпити поняття роботодавця як роботодавця-юридичну особу і роботодавця-фізичну особу, оскільки щодо терміну «роботодавець (роботодавець – фізична особа)», що вживається у ст. 21 та інших статтях Кодексу, не можуть не виникнути питання. Отже, суб'єктом матеріальної відповідальності за порушення права працівника на працю є роботодавець, а саме роботодавець-юридична особа та роботодавець-фізична особа.

До специфічних ознак матеріальної відповідальності роботодавця за порушення права працівника на працю, що відрізняють її від інших випадків матеріальної відповідальності роботодавця у трудових правовідносинах, варто віднести особливості протиправних дій (бездіяльності) роботодавця, наслідком яких є заподіяння майнової шкоди

працівникові. Ці протиправні дії виражаються в порушенні (невиконанні, неналежному виконанні) роботодавцем своїх трудових обов'язків, що призвело до порушення основного трудового права працівника – права на працю. Ідеться про такі порушення, як: необґрунтована відмова у прийнятті на роботу; фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту); оформлення працівника на неповний робочий час або за трудовим договором з нефіксованим робочим часом у разі фактичного виконання роботи протягом усього робочого часу, установленого на підприємстві; звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу, у тому числі у зв'язку з повідомленням про порушення вимог Закону України »Про запобігання корупції» іншою особою; неправильне формулювання причини звільнення, що перешкоджало працевлаштуванню працівника; затримка видачі копії наказу (розпорядження) про звільнення з вини роботодавця; незаконне відсторонення працівника від роботи; затримка роботодавцем виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір, про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника.

Ще однією специфічною ознакою матеріальної відповідальності роботодавця за порушення права працівника на працю є те, що деякі з перелічених вище порушень спричинюють вимушений прогул, протягом якого працівник не має можливості працювати і отримувати заробітну плату. У таких випадках заподіяна працівникові майнова шкода полягає у втраті ним заробітної плати за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку під час виконання нижчеоплачуваної роботи. Оплата вимушеного прогулу здійснюється відповідно до норм статей 235, 236 КЗпП України. При цьому перелік випадків вимушеного прогулу, закріплених у КЗпП України, є вичерпним.

Щодо матеріальної відповідальності роботодавця за порушення права працівника на працю є підстави, виходячи з положень статей 235, 236 КЗпП України, виокремлювати обмежену і повну матеріальну відповідальністю. Якщо йдеться про оплату всього часу вимушеного прогулу, то така відповідальність є повною. Оплата вимушеного прогулу за певний час (протягом одного, двох років) може бути визнана обмеженою відповідальністю роботодавця за порушення права працівника на працю.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про дерадянізацію законодавства України : Закон України від 21 липня 2023 року № 2215-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text

Ключові слова: матеріальна відповідальність, роботодавець, працівник, порушення права на працю, законодавство України.

Key words: material responsibility, employer, employee, violation of the right to work, legislation of Ukraine.

МЕНЗАТУЛ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВІ ТА СПРИЯТЛИВІ УМОВИ ПРАЦІ У СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ПРАВ

Одним із основних трудових прав працівників є право на справедливі умови праці, нормативною основою якого виступають міжнародно-правові акти та акти чинного законодавства України. У доктрині трудового права до основних трудових прав віднесено права, що закріплені у міжнародно-правових актах про права людини, Конституції України та законах України.

Про право на справедливі та сприятливі умови праці йдеться в частині першій ст. 23 Загальної декларації прав людини [1]. Як окреме соціальне право право кожного на справедливі і сприятливі умови праці проголошене у ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2]. При цьому в останній статті не тільки закріплюється зазначене право, а й частково розкривається його зміст.

Право на справедливі умови праці також проголошено в ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [3], що включає сім пунктів. У пунктах 1–4 ідеться про «встановлення розумної тривалості робочого дня та тижня, поступове скорочення робочого тижня, встановлення оплачуваних державних святкових днів, щорічної оплачуваної відпустки тривалістю не менше чотирьох тижнів, усунення, а якщо це не можливо, зменшення ризиків, що властиві роботам з небезпечними або шкідливими для здоров'я умовами праці, встановленням для працівників, зайнятих на таких роботах, скороченої тривалості робочого часу або додаткових оплачуваних відпусток». У наступних пунктах 5–7 закріплені зобов'язання Сторін щодо забезпечення щотижневого відпочинку, письмового поінформування працівників про головні аспекти договору або трудових відносин, забезпечення користування працівниками, які зайняті на роботах у нічний час, заходами, що враховують особливий характер такої роботи.

Ратифікувавши Законом від 14 вересня 2006 року № [4] Європейську соціальну хартію (переглянуту), Україна до теперішнього часу не взяла на себе зобов'язання за п. 3 ст. 2, що передбачає зобов'язання Сторін встановити щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів.

Таким чином, значення Європейської соціальної\ хартії (переглянутої) як складової нормативної основи права на справедливі умови праці є не тільки проголошення зазначеного права, а й визначення його структури, що свідчить про комплексний характер цього права.

Важливою обставиною є також те, що право на справедливі умови праці закріплене у ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутої) одразу після проголошеного у ст. 1 права на працю.

На комплексний характер окремих основних трудових прав звертає увагу Є. В. Краснов, відзначаючи, що вони можуть бути розглянуті «як сукупність більш дрібних прав (наприклад, право на справедливі та сприятливі умови праці, передбачене ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, право на справедливі умови праці, закріплене у ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутої)» [5, с. 153].

Потрібно звернути увагу на різне найменування права, про яке йдеться, у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права та Європейській соціальній хартії (переглянутій). У перших двох випадках передбачається право на справедливі та сприятливі умови праці, що, як видається, має бути закріплене в актах національного законодавства.

Отже, у міжнародно-правових актах до системи основних трудових прав включено й право на справедливі та сприятливі умови праці (право на справедливі умови праці).

На нашу думку, положення міжнародно-правових актів не імплементовані належним чином у національну юридичну практику через відсутність законодавчого закріплення права на справедливі та сприятливі умови праці. Насамперед це право доцільно закріпити у ст. 43 Конституції України [6] одразу після проголошеного у частині першій права кожного на працю та частини другої, в якій закріплені гарантії здійснення зазначеного права. Зразком для таких змін є послідовність закріплення трудових прав у Європейській соціальній хартії (передбаченій).

У ст. 2 чинного Кодексу законів про працю України [7] закріплені основні трудові права працівників, серед яких відсутнє право на справедливі та сприятливі умови праці. Цю прогалину доцільно було б усунути шляхом доповнення переліку основних трудових прав правом працівників на справедливі та сприятливі умови праці.

В окремій статті проекту Трудового кодексу України, який має бути підготований відповідно до приписів п.4 частини третьої розділу ІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» [8], в окремій статті «Основні трудові права працівника» також необхідно закріпити право на справедливі та сприятливі умови праці.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) (Страсбург, 3 травня 1996 року). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
4. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) : Закон України від 14 вересня 2006 року № 137-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418.

5. Краснов Є. В. Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 178 с.
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кодекс законів про працю України : Затверджено Законом УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
8. Про дерадянізацію законодавства України : Закон України від 21 липня 2023 року № 2215-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text

Ключові слова: трудові права, система трудових прав, право на справедливі та сприятливі умови праці.
Key words: labor rights, the system of labor rights, the right to fair and favorable working conditions.

МУЛЬГІНА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірантка кафедри трудового права

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ САМОЗАЙНЯТИХ В УКРАЇНІ

Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т. ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Проблеми в економіці у поєднанні зі значними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до масштабних втрат у сфері зайнятості та доходів. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, у т. ч. по відношенню до молоді, поширення бідності – серед головних негативних соціальних наслідків війни [1]. Тому самостійна зайнятість населення розглядається, як найрезультативніший напрям зниження безробіття за рахунок створення нових робочих місць, а також підвищення рівня життя населення. Для України найближчим часом залишатиметься актуальним регулювання індивідуальної зайнятості шляхом її розширення, державної підтримки, законодавчого регулювання і соціального захисту самозайнятих.

Основу правого регулювання трудової діяльності самозайнятих осіб, як і будь-яких інших суспільних відносин, становить Конституція України. Так, Основним Законом країни гарантується право кожної людини на вільний та всебічний розвиток своєї особистості, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, кожен має право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 42).

До основ конституційно-правового аспекту регулювання діяльності самозайнятих осіб у сфері соціального захисту слід віднести ст. 46 Конституції, де передбачено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Уперше законодавчого визначення поняття «самозайняті» набуло у Податковому кодексі України. Це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. При цьому незалежну професійну діяльність розглянуто як участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. Визначення самозайнятих осіб зустрічаємо і в Законі України «Про зайнятість населення»: це особи, які забезпечують себе роботою самостійно та мають доходи від такої зайнятості.

Основні ж засади соціального забезпечення самозайнятих осіб передбачено в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, де зазначено, що самозайняті особи (як фізичні особи-підприємці, так і особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність) мають право на соціальне забезпечення та підлягають обов'язковому соціальному страхуванню. Окрім цього законодавчого акту, більш детально порядок соціального забезпечення самозайнятих осіб регулюють такі Закони України: «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Щодо пенсійного забезпечення, то, окрім наведеного вище Закону, що регулює порядок здійснення соціального страхування, ці правовідносини регулює також Закон України «Про пенсійне забезпечення», згідно з положеннями якого «інші, відмінні від фізичної особи-підприємця, самозайняті особи мають право на трудову пенсію, оскільки підлягають державному соціальному страхуванню».

Як бачимо, кожен із вищенаведених законодавчих актів установлює для даної категорії осіб такий же обсяг соціального забезпечення, як і для інших осіб, що працюють за трудовим договором чи контрактом. З цього слідує висновок, що питання соціального забезпечення самозайнятих осіб є врегульованим на достатньому рівні; вони користуються таким же обсягом соціального забезпечення, як і наймані працівники, що реалізується шляхом внесення відповідних платежів до фондів соціального страхування.

Водночас сьогодні в умовах воєнного стану самозайняті особи як досить вразлива категорія також потребують установлення додаткових заходів соціального захисту, пільг під час провадження своєї діяльності. Тому державою самозайнятим особам було надано також деякі пільги. Зокрема, самозайняті особи, які мали або не мали найманих працівників, призвані на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, під час особливого періоду, визначеного Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на весь період їх військової служби звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб відповідно до розд. IV ПКУ, а також звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з єдиного податку відповідно до глави 1 розділу XIV ПКУ [2].

Список використаних джерел:

1. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPISPISHULINA-2.pdf
2. Щодо відповідальності за неподання або несвоєчасне подання звітності самозайнятою особою, яка призвана на військову службу. URL: https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/634827.html

Ключові слова: ринок праці, безробіття, самозайнятість, соціальний захист, самозайнята особа, держава, національне законодавство.

Key words: labor market, unemployment, self-employment, social protection, self-employed person, state, national legislation.

ОНУФРІЄНКО ДАР'Я ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ДО ПИТАННЯ ПРО УМОВИ ПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Педагогічні працівники у трудових правовідносинах мають статус найманих працівників, які працюють на умовах трудового договору. Регулювання трудових відносин педагогічних працівників здійснюється законодавством про працю, виходячи з положень частини першої ст. 3 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1]. Тому умови праці педагогічних працівників, як і усіх найманих працівників, передбачені КЗпП України, іншими нормативно-правовими актами, що регулюють індивідуальні трудові відносини.

Водночас педагогічна діяльність має низку особливостей. У п. 21 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» [2] педагогічна діяльність визначена як «інтелектуальна, творча діяльність педагогічного

(науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей».

Виконання таких суспільно-важливих функцій, як «навчання, виховання та розвиток особистості» зумовлює встановлення на законодавчому рівні досить високих вимог до професіональних і моральних якостей педагогічних працівників, їх професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

Важливість і значимість виконуваної трудової функції педагогічним працівником є підставою диференціації правового регулювання трудових відносин за їх участю, що проявляється у встановленні особливостей умов їхньої праці, пов'язаних у більшості випадків із додатковими гарантіями та пільгами.

Особливості умов праці педагогічних працівників визначені законами та іншими нормативно-правовими актами, що є складовою законодавства України про освіту. Базовим законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [1]. Статтею 57 цього Закону встановлені державні гарантії педагогічним працівникам, серед яких забезпечення належних умов праці, оплата підвищення кваліфікації, правовий, соціальний, професійний захист; диференціація посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до кваліфікаційних категорій, встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за педагогічні звання, надбавок за почесні звання, доплат за наукові ступені та вчені звання; виплата педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання покладених на них обов'язків; виплата допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки та інші.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 № 2126-IX [1] було доповнено Закон України «Про освіту» новою ст. 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану».

У статтях 60 і 61 Закону України «Про освіту» передбачені особливості таких умов праці педагогічних працівників, як робочий час і оплата праці. Відповідно до частини першої ст. 60 Закону робочий час педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, виховної, методичної, організаційної роботи та іншої педагогічної діяльності, передбаченої трудовим договором. У трудовому договорі з педагогічним працівником встановлюються відповідно до законодавства конкретний перелік та обсяг видів робіт педагогічного працівника.

В умовах пандемії, запровадження воєнного стану набула широкого застосування така форма організації праці, як дистанційна робота. Правова регламентація дистанційної роботи педагогічних працівників, крім ст. 60^2 КЗпП України, здійснюється також положеннями,

затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України (4; 5). Потрібно відзначити, що нормами ст. 602 КЗпП України передбачається укладення окремого трудового договору про дистанційну роботу, однак на практиці такий договір з педагогічним працівником не завжди укладається.

На нашу думку, ст. 60 Закону України «Про освіту» необхідно доповнити нормами про час відпочинку педагогічних працівників та іменувати її «Робочий час і час відпочинку педагогічних і науково-педагогічних працівників». У теперішній час подовжена щорічна відпустка до 56 календарних днів для цих працівників установлена підзаконним нормативно-правовим актом [6]. Видається доцільним закріпити тривалість такої відпустки у ст. 60 Закону України «Про освіту», а регламентацію порядку її надання залишити на підзаконному та локальному рівнях.

У ст. 61 Закону України «Про освіту» встановлені особливості оплати праці педагогічних працівників. Ідеться про закріплення джерел її фінансування (ч. 1), диференціації розміру посадового окладу педагогічного працівника залежно від його кваліфікації (абзаци перший і другий ч. 2), встановлення схем посадових окладів педагогічних працівників державних і комунальних закладів освіти Кабінетом Міністрів України з урахуванням норм цього Закону (абзац п'ятий ч. 2), права засновника приватного закладу освіти встановлювати інші, ніж передбачено цим Законом, розмір і умови оплати праці, винагороди та допомоги для педагогічних працівників (абзац шостий ч. 2) та ін.

Особливості умов праці педагогічних працівників передбачаються також спеціальними законами, підзаконними нормативно-правовими актами, колективними угодами та договорами, локальними правовими актами. Наприклад, ст. 24 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX закріплені особливості робочого часу та оплати праці педагогічних працівників, які працюють у закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Затв. Законом УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text
4. Положення про дистанційну роботу : Затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text
5. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти : Затв. наказом Міністерства освіти і науки України 8.09.2020 № 1115. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text

6. Порядок надання щорічної основної відпустки до 56 календарних днів керівним працівникам закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним та науковим працівникам : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-97-п#Text

Ключові слова: трудові відносини, педагогічні працівники, умови праці, законодавство України.
Key words: labor relations, pedagogical employees, working conditions, legislation of Ukraine.

ОПАРА НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Чинним законодавством України передбачені особливості правового регулювання умов праці журналістів, що зумовлені специфічними рисами та умовами журналістської діяльності. Останні визначені, зокрема, ст. 12 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР (далі – Закон № 540/97-ВР) [1], серед яких «інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного і технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм», «постійно значне морально-психологічне навантаження і напруженість, виконання службових обов'язків і реалізація творчих планів у стресових ситуаціях», «систематичне перебування у відрядженнях та роз'їздах, включаючи відрядження до місць надзвичайних подій, професійна творча діяльність в екстремальних умовах, виконання спеціальних завдань з ризиком для здоров'я і життя», «прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків» та ін., які особливо гостро відчуваються в умовах воєнного стану.

Специфічні риси та умови журналістської діяльності є об'єктивним критерієм диференціації правового регулювання трудових відносин журналістів, що проявляється у встановленні особливостей їх умов праці, в тому числі заробітної плати.

Правове регулювання заробітної плати як однієї з умов праці журналістів здійснюється актами чинного законодавства України з урахуванням зазначених вище специфічних рис та умов журналістської діяльності. Отже, заробітна плата журналістів регулюється нормами глави VII «Оплата праці» Кодексу законів України про працю

(далі – КЗпП України) [2]), Законом України «Про оплату праці» [3], іншими нормативно-правовими актами.

Особливості заробітної плати журналістів закріплені у ст. 14 Закону № 540/97-ВР (зі змінами, внесеними Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX [4]). Серед таких особливостей варто, насамперед, виокремити структуру заробітної плати журналіста, визначену частиною другою ст. 14 Закону № 540/97-ВР, відповідно до якої «до заробітної плати журналіста включаються посадовий оклад, встановлені нормативними актами надбавки, доплати, авторський гонорар, премії». Норма про структуру заробітної плати журналістів відрізняється від норми, закріпленої у ст. 2 Закону України «Про оплату праці».

Наступною особливістю правового регулювання заробітної плати журналістів, визначеною у частині третій ст. 14 Закону № 540/97-ВР, є виведення встановлення розміру заробітної плати журналіста зі сфери державного регулювання оплати праці, що регламентується нормами розділу II Закону України «Про оплату праці». На підставі законів, інших нормативно-правових актів, що є основою державного регулювання заробітної плати, розмір заробітної плати журналіста з урахуванням джерел фінансування встановлюється, як зазначається в частині третій ст. 14 Закону № 540/97-ВР, «галузевими та регіональними угодами з профспілками, колективними договорами».

Потрібно висловити зауваження проти зазначених слів у цій статі, що залишилися поза увагою законодавців. По-перше, термін «регіональні угоди» вже не вживається в чинному законодавстві. Замість нього у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» [5] застосовується термін «територіальна угода». Уточнення потребує й термін «галузеві угоди», оскільки у зазначеному Законі йдеться про «галузеві (міжгалузеві) угоди». По-друге, частина третя ст. 14 Закону № 540/97-ВР також залишилася без змін, які мали б бути внесені Законом України «Про колективні угоди та договори» [6]. Отже, зазначені слова необхідно замінити словами «колективними угодами та договорами».

Особливостями правового регулювання заробітної плати журналістів, передбаченими частинами п'ятою та шостою ст. 14 Закону № 540/97-ВР, є встановлення заробітної плати керівника суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа у розмірі «не нижчому від заробітної плати заступника керівника державного органу, який є засновником (співзасновником) цього суб'єкта», а також прирівняння «розміру заробітної плати журналіста державного або комунального суб'єкта у сфері медіа до середньої заробітної плати працівника відповідної кваліфікації та посадового рівня державного органу чи органу місцевого самоврядування, який є засновником (співзасновником) такого суб'єкта». Зазначені особливості випливають із специфіки правового статусу журналіста як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин: трудоправовий статус журналіста як найманого працівника за Законом № 540/97-ВР доповнюється окремими елементами статусу державного службовця.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302.
2. Кодекс законів про працю України : Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
4. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 205.
5. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
6. Про колективні угоди та договори : Закон України від 23 лютого 2023 року № 2937-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text

Ключові слова: заробітна плата, журналісти, законодавство України.
Key words: wages, journalists, legislation of Ukraine.

СИДОРЕНКО АНАТОЛІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри трудового права

ЩОДО СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. До категорії населення, які потребують особливого соціального захисту слід віднести військовослужбовців та членів їх сімей. Оскільки належне державне фінансування заходів соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей забезпечить необхідну результативність діяльності в роботі військовослужбовців, адже йдеться про вагомий чинник мотивування військовослужбовця до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно. Особливо сьогодні, в умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей постає досить гостро.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні цьому питанню приділяється увага, багато питань потребують додаткового вирішення, зокрема соціальний захист членів сімей військовослужбовців Так, відповідно до ст. 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної,

часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Згідно ж ст. 17 Конституції «держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [1]. Відповідно до ст. 19 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів [2]. Так, згідно Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі, військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно до цього Закону, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування [3].

Загальновідомо, що соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей є прямим обов'язком держави з урахуванням особливостей їх професійної діяльності, важливим елементом їх трудової діяльності. Саме завдяки йому військовослужбовці можуть ефективно й професійно виконувати свої службові обов'язки. При цьому слід відмітити, що основною ознакою такого захисту є її системність. Тобто всім військовослужбовцям гарантуються заходи соціального захисту від самого початку прийняття на службу та діють упродовж несення всієї служби, тобто довічно, за винятком випадків передбачених законом. Крім того, соціальний захист військовослужбовців має поширюватися і на членів їх сімей.

Водночас аналізуючи законодавство України ми не зустрічаємо навіть визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців», основних завдань такого захисту. Лише виходячи з норм Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» під соціальним захистом членів сімей військовослужбовців розуміємо систему заходів з надання пільг, компенсацій, гарантій, інших видів матеріального забезпечення в передбачених законом випадках.

Тому пропонуємо на законодавчому рівні закріпити визначення поняття «соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців» це діяльність держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом». Характерними ознаками такого захисту слід назвати такі: 1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб; 3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців, також має враховувати соціальний захист членів їх сім'ї; 4) соціальний захист членів сімей військовослужбовців включає пільги, компенсації, гарантії, інші види матеріального забезпечення в передбачених законом випадках.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1899 № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

Ключові слова: соціальний захист, держава, військовослужбовець, сім'я, гарантії, національне законодавство.

Key words: social protection, state, military serviceman, family, guarantees, national legislation.

СОКОЛОВ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЩОДО ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Гарантіями соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, крім іншого, є їх належне пенсійне забезпечення. Питання нарахування та перерахунку пенсій військовослужбовцям регламентуються Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених

з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 року № 2262-XII [1].

Право пенсіонерів на перерахунок пенсії закріплене ст. 63 Закону № 2262-XII. Частиною четвертою цієї статті передбачено право пенсіонерів на перерахунок пенсії у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Порядком проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 р. № 45 [2].

Окремою гарантією соціального захисту військових пенсіонерів є збереження розміру попереднього розміру пенсії, у разі зменшення такого розміру пенсії в результаті перерахунку.

При цьому, відповідно до положень пункту 1 згаданого Порядку № 45, пенсії військовослужбовців, призначені відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», перераховуються на умовах та в розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України.

З метою регулювання особливостей перерахунку пенсій військовослужбовців Кабінетом Міністрів України було видано низку постанов, а саме: «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» від 30.08.2017 року № 704, «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» від 21.02.2018 року № 103, «Деякі питання виплати пенсій окремим категоріям громадян» від 24.12.2019 року № 1088 та ін.

Однак зазначені підзаконні акти обмежували реалізацію прав пенсіонерів на справедливий перерахунок пенсії, в результаті чого було ініційовано низку судових процесів, в яких уже суди здійснювали перевірку їх правомірності.

Показовим є рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 12 грудня 2018 року № 826/3858/18, яким визнано протиправними та нечинними пункти 1 та 2 згаданої постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 103,та внесені зміни до пункту 5 і додатку 2 Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військ служби, та деяких інших осіб» від 13.02.2008 р. № 45.

У згаданому рішенні вказано, що зазначені зміни звужують зміст та обсяг існуючих прав і свобод пенсіонерів, оскільки під час перерахунку пенсій не враховуються надбавки, доплати, підвищення і премії, які отримував військовий пенсіонер під час служби [3].

Вказане рішення ніяк не вплинуло на «політику» Пенсійного фонду України, та пенсіонери і надалі отримували відмови, але у них вже з'явилися правові підстави для їх оскарження. В результаті спори вирішувалися судом зазвичай позитивно для позивачів, проте останні зазнали додаткових збитків у вигляді втраченого часу та коштів.

Рішеннями судів ще неодноразово визнавалися нечинними окремі пункти підзаконних актів з питань перерахунку пенсій, що, своєю чергою, вносило заплутаність у їх розумінні та тлумаченні, наприклад: рішення Окружного адміністративного суду міста Києва № 826/3858/18 від 12.12.2018 р., № 826/12704/18 від 14.05.2019 р., № 640/559/20 від 06.04.2020 р., № 640/620/20 від 10.06.2020 р.; постанови Шостого апеляційного адміністративного суду від 29.01.2020 р. та Верховного Суду від 20.10.2022 р. по справі № 826/6453/18; постанова Верховного Суду № 640/620/20 від 30.11.2022 р. та ін.

Наявність такого значного масиву судових справ говорить про доволі поверхневий підхід з боку органів державної влади до питання перерахунку пенсій військовослужбовців. Враховуючи сьогоднішні реалії, дію правового режиму воєнного стану на території України, це є неприпустимим.

Особливо це стосується питань соціального захисту вразливих груп населення, до яких безумовно можна віднести і пенсіонерів, враховуючи їх вік та доволі скрутне фінансове забезпечення з боку держави у сьогоднішніх реаліях. Звісно, у разі неможливості забезпечити гідне пенсійне забезпечення, держава повинна хоча б забезпечити роботу тих механізмів, за допомогою яких пенсіонери зможуть реалізувати свої права, в тому числі на повагу та зацікавленість у швидкому вирішенні власних питань з боку державних органів без додаткових зусиль та витрат.

За таких умов правова регламентація перерахунку пенсій осіб, звільнених з військової служби, потребує вдосконалення. З цією метою видається можливим проведення спільної роботи над проєктами постанов Кабінету Міністрів України з фахівцями та науковцями у сфері права соціального забезпечення, з метою розробки єдиного механізму, який би дозволив військовим пенсіонерам у найкоротший час, без зволікання та звернень до суду, реалізувати право на перерахунок пенсії, закріплене у національному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top
2. Порядок проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 р. № 45. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2008-%D0%BF#n16
3. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 12 грудня 2018 року № 826/3858/18 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79199205

Ключові слова: пенсія, пенсія військовослужбовців, пенсійне забезпечення військовослужбовців, перерахунок пенсії військовослужбовців.

Key words: pension, servicemen's pension, servicemen's pension provision, recalculation of servicemen's pension.

СТУПАКОВА ІННА ГАВРИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ СВОЇХ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

У науці трудового права складовою юридичного механізму захисту трудових прав працівників визнано механізм охорони та захисту зазначених прав. Так, на думку В. М. Андріїва, юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників є системою взаємопов'язаних правових заходів та засобів, спрямованих на сприяння реалізації трудових прав шляхом їхнього гарантування, охорони та захисту, що здійснюється уповноваженими органами та особами у формах та способах, передбачених законодавством [1, с. 118].

Основою юридичного механізму захисту трудових прав працівників є положення частини шостої ст. 55 Конституції України [2], згідно з якою «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Зі змісту частини шостої ст. 55 випливає, по-перше, необхідність визнання (утвердження) на галузевих рівнях права особи на захист своїх прав і свобод, а по-друге, закріплення правових засобів захисту зазначеного права нормами тієї чи іншої галузі права.

Водночас чинним законодавством України не передбачено право працівника на захист своїх трудових прав та інтересів як окреме трудове право. У ст. 43 Конституції України передбачено гарантування громадянам захисту від незаконного звільнення (ч. 6) та захист законом права на своєчасне одержання винагороди за працю (ч. 7). У зв'язку з цим виникає питання щодо захисту інших трудових прав, проголошених у цій статті (права на працю, права на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом). Оскільки ст. 43 Конституції України присвячено проголошенню трудових прав людини і громадянина, на нашу думку, доцільно було б зазначену статтю доповнити окремою частиною восьмою, в якій закріпити право працівника на захист своїх трудових прав та інтересів.

У ст. 2 чинного Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [3] закріплені основні трудові права працівників. З-поміж передбачених у цій статті зазначених право працівника на захист своїх трудових прав та інтересів відсутнє. Захисту трудових прав та інтересів стосується тільки «право звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством».

У наступних статтях КЗпП України йдеться про захист прав осіб, які вважають, що вони зазнали дискримінації у сфері праці, та осіб, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування). В окремих частинах

статей 2^1 і 2^2 Кодексу міститься перелік органів, до яких зазначені особи мають право звернутися із скаргою, або звернутися до суду.

У ст. 5^1 КЗпП України серед гарантій забезпечення права громадян на працю передбачений «правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи».

Частину першу зазначеної статті було доповнено новим абзацом восьмим Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) від 16 листопада 2022 року № 2759-IX про «правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності». Особам, які зазнали таких дій та/або бездіяльності, забезпечується «право на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили».

Варто звернути увагу на те, що у КЗпП України норми про правовий захист у зазначених вище випадках закріплені в статті «Гарантії забезпечення права громадян на працю», що викликає заперечення, оскільки юридичні гарантії є іншою, відмінною від правового захисту, правовою категорію і їх поєднання в одній статті видається недоцільним.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу позитивний законодавчий досвід Литовської Республіки. До Трудового кодексу Литовської Республіки включено окремий розділ IV «Захист трудових прав», нормами якого, до речі, передбачено захист зазначених прав як працівника, так і роботодавця.

Прямо стосуються захисту трудових прав працівників норми глави XV «Індивідуальні трудові спори» КЗпП України, якими передбачені права працівників на звернення до комісії по трудових спорах та місцевого загального суду.

Право працівників на захист окремих трудових прав передбачається спеціальними законами України. Так, у Законі України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР міститься окремий розділ IV «Права працівника на оплату праці та їх захист».

Видається доцільним доповнити ст. 2 КЗпП України окремим основним трудовим правом працівників, а саме правом на всебічний захист працівником своїх трудових прав та інтересів. Зазначене право необхідно закріпити і в окремій статті «Основні трудові права працівника» майбутнього Трудового кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Андріїв В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2012. 402 с.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кодекс законів про працю України : Затверджено Законом УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Ключові слова: працівник, трудові права та інтереси працівника, захист трудових прав та інтересів, законодавство України.
Key words: employee, labor rights and interests of employees, protection of labor rights and interests, legislation of Ukraine.

ТІШКО ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

АКТИ МОП ПРО ВИКОРІНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ТА ДОМАГАНЬ У СФЕРІ ПРАЦІ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ

Протидія насильству і домаганням є одним із пріоритетних напрямів діяльності Міжнародної організації праці (далі – МОП). У Декларації століття МОП про майбутнє сфери праці 2019 року висловлено чітку позицію Організації щодо сфери праці, вільної від насильства та домагань. Першими спеціальними актами в цій сфері стали схвалені на 108-й сесій Міжнародної організації праці 21 червня 2019 року Конвенція № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці та Рекомендація № 206 щодо викорінення насильства та домагань у сфері праці [1]. Схвалення цих актів стало відповіддю МОП на виклики пандемії COVID-19 та спричиненої нею економічної кризи. За таких умов відбулося поширення насильства і домагань, на протидію яким МОП розробила чіткі заходи щодо їх усунення і запобігання на виконання Порядку денного у галузі сталого розвитку на період до 2030 року.

У ст. 1 Конвенції МОП № 190 вперше на міжнародному рівні визначається поняття насильства і домагань як «низка неприйнятних форм поведінки і практик або загрози таких, здійснених одноразово чи систематично, метою, результатом або можливим наслідком яких є заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди, включаючи ґендерно-обумовлені насильство і домагання». При цьому у ст. 1 також визначається поняття ґендерно-обумовлених насильства і домагання.

Враховуючи те, що у національних законодавствах визначення понять насильства і вимагання відрізняються, МОП фактично не розмежовує ці поняття, розглядаючи їх як «низку неприйнятних форм поведінки і практик або загрози таких».

У ст. 2 Конвенції МОП № 190 визначено сферу її охоплення, що є досить широкою, оскільки основною позицією Організації є те, що ніхто не повинен зазнавати насильства та домагань у сфері праці. У зазначеній статті йдеться про найманих працівників за визначенням

національних законодавств та практик, зайнятих осіб безвідносно до їх договірного статусу, осіб, які проходять професійну підготовку, включаючи стажистів на учнів, працівників, чиї трудові відносини було припинено, волонтерів, шукачів роботі та здобувачів вакансій, осіб, які виконують владні функції, виконують обов'язки чи несуть відповідальність роботодавця. Потрібно відзначити, що це перша Конвенція МОП, сфера охоплення якої визначена так широко.

Широкою і є сфера застосування Конвенції МОП № 190. У ст. 2 ідеться про всі державні та приватні сектори економіки як у формальній, так і у неформальній економіці, міські чи сільські райони.

У ст. 3 Конвенції МОП № 190 визначається сфера праці, в якій вчиняються насильство та домагання. Потрібно відзначити новітній підхід МОП до розуміння сфери праці. Зазначена сфера також визначається досить широкою, оскільки йдеться про насильство та домагання, що виникають у період роботи, пов'язані з роботою або виникають у зв'язку з роботою, яка виконується. Широке розуміння сфери праці у ст. 3 Конвенцій ґрунтується на тому, що у теперішній час праця не завжди пов'язана з фактичним робочим місцем. Сфера застосування цієї Конвенції охоплює насильство і домагання, які виникають, у тому числі, під час службових відряджень, поїздок на роботу і з роботи, у житлових приміщеннях, наданих роботодавцем, або у ході комунікацій, пов'язаних із трудовою діяльністю, зокрема тих, що забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями. Отже, сфера застосування Конвенції МОП № 190 включає також кібербулінг.

Окремо зазначається, що зазначена Конвенція поширює захист на працівників, інших зацікавлених осіб, які діють у неформальній економіці (ст. 8).

Статтею 4 Конвенції МОП № 190 встановлені особливі підходи до запобігання та усунення насильства і домагань у сфері праці, а саме інклюзивний, комплексний і гендерно-чутливий підходи. Цією Конвенцією окремо передбачено конкретні заходи з усунення гендерно-обумовлених насильств і домагань, які непропорційно негативно впливають на дівчат і жінок.

Конвенцією МОП № 190 визнано зв'язок між домашнім насильством і сферою праці. Державам-членам необхідно визнавати наслідки домашнього насильства для сфери праці та вживати заходів для пом'якшення його наслідків. Задля цього у Рекомендації МОП № 206 (п.18) зазначається про вжиття таких конкретних заходів, як надання відпустки жертвам насильства, гнучкого графіку роботи, тимчасового захисту від звільнення, урахування випадків домашнього насильства в оцінках факторів ризику на робочих місцях та інформаційно-роз'яснювальних заходів.

Конвенцією МОП № 190 та Рекомендацією МОП № 206 передбачено вжиття інших заходів щодо захисту від насильства та домагань у сфері праці та їх викорінення.

Значення Конвенції МОП № 190 та Рекомендації МОП № 206 полягає в тому, що ці акти встановлюють міжнародні стандарти права кожного на сферу праці, вільну від насильства і домагань, передбачають

конкретні заходи забезпечення ефективного запобігання та захисту від низки неприйнятних форм поведінки та практик. Передбачені нормами цих актів невідкладні заходи розраховані не тільки на періоди спалаху COVID-19 та після нього, а є необхідними «задля стабільного відновлення і посилення життєстійкості перед загрозою майбутніх криз» [2].

Список використаних джерел:

1. Конвенція МОП № 190 та Рекомендація МОП № 206. Короткий огляд. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/briefingnote/wcms_752224.pdf
2. Конвенція МОП № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці 2019 року: 12 способів, у які вона може підтримати заходи реагування на COVID-19 і подальше відновлення : Інформаційна записка МОП, травень 2020 року. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_750459.pdf

Ключові слова: насильство та домагання, викорінення насильства та домагання, сфера праці, акти МОП.

Key words: violence and harassment, eradication of violence and harassment, field of work, acts of ILO.

ТОДОРІКА КОСТЯНТИН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ

У сучасних умовах боротьба з синдромом набутого імунодефіциту (СНІД) – особливо небезпечною інфекційною хворобою, що зумовлена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), визнана одним з пріоритетних завдань держави. Для подолання ситуації, що склалася, нашою державою продовжують вживатися заходи щодо подолання епідемії ВІЛ/СНІДу, попередження його поширення та забезпечення належного соціального захисту інфікованих осіб. Проте ефективність соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, може бути забезпечена лише шляхом реалізації системної та послідовної політики у цій сфері. Не останнє місце у цьому сенсі займає понятійно-категоріальний апарат.

Поняття соціального захисту, зокрема й людей, які живуть з ВІЛ, не дістало свого легального визначення та по-різному характеризується у науці права соціального забезпечення, що зумовлено його здійсненням у різних сферах життєдіяльності людини (економічній, соціальній тощо), що дозволяє науковцям розглядати соціальний захист із різних позицій.

Водночас кожне явище об'єктивної дійсності наділене певними властивостями, які визначають його зміст і дають змогу говорити про особливості. Такі властивості прийнято називати ознаками.

У філософському словнику за редакцією В. І. Шинкарука під ознаками запропоновано розуміти «особливості предмета чи явища, які визначають подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них. Сукупність ознак дає змогу відрізнити предмет (явище) від інших предметів (явищ)» [1, с. 532].

Під час характеристики соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, можна виділити характерні (суттєві) та нехарактерні (несуттєві) ознаки, які відповідають головним і другорядним його властивостям [2, с. 445].

Суттєвими є ознаки, які визначають природу досліджуваного об'єкта. Вони становлять підґрунтя узагальнення предметів у понятті, а також виділення їх серед інших схожих предметів [3, с. 125].

А. В. Кофанов виділяє умови, яким мають відповідати характерні ознаки досліджуваного явища, до яких відносить: «1) безпосереднє відображення ознаки в досліджуваному явищі; 2) нестандартність ознаки, що передбачає будь-яке відхилення від норми; 3) стійкість ознаки; 4) відносну незалежність ознаки, тобто малоймовірність її зміни під впливом різних факторів» [3, с. 34–35].

Основуючись на названих умовах, можна сформулювати перелік суттєвих ознак соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, серед яких:

– фінансування соціального захисту за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, цільових програм, позабюджетних фондів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, недержавних суб'єктів соціального захисту (релігійних, благодійних організацій, громадських об'єднань, волонтерів та волонтерських організацій тощо);

– здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, до яких за приписами ст. 1 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 року № 1972-XII належать ВІЛ-інфіковані особи та особи, які страждають на хворобу, зумовлену ВІЛ;

– здійснення соціального захисту за умови встановлення людині ВІЛ-позитивного статусу, а також інших уражень організму, зумовлених пов'язаними з впливом ВІЛ ушкодженнями імунної системи, які за відсутності лікування та впливу інших несприятливих обставин набувають клінічних проявів у вигляді різноманітних інфекційних, паразитарних захворювань, злоякісних пухлин, інших хвороб чи зумовленого ВІЛ синдрому набутого імунодефіциту;

– здійснення соціального захисту для забезпечення ефективної протидії поширенню хвороби та забезпечення людям, які живуть з ВІЛ, гідних умов життя;

– здійснення соціального захисту на державному, місцевому та недержавному рівнях;

– встановлення державою соціальних стандартів соціального захисту, нижче яких він не може здійснюватися, шляхом законодавчого закріплення видів соціального захисту, їх рівня, якості та умов надання.

Несуттєві ознаки соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, характеризуються меншою поширеністю, нестійкістю та високою ймовірністю зміни під впливом різних факторів.

У сучасних умовах до нехарактерних ознак соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, можна віднести:

– можливість отримання соціального захисту у зв'язку з ВІЛ-позитивним статусом в інших країнах.

Так, в умовах воєнного стану, введеного в Україні з 05 год 30 хв 24 лютого 2022 року, люди, які живуть з ВІЛ, стали жертвою не лише негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, але й порушення доступу до медикаментів, у т. ч. й антиретровірусної терапії, їх дефіциту, неможливості або ускладнення проведення ранньої діагностики і т. д. Завдяки програмам АНF Україна, Фундації АНТИСНІД-США в Україні, ініціативи «АРТ українцям за кордоном», що підтримується спільнотою лікарів, які залучені до надання медичної допомоги людям, які живуть з ВІЛ, – ECEE (Euroguidelines in Central and Eastern Europe) Network Group, ВІЛ-позитивні українці, які, рятуючись від війни, виїхали за межі України, можуть безкоштовно отримати антиретровірусну терапію та іншу медичну допомогу в країні перебування. Водночас надання соціального захисту для громадян України – людей, які живуть з ВІЛ, в інших країнах є виключенням із загального правила, яке застосовується у зв'язку із воєнним станом у нашій державі, та після його припинення чи скасування відповідна практика буде переглянута.

– одноразовий характер соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

Щодо цієї ознаки соціального захисту варто зазначити, що така практика взагалі не характерна для державного соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, та може бути цілком застосовна у сфері недержавного соціального захисту відповідних суб'єктів. Так, наприклад, відповідно до ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI, волонтерська діяльність це «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, яка передбачає роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами, зокрема, особам, які постраждали внаслідок інфекційних хвороб та епідемій». Жодною нормою права не передбачено, що відповідні роботи та послуги мають надаватися на системній основі, а тому договором про надання волонтерської допомоги можуть бути передбачені й одноразове їх надання. Проте, все ж таки варто констатувати, що такі випадки поодинокі й частіше за все соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, є системним, оскільки лише таким чином можна забезпечити досягнення його мети.

– здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, шляхом надання соціальних пільг.

Те, що соціальні пільги як вид соціального захисту не характерні для соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, зумовлено процедурою реалізації права на отримання соціальних пільг, яка не потребує

окремого рішення компетентного органу про призначення конкретного виду соціальної пільги. Як стверджує С. М. Синчук, «особа, яка відноситься до тієї чи іншої категорії населення, яка має право на пільгу відповідно до законодавства, самостійно реалізує його у повсякденному житті» [4, с. 305]. Водночас інформація про ВІЛ-статус особи є конфіденційною, а тому право на соціальні пільги може бути гарантоване лише для осіб, які страждають на хворобу, зумовлену ВІЛ (наприклад, можливість продовження періоду непрацездатності до 10 місяців хворим на заразні форми туберкульозу та хворим з рецидивом туберкульозу відповідно до Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 року № 2586-III).

– обмеженість часу здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

З цього приводу варто зауважити, що з огляду на невиліковність ВІЛ, соціальний захист досліджуваної категорії управомочених суб'єктів права соціального забезпечення, як правило, здійснюється довічно. Проте, окремі види соціального захисту надаються все ж таки протягом обмеженого часовими рамками періоду. Мова йде про соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, при настанні інших соціальних ризиків, відмінних від встановлення ВІЛ-позитивного статусу особи, який характеризується певними особливостями порядку здійснення для відповідної категорії осіб (наприклад, допомога при вагітності та пологах жінки, яка має ВІЛ-позитивний статус, медична допомога при хворобах, зумовлених ВІЛ і т. п.).

Таким чином, соціальному захисту людей, які живуть з ВІЛ, притаманні характерні та нехарактерні ознаки. До першої групи належать ті, що визначають природу досліджуваного об'єкта і становлять підґрунтя для виділення його серед соціального захисту інших суб'єктів. Це такі ознаки, як: фінансування за рахунок усіх незаборонених законом джерел; особливе коло суб'єктів, що підлягають захисту; умови здійснення; мета здійснення; здійснення на державному, місцевому та недержавному рівнях; стандартизація.

Несуттєві ознаки соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, характеризуються меншою поширеністю, нестійкістю та високою ймовірністю зміни під впливом різних факторів. У сучасних умовах до їх переліку належать: можливість отримання соціального захисту у зв'язку з ВІЛ-позитивним статусом в інших країнах; одноразовий характер; здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, шляхом надання соціальних пільг; обмеженість часу здійснення.

Список використаних джерел:

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
2. Кохан Я. Ознака. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
3. Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

4. Синчук С. М. Правові ознаки соціальних пільг у сфері соціального забезпечення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 56. С. 301–306.

Ключові слова: соціальний захист, поняття соціального захисту, ознаки соціального захисту, люди, які живуть з ВІЛ, ВІЛ-позитивний статус особи.

Key words: social protection, concept of social protection, signs of social protection, people living with HIV, HIV-positive status of a person.

ТОЧИЛО КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНТРОЛЮ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ВИКОНАННЯМ ПРАЦІВНИКАМИ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Трудові правовідносини за своєю природою передбачають керівництво та контроль зі сторони роботодавця, проте таке твердження наразі не знаходить безпосереднього відображення у нормах національного законодавства.

Зокрема в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП України) відсутня дефініція «трудові відносини», на відміну від терміну «трудовий договір». Наразі у визначенні трудового договору міститься посилання на обов'язок працівника виконувати роботу, визначену трудовим договором, та на обов'язок роботодавця – виплачувати працівникові заробітну плату та забезпечувати відповідними умовами праці. Тоді як про контроль взагалі тут не йдеться.

Також про обов'язок працівника чесно, сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержуватись трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна йдеться у статті 139 КЗпП України.

При цьому статтями 140 та 141 КЗпП України передбачається опосередкована можливість використання роботодавцем методів переконання, виховання та заохочення для досягнення високої продуктивності роботи. Для роботодавця встановлені обов'язки, серед іншого «створити умови для зростання продуктивності праці та забезпечити трудову дисципліну».

Зазначене неможливо реалізувати без достеменного аналізу робітничої спроможності працівника як в процесі виконання поставлених завдань, так і за результатами оцінки отриманих показників.

Впровадження положень щодо контролю за виконанням працівниками трудових обов'язків за своєю сутністю має бути механізмом його відтворення, що зачіпатиме умови трудового договору, зокрема умови праці.

Не можна залишити також поза увагою положення КЗпП України, які стосуються нетипових форм організації праці, оскільки саме у нормах, які стосуються механізму їх використання, зачіпається порядок здійснення контролю за працівниками.

Зокрема для гнучкого режиму робочого часу, який характеризується встановленням іншого часового графіку для працівника, законодавець дає вказівку на необхідність роботодавця ефективно здійснювати контроль за найбільш повним і раціональним використанням робочого часу працівником. Це положення не встановлює для роботодавця безпосереднього обов'язку контролю, воно передбачає обов'язок щодо ефективності його здійснення, реалізація якого заснована на об'єктивній дійсності.

Також законодавець для роботодавців, які мають серед підлеглих надомних працівників, робота якими виконується за місцем проживання, закріпив норму щодо самостійного вирішення способу доручення роботи таким працівникам, а також методів контролю її виконання, при цьому в межах її достовірного обліку.

Тобто, зважаючи на відсутність однієї спеціальної норми щодо контролю, створено декілька уточнених, які наділяють роботодавця відповідним правом контролювати, але в межах ефективності та достовірності, хоча цей аспект міг би охоплюватися встановленими у трудовому договорі положеннями (тобто бути передчасно передбаченим).

Слід також зауважити на відсутність норм щодо контролю за дистанційними працівниками. У такому випадку роботодавцю треба про це подбати завчасно в трудовому договорі. Показниками моніторингу контролю при цьому могли б слугувати попередньо узгоджені аспекти механізму його здійснення, регулярна звітність, відтворювана в процесі перебування працівника в комунікаційних онлайн-сервісах роботодавця, фіксований облік робочого часу, як це встановлено у нормах Трудового кодексу Республіки Казахстан для такої форми організації праці [2].

Варто також зауважити, що починаючи з 2002 року, законодавцем було здійснено декілька спроб всеосяжно кодифікувати та удосконалити норми трудового права. Кожна законодавча спроба передбачала впровадження новацій, які, серед іншого, стосувалися конкретизації ходу особистого виконання працівником трудової функції, зокрема під керівництвом та контролем роботодавця. Між іншим, були спроби сформулювати окрему статтю, яка містила спеціальну норму щодо контролю за виконанням працівниками трудових обов'язків.

Окремо слід звернути увагу на положення проєкту Кодексу України про працю (реєстр. № 2410-1 від 08.11.2019), поданого народним депутатом України Ю. В. Тимошенко [3].

Доопрацьована редакція цього проєкту від 27.11.2019 містила дефініцію «трудові відносини», у якій було прописано, що це відносини між працівником і роботодавцем, що передбачають виконання особисто працівником роботи (трудової функції) в інтересах, під керівництвом та контролем роботодавця за оплату, визначену трудовим договором, з обов'язковим додержанням працівником правил внутрішнього

трудового розпорядку при забезпечені роботодавцем належних, безпечних та здорових умов праці.

Поряд з цим визначенням у статті 30 проєкту перелічувались ознаки наявності таких відносин. Однією з перших було: особисте виконання працівником трудової функції за вказівкою та під контролем роботодавця.

Статтею 31 проєкту було запропоновано нову редакцію терміну «трудовий договір», яка налічувала вираз «працівник зобов'язується особисто виконувати роботу… в інтересах, під керівництвом та контролем роботодавця».

Також у пропонованій статті 42 проєкту містилось визначення «дистанційна (надомна) робота», у якому йшлося про пряме або побічне перебування працівника під контролем роботодавця.

Також у зазначеному проєкті Трудового кодексу України було запропоновано впровадити окрему статтю під назвою «Контроль за виконанням працівниками трудових обов'язків».

Цими спеціальними нормами для роботодавця встановлювалось право контролю. Для позначення критеріїв його здійснення було встановлено умови та межі.

Окремо слід зосередитись на положенні, що стосувалось використання технічних засобів та обов'язкового письмового попередження про їх застосування працівника. Ця позиція є доволі влучною, оскільки згідно з рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Лопез Рібалда та інші проти Іспанії» (рішення Великої палати від 17.10.2019) задля з'ясування обґрунтованості відеоспостереження національні суди мали б з'ясувати, серед іншого, чи були працівники поінформовані про відеоспостереження та, відповідно, визначити ступінь контролю та втручання.

У справі «Барбулеску проти Румунії» (рішення Великої Палати від 05.09.2017) було навіть встановлено порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з огляду на неможливість визначити факт повідомлення працівника про ступінь та характер спостереження [4].

Варто зауважити, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – «це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [5].

Зважаючи на зазначене та на положення Закону України «Про захист персональних даних», коректнішим було б прописати не механізм попередження працівника, а надання ним відповідної згоди.

Отже, законодавцю варто зосередити увагу на законодавчій регламентації застосування роботодавцем контролю за виконанням працівниками своїх трудових обов'язків, вирізнити можливі форми такого контролю, а також чітко прописати межі його охоплення та механізм здійснення.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Затв. Законом УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII (гл. XV). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Файзуллаєва А., Туганбаєв Х. Як регулюється дистанційна робота в Казахстані. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://kz.kursiv.media/2021-02-15/kak-reguliruetsya-distancionnaya-rabota-v-kazakhstane/
3. Проєкт Кодексу України про працю № 2410-1 від 08.11.2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67334
4. Рішення Бериславського районного суду Херсонської області від 15.03.2021 у справі № 647/2563/20. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95600271
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 у справі № 1-9/2012. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/KS12002?an=1&ed=2012_01_20

Ключові слова: роботодавець, працівник, контроль за виконанням працівником трудових обов'язків, відповідальність, законодавство України, досвід зарубіжних країн.

Key words: employer, employee, control over the performance of labor duties, liability, legislative of Ukraine, experience of foreign countries.

ЦИГАНОК ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського

ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – БАЗИС МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Грошове забезпечення виступає базисом матеріального забезпечення військовослужбовців, оскільки воно «дозволяє посилити матеріальну зацікавленість у досягненні високих показників бойової підготовки, а недооцінка достатнього рівня грошового забезпечення військовослужбовців веде до негативних явищ у житті ЗСУ в цілому» [1, с. 198]. Для військовослужбовців грошове забезпечення є основним джерелом доходу, за допомогою якого вони можуть задовольняти свої потреби, утримувати власну сім'ю тощо. За своїм сутнісним змістом грошове забезпечення військовослужбовців є особливим виявом винагороди працівника за виконувану ним трудову функцію у відповідності до вимог чинного законодавства, а саме – заробітної плати, що регулюється нормами спеціального законодавства.

Нормативну основу грошового забезпечення військовослужбовців в Україні на сьогоднішній день складає ціла низка нормативно-правових актів. Це міжнародно-правові акти, норми яких стосуються оплати праці (акти про права людини, що в окремих нормах проголошують право трудящого на винагороду за виконану роботу; міжнародно-правові акти МОП, що стосуються оплати праці), та національні нормативно-правові акти, норми яких стосуються оплати праці загалом чи грошового забезпечення військовослужбовців (Конституція України, законодавчі акти у сфері праці, законодавчі акти, що врегульовують аспекти військової служби та правового статусу військовослужбовця; та підзаконні акти України (урядові акти, накази Міноборони України, нормативно-правові акти інших державних органів, що стосуються грошового забезпечення військовослужбовців)).

Водночас не дивлячись на те, що з одного боку, нормативно-правова основа грошового забезпечення містить чіткі та зрозумілі норми, котрими цілісно мінімізуються порушення права військовослужбовця на грошове забезпечення та права на захист цього права, з іншого, законодавство про грошове забезпечення військовослужбовців в Україні характеризується різними підходами до вирішення однотипних питань, а також прогалинами, містить суперечливі норми. Так, у множині підзаконних актах, що регулюють різні аспекти нарахування та виплати винагороди військовослужбовця за виконувану ним роботу, зокрема, спостерігаються різні підходи до визначення розміру грошового забезпечення.

У сьогоднішніх реаліях, коли країна знаходиться у стані війни, важливим є гідне грошове забезпечення військовослужбовців. У цьому напрямку справедливим підходом до виплат є прийняття 28 лютого 2022 року Кабінетом Міністрів України постанови № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», якою установлено, що на період дії воєнного стану військовослужбовцям, … виплачується додаткова винагорода в розмірі до 30000 гривень пропорційно в розрахунку на місяць, а тим з них, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах їх ведення (здійснення), зокрема на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора, у період здійснення зазначених заходів (у тому числі військовослужбовцям строкової служби), – розмір цієї додаткової винагороди збільшується до 100 000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах [2].

Вважаємо цей крок правильним рішенням, оскільки грошове забезпечення військовослужбовців має відповідати сучасним реаліям, забезпечувати стабільність, його розміри мають відображати рівень фізичного і морального навантаження, враховувати ризики й створювати належні матеріальні умови для життя військовослужбовців та членів їх сімей. Переконані гідне грошове забезпечення військовослужбовців

неможливе без фундаментального нормативно-правового забезпечення, яке не лише містить відповідні соціальні права, а й забезпечує соціальні гарантії їх реалізації. Підтримуючи, позиції інших науковців, вважаємо, що на сьогодні бракує законодавчого акту, в якому були б закріплені основні засади грошового забезпечення військовослужбовців. Зокрема, створення та прийняття проєкту Закону України «Про грошове забезпечення військовослужбовців» сприятиме універсалізації та консолідації норм про винагороду військовослужбовців на законодавчому рівні, а відтак – становитиме собою додаткову важливу гарантію забезпечення права вказаних працівників на винагороду [3, с. 188].

Список використаних джерел:

1. Ляпін М. В., Чімишенко С. М. Роль грошового забезпечення в системі матеріального забезпечення військовослужбовців. *Сучасні проблеми розбудови Збройних Сил України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квіт. 2013 р.). Київ : ВІКНУ, 2013. С. 197–198.
2. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 168. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-deyakih-viplat-vijskovosluzhbovcyam-osobam-ryadovogo-i-nachalnickogo-skladu-policejskim-ta-yih-simyam-pid-chas-diyi-voyennogo-stanu-168-280222.
3. Удовенко О. В. Правове регулювання грошового забезпечення військовослужбовців : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 241 с.

Ключові слова: військовослужбовець, держава, матеріальне забезпечення, грошове забезпечення, національне законодавство.

Key words: military serviceman, state, material support, monetary support, national legislation.

ЮЗИШЕН МАКСИМ СЕРГІЙОВИЧ

Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри трудового та господарського права

СЛУЖБА У СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК РІЗНОВИД НАЙМАНОЇ ПРАЦІ

Сьогодні в умовах війни на території України, яку розпочала Росія, особливого значення набуває ефективна діяльність правоохоронних органів, зокрема Служби безпеки України. На вказаний правоохоронний орган покладаються такі важливі завдання: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій,

груп та осіб, забезпечення охорони державної таємниці, а також попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [1]. З огляду на зазначене на Службу безпеки України покладаються великі сподівання керівництва держави та населення щодо належного захисту прав і свобод та інтересів людини і держави від вищезазначених посягань.

Якість діяльності Служби безпеки України нещодавно була високо оцінена главою держави. Так, Президент України В. О. Зеленський висловив подяку співробітникам Служби безпеки України за виконувану ними роботу: «Служба безпеки України б'ється з ворогом на фронті в найгарячіших точках, забезпечує кіберзахист України, стабілізує ситуацію в деокупованих районах, дбає про те, щоб у жодній із частинок України у ворога не було прислужників, допомагає нам повертати українців і українок із російської неволі. Немає такого підрозділу Служби, який не дав би нашій державі потрібних здобутків. І я вдячний усім вам за це!» [2].

З огляду на завдання, що здійснює Служба безпеки України, науковий інтерес викликає соціальна природа служби у досліджуваному правоохоронному органі, ступінь впливу трудового права на відносини у сфері проходження служби у ньому. Важливість з'ясування цього обумовлена можливістю користування працівниками Служби безпеки України нормами трудового законодавства, тобто того законодавство, що стоїть на варті прав працівника, закріплюючи для нього певні преференції.

Основним критерієм предмета трудового права традиційно вважається регулювання відносин несамостійної, найманої праці. У юридичній літературі виділяються такі особливості несамостійної, найманої праці: по-перше, суб'єктом даної праці є юридично вільна людина, яка самостійно розпоряджається своїми здібностями до праці й керується при цьому переважно особистими інтересами; по-друге, така праця застосовується на підставі трудового договору, який добровільно укладається між фізичною особою, що пропонує для використання за плату свої здібності до праці, і роботодавцем, якому потрібно провести заміщення наявної в нього вакантної посади; по-третє, така праця застосовується на засадах підлеглості роботодавцю та підпорядкуванню правилам внутрішнього трудового розпорядку; по-четверте, дана праця здійснюється на обладнанні, з матеріалів та за рахунок коштів роботодавця; по-п'яте, така праця здійснюється не на страх і ризик працівника, а шляхом виконання під час роботи вказівок та розпоряджень роботодавця, який до того ж повинен забезпечити належні, безпечні та здорові умови праці; по-шосте, така праця відбувається, як правило, в колективі працівників [3, с. 15].

Відповідно до ч. 1 ст. 19 «Склад кадрів Служби безпеки України» Закону України «Про Службу безпеки України» кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби [1].

Одразу відзначимо, що служба останньої категорія безумовно не входить у сферу дії трудового права. Тут слід погодитися з П. Д. Пилипенко, який вказує на те, що трудове законодавство не поширюється на трудові відносини з громадянами, призваними на дійсну військову службу в порядку виконання громадянами чоловічої статі свого військового обов'язку. Праця осіб, призваних на альтернативну (невійськову) службу, є результатом не реалізації ними свого права на працю, а виконання військового обов'язку [4, с. 13–14].

Працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, безумовно перебувають з останньою у трудових відносинах, в основі яких лежить несамостійна, наймана праця. Отже, праця цих осіб входить у сферу дії трудового права.

Стосовно статусу першої категорії – співробітників-військовослужбовців (далі – службовці) здійснимо відповідне дослідження. Так, громадяни України, реалізуючи конституційне право на працю, можуть обрати службу в Службі безпеки України на добровільній основі. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Службу безпеки України» до органів Служби безпеки України приймаються на конкурсній, добровільній і договірній основі громадяни України, здатні за діловими та моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я ефективно виконувати службові обов'язки [1].

З вищезазначеної норми виходить також те, що вказана служба здійснюється на договірній основі. Про це також свідчить ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Службу безпеки України», у якій передбачено, що умови і порядок виконання своїх обов'язків співробітниками-військовослужбовцями Служби безпеки України визначаються укладеним договором (контрактом) [1].

Проходячи службу в Службі безпеки України службовець підпорядковується відповідному керівнику органу Служби безпеки України, у якому він служить. Його служба проходить у межах певного правового режиму, який встановлюється правилами внутрішнього службового розпорядку відповідного органу Служби безпеки України.

Оплата праці службовця здійснюється за рахунок державних коштів. Оскільки службовець виконує завдання та функції держави, служачи їй, то держава у відносинах проходження цієї служби виступає роботодавцем. Службовцю керівництво органу Служби безпеки України забезпечує робоче місце, обладнання та матеріали, які необхідні для виконанню його посадових обов'язків.

Службовець зобов'язаний виконувати вказівки та розпорядження керівника видані в межах його повноважень. Керівництво органу Служби безпеки України повинно забезпечити службовцю належні, безпечні та здорові умови служби.

Службовець проходить службу у колективі службовців органу Служби безпеки України. Такі колективи обумовлені структурою органу Служби безпеки України (управління, центри, відділи, відділення тощо).

Виходячи з вищезазначеного служба службовців Служби безпеки України є різновидом найманої праці особливого характеру. Служба у досліджуваному правоохоронному органі виявляється у тому,

що службовці виконують посадові обов'язки, передбачені законодавством, посадовою інструкцією та функціональними обов'язками. Специфіка служби в Службі безпеки України полягає у тому, що службовці здійснюють діяльність, що пов'язана з виконанням, переважно, правоохоронних завдань держави. Така діяльність є розумовою, пов'язаною з отриманням та аналізом інформації, прийняттям юридичних рішень, спілкуванням і взаємодією з юридичними та фізичними особами. Як правило, вона не пов'язана з безпосереднім виробництвом матеріальних цінностей, однак сприяє їх створенню шляхом здійснення охорони відповідних суспільних відносин від протиправних посягань.

Список використаних джерел:

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення: 27.04.2023).
2. Зеленський подякував СБУ за її роботу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3687264-zelenskij-podakuvav-sbu-za-ii-robotu.html (дата звернення: 07.05.2023).
3. Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. 480 с.
4. Трудове право України : підручник / за ред. П. Д. Пилипенка. Київ, 2003. 536 с.

Ключові слова: наймана праця, служба в органах Служби безпеки України, законодавство України.

Key words: paid work, service in the bodies of the Security Service of Ukraine, legislation of Ukraine.

СЕКЦІЯ 11

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка Т. Є. Харитонова*

Секретар секції: *доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук М. М. Заверюха*

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка

ГРИГОР'ЄВА ХРИСТИНА АНТОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцентка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, доцентка

ЮРИДИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ЕВОЛЮЦІЯ ЧИ ПРОБЛЕМА?

Перебуваючи у складних умовах війни, Україна демонструє стрімку трансформацію моделі публічного адміністрування. Особливо яскраво ці процеси проявляються на прикладі аграрної галузі. Наприклад, вкотре проголошується необхідність «оптимізації структури уряду», «зменшення державного втручання в економіку», «зменшення державної підтримки аграріїв задля захисту та підвищення конкуренції» тощо. Однак усі ці нормотворчі рішення та пропозиції у своїй сукупності окреслюють досить небезпечну тенденцію побудови такої моделі публічного адміністрування агробізнесу, за якої держава самоусувається від вирішення найбільш важливих та складних проблем сучасного суспільства.

Такі припущення зумовлюються виявленням деяких характерних правових явищ і процесів, що вимагають свого наукового аналізу.

1. *Стійке прагнення до позбавлення управлінської спеціалізації.* Важливим індикатором цих відносин слід вказати хронічну

проблему навколо існування профільного Міністерства аграрної політики та продовольства України. Довгий час – з початку незалежності України – питаннями управління сільським господарством опікувалося спеціальне міністерство, назва, функції та компетенція якого часто змінювалися, але основна мета діяльності зберігалася. Уперше за тридцять років незалежності у 2019 році аграрний сектор залишився без профільного міністерства – замість нього проблемами сільського господарства почало займатися Мінекономіки. Метою об'єднання Міністерства економічного розвитку і торгівлі з Мінагрополітики було досягнення певного синергетичного ефекту в результаті об'єднання функцій державного управління у різних сферах суспільного життя. Проте помилковість таких суджень була доведена практикою та стала очевидною майже одразу. Саме тому вже через півтора роки Мінагрополітики було відновлено.

Однак наприкінці 2022 року вкотре було оголошено про наміри об'єднати Мінекономіки та Мінагрополітики в рамках єдиного Міністерства економічного розвитку, тим самим позбавивши аграрну сферу власного спеціалізованого центрального органу державної влади. Це викликало активний спротив аграрної спільноти, і близько трьох десятків аграрних асоціацій підписали звернення із закликом врахувати думку провідних сільськогосподарських громадських об'єднань та зберегти профільне міністерство. У зв'язку з цим на противагу реформаційним закликам консервативна позиція активної аграрної спільноти досить чітко окреслена. На нашу думку, відповідні інституційні трансформації в умовах глибокої кризи аграрної економіки здатні нанести ще більш значний негативний ефект, ніж це сталося минулого разу за умов пандемічних викликів.

2. *Запровадження інституту об'єднання сільськогосподарських товаровиробників*. Євроінтеграційними зобов'язаннями України передбачено прийняття законодавчої основи для утворення, функціонування та визнання державою об'єднань аграріїв. Відповідним законопроєктом № 8149 від 24.10.2022 року передбачається можливість утворення трьох видів таких об'єднань: організацій виробників, асоціацій організацій виробників та міжгалузевих організацій, що утворюються за участі сільськогосподарських товаровиробників. За цим проєктом «об'єднання сільськогосподарських товаровиробників засновується та діє на засадах добровільного членства, здійснює регулювання сільськогосподарської діяльності своїх членів шляхом затвердження правил (стандартів) діяльності та забезпечення контролю за їх виконанням». При цьому «метою об'єднань сільськогосподарських товаровиробників є забезпечення самостійного регулювання членами такого об'єднання здійснюваної ними сільськогосподарської діяльності для підвищення ефективності цієї діяльності, встановлення та дотримання високих стандартів такої діяльності, забезпечення ефективної взаємодії між членами таких об'єднань та самими об'єднаннями, а також органами державної влади і органами місцевого самоврядування».

У контексті роботи над відповідним законопроєктом важливо, чи буде почуто та враховано консолідовану думку сільськогосподарських

товаровиробників, особливо в контексті гучних заяв про євроінтеграційні демократичні перетворення. Даний проєкт передбачає утворення спеціальних представницьких інституцій, яким за певних умов можуть бути делеговані навіть окремі управлінські повноваження. Наразі склалася ситуація, коли ще без відповідного законодавчого забезпечення (законопроєкт про об'єднання сільськогосподарських товаровиробників ще проходить процедуру обговорення та прийняття) фактичні відносини вже склалися – аграрна спільнота через власні представницькі об'єднання чітко висловлює свою позицію щодо потенційної втрати профільного міністерства. Реакція на це з боку державних органів стане своєрідним лакмусовим папірцем щодо реальної готовності публічної адміністрації співпрацювати із добровільними об'єднаннями аграріїв та спільно вирішувати принципові управлінські питання.

3. *Зменшення державної підтримки сільського господарства*. Значне зменшення видатків на державну підтримку, скорочення діючих державних програм, поступове зникнення спеціалізованих протекційних інституцій – такими є основні прояви зниження загального рівня агропротекційного впливу на розвиток вітчизняного сільського господарства. У контексті необхідності приділення особливої уваги продовольчій безпеці у період гострої фази воєнних дій на території України відповідне падіння аграрного протекціонізму може негативним чином відобразитися на економічній та соціальній безпеці держави.

4. *Переформатування державної власності*. Заявлене ще до війни намагання держави навести лад у об'єктах своєї власності в цілому викликає схвалення. При цьому з метою упорядкування системи державних підприємств планувалося до кінця 2022 року завершити тріаж – розподіл державних компаній на групи або переліки: а) до першої групи мали належати підприємства, які залишаться в державній власності; б) до другої –компанії, що мали бути передані в концесію; в) до третьої – підприємства, що підуть на приватизацію або на ліквідацію. Однак війна суттєво вплинула на відповідну сферу. Так, протягом 2022–2023 років до сфери управління Фонду державного майна для ліквідації чи приватизації за спрощеною процедурою було передано рекордну кількість об'єктів державної власності, кількість яких вже перевищила тисячу. Надзвичайно активно просувається цей процес стосовно аграрних підприємств (передача в управління Фонду державного майна АТ «Аграрний фонд», АТ «Державна акціонерна компанія «Хліб України», спиртозаводів, винзаводів, хлібокомбінатів тощо).

У своїй сукупності виявлені тенденції вказують на обрання і втілення курсу, спрямованого на активне та всебічне зменшення державного впливу на аграрну економіку. Така тенденція є, можливо, виправданою під час стабільного розвитку країни в мирних умовах, однак видається дещо сумнівною за обставин воєнного часу. У зв'язку з цим вкотре актуалізується питання щодо законодавчого закріплення державної аграрної політики України. Фактично, сучасні воєнні

виклики додатково продемонстрували недоліки організації стратегії розвитку взаємовідносин держави та агробізнесу.

Ключові слова: агробізнес, сільське господарство, аграрне право, державна підтримка, публічне адміністрування, аграрний фонд, приватизація, Мінагрополітики.
Key words: agribusiness, agriculture, agrarian law, state support, public administration, agrarian fund, privatization, Ministry of Agrarian Policyand Food.

ГАВРИШ НАТАЛЯ СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Конституційне положення, про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, розкривається у ст. 2 Закону України «Про охорону земель», згідно з якою об'єктом правової охорони земель визнаються всі землі в межах території України. Отже, правовій охороні підлягають всі землі, які перебувають у межах державного кордону України разом з ґрунтами, корисними копалинами, іншими природними об'єктами та комплексами, а також нерухомими об'єктами, що на них розташовані.

Виходячи з положень ст. 168 Земельного кодексу України, об'єктом особливої охорони виступають також і ґрунти земельних ділянок. Включення ґрунтів до переліку об'єктів охорони зумовлюється їх особливою цінністю – саме їх якісні характеристики визначають родючість земель, забезпечують екологічну рівновагу довкілля та можливість використовувати земельні ділянки в якості основного засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві [1, с. 348].

Охорона ґрунтів – важливе завдання державної політики, планування і управління у сфері охорони довкілля, збереження здоров'я і генетичного фонду людини, безпеки і благополуччя населення.

Ґрунт належить до природних ресурсів, які легко руйнуються і є практично невідновними. Проблема охорони ґрунтів від руйнування і забруднення надзвичайно складна і багатогранна. Тому успішне вирішення цієї проблеми, особливо в масштабах цілих країн, набуває міжнародного значення.

Усвідомлюючи небезпеку руйнування, забруднення і загальної деградації ґрунтів, Перша Всесвітня конференція ООН з навколишнього середовища 1972 року звернула увагу на необхідність охорони ґрунтів, а Міжнародна організація з продовольства (ФАО) прийняла 1982 року Всесвітню хартію ґрунтів, у якій закликала уряди всіх країн розглядати

ґрунтовий покрив як всесвітнє надбання людства, а 1983 року ЮНЕП прийняла Основи світової ґрунтової політики.

Ситуація значно погіршилася у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. При цьому руйнується ґрунтовий покрив, розвиваються деградаційні процеси, зокрема й на чорноземах – механічна руйнація, забруднення, засмічення та ін. Сільськогосподарські землі зазнали двох значних пошкоджень – мінне та хімічне забруднення і пряме фізичне руйнування. Згідно з попередніми узагальненими оцінками ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського», загальна сума шкоди та збитків, завданих земельному фонду та ґрунтам України, станом на 01.09.2022 р. становить 15,0 млрд дол. США. Загальна площа сільськогосподарських земель на тимчасово окупованих, деокупованих та небезпечних територіях становить до 20 % території України. Значна частина небезпечних територій, з метою прискореного повернення у господарське використання, потребує проведення термінових заходів щодо усунення наслідків бойових дій: розмінування, прибирання фортифікаційних споруд, відновлення поверхневого шару ґрунту тощо, що потребує реалізації загальнодержавних програм та інвестиційних проєктів [2, с. 82].

В умовах дії воєнного стану чимало положень у законодавстві нашої країни було змінено. Сюди також варто віднести земельні відносини. Деякі з норм, які було введено на початку повномасштабної війни вже послабили, а для відносин на які найбільше негативно вплинула війна – передбачили нові види регулювання.

Отже, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України була прийнята Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 04 квітня 2022 року № 167. Ця Методика визначає порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам державами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності.

Факти забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, а також їх масштаби можуть встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема, але не виключно, шляхом огляду земельних ділянок, даних дистанційного зондування землі, досліджень отриманих зразків проб ґрунтів, опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо.

Основою розрахунків розміру шкоди від забруднення ґрунтів є нормативна грошова оцінка земельної ділянки, ґрунти якої зазнали

забруднення. Забруднюючі речовини, що спричинили забруднення земельної ділянки, поділені на 4 групи небезпечності. Основою для визначення їх є величини гранично допустимих концентрацій (ГДК) та орієнтовно допустимих концентрацій (ОДК) хімічних речовин в ґрунті, які визначаються відповідно до Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171, у редакції наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 04 квітня 2007 року № 149, а також постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 року № 1325 «Про затвердження нормативів гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також переліку таких речовин».

Наступним підзаконним актом було прийняття Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, яка затверджена наказом Міністерством аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295 [3].

Ця Методика визначає процедуру визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду.

Відповідальними за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є обласні, Київська міська державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації).

Інформаційною базою для визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації є акти обстеження земельних ділянок, акти комісій із визначення збитків власників землі та землекористувачів, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок, первинні документи, облікові регістри, бухгалтерська та інша звітність, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій, проектно-кошторисна документація, відомості Державного земельного кадастру, документація із землеустрою, дані дистанційного зондування Землі та інші документально підтверджені відомості. Для цього необхідно проведення суцільного ґрунтового обстеження на деокупованих та небезпечних територіях. Обстеження ґрунтового покриву треба проводити на оновлених методологічних засадах, з урахуванням наслідків збройної агресії російської федерації проти України, гармонізованих із сучасною європейською практикою.

Отже, враховуючи вищенаведене та позиції вчених ґрунтознавців і правознавців, пропонуємо удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони ґрунтів та його гармонізація з європейським ґрунтовим законодавством. З цією метою потрібно прискорити розробку й прийняття: Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони ґрунтів та відтворення їх родючості», зокрема, щодо вилучення земель, пошкоджених

внаслідок військових дій, із сільськогосподарського обігу; Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель; регіональних програм; програм об'єднаних територіальних громад; Плану відновлення України. А також, вважаємо за доцільне, розробити пропозиції щодо суттєвого оновлення Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням.

Список використаних джерел:

1. Земельне право : підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. ; за ред. М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.
2. Резолюція Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії російської федерації» (20 жовтня 2022 року). *Вісник аграрної науки*. 2022. № 12. С. 82–84.
3. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text

Ключові слова: ґрунт, земля, ґрунтовий покрив, методика, руйнація, забруднення, засмічення, охорона ґрунтів.

Key words: soil, land, soilcover, technique, destruction, pollution, clogging, soilprotection.

ГОДОВАНЮК АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ БДЖІЛЬНИЦТВА

За даними «Національної ради з відновлення України від наслідків війни» та матеріалів «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни», станом на липень 2022 року загальні непрямі втрати сільгоспвиробників оцінюються у $23,35 млрд, з яких $11.93 млрд припадає на збитки через порушення логістичних ланцюгів, які призвели до зниження внутрішніх цін на експортно-орієнтовані категорії сільськогосподарської продукції. Збитки у розмірі $9,85 млрд спричинені зниженням виробництва в рослинництві, зниження виробництва тваринницької продукції та продукції бджільництва оцінюється у $706 млн збитків сільгоспвиробників і ще у $859 млн оцінюються збитки через здорожчання основних факторів виробництва [1].

Визначившись у поточних потребах з відновлення та врахувавши заподіяну шкоду, проводяться перемовини з міжнародними партнерами щодо можливого фінансування на відновлення, а воно буде неможливим без складання комплексних планів розбудови територій.

Нині безліч громад та міст, постраждалих від війни, займаються формуванням нових планів з відновлення регіонів і територій (згідно Закону щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій). Наразі не потрібно відкидати можливість запланувати відбудову цих територій із врахуванням норм європейського законодавства у сфері впливу зміни клімату.

Варто зробити особливий акцент на необхідності адаптації законодавства України відповідно солідного кейсу нормативно-правових актів, прийнятих у Євросоюзі на виконання великої за перспективами, комплексної та надто амбітної програми захисту клімату і навколишнього середовища – Європейської зеленої угоди (Green Deal), оскільки, як відомо, Україна заявила про добровільне приєднання до неї. Зокрема політика Зеленого курсу передбачає дві важливі стратегії – «Farmto Fork» (F2F) та «Biodiversity», і саме запилювачі, в тому числі й бджоли, є частиною обох цих стратегій. Задля їх збереження у фокусі «Biodiversity» – охорона й відновлення природних територій, стимулювання розвитку сталого та органічного сільського господарства, а ще серйозний наголос зроблено на необхідності скорочення (на 50 відсотків до 2030 року) використання шкідливих пестицидів, які несуть загрозу природним екосистемам. Також бджолам присвячено частину розділу «Повернемо природу назад в землі сільськогосподарського призначення» стратегії F2F. Отже, наразі Україна має законодавчо унормувати (в рамках новаторських пропозицій, прийнятих в ЄС щодо відновлення пошкоджених екосистем і природи) рух в напрямку створення безпечної та екологічної інфраструктури для розведення бджіл, а також сприяння виходу сільськогосподарської продукції виробників, зокрема продуктів бджільництва, на ринки ЄС.

Наразі ж, набувши статусу кандидата в члени ЄС, Україна поки що демонструє більше декларативні, а не реальні прагматичні кроки на шляху до виконання прийнятих зобов'язань, позаяк фактично більшість ініціатив належним чином не сприяють досягненню запропонованих Green Deal цілей. Звісно, у багатьох випадках на заваді стала війна, з іншого боку саме складна ситуація в країні спонукає не лише апелювати до законодавчих актів, що приймаються в ЄС, а відповідно, в межах Угоди про асоціацію, швидше проводити зміни в нашому законодавстві, які відкривали б можливості тримати Зелений курс.

Приміром, нині в ЄС під органічне виробництво використовується близько 8,5 % сільськогосподарських угідь, в той час як в Україні, яка має величезний потенціал для розвитку органічного землеробства, частка таких земель становить 1,1 %. Відтак у країні поки що не йдеться про заходи щодо стимулювання вітчизняного виробництва та використання біопрепаратів. Натомість сьогодні, всупереч офіційній статистиці щодо використання пестицидів та агрохімікатів на 30 % менше, ніж у ЄС, фактично таких використовується більше. При цьому в ЄС, усвідомивши усі загрози та ризики, що несе проблема, вирішили вдатися до запобіжних заходів, а не розводити руками, допустивши негативні наслідки. Відповідні інституції встановили заборону на використання пестицидів неоникотиноїдної групи,

оскільки вони є найбільш отруйними для бджіл. Проте є підозра, що зі складів ЄС неоникотиноїдам можуть допомогти прокласти шлях до України, або й уже проклали. Позаяк наскрізь «діряве» вітчизняне законодавство про пестициди дозволяє завозити до нас увесь хімдобривний неліквід. Зокрема досить умовно можемо говорити про роботу в нашій країні системи державного контролю і після реєстраційного моніторингу агрохімікатів, оскільки після проходження сертифікації не передбачено регулярного контролю над їх застосуванням. Відтак аграріям відкрита можливість, провівши реєстрацію певних хімпрепаратів та засвідчивши їхню якість, пролонговано використовувати під цим брендом будь що, і при цьому мати впевненість: подібні факти ніким не контрольовані. Через що й фіксуємо численні випадки викидів в атмосферу, що призводять не лише до загибелі бджіл. Негативні наслідки глобальніші, бо потерпає уся екосистема. При цьому відповідальності за такий стан речей ніхто не несе. Україні потрібно буде гармонізувати власні вимоги з вимогами ЄС, зробити національне законодавство в цій сфері чітким та недвозначним, створити ефективну систему контролю за виробництвом, експортом, продажем та використанням небезпечних речовин.

Обґрунтований інтерес викликає одна з основоположних ідей, запропонованих Green Deal, що об'єднують європейську сільськогосподарську та природоохоронну політику, це – повернення природи в агроландшафти. Суть її полягає в тому, що якщо частина земель фермерів відведена під квітуче різнотрав'я, інші природні оази, що слугують як місця існування дикої фауни та запилювачів, зокрема бджіл, то власники отримують субсидії. До того ж саме вони в першу чергу мають бонуси від подібних «диких» територій на своїх земельних ділянках, позаяк це «банки» здорової ґрунтової мікрофлори для збереження родючості ґрунтів, їх деградації, попередження ерозії, а також підвищення врожайності завдяки безкоштовній роботі таких ефективних запилювачів, як бджоли. Аналогом таких територій у нас на Україні можна, певною мірою, вважати лісосмуги та закрайки полів. А взагалі дикороси потребують значно більшої уваги, про це говорить аналіз медового клину України. Адже, крім лісів, медоносну базу можна розширити за рахунок багаторічних насаджень в лісосмугах та на узбіччях доріг, шляхом збереження луків, різнотрав'я в ярах і балках, поблизу водного плеса. Річ у тому, що більшість дикоросів, особливо трави, значно стійкіші до кліматичних змін, ніж сільськогосподарські культури.

Той факт, що глобальні зміни клімату в останні роки поглиблюють проблеми у бджільництві, призводячи до більш масового мору бджіл і збитків пасічників, занепокоєно констатують в наукових колах. «На захворювання бджіл та їхню масову загибель впливає зміна кліматичних умов – зростання середньорічної температури та збільшення кількості небезпечних метеорологічних явищ», – переконана завідуюча сектором вивчення хвороб бджіл ННЦ «Інститут експериментальної та клінічної ветеринарної медицини» Олена Сіренко. Бджолярі також говорять про суттєві ризики, які виникають через різке коливання

зимових температур, безсніжні зими, холодні весни, затяжні дощі, суховії, спеку. Як наслідок зростає дефіцит вологи, відчувається негативний вплив на зимівлю бджіл та їх весняний виліт, адже порушується нормальний розвиток бджолосімей. Кліматичні зміни спричиняють негативний вплив на стан медоносних культур: змінюються початок і закінчення медозбору, кількість нектару. Адже при холодній і дощовій погоді цвітіння медоносів досить мізерне, під час спеки – квіти «згорають», а сильні дощі вимивають зі цвіту нектар. І незаперечним є факт, що через нехарактерні температурні гойдалки у період квітування основних медоносів в Україні в останні роки констатують суттєве зменшення збору елітних медів, зокрема з акації та липи.

Відновити території та відбудувати міста – ось найголовніші завдання сьогодення. Використовуючи європейський принцип "buildbackbetter" (відбудувати краще, ніж було), ми зробимо не тільки більш сталими та готовими до нових викликів наші місцини, але і підготуємо законодавчу базу, якою зможемо пишатися на європейському просторі.

Список використаних джерел:

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудит збитків, понесених внаслідок війни». Липень 2022 р.: вебсайт. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf

Ключові слова: екоситема, правове регулювання бджільництва, сільськогосподарські рослини, пестициди, охорона бджіл.

Key words: ecosystem, legal regulation of beekeeping, agricultural plants, pesticides, protection of bees.

КАНІВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах розвитку цивілізації існування людини без природного оточення є неможливим, що обумовлено наявністю нерозривного екологічного зв'язку між ними. Без перебільшення природні об'єкти та їх ресурси, що становлять національне багатство країни, особливо значимі і цінні для людини. Є основою формування безпечного середовища для життя і здоров'я людини, матеріальним підґрунтям її існування та життєдіяльності, фактором, що визначає її добробут. Виняткова значимість об'єктів природи вимагає особливої законодавчої регламентації відносин щодо їх використання та охорони.

У процесі взаємодії з навколишнім природним середовищем відбувається реалізація екологічних прав, гарантованих державою, що мають за мету забезпечити задоволення основних потреб і інтересів громадян у зазначеній сфері. Проголошення екологічних прав людини і громадянина у Конституції України (ст. 50) і визнання їх найвищою соціальною цінністю, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави, засвідчує про усвідомлення важливості екологічних цінностей у суспільстві. Основою системи екологічних прав громадян є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що належить до фундаментальних прав людини, зміст якого становлять можливості проживати та користуватися довкіллям, у якому відсутня небезпека шкідливого впливу на життя і здоров'я людини в результаті діяльності людини та інших негативних факторів, користуватися безпечними природними ресурсами, а також можливість духовного сприйняття довкілля і задоволення естетичних потреб. Гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей визнано одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища.

Конституцією України у ст. 13 проголошено право кожного громадянина користуватися природними об'єктами. Як відзначає Г. В. Анісімова, безперешкодний доступ до природних ресурсів надається безпосередньо суб'єктам у процесі реалізації права загального користування. А ставлення до права загального природокористування формується починаючи з народження й поступово розвивається на основі власного усвідомлення особи [1].

Так, ст. 47 Водного кодексу України гарантовано право загального водокористування, на забезпечення належної реалізації якого спрямовані положення ст. 88 зазначеного кодексу щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів у рекреаційних та оздоровчих цілях. За ст. 66 Лісового кодексу України громадяни наділені правом вільного (безперешкодного) перебування у лісах задля задоволення особистих матеріальних потреб(збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених законом). На засадах права загального лісокористування, відповідно до ст. 74 зазначеного кодексу, громадянами здійснюється використання лісів у культурно-оздоровчих, рекреаційних, туристичних цілях.

Право громадян на здійснення загального використання природних ресурсів передбачено у переліку екологічних прав за ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відповідно, у системі екологічних прав зазначене право посідає самостійне місце, сприяє забезпеченню реалізації екологічних інтересів, спрямоване на задоволення екологічних потреб.

Права людини на використання природних ресурсів на підставі загального природокористування (переміщатися по землі, користуватися водними і озеленюючими об'єктами для відпочинку і оздоровлення, атмосферним повітрям для того, щоб дихати) і на здорове середовище існування є такими ж природними правами людини як

і право на життя, на здоров'я тощо. Вони невід'ємно належать людині і не залежать від держави та її органів [2, с. 184].

Успішна реалізація права на безпечне для життя і здоров'я довкілля створює необхідні умови для здійснення інших прав і інтересів людини. У свою чергу, незадовільний рівень дотримання екологічного законодавства, антропогенне забруднення довкілля, нераціональне та виснажливе використання природних ресурсів, деградація лісів, сільськогосподарських угідь тощо є причинами погіршення якості довкілля, що може призвести до порушення екологічних прав. Відтак, погіршення середовища життєдіяльності, якості повітря, питної води, продуктів харчування, що негативно впливає на життя і здоров'я людей, визначено у числі основних загроз національній безпеці та національним інтересам країни [3].

Однією з глобальних екологічних проблем, що становить загрозу масового порушення прав, є зміна клімату, що підвищує ризики, пов'язані зі стабільним існуванням екосистем, а також містить ризики для здоров'я і життя людей тощо. За даними, наведеними Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, військові дії на території України призвели до збільшення викидів парникових газів. За попередніми оцінками: за 150 днів повномасштабного вторгнення у повітря потрапило майже 4 млн. тон CO_2, що у 10 разів перевищує викиди військової техніки за увесь 2021 рік [4].

Наслідки зміни клімату (потепління, зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ) одночасно з високим рівнем вразливості окремих верств населення призводять до соціальних та економічних втрат сьогодні та в майбутньому [5]. Адже руйнування екосистем, зростання обсягів споживання природних ресурсів, виснаження екосфери обумовлюють те, що дедалі більше людей відчувають наслідки зміни клімату. Дослідниками відзначається збільшення кількості аварій і катастроф антропогенного і природного характеру і як наслідок – збільшення відсотку людей, вимушених залишати свої домівки через повені, масштабні пожежі, підтоплення і затоплення територій, гостру нестачу питної води тощо. Потенційний негативний вплив зміна клімату та її наслідки мають для реалізації, перш за все, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, права на здійснення загального використання природних ресурсів та інших прав людини і громадянина.

Джерелом довгострокових системних загроз національній безпеці України є російська федерація як держава-агресор [3]. Без сумніву, воєнні дії справляють руйнівний вплив на природні екосистеми. У свою чергу, збереження екосистемами функцій та здатності надавати екосистемні послуги є тим фактором, що обумовлює якість життя людей та придатність територій для існування. Втрата екосистемних послуг проявлятиметься у погіршенні рівня життя, збільшенні витрат на комфорт, лікуванні та збільшенні вартості продуктів харчування [6].

У зв'язку з військовою агресією проти України на території держави запроваджено режим воєнного стану [7], що передбачає впровадження заходів, необхідних для забезпечення оборони

держави, захисту безпеки населення і інтересів держави, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, із зазначенням строку дії таких обмежень, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян тощо [8].

Відповідно, задля досягнення загального блага, в інтересах охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища, з метою недопущення порушень правового режиму воєнного стану, забезпечення охорони і оборони та з інших передбачених підстав, законодавчо регламентовано обмеження права загального природокористування шляхом встановлення відповідних заборон чи обмежень щодо функціонування пляжів, місць масового відпочинку населення на прибережних захисних смугах водних об'єктів, перебування громадян у лісах, відвідування зелених зон, гірських маршрутів тощо залежно від конкретного регіону країни і його безпекових умов.

Отже, держава, забезпечуючи умови для реалізації екологічних прав, не позбавлена можливості щодо встановлення меж належного їх здійснення, в тому числі, шляхом обмеження з підстав і в порядку, визначених законом, задля забезпечення загального блага, охорони життя і здоров'я людей тощо. Проблеми зміни клімату і підвищення здатності адаптуватися до них наряду з питаннями захисту довкілля та створенням належних умов для здійснення і реалізації екологічних прав мають стати одними із пріоритетних для вирішення на шляху держави до повноцінного членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Анісімова Г. В. Деякі теоретико-прикладні аспекти забезпечення права загального природокористування в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/tipp_2017_2_12 %20(3).pdf
2. Каракаш И. И. Права человека на пользование природной средой в международных документах и национальном законодательстве. *Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений* : сборник избранных статей, докладов и рецензий (1997-2007). Одесса : Фенікс, 2007. С. 177–184.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 2377.
4. Війна росії проти України пришвидшує зміну клімату та спричиняє збільшення викидів парникових газів. URL: https://mepr.gov.ua/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-pryshvydshuye-zminu-klimatu-ta-sprychynyaye-zbilshennya-vykydiv-parnykovyh-gaziv/.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
6. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 20-26 квітня 2023 року. URL:https://ecozagroza.gov.ua/news/111

7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

Ключові слова: екологічні права громадян, зміна клімату, воєнний стан, здійснення екологічних прав, обмеження екологічних прав.
Key words: environmental rights of citizens, climate change, martial law, implementation of environmental rights, limitation of environmental rights.

ПЛАТОНОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ НОВЕЛИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ

Динамічний розвиток земельного законодавства та специфіка регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану безпосередньо вплинули на встановлення нових потенційних можливостей припинення права власності на землю іноземних суб'єктів, визначення способів та порядку такого припинення. Наявність ефективного механізму правового регулювання в цій сфері є важливим для забезпечення законності у земельних відносинах, реалізації та гарантування права власності на земельні ділянки.

Застосуванню способів припинення права власності на землю характерні певні особливості. Вони передбачені в законі та підлягають застосуванню згідно з його вимогами. При цьому в одних випадках закон прямо визначає умови і порядок застосування цих способів, а в інших обмежується словосполученням «у встановленому законом порядку».

Припинення права власності на землю в силу вимог закону передбачено у ст. 145 Земельного кодексу України (далі – ЗК України), у якій зазначено, що якщо до особи переходить право власності на земельну ділянку, яка згідно з ЗК України не може набуватися нею у власність, ця ділянка підлягає відчуженню її власником протягом року з моменту переходу такого права. Зі змісту п. «е» ст. 140 ЗК України можна зробити висновок, що під «такими особами» слід розуміти іноземних громадян та юридичних осіб, та осіб без громадянства.

Положеннями кодифікованого земельного закону передбачено набуття іноземними громадянами, юридичними особами та особами без громадянства права власності лише на землі несільськогосподарського призначення (ч. 2 ст. 81, ч. 2 ст. 82 ЗК України). В правовій літературі обґрунтовано звертається увага, що заборона іноземним

громадянам і юридичним особам набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, цілком узгоджується з Конституцією України і, крім того, є обґрунтованим методологічно з огляду на виключне геополітичне призначення українських чорноземів [1, с. 220].

Відповідно до ч. 5 ст. 22 ЗК України, набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється з урахуванням вимог статті 130 ЗК України, яка у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [2] була викладена в новій редакції. Виходячи зі змісту її норм за іноземними особами та особами без громадянства нині зберігається ряд суттєвих заборон та умов, пов'язаних з набуттям права власності на землі сільськогосподарського призначення. Так, іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. Це обмеження втрачає чинність за умови та з дня схвалення на референдумі рішення щодо можливості набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними і зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України.

Одночасно Земельний кодекс встановлює, що землі сільськогосподарського призначення: прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню (ч. 4 ст. 81); отримані у спадщину юридичними особами, які відповідно до вимог кодексу не можуть набувати їх у власність, підлягають відчуженню протягом одного року (ч. 3 ст. 82). Отже, за змістом норм Земельного закону, допускається успадкування земель сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства. При цьому успадковані земельні ділянки сільськогосподарського призначення не можуть перебувати у приватній власності іноземних осіб та осіб без громадянства та повинні бути ними відчужені протягом року. Таким чином, закон передбачає можливість добровільного відчуження успадкованої земельної ділянки її власником впродовж зазначеного терміну.

Враховуючи те, що право власності відповідно до ст. 125 ЗК України виникає з моменту державної реєстрації цього права, то строк для добровільного відчуження земельної ділянки повинен обчислюватися з моменту реєстрації права власності на неї іноземцем. Так, у випадку оформлення земельної ділянки при прийнятті спадщини нотаріуси одночасно з видачею Свідоцтва про право на спадщину вносять відповідний запис до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності на земельну ділянку.

Якщо врахувати, що в даний час в Україні ринок земель сільськогосподарського призначення обмежений, на практиці виникають питання

щодо співвідношення обов'язку іноземних осіб та осіб без громадянства щодо відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення із забороною на їх продаж, передбаченою ЗК України.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» була викладена у новій редакції стаття 145 ЗК України, якою була деталізована процедура примусового відчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства та визначено суб'єктів звернення до суду з вимогою про відчуження земельної ділянки. Зокрема, в якості правового наслідку невідчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства протягом встановленого строку, було передбачено, що вона підлягає конфіскації за рішенням суду. Земельний закон не вказує на причини невідчуження земельної ділянки протягом встановленого строку. Вони можуть бути пов'язані із неможливістю відчуження земельної ділянки або небажанням власника здійснити його, що не має правового значення. Право власності на землю припиняється у таких випадках в силу вимог закону незалежно від вини особи.

Позов про конфіскацію земельної ділянки подається до суду органом, що здійснює державний контроль за використанням та охороною земель. Згідно ч. 1 ст. 188 ЗК України, ч. 1 ст. 19 Закону України «Про охорону земель», ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється: центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру) [3], а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю.

Конфіскована земельна ділянка за рішенням суду підлягає продажу на земельних торгах. Ціна проданої на земельних торгах земельної ділянки, за вирахуванням витрат, пов'язаних з її продажем, виплачується її колишньому власнику.

Отже, виходячи зі змісту статті 145 ЗК України, відбувається саме платне вилучення земельної ділянки за відсутності юридичного факту вчинення іноземною особою злочину чи адміністративного правопорушення [4, с. 231]. Разом з цим, у правовій літературі конфіскація земельної ділянки визначається як її примусове безоплатне вилучення у власність держави, як санкція за злочин або цивільне чи адміністративне правопорушення [5, с. 439]. Водночас земельно-правове регулювання порядку конфіскації земельних ділянок сьогодні майже відсутнє, що ускладнює механізм реалізації зазначених законодавчих приписів і потребує уточнення.

Список використаних джерел:

1. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31 березня 2020 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 36. Ст. 1185.
3. Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 року № 1302. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. Ст. 6402.
4. Платонова Є. О. Правовий механізм припинення права власності на землю в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 228–231.
5. Гетьман А. П. Припинення прав на землю. *Земельний кодекс України*: науково-практичний коментар. За ред. В. І. Семчика. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 676 с.

Ключові слова: право власності на землю, іноземні особи, припинення права власності на земельну ділянку, землі сільськогосподарського призначення, конфіскація земельної ділянки.
Key words: land ownership, foreign persons, termination of land ownership, agricultural land, confiscation of land.

АНТОНЮК УЛЯНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Право доступу до екологічної інформації належить до основних прав та свобод людини і громадянина, які гарантовані в Україні на конституційному рівні.

Власне, за нинішньої складної ситуації в Україні, в умовах військової агресії, забезпечення права на доступ до екологічної інформації відіграє особливо важливу роль у механізмі гарантування права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля. Сьогодні, якісний та оперативний доступ до екологічної інформації повинен стати необхідним інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини, оскільки завчасне інформування громадян про загрозу військового нападу, окупації тощо, може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним та екологічних катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду, екоциду тощо. У межах даного дослідження пропонуємо проаналізувати законодавчі ініціативи, які прийняті в умовах повномасштабного військового вторгнення після 22 лютого 2022 року, і спрямовані на підвищення ефективності доступу до екологічної інформації в Україні після її перемоги, у післявоєнний відбудовний період.

Одним з перших нормативно-правових актів, які були прийняті в Україні, в умовах введення воєнного стану, і спрямовані на забезпечення охорони довкілля та екологічної безпеки, є Закон України «Про управління відходами» [1]. І хоча даний закон вступить в дію лише через рік – у липні 2023 року, його прийняття у таких складних умовах війни, має надзвичайно цінне значення не лише у контексті адаптації екологічного законодавства України до європейських стандартів охорони довкілля та управління відходами, але і є важливою гарантією захисту екологічних прав громадян, зокрема, і права на вільний доступ до екологічної інформації [2, с. 139].

Прийняття спеціального закону щодо управління відходами в Україні в умовах військової агресії, в черговий раз засвідчує, що питання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки є актуальними навіть в умовах війни і потребують нагального реагування з боку держави. Сьогодні, коли Закон ще не вступив в дію, дуже складно оцінити його позитивні чи негативні перспективи. Безумовно, що даний Закон містить як ряд необхідних європейських системних кроків щодо управління відходами, так і має недоліки та недоопрацювання, на які, цілком слушно, вказують представники громадськості [3]. Тому, у сучасних умовах, важливо, наскільки це можливо у воєнний час, налагодити діалог державних та громадських інституцій щодо створення у перспективі європейської моделі поводження з відходами та дієвих і ефективних механізмів управління відходами в Україні з метою забезпечення та захисту права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля та пов'язані з ним права.

Ще однією гарантією забезпечення доступу до екологічної інформації є прийнятий в умовах війни в Україні, 20 вересня 2022 року, Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» [4], який набере чинності 08 жовтня 2023 року. У преамбулі даного нормативно-правового акту зазначено, що він визначає правові та організаційні засади створення та функціонування Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів з метою забезпечення доступу громадськості до повних, узгоджених і достовірних даних про викиди та перенесення забруднювачів і відходів. Одним із основних принципів реєстрації викидів та перенесення забруднювачів і відходів, які передбачені у ст. 4 зазначеного Закону є забезпечення участі громадськості у процесах створення та вдосконалення функціонування Реєстру, а також вільного доступу громадськості до Реєстру, звітів операторів, довідок про дифузні джерела, звітів уповноваженого органу [4].

01 грудня 2022 року було прийнято Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» [5]. Даний нормативно-правовий акт визначає правові, організаційні та економічні засади у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, спрямовані на запобігання небезпечному впливу хімічної продукції на довкілля та здоров'я людини, встановлює вимоги до діяльності суб'єктів господарювання галузі хімічної промисловості, регулює відносини, що виникають у сфері

забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, з урахуванням міжнародних зобов'язань України. Для даного закону теж передбачено відтермінування введення його в дію через вісімнадцять місяців після прийняття.

Також, 20 березня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» [6]. Даним Законом визначені основні засади створення і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем, загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення прийняття управлінських рішень і доступу до екологічної інформації та взаємодії її галузевих складових, закріплення принципу, згідно з яким інформаційні потреби управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є основою для формування та функціонування державної системи моніторингу довкілля, функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, здійснення державної статистичної діяльності, ведення державного обліку у галузі охорони навколишнього природного середовища, ведення державних кадастрів природних ресурсів, нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища, здійснення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також планування і здійснення природоохоронної діяльності та відтворення цього принципу у відповідних актах галузевого законодавства [7]. Також Закон впорядковує та системно викладає терміни і положення щодо визначення екологічної інформації та механізмів забезпечення доступу до неї через низку змін та доповнень у пересурсовому та природоохоронному законодавстві України, законодавстві про інформацію. Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану в Україні.

Таким чином, незважаючи на війну в Україні, та її наслідки, доступ до екологічної інформації повинен забезпечуватись. Військова агресія спровокувала цілу низку тимчасових обмежень та заходів інформаційної безпеки, які продиктовані умовами воєнного стану, і щодо вільного доступу до екологічної інформації також. Але, незважаючи на всі перешкоди та обмеження, навіть в умовах війни у екологічному законодавстві України продовжують напрацьовуватись та удосконалюватись механізми забезпечення доступу до екологічної інформації, оскільки від цього залежить реалізація та захист екологічних прав громадян. Безумовно, що набрання чинності даних нормативно-правових актів відтерміновано до скасування чи припинення воєнного стану в Україні. Зокрема, основні еколого-правові напрацювання в умовах військової агресії стосуються удосконалення таких сфер як управління відходами, охорона атмосферного повітря, державна система моніторингу довкілля, інформаційне забезпечення охорони довкілля, забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією тощо.

Список використаних джерел:

1. Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text (дата звернення: 03 травня 2023).
2. Антонюк У. В. Правові аспекти доступу до екологічної інформації в Україні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 136–141.
3. Романко С. Чи достатньо нового Закону для впровадження європейської системи управління відходами в Україні. URL: https://dixigroup.org/comment/chi-dostatno-novogo-zakonu-dlya-vprovadzhennya-%D1%94vropejsko%D1%97-sistemi-upravlinnya-vidhodami-v-ukra%D1%97ni/ (дата звернення: 03 травня 2023).
4. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів : Закон України від 20 вересня 2022 року № 2614-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text (дата звернення: 03 травня 2023).
5. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2804-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text (дата звернення: 03 травня 2023).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля : Закон України від 20 березня 2023 року № 2973-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-IX#Text (дата звернення: 03 травня 2023).
7. Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» : Аналізуємо діяльність і бездіяльність влади навіть під час війни. Екоревізор. 2022. № 8. Травень-липень. URL: http://epl.org.ua/eco-analytics/ekorevizor-8-traven-lypen-2022/ (дата звернення: 03 травня 2023).

Ключові слова: інформація, екологічна інформація, екологічні права, охорона довкілля, забезпечення екологічних прав.

Key words: information, environmental information, environmental rights, environmental protection, martial law, military aggression, enforcement of environmental rights.

КАРАХАНЯН КАРИНА МАРТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ТОРГІВ

Сучасний земельний ринок зазнає сьогодні суттєвих змін, оскільки здійснює свою діяльність під впливом законодавства, що трансформується в залежності від багатьох чинників. Незмінною залишається необхідність проведення земельної реформи, яка має й надалі

гарантувати прозорість процедур перерозподілу земельних ділянок між власниками та землекористувачами, сприяти ефективному використанню земельного фонду і формуванню раціонального землекористування. Одним з основних складових елементів земельного ринку є продаж земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах – земельних торгах. Останні створюють рівні стартові можливості та прозоре конкурентне середовище для інвесторів, а надходження до бюджетів сприяють підвищенню ефективності використання земельних ресурсів.

За останній рік на земельні торги було виставлено велику кількість земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти приватизації, зокрема, ділянки морських портів та іншої інфраструктури, промислових підприємств та об'єктів незавершеного будівництва. З урахуванням наведеного, актуальність теми дослідження не викликає сумніву, адже процедура відчуження таких земель має відповідати закону та основним принципам проведення електронних земельних аукціонів.

Відповідно до ч. 2 ст. 135 ЗК України, земельні торги проводяться у формі електронного аукціону в режимі реального часу в мережі Інтернет, за результатами проведення якого укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з переможцем земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу ціну за придбання прав емфітевзису, суперфіцію, або найвищий розмір орендної плати, зафіксовані під час проведення земельних торгів.

Як зазначається в літературі, проведенню земельних торгів притаманні певні принципи, як вихідні засади правового регулювання, що забезпечують узгодженість й ефективність системи юридичних норм, а також виступають безпосередніми регуляторами поведінки учасників суспільних відносин. І хоча їх закріплення в земельному законодавстві відсутнє, вчені відносять до них, зокрема, наступні принципи:

- **принцип законності**, який дістає свій прояв в організації та проведенні електронних аукціонів відповідно до вимог земельного законодавства, а також у визначенні останнім вичерпного переліку випадків, при яких торги вважаються такими, що не відбулися (ч. 4 ст. 138 ЗК);
- **принцип достовірності**, коли в опубліковану інформацію включаються дані про об'єкт, що виставляється на торги, та учасників земельного аукціону (ч. 4 та ч. 7 ст. 137 ЗК);
- **принцип публічності договору**, згідно з яким організатор земельних торгів через особистий кабінет публікує в електронній торговій системі оголошення про проведення земельних торгів, до якого додаються документи та матеріали на кожен лот (ч. 1 ст. 137 ЗК). Крім цього, за бажанням організатора земельних торгів оголошення про проведення земельних торгів з документами та матеріалами на лот оприлюднюється в електронних та друкованих засобах масової інформації (ч. 3 ст. 137 ЗК);
- **принцип рівності учасників земельного аукціону**, який свідчить про те, що всі особи, які відповідно до закону можуть брати участь

в торгах, є рівними між собою в своєму правовому становищі учасників аукціону, не мають жодних переваг, а мають рівні права щодо земельної ділянки тощо (ч. 7 ст. 137 ЗК);

• **принцип змагальності та відкритої конкуренції**, що знаходить вираження в самій сутності земельних аукціонів, оскільки їх переможцем завжди буде особа, яка запропонувала найбільшу ціну за об'єкт продажу (ч. 2 ст. 135 ЗК);

• **принцип прозорості має місце**, коли будь-який користувач мережі Інтернет має можливість спостерігати за ходом земельних торгів у режимі реального часу (ч. 11 ст. 137 ЗК). Організатор земельних торгів після їх проведення публікує в електронній торговій системі підписаний протокол про результати земельних торгів, договір купівлі-продажу земельної ділянки або прав на неї та відомості про сплату переможцем торгів належної суми за придбаний лот та суми витрат на підготовку лота до продажу. За рішенням організатора земельних торгів результати таких торгів можуть також оприлюднюватися в інших електронних та друкованих засобах масової інформації із зазначенням відомостей, визначених ст. 139 ЗК;

• **принцип свободи участі в земельних торгах**, зміст якого в загальному вигляді полягає в забезпеченні всіх суб'єктів, які відповідають закріпленим в земельному законодавстві вимогам, а також виявили бажання придбати земельну ділянку, можливістю подати необхідні документи, бути зареєстрованими у якості учасників аукціону та прийняти участь в торгах;

• **принцип гарантованості повернення внесків учасників земельних торгів**, що дістає свій прояв в обов'язковому поверненні суб'єктам, які не стали переможцями аукціону, сплачених ними гарантійних внесків (ч. 10 ст. 135 ЗК), а також в зарахуванні такого внеску до ціни продажу лота, яку за результатами аукціону сплачує переможець останнього за придбану земельну ділянку (ч. 21 ст. 137 ЗК).

Наведене вище свідчить про те, що лише дотримання вказаних вихідних засад проведення земельних аукціонів дозволить сприяти прозорому та ефективному перерозподілу земель, гарантуючи при цьому розвиток та реалізацію земельної політики держави.

Ключові слова: земельний ринок, земельні ділянки, земельні торги, електронний земельний аукціон, принципи проведення аукціону.

Key words: land market, land plots, land auction, electronic land auction, auction principles.

ZAVERIUKHA MARYNA

National University "Odesa Law Academy",
Assistant Professor of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law,
PhD in Law

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF FOREST PROTECTION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

The forests of Ukraine are its national wealth and are under the special legal protection of the state, however, in the conditions of the modern state of war, the forest industry has been acutely faced with the problems that have always existed, as well as the problems that have become relevant precisely in the conditions of russian military aggression in Ukraine. In particular, it is about the elimination of tripwires, demining of forest areas, highways, administrative buildings of territorial bodies of the State Agency of Forest Resources of Ukraine. That is why there is no doubt about the relevance of protection, because the stability of our economy depends on the stability of the forest industry. In addition, the forest is a powerful ecosystem that influences other ecosystems and performs important ecological functions.

In accordance with Part 1 of Art. 9 of the Constitution of Ukraine, current international treaties, the binding consent of which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine; in this regard, international conventions, international multilateral and bilateral agreements are a special source. Ukraine is a party to more than 40 multilateral environmental agreements, first of all, among the acts of international legislation that are ratified by Ukraine and are important for the forestry industry in environmental and forest protection aspects, it is necessary to note such basic declarations as: Declaration of the United Nations Organization on the preservation of flora, fauna and their habitats, adopted by decision E (43) at the 43rd session of the European Economic Commission in 1988, establishes the need to take measures to prevent and reduce pollution of air, water and soil, as well as other damage to flora, fauna and their natural environment, which is caused directly or indirectly by various types of human activity (item 3) [1]; Declaration of the United Nations Organization on the Environment and Development (Rio de Janeiro, 1992) [2].

The following conventions and agreements are no less important for the regulation of forest relations, for example: the UN Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution of November 13, 1979 (ratified on June 5, 1980) [3]; the Convention on the Protection of Biological Diversity of June 5, 1992 (ratified on November 29, 1994) [4]; Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Orhur Convention) of June 25, 1998 (ratified July 6, 1999) [5]; Agreement of the CIS countries on cooperation in the field of forestry complex and forestry dated September 11, 1998 [6] etc.

On the official website of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources, it is stated that the EkoZagroza application has been launched (this is the official web resource and mobile application of the Ministry of Environment, thanks to which everyone will be able to find out reliable information about the state of air, water, soil and other environmental data)[7].Thus, this application states that 15 requests have already been submitted to exclude the russian Federation from environmental conventions, and 1 convention from which the aggressor country has already been excluded. The FSC has suspended the validity of all trade certificates in russia and belarus, thereby imposing an embargo on the supply of wood products of the occupiers to all civilized countries of the world while the war in Ukraine continues. This is good news for Ukraine, because there is an opportunity to occupy their niche now.

Russian aggression significantly changed the state of the natural environment, which, in turn, stopped the greening of the economy and sustainable development in general. For example, the «Environment for Europe» process, which is a unique partnership of member states of the European Economic Commission of the United Nations and organizations of the UN system. It began in 1991 with the aim of creating a new "European ecological space", where important international legal acts were developed within the framework of this process.

The international legal regulation of forest protection of Ukraine is important for the development and stability of the forest industry, however, in wartime conditions, the implementation of all these agreements is in question, and already after the victory and after assessing the environmental damage, it will be necessary to apply new means of international regulation of environmental protection in in general, as well as the forestry sector in particular.

References:

1. Declaration on the preservation of flora, fauna and their habitat of January 1, 1988 / Database "Legislation of Ukraine". URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 994_400 (access date: 02.05.2023).
2. United Nations Declaration on Environment and Development, 4–13 June 1992: website. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (access date: 02.05.2023).
3. UN Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution of November 13, 1979 / Database "Legislation of Ukraine". URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_223 (access date: 02.05.2023).
4. Convention on the Protection of Biological Diversity of June 5, 1992 / Verkhovna Rada of Ukraine. *Official Gazette of Ukraine*. 2007. No. 22. P. 932.
5. Convention on access to information, public participation in the decision-making process and access to justice in environmental matters of June 25, 1998 / Verkhovna Rada of Ukraine. *Official Gazette of Ukraine*. 2010. No. 33. P. 1191.
6. Agreement of the CIS countries on cooperation in the field of forestry complex and forestry of September 11, 1998: website. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU98178 (access date: 02.05.2023).

7. The Ministry of Environment launched the EcoZagroza application and invites Ukrainians to join the environmental battalion: website. URL: https://mepr.gov.ua/news/39208.html (access date: 02.05.2023).

Key words: forest, forestindustry, forestlegislation, martiallaw, forest reproduction.
Ключові слова: ліс, лісова промисловість, лісове законодавство, воєнне право, лісовідтворення.

БОРДЕНЮК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук

РОБОТА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Агропромисловий комплекс (АПК) – важлива складова частина народного господарства. Завданням агропромислового комплексу є забезпечення населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Це все є можливим за умови ефективної роботи всіх ланок, що входять до складу АПК. Агропромисловий комплекс України – це складна система, яка об'єднує всі галузі народного господарства, що беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції і доведенні її до споживача.

На думку Дегтярьової С. В., агропромисловий комплекс представляє собою сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом продукції сільського господарства, при цьому не обмежуючись сільськогосподарською продукцією, включаючи інші товари споживання, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача [1, с. 87].

До складу АПК входять: сільське господарство; харчова, м'ясомолочна, борошномельно-круп'яна, комбікормова, мікробіологічна промисловості; ряд обслуговуючих підрозділів машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімікатів, сільське будівництво; допоміжні галузі, котрі забезпечують спорудження об'єктів, транспортування, зберігання й реалізацію сільськогосподарської продукції.

Пріоритетність розвитку агропромислового сектору України і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість – сировиною, а зовнішню торгівлю – експортними товарами.

З початком війни в Україні стались серйозні зміни у функціонуванні агроформувань та можливості дотримання технології вирощування сільськогосподарських культур. Також, постійні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури України вкотре змусили переглянути підходи аграріїв до забезпечення функціонування агропромислового комплексу в умовах воєнного стану.

Не залишилась осторонь проблем, які виникли внаслідок військових дій у аграрному секторі і держава, що вбачається із низки прийнятих рішень та внесення змін в законодавство.

12 травня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану [2]. Даний нормативно-правовий акт покликаний максимально спростити вимоги збоку держави для ведення сільського господарства в умовах воєнного стану та зменшення бюрократичного навантаження на аграрний бізнес.

Окремої уваги заслуговує Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Законом передбачається: поновлення на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно договорів оренди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення;встановлення наступних умов договорів оренди земельних ділянок державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, що передаються в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в умовах воєнного стану:строк оренди не може перевищувати до одного року;розмір орендної плати не може перевищувати 8 % нормативної грошової оцінки земельних ділянок, а для визначення розміру орендної плати застосовуватиметься середня нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі по області;встановлення жорстких обмежень щодо використання земельних ділянок с/г призначення орендарями, в тому числі із забороною змінювати склад угідь, передавати ділянки в суборенду, змінювати цільове призначення земельної ділянки, здійснення будівництва тощо.

Законом також встановлено, що в умовах обмеженого функціонування та/або недоступності Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно формування земельних ділянок з метою передачі їх в оренду здійснюватиметься без внесення відомостей про них до Державного земельного кадастру та без присвоєння їй кадастрового номеру на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, що буде додатком до договору оренди землі. Право оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення не підлягатиме державній реєстрації. Договори оренди землі реєструватимуться районними військовими адміністраціями у Книзі реєстрації, що ведеться у паперовій та електронній формі, а примірник договору оренди землі передаватиметься електронною поштою центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Законом з метою уникнення зловживань на час воєнного періоду забороняються: безоплатна передача земель державної, комунальної

власності у приватну власність; формування земельних ділянок (крім тих, що передаються в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва); земельні торги щодо прав оренди, емфітевзису, суперфіцію щодо земельних ділянок державної, комунальної власності с/г призначення. При цьому земельні ділянки державної, комунальної власності с/г призначення, права оренди, емфітевзису щодо яких були виставлені на земельні торги, але переможець у яких не визначений, підлягають передачі в оренду органами місцевого самоврядування. Земельні торги щодо набуття права оренди земельних ділянок державної, комунальної власності, які не є завершеними, вважатимуться скасованими. Оголошення нових земельних торгів щодо таких земельних ділянок забороняється.

Законом для попередження негативних наслідків змін у забезпеченні аграрного сектору економіки трудовими ресурсами, зокрема, внаслідок мобілізації, внутрішнього переміщення громадян України та їх виїзду за кордон тощо, передбачається надати можливість користувачам земель с/г призначення тимчасово строком до одного року передавати свої права землекористування іншим аграрним виробникам, які забезпечені необхідними матеріально-технічними, фінансовими та трудовими ресурсами [3].

Окрім зазначених змін для підтримки сільськогосподарських товаровиробників з метою забезпечення посівної кампанії, а також підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану уряд, за ініціативою Президента України, вніс низку змін до Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %». Зазначену Програму реалізує Фонд розвитку підприємництва. Так, Програма розширила можливості підтримки суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників, передусім, для забезпечення фінансування ними посівних робіт.

Але війна триває, і кожному бізнесу, зокрема аграрному, необхідно мати надійні інструменти, які спростять роботу в умовах кризи, допоможуть побачити ризики та навіть захистити земельні ділянки й компанію загалом від рейдерства та банкрутства.

У звіті «Швидка оцінка збитків та потреб», підготовленому урядом України, Європейською комісією та Світовим банком у вересні 2022 року, зазначається, що загальна вартість війни для українського сільського господарства оцінюється у понад 30 мільярдів євро [4].

Повноцінне відновлення українського агропромислового комплексу до довоєнних показників триватиме довго і все звісно буде залежати від напрямку агросектору. Усі проблеми та шляхи їх подальшого вирішення слід обговорювати у широкому колі аграрної спільноти спільно з представниками влади.

Аграрні компанії, які зможуть адаптуватися до нових реалій та не зникнуть до кінця війни, матимуть дуже значний потенціал для розвитку після її завершення. Сьогодні аграріям головне адаптуватись до кризових умов та підтримувати діяльність підприємств.

Україна потерпає від військової агресії. Збитки, які отримує агросектор, загрожують продовольчій безпеці світу. Для відбудови аграрної

галузі потрібно вже сьогодні фіксувати злочини рф так, щоб матеріали не мали жодного шансу піддаватись сумнівам у міжнародних судах.

Список використаних джерел:

1. Дегтярьова С. В. Агропромисловий комплекс України як предмет адміністративно-правового регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2(23). Том 3. С. 86–90.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану : Закон України від 12.05.22. *Голос України*. № 111. 26.05.2022.
3. Верховна Рада України «Офіційний вебпортал парламенту України». URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/220863.html
4. Мінфін: Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» надає висновки щодо втрат України від війни з росією з 24 лютого до 1 червня та окреслює потреби країни у реконструкції та відновленні. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukrainy-ievropeiska-komisiia-ta-svitovyi-bank-prezentuvaly-zvit-shvydka-otsinka-zavdanoi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennia

Ключові слова: агросектор, продовольча безпека, агропромисловий комплекс, сільськогосподарська продукція, земельні торги.

Key words: agricultural sector, food security, agro-industrial complex, agricultural products, land auctions.

ДЕМЧУК ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
доктор філософії з права

ДАНІ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ ЯК ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобалізації та динамічного розширення всіх сфер діяльності людини, право на доступ до екологічної інформації є одним із найважливіших у системі екологічних прав людини. Доступ до екологічної інформації відіграє важливу роль у підвищенні екологічної освіти та обізнаності громадян, будучи незамінним інструментом, що дозволяє брати участь у вирішенні еколого значимих питань. Тому, доступ до екологічної інформації включає право шукати інформацію, що знаходиться в розпорядженні органів державної влади та місцевого самоврядування, і право отримувати інформацію від уповноважених органів, які повинні збирати й публікувати її без необхідності подання запиту. У свою чергу дані моніторингу довкілля відіграють не аби яку роль у вільному доступі

громадян до екологічної інформації, адже вони є її основними джерела та містять велику кількість даних щодо кількісного й якісного стану природних ресурсів, екологічно важливих об'єктів та речовин, які виникають у результаті виробництва та споживання, а також про їх екологічну та економічну оцінку та інші дані.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» державна система моніторингу довкілля – це система спостережень, збирання, оброблення, аналізу, зберігання та обміну інформацією про стан довкілля, вплив на нього, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні з метою забезпечення досягнення цілей сталого розвитку.

Державна система моніторингу довкілля включає такі підсистеми:

а) моніторинг атмосферного повітря;
б) моніторинг вод;
в) моніторинг земель і ґрунтів;
г) моніторинг лісів;
ґ) моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття;
д) моніторинг у сфері управління відходами;
е) моніторинг геологічного середовища;
є) моніторинг впливу фізичних факторів (температура, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання) [1].

Порядок функціонування вищезазначених систем регламентовано постановою вищого органу виконавчої влади в Україні. Також, нормами законодавства передбачено настання відповідальності за не оприлюднення даних моніторингу суспільству.

Відповідно до ст. 22^{-1} функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем здійснюється на таких рівнях:

а) національний (державний) рівень;
б) регіональний рівень;
в) локальний (місцевий) рівень;
г) об'єктовий рівень [1].

Нормами законодавства регламентовано можливість створення регіональних центрів моніторингу навколишнього природного середовища. Останні затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики в сфері охорони довкілля.

У свою чергу ст. 23 вище зазначеного Закону регламентує, що для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання ведуться державні кадастри природних ресурсів [1].

Отже, проаналізовані вище визначення варто зазначити, що екологічна інформація, яка міститься у зазначених джерелах є офіційною, адже вона ведеться уповноваженими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які реалізують повноваження у сфері надання екологічної інформації зацікавленим суб'єктам та повинна вноситись до загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення

прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі.

Водночас, варто зазначити, що організація та здійснення моніторингу довкілля регламентовано низкою спеціалізованих нормативно-правових актів у сфері екологічного та земельного права. Зокрема: Закони України «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону земель», «Про тваринний світ», «Про природно-заповітний фонд», «Про відходи», Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс законів про надра України, Водний кодекс України. Проте, деякі із зазначених нормативно-правових актів не містять порядку ведення моніторингу певної сфери діяльності.

Відповідно до законодавства України основними завданнями суб'єктів системи моніторингу є:

1) довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля;
2) аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін;
3) інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки;
4) інформаційне обслуговування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення екологічною інформацією населення країни і міжнародних організацій [2, с. 15].

Таким чином, нині є актуальним питання удосконалення екологічного законодавства у сфері ведення моніторингу в всіх екологічних сферах задля збільшення екологічної безпеки України та створення ефективного моніторингового механізму довкілля в Україні.

Водночас, слід зазначити, що внесені зміни в законодавство щодо моніторингу довкілля є актуальними та прогресивними. Зокрема, ст. 22-2 визначає режими державної системи моніторингу, зокрема:

а) повсякденного функціонування;
б) підвищеної готовності;
в) реагування на надзвичайні екологічні ситуації;
г) відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період [1].

У режимах підвищеної готовності або реагування на надзвичайні екологічні ситуації, а також у частині даних та інформації державної системи моніторингу довкілля та її підсистем, що використовуються для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, завчасного реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації, моніторингу надзвичайних ситуацій або інформування у сфері цивільного захисту, у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку забезпечується технологічна сумісність та здійснюється інформаційна взаємодія загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі із системою моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій в Україні [1].

Отже, враховуючи вище зазначене, попри введений воєнний стан на всій території України, законодавчі органи влади продовжують змінювати, вдосконалювати норми чинного екологічного законодавства під європейські стандарти. Внесені останні зміни, які

стосуються даних моніторингу довкілля є надзвичайно актуальними для отримання потрібної інформації про стан довкілля громадянами нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Моніторинг довкілля : Аналітична записка щодо стану та перспективи розвитку державної системи моніторингу довкілля. Київ, 2023. С. 119. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/Monitoring-Green-Paper_15_02_2022.pdf

Ключові слова: екологічна інформація, моніторинг довкілля, дані моніторингу довкілля, система моніторингу, суб'єкти моніторингу.

Key words: environmental information, environmental monitoring, environmental monitoring data, monitoring system, monitoring subjects.

СЛЕПНЬОВА КАТЕРИНА ВАДИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРАВОВА СКЛАДОВА ТРИВИМІРНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ

Важливою передумовою впровадження в Україні сучасного земельного кадастру є розробка та прийняття законодавчого і нормативно-методичного забезпечення, що базувалося б на єдиній концепції і повною мірою відповідало б сучасним вимогам до кадастрово-реєстраційної діяльності та ураховувало позитивний світовий досвід [1, с. 5]. Практичне застосування більшості земельно-правових норм здійснюється через землевпорядну службу. У зв'язку з цим, успішне вирішення земельних відносин у сфері землекористування прямо залежить від подальшого розвитку землевпорядної науки, в тому числі її правових основ.

Нині в Україні діє двовимірний кадастр об'єктів нерухомості, тобто 2D. Використання 2D-кадастру в Україні є неоднозначним при сучасному розумінні кадастру. Будь-який об'єкт нерухомості базується на земельній ділянці, яка є найменшою одиницею Державного земельного кадастру. Отже, земельна ділянка – це чітко визначена на місцевості межа земної поверхні з певним місцем розташування, та чітко визначеними щодо неї права. При реєстрації земельної ділянки чи об'єктів нерухомості в плоскій системі не дозволяє нам враховувати особливості рельєфу місцевості, що в подальшому нехтується при визначенні ринкової вартості. Він не дозволяє враховувати багаторівневі об'єкти: дорожні розв'язки, мости і тунелі, будівлі нестандартної форми з нависаючими поверхами, тому для вирішення даної проблеми пропонується ввести 3-D кадастр, що зумовлює отримання

«тривимірних прав власності», тобто певний об'єм обмежений довжиною, шириною, висотою та глибиною. Адже право власності поширюється не лише на поверхневий шар ґрунту, але й ту частину, яка знаходиться над та під поверхнею на висоту і на глибину [2, с. 2]. Отож двомірні системи реєстрації об'єктів нерухомості поступово повинні поступитися своїм місцем сучасному 3D кадастру.

У великих містах постійно зростає інтерес до використання простору над і під поверхнею землі, тому що зростають капіталовкладення у використання такого простору. Відповідно, кадастрова система підійде до тієї межі, коли буде змушена реєструвати об'єкти у вертикальному вимірі. В діючій системі кадастрової реєстрації, яка ґрунтується на 2D – даних про земельні ділянки, неможливо підтримувати 3D – ситуації, що виникають, оскільки встановлення права власності може відбуватись тільки на площині. Тому необхідно запустити процес змін для реєстрації вертикального виміру вже тепер. У зв'язку з цим основних питань тривимірного кадастру в Україні є його правова складова.

Після проголошення незалежності України порядок ведення, призначення і зміст земельного кадастру регламентується Земельним кодексом України, Законом України «Про Державний земельний кадастр» та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру» від 17 жовтня 2012 р. № 1051.

Невизначеним на законодавчому рівні, як і раніше, залишається поняття «3D ділянка». 3D ділянка – це «юридичний об'єкт», що відображає частину простору. На що підштовхує ст. 79 Земельного кодексу України: право власності поширюється не тільки на поверхневий шар, але і на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки, на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Найчастіше вона пов'язана з реальним світом фізичного об'єкту, який також може бути представлений у вигляді 3D. Загальний висновок полягає в тому, що 3D ділянки можуть бути зареєстровані майже у всіх правових системах. 3D ділянки, як такі, не враховуються ні в одному кадастрі. Опис 3Dпростору може бути знайдено в планах зйомки чи інших юридичних документах [3, с. 2].

Взагалі, щоб послідовно розвивати систему 3D-реєстрації, необхідно визначити потреби кадастру відносно 3D-ситуацій.3D-реєстрації, необхідно визначити потреби кадастру відносно 3D-ситуацій.Законодавчі проблеми у впровадженні 3D-кадастру необхідно вирішувати, підтримуючи юридичну безпеку фактичних 3Dситуацій: право власності у третьому вимірі; право суперфіцію; право довгострокової оренди з правом забудови; право співвласності; право на квартиру.

Проаналізувавши, світові тенденції створення 3D кадастру знайдено такі недоліки: для отримання уявлення про 3D об'єктах нерухомості все ще необхідні документи земельної реєстрації (державні реєстри, поземельні книги), немає можливості інтерактивного перегляду 3D ділянок, 3D ділянки не можуть бути визнані дійсними (неможливо надати їм юридичну силу).

Потрібно обрати програмне середовище яке дасть можливість інтерактивного перегляду 3D об'єктів з їх зазначеними характеристика та буде містити відповідну інформацією, що може бути потрібна при виконання землевпорядних робіт. Для впровадження повного 3D кадастру повинно бути юридично зареєстровано поняття «3D ділянка» та «юридичний 3D простір» [3, с. 8].

Отже, для успішного впровадження 3D кадастру необхідно інтегрування законодавства, і тут важливим аспектом буде адаптація українського законодавства до міжнародного. Необхідно удосконалити сучасне земельне законодавство у сфері реєстрації речових прав на нерухоме майно та державного кадастрового обліку. Концепція повного 3D-кадастру є поки що далекою перспективою.

Список використаних джерел:

1. Білоусова Н. Віртуальний ґрунт: Земельні кадастри зареєструють в єдину систему. *День*. 2007. 7 берез. (№ 41). С. 5.
2. Музика Н. М., Пашковенко О. О. 3D-кадастр, як сучасна складова ДЗК. https://openreviewhub.org/sites/default/files/geoterrace/2018/geoterrace-2018/1337/3d-kadastryaksuchasnaskladovadzk.pdf
3. Шейдик А. А. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В СФЕРІ 3D КАДАСТРУ. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9110/1/Стаття_2016-Шейдик.pdf

Ключові слова: земля, земельна ділянка, 3D кадастр, земельний кадастр, 3D ділянка.
Key words: land, land plot, 3D cadastre, land cadastre, 3D plot.

ПРАЧУК ОЛЬГА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРОЦЕДУРНІ ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ У МЕХАНІЗМІ ВИНИКНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Конституція України гарантує непорушність права власності на землю шляхом встановлення особливої охорони держави щодо землі як об'єкта цивільно-правових відносин та забезпечення окремими законодавчими актами механізму його набуття та реалізації.

Державна реєстрація речових прав є важливою складовою правового механізму виникнення та реалізації земельних прав суб'єктів земельних правовідносин. Одним із векторів реформування земельного законодавства є створення гнучкої системи державної реєстрації прав на землю, що у свою чергу забезпечуватиме, зокрема, гарантії належного набуття та реалізації прав на землю, захист суб'єктивних земельних прав, та в цілому правомірне використання земель.

Оформленням права на земельну ділянку К. О. Настечко вважає юридично визначену, вольову діяльність суб'єктів оформлення прав

на земельні ділянки з видачі й отримання юридичних і правовстановлюючих документів на право власності, право користування та інші земельні права, які виникають з встановлених обтяжень або обмежень, їх державної реєстрації та нотаріального посвідчення у випадках, передбачених законом [1, с. 46].

Оформлення права на земельну ділянку є процедурою, яка складається із певної послідовності дій зацікавлених осіб, землевпорядних організацій та органів державної влади, кінцевим результатом яких є встановлення права зацікавленої особи на земельну ділянку [1, с. 23–24]. Слід зауважити, що поняття «оформлення права на земельну ділянку» та поняття «державної реєстрації» не є тотожними. Дані поняття слід співвідносити між собою як ціле та частина, а саме поняття «оформлення права на земельну ділянку» є ширшим та включає в себе державну реєстрацію земельної ділянки.

Відповідно до ст. 334 Цивільного кодексу України [2] права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону. Згідно з положеннями ст. 125 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [3] право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав. З аналізу зазначених законодавчих положень слідує те, що держана реєстрація є невід'ємною частиною складного правового механізму виникнення, набуття та реалізації прав на земельну ділянку та є завершальним етапом виникнення (зміни чи припинення) речового права, що характеризується правовстановлюючою (правопідтверджуючою) ознакою.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що процес оформлення речових прав на земельні ділянки є досить складним. Відповідно до ч. 10 ст. 791 ЗК України, державна реєстрація речових прав на земельні ділянки здійснюється після державної реєстрації земельних ділянок у Державному земельному кадастрі. Відповідно до ч. 4 ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4], державна реєстрація прав на земельну ділянку проводиться виключно за наявності в Державному земельному кадастрі відомостей про зареєстровану земельну ділянку. Звідси логічно слідує, що процедурі державної реєстрації речового права передує обов'язковий етап оформлення конкретної земельної ділянки. Реєстрація прав на конкретну земельну ділянку без внесення відповідних відомостей до Держаного земельного кадастру та присвоєння їй кадастрового номера, не вбачається можливим відповідно до положень чинного законодавства.

Доцільним є твердження Н. В. Ільківа про те, що поняття «державна реєстрація земельних ділянок» та «державна реєстрація прав на земельну ділянку» є відмінними, які мають під собою різну правову основу. З цього вчений робить слушний висновок, що в Україні діють дві, паралельні одна одній, системи державної реєстрації у сфері визнання прав на земельні ділянки [5, с. 129]. Таким чином, у науці земельного права наголошується на тому, що державна реєстраційна

діяльність у сфері земельних відносин охоплює дві відносно самостійні складові: державну реєстрацію земельних ділянок та державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень.

Державна реєстрація земельної ділянки здійснюється за заявою суб'єкта звернення на основі документації із землеустрою, що є підставою для формування земельної ділянки, в електронній формі та формі електронного документа. Підтвердженням державної реєстрації земельної ділянки є витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку, який заявник отримує безоплатно.

Другим етапом процесу оформлення прав на земельну ділянку виступає безпосередня державна реєстрація речового права. Правовою основою державної реєстрації речового права є ЗК України, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», а також Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 553) [6].

Державна реєстрація речового права ініціюється шляхом подання заявником заяви до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса. Встановлено обов'язок державного реєстратора при здійсненні державної реєстрації права власності та інших речових прав на земельні ділянки, використовувати відомості з Державного реєстру прав, Державного земельного кадастру, а також відомості інших реєстрів (кадастрів). Разом з цим, поширеними є випадки порушення встановленого законодавством обов'язку державними реєстраторами, що призводить до різних технічних помилок, зокрема, до наявності двох і більше розділів на один об'єкт нерухомості у Державному реєстрі прав. Доречно відмітити, що внесення змін або ж закриття розділу Держаного реєстру прав, виправлення технічної помилки у відомостях Державного реєстру прав, виявленої після отримання заявником документів за результатом розгляду заяви, здійснюється в порядку, передбаченому для державної реєстрації прав. Таким чином, будь-які «самостійні» дії держаного реєстратора будуть вважатися незаконними.

Важливо, що державний реєстратор формує та реєструє заяву в базі даних заяв тільки за умови наявності відомостей про таку земельну ділянку в Державному земельному кадастрі.

За результатами формування та реєстрації заяви державний реєстратор виготовляє електронні копії оригіналів документів. Слід відмітити, що законодавцем не встановлено вичерпний перелік електронних копій документів, які повинні розміщуватися у Державному реєстрі прав. На практиці частими є випадки відсутності (повної або ж часткової) електронних копій документів, що є суттєвим порушенням зі сторони державного реєстратора.

Правовстановлюючим та кінцевим документом у процедурі державної реєстрації права власності є витяг з Державного реєстру прав про державну реєстрацію права власності. Витяг формує державний реєстратор після внесення відомостей до Державного

реєстру прав та є доступним для використання заявником у відповідних інформаційних системах.

Таким чином, оформлення земельної ділянки передбачає внесення відомостей до Державного земельного кадастру відповідно до вимог закону. При цьому, інформація про реєстрацію речового права вноситься до Державного реєстру прав. Нормативним документом що забезпечує правове регулювання інформаційної взаємодії між обома реєстрами є Порядок взаємодії інформаційних систем Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру, затверджений Наказом Міністерства юстиції України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 листопада 2020 р. № 4060/5/2416 [7]. Враховуючи зазначене, основне завдання держави у напрямку законодавчого регулювання державної реєстрації прав на землю – забезпечення, гарантування та захист суб'єктивних прав на землю фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Настечко К. О. Оформлення прав на земельні ділянки : [монографія] / К. О. Настечко. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 239 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IУ. *Голос України* від 12.03.2003. № 45.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IУ. *Голос України* від 03.08.2004. № 142.
5. Ільків Н. Оформлення права приватної власності на земельну ділянку: новели законодавства. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 122–130.
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text
7. Про затвердження Порядку взаємодії інформаційних систем Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.11.2020 року № 4060/5/2416 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1177-20#Text

Ключові слова: оформлення прав на землю, державна реєстрація прав на землю, право власності, реєстрація земельної ділянки.

Key words: registration of land rights, state registration of land rights, ownership, land plot registration.

ОПАЙНИЧ ВІТАЛІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЧАСИ ВІЙНИ

Бойові дії завжди супроводжуються не тільки втратами людських життів і майна, але також серйозною екологічною кризою, що може мати довгострокові наслідки для навколишнього середовища та здоров'я населення. В таких умовах важливо забезпечити належний рівень захисту довкілля від можливих негативних наслідків війни, зокрема за рахунок компенсаційних механізмів.

Проблематикою екологічно-правової відповідальності займається значна кількість науковців. Серед них В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Н. С. Гавриш, А. П. Гетьман, М. В. Краснова, Н. Р. Кобецька, М. І. Малишко, Т. К. Оверковська, Н. М. Опольська, М. А. Пашко, О. О. Погрібний, Т. Є. Харитонова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга та ін.

В науковій літературі, юридичну відповідальність за екологічні правопорушення вважають сукупністю правових засобів, які встановлюються відповідним профільним законодавством, зокрема: адміністративним, кримінальним, цивільним, тощо. Вказані засоби застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу. Саме заподіяння шкоди в значних обсягах є характерним наслідком ведення бойових дій [1, с. 58].

Джерелом забруднення навколишнього середовища під час війни, є міни, вибухівка, боєприпаси різного калібру та видів, пальномастильні матеріали, продукти що утворюються внаслідок згорання ракетного палива. При цьому масштаб таких забруднень може бути просто колосальним. З метою фіксації цих правопорушень, збору об'єктивних даних та обрахунку збитків Україною у березні 2022 року на базі Державної екологічної інспекції України створено Оперативний штаб, до якого увійшли представники СБУ, Національної Поліції, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [2, с. 3].

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення в часи війни ґрунтується на національному та міжнародному праві. Національне законодавство може передбачати відповідальність за екологічні правопорушення, а також за порушення правил, пов'язаних з веденням війни. У свою чергу, міжнародне право містить норми, що регулюють захист довкілля під час війни. Однією з таких норм є Гаазький регламент 1907 року, який передбачає, що військові повинні уникати зайвого знищення природних об'єктів і виконувати військові операції з урахуванням екологічних наслідків. Вищевказаний регламент став переломним, та фактично заклав основи міжнародного захисту навколишнього середовища в умовах війни [3, с. 180].

На нашу думку, важливою є четверта Женевська конвенція про захист цивільних осіб у разі війни, яка була прийнята у 1949 році та містить положення про захист природнього середовища в разі збройних конфліктів. Згідно з цією конвенцією, сторони конфлікту повинні забезпечувати, щоб будь-які дії або необхідні відповіді на ворожі атаки не призводили до серйозних забруднень, руйнування або пошкодження екосистеми, які можуть мати шкідливий вплив на здоров'я людей. Однак прагнення сторін здобути перемогу на полі бою, призводить до нехтування положеннями даної конвенції [4].

У подальшому, у 1976 році було прийнято Конвенцію «Про захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів». Ця конвенція встановлює правила для запобігання забруднення природного середовища під час збройних конфліктів, включаючи заборону використання зброї та методів ведення війни, які можуть мати шкідливий вплив на навколишнє середовище. Зокрема мова йде про використання касетних боєприпасів, мін які не підлягають розмінуванню, високотоксичних компонентів вибухівки [5].

При порушенні цих правил, особи, які стали винуватцями екологічних правопорушень, можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності відповідно до національного та міжнародного права. Наприклад, такі порушення можуть бути розглянуті на спеціальному трибуналі як злочини проти миру, злочини проти людства або військові злочини, які підлягають покаранню згідно з міжнародним кримінальним правом [6, с. 188].

Щодо практичного аспекту відшкодування екологічної шкоди завданої бойовими діями, можна розглянути ситуацію яка виникла внаслідок Іракського вторгнення до Кувейту 1990 року. Опрацювавши всі дані, за наслідками вказаного конфлікту юристами до спеціальної компенсаційної комісії утвореною Радою Безпеки ООН було подано 168 позовів на загальну суму близько 85 мільярдів доларів США [7, с. 1]. Однак, в результаті розгляду цих звернень було компенсовано лише 5,26 мільярдів доларів США, що становить близько 6 %. Серед причин низьких показників відшкодування, вчені називають несвоєчасний збір даних про завдану шкоду, неналежну підготовку фахівців, недосконалість компенсаційних процедур [8, с. 1].

Основним джерелом компенсації були кошти отримані Іраком від реалізації нафти та нафтопродуктів, оскільки ця країна має значні запаси цих корисних копалин. При вищезгаданій комісії було створено фонд, до якого згідно резолюції ООН Ірак мав відраховувати 30 % від експорту нафти та нафтопродуктів, в 2000 році цю частку було зменшено на 5 %, ще за три роки її скоротили до 5 %, а у 2018 році – взагалі знизили до 0,5 %. Російська федерація також володіє значними запасами природнього газу та нафти, в подальшому кошти отримані від їх реалізації можуть стати ресурсом для компенсації збитків які вона завдала нашій державі [7, с. 1].

Аналізуючи вищенаведене можна дійти висновку що існує ціла система міжнародно-правових актів у сфері захисту навколишнього середовища під час бойових дій. Ця система є основоположною

підставою для юридичної відповідальності за завдання шкоди довкіллю під час війни. Національне законодавство конкретизує та доповнює окремі аспекти такої відповідальності.

Ключовим органом який допомагає державам відшкодовувати збитки яких вони зазнали внаслідок агресії інших держав є ООН, а також спеціальні комісії які створюється на її основі. Однак перешкодою може стати те що рф станом на сьогодні є постійним членом Ради Безпеки ООН, що надає їй можливість накладати право вето на схожі ініціативи. Це створює додаткові виклики для України, та свідчить що дане питання потребує плідної праці та можливо пошуку додаткових механізмів впливу на державу-агресора.

З метою найбільш повного відшкодування збитків у сфері довкілля Україні потрібно якісно та систематично документувати всі правопорушення країни – агресора, для цього потрібна скоординована робота СБУ, Національної поліції, органів прокуратури у взаємодією з іншими державними органами.

Важливим є використання вже існуючих кейсів притягнення держав – агресорів до відповідальності та стягнення з них компенсацій, зокрема Кувейту та Коста-Ріки.

Список використаних джерел:

1. Оверковська Т. К., Опольська Н. М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.
2. Шутяк С. Хто притягне росію до відповідальності за злочини проти довкілля [Електронний ресурс] / Софія Шутяк // Екологічні хроніки: як вторгнення рф впливає на довкілля України. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://wz.lviv.ua/ukraine/468407-khto-prytiahne-rosiiu-do-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-dovkillia
3. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі Конвенції 1899 та 1907 рр. Про мирне вирішення міжнародних суперечок / Ярослав Юрійович Миколаєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – С. 179–181.
4. Конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР) – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Конвенція «Про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text
6. Садова Т. Захист довкілля під час збройних конфліктів у перспективі ухвалення П'ятої Женевської конвенції / Тетяна Садова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – С. 186–190.
7. Оніщук О. Вікно без можливостей: чи спрацює «кувейтський» сценарій в Україні? [Електронний ресурс] / Ольга Оніщук // Український інститут майбутнього. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://uifuture.org/publications/vikno-bez-mozhlyvostej-chy-spraczyuye-kuvejtskyj-sczenarij-v-ukrayini/
8. Демиденко А. Як правильно рахувати екологічні збитки України від війни? [Електронний ресурс] / А. Демиденко, Є. Стахів // Вокс

Україна. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://voxukraine.org/yak-pravylno-rahuvaty-ekologichni-zbytky-ukrayiny-vid-vijny

Ключові слова: екологічна відповідальність, навколишнє середовище, міжнародний збройний конфлікт, відшкодування збитків.
Key words: environmental responsibility, environment, international armed conflict, compensation for damages.

ПАВЛИГА АНАСТАСІЯ ВАДИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний період має суттєвий вплив на енергетичну безпеку країни, особливо тоді, коли існує залежність від імпортних джерел енергії. У таких умовах розвиток альтернативної енергетики стає надзвичайно важливим для забезпечення стійкості енергетичної системи та енергетичної незалежності країни. В цьому контексті правове регулювання в сфері альтернативної енергетики набуває особливого значення, сприяючи створенню необхідного правового та інституційного середовища для її розвитку.

Україна має актуальну законодавчу базу, що регулює питання альтернативної енергетики. Зокрема, Закон України «Про альтернативні джерела енергії» визначає правові засади функціонування альтернативних джерел енергії в країні. Крім того, існують програми та ініціативи держави, спрямовані на підтримку розвитку альтернативних джерел енергії, зокрема в контексті воєнного періоду. Такі програми сприяють стимулюванню інвестицій, розбудові необхідної інфраструктури та забезпеченню підтримки для суб'єктів господарювання, що займаються альтернативною енергетикою.

Фінансові та економічні аспекти розвитку альтернативної енергетики під час воєнного періоду є однією з найбільш актуальних проблем. Збройний конфлікт зазвичай супроводжується економічними труднощами, зменшенням інвестицій та невпевненістю на ринках. Це може ускладнити фінансування проектів з альтернативної енергетики та призвести до зменшення інтересу інвесторів.

Технологічні виклики також становлять важливу перешкоду для розвитку альтернативної енергетики в умовах воєнного конфлікту. Воєнний стан може призвести до обмежень у доступі до новітніх технологій та обладнання, а також до зменшення потужностей науково-дослідних установ. Це ускладнює впровадження інноваційних рішень та знижує швидкість технологічного прогресу в галузі альтернативної енергетики.

Проблеми з підключенням альтернативних джерел енергії до енергетичних систем стають важливим аспектом під час воєнного періоду. Існуюча інфраструктура та системи передачі енергії можуть бути пошкоджені або зруйновані внаслідок бойових дій, що ускладнює підключення альтернативних джерел енергії до головної електричної мережі. Вирішення цих проблем вимагає додаткових інвестицій та розробки відповідних стратегій реконструкції та модернізації енергетичної інфраструктури.

Впровадження та розвиток альтернативної енергетики в Україні в воєнний період має велике значення для забезпечення енергетичної незалежності та стійкості країни. Однак, існують певні проблеми та перешкоди, які необхідно врахувати та вирішити. Фінансові та економічні аспекти, технологічні виклики та проблеми з підключенням альтернативних джерел енергії до енергетичних систем є найважливішими з них. Щоб прогресувати в цих сферах, необхідне активне сприяння держави, створення сприятливих умов для інвестицій та розвитку інноваційних технологій.

Правове регулювання грає ключову роль у створенні необхідного правового та інституційного середовища для розвитку альтернативної енергетики. Державні програми та ініціативи повинні бути спрямовані на стимулювання інвестицій, сприяння науково-дослідній роботі, забезпечення доступу до технологій та розвитку необхідної інфраструктури.

Важливо розробляти та впроваджувати стратегії реконструкції та модернізації енергетичної інфраструктури, щоб забезпечити підключення альтернативних джерел енергії до головної електричної мережі, навіть в умовах воєнного конфлікту. Тільки шляхом спільних зусиль держави, бізнесу, наукових установ та громадськості можна створити ефективну систему правового регулювання альтернативної енергетики в Україні в воєнний період.

Ключові слова: правове регулювання, альтернативна енергія, Україна, воєнний період, зелена енергетика, законодавство, розвиток, енергоефективність, відновлювані джерела енергії.

Key words: legal regulation, alternative energy, Ukraine, wartime, green energy, legislation, development, energy efficiency, renewable energy sources.

СЕКЦІЯ 12

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТРІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Керівник секції: *завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент Н. І. Логінова*

Секретар: *асистент кафедри інформаційних технологій А. А. Толокнов*

ЗАДЕРЕЙКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРИВАТНИХ ДАНИХ КОРИСТУВАЧІВ ПРИ WEB-СЕРФІНГУ

Несанкціонований збір, накопичення та оброблення персональних даних з пристроїв комунікації користувачів спричиняють занепокоєння у все більшої кількості користувачів. Провідні IT-компанії світу здійснюють неофіційний збір приватних даних з пристроїв комунікації користувачів. При цьому регулююча роль різних державних інститутів у питаннях дотримання прав на приватність користувачів ігнорується. Це зумовлює потребу в проведенні аналізу принципів збору даних і подальшого створення цифрових відбитків (fingerprinting – фінгерпринтинг) пристроїв комунікації.

Фінгерпринтинг – є унікальною технологію, що дозволяє створювати унікальний ідентифікатор пристрою комунікації, яка заснована на формуванні цифрового відбитка пристрою комунікації користувача залежно від отриманих з нього приватних даних.

У разі виконання користувачем класичного web-серфінгу ця технологія базується на аналізі даних, які web-браузер відправляє на інтернет-сервіси збору даних при відвідуванні web-сайтів (рис. 1).

До даних, що збираються, відносять [1]:

- user-agent (включаючи не тільки браузер, а й версію ОС, тип пристрою, мовні налаштування, панелі інструментів);

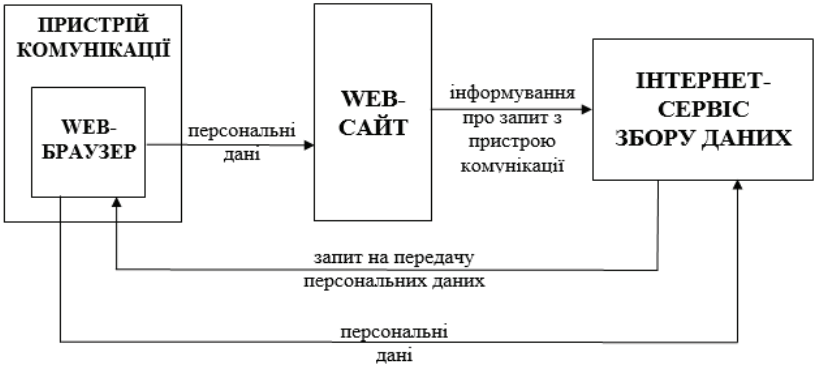

Рис. 1. Принцип збору персональних даних при web-серфінгу

- часовий пояс;
- роздільна здатність екрану і глибину кольору;
- інформація про увімкнені або вимкнені у web-браузері *cookies* і super cookies;
- системні шрифти та їхні розміри;
- плагіни до браузера та їхні версії;
- можливість підтримки web-браузером виконання JavaScript і наявність дозволу на їх виконання;
- версія операційної системи і мови, які в ній використовуються;
- підтримка у web-браузері сенсорного введення інформації з екрану;
- журнал відвідувань web-браузера.

Подальший аналіз створеної бази приватних даних, що збираються інтернет-сервісами збору даних, дозволяє сформувати унікальний ідентифікатор (цифровий відбиток пристрою комунікації) з точністю до 99,24 % [2].

Цифровий відбиток є унікальним для будь-якого пристрою комунікації користувача. Саме тому сучасний інструментарій інтернет-сервісів збору даних має можливість здійснювати спостереження за діями користувача у цифровому просторі [3].

Загроза конфіденційності користувача є головною причиною того, чому йому потрібно враховувати можливості таких спеціалізованих інтернет-сервісів збору даних. Захиститися від збору інформації доволі складно, оскільки неможливо дізнатися, чи здійснюється збір даних із пристрою комунікації користувача, чи ні. Фіксуючи «цілісну картину», яку спеціалізований інтернет-ресурс збору даних отримує від web-браузера, формується «глобальний ідентифікатор», який робить його власника відомим не лише на відвіданих web-сайтах, а й на різних цифрових платформах [4].

Цей факт робить актуальним питанням організацію блокування передачі персональних даних користувачів з web-браузера пристрою комунікації до інтернет-сервісів збору даних при відвідуванні

web-сайтів. Це також обумовлено наявністю стандарту 24760-1:2019(E) IT Security and Privacy, яким передбачено розробку засобів контролю та управління приватністю користувачів цифрового простору для запобігання небажаного оброблення їх персональних даних, які можуть бути використані для подальшої ідентифікації користувачів [5].

У цифровому просторі є багато спеціалізованих інтернет-сервісів, що здійснюють збір, оброблення і зберігання приватних даних з web-браузерів користувачів, які вносяться у спеціальні бази даних [6]. Такі бази даних дозволяють ідентифікувати пристрої комунікації користувача з метою:

- забезпечення безпеки при автентифікації;
- транслювання персональної реклами;
- виявлення кіберзлочинців;
- створення профілю дій користувача на різних web-сайтах.

Потенційна небезпека для користувача у цьому випадку полягає у:

- загрозі його конфіденційності та приватності;
- присвоєнні йому глобального унікального ідентифікатора пристрою комунікації;
- фіксації його реальної IP-адреси.

Для запобігання збору приватних даних користувачів при web-серфінгу необхідно виконувати блокування передачі будь-яких даних до інтернет-сервісів збору даних.

Розв'язати цю задачу дозволяє використання мережевого екрану uMatrix для web-браузера, працюючого на базі матриці запитів, яка має широкий спектр інструментів для поліпшення конфіденційності при відвідуванні web-сайтів [7]. Мережевий екран uMatrix дозволяє вибірково вмикати і вимикати: читання і запис *cookies*, підключення css, завантаження зображень, плагінів, скриптів, фреймів на рівні кожної запитуваної сторінки у межах домену web-сайту. Технічно робота мережевого екрану організована так, щоб файли *cookies* могли записуватися у web-браузері, а відповідні *cookies* не передавалися назад. Це зроблено для того, щоб не порушувати роботу web-сайтів.

Мережевий екран uMatrix для web-браузерів дозволяє вибірково блокувати елементи завантажуваних інтернет-сторінок, що використовуються при створенні цифрового відбитку пристрою комунікації:

Cookie – невеликий фрагмент даних, що відправляється web-сайтом на веббраузер, який може зберігатися і відсилатися на інтернет-ресурс із новим запитом;

CSS (Cascading Style Sheets) – код, який використовується для стилізації інтернет-сторінок (завдання кольорів, шрифтів, стилів, розташування окремих блоків та інших аспектів подання зовнішнього вигляду);

Image – вносить зміни в графічні образи, присутні на інтернет-сторінці;

Media – запити, що виявляють мобільні пристрої комунікації; створюють адаптивний макет web-сайту, який підлаштовується під роздільну здатність монітора і вікна web-браузера, змінюючи за потреби ширину макета, число колонок, розміри зображень і тексту;

Script (JavaScript) – забезпечує перевірку правильності заповнення форм на інтернет-ресурсі, відправку статистичної та аналітичної інформації в спеціалізовані інтернет-ресурси, різні візуальні ефекти;

XHR (XMLHttpRequest) – вбудований у web-браузер об'єкт, який дає можливість робити HTTP-запити до інтернет-ресурсу без перезавантаження інтернет-сторінки. Він використовує запити HTTP або HTTPS безпосередньо до вебсервера і завантажує дані відповіді сервера безпосередньо у викликаний скрипт;

Frame – окремий закінчений HTML-документ, який разом з іншими HTML-документами може бути відображений у вікні браузера;

Other – інші елементи інтернет-сторінок.

Загальний принцип взаємодії web-браузера з мережевим екраном uMatrix наведено на рис. 2.

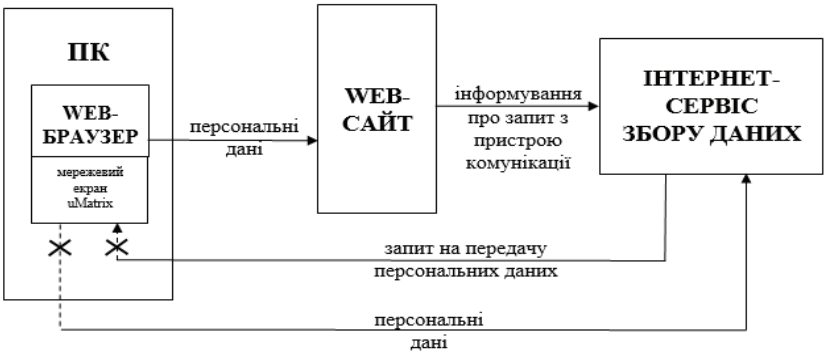

Рис. 2. Принцип фільтрації мережевим екраном uMatrix персональних даних користувача при web-серфінгу

Результат аналізу інтернет-сервісів збору даних довів, що вони належать провідним IT компаніям, які є фактично монополістами у сфері збору та аналізу приватних даних користувачів (табл. 1).

Таблиця 1

Інтернет-сервіси збору приватних даних користувачів

IT компанії	Інтернет-сервіси збору даних	Домен
Yandex LLC	Yandex Metrika	mc.yandex.ru
Google	Google Analytics	googletagmanager.com
	Google Cloud	googlesyndication.com
United Network LLC	Liveinternet	counter.yadro.ru
Mediascope Joint Stock Company	TNS-Counter	tns-counter.ru
Hetzner Online GmbH	Openstat	openstat.com
Rambler Internet Holding LLC	Rambler TOP	top100.rambler.ru
Amazon	Easycounter	easycounter.com

Типовий приклад організації запобігання збору персональних даних інтернет-сервісами збору даних при відвідуванні користувачем окремого web-сайту *zadereyko.info* наведений на рис. 3.

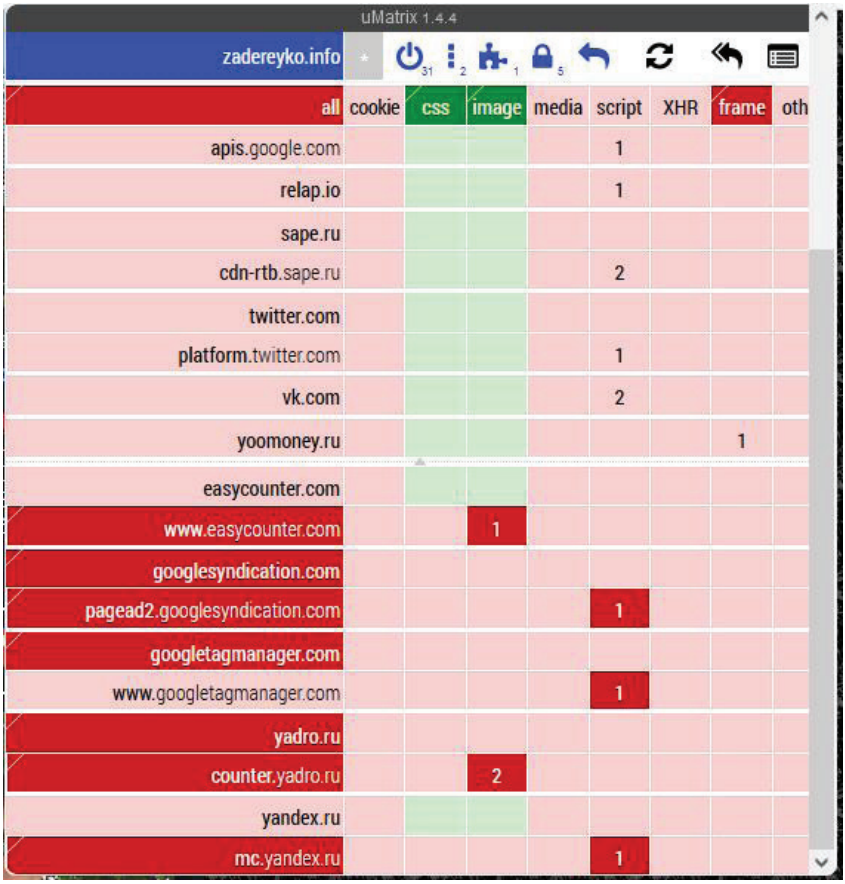

Рис. 3. Блокування інтернет-сервісів збору даних на web-сайті *zadereyko.info*

У наведеному прикладі (рис. 3) комірками з червоним кольором позначено блокування передачі персональних даних до інтернет-сервісів збору даних: Google (домени *googletagmanager.com* і *googlesyndication.com*); Yandex LLC (домен *mc.yandex.ru*); United Network LLC (домен *counter.yadro.ru*); Amazon (домен *www.easycounter.com*).

Отже, забезпечення приватного web-серфінгу користувачів можливо ефективно здійснювати за рахунок використання мережевого екрану uMatrix у web-браузерах. Це суттєво зменшує вірогідність

створення цифрових відбитків пристроїв комунікації користувачів, що автоматично знижує вірогідність ідентифікації користувачів у цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. How Unique Is Your Web Browser? URL: https://coveryourtracks.eff.org/static/browser-uniqueness.pdf (дата звернення: 29.04.2023).
2. (Cross-)Browser Fingerprinting via OS and Hardware Level Features. URL: https://yinzhicao.org/TrackingFree/crossbrowsertracking_NDSS17.pdf (дата звернення 29.04.2023).
3. Mohamad Amar Irsyad Mohd Aminuddin, Zarul Fitri Zaaba, Azman Samsudin, Faiz Zaki, Nor Badrul Anuar. The rise of website fingerprinting on Tor: Analysis on techniques and assumptions. Journal of Network and Computer Applications, Volume 212, March 2023. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jnca.2023.103582
4. Song Li, Yinzhi Cao. Who Touched My Browser Fingerprint? A Large-scale Measurement Study and Classification of Fingerprint Dynamics. In Proceedings of the ACM Internet Measurement Conference (IMC'20). Association for Computing Machinery, New York, 2020. P. 370–385.
5. ISO/IEC 24760-1:2019. IT Security and Privacy – A framework for identity management. URL: https://www.iso.org/standard/77582.html (дата звернення 29.04.2023).
6. Zadereyko O., Trofymenko O., Prokop Y., Loginova N., Dyka A., Kukharenko S. Research of potential data leaks in information and communication systems. Radioelectronic and Computer Systems. 2022. No 4. P. 64–84. DOI: https://doi.org/10.32620/reks.2022.4.05. URL: http://nti.khai.edu/ojs/index.php/reks/article/view/reks.2022.4.05
7. uMatrix wiki. URL: https://github.com/gorhill/uMatrix/wiki (дата звернення 29.04.2023).

Ключові слова: пристрій комунікації, фінгерпринтинг, цифровий відбиток, збір персональних даних, бази даних, бази приватних даних, приватний web-серфінг, мережевий екран, web-браузер, web-сайт, мережевий екран uMatrix.

Key words: communication attachments, fingerprinting, digital voucher, personal data collection, data bases, private databases, private web surfing, firewall, web browser, website, uMatrix firewall.

ДИКА АНАСТАСІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

ЛОБОДА ЮЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

РОЗВИТОК ЗАСТОСУВАННЯ WEBASSEMBLY У ВЕБРОЗРОБЦІ

За довгу історію Інтернету JavaScript був основною мовою програмування у веброзробці. Завдяки своєму простому синтаксису та підтримці у всіх популярних браузерах, мова набула популярності серед розробників. Однак у міру зростання потужності комп'ютерів і потреб користувачів прості сайти перетворилися на вебзастосунки, які є повноцінними аналогами десктопних програм. Зі зростанням можливостей зростали і вимоги до продуктивності таких програм. Рушії браузерів розробили способи оптимізації коду, який вони запускають, і інтенсивна конкуренція між браузерами сприяла якісному підвищенню продуктивності.

Незважаючи на всі способи збільшення швидкості виконання коду JavaScript, головним зупиняючим фактором була динамічна типізація мови. Завдяки динамічному набору тексту, рушій браузера повинен перевіряти кожен раз, коли програма виконується, чи змінна є цілим числом, числом з рухомою крапкою або будь-яким іншим допустимим типом. Отже, кожна інструкція JavaScript має пройти кілька перевірок типу та перетворення, що сповільнює виконання. Це призвело до ідеї використання мов із суворою типізацією, яка могла б компенсувати цей недолік. Але рушії браузера не можуть виконувати код інших мов, тому з'явилася технологія WebAssembly.

WebAssembly (або скорочено Wasm) – це нова технологія, що дозволяє виконувати вебзастосунки з високою швидкістю, наближеною до швидкості нативних застосунків. Ця технологія дозволяє писати код мовами зі статичною типізацією, а потім аналізувати його в більш нативний і машиночитаний формат, що прискорює виконання програм порівняно з JavaScript. Технологія є кросплатформною та підтримує основні мови програмування: C++, C, Java, C# і може компілювати їх до Wasm-байт-коду, що може бути виконаний в браузері.

WebAssembly підтримується W3C (World Wide Web Consortium), громадською міжнародною організацією, що займається відкритими стандартами. Прихильність W3C до WebAssembly дарує довіру та впевненість у технології. Але необхідно зазначити, що Wasm це не мова програмування, подібно до того як байт-код Java це не мова програмування, а результат компіляції і блок коду, що запускається [1].

WebAssembly офіційно став стандартом W3C у 2019 році. Проте більшість вебкористувачів і велика кількість веброзробників ніколи

про це не чули. Це й не дивно. Використання WebAssembly є прозорим для користувача, а у вебзастосунку доступ до коду Wasm здійснюється через стандартні API. Якби розробник не шукав його, він би не знав, що він там є. Ця прозорість є однією з чудових переваг WebAssembly. Код, написаний на WebAssembly, виконує свою роботу і не заважає іншим частинам стеку розробки програмного забезпечення. Основні проблеми, які можна вирішити за допомогою WebAssembly у браузері, – це швидкість, гнучкість та портативність.

Для використання WebAssembly в браузері потрібно додатково встановити Wasm-модуль та скрипти JavaScript, які будуть викликати функції з Wasm-модуля. WebAssembly зберігається у текстовому форматі, який легко читається (.wat), а потім передається браузеру у вигляді двійкового подання (.wasm). Wasm завжди завантажується і викликається тільки з JavaScript. Ба-більше, JavaScript і Wasm працюють в одній «пісочниці», і виконуються одним і тим самим рушієм (V8). Одночасно з Wasm можна викликати JavaScript. Це може бути виклик функції з передачею аргументів і поверненням значення, або це може бути просто виконання довільного рядка як JavaScript-коду. Для цього можна використовувати спеціальні бібліотеки та інструменти, такі як Emscripten та WebAssembly Studio [2].

Веббраузер завантажує JavaScript як звичайний текст. Нестиснутий файл JavaScript може бути в 100 разів більшим, ніж еквівалентний файл WebAssembly. Навіть зі стисненим JavaScript файл WebAssembly становить одну десяту розміру еквівалентного фрагмента коду JavaScript. Перевага полягає в тому, що менші програми WebAssembly завантажуються швидше, що скорочує час, необхідний для того, щоб вебсторінка стала інтерактивною. Скомпільований код WebAssembly працює набагато швидше, ніж динамічно завантажувані файли JavaScript. Такі прийоми підвищення продуктивності, як своєчасна (JIT) або випереджаюча (AOT) компіляція, можна використовувати для досягнення майже рідної продуктивності коду WebAssembly. Майже нативна продуктивність просто неможлива з JavaScript на баці браузера.

Іншою перевагою WebAssembly є те, що він дозволяє розробникам переносити складні операції з боку клієнта на бік сервера, що зменшує навантаження на клієнтський браузер та забезпечує швидшу роботу вебзастосунків. Крім того, WebAssembly може використовуватись для оптимізації роботи вебзастосунків, наприклад, для оброблення медіаданих, виконання наукових розрахунків та ігрових рушіїв.

З WebAssembly написання вебзастосунків стає більш гнучким. JavaScript досі був найкращим вибором для більшості потреб у веброзробці, але натомість з'являється можливість звертатися до спеціалізованої мови, коли дійсно потрібне прискорення. Такі частини як UI та логіка застосунку можуть бути на JavaScript з основною функціональністю на WebAssembly [3]. При оптимізації продуктивності в наявних JavaScript-застосунках, «вузькі місця» можна переписати мовою, що краще підходить для можливої проблеми. У веб стало можливим переносити не лише власні застосунки, а й неймовірну кількість бібліотек C++ та застосунків з відкритим сирцевим кодом, що існують зараз.

C++ підтримується практично на кожній платформі, разом з iOS та Android. WebAssembly дає змогу використовувати цю мову як спільну мову для веб та мобільних застосунків.

WebAssembly має численні переваги, які роблять його важливим інструментом у фронтенд розробці, але він також має деякі недоліки:

Обмежена інтеграція зі стандартними бібліотеками JavaScript. Хоча WebAssembly може взаємодіяти з JavaScript, з'єднання двох технологій може бути складним і вимагати додаткової роботи зі сторони розробника. WebAssembly та JavaScript використовуються для різних цілей, тому порівняння їх продуктивності не зовсім коректне. JavaScript використовується для розробки вебзастосунків та взаємодії з користувачем, тоді як WebAssembly використовується для виконання складних обчислень на стороні клієнта та сервера. Оскільки JavaScript та WebAssembly можуть використовуватися разом, розробники можуть використовувати кожну технологію там, де вона найбільш ефективна.

Хоча WebAssembly може бути виконаний в різних вебраузерах, WebAssembly не має прямого доступу до об'єктної моделі документа та подій, що потрібні для маніпулювання вебсторінками. Тому, для роботи з ним, потрібно використовувати мінімальну кількість коду на JavaScript. Проте, розробники вже створили рішення, що дозволяє використовувати WebAssembly в поєднанні з іншими середовищами, наприклад, фреймворк Microsoft Blazor використовує середовище.NET, що завантажується як скомпільований Wasm-файл. Blazor працює з JavaScript та надає розширені можливості для створення вебзастосунків [4]. Це лише один з прикладів використання WebAssembly, існують інші експерименти, такі як Pyodide [5], що дозволяє використовувати мову Python в браузері з доповненим списком математичних інструментів для роботи з даними. Але навіть якщо працювати тільки з JavaScript, все ще можна отримати перевагу від WebAssembly і пришвидшення, що їм забезпечується, через поліпшені бібліотеки та фреймворки. Досить скоро з'явиться можливість завантажити та імпортувати модулі як будь-які інші ECMAScript модулі, використовуючи <*script type='module'*> та просто викликаючи їх функції з JavaScript. Щодо фреймворків, Ember вже вивчає реалізацію WebAssembly для їх Glimmer VM, також існує потенціал для впровадження деяких функцій React у WebAssembly [3].

Отже, не можна точно сказати, що WebAssembly завжди швидший за JavaScript, оскільки вони використовуються для різних цілей. Однак, WebAssembly може бути корисним інструментом для виконання складних обчислень та операцій з великими обсягами даних, які можуть сповільнювати виконання JavaScript коду. WebAssembly має багато переваг, його використання потребує обережності та розуміння можливих ризиків. Одночасно, WebAssembly відкриває новий світ у сфері вебзастосунків. Стають доступними раніше неможливі типи програм і види взаємодії з користувачем. Спільнота з провідних компаній, такі як Google, Mozilla, Apple, Microsoft разом створюють та розвивають цю технологію. Все більшої популярності набувають нейронні мережі, доповнена реальність та інші цікаві технології,

які невдовзі ми зможемо використовувати прямо на клієнтській стороні – у нашому браузері.

Список використаних джерел:

1. Burkhart N., Liao W., & Guzide O. (2020). An Overview of WebAssembly. *Proceedings of the West Virginia Academy of Science, 92(1)*. https://doi.org/10.55632/pwvas.v92i1.682
2. Ben L. Titzer. 2022. A fast in-place interpreter for WebAssembly. *Proc. ACM Program. Lang. 6, OOPSLA2*, Article 148 (October 2022), 27 pages. https://doi.org/10.1145/3563311
3. WebAssembly: як та чому. https://codeguida.com/post/1517
4. ASP.NET Core Blazor: https://learn.microsoft.com/uk-ua/aspnet/core/blazor/?WT.mc_id=dotnet-35129-website&view=aspnetcore-7.0
5. What is Pyodide? https://pyodide.org/en/stable/index.html

Ключові слова: веброзробка, вебпрограмування, веббраузер, JavaScript, WebAssembly.

Key words: web development, web programming, web browser, JavaScript, WebAssembly.

ТРОФИМЕНКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

МАНАКОВ СЕРГІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ВЕБЗАСТОСУНКІВ

Нині за умов розповсюдження кіберзлочинів та проведення цілеспрямованих інформаційних війн вебресурси повсюдно піддаються атакам різного масштабу і складності з метою впливу на конфіденційність, цілісність і доступність даних інформаційних систем. Поширеність порушень безпеки сайтів та вебзастосунків, а також важливість їх запобігання зробило тестування безпеки невіддільною складовою життєвого циклу розробки відповідного програмного забезпечення (ПЗ), що має виявляти вразливості, пов'язані із забезпеченням цілісного підходу до захисту програми від хакерських атак, вірусів, несанкціонованого доступу до конфіденційних даних.

Тестування веббезпеки перевіряє бізнес-логіку, проблеми автентифікації та авторизації, кодування вхідних і вихідних даних, а також інші можливі ризики, щоб виявити уразливі місця в безпеці і переконатися, що всі функції вебзастосунків безпечні. Для тестування безпеки важливо враховувати різницю між ризиком та ефективністю

розроблених тестів безпеки щодо пом'якшення відповідного ризику безпеки для аналізу рентабельності інвестицій у безпеку [1]. Тестування безпеки вебпрограм допомагає імітувати та виявляти можливі уразливості та загрози, пов'язані з цією програмою. Воно перевіряє відповідність програми вимогам безпеки під час впливу будь-яких шкідливих вхідних даних.

Можливими проблемами, пов'язаними з аспектом вебтестування безпеки, є: зламані або ненадійні паролі, переповнення буфера, маніпулювання прихованими полями, ненадійне використання криптографії, перехоплення файлів cookie, неправильні конфігурації сервера, слабке керування сеансами, розкриття конфіденційних даних, маніпуляції з параметрами, соціальне хакерство, неадекватна перевірка введених даних тощо [1].

Проблеми, з якими стикається вебтестування безпеки, стосуються розробки автоматизованих інструментів для тестування веббезпеки, використання вебзастосунків RIA (Rich Internet Application), застосування незахищеного криптографічного сховища тощо [2]. Pentester має перевірити стійкість захисту ПЗ від різних невизначених атак, наприклад, від атак на відмову в обслуговуванні (DDoS attack), адже будь-яка уразливість може стати потенційно критичною загрозою для програми. Ризики безпеки вебзастосунку можуть бути пов'язані з фазою проєктування, фазою розробки, фазою розгортання, фазою технічного обслуговування. Саме тестування безпеки використовується для виявлення цих ризиків вебзастосунку, дослідження уразливостей і слабких місць вебпрограми. Наприклад, під час SQL-ін'єкції зловмисник може змінювати SQL-запити і в такий спосіб отримати неавторизований доступ до серверної частини. Ризик, пов'язаний із цією уразливістю, може полягати в тому, що зловмисник зможе отримати доступ до даних, на які він не авторизований.

Розробка автоматизованих інструментів завжди була проблемою тестування вебзастосунків на безпеку. Створити автоматизовані інструменти для тестування безпеки важче, ніж для тестування функціональності вебзастосунку [3]. Традиційні інструменти не встигають за темпами екосистеми програмного забезпечення. Проблеми, з якими стикаються автоматизовані інструменти для тестування веббезпеки, полягають у тому, що вони повинні йти в ногу з технологіями, що стрімко розвиваються та змінюються (наприклад, RIA), і належним чином інтегруватися в наявні робочі процеси розробки [4].

Зосередження на різних питаннях і проблемах, пов'язаних із тестуванням безпеки вебзастосунків, надає значні дивіденди у виявленні та усуненні різноманітних ризиків, уразливостей, атак, загроз, вірусів тощо. Крім того, корисно навчити тестувальника безпеки вміло моделювати тестову програму та розробляти відповідну стратегію тестування. Важливо розуміти і оцінювати рівень безпеки, який вимагатиме певний проєкт. Активи, які підлягають захисту, слід класифікувати і зазначенням їх рівня, наприклад: конфіденційно, секретно, цілком таємно. Також важливо переконатися, що усі законодавчі вимоги безпеки будуть дотримані у вебзастосунку та його оточенні, базуючись

на принципах конфіденційності, доступності та цілісності при зберіганні даних облікових записів, доступі і підключеннях користувачів. Управління ризиками безпеки й відповідність нормативним вимогам належать до політик і процесів, які організації мають забезпечити для дотримання законів, правил та нормативних актів.

Проведений аналіз проблем тестування вебзастосунків виявив наявність різних підходів для захисту програмних продуктів. Доволі не просто зорієнтуватися і зрозуміти, які саме методи використовувати або коли і в якій послідовності застосовувати ті чи інші засоби тестування. Доцільним є баланс у використанні декількох різних методів і підходів, які будуть доповнювати і посилювати один одного. Збалансований підхід до тестування безпеки залежить від багатьох чинників, у тому числі і зрілості процесу тестування та корпоративної культури, але важливо, щоб компанії приділяли увагу інтеграції тестування безпеки на якомога ранніх етапах життєвого циклу розробки ПЗ. Тестування безпеки має поєднувати різні ефективні техніки і методології для оцінки безпеки програми та її оточення.

Список використаних джерел:

1. Web Security Testing Guide. URL: https://owasp.org/www-project-web-security-testing-guide/stable/2-Introduction/
2. Keshav M. Automated VS Manual Security Testing – Which One to Choose? URL: https://www.getastra.com/blog/security-audit/manual-security-testing/
3. Трофименко О. Г., Пастернак Ю. Ю., Манаков С. Ю., Лобода Ю. Г. Автоматизація тестування вебсайтів електронної комерції. *Сучасна спеціальна техніка*. 2021. № 2(65). С. 46–59. DOI: 10.36486/mst2411–3816.2021.2(65).5
4. Trofymenko O. H., Dyka A. I. Problems of testing e-commerce websites. *International scientific conference «Information technologies and management in higher education and sciences»*: conference proceedings (November 28, 2022). Fergana, the Republic of Uzbekistan. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. Part 3. P. 195–199. DOI: 10.30525/978-9934-26-277-7-230

Ключові слова: тестування безпеки, вебзастосунок, безпека вебзастосунку, уразливості безпеки, засоби тестування.

Key words: security testing, web application, web application security, security vulnerabilities, testing tools.

ТОЛОКНОВ АНАТОЛІЙ АРНОЛЬДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

ОГЛЯД МЕТОДІВ ЗАХИСТУ ВЕБФОРМ

Завдяки формам користувач «спілкується» з сайтом, вебсервісом: замовляє продукти, користується інтернет-банкінгом і просто автентифікується. Не треба говорити, що зберігання конфіденційної інформації, захист фінансової інформації – це одна з головних задач вебмайстра

при створенні вебформ. Нижче наведений короткий огляд методів, які необхідно застосовувати при створені безпечних вебформ.

Використання GET і POST. Щоразу, коли ви вводите URL-адресу у свій браузер і відвідуєте вебсайт, ви робите запит GET. Запит GET повідомляє вебсерверу, що ви хочете отримати (GET) деякі дані. Хорошим прикладом форми, яка збирає дані для отримання інформації, є пошукова форма. Коли ви шукаєте інформацію, ви зазвичай просите «отримати» інформацію, тому ваша пошукова форма має видати запит GET. За замовчуванням усі форми видають запити GET після надсилання. Слід мати на увазі, що браузери зазвичай кешують запити GET.

Пошуковий запит передається у незахищеному вигляді в рядку адреси браузера, наприклад: https://example.com/?some-sweet-**data=search+data**.

Щоразу, коли форма надсилається за допомогою запиту POST, усі дані у формі кодуються в URL-адресі, а потім поміщаються в тіло HTTP-запиту, який потім надсилається на вебсервер для обробки [1]. Коли розробляється логіка на стороні сервера, можна отримати дані форми, переглянувши тіло вхідного запиту та проаналізувати те, що потрібно.

Метод приманки (honeypot). Один елементарний спосіб запобігання спаму називається «приманка» (honeypot) [1], і концепція досить проста. Можна включити приховане поле у форму. Буде відомо, що справжня людина ніколи не повинна змінювати це поле. Отже, якщо форма надсилається з даними з цього поля, можна припустити, що це був бот, і відхилити надсилання.

На практиці це може виглядати так:

```
<input name=«honeypot» class=«visually-hidden» tabindex=
«-1» autocomplete=«off»>
```

- Атрибут name важливий, щоб знати, що перевіряти на сервері. Значення атрибуту може бути будь-яким.
- До поля введення застосовується клас для призначення стильових правил, які ховають його для користувачів. Наприклад: visibility: hidden.
- Атрибут tabindex=«-1» вилучає поле з навігації з клавіатури. Це важливо для користувачів допоміжних технологій.
- І нарешті, для запобігання автоматичному заповненню введених даних форми браузером використовуємо autocomplete=«off».

Реалізація такого методу може коштувати дуже мало часу та зусиль. Але ж багато ботів достатньо розумні, щоб визначити, коли поле є приманкою, і вони пропустять його. Але навіть якщо це зупинить 10 % спаму, зусилля того варті.

Шифрування даних (SSL). Вебсайти, які не є захищеними (які не використовують SSL), передають усе між браузером і вебсервером у вигляді звичайного тексту. Це означає, що будь-який користувач, який, наприклад, намагатиметься увійти на вебсайт, надсилатиме свою адресу електронної пошти та пароль через загальнодоступний Інтернет (через свого провайдера та багатьох інших провайдерів) на ваш вебсайт.

Одним із рішень проблеми надсилання паролів та інших цінних даних, таких як номери кредитних карток, у вигляді звичайного тексту через мережу є шифрування всієї транзакції HTTP. Основним стандартом у цій галузі є Secure Sockets Layer (SSL) [2]. SSL працює шляхом встановлення зашифрованого сеансу на окремому порту HTTP-сервера. Потім клієнт виконує те, що називається рукостисканням (handshake), під час якого відбувається обмін криптографічною інформацією між клієнтом і сервером, щоб вони могли автентифікувати один одного й обмінюватися криптографічними ключами.

- Без сертифіката SSL: username: someName; password: iLoveNuts
- Із сертифікатом SSL (зашифрований):

SIUFJaYQNtsn+y73mfBYv3fVfjJ2GdHl4A7XnTJXxgUyd4/TrU3nN+g3aJ4BVXSJ

Перевірка даних. Перевірка даних введених у форму може відбуватися на стороні клієнта, у браузері, і на стороні сервера. Рекомендується виконувати перевірку і в браузері і на сервері. На стороні клієнта перевірка даних відбувається для запобігання «простих» помилок, які робить користувач під час введення даних у поля форми. Перевірка у формі зазвичай виконується за допомогою атрибутів HTML або JavaScript. Це робиться для підвищення зручності користування формою шляхом надання негайного зворотного зв'язку [1, 3]. Будь-який технічний користувач може змінити атрибути перевірки HTML або взагалі обійти перевірку на стороні клієнта, зробивши запит HTTP поза вашою формою. Тому рекомендується завжди робити перевірку даних на боці сервера.

Очистка даних (екранування). Очищення даних відбувається, коли ви перетворюєте або видаляєте небезпечні дані. Це відрізняється від перевірки, оскільки ви не відхиляєте введені дані. Ви змінюєте їх, щоб використовувати безпечно. Наприклад, скажімо, у вас є форма, яка запитує ім'я та прізвище. Користувач може ввести наступне:

Ім'я: l33t; DROP TABLE user, Прізвище: <script>alert('h4x0r')</script>

Такі дані можуть піддавати сайт двом типам атак: SQL injection і міжсайтовий скриптинг (XSS – cross-site scripting).

Якщо спробувати додати ім'я користувача до бази даних як є, можна скинути всю таблицю user (SQL Injection). Якщо ви збережете прізвище як є, ваша база даних буде нормальною, але якщо ви додасте це прізвище до свого HTML, це може вставити довільний JavaScript на сторінку (XSS) [1, 5].

Використання маркерів CSRF. Маркер CSRF (Cross-Site Request Forgery, підробка міжсайтового запиту) – це секретний, непередбачуваний, випадковий набір символів, створений на стороні сервера та надісланий клієнту, щоб клієнт пізніше міг перевірити свою особу та/або сеанс. CSRF зазвичай створюється за допомогою секретного ключа та мітки часу, хоча ми можемо включити в цей алгоритм деякі особливості користувача [1, 4, 5].

Коли користувач входить у вашу програму, ви призначаєте користувачеві унікальний токен CSRF і зберігаєте цей токен десь на боці сервера, як-от сеанс, файл, база даних тощо. Щоразу, коли користувач

робить запит до серверної частини (особливо якщо цей запит потребує даних або надсилає дані), цей CSRF буде надіслано в запиті, щоб сервер міг перевірити користувача.

У інтерфейсі можна зберегти цей маркер CSRF у прихованому полі введення або у файлі cookie.

```
<input type=«hidden» name=«csrf» value=«d4f3e48f-7ae3-4398-0dca81383e6c»>
```

Отже, коли користувач надсилає форму, можна перевірити, чи CSRF, надісланий користувачем, і той, який ви зберегли на стороні сервера, збігаються.

Використання CAPTCHA. Простим методом підвищення рівня безпеки форми від спаму є включення до перевірки математичного питання, наприклад: «Скільки буде 10 + 6?», а ще краще цифри писати словами. Приймаються лише дані з правильною відповіддю. Також можна скористатися стороннім сервісом, наприклад reCAPTCHA (https://developers.google.com/recaptcha/), який належить Google. Заміна цього сервісу буде hCaptcha (https://www.hcaptcha.com/) [2, 5].

Наведений вище огляд має деякі нюанси у використанні і може бути розширений. Але використовуючи вже ці методи вебмайстер значно підвищить безпеку використання вебформ.

Список використаних джерел:

1. Gil A. How to Build HTML Forms Right: Security [Електронний ресурс] / Austin Gil. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://austingil.com/how-to-build-html-forms-right-security/
2. Sikira A. Handling HTML form security [Електронний ресурс] / Amer Sikira. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: https://webinuse.com/handling-html-form-security/
3. Degges R. Everything You Ever Wanted to Know About Secure HTML Forms [Електронний ресурс] / Randall Degges. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.twilio.com/blog/2017/09/everything-you-ever-wanted-to-know-about-secure.html-forms.html
4. Knight J. Securing HTML FORMs [Електронний ресурс] / Jon Knight // Ariadne – Режим доступу до ресурсу: http://www.ariadne.ac.uk/issue/5/securing-forms/
5. Coyier C. Serious Form Security [Електронний ресурс] / Chris Coyier // CSS-Tricks. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://css-tricks.com/serious-form-security/

Ключові слова: автентифікація, вебформа, персональні дані, безпека.
Key words: authentication, web form, personal data, security.

ЧАНИШЕВ РАШИД ІБРАГІМОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У затвердженій 2 грудня 2020 р. Кабінетом Міністрів України «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» дається визначення терміну «штучний інтелект» як «організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» і відзначається «відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (в тому числі у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства про захист персональних даних» [1].

Кілька місяців по тому, у квітні 2021 року Європейський Союз представив законопроєкт Artificial Intelligence Act, метою якого є створення загальної нормативно-правової бази, що регулює всі сфери застосування штучного інтелекту (крім військових) [2]. Під впливом положень цього законопроєкту у вересні 2021 року Конгресом Бразилії було ухвалено аналогічний законопроєкт.

6 грудня 2022 року Європейською Радою було прийнято позицію загального підходу до Закону про штучний інтелект, що дозволить Раді розпочати переговори з Європейським парламентом, після того як останній прийме свою власну позицію з метою досягнення угоди щодо запропонованого регламенту. Наразі цей законопроєкт продовжує обговорюватись у Європейському парламенті [3].

Процес обговорення, очевидно, розрахований на досить тривалий час. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що поняття «штучний інтелект» (далі – ШІ) перестало бути долею письменників-фантастів ще в 50-х роках XX століття і з тих пір процес його практичного створення та впровадження на практиці здійснюється неухильно, але дуже повільними темпами. Проте за останній рік ситуація кардинально змінилася.

Слід уточнити, що те саме поняття «штучний інтелект» застосовується фахівцями до двох абсолютно різних видів його практичної реалізації: у першому випадку його використовують як позначення спеціального програмного забезпечення, що виконує функції, що імітують або доповнюють природний інтелект. Такий вид штучного інтелекту називається «слабким ШІ» (Weak artificial intelligence).

У другому випадку мова йде про програмно-апаратний комплекс, який має незалежну свідомість і мислить самостійно та незалежно,

мислить і діє аналогічно людині та усвідомлює своє власне існування. Такий вид штучного інтелекту називається «сильним ШІ» (Artificial general intelligence або Strong artificial intelligence).

Ще 1966 року професор Массачусетського технологічного інституту Йозеф Вайзенбаум розробив комп'ютерну програму віртуального співрозмовника, яка отримала назву ELIZA. Програма була здатна зрозуміти поставлені їй питання та змістовно відповісти на них. Такі програми пізніше стали називати «чат-ботами» (chat-bot). Через деякий час (починаючи з 90-х років XX століття) «слабкі» системи ШІ стали вбудовуватися в програми чат-ботів.

2016 року вперше з'явилися негативні риси, які можуть бути характерні для чат-ботів з AI. Наприклад, вбудований в Twitter чат-бот Tay, створений компанією Microsoft, всього через добу після відкриття публічного доступу до цієї програми став давати вкрай неполіткоректні відповіді. В результаті Microsoft довелося закрити доступ до сервісу вже через 16 годин після його запуску [4].

2018 року компанія OpenAI (одним із засновників якої є Ілон Маск) створила нейронну мережу GPT (Generative Pre-training Transformer). Під нейронною мережею тут розуміється комп'ютерна програма, робота якої здійснюється за аналогією з біологічними нейронними мережами, що складаються з нервових клітин живого організму. У лютому 2019 року було створено мережу GPT-2, у червні 2020 року – GPT-3, а в березні 2003 – GPT-4. Кожна нова версія GPT має набагато кращі характеристики, ніж попередня. За оцінками деяких фахівців, програма ChatGPT, що працює на базі GPT-4, дуже наблизилася до рівня «сильного ШІ» [5].

Останній факт спричинив сильну тривогу у спеціалістів. 22 березня 2023 року був опублікований відкритий лист, який закликав запровадити щонайменше піврічний мораторій на створення нових систем ШІ, більш потужних, ніж GPT-4. На сьогоднішній день цей лист підписали понад 27 000 фахівців у сфері штучного інтелекту і представники IT-індустрії, в тому числі такі відомі люди, як Ілон Маск і Стів Возняк [6].

У листі підкреслюється, що системи штучного інтелекту можуть створювати серйозні ризики для суспільства і людства в цілому. Наприклад, безпосередніми наслідками широкого впровадження ШІ можуть стати масове безробіття та поява потоків дезінформації в ЗМІ та Інтернеті, оскільки за допомогою ШІ можна імітувати тексти, звук, зображення та відео з дуже високою правдоподібністю, створюючи не одне джерело дезінформації, а тисячі, що посилаються один на одного. У перспективі розвиток ШІ може призвести до повного витіснення людей з усіх сфер життя та повного вимирання людства.

Наразі процес створення нових систем штучного інтелекту повністю залежить від компаній, що займаються їх розробкою, і практично не контролюється органами державної влади.

Розробка методів правового регулювання розвитку та використання ШІ насправді все ще перебуває на самих початкових етапах і значно відстає від надзвичайно швидкого розвитку систем ШІ.

Як зазначається у згаданому листі, розробники систем ШІ повинні працювати у тісній співпраці з політиками та законодавцями для того,

щоб значно прискорити процес створення спеціальних регулюючих органів, завданням яких буде розробка та вжиття комплексу заходів, у тому числі й законодавчих, пов'язаних із наглядом за створенням та функціонуванням систем ШІ.

До таких заходів, на думку комп'ютерних експертів, можна віднести необхідність створення надійної системи аудиту та сертифікації, впровадження спеціальної системи маркування («водяних знаків»), що дозволить відрізнити справжні твори від створеного за допомогою ШІ (що, насамперед, стосується текстів, зображень, аудіо- та відеоінформації).

Крім того, необхідно створити органи, завданням яких буде аналіз та розробка заходів щодо запобігання та боротьби з майбутніми економічними, соціальними та політичними потрясіннями.

За даними видання Financial Times, результати дослідження, проведеного банком Goldman Sachs, показали, що впровадження систем штучного інтелекту призведе до того, що тільки в Європі та США понад 300 мільйонів людей втратять роботу. При цьому звільнення, насамперед, торкнуться адміністративного персоналу та юристів [7].

Деякі заходи вже вживаються. Так, 4 травня 2023 року Управління з питань конкуренції та ринків Великобританії (Competition and Markets Authority) опублікувало заяву, в якій оприлюднило своє рішення вивчити можливості та ризики, які можуть принести занадто швидкі темпи розвитку систем штучного інтелекту та загрози, які вони створюють для ринку праці. За результатами цих досліджень будуть розроблені нові принципи підтримки конкуренції та захисту споживачів [8].

В цілому слід зазначити, що всього за один рік людство досить несподівано зіткнулося з серйозною загрозою з боку систем ШІ, що дуже швидко вдосконалювалися, загрозою, яка ще недавно сприймалася як далека перспектива, а тому існуюче правове регулювання цього питання виявилося абсолютно недостатнім. Проблема ускладняється і тим, що комп'ютерні фахівці не володіють необхідними юридичними знаннями, а юристи погано розбираються в системах ШІ та у їх реальних можливостях. Вирішенню цієї проблеми, як видається, сприяло б запровадження у навчальний процес спеціального курсу «Основи штучного інтелекту» для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 081 «Право».

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. *Урядовий кур'єр* від 18.12.2020 р. № 247.
2. Europe fit for the Digital Age: Commission proposes new rules and actions for excellence and trust in Artificial Intelligence. Press release (European Commission, 21 April 2021). URL: http://surl.li/gwhqa. – Last access: 02.05.2023.
3. Artificial Intelligence Act: Council calls for promoting safe AI that respects fundamental rights. URL: http://surl.li/gwduy. – Last access: 01.05.2023.
4. Justin Worland Microsoft Takes Chatbot Offline After It Starts Tweeting Racist Messages. URL: http://surl.li/gwhqd. – Last access: 01.05.2023.

5. Sparks of Artificial General Intelligence: Early experiments with GPT-4. URL: http://surl.li/gwhcg. – Last access: 01.05.2023.
6. Pause Giant AI Experiments: An Open Letter. URL: http://surl.li/gwhqe. – Last access: 01.05.2023.
7. Generative AI set to affect 300mn jobs across major economies. *Financial Times* 27.03.2023. URL: http://surl.li/gwhqf. – Last access: 05.05.2023.
8. Ryan Browne Britain launches probe into ChatGPT-style A.I. as regulators grow concerned by risks. URL: http://surl.li/gwhqh/. – Last access: 05.05.2023.

Ключові слова: штучний інтелект, розробка та впровадження штучного інтелекту, GPT, проблеми ринку праці, проблеми дезінформації.

Key words: artificial intelligence, the development and implementation of artificial intelligence, GPT, labor market problems, disinformation problems.

ЧИКУНОВ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПАТЕРНІВ ПРОЄКТУВАННЯ У ПРОЦЕСІ КОНСТРУЮВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Патерн проєктування – це загальноприйнятий спосіб вирішення повторюваних проблем при конструюванні програмного забезпечення. Патерни визначають способи створення програмних конструкцій у різних ситуаціях. Вони були розроблені та формалізовані експертами з програмної інженерії, на основі аналізу великої кількості прикладних проєктів. Патерни не є алгоритмами або конкретним кодом, а є загально прийнятими рекомендаціями щодо розв'язання типових проблем. Опанування програмістом концепції патернів проєктуванням дозволяє отримати такі якісні зміни процесу конструювання ПЗ [1, 2]:

1. Підвищення якості коду: патерни допомагають створити код, який є більш структурованим, зрозумілим і легким для розуміння. Це зменшує кількість помилок та підвищує загальну якість коду програми.

2. Економія часу: патерни дозволяють ефективно використовувати час програміста. Оскільки вони дозволяють вирішувати проблеми, які вже були вирішені, програміст може швидше створювати новий код та уникати помилок.

3. Масштабованість: патерни дозволяють створювати код, який може легко масштабуватися. Це означає, що код може бути легко змінений та розширений, що робить його більш гнучким та пристосованим до змін.

4. Спільна мова з командою: знання про патерни проєктування дозволяє програмістам легко спілкуватися між собою, що дозволяє швидше та ефективніше працювати в команді.

5. Підвищення професійного рівня: знання про патерни є ознакою професійної компетентності. Це дозволяє програмісту виглядати більш професійно та дотримуватися найкращих практик в програмуванні.

Патерни проєктування можна розділити на кілька типових категорій [1, 3]:

1) породжуючі патерни (Creational Patterns): описують процес створення об'єктів та забезпечують більш гнучкий та контрольований процес створення об'єктів (патерни Singleton, Factory Method, Abstract Factory та інші);

2) структурні патерни (Structural Patterns): описують, як об'єкти можуть бути об'єднані для створення більш складних гнучких та ефективних структур (патерни Adapter, Bridge, Composite та інші);

3) поведінкові патерни (Behavioral Patterns): описують взаємодію між об'єктами та способи управління цією взаємодією (патерни Observer, Strategy, Template Method та інші).

Наприклад, одним з найпопулярніших патернів є Factory Method. Він дозволяє створювати об'єкти певного типу без прив'язки до конкретного класу. Він може бути корисним, коли потрібно створити об'єкти, але не відомо якого вони класу.

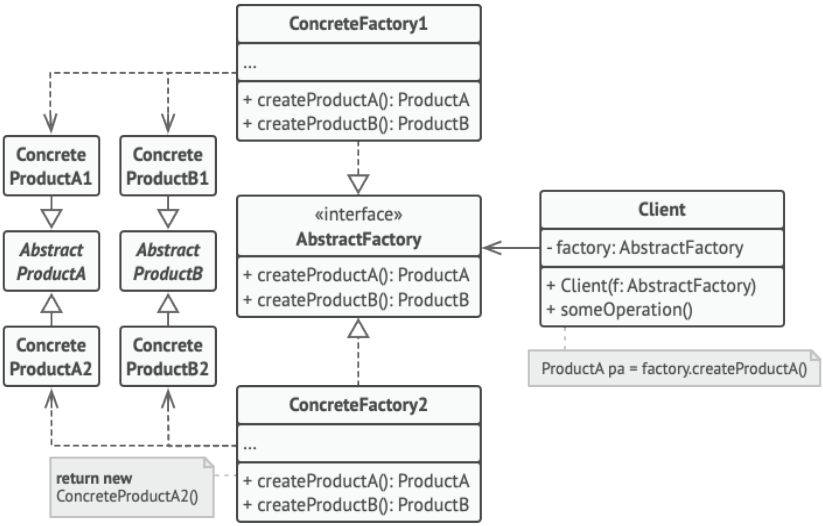

Рис. 1. Приклад UML-діаграми класів патерна Factory Method

Патерни проєктування можуть бути застосовані в будь-якій мові програмування, оскільки вони не залежать від конкретної платформи. Більшість популярних мов програмування (Java, C++, Python, C#, Ruby, JavaScript) підтримують патерни проєктування та мають багато засобів для їх використання.

Кожна мова має свої особливості та можливості щодо реалізації патернів. Наприклад об'єктно-орієнтовані мови програмування (Java, C++, C#, Python, Ruby), можуть легко використовувати патерни, які базуються на ООП-принципах, таких як Singleton, Factory, Observer та Strategy [1].

Мови програмування, які підтримують функціональне програмування (Haskell, Erlang та Scala) можуть використовувати функціональні патерни проєктування, такі як MapReduce та Memoization.

Крім того, деякі мови програмування мають вбудовані фреймворки та бібліотеки, які підтримують певні патерни. Наприклад, в мові Java є фреймворк Spring, який підтримує патерни Dependency Injection та Inversion of Control [2].

Однією з особливостей реалізації патернів проєктування є необхідність враховувати конкуренцію за ресурси між потоками, такими як пам'ять, файли, бази даних тощо. Деякі патерни проєктування, такі як Singleton та Observer, можуть використовуватися в багатопотокових застосунках, але потребують додаткової уваги до безпеки взаємодії між потоками. Деякі патерни, які спеціально призначені для багатопотокових застосунків, включаються до пакету Java Concurrency, такі як Lock, Semaphore, та Concurrent Collections. Ці патерни дозволяють реалізувати безпечний доступ до спільних ресурсів та уникнути блокування потоків.

Отже, при розробці багатопотокових застосунків необхідно враховувати взаємодію між потоками та використовувати патерни проєктування, які дозволяють ефективно працювати зі спільними ресурсами та забезпечувати безпеку взаємодії між потоками.

Список використаних джерел:

1. Занурення в патерни проєктування : підручник [Електронний ресурс] / О. Швець – Київ : Refactoring.Guru, 2021. 393 с. URI: https://refactoring.guru/files/design-patterns-ru-demo.pdf
2. Gamma E. et al. Design patterns: elements of reusable object-oriented software [Електронний ресурс] – Pearson Deutschland GmbH, 1995. URI: http://www.javier8a.com/itc/bd1/articulo.pdf
3. Патерни проєктування вимог до інформаційної системи / М. В. Євланов // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 783. – С. 429–434.

Ключові слова: патерни, програмне забезпечення, проєктування, мова програмування.

Key words: patterns, software, designing, programming language.

ЩЕРБИНА ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

КАЗАКОВА НАДІЯ ФЕЛІКСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ВЕЛИКИХ ДАНИХ

Сучасні новітні технології роботи з великими даними широко використовуються у бізнес-процесах та управлінні складними системами. Під терміном «великі дані» розуміються інформаційні ресурси, які відрізняються великими об'ємами та швидкістю їх накопичення і оброблення. Зазвичай для роботи з ними власних ресурсів обчислювальної системи суб'єктам управління не вистачає і виникає необхідність користуватись ресурсами хмарних технологій [1].

Оскільки робота з великими даними, що являють собою великі структуровані або неструктуровані масиви інформації, вимагає використання програмного забезпечення, в якому реалізовані складні технології прогнозування, статистичного аналізу та підтримки прийняття рішень, виникають дві великі проблеми. Перша – це створення математичної теорії організації великих даних і, друга – організація захисту розподілених у просторі інформаційних процесів. Математичної теорії великих даних поки що не снує, не існує, навіть, узгодженого наукового визначення терміну «великі дані». Що ж стосується проблеми захисту інформаційних потоків, обумовлених обчислювальними процесами, пов'язаними з обробленням даних такого типу, то тут треба брати до уваги появу нових типів інформаційних загроз. Із цього витікає, що пошук наукових підходів до захисту технологій, орієнтованих на роботу з великими даними є актуальною науковою проблемою.

Формально, загальна теорія захисту інформаційних технологій була визначена у стандарті ISO-IEC 15408 «Критерії оцінки безпеки інформаційних технологій», виданому у грудні 1999 року [2-4].

Через відсутність сталого наукового обґрунтування проблем, пов'язаних з великими даними, розробники програмного забезпечення шукають рішення проблеми їх захисту в окремих обмежених предметних областях. Зважаючи на те, що захист даних – це область, яка важко піддається формалізації, єдиний, спосіб регулювання відносин між розробниками і замовниками захищених інформаційних технологій – це, створення відповідних стандартів. Суттєвий вклад в цю роботу внесли група WG9 під егідою комітету ISOJTC 1 і Big Data Working group від об'єднання Cloud Security Alliance. У США цією проблемою займається робоча група NIST Big Data (NBD-PWG). Міжнародна організація по стандартизації та Міжнародна електротехнічна комісія

(ISO/IEC) разом з Британським інститутом стандартів (BSI) також приєднались до цієї роботи.

На даний момент, результати сумісних зусиль всіх учасників цієї роботи викладені у таких документах NIST, як Визначення (Definitions) [5], Таксономія (Taxonomies) [6], Варіанти та вимоги (Use Cases and Requirements) [7], Безпека та конфіденційність (Security and Privacy) [8], Архітектура і документація (Architecture White Paper Survey) [9], Концептуальна модель архітектури (Reference Architecture) [10], Стандартна дорожня карта (Standards Roadmap) [11].

Згідно з концептуальною еталонною моделлю (NIST Big Data Reference Architecture) [12], архітектура захисту – це абстракція високого рівню, що розподілена на п'ять логічних функціональних компонентів, пов'язаних між собою відповідними інтерфейсами.

За визначення та інтеграцію дій по введенню даних у систему, відповідає головний компонент архітектури Big Data – системний менеджер (System Orchestrator – SO). Він виконує роль регулятора, який забезпечує контроль вимог і обмежень щодо дій з великими даними.

Контроль поповнення системи Big Data від джерел інформації через набір відповідних інтерфейсів новими даними виконує провайдер даних (Data Provider – DP).

Забезпечення виконання програмними продуктами певного набору сервісів оброблення інформації, що відповідають вимогам SO, здійснює розробник і постачальник системи (Big Data Application Provider – BDAP). Він повинен реалізувати інкапсуляцію бізнес-логіки і функціональних можливостей архітектури Big Data.

Структура, що реалізує логіку великих даних і підтримує захист даних називається постачальником інфраструктури великих даних (Big Data Framework Provider – BDFP). Вона забезпечує управління інфраструктурою (віртуальною або фізичною), структурою обробки інформації, обробкою даних для підтримки системи Big Data та надає служби для забезпечення зв'язку і управління ресурсами.

Останній компонент системи Big Data, це споживачі даних (Data Consumer – DC). Це кінцеві споживачами або інші системи та надані їм інтерфейси.

У документі NIST Special Publication 1500-4, під назвою "Security and Privacy" [8] визначаються аспекти забезпечення захисту і конфіденційності та надається класифікація основних напрямів захисту. Відповідальність за безпеку покладається на структуроване середовище захисту Security and Privacy Fabric, що охоплює усі компоненти архітектури NBDRA.

На даний час, розробники методів та засобів захисту великих даних пропонують варіанти архітектури систем захисту орієнтованих на роботу у конкретних предметних областях. Такі відомі розробники і виробники як Apache Software Foundation, Informatica, HPE, Gemalto, Imperva та інші, пропонують свої унікальні варіанти підходу до автоматизації операцій, пов'язаних з аналізом великих об'ємів інформації як у структурованому, так і у неструктурованому вигляді. Варіативність проєктів реалізації підходів до способів оцінки захисту великих даних

і його організації буде мати місце до тих пір, поки не буде створено науково обґрунтованої концептуальної моделі великих даних як це сталося, наприклад, з моделлю побудови реляційних баз даних.

Можна сподіватись, що досвід, накопичений розробниками і аналітиками робочих груп WG9, NBD-PWG, BSI, ISO/IEC у перспективі приведе до створення науково обґрунтованої моделі даних і стандартів, що визначають усі етапи розроблення і реалізації систем захисту великих даних.

Список використаних джерел:

1. Min Chen, Shiwen Mao, Yin Zhang, Victor C.M. Leung. Big Data Related Technologies, Challenges and Future Prospects. SpringerBriefs in Computer Science. 2014. P. 100.
2. ISO/IEC 15408-1:1999 – Information technology – Security techniques – Evaluation criteria for IT security – Part1: Introduction and general model.
3. ISO/IEC 15408-2:1999 – Information technology – Security techniques – Evaluation criteria for IT security – Part 2: Security functional requirements.
4. ISO/IEC 15408-3:1999 – Information technology – Security techniques – Evaluation criteria for IT security – Part 3: Security assurance requirements.
5. NIST Special Publication 1500-1. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 1, Definitions.
6. NIST Special Publication 1500-2. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 2, Big Data Taxonomies.
7. NIST Special Publication 1500-3. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 3, Big Data Cases and General Requirement.
8. NIST Special Publication 1500-4. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 4, Big Data Security and Privacy.
9. NIST Special Publication 1500-5. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 5, Big Data Architectures White Paper Survey.
10. NIST Special Publication 1500-6. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 6, Big Data Reference Architecture.
11. NIST Special Publication 1500-7. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 7, Big Data Standards Roadmap.
12. NIST Special Publication 1500-9. NIST Big Data Interoperability Framework: Volume 8, Big Data Reference Architecture Interfaces.

Ключові слова: великі дані, модель захисту і конфіденційності, таксономія великих даних, провайдери даних, провайдери платформ, інтерфейс взаємодії.

Key words: big data, cyber security, privacy and security model, taxonomy of great data, data providers, platform providers, interfacing.

СЕКЦІЯ 13

КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Керівник секції: *завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор С. А. Горбаченко*

Секретар секції: *лаборант кафедри кібербезпеки Є. Р. Кулешова*

ГОРБАЧЕНКО СТАНІСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор

ІНФОРМАЦІЙНО-ГЕОМЕТРИЧНІ ПІДХОДИ В МЕНЕДЖМЕНТІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Сучасні підприємства та організації в переважній більшості мають досить складну ІТ-інфраструктуру. Зокрема, одним з наслідків пандемії COVID-19 стало майже обов'язкове (навіть для представників малого та середнього бізнесу) поєднання локальних і хмарних сервісів, щоб співробітники могли входити в систему з офісу або з дому. Така складність та залежність бізнесу від ІТ складової створює й підґрунтя для нових векторів атак кіберзлочинців і сприяє збільшенню ризику порушення безпеки даних. В результаті лише протягом 2021 року кількість кібератак зросла на 50 %, досягнувши історичного піку в 4 кварталі, коли компанії зазнавали в середньому 900 атак на тиждень [1].

На рівні суб'єктів підприємництва теж прийшло розуміння того факту, що кібербезпека є глобальним бізнес-ризиком. Так, на прохання назвати свої найбільші побоювання, 44 % бізнес-лідерів вказали на інциденти з кібербезпекою, це більше, ніж тих, хто назвав пандемію (22 %) або рецесію (11 %) [2]. Тому менеджмент намагається проводити систематичну оцінку активів з огляду на їхню вразливість у кіберсередовищі та розмір потенційних збитків. Насамперед, оцінюються можливі репутаційні втрати, а також збитки від крадіжки фінансової інформації, персональних даних працівників та клієнтів, блокування роботи серверів тощо.

Відповідно, підприємства та організації (насамперед ті, що відносяться до критичної інфраструктури), які зазнавали невпинних атак, зрозуміли, що можуть захистити свої дані, лише інвестуючи в комплексну систему управління кібербезпекою. Якщо конкретизувати основні завдання підприємств при побудові вказаної системи, ними виступають виявлення потенційних загроз кібербезпеки підприємств

і вразливостей, попередження кіберінцидентів, а також нейтралізація або мінімізація загроз інформаційної безпеки підприємства [3]. Вирішення поставлених завдань передбачає не тільки технологічні рішення, а й наявність певної управлінської складової.

В цьому сенсі менеджмент кібербезпеки – це процес планування, розробки, впровадження та керування заходами, які спрямовані на захист комп'ютерних систем, мереж і даних від наявних та потенційних кіберзагроз.

На рівні операційних завдань мета менеджменту кібербезпеки полягає у забезпеченні конфіденційності, цілісності та доступності (в тому числі й контексті зручності) інформації, що зберігається та обробляється в комп'ютерних системах. Задля цього він має спрямовуватися саме на запобігання ризикам, а не на ліквідацію негативного впливу. А в стратегічному значенні менеджмент кібербезпеки повинен стати фундаментом відповідної організаційної культури, в центрі якої знаходяться питання безпеки.

З функціонального погляду менеджмент кібербезпеки має включати методи моніторингу кіберзагроз, методи підвищення ефективності кіберзахисту всіх аспектів діяльності суб'єкта підприємництва, методи розроблення й оцінки індикаторів кібербезпеки, методи забезпечення управлінського впливу на організацію кіберзахисту, методи управління соціальною складовою системи кібербезпеки тощо.

Перспективним напрямком наукових досліджень в сфері менеджменту кібербезпеки, який поки що не набув належного поширення, доречно виділити інформаційну геометрію [4]. Інформаційна геометрія дозволяє об'єднати нові фундаментальні дослідження, які використовують геометричний і топологічний аналіз, для розробки нових методів в прийняті оптимальних рішень, описуючи складні бази даних і зображень, щоб зробити системи «розумнішими» щодо їх прогностичної природи і більш стійкими до помилкової класифікації.

Поєднання диференціальної геометрії з інформацією Фішера є способом вимірювання та дослідження кількості багатовимірної інформації, яку спостережувана випадкова величина X несе про невідомий параметр θ розподілу, який моделює X. Таким чином дисперсія, або очікуване значення спостережуваної інформації також будуть опрацьовуватися для використання в машинному прийнятті рішень в цілому, зосереджуючись на мультиагентних командах.

Враховуючи можливість досліджувати багатовимірні потоки інформації, також можливе застосування методів інформаційної геометрії з метою оптимізації геометричного простору прийняття рішень, наприклад в оцінки працездатності людини, відповідальної за кібербезпеку в багатозадачних середовищах та потребуючих виконання відповідних заходів в стислий термін [5].

Таким чином, багатокритеріальний геометричний аналіз рішень, адаптування методів процесу аналітичної ієрархії (MAI) можна використовувати для організації управлінських задач та генерації максимально ефективних рішень в сфері менеджменту кібербезпеки. Адже саме вони утворюють геометричний простір рішень, доступний до подальшого аналізу.

Список використаних джерел:

1. Дослідження Check Point: кібератаки зросли на 50 % у порівнянні з минулим роком. URL: https://blog.checkpoint.com/2022/01/10/check-point-research-cyber-attacks-increased-50-year-over-year/
2. Барометр ризиків Allianz. 2022. URL: https:// www.agcs.allianz.com/news-and-insights/reports/allianz-risk-barometer.html
3. Краус К. М., Краус Н. М., Штепа О. В. Цифрова трансформація кібербезпеки на мікрорівні в умовах воєнного стану. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42325/1/Kraus_Tsyfrova_transformatsiia_kiberbezpeky_2022.pdf
4. Shun-ichi Amari. Information Geometry and Its Applications. Applied Mathematical Sciences, Springer, 2016.
5. Hesham Fouad, Ira S. Moskowitz, Derek Brock, Michael. Scott Integrating Expert Human Decision-Making in Artificial Intelligence Applications, Chapter 13, Human-Machine Shared Contexts, Elsevier, pp. 257–275, June 2020. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128205433000134?via%3Dihub

Ключові слова: менеджмент, кібербезпека, інформаційна геометрія.
Key words: management, cyber security, information geometry.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор юридичних наук, професор

СЛАТВІНСЬКА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРЗАХИСТУ КІБЕРРОЗВІДКИ

Забезпечення кіберзахисту та кіберрозвідки є важливими аспектами в сфері кібербезпеки. Кіберзахист включає в себе заходи з захисту комп'ютерних мереж, програмного забезпечення та даних від несанкціонованого доступу, витоку інформації, вірусів та інших загроз.

Зокрема, в контексті кібероперацій, на думку Горінова П. В. та Драпушко Р. Г.: «Кіберпростір є новим каналом. Він призначений для створення і поширення різноманітної інформації, яка стала новим двигуном економічного зростання, новою платформою для соціального управління, новим способом міжнародного співробітництва і цілою новою сферою національного суверенітету» [1, с. 267].

Забезпечення кіберзахисту може бути досягнуте за допомогою різних методів, таких як захист мережі за допомогою брандмауера, використання антивірусного програмного забезпечення, регулярні оновлення програмного забезпечення та оперативної системи, використання складних паролів та двофакторної автентифікації, резервне копіювання даних та ін.

Кіберрозвідка включає в себе збір, аналіз та використання інформації про кіберзагрози та кібератаки. Кіберрозвідувачі займаються виявленням та запобіганням кібератак та кібершпигунства. Вони мають у своєму розпорядженні передові технології та програмне забезпечення, що дозволяє виявляти та аналізувати потенційні кіберзагрози та кібератаки. При цьому важливо зазначити, що це відбувається за допомогою інструментів забезпечення кіберрозвідки – програмних та апаратних засобів, які використовуються для збору, аналізу та інтерпретації інформації про потенційні загрози в кіберпросторі. Наведемо деякі з найбільш поширених інструментів кіберрозвідки:

1. Системи виявлення вторгнень (IDS) і системи запобігання вторгнень (IPS): IDS і IPS – це програмні засоби, які дозволяють виявляти та блокувати спроби несанкціонованого доступу до мережі або окремих систем. IDS зазвичай використовується для виявлення несподіваних подій, які можуть вказувати на атаку, тоді як IPS дозволяє заблокувати атаку та запобігти додатковому пошкодженню.
2. Системи управління журналами: ці інструменти дозволяють збирати та аналізувати журнали подій, що стосуються безпеки, щоб виявити підозрілі дії та події, які можуть свідчити про атаку.
3. Системи аналізу вразливостей: ці інструменти використовуються для виявлення вразливостей у програмному забезпеченні, операційних системах та інших компонентах мережі, щоб запобігти атакам.
4. Системи моніторингу мережі: ці інструменти використовуються для відстеження трафіку мережі та виявлення підозрілих активностей, таких як незвичні спроби доступу до ресурсів мережі або незвичні трафікові шаблони.
5. Системи інтелектуального аналізу даних: ці інструменти використовуються для аналізу великих обсягів даних та виявлення підозрілих зразків та поведінки.

Тож кіберрозвідка може допомогти уникнути кібератак та зменшити ризик порушення кібербезпеки. Кіберрозвідка може використовуватися для виявлення вразливостей в мережі та програмному забезпеченні, а також для виявлення кібератак з боку зловмисників.

Отже, для забезпечення ефективного кіберзахисту та кіберрозвідки необхідно розробляти та використовувати різноманітні технології та методики. Наприклад, штучний інтелект може бути використаний для автоматичного виявлення кіберзагроз та захисту мережі від них. Також важливим є постійне навчання та підвищення кваліфікації фахівців з кібербезпеки та кіберрозвідки.

Список використаних джерел:

1. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Сучасні виклики адміністративно-правових засад кібербезпеки України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 267–270. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/63

Ключові слова: кіберрозвідка, кіберзахист, кібератака.
Key words: cyber intelligence, cyber defense, cyber attack.

АХМАМЕТЬЄВА ГАННА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

При викладанні спеціальних навчальних дисциплін в галузі інформаційних технологій здобувачі вивчають і застосовують програмне забезпечення (ПЗ) різноманітної спрямованості, зокрема системи програмування і вебпрограмування, системи управління базами даних, системи мультимедійної обробки і 3D-моделювання. В умовах аудиторних занять навчальні лабораторії забезпечені необхідним ПЗ, однак під час військового стану багато здобувачів змушені були виїхати за межі країни і навчаються дистанційно, деякі з них обмежені у фінансових ресурсах і можливості використання потужних персональних комп'ютерів (ПК), оскільки вищезазначене спеціалізоване ПЗ вимагає досить великих ресурсів ПК. Ці обставини призвели до необхідності пошуку хмарних аналогів систем програмування, моделювання та інших для навчання і розв'язання поставлених викладачами завдань.

Серед хмарних ресурсів є значна кількість безкоштовних сервісів, які можуть бути використані для вивчення дисциплін в галузі інформаційних технологій. Слід зазначити, що деяке ПЗ може бути взагалі не реалізовано на хмарній платформі, або мати досить обмежений функціонал. В такому випадку доцільно використовувати аналоги від інших виробників, які не програють у функціоналі.

Серед хмарних ресурсів з вивчення мов програмування слід відзначити редактори Online IDE [1], який підтримує мови C++, Java, Python 3 з доступною функцію аргументів командного рядка. Ресурс IDEONE [2] пропонує більш широкий вибір мов програмування: як сучасні Java, C#, Python 3, так і класичні C++, Pascal, Assembler, Fortran, тощо. Для більш глибокого рівня програмування і вивчення об'єктно-орієнтованого програмування (ООП) доцільно використовувати онлайн-платформу Repl.it [3], яка максимально наближена до системи IDE. Ресурс Repl.it дозволяє організовувати більш складний проект на основі поділу на директорії і файли, реалізуючи тим самим принципи ООП; підключати репозиторій GitHub з можливістю використання системи контролю версій; приєднувати бази даних до проекту та запрошувати інших людей для спільної роботи. Окрім класичних мов програмування, таких як Java, C#, C++, Python 3, Repl.it підтримує також мови для веброзробки (HTML, CSS, JS, Node.js, React JavaScript, TypeScript, Flask), фреймворки для розробки ігор (Pygame, Kaboom; Phaser.js Game Starter; A-Frame Starter, тощо) і графіки (Python (with Turtle), p5.js, Processing (Java), tkinter, Java (Swing), Processing4 та інші), що робить цей хмарний ресурс широко застосовуваним в дисциплінах розробки вебзастосунків, ігор і графіки.

Спеціалізованими хмарними ресурсами з широкими можливостями для вебпрограмування є CodeSandbox [4] та JSFiddle [5]. Перший ресурс надає можливість працювати з HTML та JavaScript бібліотеками та фреймворками, зокрема React, Vue.js, Node.js та іншими, створювати ієрархічну структуру проекту, підключати репозиторій GitHub та розгорнути розроблений застосунок на одному з сервісів. Однак слід мати на увазі, що всі розроблені в безкоштовній версії проекти є у публічному доступі, приватні проекти лише за умови придбання платної підписки. JSFiddle підтримує фреймворки Angular, React, Vue, jQuery та багато інших бібліотек, а також CSS, SCSS, SASS, PostCSS, Normalized CSS. Основною його перевагою є зручність представлення фрагментів коду JavaScript, HTML та CSS, які подані в одному вікні з результатом, що дозволяє не перемикатися між вкладками браузера, щоб побачити результат роботи.

В сучасних ІТ-компаніях поруч з власно розробкою ПЗ та вебзастосунків важливою складовою є управління проектами. Для вивчення технологій управління проектами, таких як Scrum, Kanban, також можна використовувати хмарні ресурси YouGile [6], Trello [7], Jira [8]. У своїх безкоштовних версіях ці ресурси дозволяють додавати до 10 учасників та мають непоганий функціонал, достатній для ознайомлення з відповідними технологіями.

Дещо складнішою є ситуація з системами 3D-моделювання, оскільки такі системи вимагають значного вживання пам'яті і ресурсів процесору, отож і хмарних аналогів набагато менше. Для ознайомлення з основами тривимірного моделювання можна скористатись ресурсами Tinkercad від AutoDesk [9] та 3D Slash [10], однак ці ресурси мають досить обмежений функціонал. Функціонал, близький до десктопної версії, має хмарний ресурс SketchUp Free [11], який найчастіше використовують для дизайну меблів і архітектурних споруд завдяки наявності бібліотеки 3D Warehouse з моделями різних об'єктів, які можна безкоштовно завантажити з офіційного сайту для своїх проектів. Для користувачів з досвідом роботи в професійних системах 3D-моделювання призначений хмарний ресурс Clara.io [12], який дозволяє створювати складні моделі, а головне може бути запущений навіть на слабких комп'ютерах – вся обробка об'єктів відбувається у хмарі.

Величезна кількість ресурсів дозволяє працювати з аудіо, відео, зображеннями, можна знайти хмарні ресурси для розробки ігор, такі хмарні гіганти як AWS, Microsoft Azure та інші надають можливості працювати з базами даних та аналізувати великі дані, і це ще не вичерпаний перелік можливостей, які надають хмарні ресурси.

Отже в умовах військового стану використання хмарних сервісів дозволяє здобувачам отримувати знання, практикувати і вдосконалювати свої навички з спеціальних дисциплін в галузі інформаційних технологій навіть в складних обставинах і за обмежених ресурсів. Для викладачів це гарна можливість розширити змістовність дисциплін за рахунок додавання корисних технологій і ресурсів.

Список використаних джерел:
1. Online IDE [Електронний ресурс]. URL: https://www.online-ide.com/
2. IDEONE [Електронний ресурс]. URL: https://www.ideone.com/
3. Repl.it [Електронний ресурс]. URL: https://replit.com/
4. CodeSandbox [Електронний ресурс]. URL: https://codesandbox.io/
5. JSFiddle [Електронний ресурс]. URL: https://jsfiddle.net/
6. YouGile [Електронний ресурс]. URL: https://yougile.com/
7. Trello [Електронний ресурс]. URL: https://trello.com/home
8. Jira [Електронний ресурс]. URL: https://www.atlassian.com/software/jira
9. Tinkercad [Електронний ресурс]. URL: https://www.tinkercad.com/
10. 3D Slash [Електронний ресурс]. URL: https://www.3dslash.net/index.php
11. SketchUp Free [Електронний ресурс]. URL: https://www.sketchup.com/plans-and-pricing/sketchup-free
12. Clara.io [Електронний ресурс]. URL: https://clara.io/

Ключові слова: хмарні ресурси, програмування, веб-розробка, управління проектами, 3D-моделювання.

Key words: cloud resources, programming, web development, project management, 3D-modelling.

БОЙКО ВІКТОР ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

ІНСТРУМЕНТИ МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗУ ДАНИХ У НАВЧАЛЬНОМУ ТА ДОСЛІДНОМУ ПРОЦЕСІ

Збільшення обчислювальних потужностей, поряд з розширенням обсягу та характеру інформації, що збирається [1; 2; 3] робить актуальними використання спеціалізованих методів роботи з великими даними, датамайнінгу та дослідницького моделювання. В даний час у цій галузі чітко виділяється окремий тренд на розвиток спеціальних інструментальних засобів, який можна позначити загальним зонтичним терміном «інструменти для моделювання та дослідницького аналізу даних» (Tooldain for Exploratory Data Analysis and Modeling – TEDAM).

Автору доводилося спостерігати та брати участь у розробці дослідницьких проектів у різних наборах інструментів та «інструментальних ланцюжків» (toolchain) і у разі кожного дослідницького проекту такий toolchain міг значно змінюватись: прості табличні редактори, повноцінні програмні продукти мовами Pascal і C результати яких візуалізувалися за допомогою математичних середовищ MathCAD, складні засоби та системи моделювання в MATLAB.

Всі ці дослідження дозволяли отримувати цінні результати, однак, у більшості випадків при масштабуванні досліджень, у разі збільшення обсягів та термінів виконання робіт, при змінах у предметі дослідження або зі зміною ключових фігур у дослідницьких проектах, використання

довільного інструменту незмінно породжувало акциденційні проблеми (за термінологією Фредеріка Брукса), що сильно гальмували виконання дослідницьких завдань та отримання результатів проекту [4].

Прикладом може бути зміна або старіння програмного забезпечення, що вимагає додаткових трудовитрат для підтримки працездатності проекту. Комерційні виробники програмного забезпечення можуть довільно змінювати формати зберігання даних, умови ліцензування результатів роботи тощо. Поширені в даний час хмарні сервіси та послуги формату Platform-as-Service далеко не завжди здатні забезпечити надійність та довготривалість зберігання даних тощо.

Перелічені проблеми не є новими – і в галузі «традиційного» IT були подолані шляхом використання специфічних інструментів. Наприклад, питання спільної роботи над кодом програмного продукту або сайту в даний час покладено на системи контролю версій – особливий вид програмного забезпечення, який дозволяє не лише спільно використовувати єдиний код колективам розробників розділених у просторі та часі, але й зберігає історію проекту, дозволяє організовувати та вести робочі процеси «на гілках», що дозволяє вибудовувати ієрархічні або розподілені форми взаємодії в проектах і так далі.

В даний час цю нішу практично монопольно займає git, що витіснив конкурентів (mercurial, bazaar, subversion). При цьому інфраструктура взаємодії в мережі може будуватися за участю різних схем далеко не обов'язково використовують такі рішення, як github. У найпростішому випадку можна використовувати невибагливий до ресурсів stand alone хостинг з використанням простих інструментів, наприклад cgit. Більш просунуті конфігурації можуть включати forgejo (колишній gitea) або fossil.

Окрім контролю версій, організація колаборації всередині проекту передбачає використання набору інших інструментів – системи автоматизації складання та розгортання (найвідоміший приклад – GNU Make або CMake), багтректери, які часто використовуються не тільки як збирачі помилок, але й інструменти планування роботи колективу, системи збору та роботи. з документацією тощо.

Тут варто відзначити, що всі перераховані інструменти склалися на основі довготривалої практики і багато з них налічують уже десятки років існування – отже такі рішення пройшли перевірку практикою та часом. Про це говорить і ще один цікавий факт – всі сучасні платформи колаборації (gitlab, github, bitbucket, source forge) надають своїм користувачам схожі як за набором, так і за призначенням інструменти (контроль версій, автоскладальні системи, багтрекери, системи документування).

Все перераховане дозволяє говорити про те, що для дослідницьких проектів найефективнішим сценарієм було б вибудовування колаборації на основі існуючих рішень. Однак тут виникає суперечність.

З одного боку, для ефективного використання в такій парадигмі TEDAM мають бути дуже близькими до «традиційних» продуктів IT. Чим більше TEDAM схожі на традиційні інструменти, тим простіше вибудовувати колаборацію на вже готових і перевірених рішеннях.

При цьому цей процес практично виключає використання як робочих бінарних форматів даних – наприклад.doc і.xls офісних пакетів Microsoft Office. З іншого боку – специфічність TEDAM часто також потребує специфічних інструментів.

Нам бачиться рішення у використанні відповідного формату даних, який з одного боку може бути використаний у TEDAM, а з іншого, добре підходить для обробки в існуючій інфраструктурі створення IT продуктів. У цьому випадку в принципі не важливо, які інструменти дослідження використовуються, при цьому з'являється можливість використовувати вже готові інструменти для колаборації, зберігаючи специфічність дослідницького процесу.

В рамках цього підходу можна було б навіть використовувати існуючі «традиційні» формати даних. Для документування можна використовувати системи аналогічні збору документації (.wiki,.markdown,.rst та інші формати користувальницької легковажної розмітки). Також можна використовувати більшість існуючих графічних форматів даних (jpg, png, webp) та більшість баз даних різного роду. Також можна використовувати вихідні коди скриптових мов та компілюваних мов програмування у поєднанні зі складальними системами. Сюди легко вписуються як традиційні мови програмування, і мови програмування спеціалізованих середовищ (CAS Maxima, MATLAB, Scilab, GNU Octave тощо.).

Все перераховане вище справедливо, проте згодом намітився тренд в еволюції інструментів TEDAM, який обумовлений специфікою цих систем – насамперед акцентом на роботі з даними, знаннями та моделями.

Насамперед з'ясувалося, що швидкий зворотний зв'язок – інтерактивність – є одним із ключових факторів у зручності роботи з даними. Тому, нішу TEDAM переважно займають «скриптові», інтерпретовані мови програмування.

Наступним кроком еволюції TEDAM стало широке поширення інтерактивних консолей, побудованих за ідеологією REPL-циклу ("Read-Eval-Print Loop"). REPL був запропонований в 1964 для lisp-машини і з тих пір отримав широке визнання та поширення. REPL практичний у використанні та дозволяє працювати в парадигмі інтерактивного підходу. На відміну від мов, що використовують традиційний цикл написання-компіляція-запуск, він дозволяє отримувати негайний зворотний зв'язок, що робить його цінним для навчального та дослідницького підходу.

Прикладами такого підходу є ipython – консоль «інтерактивного python», що розширює можливості python саме для цілей TEDAM і wxMaxima – консоль, що розширює можливості CAS Maxima.

Поява спеціалізованих REPL-консолей породила наступний крок – використання інтегрованих форматів даних. Одним із перших форматів такого типу можна вважати протоколи консолі ipython. Спочатку йшлося просто про збереження, редагування та гнучке використання історії команд хмари. Далі з'явилися оболонки розширеного типу (qtconsole), що дозволяє інтегрувати в протокол роботи

зображення та формули в математичній нотації, що різко розширило можливості базового ipython.

Ці обидва підходи – збереження історії команд та можливість включення inline (внутрішньопротокольних) зображень у цю історію були об'єднані у форматі ipynb (IPython Notebook), який дозволяв зберігати сесії історії команд разом із зображеннями та формулами та виявився дуже зручним для спільної роботи.

Розвиток ipynb формату призвело спочатку до появи спеціалізованої веб-платформи, а потім незалежної від мови програмування хмари jupyter. При цьому сам формат добре вписується в існуючу систему організації інфраструктури – про що говорить хоча б такий факт, як наявність у github вбудованого переглядача ipynb-файлів, що полегшує роботу на цій платформі з TEDAM. При цьому конвертери – як нативні jupyther/ipython, так і сторонні (pandoc) дозволяють ефективно перетворити протоколи роботи на більшість вихідних форматів.

Таким чином, до теперішнього часу склався ефективний ланцюжок TEDAM, який спирається на платформо- та мовонезалежне середовище роботи jupyter lab, який де-факто є одним із стандартів наукового світу та використання якого дозволяє уникнути акциденційних проблем при організації роботи дослідницьких та навчальних проектів.

Список використаних джерел:

1. Jagadish H. V., Gehrke J., Labrinidis A., Papakonstantinou Y., Patel J. M., Ramakrishnan R., Shahabi C. Big data and its technical challenges // Communications of the ACM. – Association for Computing Machinery (ACM), 2014. – Vol. 57, no. 7. – P. 86–94.
2. McFarland D. A., McFarland H. R. Big data and the danger of being precisely inaccurate // Big Data and Society. – SAGE Publications, 2015. – Vol. 2, no. 2. – P. 205395171560249.
3. Kaisler S., Armour F., Money W., Espinosa J. A. Big data issues and challenges // Encyclopedia of information science and technology, third edition. – IGI Global, 2023. – P. 363–370.
4. Frederick P Brooks J. The mythical man-month : Essays on software engineering / Reprint. – Addison-Wesley Pub. Co, 1975. – P. 195.

Ключові слова: python, ipython, cas maxima, пошуковий аналіз, bigdata, data explore.
Key words: python, ipython, cas maxima, exploratory analysis, bigdata, data explore.

КУХАРЕНКО СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук

СТАДНІК ДЕНИС АНДРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВЕБСЕРВЕРІВ

Вебсервери є одним з найбільш цільових місць в організації. Це об'єкти, які постійно піддаються безлічі самих різних небезпек. Найсерйознішу загрозу становлять для них хакери, які можуть отримати доступ до конфіденційної інформації, розміщеної на сервері, зламати сайти і змінити їх вміст, а також вивести з ладу сервер за допомогою розподіленої атаки (DDoS-атака), тому веб-безпека залишається однією з найважливіших проблем.

Вебсервери відіграють ключову роль у роботі вебсайтів і додатків, забезпечуючи їхню доступність і функціональність.

З точки зору апаратної частини вебсервер – це комп'ютер, призначений для зберігання даних сайтів, а також він призначений для доставки файлів до веб-браузера користувачів. Веб-сервер може бути доступний через певне доменне ім'я.

З точки зору програмного забезпечення веб-сервер не може обійтися без компонентів, призначених для контролю доступу користувачів до даних, які знаходяться на сервері. В якості таких компонентів виступають HTTP-сервер (як частина програмного забезпечення) та HTTP-протоколу за допомогою якого спілкуються вебсервер та браузер.

У вебсерверів можуть бути різні вразливості, які можуть бути використані зловмисниками для отримання несанкціонованого доступу до системи або виконання шкідливих дій. Деякі поширені вразливості вебсерверів включають [1]:

1. Вразливості вебдодатків (відсутність автентифікації або авторизації, SQL-ін'єкції тощо). Ці вразливості можуть дозволити зловмисникам виконати атаки на додаток або отримати доступ до конфіденційної інформації.

2. Уразливості операційної системи. Це може бути неправильна конфігурація операційної системи, уразливості ядра, недостатнє оновлення системи або слабкі облікові записи.

3. Уразливості вебсерверного програмного забезпечення. Програмне забезпечення може містити уразливості, такі як помилки програмування, уразливості протоколів або проблеми з конфігурацією.

4. Уразливості в мережевій інфраструктурі (атаки перехоплення даних або відмови в обслуговуванні, атаки на рівні мережі).

Оцінюванню, аналізу та заходам щодо усунення вразливостей присвячено достатньо велика кількість досліджень та рекомендацій.

Наприклад для усунення вразливостей вебсервера можна застосовувати такі заходи безпеки [2]:

1. Регулярне оновлення операційної системи.
2. Застосування патчів.
3. Жорстка конфігурація безпеки.
4. Використання файрволу та мережевих налаштувань.
5. Використання шифрування для захисту передачі даних між клієнтами та сервером та сертифікатів для забезпечення довіри та захисту від атак типу «перехоплення і розшифрування».
6. Автентифікація та авторизація.
7. Моніторинг і реагування на інциденти.
8. Тестування на проникнення.

Згідно провідних міжнародних практик оцінка заходів щодо усунення вразливостей – це процес визначення, ідентифікації, класифікації та приоритизації вразливостей мережевій інфраструктурі, який проводиться в декілька етапів [3]:

1. Ідентифікація вразливостей: Необхідно провести аналіз вразливостей веб-сервера за допомогою спеціалізованих інструментів, таких як сканери вразливостей. Це дає змогу виявити вразливості, які можуть стати об'єктом атаки зловмисників.

2. Оцінювання ризиків: Оцінювання ризиків дає змогу визначити ступінь загрози та потенційний збиток, який може бути завдано в разі експлуатації вразливості. Це допомагає визначити пріоритети в усуненні вразливостей і вибрати найефективніші заходи щодо їх усунення.

3. Вибір заходів для усунення вразливостей: Визначення заходів для усунення вразливостей має ґрунтуватися на результаті оцінювання ризиків і засобах, доступних для реалізації заходів. Необхідно вибрати заходи, які максимально ефективно усунуть уразливості та знизять ризик найімовірніших атак.

4. Реалізація заходів щодо усунення вразливостей: Реалізація заходів щодо усунення вразливостей повинна здійснюватися відповідно до обраних заходів і рекомендацій безпеки. Важливо переконатися в правильному налаштуванні та роботі всіх засобів, що використовуються для усунення вразливостей.

5. Перевірка ефективності заходів: Перевірка ефективності заходів щодо усунення вразливостей дає змогу визначити, наскільки добре вони працюють у реальних умовах. Перевірка може включати проведення тестів на проникнення, моніторинг системи та аналіз логів. Це дає змогу переконатися в тому, що заходи з усунення вразливостей працюють належним чином і не створюють нових проблем безпеки.

Загалом, оцінювання заходів з усунення вразливостей веб-сервера є безперервним процесом, який вимагає постійного моніторингу та оновлення заходів безпеки відповідно до появи нових вразливостей і атак.

Оцінювання заходів з усунення безпеки може здійснюватися за різними критеріями. Ось деякі з них:

1. Ефективність: Оцінка заходів з усунення безпеки має визначити, наскільки успішно вони запобігають або знижують ризик

уразливості. Ефективність може бути оцінена на основі історичних даних, результатів тестування на проникнення або статистичної інформації.

2. Ресурсоємність: Оцінка заходів з усунення безпеки має враховувати витрати на їхню реалізацію та підтримку. Це може включати фінансові витрати, необхідність навчання персоналу, використання обчислювальних ресурсів і часові витрати. Оцінка ресурсоємності допомагає визначити, наскільки ефективно використовуються ресурси під час реалізації заходів безпеки.

3. Відповідність стандартам і регулятивним вимогам: Оцінка заходів з усунення безпеки може визначати, наскільки вони відповідають встановленим стандартам безпеки та вимогам регуляторів. Це може включати дотримання нормативних документів, таких як стандарти PCI DSS, HIPAA, GDPR та інші.

4. Практичність: Оцінка заходів щодо усунення безпеки має враховувати їхню практичну застосовність і зручність використання. Це охоплює зручність управління та налаштування, інтеграцію з іншими системами, мінімізацію негативного впливу на продуктивність або користувацький досвід.

5. Адаптивність: Оцінка заходів щодо усунення безпеки повинна враховувати їхню здатність адаптуватися до мінливого загрозливого середовища. Заходи безпеки мають бути гнучкими і здатними адаптуватися до нових видів вразливостей і атак.

6. Постійне поліпшення: Оцінка заходів щодо усунення безпеки може також включати аналіз можливостей постійного поліпшення і вдосконалення. Це може включати зворотний зв'язок від користувачів та експертів, проведення аудитів безпеки та постійне оновлення заходів безпеки відповідно до нових загроз і технологій.

Аналізуючи вище викладене можливо дійти висновку, що серед основних заходів, щодо забезпечення безпеки вебсерверів можливо виділити наступні: видалення непотрібних сервісів, управління дозволами та привілеями, видалення непотрібних модулів та розширення програм, моніторинг та аудит вебсервера.

Отже, забезпечення безпеки вебсервера вимагає комплексного підходу і постійного моніторингу. Застосування відповідних заходів безпеки та регулярне оновлення системи допоможуть знизити ризик вразливостей і підвищити безпеку вебсерверів. Оцінка заходів щодо усунення вразливостей допомагає визначити і поліпшити ефективність системи захисту і підтримувати її на актуальному рівні для захисту від загроз, що постійно розвиваються.

Список використаних джерел:

1. Top 10 Web Application Security Risks [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://owasp.org/www-project-top-ten/
2. Ultimate Guide to Server Security Vulnerabilities [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.eurovps.com/blog/server-security-vulnerabilities/

3. How To Perform A Vulnerability Assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.intruder.io/guides/vulnerability-assessment-made-simple-a- step-by-step-guide

Ключові слова: Веб-сервер, безпека, заходи, вразливості, оцінка.
Key words: Web server, security, measures, vulnerabilities, assessment.

ЧЕПУРНА ОЛЕНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

КУЛЕШОВА ЄВГЕНІЯ РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

СУЧАСНІ МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Сучасний світ можна назвати світом інформаційно-комунікаційних технологій. Кожну долю секунди народжується інформаційна одиниця, здійснюється інформаційний обмін. Глобалізація сучасного світу, розвиток новітніх технологій передачі інформації породжує нові загрози її викрадення, маніпуляцій та порушень. Впровадження ефективних заходів кібербезпеки є серйозним викликом для фахівців, зважаючи на те, що кількість і технічний рівень приладів зростає, а рівень кіберзлочинів і кіберзлочинців росте з їх розвитком [1].

Згідно з «Глобальним дослідженням інформаційної безпеки», що його провела компанія EY, 55 % організацій не розглядають захист інформації як частину загальної бізнес-стратегії. Водночас 87 % організацій мають обмежений бюджет на забезпечення необхідного рівня кібербезпеки. Однак бюджети на кібербезпеку зростають – великі компанії витрачають на кібербезпеку більше вже в цьому (63 %) і наступних роках (67 %), менші компанії – 50 % і 66 % відповідно [2]. З огляду на нагальні потреби в розвитку ефективних систем захисту інформації як особистої, так і організацій різних форм власності, постає задача застосування осучаснених методів і систем кіберзахисту, та оптимізація вже існуючих.

Підвищення ефективності захисту інформації можливе за наступними напрямками :

– заміна обладнання на більш сучасне;
– оптимізація програмного забезпечення вже існуючого обладнання;
– застосування хмарних технології в обробці і зберіганні інформації;
– застосування математичних методів в різних сферах організації кіберзахисту.

Кожний з напрямків оптимізації систем і заходів захисту заслуговує на окреме дослідження як з точки зору організації (передбачення критичності ризиків, фінансування), так із використання додаткових методів аналізу, математичних зокрема.

Стрімке зростання машинного навчання і штучного інтелекту для боротьби з кібератаками потребує все більшого залучення математичних методів дослідження і моделювання.

Теорія ймовірностей та математична статистика, лінійне та нелінійне програмування, динамічне програмування, диференціальна геометрія і топологія та її спеціальна частина – інформаційна геометрія стають інструментами вдосконалення систем захисту інформації.

Застосування ймовірнісних та статистичних методів в організації кіберзахисту обумовлено в першу чергу тим, що будь яка загроза чи вже здійснене втручання є випадковою величиною, яка розподілена за відповідним законом, має свої характеристики. Будь яке відхилення від характерного розподілу буде свідчити, наприклад, про аномальну активність та потребує уваги. Статистичні дослідження допомагають зробити прогнозування майбутніх втручань, оцінити значущість факторів впливу на інформаційні системи. На основі статистичних досліджень будується ймовірнісна функція оцінки кібернетичної загрози або кібернетичної безпеки, досліджується комплексна модель кіберзагроз й оцінка та прогнозування сценаріїв потенційних вторгнень. Застосовуючи моделі дослідження операцій можливо синтезувати системи захисту інформації з оптимальними характеристиками [3].

Якщо розглядати порушника як антагоніста фахівцю з кіберзахисту, можливо застосування методів теорії ігор, яка моделює поведінку контрагентів, відповідні стратегії та фіксує взаємодію між ними (прості антагоністичні некооперативні ігри з нульовою сумою) [4].

Складність і багатомірність сучасних інформаційних систем та баз даних сприяла розвитку спеціального розділу диференціальної геометрії – інформаційної геометрії, яка народилася з математичної цікавості розгляду параметричного сімейства ймовірнісних розподілів, яке називається статистичною моделлю, як рімановий многовид з тензором Фішера. Інформаційна геометрія вирішує проблеми, використовуючи поняття диференціальної геометрії (наприклад, кривини) з тензорним численням для вивчення проблем класифікації та перевірки гіпотез у статистиці щодо характеру розподілу випадкових величин (кіберінцидентів або кіберзагроз) [5].

Сучасні методи математичного моделювання й аналізу виграють значну роль в оптимізації засобів кіберзахисту та мають достатній науковий потенціал щодо подальших наукових досліджень і практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. Дослідження Check Point: кібератаки зросли на 50 % у порівнянні з минулим роком. URL: https://www.bdo.ua/uk-ua/blog-2/consulting/march-2020/cybersecurity- for-ceo

2. Результати Глобального дослідження EY. URL: https://eba.com.ua/rezultaty-globalnogo-doslidzhennya-ey-z-informatsijnoyi-bezpeky-pokazuyut-shho-kiberbezpeka-zalyshayetsya-vazhlyvym-pytannyam-poryadku-dennogo-organizatsij/
3. Моделі та методи кібернетичного захисту інформаційно-комунікаційних систем на основі логіко-ймовірнісного підходу / О. М. Новіков, А. М. Родіонов, А. О. Тимошенко. – Київ : НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехника», 2015. – 276 с.
4. Fighting Cyber Attacks with Game Theory. URL: https://www.sciencedirect. com/science/article/abs/pii/B9780128205433000134?via%3DihubShun-ichiA mari
5. Information Geometry and Its Applications. Applied Mathematical Sciences, Springer, 2016.

Ключові слова: кібербезпека, теорія ймовірностей, математичне моделювання, інформаційна геометрія.

Key words: cyber security, probability theory, mathematical modeling, information geometry.

БАЛАНДІНА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кібербезпеки

АЛГЕБРАЇЧНА НЕЛІНІЙНІСТЬ S-БЛОКІВ КОНСТРУКЦІЇ НІБЕРГ ПРИ ЇХ ПРЕДСТАВЛЕННІ ФУНКЦІЯМИ БАГАТОЗНАЧНОЇ ЛОГІКИ

Криптографічний S-блок є основним компонентом сучасних шифрів, який визначає їх ефективність. На сьогоднішній день в літературі відомо чимало методів синтезу S-блоків, які відповідають критеріям криптографічної якості. При цьому серед основних критеріїв криптографічної якості дослідники виділяють алгебраїчну нелінійність, відстань нелінійності, критерій розповсюдження помилки і критерій кореляційного імунітету. Зважаючи на останні наукові дослідження, зазначені критерії криптографічної якості мають застосовуватися не тільки до компонентних булевих функцій S-блоків [1], але і до їх компонентних функцій багатозначної логіки [2].

На сьогоднішній день, однією з найбільш затребуваних та застосовуваних конструкцій побудови S-блоків є конструкція Ніберг [3], що пропонує побудову елементів S-блока за допомогою мультиплікативного обернення над розширеним полем Галуа.

Дослідженню відповідності S-блоків конструкції Ніберг критеріям криптографічної якості як при її представленні булевими функціями, так і функціями багатозначної логіки присвячено чимало досліджень, наприклад [4, 5]. Тим не менш, алгебраїчна нелінійність S-блоків конструкції Ніберг при їх можливому представленні 4-функціями та 16-функціями лишається недослідженою.

Метою цієї роботи є оцінка алгебраїчної степені нелінійності S-блоків конструкції Ніберг при їх представленні компонентними функціями багатозначної логіки.

Відомо [3], що S-блоки конструкції Ніберг визначаються за допомогою наступного співвідношення

$$y_i = x_i^{-1} \bmod d[f(z), p],\ y_i,\ x_i \in GF(2^k),\ i = 0,1,\ldots,2^k - 1, \qquad (1)$$

де y_i – вихідний елемент S-блока, x_i – вхідний елемент S-блока, $f(z)$ – незвідний поліном (кількість яких для найбільш затребуваної на сьогодні довжини S-блоків $N = 256$ складає $J = 30$).

На сьогодні добре відомо [2], що будь-який S-блок довжини $N = 256$ може бути представлений у вигляді своїх компонентних булевих функцій, 4-функцій та 16-функцій, які, у свою чергу, із застосуванням методів [6] можуть бути представлені за допомогою алгебраїчної нормальної форми. При цьому одним з показників якості реалізації концепції конфузії та стійкості до атак алгебраїчного криптоаналізу конструкцій шифру є їх алгебраїчний степінь нелінійності. Алгебраїчний степінь нелінійності функції багатозначної логіки визначається найбільшим алгебраїчним степенем доданку в поліномі АНФ.

Важливим є проведення дослідження алгебраїчних степенів нелінійності компонентних функцій багатозначної логіки S-блоків конструкції Ніберг, яке будемо виконувати відповідно до наступного алгоритму:

Крок 1. Для обраного незвідного поліному побудувати S-блок конструкції Ніберг відповідно до (1).

Крок 2. Представити побудований S-блок за допомогою восьми компонентних булевих функцій, для кожної з яких знайти АНФ. Оцінити алгебраїчний степінь нелінійності S-блока як мінімум серед алгебраїчних степенів АНФ побудованих компонентних булевих функцій.

Крок 3. Представити побудований S-блок за допомогою чотирьох компонентних 4-функцій, для кожної з яких знайти АНФ над полем $GF(4)$, що побудовано на основі первісного незвідного поліному $g_{41} = x^2 + x + 1$. Оцінити алгебраїчний степінь нелінійності S-блока.

Крок 4. Представити побудований S-блок за допомогою двох компонентних 16-функцій, для кожної з яких знайти АНФ над полем $GF(16)$: розглянути два можливі ізоморфізми, на основі первісного незвідного поліному $g_{161} = x^4 + x + 1$ та первісного незвідного поліному $g_{162} = x^4 + x^3 + 1$. Оцінити алгебраїчний степінь нелінійності S-блока для кожного з ізоморфізмів.

Алгебраїчні степені нелінійності компонентних q-функцій для кожного з $J = 30$ незвідних над полем $GF(2^8)$ поліномів показані у таблиці.

Відзначимо, що максимальний алгебраїчний степінь нелінійності для булевих функцій восьми змінних становить 8, для 4-функцій чотирьох змінних – 12, для 16-функцій двох змінних – 30.

Отже, алгебраїчний степінь нелінійності для уявлення S-блоків конструкції Ніберг за допомогою компонентних булевих функцій є стабільним і складає 87,5 % від максимального значення.

Таблиця – Алгебраїчні степені нелінійності компонентних *q*-функцій S-блоків конструкції Ніберг

№	Поліном	Двійковий випадок, $\{N_{f_{20}},\ldots,N_{f_{27}}\}$	Четвірковий випадок, $\{N_{f_{40}},\ldots,N_{f_{43}}\}$	Шістнадцятковий випадок, ізоморфізм $g_1(x)$, $\{N_{f_{160}},\ldots,N_{f_{161}}\}$	Шістнадцятковий випадок, ізоморфізм $g_2(x)$, $\{N_{f_{160}},N_{f_{161}}\}$
1	283	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{28,29}
2	285	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,10,11,11}	{30,30}	{28,29}
3	299	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
4	301	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
5	313	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
6	319	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
7	333	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{28,29}
8	351	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,10,11,11}	{30,30}	{28,29}
9	355	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
10	357	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{28,29}
11	361	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
12	369	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
13	375	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
14	379	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{28,30}	{29,29}
15	391	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,10,10,11}	{30,30}	{29,29}
16	395	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
17	397	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
18	415	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,10,11,11}	{30,29}	{29,29}
19	419	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
20	425	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
21	433	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{10,10,10,11}	{29,30}	{29,29}
22	445	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
23	451	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,10,11}	{30,30}	{29,29}
24	463	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
25	471	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
26	477	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{10,10,10,11}	{29,30}	{29,29}
27	487	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,10,11}	{30,30}	{29,29}
28	499	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{28,29}
29	501	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,30}	{29,29}
30	505	{7,7,7,7,7,7,7,7}	{11,11,11,11}	{30,29}	{29,29}

У разі представлення S-блоків конструкції Ніберг 4-функціями, алгебраїчний степінь нелінійності лежить у діапазоні від 83,3 % до 91,67 %.

У разі представлення S-блоків конструкції Ніберг 16-функціями над ізоморфним представленням поля *GF*(16) на основі первісного

незвідного полінома $g_{161} = x^4 + x + 1$, алгебраїчний степінь нелінійності лежить у діапазоні від 96,67 % до 100 %.

У разі представлення S-блоків конструкції Ніберг 16-функціями над ізоморфним представленням поля *GF*(16) на основі первісного незвідного полінома $g_{162} = x^4 + x^3 + 1$, алгебраїчний степінь нелінійності лежить у діапазоні від 93,33 % до 96,67 %.

Таким чином, в цілому конструкція Ніберг характеризується високими алгебраїчними степенями нелінійності компонентних функцій багатозначної логіки, що є її безсумнівною перевагою. При цьому, спостерігається навіть зростання алгебраїчного степеню нелінійності із зростанням значення основи уявлення q.

Відзначимо основні результати проведених досліджень:

1. Проведено дослідження алгебраїчних степенів нелінійності S-блоків конструкції Ніберг довжини $N = 256$, побудованих на основі повної множини незвідних поліномів при всіх можливих їх представленнях за допомогою функцій багатозначної логіки.

2. Для представлення S-блоків конструкції Ніберг за допомогою двох компонентних 16-функцій, для оцінки їх алгебраїчного степеню нелінійності розглянуто два можливі ізоморфізми поля *GF*(16), які можуть бути застосовані криптоаналітиком для опису криптографічної конструкції.

3. Проведені експерименти показали, що S-блоки конструкції Ніберг, незалежно від виду обраного для їх побудови незвідного поліному, характеризуються високим рівнем алгебраїчного степеню нелінійності, при цьому, його значення відносно максимально можливого значення нелінійності навіть зростають із зростанням основи уявлення q.

Список використаних джерел:

1. Waheed A. et al. An analytical review of current S-box design methodologies, performance evaluation criteria, and major challenges. Multimedia Tools and Applications. 2023. P. 1–24.
2. Соколов А. В., Жданов О. Н. Криптографические конструкции на основе функций многозначной логики. Монография. Научная мысль, 2020. 192 с.
3. Nyberg K. Differentially uniform mappings for cryptography. In Advances in cryptology. Proc. of EUROCRYPT'93. 1994. Vol. 765. P. 55–65.
4. Мазурков М. И., Соколов А. В. Криптографические свойства нелинейного преобразования шифра Rijndael на базе полных классов неприводимых полиномов. Труды Одесского политехнического университета. 2012. № 2 (39). С. 183–189.
5. Sokolov A. V., Djiofack T. V. N. Nonlinear Properties of Rijndael S-boxes Represented by the Many-Valued Logic Functions. Proceedings of the International Workshop on Cyber Hygiene, Kyiv, Ukraine, Nov. 30, 2019. P. 96–106.
6. Stankovic R. S., Astola J. T., Moraga C. Representations of Multiple-Valued Logic Functions. Morgan and Claypool Publishers, 2012. 160 p.

Ключові слова: криптографія, S-блок, АНФ, алгебраїчний степінь нелінійності.
Key words: cryptography, S-box, ANF, algebraic degree of nonlinearity.

СЛАТВІНСЬКА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ GPT4

Впровадження нових цифрових технологій на основі штучного інтелекту може підвищити якість життя громадян, побудувати інтелектуальну індустріальну базу, підвищити продуктивність праці, підтримати менш суб'єктивне прийняття управлінських рішень та усунути нераціональні надмірності, прискорити обмін інформацією та збільшити її обсяги. Натомість сьогодні особливо гостро стоїть питання правового забезпечення захисту особистого життя та персональних даних. Збільшення кількості та частоти цифрових комунікацій у суспільстві, разом зі збільшенням електронних комунікацій між громадянами держав, у тому числі при наданні певних послуг за допомогою спеціальних додатків, підвищує ризики для інформаційної безпеки. Це пов'язано з концентрацією великих обсягів персональних даних на незахищених носіях інформації, таких як незахищених носіях інформації, таких як смартфони, збільшує ризик несанкціонованого доступу та зловживань.

Не дивлячись на вищезазначений перелік проблемних аспектів суспільство все одно активно залучає новітні технології. Прикладом слугує ChatGPT та його покращена версія GPT-4.

На думку J. Scott Christianson: «GPT4 працює як алгоритм за принципом ймовірності і вчиться за зразками найкращої інформації в Інтернете тож може видати неправильний результат оскільки інформація в мережі не завжди є вірною» [1]. З власного досвіду використання цієї інновації можемо підтвердити, що так воно і є.

Засновники OpenAI та інші експерти в галузі штучного інтелекту висловлюють думку, що з розвитком інтелектуальних систем можливість їх використання для цифровізації суспільства буде збільшуватись. Цифровізація суспільства може означати використання технологій інформаційно-комунікаційного середовища для автоматизації і удосконалення різних сфер життя, таких як транспорт, медицина, освіта, комунікації, торгівля, та інші.

GPT-4, як і попередні версії моделі, може використовуватись для розробки інтелектуальних систем, які можуть допомогти в різних аспектах цифровізації суспільства. Наприклад, системи на основі GPT-4 можуть бути використані для автоматизації процесів управління даними великих обсягів, для автоматизації роботи в галузях, які вимагають великої кількості рутинної роботи, або для розробки систем штучного інтелекту для більш ефективного вирішення складних завдань у наукових, технологічних та інших галузях.

Погоджуємось з думкою О. Л. Єршової, Л. І. Бажана, що: «Штучний інтелект є основою цифрової трансформації економіки та рушійною силою важливих розробок у сфері технологій і бізнесу» [2, с. 48]. Проте використання даних користувачів соціальних мереж залишається

актуальною проблемою [3, с. 97]. Великі дані (BIG DATA), зібрані за допомогою файли cookie, які формують цифровий профіль суб'єкта комунікації. Автоматично згенеровані дані про користувачів, їхні вподобання, інтереси, зібрані шляхом аналізу їхньої активності в мережі. передаються в мережі разом з інформацією про себе, включаючи фотографії та відео. Інформація про себе, включаючи фото і відео, представляє великий інтерес для бізнесу, політики і Японії. соціальних і комерційних проектів. Такі профілі є безцінним ресурсом для будь-якої компанії. Найчастіше використовуються такі терміни.

BIG DATA використовується в сучасному маркетингу для створення персоналізованої (таргетованої) реклами та викликає серйозні питання щодо легітимності процесу автоматизованого збору та використання даних у політичних кампаніях. Це стосується не лише даних про осіб, які збираються системою, але й змісту самих даних.

Натомість М. Федоров поділився про заплановані проєкти Мінцифри із застосуванням штучного інтелекту: «Першим таким проектом є віртуальний помічник «Надія» – робоча назва, яка «може з'явитися, а може і не з'явитися» в Dia. Це нове покоління віртуальних асистентів, які можуть попросити вас знайти найближчий до вас ЦНАП і розповісти, які послуги там можна отримати. Наступний проект – «Голос громадянина». Ми хочемо сканувати все, що відбувається в соціальних мережах в режимі реального часу. Всі питання, які відбуваються на форумах, у Facebook, Instagram та Telegram. Про що люди говорять, які проблеми у них виникають, які сервіси погані, на що вони скаржаться. Водночас аналізувати всі скарги громадян, які надходять до контакт-центру, і виводити проблеми на дашборд, який показує чиновникам і міністрам ті теми, які для них важливі» [4]. Поки питання часу коли ці ініціативи стануть доступними.

Наразі цифровізація за допомогою штучного інтелекту проявляється у багатьох аспектах, таких як:

1. Автоматизація процесів: Застосування штучного інтелекту може допомогти автоматизувати бізнес-процеси, що зменшує кількість людських помилок та збільшує ефективність.

2. Розвиток інтернету речей: Штучний інтелект може бути використаний для збору та аналізу великої кількості даних, які генеруються з різних джерел, таких як датчики IoT, що дозволяє зробити розумний аналіз цих даних.

3. Підвищення якості життя: Штучний інтелект може допомогти у розробці нових рішень та технологій, які зменшують вплив на довкілля, покращують якість повітря та води, а також забезпечують енергоефективність.

4. Розвиток електронної комерції: Застосування штучного інтелекту може допомогти у покращенні рекомендацій продуктів та послуг, що забезпечує кращу персоналізацію та задоволення клієнтів.

5. Оптимізація виробництва: Застосування штучного інтелекту у виробничих процесах може знизити витрати на виробництво, забезпечуючи ефективнішу виробничу лінію, покращення якості продукції та зменшення кількості відходів.

6. Розвиток медицини: Штучний інтелект може бути використаний для збору та аналізу медичних даних, що допомагає у розробці нових методів лікування та діагностики хвороб.

Отже, з урахуванням складності та ризиків, пов'язаних з використанням інтелектуальних систем, важливо звернути увагу на етичні та соціальні наслідки впровадження цих технологій у суспільство.

Список використаних джерел:

1. LIVE session на тему «Chat GPT» від J. Scott Christianson на сайті Ukraine global faculty від 25.04.2023. URL: https://ugfacademy.mylearnworlds.com/course/chat-gpt
2. Єршова О. Л., Бажан Л. І. Штучний інтелект – технологічна основа цифрової трансформації економіки. *Статистика України*. 2021. № 3. С. 47-59. Doi: 10.31767/su.3(94)2021.03.06.
3. Радзієвська О. Г. Права та безпека особи в умовах соціальних і цифрових трансформацій. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 грудня 2021 р. / наук. кер. О. А. Баранов ; упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. – Київ – Одеса : Фенікс, 2021. С. 96–100.
4. Штучний інтелект в «Дії»: Мінцифри спілкується з OpenAI. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/28/699579/

Ключові слова: цифровізація, GPT-4, штучний інтелект.
Key words: digitalization, GPT-4, artificial intelligence.

DROBCHAK ALLA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of Socio-political and Economic Department of Kryvyi Rih Faculty

KOVALCHUK KOSTYANTYN

National University "Odesa Law Academy",
holder of higher education

METHODS OF INFORMATION HYGIENE OF CITIZENS OF UKRAINE FOR THE PURPOSE OF PREVENTING CYBERCRIME ACTIVITIES

Cyber security is an important element of ensuring national security, as virtual space is becoming an increasingly important element of influence on public sentiment and encroachment on the imbalance of situations in the country. The article examines the problem of cyber security in the context of the individual, society and the state.

Today, virtual space has become a very important battlefield. Cybercrime, cyber terrorism and cyber war have become an integral part of the modern world. According to the Ukrainian Cyber Security Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, criminal groups use cyber attacks to commit crimes such as fraud, theft, distribution of malicious software, export

(ransom) and much more. In addition, cybercriminals use virtual space for espionage, reconnaissance and cyber attacks on the country's infrastructure. Thus, cyber security is an important element of ensuring the national security of Ukraine.

Personal cyber security is the protection of personal information stored on various electronic devices, such as computers, smart phones, tablets, and others. Cybercriminals can gain access to these devices and use the information stored on them for their own benefit. For example, they can use passwords stored on devices to access bank accounts or steal personal information that can be used for fraud and other crimes. Since today most people have access to the Internet and use various electronic devices, personal cyber security has become one of the most pressing issues.

To protect your personal information from cybercriminals, you need to follow a few simple rules:

1. Use complex passwords that contain letters, numbers, and symbols. Do not use the same password for different services.
2. Update the software on your electronic devices. Many software vulnerabilities that can be exploited by cybercriminals are fixed in new versions of programs.
3. Do not open links and files from unknown or suspicious senders. They may contain malware.
4. Use antivirus software to help protect your electronic devices from malware and other threats.
5. Do not send your personal information through untrusted communication channels such as e-mail or social media messages. It is better to use secure communication channels, for example, encrypted e-mail or messengers with end-to-end encryption.
6. Follow the principles of "principle of least permission" and "principle of necessity". Do not give access to your personal information and electronic devices to anyone except those who need it. Don't store too much information on your electronic devices to reduce the risk of theft.
7. Use two-factor authentication to access important information such as bank accounts or email inboxes. This will help increase the level of security and protect your data from unauthorized access.

In addition, it is worth remembering that cyber security does not depend only on the actions of individuals, but also on the actions of organizations and government institutions. For example, companies must ensure the security of their databases and other electronic systems that contain personal customer information. Government institutions should adopt cyber security laws and policies that ensure the security of citizens' personal data.

In addition to threats to personal information, cybercriminals can also use electronic devices to attack infrastructure and critical systems. For example, hackers can use the assembly of botnets to overload websites, hijack surveillance cameras, intercept critical information, and even block critical communications systems.

To prevent such attacks, it is important to ensure the cyber security of critical infrastructures and systems such as energy networks, financial institutions, medical systems and others. This can be achieved through the

development and implementation of cyber security standards, the use of modern encryption and authentication methods, and increased control and oversight of network connections.

In addition, cyber security should be considered when using smart devices and the Internet of Things (IoT). These devices may contain vulnerabilities that can be used to attack networks and other devices. For example, cybercriminals can exploit vulnerabilities in home automation systems to gain access to doors and windows, or use unsecured network cameras to spy.

To ensure the cyber security of smart devices and IoT, users must ensure Wi-Fi network security and use strong passwords to access devices. In addition, it is important to install software updates that fix detected vulnerabilities and to limit access to devices by setting individual access rules and firewalls.

Even with all measures to ensure cyber security, it cannot be guaranteed that an attack will not happen. That's why it's important to have a disaster recovery plan in place to quickly restore systems and networks after an attack. This can be achieved by backing up data, developing recovery plans, and running regular disaster recovery tests.

In addition, public cyber security is important to keep in mind, as cybercriminals can use widespread social media and other online resources to launch attacks. This can be done through phishing attacks, sending emails with malicious attachments or links to fake websites that require personal information. Such attacks can lead to leakage of personal information, theft of money and other negative consequences.

Therefore, users should be careful when opening e-mail and communicating on social networks. It's important to check the sender's address and not open attachments that look suspicious. In addition, it is important to use anti-virus software and ad-blocking programs to prevent network attacks.

In solving cyber security problems, it is important to pay attention to technical and organizational measures that ensure the security of electronic systems and networks. One of such organizational measures is the establishment of rules for access to information and files, which ensures the protection of confidential information from unauthorized access.

Organizations must develop strict access policies to ensure that only authorized users have access to sensitive information and systems. It is advisable to set different levels of access for different users to limit access to information only at the required level.

It is also important to use firewalls, which allow you to monitor network traffic and block dangerous connections. Firewalls can be configured to block certain types of traffic, set rules for network access, and check login requests.

There are also various types of encryption that ensure the security of information during its transmission. The most common types of encryption are SSL (Secure Sockets Layer) and TLS (Transport Layer Security). These protocols encrypt the data transmitted between computers, thereby ensuring the confidentiality of information and protection against unauthorized access.

Organizations can also use different types of software to protect against malware and viruses. Antivirus programs allow you to detect and block malicious programs that can cause damage to systems and data.

To provide more effective protection, organizations can use monitoring and intrusion detection systems (IDS / IPS). These systems allow you to detect and block attempts at unauthorized access to the network and systems.

However, despite all security measures, there is a risk of an internal threat, that is, the possibility of abuse of trust by employees of the organization. Therefore, it is important to conduct regular security audits to identify potential problems and vulnerabilities in an organization's systems and networks.

Ensuring information security is an ongoing process as threats become more sophisticated and inventive. Therefore, organizations must constantly improve their methods and approaches to protect against malicious attacks and ensure the security of their systems and data.

In a world where information is becoming increasingly important and valuable, protecting information and systems is an integral part of any organization's operations. The right security strategy and the use of modern technologies help protect against malicious attacks and preserve data privacy.

Organizations must understand that not having an appropriate security strategy can lead to serious consequences, such as data loss, privacy breaches, financial losses and reduced customer trust. It is therefore important that organizations take information security seriously and invest in the security of their systems and data.

In addition, training employees about security rules and the risks associated with careless use of information is also an important element of a security strategy. Every employee needs to know how to protect their data and the information they receive in the course of their work, and how to respond accordingly to potential security threats.

Therefore, ensuring information security is an important component of the activity of any organization, because data security is a necessary condition for successful work and development. Understanding the threats and taking the necessary steps to prevent them will help organizations protect their systems and data from malicious attacks and other threats.

The article draws attention to the importance of information security for any organization. The lack of an appropriate strategy can lead to serious consequences, such as data loss, privacy violations, financial losses and reduced customer trust. However, investing in the security of your systems and data, as well as training employees about security rules and the risks associated with careless use of information, can prevent such negative consequences. Therefore, ensuring information security is an important component of any organization's activities, and organizations must take it seriously and take the necessary measures to prevent threats.

Key words: cyber security, information, electronic devices, cybercriminals, passwords, software, vulnerabilities, malware, antivirus software, secure communication channels.

Ключові слова: кібербезпека, інформація, електронні пристрої, кіберзлочинці, паролі, програмне забезпечення, уразливості, шкідливе програмне забезпечення, антивірусне програмне забезпечення, безпечні канали зв'язку.

СЛАТВІНСЬКА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

ДРИГА АРТЕМ ВАДИМОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗМАГАНЬ ПО ТИПУ CAPTURE THE FLAG З НАПРЯМКУ WEB В НУ «ОЮА»

Capture the flag, або CTF – популярний тип змагань з кібербезпеки, що включає в себе різні завдання, що призначені для перевірки навичок учасників у різних сферах, таких як:

- Криптографія (Cryptography);
- Веб-безпека (Web);
- Зворотна розробка (Reverse Engineering);
- Комп'ютерна криміналістика (Forensics);
- Експлуатація бінарних вразливостей (Binary Exploitation);
- Різне (Miscellaneous).

CTF зазвичай складаються з серії завдань, які вимагають від учасників виявлення вразливостей, їх використання, вирішення складних задач та виявлення прихованих прапорців (часто представлених у вигляді певних рядків тексту або файлів) протягом певного часу. Ці завдання призначені для моделювання реальних сценаріїв і надання практичного досвіду в різних аспектах кібербезпеки.

Факультет кібербезпеки та інформаційних технологій Національного університету «Одеська юридична академія» вирішив розробити свої змагання по типу CTF, які отримали назву «Hack & Slash». Нижче будуть представлені завдання, які були створені для напряму Web.

Перше завдання було на знаходження вразливості неправильної конфігурації веб-додатку, а саме експлуатації не вимкненого режиму відлагодження застосунку (debug mode) [1]. Учасником потрібно було перейти в будь-яку неіснуючу директорію всередині сайту, що призводило до виведення помилки 404 Page not found з детальною інформацією про всі каталоги сайту. Серед них була сторінка з назвою flag, де і був прапор.

На другому завданні був представлений сайт з вразливістю sql-ін'єкції [2]. Учасникам потрібно було ввести шкідливий sql код (наприклад' or'1'='1';--) у форму авторизації. Це призводило до успішної авторизації та переходу на сторінку з прапором.

Для третього завдання було розроблено сайт з уразливістю SSTI (Server Side Template Injection) [3]. Для знаходження прапора потрібно було в url сайту прописати параметр ?name={{config}}. Після цього виводилася конфігураційна інформація сайту, зокрема секретний ключ (Secret Key). У ньому і містився ключ у вигляді двійкового коду, який ще й був закодований за допомогою base64.

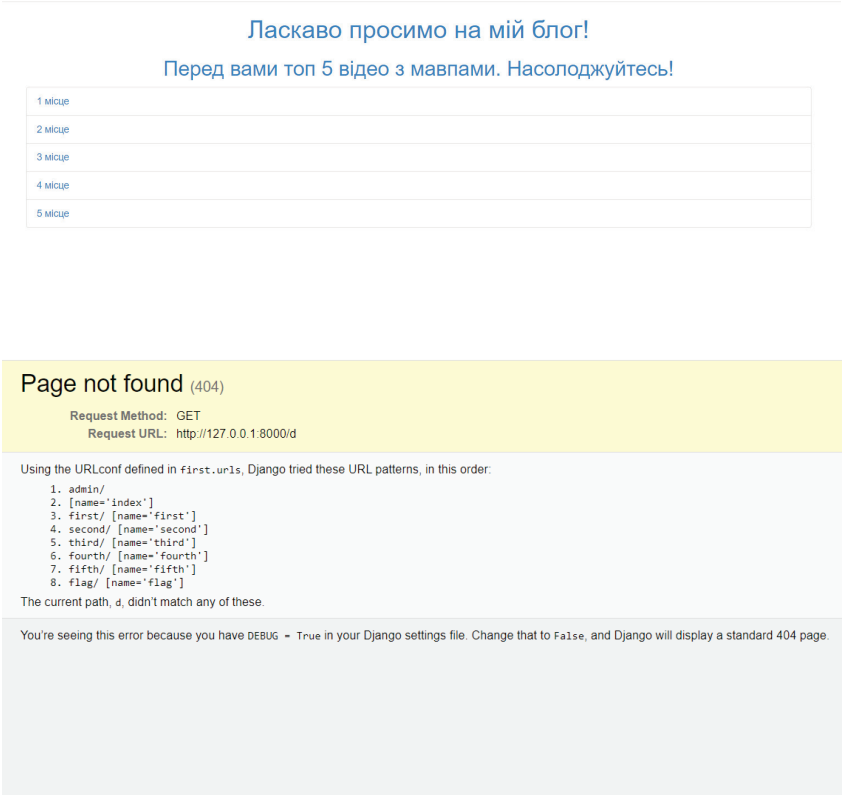

Рис. 1-3: Перше завдання

Привіт! Швидше заходь і отримай від мене подарунок

Твоє ім'я

Твій пароль

Зайти

Так тримати козаче! Ось і подарунок: FCIT{s1fg-gh6d-kjnx-h8ty}
Це ще шрекінчилося... це ніколи не шрекінчиться.

Рис. 4-5: Друге завдання

Лабораторна робота № 1
З веб технологій
Узумакі Наруто

Лабораторна робота № 1
З веб технологій
<Config {'ENV': 'production', 'DEBUG': False, 'TESTING': False, 'PROPAGATE_EXCEPTIONS': None, 'SECRET_KEY': 'MDEwMDAxMTAgMDEwMDAwMTEgMDEwMDEwMDEgMDEwMTAxMDAgMDExMTEwMTEgMDExM 'PERMANENT_SESSION_LIFETIME': datetime.timedelta(days=31), 'USE_X_SENDFILE': False, 'SERVER_NAME': None, 'APPLICATION_ROOT': '/', 'SESSION_COOKIE_NAME': 'session', 'SESSION_COOKIE_DOMAIN': False, 'SESSION_COOKIE_PATH': None, 'SESSION_COOKIE_HTTPONLY': True, 'SESSION_COOKIE_SECURE': False, 'SESSION_COOKIE_SAMESITE': None, 'SESSION_REFRESH_EACH_REQUEST': True, 'MAX_CONTENT_LENGTH': None, 'SEND_FILE_MAX_AGE_DEFAULT': None, 'TRAP_BAD_REQUEST_ERRORS': None, 'TRAP_HTTP_EXCEPTIONS': False, 'EXPLAIN_TEMPLATE_LOADING': False, 'PREFERRED_URL_SCHEME': 'http', 'JSON_AS_ASCII': None, 'JSON_SORT_KEYS': None, 'JSONIFY_PRETTYPRINT_REGULAR': None, 'JSONIFY_MIMETYPE': None, 'TEMPLATES_AUTO_RELOAD': None, 'MAX_COOKIE_SIZE': 4093}>

Рис. 6-7: Друге завдання

Розробка цих завдань не тільки дала змогу заглибитися в методику експлуатації вразливостей веб-додатків, а й дала уявлення про засоби програмного захисту від них.

Список використаних джерел:

1. Security Misconfiguration: Impact, Examples, and Prevention. URL: https://brightsec.com/blog/security-misconfiguration/
2. SQL Injection – W3Schools. URL: https://www.w3schools.com/sql/sql_injection.asp
3. SSTI (Server Side Template Injection) – HackTricks. URL: https://book.hacktricks.xyz/pentesting-web/ssti-server-side-template-injection

Ключові слова: CTF, Веб-безпека, SQL-ін'єкція, змагання, кібербезпека.
Key words: CTF, Web security, SQL injection, competitions, cybersecurity.

СЕКЦІЯ 14

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ЗАСОБУ НАЛАГОДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ

Керівник секції: *завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент Ю. О. Томчаковська*

Секретар секції: *професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент Л. В. Строченко*

ТОМЧАКОВСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Контрастивна лінгвістика – це практично орієнтований лінгвістичний підхід, який має на меті опис відмінностей та подібностей між мовами [2].

У першу чергу, контрастивна лінгвістика вивчає окремі явища та одиниці рідної мови в порівнянні з різними засобами передачі їх у мові, що вивчається. Тобто метою контрастивного аналізу є вивчення перекладних відповідностей мов для виявлення їх відмінностей, і для досягнення цієї мети використовуються наступні методи зіставлення:

а) розглядаються лише дві мови, а не будь-які мови та в будь-якій кількості (порівняльна лінгвістика);

б) вивчаються окремі одиниці у двох зіставлюваних мовах, а не підсистеми, поля тощо, як це відбувається у зіставній лінгвістиці;

в) матеріал розглядається у напрямку від одиниці однієї мови до можливих невідповідностей в іншій мові, але не у кожній мові окремо з подальшим порівнянням;

г) виявляються відмінності в семантиці та функціях одиниць однієї мови з її можливими відповідностями в іншій мові [4].

Крім спеціальних способів зіставлення, контрастивна лінгвістика має орієнтованість на вихід у практичне викладання і переклад. Вона дає теоретичні обґрунтування для вдосконалення методики навчання мови. На наш погляд, контрастивний аналіз є незамінним при викладанні мови. Результати контрастивного аналізу можуть бути впроваджені в практику, оскільки вони є описом відмітних ознак конкретних мовних фактів двох мов (наприклад, лексичних одиниць),

що допомагає передбачати можливі труднощі при доборі словникових аналогів, тобто усвідомлено опановувати мову [3].

Виходячи з вищесказаного, загальні завдання контрастивного аналізу можуть бути сформульовані наступним чином:

– виявити розбіжності у використанні мовних засобів різними мовами;

– передбачити та запобігти небажаному змішанню семантичних значень мовних одиниць;

– надати матеріал для виявлення універсалій [1];

– дати надійну лінгвістичну базу для теоретиків та практиків перекладу.

Крім цього, результати контрастивних досліджень дають можливість по-новому підійти до створення двомовних словників, які фіксують у лексикографічній формі національну специфіку семантики слів.

Що стосується практики викладання, роль контрастивної лінгвістики слід розглядати у зв'язку із загальним прагненням раціоналізації викладання іноземних мов, а також у зв'язку з проблемами навчання в цілому. Практично немає жодного лінгвістичного методу, який не спробували б використати з контрастивною метою. Традиційні граматики іноземних мов також користуються контрастивним методом у порівнянні структур чи функцій мови. Такі зіставлення у межах традиційної граматики виявилися дуже корисними для педагогічних цілей, проте вони мають загальний недолік: традиційна граматика, де засновані ці зіставлення, недостатньо експліцитна, щоб забезпечити точність аналізу [2].

Отже, в цій роботі ми розглянули місце і деякі загальні напрями контрастивної лінгвістики як науки, що вже склалася, зі своїми цілями, об'єктом, методами аналізу, які можуть бути використані як способи активізації інтересу до навчального матеріалу, оскільки вони певним чином спираються на колишній багаж знань, формують внутрішні асоціації на основі відмінностей у рідній та іншій мові, що полегшує розуміння та засвоєння граматичних правил, запам'ятовування номінативних одиниць.

Роль контрастивної лінгвістики в перекладознавстві також неоціненна – аналіз структур вихідного матеріалу та підбір відповідних конструкцій мовою перекладу здійснюється на підставі контрастного зіставлення граматичних та семантичних явищ. Контрастивна лінгвістика показала необхідність диференціації навчального матеріалу, що неминуче призведе до створення нових удосконалених навчальних посібників, подолання психологічного бар'єру у висловлюваннях іноземною мовою тощо.

Словники, створені з урахуванням контрастивного аналізу, допоможуть точніше передавати семантику усних і письмових висловлювань. Сфера контрастивного аналізу останнім часом значно розширилася: якщо спочатку контрастивний аналіз займався, в основному, фактами мовної системи, то тепер він все більше звертається до тексту, до мовних актів, до реалізації, слідуючи загальному напрямку розвитку сучасної лінгвістики.

Список використаних джерел:

1. Андрейчук Н. Роль контрастивної лінгвістики в розвитку теорії моделювання мови та створенні моделей мовного опису. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. Випуск 5. С. 213–219.
2. Контрастивна лінгвістика. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-5046 (дата звернення: 27.04.2023).
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2006. 424 с.
4. Volker G. Contrastive Linguistics: Theories and Methods. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/265070904_Contrastive_Linguistics_Theories_and_Methods (дата звернення: 27.04.2023).

Ключові слова: контрастивна лінгвістика, переклад, методика викладання іноземних мов.

Key words: contrastive linguistics, translation, methodology of foreign language teaching.

СТРОЧЕНКО ЛЕСЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

АНГЛОМОВНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Час диктує свої умови та розставляє пріоритети: в умовах повномасштабної війни в українському суспільстві надзвичайно зросла роль військового дискурсу у всіх сферах життя. Сьогоднішні події є визначальними для майбутнього як нашої країни у цілому, так і її наукового розвитку зокрема.

Мета запропонованого дослідження полягає в окресленні напрямів дослідження англомовного військового дискурсу як об'єкта лінгвістичних розвідок. Актуальність аналізу власне англомовного військового дискурсу зумовлена глобалізаційними процесами, а також зростанням співпраці збройних сил України з американськими та європейськими військовими, під час якої англійська мова виступає в якості *lingua franca*.

Вивчення військової підмови в її структурному, змістовному та функціональному аспектах можна здійснювати в межах різних дисциплін – когнітивної лінгвістики, теорії дискурсу, термінології тощо. Так, зокрема, військовий дискурс досліджується в аспекті його термінології, стилістичних особливостей, особливостей перекладу та системи концептів. Не менший інтерес представляють неоднорідність його структури, відмінність у функціональній значущості концептів у його різновидах, його міждискурсивні зв'язки, використання одиниць військового дискурсу у художній літературі, ЗМІ та інших типах дискурсу.

Очевидно, що військовий дискурс має як інтегральні характеристики, які поєднують його з іншими інституційними дискурсами, так і диференціальні, специфічні лише для військового дискурсу виходячи з їх функціонального призначення.

Слід зазначити, що комунікація у сфері військової професійної діяльності не замикається рамками одного функціонального стилю, наприклад, наукового, а виражена мовними та мовленнєвими засобами офіційно-ділового та публіцистичного стилів. Таким чином, військова мова – функціональна підсистема літературної мови із соціально обумовленим вибором мовних засобів (військовою термінологією) та способів мовної організації текстів (жанрів) з метою досягнення певних комунікативних завдань у сфері військового професійного спілкування у типових суспільно усвідомлених умовах спілкування.

Розгляд структурного аспекту військового дискурсу передбачає, насамперед, класифікацію текстів, які його репрезентують. Так, наприклад, їх можна поділити на тексти інформаційного змісту (військово-наукові, військово-технічні, військово-інформаційні та військово-публіцистичні) та тексти, що регламентують життя та діяльність військ (статути та настанови, накази, розпорядження, доповіді, зведення тощо). Стійкі комунікативні кліше – дискурсивні формули – є однією з основних ознак, що дозволяють визначати військовий дискурс як інституційний (що реалізується в заданих рамках статусно-рольових відносин), оскільки вербалізують певну комунікативну ситуацію (наприклад, віддача наказу командиром та його виконання підлеглими) та роблять її зрозумілою всім її учасникам [3].

Близькою до цієї класифікації є диференціація військового дискурсу на формальний та неформальний. До першого різновиду можна віднести військово-художні матеріали, військово-публіцистичні, військово-політичні, військово-технічні та військово-наукові матеріали та акти військового управління (різні військові документи). З точки зору стилістичної характеристики всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальною військовою лексикою, широким використанням військової та науково-технічної термінології, великою кількістю військової номенклатури та спеціальних скорочень, умовних позначень, що використовуються лише у військових матеріалах [1].

Другий різновид – неформальний військовий дискурс – включає неофіційне спілкування у військовому середовищі, яке як чітко структурований громадський інститут, як соціальна система, також допускає невелику частку особистісного компонента, який виявляє себе в неформальній частині військового дискурсу. Лінгвістична складова цієї частини військового дискурсу характеризується активним використанням соціально-професійного субкоду, а саме – жаргонізмів, сленгу [3]. У межах дослідження неформального дискурсу перспективним напрямом видається аналіз комунікативних стратегій і тактик, а також засобів досягнення комічного ефекту (наприклад, в анекдотах на військову тематику).

Ще одним цікавим напрямом вивчення зазначеної проблематики є аналіз функціонування одиниць англомовного військового дискурсу у медійному просторі – в друкованих ЗМІ, Інтернет-джерелах тощо. Одиниці військового дискурсу сьогодні дуже часто виходять за межі власне військового дискурсу. Цьому сприяє як поточна суспільно-політична ситуація зокрема у нашій країні, так і відкритий характер військових сайтів, що в свою чергу робить військовий дискурс більш доступним для більшості людей, а великий відсоток змісту графічної інформації та розширення первинного тексту за допомогою коментарів та пояснень дозволяє зробити військовий дискурс зрозумілішим, тим самим популяризуючи його. Характерною особливістю мови сучасних ЗМІ є широке метафоричне використання різногалузевої лексики, зокрема, і військової [2].

Вивчення англомовного військового дискурсу є перспективним і з методологічної точки зору, оскільки переклад у військовій сфері та викладання English for specific purposes у військових закладах будуть залишатися затребуваними сферами працевлаштування випускників філологічних спеціальностей в Україні.

Список використаних джерел:

1. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки* : зб. наук. праць. Одеса : Інформаційно-видавничий центр університету ім. К. Д. Ушинського, 2021. № 33. С. 369–387.
2. Шкута О. Г. Відтворення військової термінології українською мовою (на матеріалі сучасних публіцистичних текстів). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2017. Вип. 34. С. 273–277.
3. Popelyuk V. P., Naumov O. I. Some specific features of translating abbreviations if military English. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 6. Ч. 3. С. 46–51.

Ключові слова: військовий дискурс, термінологія, переклад, типологія.
Key words: military discourse, terminology, translation, typology.

ВАРЄШКІНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

ПРИНЦИП КОМУНІКАТИВНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ У НАВЧАННІ ЧИТАННЯ

Основна мета викладання іноземних мов у всіх типах закладів освіти – це розвиток особистості здобувача освіти, який здатен брати участь у міжкультурній комунікації мовою що вивчається, та незалежно вдосконалюватись у мовленнєвій діяльності іноземною

мовою [1]. Це означає, що навчання повинно бути побудовано таким чином, щоб залучити здобувачів освіти до усного (слухання, говоріння) та письмового (читання, письмо) спілкування, тобто спілкування мовою, що вивчається протягом всього курсу навчання. Оскільки обсяг продуктивного (активного) словника та обсяг продуктивної мовленнєвої практики в існуючих умовах навчання є недостатнім, рівень володіння іноземною мовою студентами ледве може досягти достатньої комунікативної компетентності в основному курсі в усному мовленні, прослуховуванні та письмі, але підвищення комунікативної компетентності у читанні залишається можливим. Така нерівнозначність при визначенні рівня навчання виправдовується тим, що читання, «якщо його цілеспрямовано навчати з самого початку, є більш доступним вмінням для всіх студентів» [2]. Це важливе джерело для ознайомлення здобувачів освіти з культурою інших людей – носіями цієї мови. Вдосконалена комунікативна компетентність у читанні забезпечує опанування великого обсягу лексики та граматики, всіма основними методами семантичної обробки інформації, а також достатньої практики у їх використанні.

У царині навчання читанню студентам надається можливість опанувати здатність читати, розуміти зміст текстів з різними глибиною та точністю проникнення в інформацію, що міститься в них: а) з розумінням основної інформації (ознайомче читання); б) з отриманням повної інформації (вивчаюче читання); с) з вилученням необхідної (корисної) інформації (переглядове читання). Важливою необхідною передумовою для досягнення цілеспрямованого ставлення до читання є реалізація принципу комунікативної орієнтації. Цей провідний методичний принцип, в тій чи іншій мірі, відображався у всіх сучасних підручниках та посібниках з іноземних мов. Визначаючи всі компоненти навчального процесу, цей методичний принцип визначає, які комунікативні навички повинні бути сформовані, щоб здобувач освіти міг спілкуватися іноземною мовою усно та письмово.

Що стосується письмової форми спілкування, про яку йдеться мова, вміння – це «набір когнітивних операцій, які читач виконує для отримання певного результату» [3]. Ми не можемо спостерігати за розумовими операціями цього комплексу безпосередньо, але про їхній характер можна судити за результатом, відповідні навички названі за цим результатом. Вони поділяються на дві групи. Навички першої групи пов'язані з семантичною обробкою отриманої інформації, але навички другої групи пов'язані з процесами отримання інформації, тобто з перекодуванням мовних одиниць у смислові.

У той же час, ми вважаємо, що навички першої групи є основними, а навички другої групи є допоміжними по відношенню до перших. Не зменшуючи важливості останніх, ми все ж відзначимо провідну роль першої групи та розглянемо їх у відношенні до трьох типів читання згаданих вище. Їхній розряд ґрунтується на таких основних характеристиках розуміння як достатність (вичерпність), точність та глибина. На наш погляд, достатність є кількісною мірою інформації, отриманої з тексту під час читання; під точністю ми розуміємо є якісну сторону

сприйняття інформації тексту читачами, тобто. правильне розуміння мовної форми тексту. Глибина розуміння також характеризує якість і проявляється в інтерпретації здобутої інформації. Про неї судять за змістом всього тексту або за розумінням підтексту, задуму автора. Усі ці характеристики співвідносяться в психології з двома планами розуміння: планом значень та планом сенсу. Отже, з планом значень співвідносяться достатність (вичерпність) та точність розуміння, та з планом сенсів – глибина розуміння. З точки зору значень, значення мовних одиниць встановлюються у їхньому прямому, безпосередньому, зв'язку, та з точки зору сенсів відбувається семантичне сприйняття тексту як цілісного мовленнєвого твору. Являючи собою неодномірний процес, семантичне сприйняття тексту залежить від того, як та з якою глибиною проходить обробка інформації тексту. Отже, ситуація «спілкування» з текстом у кожному випадку відрізняється ступенем глибини проникнення в інформацію що міститься в ньому. Отже, під час ознайомчого читання, мета полягає в тому, щоб отримати основну інформацію (приблизно від 60 до 70 %), коли відбувається певне відтворення уявою читача, завдяки чому сенс тексту частково доповнюється. Цей тип читання характеризується такими навичками першої підгрупи: зрозуміти загальне значення того що читають; реорганізувати факти тексту в певній послідовності; виділити основну ідею; визначити загальний план розробки теми тексту тощо. Під час вивчаючого читання результатом є повне (вичерпне) та точне розуміння всіх (основних та вторинних) фактів, що містяться в тексті, отже, вивчаюче читання притаманне таким навичкам першої групи: повністю та точно зрозуміти текст, щоб отримати інформацію про…; порівняти отриману інформацію з вашим життєвим досвідом; діяти відповідно до отриманої інформації; висловити свою думку; надати коментарі щодо тих чи інших фактів з тексту тощо. Під час переглядового читання читач отримує найбільш загальну ідею про змістовно-семантичний план тексту: що в ньому обговорюється. Виходячи з цього, для переглядового читання характерні вміння першої групи, а саме: переглянути текст (кілька невеликих текстів) та вибрати необхідну, або потрібну комусь, інформацію, поставити запитання, щоб потім прочитати знов та повністю зрозуміти текст, або зрозуміти лише його основний зміст (залежно від потреби). Реалізація відповідних завдань є перевіркою на розуміння та сприяє формуванню комунікативних навичок у різних видах читання.

Виходячи з вищевикладеного, ми можемо зробити висновок, що реалізація принципу комунікативної орієнтації у навчанні здобувачів освіти читати справжні тексти різних жанрів чи стилів (художні, журналістські, наукові та популярні) сприятимуть досягненню студентами просунутого рівня комунікативної компетентності в такому типі мовленнєвої діяльності як читання.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. В. Функціонально-семантичний опис мови та питання вивчення функціонально-семантичних полей. Романські та германські

мови: функціональний та лінгвометодичний аспекти опису. Київ : Наукова думка, 1985. С. 5–6.
2. До питання про контроль рівня навченості читанню. Матеріали міжуніверситетського круглого столу «Іноземні мови в системі вищої освіти: досвід, інновації, перспективи» Одеса : Фенікс, 2016. С. 98–100.
3. Кокоріна Л., Літупова М. Комунікативно-спрямовані методи і прийоми навчання граматики англійської мови. *Наук. зб. «Актуальні питання гуманітарних наук»* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. № 27. Том 3. С. 128–132.
4. Jespersen Otto. The Philosophy of Grammar. University of Chicago Press. New Edition, 1992. 372 p.
5. Taggart Caroline. Collins Little Book of Grammar Secrets. Harper Collins UK, 2015. 128 p.

Ключові слова: іноземна мова, принцип комунікативної орієнтації, навчання читання, види читання, мовленнєва діяльність.
Key words: foreign language, principle of communicative orientation, teaching to read, types of reading, speech activity.

ДИХТА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук

ЯВДОЩУК АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри іноземних мов

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ, ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Правовий дискурс, будучи різновидом професійно орієнтованого дискурсу, формується у межах різноманітних взаємин людини з соціумом. Цей процес відображається у законодавчій сфері держави, у всіх законах та інших видах документів правового інституту.

Правовий дискурс є одним із самих затребуваних дискурсів у сучасному світі, він зорієнтований на всі соціальні шари. Одним із учасників правового дискурсу є держава, роль якої втілюється за допомогою законодавчих актів, що регулюють конкретні відносини та визначають обов'язкову для всіх громадян волю інституту влади. Другим суб'єктом юридичного дискурсу виступає сукупність усіх громадян.

Сам юридичний текст є діалог за схемою: «питання – відповідь – питання». Будь-яке співтовариство формує правовий дискурс історично, і впливом геть цей процес надає низку факторів: конкретні психологічні установки, ідеологічні та релігійні переконання, а також

моральні критерії певної мовної спільноти. Тут варто відзначити суттєву роль, яку в правовому дискурсі грають тексти-прецеденти, а саме інформація про прецедентні ситуації, висловлювання, імена та дати конкретного етносу може дозволити адекватно оцінювати та використовувати юридичний дискурс.

Не будучи самодостатнім явищем, правовий дискурс містить сторонні тексти, такі як свідчення свідків, експертів, самі документи зі сфери юриспруденції тощо. Таким чином, можна відзначити таке властивість правового дискурсу як інтертекстуальність.

Юридичний дискурс є особливою юридичною терміносистемою. Носіями когнітивної інформації у разі виступають юридичні терміни, які, за посередниками-медіаторами у процесі спеціального спілкування. В той же час варто відзначити той істотний факт, що деяка частина цієї терміносистеми є надбанням не тільки фахівців правової системи, але доступна також і будь-якому носію мови, що пояснюється ширшим поширенням подібних понять, ніж їх функціонування у виключно юридичних текстах. Тому тут можна відзначити серйозну відмінність правової термінологічної лексики від інших наукових терміносистем, що полягає у більшому перетині юридичної лексики із загальновживаною, що робить її більш доступною масам та розширює правовий дискурс.

Водночас у системі юридичних термінів можна відзначити такий розподіл лексем, що дозволяє їм відповідати тим сферам юридичної діяльності, у яких вони є, що володіють їх ознаками та закономірностями. Тут варто обговорити необхідність розмежування терміносистеми права (як галузі знань) та юриспруденції (як науки).

Якщо говорити про правову систему, можна відзначити, що всім юридичним термінам властиві ті самі характеристики, які притаманні терміносистем інших наук. Тому можна стверджувати, що правові терміни мають такі властивості, як наявність визначення будь-якого терміну, семантична точність, однозначність у межах одного семантичного поля, стилістична нейтральність (що означає також відсутність додаткового стилістичного забарвлення), номінативність (як терміни виступають лише називні лексичні одиниці) та системність.

У той же час варто відзначити суттєвий ознака, властивий термінам правового дискурсу, – його багатозначність. Це явище найчастіше призводить до неможливості інтерпретувати законодавчий текст однозначно та чітко, що викликає проблеми у пересічного громадянина. Складнощі можуть виникнути у особи, не який володіє кваліфікацією в юридичній термінології з такими поняттями, як господарське ведення, юридична особа, оперативне управління. Щоб уникнути виникнення множинної інтерпретації в таких випадках необхідне єдине правильне трактування терміна, закріплена нормативно.

Сам собою процес інтерпретації тексту в більшою мірою залежить від текстового контексту. Проблема контексту значною мірою впливає і інтерпретацію текстів правового дискурсу Тому можна говорити про багатоаспектність інтерпретації юридичних текстів, і навіть про особливу процедуру, що полягає у встановленні відмінностей текстів різних площин діалогу.

Одним з основних прийомів аналізу юридичних текстів є побудова тих умов, у яких створювався сам правовий текст, і навіть історичних рамок його існування. Таким чином, виникає необхідна умова взаєморозуміння учасників правового дискурсу Тому важливим тут стає лінгвістичне розуміння, яке поєднує в собі граматичну, типологічну, стилістичну інтерпретації, необхідною умовою адекватності якого є володіння правилами синтаксису та семантичними значеннями реалій, закріплених у словнику.

Не будучи єдиною монолітною системою, правовий дискурс може відрізнятися у своїх інтерпретаціях залежно від ситуації комунікації (письмової, усної), ступеня офіційності та ін.

Також варто зазначити, що юридична англійська мова присутня в різних областей правової системи. І кожен текст, будь то юридичний документ, консультація, засідання суду, має власну терміносистему.

Водночас судовий дискурс може мати докладніше поділ на дискурс судді, позивача, адвоката, відповідача. Дискурс правових документів може поділятися на такі види: судове рішення, парламентські акти, постанови, заповіту. В рамках дискурсу юридичної консультації можна назвати два типи дискурсів: «юрист – юрист», «юрист – клієнт». У свою чергу, науковий дискурс можна поділити на дискурс наукових статей та дискурс правових монографій.

У той самий час ці види дискурсів що неспроможні існувати окремо, а застосовуються залежно від ситуації функціонування. Для кожної правової галузі характерна своя термінологічна система, що має власну семантичну структуру і репрезентує ієрархічно впорядковане побудова. Усередині груп, підсистем тощо. правові терміни існують у системі «рід – вид» («ціле – частина»).

Для терміносистеми правового дискурсу характерними явищами можна вважати полісемію та омонімію, грань між якими не завжди легко провести. Як приклад тут можна навести такий термін, як «defense», у семантичному полі якого існує низка значень: захист, оборона; захист (на суді); заборона; що звільняє від відповідальності обставина; заперечення за позовом; аргументація підсудного; заперечення підсудного. Також для англомовної терміносистеми характерно досить часте використання синонімів та антонімів, що зустрічаються у всіх правових галузях. Наприклад, якщо у кримінальному праві вина позначається терміном «guilt», то для цивільного права вина позначається терміном «fault».

Загалом, варто відзначити той факт, що для англомовного юридичного дискурсу характерне динамічне розуміння правового тексту, що має власну терміносистему, в основі якої лежить низка історичних особливостей розвитку, у тому числі англосаксонська традиція, нормандська французька мова, а також латина, запозичена з основами римського права.

Список використаних джерел:

1. Артикуца Н. В. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України / Н. В. Артикуца // зб. матеріалів наук.-практ. конф. – С. 155–158.

2. Бабич В. І. Лінгвокраїнознавча інтерпретація англомовного тексту. – Київ : Либідь, 1990. – 155 с.
3. Зеленська О. П. Деякі характеристики англійського юридичного дискурсу (на матеріалі Конституції США). Архіваріус: наукові журнали. Київ, 2017. С. 96–100.
4. Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник. Вінниця : Нова книга, 2004. 1085 с.

Ключові слова: дискурс, правознавство, термін, юридичний дискурс, юриспруденція.
Key words: discourse, jurisprudence, term, legal discourse, jurisprudence.

ЄРЬОМЕНКО СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

УКРАЇНСЬКІ СУФІКСИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Пропонуються результати розгляду особливостей перекладу українських слів із суфіксами суб'єктивної оцінки в англійській мові. Дослідження виконано на матеріалі оповідань та повістей українських письменників, серед яких представлені «Маленький горбань» Спиридона Черкасенка, «Гусенятко» Миколи Вінграновського, «Іван Іванович», «Сентиментальна історія» Миколи Хвильового, «Дім на пагорбі» Романа Іваничука, «Зачарована Десна» Олександра Довженка та «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського. Всі ці твори об'єднує ім'я перекладача, який здійснив переклад англійською мовою – це Анатолій Біленко. Загальна кількість прикладів вибірки становить 342 випадки, відібраних з аналізованих текстів за допомогою методу суцільної вибірки. Причому зменшено-пестливі суфікси значно превалюють над суфіксами згрубілості, їх кількісне співвідношення становить 93 % та 7 % відповідно.

В основу роботи покладено праці таких вчених, як Л. Г. Верба, О. В. Семенюк, І. В. Корунець, В. А. Кухаренко та ін.

Детальний аналіз прикладів нашої вибірки дав змогу зробити низку узагальнень:

1) в аналізованому матеріалі суфікси суб'єктивної оцінки можуть позначати: а) маленький за розміром предмет чи пестливе (ласкаве) ставлення до нього; б) пестливе (ласкаве) ставлення чи опис людини; в) пестливе (ласкаве) ставлення до людини виражене, у зверненні до неї; г) пестливе, ласкаве ставлення до особи, виражене у власному імені цієї особи; д) іронічне, грубе, навіть з осудом ставлення до особи чи предмету;

2) слова із суфіксами суб'єктивної оцінки можуть вживатися у текстах аналізованих творів: а) як в авторських описах; б) так і в прямій мові персонажів творів, зокрема у звертаннях один до одного;

3) українські слова із суфіксами суб'єктивної оцінки передаються в англійській мові за допомогою таких способів, як:

а) описовий переклад – 122 випадки (35.6 %);

б) опущення суфікса суб'єктивної оцінки – 97 випадків (28.4 %);

в) використання функціонального аналогу – 55 випадків (16.1 %);

г) транскрипція – 68 випадків (19.9 %).

Описовий переклад застосовується в англійській мові для передачі слів із суфіксами суб'єктивної оцінки, які вживаються в авторській оповіді та мовленні персонажів. Описовий переклад суфікса суб'єктивної оцінки становить собою переклад на рівні словосполучення, оскільки в англійському перекладі додаються такі прикметники на позначення маленького розміру чи ласкавого ставлення до співрозмовника, як little, small, young, dear та присвійний займенник my.

Функціональний аналог переважно застосовується у тих випадках, коли суфікс суб'єктивної оцінки входить до складу іменника, що виконує функцію звертання у реченні. Перекладач йде двома шляхами: або підбирає слово з відповідним зменшено-пестливими суфіксом в англійській мові, зокрема суфіксом -y, або слово, яке відображає переважно ласкаве ставлення до співрозмовника, зокрема, darling, dear.

Опущення суфікса суб'єктивної оцінки при перекладі англійською мовою спостерігається також у значній кількості прикладів. Суфікс суб'єктивної оцінки може опускатися як в авторському мовленні, так і в діалогічному мовленні персонажів. Таке перекладацьке рішення не можна вважати вдалим, але воно не виключається. Його застосування пояснюється тим фактом, що в англійській мові система суфіксів суб'єктивної оцінки не є продуктивною, а надмірне застосування описового перекладу може призвести до значного збільшення тексту перекладу.

Транскрипція для передачі суфіксів суб'єктивної оцінки використовується лише при перекладі власних імен персонажів, які вживаються як в авторській оповіді, так і в мовленні персонажів.

При передачі зменшено-пестливих суфіксів перекладач звертається до всіх чотирьох перерахованих способів їх передачі в англійській мові. На відміну від них при передачі суфіксів згрубілості перекладач використовує лише опущення суфікса та описовий переклад.

Дослідження показало, що незважаючи на жанр твору та його літературний напрямок, передача слів із суфіксами суб'єктивної оцінки здійснюється аналогічно у всіх творах, що також, на наш погляд, можна пояснити і тим фактом, що всі переклади виконано одним перекладачем – Анатолієм Біленком.

Також слід відмітити ще одну тенденцію, яка простежується у всіх перекладах. Найчастіше слова із суфіксами суб'єктивної оцінки відтворюються у тих випадках, коли вони є складовою мовлення персонажів твору, зокрема виконують функцію звертань. В таких випадках перекладач використовує описовий переклад, функціональний аналог та транскрипцію. Якщо ж вести мову про авторську оповідь, то вжиті в ній слова із суфіксами суб'єктивної оцінки або передаються за допомогою описового перекладу, або ж опускаються, що, на наш погляд,

пояснюється відсутністю необхідності передавати надмірну емоційність вихідного тексту в англійському перекладі.

У подальшому продовження вивчення особливостей передачі суфіксів суб'єктивної оцінки в англійській мові можна проводити, залучивши переклади інших творів, виконані іншими майстрами перекладу.

Список використаних джерел:

1. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця : Нова Книга, 2003. 160 с.
2. Семенюк О. В. Компаративний аналіз засобів та прийомів вираження емоційного забарвлення в українській та англійській мовах. *Гуманітарний Вісник: Зб. наук. праць*. 2001. Вип. 9. С. 289–299.
3. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation : підручник. Вінниця : Нова книга, 2000. 452 с.
4. Kukharenko V. A. A Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia : Nova Knyga, 2000. 160 p.

Ключові слова: переклад, суфікси суб'єктивної оцінки, описовий переклад, функціональний аналог, опущення, транскрипція.

Key words: translation, subjective evaluation suffixes, descriptive translation, functional analogue, omission, transcription.

ТОМЧАКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук,
доцент

АНГЛОМОВНА НАВЧАЛЬНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

У сучасному світі, що динамічно розвивається, люди все більше прагнуть міжкультурної та міжмовної комунікації, яка не можлива без використання численних довідкових видань, серед яких незмінною популярністю користуються різноманітні словники. Вони є важливим інформаційним джерелом у різних галузях знань, зокрема і в лінгвістиці (термінологічні, етимологічні, частотні, енциклопедичні словники, словники цитат і власних назв). Вони мають велике практичне значення: словники дають можливість швидко і ефективно орієнтуватися у величезному й складному організмі лексики однієї чи кількох мов, допомагаючи користувачеві не тільки при міжмовній комунікації, але також сприяючи чистоті рідної мови, підтримці норм літературної мови, підвищенню правильності, виразності та точності індивідуального мовлення її носія (двомовні, тлумачні, орфоепічні, орфографічні словники).

Окрема гілка лексикографії, одна з наймолодших, це навчальна лексикографія, адресована не-носіям мови, що вивчають її як іноземну (користувачі живуть за межами країни) або другу мову

(користувачі-іммігранти, що прибули в країну). Під навчальною лексикографією розуміється комплексна лінгвометодична дисципліна, змістом якої є теоретичні та практичні аспекти опису мовних одиниць у словниках у навчальних цілях [3].

Словники, адресовані не носію мови, що живе поза ареалом його поширення, класифікуються в теорії лексикографії як навчальні словники (*learners' dictionaries*). Особливості адресатів, котрим призначені такі словники, диктують як контент, і форму подачі лексикографічного матеріалу. Картина світу, відображена в них, є симбіозом наївної та основ наукової картин світу. Мовний матеріал орієнтований на розширення вокабуляра користувача, а також на певну інкультурацію у світ англомовного етносу.

Історія створення навчальних словників англійської мови починається в середині XX ст. Вихід у світ «*Advanced Learner' Dictionary*» у видавництві OUP у 1948 році був рішучим кроком у встановленні нового типу словників. Наступним кроком була публікація «*Longman Dictionary of Contemporary English*» у 1978 році, за якою слідувало створення словника «*Cobuild English Language Dictionary*» (1987), а в 1995 році сімейство навчальних словників англійської мови поповнилося виданням «*Cambridge International Dictionary*» [1].

Фундаментальною властивістю навчальної лексикографії є її антропоцентричний характер, тобто усвідомлена спрямованість на задоволення потреб учнів.

Як основні розділи навчальної лексикографії зазвичай виділяються:

1) теорія та практика створення навчальних словників;
2) теорія та практика створення лексичних мінімумів;
3) теорія та практика створення навчальної лексикостатистики;
4) теорія та практика створення навчальних посібників з лексики лексикографічного типу;
5) теорія та практика презентації та семантизації лексики у словнику підручника та в поурочних словниках.

Загальноприйнятою є наступна класифікація навчальних словників:

1) за призначенням:
– загальні (для всіх, хто вивчає англійську мову);
– спеціалізовані (для дітей, юнацтва, школярів, студентів, туристів, вчених тощо);
2) за внутрішньомовними параметрами:
– словники, організовані за одиницями (рівнями) мови (словники морфем, слів, словосполучень);
– словники, організовані за аспектами мови, а також за функціонально-семантичними категоріями (лексичні, словотвірні, граматичні, функціонально-семантичні);
– словники ономасіологічні та семасіологічні (синтезують та аналізують моделі мови);
– словники елементарної, основної, активної, пасивної або всієї лексики мови;
– словники загальнопоширеної та спеціальної лексики;
– словники нейтральної та стилістично маркованої лексики;

– одномовні;
– двомовні;
3) за екстралінгвістичними параметрами:
– навчальні енциклопедії (словники власних імен, приказок, прислів'їв, крилатих виразів, сентенцій тощо) [2].

На сучасному етапі розвитку практичної лексикографії відзначається значний інтерес як видавців, так і користувачів до тлумачних словників, які видаються не в друкованому вигляді, а в електронному. Дослідження саме останнього різновиду навчальних словників видається найбільш перспективним.

Список використаних джерел:

1. Bogaards P. Uses and users of dictionary. *A practical Guide to Lexicography (Terminology and Lexicography: Research and Practice)* / Edited by P. van Sterkenburg. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003. Vol. 6. P. 26–33.
2. Bowker L. Specialized lexicography and specialized dictionaries. *A practical Guide to Lexicography (Terminology and Lexicography: Research and Practice)* / Edited by P. van Sterkenburg. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. Vol. 6. P. 154–164.
3. Svensen B. A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 552 p.

Ключові слова: лексикографія, навчальний словник, методика викладання іноземних мов.

Key words: lexicography, learners' dictionary, methodology of foreign language teaching.

ТУПІКОВА ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

КОЗАК ТЕТЯНА БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

РОЗВИТОК СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ SEHEN ТА HÖREN У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (ДІАХРОНІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Сприйняття людиною навколишньої дійсності за допомогою органів зору та слуху є одним із значних реалій людського буття. Дієслова цієї групи відображають певні етапи пізнавальної діяльності людини, яка, як відомо, відбувається у формі сприйняттів, відчуттів тощо. Через систему сприйняття людина отримує ту інформацію, яка прямує на обробку до свідомості і на підставі якої людина осмислює дійсність, отримує знання, виробляє думку, планує свої дії.

Зміни у складі та семантиці лексичних одиниць, які розкривають поняття аудіовізуальних позначень у тій чи іншій мові у процесі його розвитку, безсумнівно, викликають інтерес мовознавців.

У процесі розвитку німецької мови семантика дієслів *sehen* і *hören* зазнавала деяких змін. Метою нашого дослідження є діахронічний опис лексичних одиниць з аудіовізуальним позначенням *sehen* та *hören*. Ці слова проаналізовані на матеріалі словників та текстів давньоверхньонімецького (двн.), середньоверхньонімецького (свн.) та новонімецького (нн.) періодів.

Розглянемо спочатку розвиток семантики слова *sehen* у двн., свн. та нн. мовах.

У словнику двн. мови *sehan* має такі значення:'дивитися (на що-небудь, будь-кого, куди-небудь)','побачити, помітити','сприймати','звертати увагу' [3; 220].

З метою дослідження лексичного значення слова *sehan* у двн. мові було опрацьовано текст у 100 тис. слововжитків та встановлено такі значення цього слова (всього 7): сприймати очима (когось, що-небудь) – 33; спрямовувати погляд (на когось, що-небудь) – 4; здатність зорового сприйняття – 2; спонукання (до чогось) – 7; впізнавати (когось за якоюсь ознакою) – 4; звернути увагу (на щось) – 1; вірити (у когось, що-небудь) – 1.

Вивчивши форму та семантику слова *sehan*'бачити' у двн. мові, можна зробити такі висновки: найбільша частота цього слова зафіксована у значенні'сприймати очима (що-небудь, кого-небудь)' (з відносною частотою 0,634), потім у значенні'спонукання (до чогось, тобто, як вказівна частка)' (0,134),'направляти погляд (на когось, що-небудь)' (0,076).

У словнику свн. мови представлені форми *sëhen*, *sên*, які мають значення'бачити','дивитися','сприймати','зустрічатися','відвідувати' [2; 189].

З метою дослідження лексичного значення слова *sehen* у свн. періоді було опрацьовано текст у 120 тис. слововжитків та встановлено такі значення цього слова (7 значень): сприймати очима (когось, що-небудь) – 76; спрямовувати погляд (на когось, що-небудь) – 15; здатність зорового сприйняття – 6; впізнавати (когось, що за якоюсь ознакою) – 6; дивитися, доглядати (за будь-ким) – 1; розуміти (щось) – 2; звернути увагу (на щось) – 2.

Аналіз текстів свн. періоду показав, що найбільша частота цього слова спостерігається у значенні'сприймати очима (що-небудь, кого-небудь)' (з відносною частотою 0,703) і'спрямовувати погляд (на кого-небудь)' (0,138).

У новонімецькій мові *sehen* має такі значення (всього 19):'сприймати очима (когось, що-небудь)';'спрямовувати погляд, дивитися (на когось, що-небудь)';'звертати увагу';'виднітися';'спрямовувати погляд у певному напрямку';'розглянути, помітити';'згадувати, представляти (щось)';'дивитися, розглядати (когось)';'пережити (щось)';'помітити, встановити';'засудити, оцінити';'дізнатися (щось)';'обміркувати, перевірити';'піклуватися (про будь-кого), доглядати

(за ким-небудь)';'очікувати (когось)';'зустрічатися (з будь-ким)';'розуміти (що-небудь)';'здатність зорового сприйняття';'впізнавати (за якоюсь ознакою)' [1; 1431–1432].

Частота зародження лексико-семантичних варіантів дієслова sehen у різні періоди розвитку німецької мови свідчить про розширення значення даної лексеми.

Аналогічно розглянемо лексико-семантичні варіанти лексеми hōren у текстах двн., свн. та нн. періодів.

У словнику двн. мови дана лексема у формі *hōren, hōr(r)an, hoor(r)an hoorren, ōhren, ōrren* будь-ким, слухатися' [3; 146].

Проаналізувавши текст у 100 тис. слововжитків двн. періоду, були встановлені наступні значення цього слова (всього 4 значення): сприймати на слух (когось, що-небудь) – 22; слухатися, слухатися (когось) – 10; спонукання (до чогось) – 4; здатність слухового сприйняття – 2.

З аналізу текстів двн. періоду, можна зробити такі висновки: найбільша частота зародження *hören* зафіксована у значенні'сприймати на слух будь-кого, що-небудь' (відносна частота 0,578), потім'слухатися будь-кого' (0,263).

У словнику свн. мови дана лексема зафіксована у вигляді *hœren, hôren* у значенні "чути", "слухати будь-кого" [2; 92].

У текстах свн. періоду загальним обсягом 120 тис. слововжитків було зафіксовано наступні лексико-семантичні варіанти лексеми *hören* (3 значення): сприймати на слух (когось) – 44; слухатися, слухатися (когось) – 4; дізнаватися (що-небудь, будь-кого) – 7.

З аналізу текстів свн. періоду випливає, що найбільшою частотою зародження має значення'сприймати на слух що-небудь, кого-небудь' (з віднос. частотою 0,800).

У новонімецькій мові в словниках зафіксовано такі значення дієслова *hören*:'сприймати на слух (що-небудь, будь-кого)';'здатність слухового сприйняття';'слухати (щось) уважно';'слухатися (когось, поради)';'впізнавати (щось)';'відвідувати (лекцію)';'перенести (щось)';'дізнатися (когось, щось за якоюсь ознакою)';'слідувати (за будь-ким)';'відкликатися (на якесь ім'я)' (10 значень) [1; 801].

Проаналізувавши тексти двн., свн. періодів та словникові статті сучасної німецької мови можна зробити такі висновки: у процесі розвитку німецької мови спостерігається розширення семантики дієслів з аудіовізуальним позначенням *sehen* та *hören* та поява переносних значень.

Семантика'бачити' і'чути' реалізується в *sehan* і *hören* у структурах, які представляють модель S+P+O. Як суб'єкт виступає людина чи Бог, у значенні об'єкта використовуються різні предмети навколишньої дійсності, зокрема і людина.

Зазначені лексеми відрізняються як і двн., і у свн. мовою великою різноманітністю форм і вживаються у поєднанні з прислівниками *chiwisso*'точно', *wola*'добре', *lange, war*'далеко', *gahun*'відразу','раптом', *gerno*'охоче', *rehti*'правильно', *nider*'вниз' та ін., що характеризують їх ступінь, якість та напрямок дії, а також з модальними дієсловами *mah, megin* та ін., що в цілому свідчить про їх високу сполучність.

Загалом слід відзначити ідентичне функціонування однієї та іншої лексеми в синтагматичному контексті, що, мабуть, пояснюється спорідненістю їхньої етимології.

Список використаних джерел:

1. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 4., neubearb. u. erweit. Aufl., Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
2. Lexers M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. – Leipzig : S. Hirzel Verlag, 1969. – 410 S.
3. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. – 4., überarb.und erg. Aufl.– Tübingen : Niemezer, 1989. – 309 S.

Ключові слова: аудіовізуальні слова «бачити», «чути», давні німецькі тексти, семантичні характеристики, реконструкція праформ, розвиток семантики, синкретизм понять «бачити»/»чути».

Key words: audiovisual words “to see” / “to hear”, Old German texts, semantic characteristics, reconstruction of protoforms, development of semantics, syncretism of the notions “to see” / “to hear”.

ПОТЕНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ НЕОЛОГІЗМІВ ЯК МОВНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВІЙНИ У МЕДІАТЕКСТАХ

Засоби масової інформації є одним із головних джерел поширення неолозізмів. Журналісти швидко реагують на зміни, що відбуваються у всіх сферах суспільства, це зумовлює активне використання нових слів у мові матеріалів [4, с. 206]. Українські мас-медіа стали одним з основних джерел дослідження української мови загалом і лексичної системи зокрема, оскільки дають змогу простежити вплив суспільства на їхній розвиток і виявити особливості взаємодії соціальної та мовної динаміки [5, с. 184]. Сучасні дослідники активно вивчають інноваційні процеси у лексичній системі української мови, що відбуваються у період російсько-української війни. Спостереження над мовою засобів масової інформації та інтернет-сайтів доводить, що лексико-семантична система у такі періоди активно продукує великий корпус неологічної лексики [1, p. 54].

Наразі існує значна кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, які широко висвітлюють проблеми неологізмів у різних мовах. Зокрема, питанням лексичних інновацій присвячені наукові розвідки таких вчених, як: Л. Чумак, А. Дзюбіна, А. Стішов, Ю. Зацний, Ю. Жлуктенко та ін. Останнім часом з’явилася низка праць, в яких вивчаються різні аспекти військових неологізмів як перспективного напряму сучасних лінгвістичних досліджень (Г. Вусик, Н. Єльнікова, М. Жулінська, О. Круглій, М. Навальна, Н. Павлик, М. Хар та ін.).

Неологізми (лексичні новотвори) – новостворені слова або вислови, поява яких спричинена виникненням нових реалій, понять, ознак, властивостей, дій, інколи ж – для заміни вже наявної назви іншою, точнішою, зрозумілішою; слово, а також його окреме значення, вислів, що постали в мові на певному етапі її розвитку та новизна яких усвідомлюється мовцями; або слово, які були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мовленні певного автора [2, с. 482].

Вчені переконані, що неологізація лексичного складу мови пов'язана з реалізацією нових можливостей мовної системи, зокрема словотвірних. Неологізми – це основний спосіб збагачення лексичного запасу мови, оскільки це абсолютно нові лексичні одиниці в часи кожного історичного періоду. Часто такі слова можуть бути незрозумілими, адже лише входять в наше щоденне спілкування [3, с. 138]. Спостереження сучасних мовознавців над текстовим матеріалом доводять у цілому традиційні погляди на процес появи неологізмів у мові, а саме: 1) семантична деривація – виникнення нового значення у вже відомого слова; 2) словотвірна деривація – утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями та морфемами; 3) запозичення з інших мов [1, с. 55]. Вивчення лексичних новотворів у сучасній українській мові становить інтерес для вчених, які працюють у різних напрямах лінгвістики. Одним із таких напрямів насамперед є неографія, що покликана фіксувати мовні явища, які виникають у лексиці, та надає матеріал для подальшого їх осмислення.

Структура мови є мовним відображенням історії розвитку суспільної свідомості її носіїв. Тому найістотніші еволюційні зміни відбуваються на лексико-семантичному рівні мови в процесі спільної трудової та мовленнєвої діяльності її носіїв. Нові суспільно-політичні, соціально-економічні, а нині воєнні реалії спонукають до оновлення лексико-семантичної системи мови.

Інноваційні процеси, особливо так званий неологічний бум, зумовлений зокрема екстралінгвальними чинниками, відображається передусім у публіцистичному дискурсі, в засобах масової інформації, інтернет-ресурсах, соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram та ін.), які найбільш швидко реагують на перетворення в різних сферах життєдіяльності суспільства [1, с. 55]. З огляду на це, вчені зауважують, що «сучасним журналістам вкрай важливо дотримуватись балансу у використанні різноманітних нових словесних засобів та питомих українських відповідників. Адже надмір лексичних інновацій перешкоджає виконанню головного завдання журналістики – доступно інформувати найрізноманітніші верстви населення» [4, с. 205].

Лексичні одиниці військової тематики, «військові неологізми», сьогодні широко використовуються представниками різних верств населення, їх можна зустріти в соціальних мережах, засобах масової інформації та в розмовній мові. Військові неологізми – це данина не лише креативності української мови, а й почуттю гумору українського народу, його здатності зберігати свій дух і відчуття свободи, оцінюючи

при цьому власну ситуацію, якнайкраще описати поведінку різних людей [7]. Такі лексичні одиниці не стільки позначають предмети, поняття, або явища, скільки характеризують їх. Вони також мають значний прагматичний потенціал за рахунок експресивних, емоційних та оцінних елементів значення.

Українська мова, на думку професорки Лариси Масенко, є чи не найбільшим ворогом росії. Збірний образ російських загарбників характеризують такі новотвори, як «фашики», «рашики», «рашисти», «кадирки» (кадирівці), а от білоруських військових, що підтримують збройну агресію росії, найчастіше називають «лукашисти». Такі слова, що мають іронічно-глузливий відтінок, демонструють ставлення українців до російських загарбників: «чмобік» – російський «частково мобілізований», «чмоня» – погано обмундированый незграбний мобілізований російської армії [8]. Окупанта прийнято називати по-всякому. «Орки» («русня», «свинособака», «ванька», «пушкініст», «путлер», «путлерюгенд», «няш-мяш», «консерва») – злочинні російські окупаційні війська, що вдерлися в Україну; первісно – фантастичні істоти, злі варвари зі звіриними рисами [10]. Окремим предметом бурхливого зростання кількості військових неологізмів стала російська пропаганда. Зокрема, вирази »негативне спливання», «негативне зростання» означають втрати, які росія намагається приховати або подати як перемогу [9].

У часи війни мова перетворюється на зброю – гумор українського народу став своєрідною «смисловою ППО», що допомагає захищатися від російської пропаганди і зберігати силу духу. Тому в цій війні мова стає на свій захист і на захист України, заявляючи гучно про власний словотвірний потенціал [8]. Поява військових неологізмів говорить як про багатство української мови, так і про інтелектуальну дотепність українців, котрі в умовах війни намагаються підтримати високий бойовий дух. Кожне нове слово відбиває волю до перемоги, гумор та здатність помічати деталі, а також є важливою складовою розвитку мови та країни загалом [9]. Інформаційна агенція Міністерства оборони України АрміяInform зібрала словник неологізмів, які з'явилися в Україні після повномасштабного вторгнення росії. Словник складається з трьох розділів: 25 слів-неологізмів, 9 нових словосполучень та 9 слів, що отримали нове значення під час війни. Науковці твердять, що вік неологізмів зазвичай досить короткий. Деякі з них можуть зникнути так само швидко, як і виникли. Проте окремі слова надовго закарбовуються в мові й стають невіддільною частиною словесності [6].

Отже, у статті здійснено спробу висвітлення процесів неологізації лексичної системи української мови, що відбуваються на сучасному етапі її розвитку. З початком нового етапу війни – широкомасштабним російським вторгненням – у засобах масової інформації щодня виникають нові слова, українська мова збагачується військовими неологізмами. Аналіз досліджуваного матеріалу довів, що медіатекст є одним з основних джерел поширення неологізмів, оскільки мова мас-медіа є досить динамічною і сприяє активізації інноваційних процесів у лексиці українських ЗМІ, особливо під час війни.

Список використаних джерел:

1. Вусик Г. Л., Павлик Н. В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 23. Том 1. Ужгород, 2022. С. 52–57. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.9
2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с. URL: https://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789.pdf
3. Малярчук О. Особливості творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі лексикографічних джерел). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Дрогобич, 2015. № 3. С. 137–140.
4. Семен Н., Тополюк К. Інноваційна лексика в мові сучасних веб-медіа (на прикладі інтернет-варіанту газети «День»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістські науки*. 2020. Вип. 4. С. 205–210. https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.205
5. Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in Ukrainian mass media. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research, 2022, vol. 12. special issue XXV, pp. 184–189.
6. Армія INFORM – онлайн-медіа Міністерства оборони України. URL: https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovnyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/
7. Global Voices. URL: https://globalvoices.org/2022/10/20/in-ukraine-the-war-has-reshaped-language-to-create-new-idioms/
8. Радіо Свобода України. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/larysa-masenko-ukrayinska-mova/32126052.html
9. РБК – УКРАЇНА. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/zhargon-ta-neologizmi-k-viyna-zbagatila-slovnikoviy-1676393294.html
10. Українське національне інформаційне агентство. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html

Ключові слова: неологізм, військовий неологізм, лексичний новотвір, мас-медіа, медіатекст.

Key words: neologism, military neologism, lexical novelty, mass media, media text.

ФРУМКІНА АРИНА ЛЕОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ НЕМОВНИХ ПРЕДМЕТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

На сучасному етапі модернізації системи освіти України і розбудови нової української школи постають важливі та невідкладні завдання. В Законі України «Про загальну середню освіту» [3, с. 17] наголошено, що система педагогічної освіти сьогодні має бути спрямована на підготовку педагогічних працівників нової генерації, які

володіють професійною й іншомовно-мовленнєвою компетентністю. І тому проблема комплексного підходу до підготовки майбутніх учителів для подальшої іншомовної викладацької діяльності в умовах Європейської інтеграції України потребує більш детального вивчення та уточнень.

Проблеми інтегрованого навчання різних дисциплін досліджувало чимало вчених. Посилилася тенденція інтеграції окремих навчальних дисциплін, роботи вітчизняних та зарубіжних вчених присвячені різним аспектам інтеграції: від встановлення загальних закономірностей цього процесу в навчанні до вивчення вузькоспрямованої предметної складової.

У загальному сенсі поняття «інтеграція» як педагогічне явище трактується вченими як об'єднання декількох навчальних предметів в один цикл, в якому наукові поняття пов'язані загальним змістом і методами викладання. Ми, під інтегрованим навчанням, розуміємо «синтез двох процесів навчання в одну процесуальну спільність, що дозволить одночасне набуття знань і розвиток умінь в двох видах діяльності: професійної та іншомовної. Інтегровані вміння припускають здатність вивчення інтегрованого курсу на матеріалі іноземної мови з домінантою уваги на змісті курсу і контролюючою увагою на іншомовній мовленнєвій діяльності» [4, с. 65]. А під інтегрованим процесом навчання для викладання фахових дисциплін іноземною мовою розуміємо синтез двох дисциплін, а саме: фахової дисципліни й іноземної мови як засобу оволодіння фаховою дисципліною в одну процесуальну спільність, що передбачає одночасне набуття знань і розвиток умінь в двох видах діяльності: професійної та іншомовно-мовленнєвої.

Початком інтегрованого процесу навчання двом різноплановим предметам, одним із яких змістовний, й тому домінуючий, а інший – беззмістовний, й тому допоміжний, має бути засвоєння понятійного апарату першого, а звідси лексико-граматичних засобів другого; тобто таких засобів, за допомогою яких виражаються поняття основної дисципліни.

Продовженням інтегрованого процесу навчання двом тим самим різноплановим предметам має бути засвоєння теоретичних знань першого предмета засобами другого, що дозволить студентам одночасно опановувати основи своєї спеціальності та вміння сприймати, осмислювати, викладати та аналізувати відповідну їй інформацію на мові, що вивчається.

Завершенням інтегрованого процесу навчання двом тим самим різноплановим предметам має бути практичне застосування отриманих предметно-теоретичних знань у їхньому іншомовному супроводі. Це і спонукатиме студентів до одночасного прояву та вдосконалення, набутих в умовах процесуальної інтеграції, професійних (предметних) та іншомовних мовленнєвих умінь [4; 5].

У зв'язку з цим Р. Мартинова обґрунтовує доцільність здійснення інтегрованого процесу навчання на 3-х етапах: лінгво-понятійному, предметно-мовному та професійно-діяльному.

Для визначення системи вправ *на першому* – лінгво-понятійному *етапі* виходимо з психологічних закономірностей засвоєння іншомовного матеріалу, які полягають у: запровадження інформації в короткочасну пам'ять, що співвідноситься з придбанням її ***знань***; закріпленні знань на проміжному етапі у вигляді досягнення ***навичок*** (автоматизмів) вживання досліджуваного у поєднанні з раніше вивченим; поглиблення набутих знань шляхом їх введення в довгострокову пам'ять на основі розвитку ***умінь*** вживати мовну інформацію, що засвоюється, у різних лінгво-мовленнєвих комбінаціях. При цьому концентрація уваги тих, хто навчається при переході з одного етапу на інший, зосереджується спочатку на мовному аспекті мови, потім на передмовному і нарешті на мовному. О. Соколов стверджував, що для того, щоб «іншомовна мова стала вільно сприймається за змістом, необхідно, щоб спочатку всі її складові були актуально усвідомлюваними, а потім у міру наростання їхньої мовної активізації опускалися на рівень їхнього передмовного та мовного застосування з переключенням уваги з форми говоріння з його суть» [7]. На підставі цього розглянемо послідовно певні мовні операції, передмовні дії та види мовної діяльності з трансформації засобів іншомовного мовлення (в даному випадку лексичних і раніше засвоєних граматичних) у саму мову предметно-обумовленого характеру.

I. Набуття лексичних знань. *Початком набуття лексичних знань* є презентація та семантизація нових мовних явищ. *Продовженням набуття лексичних знань* є розвиток здібностей їх рецептивного та репродуктивного прояву. Досягнення рецептивних і репродуктивних знань лексики, що вивчається, у кожного студента дозволяє перехід до формування навичок вживання цього матеріалу в їх простих передмовних зразках: словосполученнях і реченнях [2; 4; 1].

II. Формування лексичних навичок з урахуванням вивченої граматики. *Початком формування лексичних навичок* є вживання лексичних одиниць, що досліджуються, у взаємозв'язку з раніше вивченими в словосполученнях і реченнях. В інтегрованому процесі навчання ці словосполучення та речення відбираються з майбутньої лекції. Вони об'єднуються в смислові блоки та підлягають багаторазовому читанню та відтворенню як з опорою на підручник, так і на слух. *Продовженням формування лексичних навичок* на основі вивченої граматики є складання словосполучень та речень за допомогою підстановочних таблиць. Підстановочні таблиці дають можливість різноманітного комбінування лексем, що вивчаються, в межах тієї граматики, яку опанували студенти, що забезпечує їх міцне запам'ятовування.

Завершенням формування лексичних навичок на основі вивченої граматики є методичні дії з перевірки здатності студентів швидко і безпомилково відтворювати матеріал, що вивчається рідною мовою при його сприйнятті іноземною і іноземною мовою при його сприйнятті рідною.

III. Розвиток лексичних умінь з урахуванням вивченого граматичного матеріалу. Розглянемо розвиток лексичних умінь вживання

досліджуваного лексичного матеріалу в читанні, усному та письмовому монологічному мовленні, усному діалогічному мовленні та аудіювання.

1. *Розвиток лексичних умінь у читанні, усній та письмовій монологічному мовленні.*

Для досягнення цієї мети студентам пропонується текст для читання та викладу прочитаного, в якому обов'язково використовуються лексичні одиниці, що вивчаються, в їх повному обсязі. Якщо в одному тексті неможливо використати велику кількість лексем, що вивчаються (наприклад, 70 – загальна кількість нових слів у програмній темі, що вивчається), то студентам пропонується кілька текстів, в яких у сукупності використані всі вивчені мовні явища. Розвиток лінгвістичних умінь у читанні продовжується виконанням домашнього завдання, що полягає у читанні одного (кілька) тематичних текстів розширеного змісту, в яких незнайомі слова та вирази дано з перекладом у вигляді виносок.

2. *Розвиток лексичних умінь у діалогічному мовленні.*

Для досягнення цієї мети студентам пропонується кілька діалогів для читання з ролей та драматизації прочитаного, в яких обов'язково використовуються всі лексичні одиниці, що вивчаються, в їх повному обсязі.

3. *Розвиток лексичних умінь у аудіювання.* Для досягнення цієї мети студентам пропонуються тексти для їх прослуховування та відтворення, у кожному з яких використовуються лексичні одиниці, що вивчаються, в повному обсязі. Перевірка розуміння прослуханого здійснюється двома шляхами: 1) тестуванням; 2) відтворенням сприйнятого на слух змісту.

Інтегрований процес навчання для викладання фахової дисципліни іноземною мовою визначається нами як синтез двох дисциплін, а саме: фахової й іноземної мови як засобу оволодіння фаховою дисципліною в одну процесуальну спільність, що передбачає одночасне набуття знань і розвиток умінь в двох видах діяльності: професійної та іншомовно-мовленнєвої.

Список використаних джерел:

1. Боднар С. В. Інтегроване навчання професійної та іншомовної мовленнєвої діяльності. *International scientific professional periodical journal "The Unity of Science"*. Vienna–Austria, April N 2, 2015. P. 16–20.
2. Бухбиндер В. А. Работа над лексикой / Основы методики преподавания иностранных языков. Київ : Вища школа, 1986. 336 с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту». *Освіта України: нормативно-правові документи*. Київ : Міленіум, 2001. 126 с.
4. Мартинова Р. Ю. Сутність і структура процесуальної інтеграції професійної та іншомовної мовленнєвої діяльності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2012. Вип. 4. С. 63–69.
5. Frumkina A. et al. Readiness of future teachers for integrated teaching of educational subjects in foreign language. Revista Práxis Educacional, [S.l.], v. 16, n. 38, jan. 2020. P. 502–514. Mode of access: http://periodicos2.uesb.br/index.php/praxis/article/view/6023

6. Aryna Frumkina. Postmodern principles in integrated teaching of foreign languages and fine art to primary learners in the New Ukrainian School. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, vol. 13, issue 4, 2021. Pp. 579–594.
7. Sokolov A. N. Inner Speech and Thought : monograph. N. Y. : Plenum, 1972. 284 p.

Ключові слова: інтегроване навчання, іноземна мова, інтеграція, фахові предмети, викладання.
Key words: integrated education, foreign language, integration, professional subjects, teaching, major subjects.

ШВЕЛІДЗЕ ЛІДІЯ ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук

НАУКОВА ДИСКУСІЯ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

В сучасному світі іноземна мова з кожним роком набуває все більшої популярності. Саме зараз суспільству потрібні фахівці, які володіють іноземною мовою на рівні професійного спілкування, де мова виступає інструментом професійної діяльності, а рівень її знання визначає професіоналізм та якість фахівця.

Під час підготовки фахівців у немовних ЗВО викладачі постають перед труднощами, такими як швидкість підготовки здобувачів базовому рівню володіння іноземною мовою (лексикою та граматикою), а також формуванню комунікативних навичок. Іншими словами йдеться про досягнення вільного спілкування та володіння іноземною мовою в рамках певної професійної діяльності.

Метою дискусії є з'ясування та зіставлення різних точок зору, пошук, виявлення істинної думки, знаходження правильного розв'язання спірного питання. Цей вид діяльності є ефективним у розвитку комунікативних навичок, тому, що дискусія дозволяє створити сприятливу мовну ситуацію для застосування здобутих знань у рамках професійної тематики.

Дискусія передбачає використання різноманітних видів мовленнєвої діяльності. На першому етапі дискусії здобувачу необхідно сформулювати свою точку зору з того чи іншого питання, вдаючись до використання монологічного мовлення. Наступним кроком є елемент аудіювання, при якому інші учасники дискусії формулюють своє ставлення до цієї проблеми.

Наступний етап – підтвердження власної думки шляхом переконання співрозмовника. На цьому етапі дискусія може перейти у полеміку. Тут буде мати місце як монологічна, так і діалогічна мова. На останньому етапі резюмується все вище сказане і формулюються висновки.

Практика показує, що цей вид мовної діяльності є дуже плідним якщо правильно обрана тема для дискусії. Тут дуже важливо торкнутися питання, яке б хвилювало всю аудиторію, щоб усі комуніканти були залучені до процесу дискусії. На початковому етапі навчання, викладач сам повинен формулювати тему обговорення з урахуванням інтересів аудиторії.

Після того як в учасників сформується досвід ведення дискусії, їм пропонується самостійно сформулювати проблему, наприклад, у результаті прочитання статті чи позааудиторно підібрати тему обговорення, що дозволить здобувачу творчо підійти до цього виду роботи.

Традиційно для організації дискусії здобувачів ділять на дві (або більше) групи та пропонують вирішити якесь завдання. Як відомо, запорука успіху будь-якої діяльності – це підвищений інтерес і мотивація. Так, щоб пожвавити дискусію, на початковому етапі навчання її краще організовувати як полеміку. Як дискусія, так і полеміка є різновидами суперечки, але якщо в першому випадку учасники диспуту, зіставляючи суперечливі судження, прагнуть дійти єдиної думки, знайти спільне рішення, встановити істину, то полеміка має на меті здобути перемогу над противником, відстояти та затвердити власну позицію.

Дискусія є складнішим різновидом мовної комунікації, вона потребує більш детального підходу. У рамках аудиторних занять успішнішою є полеміка. Полеміка може мати різний характер: «суперечка через істину», «суперечка для переконання будь-кого», «суперечка заради суперечки», «суперечка заради перемоги».

Ефективним, як правило, є «суперечка заради перемоги». Тут є елемент гри, що, безумовно, розряджає обставини. Двом групам можна запропонувати зайняти різні позиції з одного й того ж самого питання тобто, провести полеміку як боротьбу принципово протилежних думок щодо того чи іншого питання, з метою захистити, відстояти свою точку зору та спростувати думку опонента. Внаслідок такої діяльності визначається переможець.

Тут головною мотивацією членів команди буде бажання перемогти. Змагальний дух, а також відповідальність за те, щоб не підвести колег, «змусить» здобувачів серйозніше поставитися до виконання завдання. Також можна вибрати стороннього спостерігача (одного зі здобувачів), який наприкінці полеміки визначить команду-переможця, де головним критерієм виступатиме рішення комунікативних завдань.

На початковому етапі, коли для здобувачів дискусія є ще новим видом роботи, а провідну роль бере на себе викладач, також ефективною є «суперечка для переконання будь-кого». Тут викладач може зайняти окрему позицію, яка йде в розріз із загальноприйнятою думкою чи думкою аудиторії, та запропонувати здобувачам відстояти їхню точку зору, спростувавши при цьому позицію викладача. Такі штучні ситуації завжди є дуже результативними.

Здобувачі вищої освіти, бажаючи довести викладачеві, що той не має рації, дуже емоційно починають відстоювати свою точку зору. Як показує практика, усі здобувачі бажають висловитись. У таких

суперечках, як правило, навіть ті, хто не дуже впевнені у своїх комунікативних здібностях включаються до розмови та відстоюють свою позицію.

За таким видом роботи викладачеві слід звертати увагу не абсолютну правильність мови, а відносну. Оцінюючи здобувача, потрібно брати до уваги не мовні допущені помилки, а те, як він упорався з комунікативними задачами.

Як зазначалося вище, дискусія – громадська суперечка, метою якої на відміну від полеміки є з'ясування і зіставлення різних точок зору, виявлення істинної думки, знаходження правильного та розв'язання дискусійного питання. На наш погляд, як більш складний різновид комунікації, дискусія вимагає більш серйозної підготовки.

На початковому етапі дискусію краще проводити як підготовлену суперечку, яка планується заздалегідь так, що здобувачі мають можливість ознайомитися з предметом спору, визначити свою позицію, продумати аргументи. Учасники дискусії весь час повинні мати на увазі тезу, що обговорюється, і все, що вони говорять, має служити для її захисту або спростування. У процесі дискусії не потрібно відходити від головної головна теза. Тому на початковому етапі здобувачі повинні готуватися до дискусії позааудиторно, наприклад: збір додаткової інформації (дані, дати, факти), письмове формулювання тези, складання тезового плану, складання словника.

Використання на заняттях таких ігрових тренінгів дозволяє здобувачам вищої освіти використовувати раніше отримані знання, а також сприяє розвитку їхніх мовних навичок.

Список використаних джерел:

1. Cashin W. E. Effective Classroom Discussions. IDEA Paper. 2012. No. 49. IDEA Center, Kansas State University. P. 36.
2. Грицик Н., Гавриш О., Наумчук Т. Особливості навчання англомовної професійно орієнтованої дискусії студентів у вищій школі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2021. № 93. С. 67–75.
3. Сабат С. Дискусія як метод інтерактивного навчання іноземних мов майбутніх фахівців сфери міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 35. С. 252–258.

Ключові слова: професійне спілкування, дискусія, мовна комунікація, комунікативні завдання, комунікативні навички.

Key words: Professional communication, discussion, language communication, communicative tasks, communication skills.

ALEXEYEV MYKOLA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer at the Department of foreign languages

ALEXEYEVA LIUDMYLA

International Humanitarian University,
Lecturer at the Department of foreign languages for professional communication

SYNYOVA TETIANA

International Humanitarian University,
Lecturer at the Department of foreign languages for professional communication

OLD FRENCH IN THE ENGLISH LANGUAGE OF LAW: HISTORICAL BACKGROUND

Almost all researchers dealing with the English language of law (AKA – Legal English, Law English, Legalese) note the use of Latin and Old French words, phrases and occasionally sentences as a characteristic feature thereof alongside the complex terminological apparatus, outdated grammar and long, complex sentences [1, p. 15-18]. Given, in addition, "passive constructions; negation; nominalizations; long and complex sentences; wordiness and redundancy" [2, p. 27] legal English has become what is frequently referred to as Legalese – professional jargon used by lawyers in English speaking countries, especially those following the common law tradition. It is frequently described as "technical, archaic, formal, unusual or difficult" presenting difficulties for comprehension even for native speakers, let alone foreign readers and translators [3, p. 88].

Legal English is commonly viewed as a unique linguistic body, which has acquired and developed its peculiarities in the course of its historical evolution having preserved a remarkable degree of continuity despite the centuries of the Britain's turbulent history.

Of special interest are French inclusions in English legal writing, which are researched into with the aim of understanding particular circumstances, historical and linguistic background of their emergence, evolution and functions intended, in the end, to develop the methods of adequate translation.

Modern translation techniques actively involve constantly developing computer software for various types of translations including legal texts. These methods being undoubtedly helpful in relieving the reader/translator from routine work in many cases of "everyday" legal translations may turn inadequate when dealing with rare or historical texts, which contain inter alia abundance of Law French and Law Latin.

The other issue concerns the question of what should be considered "French inclusions" within the meaning of the given study. The fact is that modern Legalese is the product of interaction and interpenetration of at least three source languages: Anglo-Saxon, Latin and French.

"The linguistic landscape of medieval England was inhabited by three languages – Latin, English and French – though not in equal shares – but in continuous and subtle intermingling, in particular of the French and English languages and cultures. The role each language played, changed and evolved both in time and in terms of geographical and geo-political distribution. It is precisely that intermingling/interlocking of tongues that can be so well observed in the medieval language of the English common law" [4, p. 171].

In this respect Danish cannot be omitted due to its sizable contribution to the English language of law (e.g. the word "law" comes from Danish lay meaning "that which is laid down"). In the process of its evolution, Legalese has absorbed words and grammatical patterns from the four abovementioned languages and, interestingly, it has preserved most of them, which may be one of the reasons for the availability of numerous synonyms to many legal terms.

Norman invasion and the subsequent conquest of England can be justly regarded as the key event for the development of legal English. Normans (Northmen) were the people of Scandinavian origin who seized the lands in the north of France in the 9th-10th centuries and within a few generations practically lost their national identity becoming French, both culturally and linguistically. As a result of the Normans' victory in the Battle of Hastings the Anglo-Saxon ruling class was replaced by William's barons who spoke the Franco-Norman dialect.

It is noteworthy that initially the Normans drew up legal documents in Latin rather than in French,

"… in general, the Normans did not use French but Latin in their legal documents. It is, therefore, likely that they continued to do so on arrival in England. … but by 1275 statutes written in French began to appear" [5, p. 260].

However, in the late 13th early 14th century almost all legislation was passed in French with the similar evolution occurring with the language of the judiciary. During the reign of Edward I, French became the language of the royal courts [ibid, p. 262]. Interestingly, simultaneously, the French language began to rapidly lose ground in all other spheres of life including the communication among aristocracy.

The incomprehensibility of the French language to most of the participants in the legal proceedings naturally resulted in attempts to change the situation. Thus, the Statute of Pleading was passed in 1362 wherein French was referred to as the language "*trop desconue*" (much unknown) and, therefore, it was demanded that only English be used in courts as the language of judicial debate [ibid, p. 264]. Paradoxically, the bill itself was drafted in French and is notorious for having little effect. French remained the language of law makers until about 1480. Moreover, court records were written in that language throughout the 16th and into the first half of the 17th century – six centuries after the Norman Conquest and some three hundred years after the Franco-Norman dialect had become a dead letter in England. It is noteworthy that this jargon of the English judiciary could hardly be comprehended not only by the English population at large;

it became foreign to the contemporary French due to its obsolete grammar and increasingly archaic and technical vocabulary [3, p. 106].

Centuries of the use of the French language in legal practice in England resulted in emergence of numerous legal terms of French origin, including those referring to basic legal notions and practice, e.g. *plea*, *bailiff*, *appeal*, *complaint*, *attorney*, *judgment*, *bar*, *claim*, *summons*, *indictment*, *council*, *sentence*, *court*, *defendant*, *justice*, *demurrer*, *evidence*, *judge*, *party*, *sue*, *suit*, *verdict*, *plaintiff*, etc.

However, for most of the native speakers they are not perceived as words foreign to the English language; moreover, many of them were borrowed by the genres other than specialized legal texts, e.g. the Law French words *judge* and *defend* can presently be found in non-legal contexts (as *in judge from the appearance or defend one's point of view*).

Of special interest for the researcher are the words and phrases that have not been anglicized (at least fully) and are felt and treated as foreign. The choice of the above said vocabulary by a writer or more rarely by a speaker adds specific shade of meaning. The requirement to correct and full translation envisages its detailed comprehension by the reader and relevant reflection in the translation.

Many of the Law French words and phrases have undergone considerable changes during the long history of their use and presently differ from original French words. Furthermore, they are unknown to and incomprehensible by modern French speakers, e.g. *fee simple* and *fee tail* (which like *attorney general* retain the French word order); *laches*; *pur autre vie*; *alien* (in the sense of *to transfer*); *chose in action*; *roll* (as in *judgment roll*); *de son tort*; *voire dire*; *estoppel*; *estoppel in pais*; *metes* and *bounds*; *cestui que trust*; *esquire*; *oyez*; *quash*; *save* (in the sense of except); speciality (in the sense of *sealed contract*) [5, p. 16]. These words and phrases also fall within the scope of this study since they are frequently a challenge for comprehension.

References:

1. Mellinkoff D. 1963. The language of the law. 540 p. https://www.perlego.com/book/1723108/the-language-of-the-law-pdf
2. Tiersma P. 1999. Legal language. Chicago : University of Chicago Press. https://archive.org/details/legallanguage0000tier/page/n333/mode/2up
3. Tiersma P. 2008. Some Myths About Legal Language. Legal Studies Paper No. 2005-26, Loyola Law School. http://ssrn.com/abstract=845928
4. Laske Caroline. «Losing touch with the common tongues – the story of law French» *International Journal of Legal Discourse*, vol. 1, no. 1, 2016, pp. 169–192. https://doi.org/10.1515/ijld-2016-0002
5. Löfstedt Leena. "Notes on the beginnings of Law French" *Romance Philology*, vol. 68, no 2 (Fall 2014), pp. 285–337. https://www.jstor.org/stable/44741925

Key words: Legal English, Old French, Franco-Norman dialect, evolution of Legal English, legal terms, foreign inclusions, French inclusions.

Ключові слова: юридична англійська, старофранцузська, франко-нормандський діалект, еволюція юридичної англійської мови, юридичні терміни, іншомовні включення, французькі включення.

ЛЕСНЕВСЬКА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов

ВИКЛИКИ У ВИКЛАДАННІ ТА ВИВЧЕННІ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Виклики, що стосуються процесу навчання та викладання новітньої юридичної англійської мови, можна описати як зростання інтересу та важливість знань щодо перекладу та тлумачення правової документації, а також вживання юридичної англійської мови у комунікації, зокрема через політичні, економічні, культурні та інші процеси та трансформації, які мають місце в усьому світі, такі як зростання міжнародних відносин у різних сферах суспільного та приватного життя, міжнародне співробітництво, торгівля, туризм, еміграція тощо.

Юридична сфера має особливе значення у розвитку світової спільноти, оскільки юридичні тексти стосуються майже всіх істотних сфер комунікації. Однак, передача професійної термінології та специфічної лексики, пов'язаних з культурними відмінностями, традиціями та реаліями різних держав, не є легкою задачею.

Слід зазначити, що юридичні тексти є одними з найскладніших для передачі іншими мовами. Це пояснюється, по-перше, тим, що кожна держава має індивідуальну правову систему зі своїми особливостями та нюансами, що потребує глибокого занурення в культурні та політичні особливості держави та повного розуміння інформації. По-друге, правову лексику необхідно передавати найбільш чітко і стисло, оскільки існує безліч значущих деталей, вільний виклад яких є неприпустимим.

Особливі труднощі виникають при перекладі безеквівалентної термінології. Наприклад, термін *coroner* в українській мові за допомогою транслітерації представлений як *коронер* і означає слідчого, спеціальною функцією якого є розслідування випадків насильницької чи раптової смерті.

Особливості передачі безеквівалентної лексики у цій сфері розберемо на прикладах двох тематичних груп: судова система та професії.

В порівнянні з українською, в англійській мові існує великий обсяг термінології для позначення юридичних професій. Це можна пояснити тим, що в британській правовій системі існує дроблення професій за видами діяльності. Одна з найпопулярніших професій у юридичній сфері в Британії – "Solicitor". За допомогою методу транслітерації це слово передається українською мовою як «соліситор». Наприклад: Claim for annulment must be prepared by a solicitor or a legal counsel. – Позов про скасування рішення має готуватися солісітором чи спеціалістом з адвокатських справ.

Однак далеко не всі люди мають уявлення про британську правову систему, тому транслітерація у такому випадку може бути

недостатньою. Проаналізувавши визначення розглянутого слова, можна сказати, що соліситор спеціалізується на консультаціях, та залежно від контексту його слід передавати українською мовою як «юрисконсульт» або «адвокат». Соліситор також готує документи та представляє інтереси клієнтів у судах першої інстанції, а також оформлює та заповнює різного роду документи, серед яких заповіти, шлюбні договори, угоди нерухомості, виконуючи при цьому функції нотаріуса. Таким чином, при передачі такої лексики необхідно враховувати вид діяльності, який мається на увазі у конкретній ситуації:

- The detainee was not allowed to choose a lawyer, and the duty solicitor was assigned to him/her [1]. – Ув'язненому не дозволили обрати адвоката, йому/їй призначили громадського захисника.
- Solicitors should have greater responsibility in determining the legality and validity of transactions. – Необхідно підвищити відповідальність нотаріусів за перевірку законності та дійсності угод.

Для україномовних незвичайним є термін «шериф». Тут найкращим варіантом буде метод транслітерації, але також можна вживати близьке за значенням слово «поліцейський»:

The most important thing you can do is … call the Sheriff's Office when you see something suspicious [2]. – Найважливіше, що можна зробити – зателефонувати до поліцейської дільниці, якщо ви помітили щось підозріле.

Судова система Англії та Уельсу включає Magistrate's Court, County Court, Crown Court, Family Court, Court of Appeal, High Court, UK Supreme Court [3].

Оскільки в українській системі ці суди не представлені, то доцільно було б передати їх значення українською мовою за допомогою калькування:

Magistrate's Court – це магістратський суд, County Court – суд графства, Crown Court – коронний суд, Court of Appeal – апеляційний суд, High Court – високий суд, UK Supreme Court – верховний суд Великобританії, High Court of Justice – Високий суд правосуддя.

Проте, передача значень слів за допомогою калькування не завжди точно передає їх зміст і не дає повну картину, тому можна додати описові фрази, наприклад, «Family Court» – суд для розгляду сімейних справ. Використання калькування в поєднанні з іншими методами може бути найбільш точним способом передачі значень термінів, таких як «County Court», «Crown Court», «High Court of Justice», які можна перекласти як «суд графства, що розглядає цивільні справи», «суд корони, що розглядає кримінальні справи» та «суд першої інстанції Верховного суду».

Таким чином, метод транскрипції і транслітерації є корисним для передачі юридичної термінології, але калькування в поєднанні з іншими прийомами може бути більш точним способом передачі значень, що закладені в мові оригіналу, особливо через істотні індивідуальні особливості правових систем різних країн.

Список використаних джерел:

1. Yvonne Daly, Vicky Conway. Selecting a lawyer: the practical arrangement of police station legal assistance. Journal of Law and Society. 2021. Volume 48, Issue 4, P. 618–644. [Електронний ресурс]. URL: https://onlinelibrary.wiley.com
2. James Kitchens. Developing Citizen Awareness Through Crime Prevention Programs. [Електронний ресурс]. URL: http://wbna.us/neighborhoodwatch/tcso-safety-series/suspicious-activity-persons-vehicles/
3. Structure of the Courts & Tribunals system. [Електронний ресурс]. URL: https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/court-structure/

Ключові слова: юридична термінологія, безеквівалентна лексика, переклад, транслітерація, калькування.

Key words: legal terminology, non-equivalent vocabulary, translation, transliteration, tracing.

КОВАЛЬОВА КСЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ *TEXTILE* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження присвячено виявленню понятійних ознак лінгвокультурологічного концепту ***TEXTILE*** в англійській мові. Під понятійними ознаками концепту розуміються ознаки, об'єктивовані у словникових значеннях [1]. Тож для виявлення понятійних ознак у структурі досліджуваного концепту був використаний метод лексикографічного аналізу [2], а саме – були досліджені дефініції загальних тлумачних словників англійської мови та спеціальних англомовних словників текстильної термінології.

Перший етап дослідження понятійних ознак концепту – аналіз тлумачних словників. На цьому етапі було проаналізовано 5 словників.

Так, основні тлумачні словники англійської мови наводять такі визначення терміну textile:

"**Textile**: a cloth made by hand or machine" [3];

"**Textiles** are types of cloth or fabric, especially ones that have been woven" [4];

"**Textile**: any type of cloth made by weaving or knitting" [8];

"**Textile**: any type of woven cloth that is made in large quantities – used especially by people in the business of making clothes" [6];

"**Textile**: a woven or knit cloth" [9].

Можемо відзначити фактично однаковий семний склад вищезазначених семем, що дозволяє виокремити наступні понятійні ознаки концепту textile: *cloth*, *fabric*, *woven*, *knit*. Майже кожна семема позначає виткану (*woven*) тканину.

Однак, один із словників надає дефініції, що містять такі понятійні ознаки, як: *fiber*, *filament*, *yarn*:

"**Textile**: a fiber, filament, or yarn used in making cloth" [9].

Зазначена семема позначає волокно, нитку або пряжу, які використовуються для виготовлення тканини.

Вже на даному етапі виділені репрезентанти концепту можна поділити на дві групи: 1. ОБ'ЄКТ – *cloth*, *fabric*, *fiber*, *filament*, *yarn*; 2. АТРИБУТ – *woven*, *knit*, *made by hand or machine*.

Другий етап дослідження – аналіз спеціальних словників текстильної термінології. На цьому етапі було проаналізовано два словники.

Спеціальні англомовні термінологічні словники надають більш широке визначення лексеми textile, у порівнянні з загальними англомовними тлумачними словниками:

"**Textile**: originally, a woven fabric; now applied generally to any one of the following:

1. Staple fibers and filaments suitable for conversion to or use as yarns, or for the preparation of woven, knit, or nonwoven fabrics.
2. Yarns made from natural or manufactured fibers.
3. Fabrics and other manufactured products made from fibers as defined above and from yarns.
4. Garments and other articles fabricated from fibers, yarns, or fabrics when the products retain the characteristic flexibility and drape of the original fabrics." [5]

"**Textiles**: 1. All spinnable fibres and their wastes;

5. All laces, embroideries, rugs and woven, felted, knitted and crocheted fabrics" [7].

Така кількість визначень поняття textile вказує на те, що зміст та обсяг концепту постійно збільшується за рахунок появи нових характеристик, що призводить до появи більшої кількості понятійних ознак концепту. Поняття textile зазнає вагомих змін в тлумаченні, позначаючи не лише тканину, а й волокна та нитки, пряжу саму по собі (з натуральних або штучних волокон), а також одяг, вироблений із певної тканини, тощо.

Семемний аналіз досліджуваної лексеми в термінологічних словниках збільшує ряд понятійних ознак концепту як групи ОБ'ЄКТ, так і групи АТРИБУТ.

Так, аналіз спеціальних англомовних словників текстильної термінології дозволяє виділити наступні семантичні компоненти концепту textile: *fiber*, *filament*, *yarn*, *garment*, *lace*, *embroidery*, *rug*, *woven*, *knit*, *nonwoven*, *manufactured*, *spinnable*, *felted*, *crocheted*.

Таким чином, проведений компонентний аналіз показав, що основними понятійними ознаками лінгвокультурологічного концепту textile у сучасній англійській мові є наступні: cloth, fabric, fiber, filament, yarn, garment, lace, embroidery, rug, woven, knit, made by hand or machine, nonwoven, manufactured, spinnable, felted та crocheted, загальною кількістю 17 одиниць.

Список використаних джерел:

1. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Вип. 4. С. 214–224.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
3. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/
4. Collins Online Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com/
5. Dictionary of Fiber and Textile Technology. Kosa, 7th edition, 1999. 258 p.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: https://www.ldoceonline.com/
7. Louis Harmuth Dictionary of Textiles. Fairchild publishing company, New York, 1915. 175 p.
8. Online Oxford dictionary. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/
9. Webster's Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com

Ключові слова: концепт, понятійні ознаки концепту, текстиль.
Key words: concept, notional features of the concept, textile.

СЕКЦІЯ 15

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Керівник секції: *завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор М. В. Мамич*

Секретар секції: *лаборант кафедри прикладної лінгвістики Ю. В. Гемба*

МАМИЧ МИРОСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор

ШЕВЧЕНКО-БІТЕНСЬКА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНІСТЬ УЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ

В останні роки дискурс вищої освіти привертає дедалі більшу увагу насамперед у зв'язку з інтенсивністю розвитку терміносистеми освіти в аспектах динаміки її організації, розширення навчальних дисциплін, оновлення методики і практики навчання. Ще один вагомий аспект – входження української вищої освіти у світовий навчально-освітній процес. Саме тому тексти освітньо-професійних програм (скорочено ОПП) потребують особливої уваги і корекції щодо культури мови та стилістики, зокрема динаміки писемної офіційно-ділової практики, ділової комунікації в мережі Інтернет.

Матеріалом дослідження послужили тексти ОПП, створені проєктними групами вищих навчальних закладів України для ліцензування та акредитації спеціальності 081 «Право» на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

В досліджуваних текстах спостерігаємо відсутність послідовності щодо правильного написання одного з ключових термінів – проєкт (за «Українським правописом», 2019 р., § 126: звукосполучення [je], [ji], [ju], [ja] у запозичених словах передаємо буквами **є**, **ї**, **ю**, **я**: *конвеєр*, *плеєр*, *проєкт*, *проєкція*, *суб'єкт* і под.) [4; 157]. Натомість у текстах фіксуємо

різнонаписання: *Розроблено проектною/проєктною групою; члени проектної/проєктної групи* тощо.

Звертаємо увагу на вживання лапок (лапок-ялинок) при фіксації дати. Зустрічаємо в документах: *від «28» січня 2022 р.*; *від «29» грудня 2021 р.* Правопис не регламентує вживання такого знака. На сьогодні маємо керуватися Національним стандартом ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (чинний від 01.09.2021). Щодо реквізиту «дата» зазначено: дату оформлюють цифровим (07.12.2019; 2019.05.25) або словесно-цифровим (07 грудня 2019 року; 25 травня 2019 р.) способом [1]. Отже, лапки у датуванні не застосовують.

Важливий аспект норми офіційно-ділового стилю – уживання термінів у правильній фонетико-морфологічній формі та з адекватним поняттєвим змістом. Термін ***стейкголдер*** у проаналізованих текстах іноді уживається як його фонетичний варіант – *стейкхолдер* (stakeholder ['stāk͵hōldər]). Характерно, що словники не фіксують це слово як юридичний термін. Поняття *стейкголдер* з'явилось в освітньому просторі України 2015 року. У мові-джерелі воно означає «зацікавлену сторону / сторони», а в проєкції на менеджмент освіти – групу осіб: здобувачі вищої освіти (бакалаври, магістри, аспіранти, докторанти), викладачі, співробітники; регіональні органи державної влади, суспільство в цілому, батьки здобувачів вищої освіти, абітурієнти, освітні установи різних типів в межах території університету, місцеві громади, громадські організації та об'єднання. Тобто групу осіб, що залежить від навчального закладу або може на нього впливати. Щодо правопису, то згідно з чинним текстом «звук **[h]** передаємо переважно буквою **г** <…>. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, **[h]** і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою **х**» [4, с 155]. Фактично чіткої відповіді, як писати саме це слово, не знаходимо. Отже, поки мають право на існування обидва варіанти.

Актуальним є питання сучасної мовної практики – назви осіб за професією, званням, посадою. Чи зростає кількість фемінітивів у офіційно-діловій сфері? За текстами, що вивчалися, відзначаємо переважання форм чоловічого роду в зазначеній функції. Але через недотримання однієї стилістичної лінії, подеколи переліки осіб мішані: перемежовані і форми осіб чоловічої статі, і фемінітиви. Наприклад: ***завідувачка*** *кафедри …* ***професор***, ***доктор*** *юридичних наук*. Спостерігаємо, що в назві посади, яку обіймає жінка, віддають перевагу фемінітиву.

На сьогодні остаточно не визначено деякі питання терміновживання в ОПП, зокрема запровадження як родового поняття лексеми *область*. Від укладачів програм вимагають визначення *предметної області*. У значенні'сфера діяльності чи поширення якогось явища' цю лексему вже давно в дискусіях з культури мови рекомендовано було замінювати *сфера*, *галузь*, *зона*, *царина*, *ділянка*. Та й академічні словники української мови тлумачать слово область тільки у значенні «Частина крвіни, державної території» [2, с. 520].

У цій же частині ОПП формулюють *навчальну мету*. Засвідчуємо невиправдане вживання у цьому контексті слова *ціль*. Наприклад:

Цілі навчання – формування у здобувачів вищої освіти інтегральної, загальних і фахових компетентностей, комплексу знань та умінь <…>. Адже слово *мета* вже надійно закріплене в науковій та офіційно-діловій мові саме у значенні'те, до чого прагнуть' [3, с. 683].

Ускладнює зміст ОПП невиправдане вживання сполуки *професійні назви робіт* замість *професії, спеціальності*. Пор.: *Згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України «Класифікатор професій (ДК 003:2010)»: випускник з кваліфікацією «Бакалавр права може працевлаштуватися на посади з наступними* ***професійними назвами робіт****…*

Фіксуємо почасти недотримання сучасних граматичних і лексичних норм у побудові книжних конструкцій, притаманних офіційно-діловій практиці. Йдеться про калькування російських кліше. Наприклад, у такому реченні: *Передумовами внесених змін та доповнень були необхідність* ***приведення ОПП у відповідність*** *до чинного Стандарту вищої освіти …* За сучасними вимогами варто на місці виділеної сполуки вжити вираз *необхідність увідповіднення ОПП чинному Стандарту* / *необхідність погодження ОПП із чинним Стандартом*.

Недоречним є уживання особової форми дієслова в узагальненому значенні, як-от у реченні «***Програма орієнтується*** *на сучасні наукові досягнення…»* У діловій практиці доречною буде заміна дієслова на безособову форму – *програму зорієнтовано*.

На жаль, є формулювання у деяких розділах ОПП, коли укладачі відступають від стандартів, недоречно вживаючи ті чи інші поняття, пор.: *<…> комунікаційні якості* – ***зрозуміло*** (замість'*чітко*') *формулювати думки*; *толерантно* ***відноситися*** (замість'*ставитися*') *та взаємодіяти з різними* ***типами*** (замість'*групами*') *людей*; *структурувати та* ***модерувати*** (замість'*проводити*') *зустрічі; вислуховувати та* ***приймати до уваги*** (замість'*брати до уваги*') *усі точки зору* (як варіант'*погляди*'); ***грати*** (замість'*працювати*') *в команді;* ***передбачати та запобігати ризикам*** (замість'*передбачати ризики і запобігати їм*').

Отже, аналіз освітніх програм виявив наявність деяких порушень норм сучасної української літературної мови: щодо правопису, лексико- і терміновживання, правил узгодження слів у словосполученнях книжного характеру. Зафіксовано приклади порушення логіки у певних твердженнях, в оформленні думок. Почасти не враховані стилістичні умови функціонування тих чи інших висловів. Щодо ймовірних причин наявності таких недоліків в освітньо-професійних програмах можна зауважити, що вони укладаються з різним ступенем ретельності і відповідальності перед суспільством (а на освітні сайти заходить безліч користувачів – абітурієнтів, студентів, батьків тощо – і читають ці тексти для ознайомлення з напрямками навчання, обсягами освітніх завдань) за відхилення від норм української літературної мови, дотримання яких забезпечує однозначність формулювань, тверджень, їхню чіткість, виразність.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів». https://zakon.help/files/article/11494/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%204163_2020.pdf

2. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 5. 670 с. http://sum.in.ua/s/oblastj
3. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 720 с. http://sum.in.ua/s/meta
4. Український правопис. Київ, 2019. 391 с.

Ключові слова: норма, термін, правопис, офіційно-діловий стиль, норма, стилістична помилка.
Key words: norm, term, spelling, official-business style, stylistic norm, stylistic error.

КОЛЄСНІК ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук

НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В ОДЕСІ ТА МИКОЛАЄВІ ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ В ІСТОРІЇ ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ

Досліджуючи питання про навчання молоді у навчальних закладах України, дослідники розкривають внесок випускників українських вузів у розвиток науки і культури інших народів та у відродженні незалежних держав в Європі. У XIX ст. Одеса і Миколаїв були одними з головних освітянських центрів в Європі. Серед учбових закладів в 20–50 рр. XIX ст. особливої уваги сучасників заслуговує Рішельєвський ліцей в Одесі та Південнослов'янський пансіон Тодора Мінкова у Миколаєві.

Коли Рішельє прибув до Одеси, в місті не було жодного навчального закладу. За роки його правління в місті були створені Благородний інститут (чоловічий та жіночий), Єврейське училища, кілька іноземних пансіонів, Грецьке торгове училище. Учителем в Грецькому комерційному училищі до 1820 г. був відомий болгарський філолог Никола Піколо з міста Тирново. Але герцог мріяв про такий навчальний заклад, який за своїм рівнем мав би бути рівний університету. І це був Ліцей, який пізніше назвали Рішельєвським.

Першим директором Рішельєвського ліцею з 1817 по 1820 рр. був абат Шарль Ніколь. У 1837 р. в Ліцеї були запроваджені відділення – фізико-математичний та юридичний. Пізніше до Ліцею приєднали Училище східних мов. А в 1841 р. створено камеральне відділення, яке готувало державних службовців та юристів у галузі державного та приватного права. Випускники Рішельєвського ліцею стали видатними громадськими діячами, педагогами, освітянами. Зокрема виявляють серед них такі відомі особистості, як: вчений-мовознавець, професор і перший ректор Софійського університету А. Теодоров-Балан; математик Василь Кирилов Василев, який закінчив Новоросійський університет і став одним із засновників фізико-математичного товариства в Софії; історик Димитр Агура – професор і ректор Софійського університету, лікар Богомол Василев Берон; ботанік Стефан Георгієв;

юрист Димитр Панайотов Греков; економіст Стефан Караджов, який став видатним державним діячем Болгарії і написав 1896 р. книгу про Київський промисловий банк; юрист, громадський діяч Володимир Димитров Моллов; талановиті оперні співаки – Стоян Михайлов і Н. П. Вульпе – один із засновників Народної опери в Софії, відома письменниця і громадська діячка Анна Карима; громадський діяч М. Г. Греков, Марин Дринов та багато інших. Випускник юридичного факультету Христо Мутєв став секретарем міського голови м. Одеси. Никола Палаузов не тільки отримує в Одесі дворянський титул, але і якийсь час був мером Одеси. Випускником ліцею був і Димитр Мутєв – доктор філософії в Берлінському університеті та багато інших [5, с. 8]. Випускником фізико-математичного факультету Рішельєвського ліцею був Димитр Мутєв, який в 1859 р. став першим директором Болградської гімназії [6, с. 17].

В навчальних закладах Одеси, Сарати та Тарутино отримали середню освіту чимало німців. Перші німецькі поселення в Одесі виникли в 1803 р., найбільшими з них були села Гросслібенталь та Клайнлібенталь (зараз Велика і Мала долини), Фріденталь (нині Мирнополлє) та Петросталь (Петродолина) і Люстдорф. Головним релігійним, культурним, освітянським німецьким центром в Одесі був лютеранський кафедральний собор Святого Павла на вулиці, яка отримала назву Лютеранська. Це був не тільки релігійний, але й освітянський центр Одеси. Тут у 1825 р. було відкрито Євангеличне училище Святого Павла, яке в 1858 р. називалось німецьке Реальне училище святого Павла, а з 1876 р. Одеське реальне училище св. Павла. В 1890 р. з 377 учнів училища було 111 німців, 83 євреїв, 44 поляка. В училищі навчались не тільки хлопчики, але і дівчата. В програмі навчанні були такі предмети: Закон Божий, російська, німецька, французська мови, історія, географія, арифметика, комерція, спів та інші. До 1876 р. усі предмети викладались німецькою мовою. Почесним попечителем училища був доктор медицини Вільгельм Фрідріх Вагнер. Самостійність церкви і школи дозволяли в перші десятиліття зберігати національну мову і традиційну систему освіти. На початок 1880-х рр. в Бесарабії вже було 37 німецьких шкіл, в яких не було жодного православного вчителя [3, с. 12].

В Сараті у 1842 р. на кошти купця Христиана Фрідріха Вернера було засноване училище, яке на честь Вернера назвали Вернерівським (Wernerschuhle). Це був перший вищий навчальний заклад в регіоні. Випускником цього училища був Карл Адам Вильгельм, педагог, громадський діяч, засновник газети «Odesssaer Zeiturn». Випускником Вернеровської школи був і Вільгельм Мучалл, який працював помічником писаря в Тарутинській сільській управі, а пізніше вчителем в Тарутинській початковій школі, а з 1884 р. – викладачем Вернеровського училища. Учнем цього навчального закладу був і Даніель Хаазе – пастор Тарутинського прихода, віце-голова Синоду, президент Німецької Народної Ради Бесарабії [2, с. 513].

В Миколаєві головним центром освіти був Південнослов'янський пансіон, заснований Тодором Мінковим у 1876 р. Етнічний склад

вихованців пансіону був мультиетнічним. Серед учнів пансиона були не тільки болгари, але і серби, чорногорці, українці, молдовани, греки, чехи і навіть православні араби. Майже 80 % загальної кількості учнів (800 тис.) були болгари із різних регіонів Болгарії, а також із Одрина, Браїли, Бухареста, Галаци, Тульчи та Албанії. На початку 80-х рр. в пансіоні було 150 учнів. В пансіоні був свій театр і хор. Навчання в пансіоні було безкоштовним [1, с. 57].

В Південнослов'янському пансіоні отримали освіту чимало представників інших слов'янських народів. Це зокрема класики болгарської літератури Алеко Константинов та Георгі Стаматов, етнограф та мовознавець Димитр Матов, академіки Антон Каблешков, Георгі Кірков, Пенчо Райков, перший професор астрономії Марин Бочеваров, один з перших болгарських хірургів Георгі Калатинов, один із засновників болгарської воєнної медицини Стефан Бочаров. Середню освіту в навчальних закладах Миколаєва отримали: майбутні міністри Петр Абашев, Константин Никифоров, Коста Панайодов, П. Пешев, Христо Славейков, Теодор Теодоров та багато інших державних і політичних діячів. Среди них були і три брати чехи – професор історії Франц Режабек, географ і педагог Ян Режабек [4, с. 310]. Імена більш ніж 50 випускників пансіону знаходимо і в світових енциклопедіях.

Список використаних джерел:

1. Абрашев П. Южнославянският пансион на Т. Н. Минков в Николаев (Спомени) : фототипно издание. Илион, 2017. 143 с.
2. Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одещины. Одесса : СМИЛ, 2014. 744 с.
3. Василенко В. Н. Церкви немецких колоний Одесского водворения (XIX – начало XX вв.). К 200-летию основания немецких колоний. Одесса : «Удача», 2003. 49 с.
4. Гамза Владимир И. Южнославянский пансион Тодора Минкова и воспитание в нем сербских и черногорских юношей во второй половине XIX – начале XX века. *Историјски часопис* кн. LXIII (2019). С. 305–330.
5. Налбантова Е. Одеса в българската история и литература на XIX век. Одеса: «Друк», 2006. 216 с.
6. Шайкевич Б. О. Одеса – огнище на българската култура. Одеса : «Маяк»,1995. 96 с.

Ключові слова: освітні заклади, німецькі та болгарські поселення, Рішельєвський ліцей, Південнослов'янський пансіон.

Key words: educational institutions, German and Bulgarian colonies, Richelieu Lyceum, South- Slavonic Pancion.

ЗАВАЛЬСЬКА ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

КІСЕЛЬОВА АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ ЛЕКСЕМИ «ЗВІЛЬНЕННЯ» ТА «АГРЕСІЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Сучасний медіадискурс демонструє вживання лексем з розширеним значенням: лексикографічне тлумачення семантики є недостатнім для потрактування лексеми у відповідному контексті. Часто модифікації значення підпорядковані маніпулятивним завданням, а медіадискурс сприяє трансформації семантики лексем. Особливого значення ці процеси набувають в умовах війни в Україні, коли агресор – Російська Федерація – використовує різноманітні технології інформаційної війни, зокрема розширення семантики лексем і підміну денотативних компонентів значення під час репрезентації інформації в медіадискурсі. Підґрунтям дослідження маніпулятивного потенціалу цих лексем є вивчення їхньої семантики, зокрема проведення компонентного аналізу значення за лексикографічними джерелами.

Метою дослідження є виявлення семантичних опозицій лексем «звільнення» та «агресія» в українській мові за лексикографічними джерела мита медіадискурсі.

В українському мовознавстві лексична семантика висвітлена у працях Т. Вільчинської, М. Кочергана, Л. Лисиченко, М. Навальної, В. Манакіна, Н. Слухай, Л. Струганець та ін. Насамперед науковці здійснюють компонентний аналіз, вивчення особливостей вживання лексичних одиниць і зіставні дослідження. Проблеми концептології порушено в наукових розвідках О. Воробйової, С. Жаботинської, А. Мартинюк, О. Селіванової та ін. Переважно лінгвокогнітивні студії в українській лінгвістиці ґрунтуються на аналіз германських мов або передбачають зіставні дослідження.

В українській мові тлумачний словник української мови в 11 томах визначає іменник «звільнення» через дієслова «звільняти» (у 1 значенні), що є полісемічним: Звільняти. – 1. Випускати кого-небудь з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; давати волю. 2. Силою визволяти кого-небудь з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; здобувати в бою волю для кого-небудь; // Визволяти суспільну групу, клас, націю від гніту, від рабства. 3. Відвойовувати захоплену ворогом територію; очищати її від противника. 4. Забирати, вивільняючи з того, що стискує, зв'язує, обмежує і т. ін. в рухах, заважає в чому-небудь. // Відділяти що-небудь від чогось, очищати. // Усувати що-небудь, що заважав певному розвитку. 5. перев. від чого. Позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого або зайвого, небажаного. // від кого. Позбавляти кого-небудь

чиєїсь небажаної, неприємної присутності. 6. Вилучаючи з якого-небудь процесу, робити вільним, незайнятим. // Знімати з роботи, виключати з навчального закладу і т. ін. 7. Робити порожнім, незайнятим (яке-небудь місце, приміщення, посуд і т. ін.). // Вивільняти (час) від звичних занять [2, т. 3, с. 472]. Наведене визначення фіксує на периферії, у 3 значенні, семантику лексеми «звільняти» як відвойовування у ворога території та її очищення від противника. Утім, вже у цій дефініції актуалізовано семи «противник, ворог» і «територія».

У 20-томному словнику української мови, що вже налічує кілька томів, суттєвих змін у дефініції дієслова «звільняти» не відбулося: так само лексема є полісемічною та охоплює сім значень, третє з яких повністю дублює формулювання 11-томного словника: «Відвойовувати захоплену ворогом територію, очищати її від противника» [3]. Семантика лексеми «звільнення», що вживається в політичному і медіадискурсах, актуалізує саме третє значення, пов'язане з очищенням території. Якщо в українському медіадискурсі лексема «звільнення» використовується на позначення тих територій, що очищені від окупаційних військ, напр.: *Радник президента США з питань національної безпеки Джейк Салліван заявив, що Збройні Сили України самостійно мають визначати час і спосіб* ***звільнення територій****, окупованих Росією до повномасштабного вторгнення 24 лютого* (Українська правда, 11.09.2022). Актуалізація семантики «звільнення» як «очищення від ворога чи противника» передбачає вживання лексеми разом зі словоформою, приєднаної за допомогою керування, та яка має значення «територія», «країна», «населений пункт», «площа» тощо, напр.: *Однак, для контратаки й* ***звільнення*** *всієї* ***території*** *Україні потрібна серйозна допомога партнерів* (Радіо Свобода, 31.03.2022); *Радник президента США з питань національної безпеки Джейк Салліван заявив, що Збройні Сили України самостійно мають визначати час і спосіб* ***звільнення територій****, окупованих Росією до повномасштабного вторгнення 24 лютого* (РБК, 28.02.2022).

Розглянемо лексикографічне тлумачення слова «агресія» в українській мові. У словнику української мови в 11 томах представлено таку дефініцію: Агресія. – Неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності [2, т. 1, с. 18]. Слово є однозначним і має значення, виключно пов'язане з відносинами між державами. Актуалізовано ядерну сему «неспровокований збройний напад», що вказує на насильницький характер дій одного суб'єкта проти іншого, причому останній жодним чином не є винним у нападі. Ближня периферія представлена окресленням мети – «захоплення територій іншої держави», тобто окупація; дальня периферія вказує на можливі наслідки агресії – повну або часткову втрату незалежності державою щодо якої скеровано агресію.

У 20-томному словнику української мови значення також одне, воно розширене порівняно з попереднім виданням: Агресія. – Незаконне застосування сили однією державою проти іншої, збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності і т. ін. [3]. У новому словнику відбулися

зміни в ядерній частині значення: насамперед ядерна сема вказує на незаконність будь-якого силового втручання однієї держави щодо іншої, тобто йдеться не лише про напад (неспровокований), а й про будь-які силові дії незаконного характеру. Ближня периферія представлена семою «збройний напад», але і звернемо увагу на усунення компонента значення «спровокований». Це дуже важливо для витлумачення концептосфери української мови: елімінація семи «неспровокований» є засадничою, на нашу думку, оскільки її наявність вказувала на те, що спровокований напад – це вже не агресія. У такому разі нападник – суб'єкт агресії – завжди здатен виправдовувати свої дії провокацією з боку держави, на яку здійснено напад. Крім того, зміна ядерної частини лексеми також розширює семантику слова «агресія» в українській мові, напр.: *Збройна* ***агресія*** *РФ проти України є злочином проти людства, організатора якого має бути залучено до відповідальності* (ІнтерФакс, 9.10.2022).

Принагідно відзначимо, що «Словник іншомовних слів» О. Мельничука, друге видання якого вийшло понад 25 років тому також фіксує саме цю ядерну сему: Агресія (лат. *aggressio*, від *aggredior* – нападаю) – в сучасному міжнародному праві будь-яке незаконне з погляду Статуту ООН застосування сили однією державою проти територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації) [1, с. 42]. Слово визначено як термін міжнародного права, утім, ядерний компонент значення вказує на «незаконне застосування сили» певною державою щодо іншої держави. На периферії зазначено наслідки цих дій – порушення територіальної цілісності або втрата незалежності. Простежуючи динаміку семантичних змін, наголосимо на тому, що значення слова «агресія» в українській мові трансформувалося від витлумачення агресії як неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу до незаконного силового втручання однієї держави у справи іншої.

Лексема «звільнення» в українській мові має значення «очищення своєї території від ворога» становить дальню периферію; лексема «агресія» має в українській мові трансформацію від «неспровокований збройний напад» до «силове втручання» щодо взаємин двох держав. Актуалізація в українській мові різних сем у лексемах «звільнення» та «агресія» умовжливлює вживання їх як контекстуальних синонімів.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. 2-е видання, випр. і доп. Київ : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985. 966 с.
2. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Режим доступу: http://sum.in.ua/
3. Словник української мови у 20 томах. Режим доступу: https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0

Ключові слова: медіадискурс, семантика, лексика, лексема, словник.
Key words: media discourse, semantics, vocabulary, lexeme, dictionary.

ЗАЄЦЬ ГАННА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ ЮРИСТА

Лінгвістична компетентність є підґрунтям ефективності професійної діяльності юриста, показником його професіоналізму та особистісного зростання.

Юридична діяльність належить до сфери підвищеної мовної відповідальності.

Під мовною компетентністю слід усвідомлювати професійно-особистісні якості юриста, що проявляються крізь призму мовної особистості, яка володіє нормами сучасної української літературної мови, професійним мовленням та розуміє особливості юридичної психолінгвістики.

Вербальна комунікація передбачає застосування мови з її багатою фонетикою, лексикою, синтаксисом. Усна форма мовлення має особливе значення у професійній сфері юриста. Найбільш поширеною в юридичній практиці є усне діалогічне мовлення – основний вид мовлення, який використовується у процесі спілкування слідчого, судді, прокурора, адвоката з учасниками кримінального та цивільного процесів, різними посадовими та іншими особами.

Юристам постійно доводиться вдаватися до різних мовних форм, оцінювати особливості мовної поведінки інших осіб. Насамперед до чужої мови слід ставитися як до джерела інформації, зокрема як до джерела доказів у справі. Однак, отримана у ході комунікації інформація може придбати силу доказу тільки в тому випадку, якщо мова свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого реалізувалася в певному процесуальному режимі, якщо вона зафіксована у вигляді показів. В інших випадках мова згаданих осіб може розглядатися лише як звичайні висловлювання. Мова (усна або письмова) може також цікавити слідчого, суддю і як об'єкт ідентифікації суб'єкта за її особливостям (звук, почерк, інші ознаки). Істотний вплив на якість, повноту комунікації має стан емоційної напруженості, в якому перебуває людина, викликана в правоохоронні органи або яка знаходиться в залі судового засідання [3, с. 85].

У чинному Стандарті вищої освіти виділено наступні групи компетентностей майбутнього юриста: інтегровані, загальні та спеціальні. Загальні компетентності належать до базових компетентностей, які формують імідж майбутнього юриста. Здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти бакалавр зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати, крім соціально-гуманітарної ерудованості та дослідницьких умінь, володіння такими компетентностями, як:

вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію;

володіти базовими навичками риторики;

доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло;

пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

Стосовно правозастосування майбутній юрист повинен:

готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях;

надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях [2].

На думку С. Шестакової, компетентнісний підхід не применшує значення знань, акцентуючи при цьому увагу на ефективному їх використанні. Безумовно, ці компетентності не існують відокремлено. Реалізувати спеціальні та інтегративні компетентності можна лише у словесних формах. Так, адвокат або прокурор досягають професійної мети у процесі активної мовленнєвої комунікації, завдяки чому виграють або програють процес. У промовах прокурора чи адвоката повинно бути моральне обґрунтування своєї позиції, аналіз і оцінка доказів, а саме мовлення повинно бути точним, чітким і лаконічним [5, с. 58].

Взаємозв'язок мови та мислення дають підстави розглядати мовлення юриста як інструмент його комунікативної діяльності, якість і дієвість якого безпосередньо визначаються довершеністю мислення.

За О. В. Марченко, серед основних мовленнєвих умінь, необхідних юристові для ефективної комунікації у професійній сфері першочергової уваги заслуговують:

– уміння співвідносити змістові та структурні характеристики висловлювання із мовленнєвими нормами;

– уміння грамотно й ясно висловлювати думку за допомогою мовних одиниць, які відзначаються правильністю, змістовністю, чистотою; образністю і виразністю, емоційністю; стилістичною єдністю і граматичною різноманітністю;

– уміння говорити виразно (обирати правильний тон розмови, розставляти логічні наголоси, знаходити точну інтонацію);

– уміння висловлюватися «цілісно», тобто досягати смислової цілісності висловлювання;

– уміння будувати стратегію виступу, самостійно розробляти план бесіди, говорити без опори на письмовий текст, спиратися на власний аналіз проблеми);

– уміння висловлюватися експромтом, без попередньої підготовки;

– уміння виражати в мовній діяльності власну оцінку фактів;

– уміння точно передати за допомогою мови побачене або почуте [3, с. 55].

Отже, професійна діяльність юриста окреслює всебічну мовленнєву практику, яка передбачає використання чітких словесних виражень правових понять і категорій та пов'язана з підготовкою великої кількості правових документів, з передачею і отриманням інформації в усній і писемній формах.

З огляду на це саме лінгвістична компетентність є ґрунтовним інструментом юридичної сфери. Мовлення юриста має відзначатися

послідовністю, логічністю викладу, переконливістю, правовою аргументованістю з посиланнями на факти, докази та правові норми.

Список використаних джерел:

1. Бороздіна Р. В. Психологія ділового спілкування. Київ : «Інновація», 2006. 224 с.
2. Іванов В. Основи теорії масової комунікації : навч. посібник. За наук. ред. В. Різуна. Київ : Центр Вільної Преси, 2010, 258 с.
3. Марченко О. Комунікативна культура юриста : навч. посібник. Дніпропетровськ : «Інновація» 2015, 200 с.
4. Стандарт вищої освіти України. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf
5. Шестакова С. Мовленнєва компетентність як важлива складова комунікативної компетентності юриста. *Colloguium-jornal*. 2020. № 6 (58). Ч. 5. С. 56–60.

Ключові слова: компетентність, мова, мовлення, професійна діяльність, юрист.
Key words: competence, language, speech, professional activity, lawyer.

НАЗАРЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

ЗАНЬКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО

На сучасному етапі особливу увагу науковців привертає вивчення політичної комунікації. Промови лідерів держав відіграють важливу роль у здійсненні комунікативного впливу на свідомість людей, мають лінгвістичне тлумачення, допомагають досягти правильних рішень на міжнародному рівні та взаєморозуміння між країнами. Мовленнєві уміння, взаємодія з адресатами, використання різних риторичних прийомів, тактик та стратегій, побудови аргументації, «мовних засобів політичної сфери спілкування, політичної комунікації, взаємодії мови» [1, с. 565], комунікативна поведінка визначають імідж політика, його впливовість, значущість, переваги, сприйняття на світовому рівні, що й увиразнює актуальність нашого дослідження.

Важливою складовою в спілкуванні з громадянами країни, світовою спільнотою та зарубіжними партнерами є щоденні відеозвернення Президента України, які виконують інформаційну

функцію, підсилюють психологічну стійкість та підтримку людей у період війни.

Український політичний дискурс є предметом уваги І. Завальнюк, С. Єрмоленко, Н. Кондратенко, Л. Стрій, Л. Синельникової, Л. Ставицької, А. Романченко, Л. Славової, Л. Павлюк, О. Гурко, Н. Романишиної.

Мета дослідження – визначення та аналіз мовностилістичних особливостей текстів звернень Президента України Володимира Зеленського.

Матеріалом дослідження послугували політичні промови і звернення, виголошені В. Зеленським, представлені на офіційному сайті Президента України, після 24 лютого 2022 року (https://www.president.gov.ua/). Розглянуто тексти щоденних відеозвернень до народу України, офіційні промови до іноземних лідерів та різних спільнот.

В аналізованому матеріалі виявляємо значну кількість повторювальних слів, словосполучень, речень з метою підсилення змісту повідомлюваного, наприклад: *Увесь український* ***народ*** *став на захист своєї держави, і це прояв досвіду нашого* ***народу***. ***Народ,*** *який уміє діяти спільно заради національного блага,* ***народ,*** *який уміє захищати свої інтереси,* ***народ,*** *чия національна безпека починається з розуміння, що кожна громада має жити гідно… Такий* ***народ*** *має перевагу у війні, а саме: може боротися всенародно* (Виступ на Міжнародному саміті міст та регіонів у Києві 20 квітня 2023 року).

Повтори вживаються в тексті для наголошення бажаного й увиразненості інформації мовця, наприклад: *Ми відзначаємо сьогодні свято Воскресіння Господнього. Його головним символом є* ***перемога****:* ***перемога*** *добра,* ***перемога*** *правди,* ***перемога*** *життя. З непохитною вірою у незворотність цих* ***перемог*** *ми зустрічаємо Великдень* (Привітання Президента України з Великоднем 16 квітня 2023 року). З метою логічного наголошування, виділення певного слова повторюється слово *перемога,* яку дуже очікують й бажають усі українці.

Для ефективної реалізації промови мовець виступає узагальненим адресатом, ототожнює й об'єднує себе з реципієнтами за допомогою виключно граматичних засобів, наприклад: ***Ми зберегли*** *світло всередині себе. Перемогли паніку, страх, міжусобиці й чвари.* ***Ми об'єдналися***. ***Ми не лише чекаємо й просимо, а здобуваємо*** *й творимо цю перемогу самі. 417 днів.* ***Ми*** *вже* ***пройшли*** *чималий шлях. Попереду в нас чи не найважча з вершин.* ***Ми подолаємо*** *її* (16 квітня 2023 року). Вживання коротких речень уможливлює мовця чітко орієнтуватися на реалізацію своїх комунікативних завдань.

У виступах Президента України спостерігаємо доречні цитати, що «репрезентовано текстовою категорією інтертекстуальності та підкреслено прагматичним впливом на аудиторію реципієнтів» [2, с. 103]. У зазначеному уривку використано цитати без паспортизації, не зазначаючи першоджерело, наприклад: *Всіма силами ми боремося за свою землю й просимо сприяння небесних сил. У сотнях молитов, які промовляли наші предки перед боєм. Які допомагають і бережуть наших воїнів сьогодні.*

Одягнувшись завісою Христа,
шкіра моя – панцир залізний,

кров – руда міцна, кістка – меч булатний.
Швидше стріли, пильніше сокола.
Броня на мені.
Господь у мені.
Щоб було завтра.
Щоб був мирний світанок.
Щоб була перемога.
Щоб була Україна. (Привітання Президента України з Великоднем 16 квітня 2023 року).

У наведеному прикладі процитовано слова з тексту стародавньої молитви Козака Характерника, яка за повір'ям відбирає силу у ворога. Цілісний текст популярний і в масовій комунікації українців, оскільки став піснею сучасної української естради.

Підкреслюючи об'єднаність і братерство українського й польського народів, В. Зеленський у промові послідовно використовує рядки з гімну Польщі та України, наприклад: *А завдяки цьому справдяться слова:* ***«Що у нас сила чужа взяла, шаблею відберемо». Запанує, браття, й ми усюди у своїй сторонці.*** *Щоразу, коли* ***український прапор*** *повертається на абсолютно законне місце на українській землі, а російський окупант утікає, міцнішає й* ***польський прапор. Жовто-сині й біло-червоні*** *– ці чотири кольори міцніші за ворожий триколор* (Виступ Президента України перед депутатами обох палат Національних зборів, представниками громадськості України та Польщі 5 квітня 2023 року). Слід зазначити, що рядок з тексту гімну Польщі подано без змін, а в українському тексті використано лексичну трансформацію. Такі трансформації мають властивість відкривати «нове у старому», тобто є зміненими висловами відповідно до функціональних потреб шляхом заміщення, прирощення або аплікації компонентів [3, с. 10]. Наголошуємо, що «при цьому може бути замінено як лексеми, розташовані поруч, так і дистантно. Серед лексем, розташованих поруч, трансформації піддаються здебільшого такі, що пов'язані граматично та становлять одне словосполучення» [4, с. 425]. Новий компонент ***усюди*** вказує на поширеність за територією й відомість України в усьому світі.

У виступах В. Зеленського «для відбиття позитивної патріотичної оцінки й підсилення значущості України» [5, с. 19] спостерігаємо форми прикметників вищого та найвищого ступеня, наприклад: ***Незламний*** *народе* ***найсміливішої*** *країни!* (5 травня 2022 року); *Ви – народні депутати* ***найвеличнішої*** *держави в сучасному світі! Впевнений у цьому!* (Виступ Володимира Зеленського у Верховній Раді 3 травня 2022 року).

Зазначимо, що кожен виступ Президента закінчується окличними реченнями, які є виявом комунікативної інтенції соціально-регулятивного характеру, що виражається інтенцією подяки та благопобажання, наприклад: ***Слава всім, хто в бою заради України!***

Світла пам'ять усім нашим героям різних часів, які віддали своє життя за незалежність!

Я дякую всім, хто допомагає Україні!

Слава всім нашим воїнам, хто зараз у бою, на бойових постах, на бойових завданнях! Дякую народу України!

Слава Україні!

Отже, аналізуючи тексти промов та відеозвернень Президента України В. Зеленського, виявляємо такі мовностилістичні особливості: повторювальні слова та конструкції, граматичні засоби узагальненого адресата, цитати з різножанрових текстів, форми прикметників найвищого ступеня з метою підсилення змісту повідомлюваного.

Список використаних джерел:

1. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
2. Назаренко О. М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць*. Випуск 32. Том 3. Одеса, 2018. С. 102–105.
3. Сікорська В. Ю., Назаренко О. М., Мельник С. М. Структурні трансформації прецедентних заголовків у публіцистичному дискурсі. *New horizons of philological science*. Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021.С. 417 – 435.
4. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. … дис. канд. філол. наук. Харків, 2008. 22 с.
5. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72). № 4. Ч. 1. Київ, 2022. С. 18–22.

Ключові слова: мовностилістичні особливості, промова Президента України, адресат.

Key words: speech and stylistic features, speech of the President of Ukraine, addressee.

ЛУК'ЯНЕНКО ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

ВАДАСЬКА СВІТЛАНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

КОРБУТ ОКСАНА ГРИГОРІВНА

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Здатність критично мислити є важливою навичкою для студентів технічних спеціальностей. Проєктне навчання є ефективним у розвитку критичного мислення, оскільки студенти вирішують конкретні завдання та проєктують свої рішення, що допомагає розвивати їх аналітичні здібності. Виконання проєкту на занятті з англійської мови вимагає від студентів співпраці та комунікації з одногрупниками та викладачем, вони вчаться розуміти інших і виражати свої думки та ідеї іноземною мовою зрозуміло та переконливо, що сприяє становленню ефективної комунікації та соціальної компетентності. Студенти мають можливість створювати власні проєкти, які відповідають їхнім інтересам та потребам, що підвищує мотивацію до навчання, розвиває креативність та інноваційність. Метою цього дослідження є вивчення ефективності проєктного навчання для розвитку навичок критичного мислення студентів, які вивчають англійську мову професійного спрямування у галузі авіаційної інженерії.

Методи.

Учасники. 60 студентів технічних спеціальностей, які вивчають англійську мову професійного спрямування.

Процедура. Протягом одного семестру під час вивчення професійних тем студентам пропонувались завдання, наприклад, сконструювати просту модель літака, написати доповідь про аеродинаміку крила літака або провести презентацію з історії авіації. Підготовка та захист проєктів відбувалося англійською мовою. Студенти працювали в парах чи малих групах.

Збір даних: Watson-Glaser Critical Thinking Test, опитувальник щодо оцінки студентами проєктного навчання, студентські проєкти.

Опитувальник містив питання щодо рівня володіння англійською мовою та попередні знання у галузі авіаційної інженерії. Він також містив запитання щодо ролі проєктного навчання у розвитку навичок критичного мислення студентів.

Аналіз даних. Дані були проаналізовані за допомогою описової статистики, інференційної статистики та тематичного аналізу.

Етика дослідження. Опитування проводилося з дотриманням етичних принципів щодо інформованої згоди, конфіденційності та недоторканності приватного життя учасників.

Дослідження спрямоване на визначення ролі проєктного навчання у розвитку навичок критичного мислення студентів технічних спеціальностей на заняттях з англійської мови професійного спрямування. Аналіз результатів виявив, що проєктне навчання позитивно впливає на розвиток навичок критичного мислення студентів, про що свідчить значне покращення результатів тестування після впровадження проєктного навчання, у порівнянні з результатами, отриманими до експерименту. Для оцінки навичок критичного мислення ми використовували методику Watson-Glaser Critical Thinking Test. Аналіз результатів було проведено засобами описової та інференційної статистики. Середній бал до тестування склав 55 %, зі стандартним відхиленням 7 %. Середній бал після тестування був 72 % зі стандартним відхиленням 6 %. Це свідчить про значне покращення навичок критичного мислення після застосування методу проєктного навчання. Для визначення статистичної значущості різниці між результатами до і після тестування було проведено t-тест для парних вибірок. Результати показали значну різницю, $t(30) = -8,42$, $p < 0,001$.

Результати опитування були проаналізовані за допомогою описової та інференційної статистики. Більшість учасників повідомили про помірний та високий рівень впевненості у своїх навичках критичного мислення (середнє значення = 4,2, SD = 0,9). Переважна більшість студентів підходили до вирішення проблем, розбиваючи їх на менші частини та аналізуючи кожну з них (середнє значення = 4,3, SD = 0,7). Студенти переконані, що проєктне навчання може допомогти їм удосконалити навички критичного мислення (середнє значення = 4,5, SD = 0,6).

Було проведено кореляційний аналіз для визначення зв'язку між рівнем володіння англійською мовою учасників та їхнім сприйняттям рівня навичок критичного мислення. Результати показали помірну позитивну кореляцію, $r(30) = 0,45$, $p = 0,02$, що свідчить про те, що вищий рівень володіння англійською мовою асоціюється з вищою самооцінкою розвитку критичного мислення.

Найефективнішими виявилися типи проєктів, які вимагали від студентів застосування їхніх знань для вирішення професійних завдань, наприклад, проектування моделі літака або аналіз аеродинаміки крила літака. Крім того, дослідження виявило, що на ефективність проєктного навчання у розвитку навичок критичного мисленняє впливає рівень володіння іноземною мовою та попередні знання з фаху.

Результати цього дослідження свідчать про те, що впровадження проєктного навчання на заняттях з англійської мови професійного спрямування є ефективним у розвитку навичок критичного мислення студентів. Найефективнішими виявилися проекти, які вимагали від студентів застосовувати свої попередні знання для вирішення професійних проблем. Дослідження також виявило, що вищий рівень володіння англійською мовою асоціюється з вищим рівнем розвитку навичок критичного мислення. Отримані результати можуть бути використані при розробці майбутніх навчальних програм з англійської мови професійного спрямування у галузі авіаційної інженерії. Подальші дослідження необхідні для вивчення довгострокового впливу проєктного навчання на розвиток критичного мислення студентів, а також оптимальних шляхів впровадження цього підходу в різних контекстах викладання англійської мови професійного спрямування.

Ключові слова: проєктне навчання, критичне мислення, студенти, англійська мова професійного спрямування.
Key words: project-based learning, critical thinking, students, English for Specific Purposes.

МАТІЄНКО В'ЯЧЕСЛАВ ЛЕОНІДОВИЧ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
аспірант кафедри публічно-правових дисциплін

ІНТЕГРАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Важливим орієнтиром для підвищення якості вищої освіти в ЄС та інших європейських країнах продовжує залишатися Болонський процес (1999 р.), який, сприяючи стандартизації сектора вищої освіти, її привабливості і конкурентоспроможності, формує спільний європейський простір.

Зважаючи на те, що якісна вища освіта «сприяє задоволенню прагнення до знань і їх поширення, є культурним, науковим і творчим потенціалом нації та відіграє важливу роль у зміцненні миру, взаєморозуміння й терпимості між народами» [9, с. 169], Радою Європи та ЮНЕСКО було підписано Угоду про створення єдиної системи вищої освіти в європейському регіоні та затверджено низку визначальних документів. Серед них найбільш вагомими такі:

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum), Болонья, 18 вересня 1988 року;

– Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, Ліссабон, 11 квітня 1997 року;

– Спільна Декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» чотирьох міністрів, що представляють Велику

Британію, Німеччину, Францію і Італію, Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року;

– Спільна декларація міністрів освіти Європи, Болонья, 19 червня 1999 року та ін.

Приєднавшись до Болонського процесу у 2005 р., Україна зобов'язалась «внести відповідні зміни в національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010» [3].

Для євроінтеграції в освіті найбільш важливою із законодавчої точки зору є «Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [8], де у ст. 431 Глави 23 визначено курс на «активізацію співпраці у галузі вищої освіти, спрямованої на реформування та модернізацію стандартів вищої освіти (СВО), підвищення її якості та важливості, зближення систем вищої освіти в рамках Болонського процесу». Зазначена Угода сприяла модернізації вітчизняного законодавства у сфері освіти до засад ЄС. В ухваленому в 2014 р.

Норми, які розвивають болонський процес висвітлені у законі України «Про вищу освіту» [2]. Згідно із Законом було створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за моделлю європейських незалежних агенцій забезпечення якості. Ухвалені зміни до цього закону у 2020 р. лише посилюють європейську орієнтацію СВО, оскільки «запроваджують обов'язкову акредитацію освітніх програм, зменшують ліцензування освітньої діяльності у СВО, посилюють відповідальність за недотримання академічної доброчесності та передбачають застосування технологій ЗНО для вимірювання результатів навчання, здобутих на бакалаврському рівні, сприяють впровадженню дуальної освіти» [1, с. 588]. Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр. також спрямована на «вирішення проблем шляхом організаційного забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній простір» [7].

Реформи Міністерства освіти і науки України в освітній та науковій сферах, як зазначають Круглов В.В. та Терещенко Д.А направлені на «поглиблення євроінтеграційних процесів задля впровадження кращих підходів європейських освітніх та наукових напрацювань у вітчизняних умовах» [4, с. 74]. Реалізація євроінтеграційних пріоритетів сфери вищої освіти та науки передбачає [6]: участь ЗВО у проєктах та ініціативах ЄС (Еразмус+, Horizon Europe, EUREKA, «Європейський зелений курс», «Горизонт Європа» тощо); приєднання української дослідницької інфраструктури до європейських дослідницьких та е-інфраструктур; використання європейських стандартів і рекомендацій у системі забезпечення якості освіти; підтримку академічної мобільності для здобувачів різних освітніх рівнів, викладачів і дослідників ЄС.

Уже існуючі нормативно-правовим документам сприяють як впровадженню інновацій у навчально-виховний процес ЗВО та підвищенню якості навчання, так і інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до Європейського освітнього простору, результатом якої є «модернізація структури вищої освіти з урахуванням європейських

стандартів (часткове приведення Національної рамки кваліфікацій у відповідність до Рамки кваліфікацій ЄПВО; встановлення рівнів: короткий цикл, бакалаврський, магістерський, освітньо-науковий, науковий та відповідних ступенів); упровадження в освітню практику наближеного до європейського переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; інтернаціоналізацію закладів вищої освіти за рахунок розширення можливостей участі в міжнародних проєктах і програмах ЄС, залучення іноземних студентів і викладачів, дослідників тощо [5].

Як висновок, хотіли би зазначити, що незважаючи на вагомі кроки, здійсненні нашою державою у напрямку інтеграції системи вищої освіти до Європейського освітнього простору, все ще залишається досить багато прогалин, які потребують удосконалення механізмів державного управління вищою освітою в Україні, що дозволить забезпечити якість вищої освіти європейського рівня.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. Інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір для розвитку людського капіталу. *Журнал європейської економіки*. 2021. Том 20. № 3 (78). С. 587–588.
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
3. Клименко О. В. Формування та розвиток європейського освітнього простору. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/bdi_2012_1_12.pdf
4. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Інтеграція системи вищої освіти України в Європейський освітній простір. *Публічне управління та митне адміністрування. Спецвипуск*. 2022. С. 70–76.
5. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник. Київ : МОН, 2022. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf
6. Реформи МОН направлені на євроінтеграцію України. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/reformi-mon-napravleni-na-yevrointegraciyu-ukrayini-sergij-shkarlet.
7. Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
9. Шкурат М. О. Інформаційно-інноваційний механізм державного управління якістю вищої освіти в Україні у світлі євроінтеграції. URL: https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-3-167-177

Ключові слова: інтеграція, вища освіта, Європейський освітній простір, євроінтеграційні процес, механізми державного управління.

Key words: integration, higher education, European Education Area, European integration procces, public administration mechanisms.

СЕКЦІЯ 16

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Керівник секції: *доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент Ю. А. Грушевська*

Секретар секції: *лаборант кафедри журналістики А. В. Бокало*

КОЛКУТІНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ І ТАКТИК У МЕДІАТЕКСТАХ: ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ

Уміння створити сучасні медіатексти – невід'ємна складова професії журналіста. Це один із критеріїв, знаків якості справжнього фахівця, котрий зобов'язаний думати, розмірковувати над причинами та наслідками масштабних і швидкоплинних процесів, які охопили суспільство.

Поширеною і власне слушною є думка про те, що в медійному дискурсі головним завданням автора є бажання переконати, донести свою думку до реципієнта так, щоб комунікативна мета була досягнута.

Ефективність успішного мовленнєвого спілкування з читачем посередництвом тексту забезпечується багатьма чинниками, серед яких комунікативна стратегія як «найкраща, оптимальна реалізація інтенцій адресанта для досягнення комунікативної мети в художньому дискурсі тексту завдяки різним ходам і тактикам, які забезпечують успішність комунікативного акту» [3, с. 20]. Сучасна дослідниця Л. І. Синявська апелює до Т. ван Дейка, який, беручи за основу класифікації вид дискурсу, виділив наступні стратегії: когнітивні, контекстуальні, розуміння, мовленнєві, семіотичні, синтаксичні, схематичні, текстові. Інші дослідники виокремлюють тільки два типи стратегій: власне комунікативну і змістову [2].

Комунікативна стратегія втілюється завдяки різним факторам, серед яких науковці виокремлюють дієві ходи спілкування, форму і мету контактування, комунікативний потенціал художнього твору, діалогічність, інтертекстуальність тощо. Не останню роль відіграють і продуктивно дібрані комунікативні тактики. У результаті слушних надбань у різних сферах наукового знання з'явилися численні комунікативні моделі, які зайвий раз підкреслюють важливість і продуктивність художньої комунікації.

Незважаючи на серйозні здобутки в науці, переважна більшість праць досліджує художній (поетичний, драматичній, ліричний) текст. А як же бути із текстом медійним, адже і тут важливо зрозуміти та окреслити позицію як розповідача, так і реципієнта, простежити аксіологічні ресурси, виявити інформаційне навантаження та нові смисли?

Журналістський матеріал, репродукований у засобах масової інформації, на нашу думку, – це особливе вербальне явище, певна герменевтична та аксіологічна система з визначеними критеріями художності, з можливими інтерпретаційними передсудженнями, концептуальним теоретико-інтерпретаційним змістом та унікальним комплексом комунікативних стратегій та тактик. І не останню роль у ньому відіграє особа декодувальника та жанр, в якому працює автор.

Прослідкуємо важливі сегменти комунікативної стратегії націософської есеїстики, яку можемо віднайти в літературно-критичних студіях журналіста, публіциста, видавця 1 половини ХІХ століття Дмитра Донцова: «траєкторія» мовленнєвої діяльності публіциста, що розгортається шляхом зображення події із певного кута зору; їх оцінночно-конотативного коментарю; мовно-стилістичним ознакам; інтонаційній тональності; акцентуванням на персоносфері тексту. Отже, комунікативні процеси, що відбиті у текстах його націоцентричних есей, формуються в єдиній комунікативній парадигмі та включають *подію, комунікативну ситуацію, інтонаційну тональність, аксіологічний авторський коментар, особливий, націоцентрично-герменевтичний спосіб зображення комунікативної ситуації*. Наприклад, книга «Дві літератури нашої доби» *переважно* містить такі заголовки статей, які можна розглядати як згорнені тексти, бо їм властиві всі ознаки, форми та функції текстової реальності. Поетика заголовків у стислому вигляді *моделює ту комунікативну ситуацію*, яку буде розгорнуто представлено в тексті статті: «Естетика *декадансу*», «Модерна література *розкладу*», «*Криве дзеркало* нашої літератури», «*L'art pour l'art* чи як стимул життя?», «Наше *літературне гетто*» (курсив наш – *В.К.*). Це свого роду заздалегідь стратегічно дібрані «комунікативні синоніми», що уможливлюють адекватне суцільне тлумачення тексту книги та спрямовані на успішне, комунікативне спілкування з читачем. Есеїст дуже часто вдається до критично-оцінних суджень розвитку української літератури 20 років ХХ століття, до беззаперечності, категоричності, демонструючи єдино правильну власну точку зору. Це видно вже із перших рядків, тому що стаття починається безапеляційним, не потребуючим ніяких спростувань, твердженням: «*Ніхто* не заперечить, що духова творчість нації переходить болючу і тривожну кризу…Старі таланти всі в минулім, з честю обходять свої ювілеї, шановані синами з пієтизму до смаку батьків, безсилі дати нове слово, за яким тужить душа нації. Немов параліжом скутий, *не здатний* наш колективний мозок *ні кидати нових думок, ні творити нових образів, ні викликати нових емоцій*» [1, с. 470] (курсив наш – *В.К.*).

Комунікативна стратегія публіциста націлена на «завороження», «гіпнотизування» *реципієнта* своєю переконливістю та безпомилковістю суджень, не дає йому змоги самому оцінити складність

літературної ситуації на Україні в описуваний період, а висловлена ним оцінка історичних катаклізмів епохи якнайбільше увиразнює масштаб занепаду української літератури, підкреслює актуальність та важливість обраної теми: «І в який час? Якраз тоді, коли по кривавих бурях війни, на цілім світі йде переоцінка вартостей» [1, с. 47]. Відтак, завдання Д. Донцова – «захопити» уяву адресата, спонукати відкласти нагальні справи та проблеми і зробити вибір, тому що того потребує час, адже «характер літератури» [1, с. 47] суголосний із «характером доби» [1, с. 470]. Помічаємо спонукально-закличний тон та прагнення публіциста опанувати, привернути до себе увагу читача. Уникнення будь-якої однобічності розповіді та двозначності сприймання тесту – ключові сегменти комунікативної стратегії публіциста. Завдяки відкритості та зрозумілості висловлених ним ідей наголошено на двох естетиках – героїчній та занепадницькій.

Ефективність комунікації досягається добором дієвих засобів спілкування, які забезпечують успішність комунікативного акту. В есеїстичному тексті вони увиразнюються завдяки комунікативним стратегіям: текст як висловлення, що сприймає, вільно інтерпретує, концептуально трансформує інформацію, вибудовуючи нові смисли завдяки цікавим діалогічним моделям, риторичним запитанням, заздалегідь спланованій лінії мовленнєвої поведінки публіциста, дискусійності, полемічності, скерованості на читача, який обов'язково передбачається, уникнення будь-якої однобічності розповіді або двозначності сприймання, відкритості та зрозумілості.

Список використаних джерел:

1. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто : Гомін України, 1958. 296 с.
2. Маслова Т. Принципи класифікації комунікативних стратегій // Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/maslova_pryntsypy.pdf
3. Синявська Л. І. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії. Одеса : КП ОМД, 2019. 304 с.
4. Сінченко О. Комунікативні стратегії в теорії літератури: автор, текст, читач : навчальний посібник. Київ : Логос, 2015. 170 с.

Ключові слова: комунікативні стратегії, медіадискурс, комунікативні тактики, есеїстка, текст.

Key words: communicative, strategies, media, discourse, communicative tagties, essayist, text.

МАЛЯРЕНКО ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор

МЕТОД КЕЙС-СТАДІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ КОНФЛІКТІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Кейс-метод – один з найбільш поширених методів аналізу, який використовується для досліджень соціальних та політичних процесів. Кейс-метод (ситуаційний аналіз) – це група методів, які використовуються для перевірки наукових гіпотез. Ключовою характеристикою методу є фокус на одній або обмеженій кількості ситуацій для глибокого вивчення, розуміння динаміки ситуації. Кейс метод виконує дві функції. Перша функція – опис явища в його глибині та складності. Друга функція – узагальнення висновків, отриманих після ситуаційного аналізу окремого випадку на інші випадки проблеми, яка досліджується.

У дослідженні конфліктів кейс-метод має широке застосування. Метод використовується для глибокого аналізу революцій, війн, сепаратистських конфліктів, соціального напруження на місцевому рівні. Ключовим методологічним завданням є ідентифікація особливого кейсу як елементу аналізу в сукупності інших випадків конфлікту, які підпадають під положення теорії, які необхідно підтвердити або спростувати. Наприклад, обираючи для аналізу випадок «замороженого» конфлікту в Абхазії, необхідно обґрунтувати, чому саме цей «заморожений» конфлікт повинен досліджуватись, чому його аналіз є корисним для вивчення проблеми конфліктів на пострадянському просторі в цілому.

Jack S. Levy, автор Case Study and Conflict Resolution, у підручнику Handbook of Conflict Resolution, виокремлює декілька різновидів кейсів, які можуть застосовуватись до аналізу ситуацій сучасних конфліктів в інформаційному просторі [1].

1. Ідеографічні кейси (а-теоретичні) – описове дослідження окремих випадків конфліктів, спрямовані скоріше на поглиблене вивчення конфліктної ситуації, ніж на розвиток теорій конфлікту. Дослідник не ставить завдання підтвердити або спростувати теорії, він «дозволяє фактам говорити за себе». Головна цінність такого типу кейсів – унікальні емпіричні дані, зібрані, систематизовані та інтерпретовані дослідником. Безумовно, дослідник володіє науковими підходами та теоріями у галузі сучасних конфліктів та спирається на них, але теоретичні міркування є прихованими.

2. Кейс-стаді, які керуються теоріями та побудовані навколо теорій (аналітика) – є також емпіричними ситуаціями, але дані обрамляють положення теорії. Кейси не є вільними від теорії, але теорія використовуються як структурне оформлення емпіричних даних. У наукових дослідженнях сучасних конфліктів а-теоретичні кейс-стаді є рідким

явищем і використовуються в історичних дослідженнях для хронологічного опису перебігу конфліктів, фіксації даних, збору документів, які підтверджують рішення, які приймались у певних періодах. Аналітичні дослідження широко використовуються у якості емпіричного матеріалу для прийняття рішень політиками, публічними менеджерами або військовими у конфлікті.

3. Кейси, які спрямовані на підтвердження гіпотез, розвиток або доповнення існуючих теорій. Результати, отримані за допомогою кейс-методу, повинні бути підтверджені за допомогою інших методів. Глибокий аналіз певної конфліктної ситуації допоможе, наприклад, виявити та обґрунтувати нові чинники конфлікту, які також можуть впливати на інші конфліктні ситуації. У той же час, у випадках, коли дослідник обрав кейс-метод для перевірки, розвитку, доповнення наукових теорій, однієї ситуації конфлікту може виявитись недостатньо. Щонайменше, повинні досліджуватись дві ситуації (порівняльний метод) або декілька ситуацій за допомогою статистичного методу.

4. Кейси, орієнтовані на аналіз девіантних ситуацій, використовуються для глибокого аналізу конфліктних ситуацій, які є виключенням з правил, тому вони повинні досліджуватись окремо. У дослідженнях конфліктів «аномаліями» можуть вважатись ситуації, які трапились, незважаючи на те, що не було діагностовано жодних, відповідно до існуючих теорій конфліктів, чинників, або навпаки, ситуацій, в яких були діагностовано чинники конфлікту, але конфлікту не трапилось. Аналіз ситуацій-виключень з правил є корисним і часто необхідним кроком побудови наукової теорії конфлікту, тому що визначаються випадки, в яких теорія може надавати певний збій.

5. Ситуації, які призначені для побудови нової теорії. Необхідно зазначити, що один або незначна кількість випадків конфліктних ситуацій дуже нечасто використовуються для побудови нової теорії конфлікту. Для пошуку та обґрунтування закономірностей, які є основою теорії, часто необхідно застосовувати комплексні дослідницькі підходи та компаративний метод ситуаційного аналізу.

Ситуаційний аналіз має потенційно широку сферу застосування у соціальних, політичних, економічних дослідженнях сучасних конфліктів в інформаційному просторі. Дослідницький дизайн на основі ситуаційного аналізу може сполучати кількісні та якісні методи дослідження.

Список використаних джерел:

1. Levy J. S. (2009). Case Studies and conflict resolution. In *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* (pp. 72–85). SAGE Publications Inc. https://doi.org/10.4135/9780857024701.n4

Ключові слова: конфлікт, кейс-метод, дослідження, аналіз.
Key words: conflict, case method, research, analysis.

СКАЛАЦЬКА ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент

ВІРУСНИЙ КОНТЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ

Зі стрімким розвитком нових медіа значно збагачується науковий категоріальний апарат, спрямований на обґрунтування нових процесів у віртуальному світу. Традиційні медіа надавали можливість індивіду отримувати інформацію та поширювати її за допомогою міжособистісної комунікації. Нові мультимедійні формати нових медіа розширюють спроможність подання та інформації. Одне інформаційне повідомлення може стати вірусним, перетворитись у челендж, або мережу повідомлень. Інтерактивність дозволяє створити мережу зі стихійного спілкування суб'єктів, які не мають спільних соціальних контактів. Ознакою інтерактивного спілкування році є відео з челенджами та спілкування мемами. Статистичні дані вказують, що вподобання аудиторії підкорюються видовищним аудіовізуальним технологіям, а кількість знаків в тексті повідомлення скорочується.

Трансформується процес комунікації, технічні можливості у спілкуванні та проведенні діалогу між комунікатом та комунікантом, з'являються нові формати ефективної взаємодії. Одним з таких ефективних видів комунікації є вірусний контент, представлений у мемах, хайпі та постійному вдосконаленню маркетингових технологій поширення певного контенту для потрапляння у рекомендації та відповідність алгоритмам соціальних мереж.

Насправді поняття «вірусний контент» не обмежується виключно інтернет-простором, мемами та поширенням інформації. Це уподобання ідей, популярність яких необхідно пояснити. Вірусний контент розповсюджується як епідемія завдяки загальному поширенню. Сучасний дослідник Дерек Томпсон зазначає, що поширення вірусних відео не є вірусним та трансляційним, ці відео містять одну чи декілька форм масового зараження [1]. Ідеї, які є заразливими, більше обговорюються суб'єктами комунікації, але поширюються за допомогою джерела трансляції. Пояснення вірусного контенту виключно як лінійної комунікації або передачі інформації від однієї особи (у деяких випадках інфлюенсера) мільйонній аудиторії є помилковим. Першорядним є процес трансляції, якій відбувається відповідно до алгоритмів соціальних мереж та технічних можливостей.

Для перетворення інформації в вірусний контент необхідно враховувати фактори середовища (активна спільнота, інфлюенсери, релевантність контенту на час публікації, маркетингові технології), технічні (доступність, цінності та уподобання аудиторії), змістовні (простота та легкість декодування сенсів, несподіваність, привабливість, високоемоційність, дотепність).

Журналістські матеріали та поради практиків рясніють частотою вживання категорій «вірусний контент». Формується наукова дискусія

стосовно визначення понять «вірусне відео», «вірусний міф» та інших, що виникають з динамікою та інноваціями у появі та поширенні відповідної та схожої інформації. Головні питання дослідження вірусної інформації обумовлені розкриттям сутності самого явища, поясненні чинників стрімкого розповсюдження контенту, прогнозуванні, розробці штучної моделі та стратегії просування. Для розв'язання вищезазначених питань розрізняють професійне та випадкове вірусне відео.

Думки експертів та науковців можливо об'єднати в обговоренні чинників походження вірусного контенту, який визначається як хайп або ідея. У першому випадку інформація поширюється як мета PR-стратегії, позиціювання свого бренду навколо клікабельних заголовків, інфоприводів, спрямовані на підтримку власного іміджу. У цьому сенсі аудиторією сприймається переважна більшість вірусному контенту у формі відео та мемів. Під час пандемії Covid-19 міметична комунікація стала панівною, замінивши короткі текстові повідомлення. Зворотний зв'язок на декодування мему, його сенсів відображається у відправленні емодзі або з поширенням мему. Інший випадок – це поширення ідеї, що репрезентується також у просування певних новинок або стилів життя, повсякдення. Виникає питання стосовно ефективності впровадження ідеї через меми, які виступають як допоміжна комунікативна стратегія, що доповнює головну інформаційну кампанію. Насправді, якщо порівняти популярні меми та відео, то вони пов'язані з нестандартними подіями, сенсаціями, незвичайними ситуаціями.

Міждисциплінарним та практикоорієнтованим стає питання пояснення чинників стрімкого розповсюдження вірусного контенту. Необхідно зазначити, що на поширення контенту впливає його структура, наявність елементів зараження, новизни, актуальність. Аудиторія повинна сприймати аналогічний контент, зацікавитись у поширенні для підкреслення своєї індивідуальності, прагненні першим проінформувати своїх підписників. У науковій літературі та практичних рекомендаціях обговорюються питання поширення вірусу, але поза увагою залишаються питання припинення його існування та впливу. Ефективно сконструйований вірус розповсюджується завдяки потужності власних елементів, та деактуалізується з часом або появою нового потужного контенту.

Перетворення інформації у вірусну відбувається за допомогою використання наступних технологій: поширення мему дозволяє індивіду ідентифікувати себе експертом у певних питаннях; виникнення асоціацій та емоцій; переконаність, що аудиторія правильно декодує сенси; цінність інформації (практична, інформаційна, розважальна та ін.) та інші.

Окремого обговорення потребує стратегічний вибір тематики вірусного контенту. Медіадослідження підтверджують стрімке уподобання аудиторією відео з тваринами та кумедними випадками. Створення загальної технології просування вдалого відео неможливо, смаки аудиторії мінливі. Наприклад, напередодні Великодня вірусним стало відео «Скоро вже буде Пасха, так що заказуйте м'яска», у якому хлопчик пропонує замовити продукти, що виготовили його батьки. Поширення відео отримало варіації зображень зі збереженням сенсу – підготовки до свята. Вірусним стало відео танцю головної героїні з серіалу «Венздей».

Танцювальний тренд #wednesdayaddamsdance складається з приспіву хіта Леді Гаги 2011 року «I'll dance dance dance with my hands», простих рухів руками у виконанні акторки Дженни Ортеги. До цього тренду долучились державні соціальні інституції, військові, поліціанти.

Інформація вірусного контенту отримає поширення та охоплює мільйону аудиторію, її ефективність залежить від використання трансляції та алгоритмів соціальних мереж.

Список використаних джерел:

1. Томпсон Д. Хітмейкери. Наука популярності та змагання за увагу. Переклад з анг. Д. Антонюка, Н. Палій. Київ : Yakaboo Publishing, 2018. 432 с.

Ключові слова: вірусний контент, зараження, ефективна комунікація, мем, соціальні мережі, хайп.

Key words: viral content, infection, effective communication, meme, social networks, hype.

ЖУГАЙ ВІТАЛІЙ ЙОСИПОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ «ТВІТТЕР» В УКРАЇНСЬКІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

У статті розглянуто перспективи використання мережі мікроблогів "Twitter" у журналістиці. Взято до уваги історію створення платформи, напрацювання останніх 10 років та зміни, які з'явилися у роботі соціальної мережі після того як її власником став Ілон Маск. Зроблено висновки про доцільність користування Твіттером у журналістиці для розширення інформаційних контактів України із західним суспільством.

Соціальна мережа мікроблогів "Twitter" була створена у 2006 році Джеком Дорсі [1]. До 2017 року у ній можна було обмінюватися повідомленнями обсягом до 140 знаків. З 2017 обсяг повідомлень зріс до 280 знаків. Через лаконічність та можливість доповнювати текстові повідомлення світлинами, відео, лінками, «Твіттер» швидко став популярним не тільки серед широкого загалу переважно англомовних користувачів, але й серед політиків та журналістів. Навіть з'явився вид короткотекстової літератури, яку називають «твіттературою». Через геометричне збільшення кількості повідомлень у 2009 році мережа двічі пройшла через «твітапокаліпсис» – обвал та плутанину у роботі сервісу. Нині в Twitter налічується 1.3 мільярда акаунтів [2]. У 2009 році "Twitter" став оперативнішим за CNN, оприлюднивши фото аварійного приводнення пасажирського авіалайнера на Гудзоні [3]. До цього часу «пальма першості» була у CNN, яка показувала у прямому етері атаку літаків, захоплених терористами, на вежі-близнюки у Нью-Йорку.

Найбільш популярною серед політиків США, а отже й серед журналістів, цієї країни, платформа стала у часи Дональда Трампа у 2016–2020 роки. 22 січня 2020 року він здійснив рекорд з написання твіттів, написавши і оприлюднивши 142 дописи за день [4]. На особисту сторінку Дональда Трампа у твітері було підписано майже 62 мільйони користувачів. Через заклики до своїх прихильників не визнавати результати виборів 2020 року Дональду Трамп був «забанений» у Твіттер. Тобто адміністрація платформи заборонила йому доступ до аккаунта.

В Україні користувачами Twiiter є 595900 осіб [5]. Серед українських політиків найпопулярнішими у Twiiter є Петро Порошенко, Леся Василенко, Андрій Парубій та інші. Першу десятку за кількістю підписників подано нижче у стовпчиковій діаграмі.

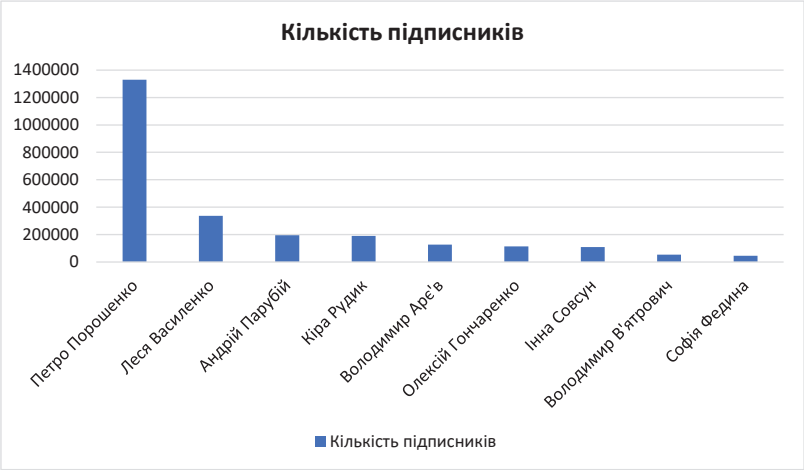

Діаграму складено на підставі публікації у виданні «Лівий берег» [6]. Провідні українські медіа, серед яких «Українська правда», «NV.ua», «Суспільне ТБ», «Бабель» та інші представлені в Твіттер. Мають свої аккаунти і провідні українські журналісти. Правда, ця мережа мікроблогів поступається за популярністю в Україні Фейсбуку та Телеграм.

Слід зауважити, що у 2022 році власником «Твіттер» став підприємець Ілон Маск, який здійснив чимало новацій. Деякі з них є досить контраверсійними. Так, зокрема, віднедавна «Синя галочка» (інструмент верифікації, що покликаний боротися з ботами), яка засвідчує справжність аккаунта, коштує користувачеві 8 доларів. До неоднозначних, радше шкідливих змін належать і особливі алгоритми подання твіттів з України, через нібито драстичні повідомлення про війну. Все це, вкупі з поверненням доступу до Твіттер Дональдові Трампу, за особистим рішенням Ілона Маска, робить користування й сприйняття інструменту Твітер в Україні неоднозначно оцінюваним [7].

Висновки: попри все, вважаємо, що потенціал мікроблоггінгової платформи великий, адже цей інструмент дає журналістам змогу оперативного відслідковування подій, нетворкінгу, швидкого інформування про важливі подій в Україні, а головне ефективним інструментом комунікацій із західними політиками та журналістами, англомовним світом. А це в умовах війни, інформаційного протистояння, відбудови України після перемоги та майбутнього входження нашої країни в Євроатлантичні структури, є важливим і ефективним інструментом інформаційного просування інтересів нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Історія створення “Twitter” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%82%D0%B5%D1%80
2. Статистика “Twitter” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.websiterating.com/uk/research/twitter-statistics/
3. Аварійне приводнення літака на Гудзоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://twitter.com/airandspace/status/1350100046658863104?s=20
4. Дональд Трамп встановив «Твіттер-рекорд» серед політиків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://thehill.com/homenews/administration/479478-trump-sets-new-personal-record-for-tweets-in-a-day-as-house-makes/
5. Статистика користування соцмережами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://datareportal.com/reports/digital-2023-ukraine
6. Вікторія Максимова. Рейтинг найбільших Twitter-амбасадорів України. Хто з нардепів очолив його? «Лівий берег», 21 березня 2023 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/news/2023/04/21/552628_reyting_naybilshih.html
7. Телеінтерв’ю Ілона Маска журналісту ВВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/russian/media-65390077

Ключові слова: “Twitter”, “Twitter-журналістика”, протидія інформаційним війнам, інформаційна підтримка України, політики у “Twitter”, журналісти у “Twitter”, журналістика соціальних мереж, вибори, прихильники, інтерв’ю, відбудова.

Key words: “Twitter”, Twitter-journalism, countering information wars, information support for Ukraine, politicians on Twitter, journalists on Twitter, social media journalism, elections, supporters, interviews, reconstruction.

ГРУШЕВСЬКА ЮЛІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

ЛЕКСИЧНІ НОВОУТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ РЕКЛАМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У лінгвістичному аспекті рекламою є складний, різноаспектний, багатокомпонентний дискурс, що включає, передусім, мовні/мовленнєві одиниці, що доповнюються інформаційними, художніми засобами,

спрямований на стимулювання збуту й формування попиту на товари/послуги/ідеї й, відповідно, у результаті цього – отримання максимального прибутку рекламодавцем.

Треба зазначити, що прагматична і психологічна спрямованість рекламного тексту ємко і лаконічно виражається, як правило, у прагматонімі й слогані. Найчастіше (у 80 % випадків [3]) слогани містять рекламний прагматонім як концентрат рекламної концепції. Якщо ж у структурі рекламного слогану немає власної назви, то вона, внаслідок частого вживання загалом в рекламі і як результат акту рекламної сугестії і тотального нав'язування мовцю, підсвідомо «викликається» з його пам'яті услід за слоганом. Таким чином, власна назва у складі рекламного тексту є ядерним компонентом, унікальним за рівнем прагматичного і психологічного впливу на реципієнта і концентрації в собі великого блоку інформації.

Нині у рекламній комунікації популярними є мовна гра і лексичні новоутворення (рекламні неологізми, створені для конкретних продуктів).

Рекламна творчість – це абсолютно несподіваний поворот думки, коли в простому знайдена непередбачена асоціація. Асоціації є психологічною основою семантичних конотацій. У лінгвістиці виділені з достовірною точністю групи конотацій, існування яких обумовлене різними причинами:

– ситуативно-психологічними (конотації іронічності, евфемістичності, посилення). Наприклад: Flint з ними! Сухарики Flint; Квас ТАРАС білий Освіженний мен ; Йй…оперний театр! Седаристон – німецька формула рівноваги; Качай потрясний додаток COMFY і отримуй бонуси!; Нові вафлі ROSHEN Евеліна каже: КЛЬОВО! Нові вафлі ROSHEN Влад каже: МЕНІ НОРМ;

– соціально-лінгвістичними (конотації жаргонічності, розмовності, книжності). Наприклад: brain Хо-у! Зупинись! У нас все буде на ізі! 15-23 грудня ВІДКРИТТЯ! #Бомбезноцікаве-величносвяткове Всім відвідувачам ПРИЄМНІ СЮРПРИЗИ CITY CENTER пр-т Небесної Сотні, 2;

– культурними (конотації ідеології, культури), Феноменально! Ні! Мефеномінально! (Препарат Мефенамінка);

– власне мовними (конотації новизни, іншомовності, архаїчності, термінологічності). Наприклад: Мені противірусин, антизастудин, на роботувиходин…. А мені –ЕРГОФЕРОН! ; Боржомі Свято щоб #Боржомити.

Звернення до почуттів споживачів – ефективний засіб комунікативного зв'язку. Відомий німецький рекламіст-практик Вальтер Шенерт називав емоції «м'яким насильством», яке надає рекламі «натиск і дієвість». Це своєрідний «тиск на психіку», який приносить передбачуваний результат. Психологічна суть реклами – в цілеспрямованому впливі на споживача. Антропоцентризм, як основна риса будь-якого тексту, особливо властивий рекламному тексту, адже будь-яке рекламне повідомлення – це звернення до людини, що має на меті спонукати її до необхідних для рекламодавців дій задля досягнення маркетингових цілей.

Певною оригінальністю у лінгвістичному аспекті відрізняються останні творчі напрацювання ТМ COMFY у співпраці з українським креативним агентством banda https://banda.agency/. Продуценти рекламниз повідомлень пропонують не лише використання молодіжного сленгу (до прикладу: Comfy СМАРТ ТВ за будь-яке лаве; Comfy Гаджет на будь-який баджет), а й рекламних неологізмів. З останніх – це серія рекламних повідомлень для COMFY (Купуй КРАЩів у COMFY з доставкою за 1 гривню [4]; KABANOSY FRIDGE COMMERCIAL від DMYTRUK: Гей! Ти куди з ковбаснеком? Кабаносам норм без холодоса. Це ж Кабаноси від ДМИТРУК! Ну ти шо? [1]).

Для KABANOSY агентством навіть придумані імена для героїв відеореклами: Пом і Дорка, Цибуль і Банакачка, Варенька, Одноока Капуста. Очевидно, що ці назви призначені для емоційного впливу на молодіжну цільову аудиторію, для якої і пропонується продукт від ДМИТРУК. Візуальні образи досить суперечливі, але основне завдання – викликати емоції й зацікавити аудиторію – виконують.

Такими ж емоційно насиченими є й інші інформаційні продукти для рекламних стратегій вказаних торговельних марок (наприклад, [5]).

Більшістю дослідників реклами в комунікативному аспекті вона визначається як форма комунікації, що перекладає якість товарів і послуг мовою запитів і потреб споживачів. Рекламна комунікація є особливою формою соціальної комунікації, оскільки вона не лише мусить передати інформацію від продуцента до реципієнта за допомогою мови або інших знакових систем, а переконати прийняти рішення – вчинити акт купівлі/споживання послуги, ідеї, товару [2].

Саме вербальні й невербальні компоненти рекламної комунікації створюють суму раціональних і емоційних важелів, що здатні переконати реципієнта рекламної комунікації прийняти конкретне комунікаційне чи економічне рішення у процесі зацікавленості або купівлі рекламованого об'єкту. І, вочевидь, через розмитість щодо літературних норм, несталість свого словника мова реклами має великий потенціал у засвоєнні різноманітних лексичних новоутворень.

Список використаних джерел:

1. KABANOSY FRIDGE COMMERCIAL від DMYTRUK. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-Cx_rgyPhPE
2. Грушевська Ю., Барабанова Н. Імпліцитність рекламного тексту як фактор впливу на цільову аудиторію. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 160–164. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/part_2/31.pdf
3. Корнєва Ю. Б. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні особливості мови сучасної французької реклами : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.05; Київський держ. лінгвістичний ун-т. К., 1998. 16 с.

4. Купуй КРАЩів у COMFY з доставкою за 1 гривню. URL: https://www.youtube.com/watch?v=yRfvH9rA5Mo
5. Лінива дупця в шоці – скоро COMFY на кожному кроці. URL: https://www.youtube.com/watch?v=zDVlPGnmV28

Ключові слова: реклама, рекламна комунікація, лексичні новоутворення, мова реклами.
Key words: advertising, advertising communication, lexical neoplasms, advertising language.

MENSHYKOVA ZHANNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Journalism, PhD, Associate Professor

MENSHYKOVA ANASTASIIA

MSc Lazarski University, Warsaw

MARKETING COMMUNICATIONS: TRENDS AND PROSPECTS

What kind of marketing is relevant and promising in the context of the transformation of the world and people? Which marketing communications are environmentally friendly and effective? A conscious approach to the formation of a marketing communications mix takes precedence over template automation, and marketing thinking becomes a key factor in the successful implementation of marketing communications.

While this article does not aim to analyse the history and evolution of marketing, we believe it is important to point out modern concepts and trends.

The classical concept of interaction marketing is to produce something that satisfies consumers and business participants. In today's world, it is certainly expanded by deeper views of people and business processes. The most popular are the integrated and customer-oriented approaches. Special attention should be paid to the modern trends proposed by Philip Kotler: lateral marketing as a methodology for finding non-standard market solutions and holistic marketing as a holistic approach "that attempts to recognize and balance the various competencies and complexities of marketing activities" [12].

The concept proposed by H. Bernd "experiential marketing" and the following "impression marketing" is considered to be revolutionary [2].

We put the paradigm convergence and close understanding of marketing into the concept of Emotional Marketing, which has been the subject of our study and practical implementation for more than 15 years. It is based on a holistic and value-based approach to a person as a key figure in the marketing field. We consider that the meanings we put into understanding of emotional marketing should be revealed and discussed.

First of all, it is called marketing, so it is built on the foundation of the classical approach. That is why we base the understanding on Philip Kotler's universally recognized classic definition: "Marketing is a type of human activity, aimed at meeting the needs of and needs through exchange. The goal of marketing is to make sales efforts unnecessary. Its goal is to get to know and understand the client so well that the product or service will be exactly suitable and sell it itself" [13].

By marketing, we mean the process of identifying, forecasting, and satisfying customers' needs, desires, and values in order to produce, provide services, scale and make a profit. We consider 4 stages of marketing activities: foundation, preparation, implementation, and analysis, and the cyclical nature of these 4 stages forms the spiral of development of any business project.

Marketing communications is one of the most important elements of the marketing mix and the entire marketing activity of the company. The main idea and objective of marketing communications is to convey information about the product/service, conditions, and values to a potential consumer.

In the context of the 4P concept, E. Jerome McCarthy, American Professor, defined «promotion» as a system of marketing communications that provide interaction with potential consumers and other target groups to ensure sales [3].

In defining the essence of marketing communications, we are based on the definition proposed by the American Marketing Association, a professional organization: "Marketing communications are coordinated promotional messages and related media used to communicate with the market" [1].

According to the definition of the American Association of Advertising Agencies, integrated marketing communication is the concept of planning marketing communications, which is based on the need to assess the strategic role of their individual directions (advertising, sales promotion, PR, etc.) and find the optimal combination to ensure clarity, consistency and maximize the impact communication programs by means of non-contradictory integrations of all individual appeals [11].

J. Rossiter and L. Percy note: «integrated marketing communications summarize and combine various methods of advertising and promotion of products and services to the buyer. Thus, unification is a centralized integration of various types of advertising communications and sales promotion to strengthen the brand's position on the market» [21].

For the clearest understanding and systematic perception of marketing communications, a phased system of marketing activities. The basic 4 stages include:

1. Foundation. It is this stage that is traditionally ignored or underestimated by small businesses. It includes key marketing concepts, concepts, Goal setting. Analysis. Segmentation, understanding of the audience. At this stage, the understanding that marketing is not promotion is formed. And the answers to the main questions as follows are found: why customers need this product or service; what is the value it gives them.

2. Preparation. It is dedicated to the specifics of marketing communications, the possibilities of traditional and new media, and the

specifics of social networks. At this stage, the art of delegation and the understanding that marketing communications is not social media are formed. It also provides answers to the main questions: where to advertise, how to promote, where and how a potential client can find out and want to become a client.

3. Implementation. Specific operational steps are considered that implement marketing communications and ensure their effectiveness. An important point is to understand internal communication with advertising and social media managers.

4. Control. Evaluation and analysis of marketing communications, understanding of qualitative and quantitative efficiency.

References:

1. American Marketing Association; Self(ie) Disclosure: How Selfies Shape Brand Interaction 2022. https://www.ama.org/2022/06/21/selfie-disclosure-how-selfies-shape-brand-interactions/
2. Bernd S. H. Experiential Marketing. How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, Relate 2011, 304 p.

Key words: marketing, communications, steps, media.
Ключові слова: маркетинг, комунікації, кроки, медіа.

ЧУБУК ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТУ ПОВНОТИ ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ»

3 травня Україна вдруге відзначала Всесвітній День свободи преси в умовах дії в країні правового режиму «Воєнний стан», іншими словами – під час збройної відсічі широкомасштабної агресії збоку Російської Федерації. Війна Росії проти України суттєво вплинула на умови роботи журналістів, фактично перетворила їх усіх на воєнних кореспондентів, а також позначилася на рівні відкритості органів військового управління, доступу до інформації. Попри те, що насправді ця війна триває 9-й рік, і українським медійникам й комунікаційникам не звикати до обмежень у висвітленні її перебігу, після 24 лютого 2022 року, з початком саме широкомасштабного вторгнення Збройних сил Росії в Україну, перед ними постало завдання переглянути певні речі в сторону посилення обмежень. Пам'ятаючи, що свобода слова не має бути знівельована, а цензура, згідно загальному конституційному положенню, заборонена, вони, менше з тим, разом з військовим командуванням створили писані і неписані правила стосовно того,

про що можна повідомляти, а про що ні. До писаних слід віднести, насамперед, наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». Наказ, серед іншого, встановлював перелік інформації, яка обмежується до оприлюднення. Цей перелік значною мірою, що об'єктивно, розширився у порівнянні з тим, яким він був під час Антитерористичної операції (АТО) і Операції Об'єднаних Сил (ООС), що проводилися на території Донецької і Луганської областей в 2014–2022 роках. Подібна вимушена і цілком виправдана дія збоку військового командування сама по собі склала певний виклик свободі преси, ускладнила дотримання медійниками журналістських стандартів, зокрема, стандарту повноти подачі інформації, який передбачає наявність ключових даних про подію, відповідей на класичні новинарні що, коли, де, як і чому (сталося).

Актуальність даної теми обумовлена важливістю зрозуміти, наскільки в умовах, що склалися, «працює» вище зазначений журналістський стандарт. Ми маємо на меті з'ясувати ставлення до цього збоку вітчизняних та іноземних журналістів, комунікаційників, по можливості передбачити, як сьогоднішня ситуація з дотриманням даного та інших журналістських стандартів може позначитися на майбутньому української журналістики й рівні свободи преси в країні.

Ще у жовтні 2014 року український медіаексперт Ігор Куляс зазначав, що неможливо геть все вимірювати лише стандартами. «З тієї причини, що є більші цінності. Як окремі – цінність людського життя, так і загальні – цінність державності й суверенітету, непорушності кордонів рідної країни… Слід розуміти, що справжня повнота у висвітленні багатьох подій, пов'язаних із кризою, може бути недосяжною щонайменше з міркувань військової таємниці». Зокрема, як підкреслював науковець, заради цього ми не повинні у своїх матеріалах розкривати для ворога ті дані, якими він може скористатися проти українських військових. Це точні дані про переміщення та місця дислокації військ чи окремих підрозділів, точні дані про кількість військових на різних ділянках бойових дій, точні дані про види й кількість озброєння конкретних підрозділів, інформація про плани командирів, про тактику ведення бойових дій тощо [1]. Про важливість обережної подачі інформації, не розкриття тих чи інших відомостей українським журналістам у своїх застереження весь цей період нагадують і військові прес-служби.

Варто констатувати, що за пройдений період зафіксовані хіба що поодинокі випадки відповідних порушень. Найбільш відомим, «підручниковим» став приклад, коли на початку АТО в кадр телевізійників однієї із знімальних телевізійних груп потрапив блокпост на в'їзді в місто Маріуполь. Очевидно, що той «кейс», разом з кількома подібними, був добре засвоєний представниками медіа і комунікаційниками. Проте – і для нас це направду добре – не зробили відповідних висновків російські пропагандисти.

Вранці 24 березня 2022 року у Бердянську, тимчасово захопленому російськими окупантами, ЗСУ було знищено великий ворожий великий десантний корабель «Орск». Також від удару було пошкоджено ще три російські корабля («Саратов» «Цезар Куников» та «Новочеркасск»). Голова Державної прикордонної служби України Сергій Дейнеко у соцмережі Facebook тоді повідомляв, що українські прикордонники подякували російському журналісту-пропагандисту з телеканалу «Зірка» Валентину Гвоздеву «за те, що засвітив прихід десантного корабля «Орск» в Бердянськ» [2]. У серпні того ж року російські телеграм-канали повідомляли про удар ЗСУ по штабу «ПВК Вагнера» (було опубліковано також фото руйнувань) в окупованій Попасній Луганської області, фото якого перед тим опублікував у Telegram російський воєнкор Сергій Середа. Викладені ним фотографії викликали обурення багатьох проросійських коментаторів, оскільки на одній із них видно табличку з адресою найближчого бомбосховища – Миронівська вулиця, 12. Після інформації про удар по Попасній воєнкор видалив своє повідомлення про відвідування «штабу», але в мережі залишилися його численні копії [3].

Вадим Карп'як, журналіст каналу ICTV і ведучий програми «Свобода слова» згадує, що після 24 лютого практично усім українським журналістам, хто раніше не працював в АТО, «довелося тримати режим тиші і вчитися обережно поводитися з інформацією з фронту. Були такі дрібні нюанси, на які в мирній журналістиці не зважаєш. А тут довелося переучуватися» [4].

У свою чергу, очільниця об'єднаного координаційного прес-центру сил оборони півдня України Наталія Гуменюк, розповідаючи під час спілкування зі студентами факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія» в рамках «Глобального тижня медіа- та інформаційної грамотності» (жовтень 2022 року) як не тільки не доречно, а й заборонено поводитися з інформацією, водночас наголосила, що журналісти загалом з розумінням ставляться до введених обмежень.

Перебіг російсько-української війни переконливо довів: безпека вища за стандарти журналістики. Головний стандарт журналістики нині, щоб через матеріал, який ти робиш, ніхто не загинув. Не загинули військові, щоб не загинули цивільні, – вважає журналістка Наталія Нагорна. «Як виглядає звичайний сюжет у звичайному світі, не в Україні? Ти говориш куди ти приїхав, коли ти приїхав, до кого ти приїхав. Зараз якщо всю цю інформацію озвучити в Україні, ми фактично видамо позиції, можемо показати кількість бійців, можемо показати наявну техніку, її розташування. Чи шкідливо це для держави України? Так, шкідливо», – зазначає медійниця [4].

Розумінню збоку вітчизняних журналістів, про яке вище зазначалося в контексті заяв відомої комунікаційниці Наталії Гуменюк, сприяє так звана самоцензура, або «червоні лінії», які абсолютно переважна більшість українських редакційних колективів провела для себе і своїх медіа. Щоправда, тут існують різні думки. До прикладу, ось як ставиться до самоцензури журналіст Сергій Гузь: «Ми маємо

боронити свободу слова, у тому числі від самоцензури в українських медіа… Ми самі ввели в своїх виданнях певні обмеження, орієнтуючись на прийняті закони та неофіційні норми, які утворилися під час війни. Наприклад, що блокпости не можна фотографувати. Але чому? У більшості випадків вони ніякої воєнної таємниці не становлять, та чомусь діє ця заборона… Я вважаю, що ми маємо набратися мужності і скоротити обсяг самоцензури, якщо хочемо, щоб наша країна залишилася демократичною» [5]. Стосовно фотографування блокпостів, то це, щонайменше, спірне питання. Справедливості раді, варто додати: журналіст підтримує важливість військової цензури, як такої, «бо це стосується безпеки військових» (додамо: і самих журналістів теж), проте його на майбутнє непокоїть питання свободи слова і плюралізму думок в країні, яка прагне називатися демократичною.

Той же Вадим Карп'як вважає, що «самоцензура є дуже сильний чинник в українській журналістиці». Але, як зазначає він, по-перше, є 34 стаття Конституції, яка передбачає, що свобода слова може бути обмежена заради національної безпеки в умовах воєного часу. Є ризик, каже він, «що ми з цією самоцензурою якось звикнемося, що потім не захочемо без неї працювати, але думаю, що ми це подолаємо як журналісти» [4].

Севгіль Мусаєва, головна редакторка «Української правди», називає самоцензуру внутрішнім барометром журналіста, який як терези оцінює користь чи шкоду від публікації. Як також вважає вона, незважаючи на обмеження, які накладає війна, в Україні весь цей час працюють вільні і незалежні медіа, які якісно роблять свою роботу, а не займаються пропагандою» [4].

Отже, ця війна суттєво вплинула на умови роботи журналістів, дотриманні тих чи інших журналістських стандартів, зокрема, стандарті повноти подачі інформації. Разом з тим, варто констатувати, що попри офіційно введені певні обмеження, вітчизняні журналісти й самі визначили для себе так звані червоні лінії, які вони не мають наміру перетинати заради безпеки людей, насамперед українських воїнів. Таким чином, існуючі на сьогодні обмеження у подальшому, після перемоги над зовнішнім ворогом, не складуть загрози свободі преси.

Список використаних джерел:

1. Детектор медіа. Стандарти й етика журналістики в умовах неоголошеної війни // Режим доступу: https://ms.detector.media/profstandarti/post/11691/2014-10-30-standarty-y-etyka-zhurnalistyky-v-umovakh-neogoloshenoi-viyny/
2. Апостроф. Знищення десантного корабля в Бердянську: прикордонники дякують російському пропагандисту за наведення // Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-03-24/unichtojenie-desantnogo-korablya-v-berdyanske-pogranichniki-blagodaryat-rossiyskogo-propagandista-za-navodku/263729
3. Українська правда. ЗСУ вдарили по штабу «Вагнера» в Попасній, фото якого «засвітив» воєнкор – російські канали // Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/14/7363237/

4. Голос Америки. Свобода слова – те, чим ми відрізняємось від росіян. Українські журналісти про висвітлення війни // Режим доступу: https://ukrainian.voanews.com/a/7076706.html
5. Національна спілка журналістів України. Якісний контент завжди буде користуватися попитом // Режим доступу: https://nsju.org/misczevi-media/yakisnyj-kontent-zavzhdy-bude-korystuvatysya-popytom-a-tradycziya-chytaty-gazety-nikudy-ne-dinetsya-redaktor-ta-mediaekspert-sergij-guz/

Ключові слова: повнота інформації, журналіст, само цензура.
Key words: completeness of information, journalist, self-censorship.

DROBCHAK ALLA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of Socio-political and Economic Department of Kryvyi Rih Faculty

POPOV SERHII

National University "Odesa Law Academy",
holder of higher education

A KEY PLACE OF JOURNALISM AND MILITARY CORRESPONDENTS IN NOWADAYS SOCIETY

Journalists are one of the most important professions. Every day, thousands of events take place in the world, which, as a rule, society learns about thanks to the work of these specialists. During emergency situations, it is very difficult to overestimate the work of journalists, because only thanks to them, ordinary citizens can follow the events in their country. The article examines the importance and problems of the work of journalists during the war.

Today, during the war, the work of a journalist is an integral part of life, because almost all information about the course of hostilities is covered by journalists. For the belligerents, the public perception of the goals of war and the war itself, that is, public opinion about the war itself, is an existential resource of modern war. Nowadays, wars cannot be waged without public support. At the same time, media coverage plays a decisive role. Public opinion is not only expressed in the media, it is also produced and regulated through the media. By keeping media coverage under control, the general public can be swayed to approve or disapprove of war.

A journalist is an employee who specializes in finding, processing and disseminating relevant information with the help of mass media. The main goal of the work of journalists is to deliver the necessary information to the audience and create a certain informational background. During hostilities, it is on the shoulders of journalists to inform society about the state of war. On the battlefield, they have to face the same threats that haunt military personnel. That is why journalists covering conflicts are protected under international humanitarian law.

International humanitarian law distinguishes between two categories of journalists working in war zones: military correspondents accredited to the armed forces and "independent" journalists. The first category covers any "specialized journalist who is present, with the permission and under the protection of the armed forces of a belligerent, in the theater of hostilities and whose mission is to provide information on events related to ongoing hostilities."

This definition reflects practice during World War II and the Korean War in particular. Military correspondents wore uniforms, had officer status and were subordinate to the person who headed the unit of the Armed Forces to which they belonged. The term "journalist", for its part, is used to denote, according to the draft UN convention of 1975, that is, it is "any correspondent, reporter, photographer, as well as their technical assistants in film, radio and television who are usually engaged in any from these types of activities as their main occupation".

"Military correspondents" belong to the category of "persons who follow the armed forces without actually being members of them." Since they are not part of the armed forces, they have civilian status and therefore enjoy appropriate protection. Also, because they are somehow connected to the military, war correspondents enjoy prisoner of war status if they fall into enemy hands, provided they have been cleared to cover the armed forces.

There are also "Measures to protect journalists", which include:

1. Journalists performing dangerous professional missions in armed conflict zones are considered civilians.
2. They shall be protected as such, provided that they do not take any action adversely affecting their status as civilians, and without prejudice to the right of military correspondents accredited to the armed forces to the status provided for in Article 4 of the Third Convention.
3. They can get an ID card. This card, issued by the government of the state of which the journalist is a citizen or in whose territory he lives, or in which the mass media in which he works, is located, certifies his status as a journalist.

Also relatively recently, in order to ensure the safety of journalists, the UN Human Rights Council adopted the Resolution on the Safety of Journalists, in which it confirmed the principles of international humanitarian law applicable to journalists. Covering armed conflicts is hard and dangerous work, made worse by the fact that not all states fully adhere to the norms and standards they have pledged to uphold. This not only endangers the lives of journalists, but also significantly hinders the realization of people's right to information.

Nowadays, journalism occupies a key place both in society and at the front. The mass media can build links between the rear and the front of hostilities, increasing civilian commitment to the war, while boosting the morale of the combatants, which in turn can influence the course of the war. Therefore, journalists should be respected, and everything should be done to prevent the dangers they may face on the battlefield.

Key words: journalist, journalism, threat, security, society, war.
Ключові слова: журналіст, журналістика, загроза, безпека, суспільство, війна.

ЛІТВІНЧУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ФЕЙКОВИХ НОВИН НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

«Якщо брехню повторити понад тисячу разів –
вона стане правдою»
Й. Геббельс

У сучасному світі інформація є одним з найцінніших ресурсів. Вона впливає на кожного з нас, наші переконання та наше розуміння. На даний чай більшість людей отримує інформацію з мереж Інтернет, що робить її головним джерелом інформації. Аналіз численних соціальних досліджень показує, що кількість користувачів Інтернету зростає з кожним роком.

В зв'язку із зростанням популярності соціальних мереж вони, окрім своїх основних функцій підтримки спілкування, обміну думками та отримання інформації, все частіше стають об'єктами та засобами інформаційного управління, а також полем інформаційного протиборства.

Соціальні мережі часто використовуються для маніпулювання особистістю, соціальними групами і суспільством в цілому та є важливим інструментом інформаційно-психологічного впливу. Також, соціальні мережі є полем інформаційної війни.

Разом з усіма перевагами соціальні мережі являють собою серйозну загрозу інформаційній безпеці, так як містять велику кількість контенту, який може бути різного характеру, включаючи деструктивний та шкідливий. Часто інформаційний потік містить неправдиві твердження, що можуть ввести в оману користувачів. Такий феномен отримав назву фальшивих або фейкових новин.

У загальному випадку, фейк – це цілеспрямоване використання вигаданих і спеціально сфабрикованих новин, головною метою яких є підрив репутації будь-якого інституту, організації або персони [1].

Найбільш точними синонімами фейкових новини є дезінформація або «вкидання фальшивки». Як правило, творець новинного фейку має на меті щось дискредитувати або когось зганьбити.

Поняття «фейк» включає в себе ряд найрізноманітніших явищ медіа середовища: від підроблених текстів, а також фото-, відео- або аудіозаписів до штучно створеної згідно завдання замовника [2].

Сьогодні інформаційний простір переповнений неперевіреною інформацією, фейковими новинами, спробами маніпуляції громадською думкою. Маніпулювання свідомістю людей – одна з найбільш серйозних і широко обговорюваних проблем нашого часу. Її гострота пропорційна руйнівним наслідкам маніпулятивних технологій в суспільстві, виявляються в деструкції прийнятих моральних норм, трансформації цінностей та ідеалів, поширення насильства, жорстокості та ін. [4]. Це створює загрозу для демократії та стабільності,

адже фейкові новини можуть впливати на різні аспекти життя суспільства.

Інформаційні технології стали не тільки засобом спілкування та отримання новин, а й інструментом для маніпуляцій та впливу на громадську думку. Фейкові новини, які розповсюджуються в мережі, можуть мати серйозні наслідки для політики та соціальної стабільності.

Однією з головних проблем фейкових новин є їх вплив на громадську думку. Фейкові новини часто мають сенсаційні заголовки, які привертають увагу, але не відповідають дійсності. Це може призвести до негативного впливу на громадську думку, яка може бути змінена неправильними інформаційними повідомленнями.

Фейкові новини можуть викликати суспільні конфлікти, які можуть призвести до ескалації насильства. Також, фейкові новини можуть використовуватись як інструмент для втручання в політику і зміни виборчих результатів. Фейкові новини можуть підірвати довіру до інформаційних джерел та медіа в цілому. Це може призвести до того, що люди перестануть довіряти інформації, навіть якщо вона є правдивою. Це може мати негативний вплив на громадський діалог та демократію в цілому.

Крім того, фейкові новини можуть створювати ілюзію загального настрою або суспільного руху, які насправді не існують. Наприклад, штучно створена хвиля обурення у соціальних мережах може виглядати як висловлювання великої кількості людей, хоча насправді її ініціювали всього лише кілька активістів або ботів. Це може призвести до політичної маніпуляції та зміни громадської думки.

Таким чином, фейкові новини можуть мати серйозні наслідки для громадської думки та суспільства в цілому. Для запобігання цього важливо підтримувати високу якість журналістської роботи та розробляти механізми перевірки правдивості інформації, що поширюється в мережі. Також важливо, щоб кожен із нас був обережним та критичним до інформації, яку ми отримуємо з різних джерел та перевіряв її перед тим, як ділитися нею з іншими.

Список використаних джерел:

1. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію // Наукові записки [Української академії друкарства]. 2016. № 1. С. 281–287.
2. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ [Електронний ресурс] / І. Мудра. – Режим доступу: http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n15/tv15–25.pdf
3. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Георгій Почепцов. Київ : Києво-Могилянська акад., 2015. 498 с.
4. Пригорницька О. Регіональні ЗМІ як інструмент для маніпуляції громадською думкою [Електронний ресурс] / О. Пригорницька. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2015. Вип. 41. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_45

5. Прокопенко М. Фейк як інструмент війни [Електронний ресурс] / Марія Прокопенко. День. Режим доступу: http://m.day.kiev.ua/uk/article/media/feyk-yakinstrument-viyni

Ключові слова: дезінформація, фейкові новини, громадська думка, соціальні мережі.
Key words: disinformation, fake news, public opinion, social measures.

ЛЕПЕТУХА МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ БУЛІНГУ В ЗМІ

У ЗМІ постійно зустрічаються клікабельні заголовки з аудіо та відео матеріалами, новини про новий напад на дитину однолітками. Ці питання обговорюються у студіях ток-шок, до яких долучаються експерти. В масовій аудиторії формується уявлення, що існує велика кількість підлітків, які зіштовхуються з фізичним і психологічним насиллям. Це підтверджують статистичні дані, згідно з якими кількість дітей, які постраждали від булінгу у школах, збільшується з геометричною прогресією кожен день. Весь жах відбувається, насамперед, через причину – необізнаності. Постраждалі не знають всієї інформації та глибини проблеми. А з іншого боку, засновники конфлікту не усвідомлюють кримінальної та адміністративної відповідальності за свої діяння.

Фахівці надають поради як захистити себе від фізичного та психологічного насилля, але однією з найголовніших проблем залишається необізнаність, інформаційних вакуум стосовно чинників поширення та засобів протидії булінгу. В сучасному світі інтернет-ресурси виконують інформаційну функцію, дозволяють користувачам інтерактивно знаходити корисну інформацію, консультації фахівців та обговорювати власні історії на форумах та акаунтах.

Булінг – це проблема, яка не може пройти безслідно. І в залежності від виду та масштабу булінгу, будуть відрізнятися наслідки. Спочатку розглянемо наслідки психологічного булінгу. Жертви від психологічного знущання переживають дуже великі емоції, які потім можуть залишити слід на все життя, і саме цей «шрам» може бути не виправлений на духовному стані дитини. Вони відчувають: приниження, сором, інколи алергію, розгубленість, розпач, злість, тощо [6].

Жертви булінгу зазнають чимало психологічних страждань від агресорів, з-за цієї причини можуть розвитися розлади психіки. Причиною може стати навіть один випадок прояву булінгу, наприклад: масово осоромити перед всім класом, і як наслідок – дитині знадобиться професійна допомога психолога, або навіть психотерапевта. У жертви, може погіршитися самооцінка, вона буде неадекватно

себе сприймати, в неї з'явиться комплекс неповності та прив'ється відчуття беззахисності [1]. Це стан, який важко пережити для жертви і через це будуть проблеми в майбутньому житті. Тобто, знущання у школі можуть стати причиною довготривалих хвороб. Больовий синдром проходить тільки після роботи психолога. Далі жертва може мати девіантну поведінку – схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності. Тобто, кожний випадок знущання над людиною формує ком з наслідків, який швидко заплутується, але потім дуже важко його розплутати.Також, у жертви будуть наслідки ще й у взаєминах з однолітками. Це можуть бути такі складнощі, як відсторонення від спілкування, самотність, часті прогули занять, уникання небезпечних місць (сходи, їдальня, подвір'я, вхід до школи, коридори, санвузли), відмова від участі в додаткових гуртках, секціях тощо.

Наступним пунктом, розглянемо наслідки психологічного булінгу для агресора. Так, вони теж можуть постраждати самі від своєї ж агресивної поведінки, яка спровокувала булінг до однолітка – жертви. По-перше, інколи, після того як булер пригнічує жертву, його можуть, навпаки, перестати «поважати» у класі. Тобто, він може лишитися свого місця – лідера класу, з-за того, що діти стануть на бік жертви. Це буває рідко, але все одно в нього будуть деякі проблеми з оточуючими. Його почнуть сприймати, як конфліктну людину, а який статус, може пронестися через роки, тому в майбутньому агресор може працювати на низькокваліфікаційній та низькооплачуваній роботі. А в гіршому випадку, агресія буде переходити на наступні рівні і колись булер буде мати можливість потрапити до в'язниці. Також в них можуть бути проблеми в майбутньому, такі як терор в сім'ї. Навіть якщо вже в дорослому житті такі особи успішні, але оточуючим з ним незатишно, розважатися чужими нещастями – їх хобі на все життя. Вони не вміють вибудовувати теплі відносини з дітьми, з коханими, часто просто копіюють поведінку своїх батьків. Досвід насильства руйнує механізми формування близькості з іншим людьми, і вони ніколи не зможуть створити довірчих теплих відносин з партнерами, навіть з власними дітьми завжди будуть на відстані.

Після того, як ми переглянули психологічні наслідки, перейдемо до вивчення наслідків від фізичного булінгу. Даний вид знущання набагато гірший від духовного. Тому що, тут вже йде про кримінальне провадження в життя людини і зазіхання на її здоров'я. По-перше, всі наслідки від психологічного булінгу плюсуються до наслідків фізичного, тобто в даному випадку відбувається симбіоз. Тому що, під час нападу на жертву, вона отримує одразу два види булінгу, і психологічний, і фізичний.

Взагалі, застосування фізичного насильства на дітьми є кримінальним злочином, так саме як і подібні дії щодо дорослих. Синці та побої можна зафіксувати в лікарні, де їх походження записуються зі слів дитини. Лікарня зобов'язана передати інформацію в поліцію, а поліція – відреагувати. На бесіду викликають батьків булера, а школі доведеться пояснити, як вони допустили цю ситуацію.

Але, навіть, якщо з дитиною кожен день відбувається фізичний булінг легкої степені, такий як поштовхування, ляпаси, підніжки і т.д., у симбіозі з психологічним, наслідки можуть бути дуже лячні. Це може призвести до «буліциду». Буліцид – поняття, яке означає здійснення самогубства жертвами знущань у школі з метою припинення страждань [2]. Дослідження показують, що не тільки жертви знущань вдаються до самогубства, але часто і кривдники, при чому вже у дорослому віці. На початку 80-х років у Норвегії сталося кілька випадків самогубства хлопчиків, які були жертвами жорстоких знущань. Ці трагічні події мобілізували країну на започаткування загальнонаціональної програми боротьби з боулінгом [5].

Найголовніше, зрозуміти для всіх сторін конфлікту, що фізичний булінг – це кримінальна справа! Деякі жертви від бійок отримують дуже страшні хвороби та навіть розриви органів.

Верховна рада прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» [3]. «Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 173-4, яка передбачає, що булінг, тобто дії учасників освітнього процесу, які полягають в психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що здійснюються стосовно малолітньої або неповнолітньої особи або такою особою щодо учасників освітнього процесу, в результаті чого могла бути чи була завдана шкода психологічному або фізичному здоров'ю потерпілого, тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від 850 або 1700 грн) або громадські роботи строк від 20 до 40 годин. А якщо цькування здійснено групою осіб або повторилося протягом року після накладання адміністративного стягнення, то штраф становитиме від 100 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від 1700 або 3400 грн) та громадські роботи на строк від 40 до 60 годин» [4].

Та ще окремо передбачена відповідальність за приховування фактів булінгу. Якщо керівник закладу освіти не повідомить органи Національної поліції України про відомі йому випадки цькування серед учнів, до нього буде застосоване покарання у вигляді штрафу від 850 до 1700 грн або виправних робіт строком до одного місяця з відрахуванням до 20 % заробітку.

Отже, наслідки булінгу можуть мати великий вплив на здоров'я та життя людини. Агресор повинен знати всі можливі наслідки перед тим, як починати цькування над іншими, тому що деякі «ігри-знущання» можуть нести навіть смертельний характер для жертви, так як ніколи не можливо дізнатися, який удар кулаком може стати останнім в житті людини. Та окрім короткострокового впливу, мають також серйозну довгострокову дію, що може проявлятися як у жертв, так і в кривдників протягом, навіть, дорослого життя. Негативного впливу зазнають і спостерігачі, а також загалом навчальна атмосфера в класі та школі. Невід'ємним наслідком поширення булінгу серед дитячого середовища є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні тенденції у функціонуванні молодіжного

середовища та суспільства загалом. Булінг – це не вихід із ситуації конфлікту, а тільки страшні наслідки.

Список використаних джерел:

1. Визначення психологічного здоров'я та рівнів психологічної адаптації людини. Критерії здоров'я ВОЗ [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_241410_viznachennya-psihichnogo-zdorovya-ta-rivniv-psihologichnoi-adaptatsii-lyudini-kriterii-zdorovya-vooz.html (дата звернення: 15.11.2021).
2. Кулик К., Дейкун І. Проблеми та наслідки поширення кібербулінгу в суспільстві [Електронний ресурс]. Журнал східноєвропейського права. 2018. № 58. Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15878/1/kulyk_deikun_63-68.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
3. Про внесення змін до законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) [Електронний ресурс]. Законодавство України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text (дата звернення: 15.11.2021).
4. Соколова О. Булінг: ознаки, види, відповідальність – консультує міністр юстиції [Електронний ресурс]. Христинівська районна державна адміністрація. Режим доступу: http://www.shpolarada.gov.ua/1314-2019-06-19-13-50-54.html (дата звернення: 15.11.2021).
5. Стоп шкільний терор. Особливості цькування у дитячому віці. Профілактика та протидіяння булінгу [Електронний ресурс]. 2017. 84 с. Режим доступу: http://dzvin.dp.ua/bully/stop_shkilniy_teror.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
6. The Stages of Bullying [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://learn.truesport.org//stages-of-bullying/ (дата звернення: 15.11.2021).

Ключові слова: булінг, насилля, жертви булінгу, протидія булінгу.
Key words: bullying, violence, victims of bullying, anti-bullying.

ІСАЄНКО ЄВГЕНІЙ ГЕННАДІЙОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант

РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОНЛАЙН-МЕДІА

Із року в рік спостерігається неминуче змінення світу, що залишає певний слід у житті окремої людини та груп людей, діяльності підприємств, країн та їх об'єднань. Однією з рушійних сил таких змін традиційно виступають технології, без використання яких жодна сфера суспільних відносин не обходиться у сучасному світі.

Особливу роль технології займають у пошуку, передачі та одержанні інформації, що є складовими права людини на свободу слова. Зазначене право декларується у Конституції України як право кожного

вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Основними провідниками цього права є медіа, як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, та журналісти, які збирають, редагують та здійснюють підготовку отриманої інформації.

Вираження поглядів та їх реалізація, особливо не популярних у певний період часу, завжди було наріжним каменем позитивних змін, починаючи від розвитку науки, техніки, літератури та завершуючи поваленням авторитарних режимів.

Тому свобода вираження поглядів посідає особливе місце у переліку гарантованих прав у демократичному суспільстві, підтвердженням чого закріплення такого права у Загальній декларації прав людини (ст. 19), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 19), Європейській конвенції з прав людини (ст. 10), Конституції України (ст. 34).

Однак, свобода вираження поглядів може зазнавати утисків як з боку окремих людей, так і з боку представників бізнесу, влади та держави в цілому. Розмежовуючи невичерпні способи утискання свободи слова, то слід зазначити, що акти органів державної влади також мають вплив на ступінь реалізації такого права, а у певних випадках такий вплив є вирішальним.

Хоча, закріплене у вищенаведених актах право не є абсолютним, а тому може зазнавати певних законодавчих обмежень, зокрема в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, однак зазначене може мати місце лише у випадках та на підставі, передбаченому законом, а також виключно з легітимною метою.

За даними звіту «Freedom House» (укр. «Дім свободи» – міжнародна правозахисна неурядова організація) рівень свободи преси в Україні в період часу з 2013-2022 роки становив від 10 до 11 одиниць вимірювання (максимальне значення – 16), а загальний показник свободи країни визначається як «частково вільний» або «Partly Free» (від 57 до 61 одиниць вимірювання (максимальне значення 100)) [1].

Інша міжнародна організація «Reporters Without Borders» (укр. «Репортери без кордонів» також здійснює дослідження свободи преси в усьому світі та опубліковує відповідні індекси (значення від 0 (мін.) до 100 (макс.), завдяки яким визначається місце країни у всесвітньому рейтингу. У період часу з 2013 по 2022 рік Україна обіймала від 126 (2013 рік) до 106 (2022 року) місця [2].

При цьому, за даними обох організацій, лідерами свободи слова та преси із року в рік виступають такі країни як Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Данія та інші.

Звичайно, способів дослідження рівня свободи преси може бути чимало, однак, навіть вищезазначеної інформації достатньо для висновків про те, що зазначена сфера потребує уваги та, відповідно, дій з боку держави.

13 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про медіа» № 2849-IX, яким започатковані суттєві зміни

у сфері діяльності засобів масової інформації, які за вказаним актом іменуються – медіа [3]. Хоча, вказаний Закон ухвалювався на виконання рекомендації Європейської Комісії задля отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, деякі його положення викликають занепокоєння, зокрема, у тих самих представників медіа.

Так, новим Законом вводиться розмежування медіа на види, а саме суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкти у сфері друкованих медіа, суб'єкти у сфері онлайн-медіа, провайдери аудіовізуальних сервісів, провайдери платформ спільного доступу до відео, постачальники електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра.

Статтею 16 Закон України «Про медіа» визначається, що для цілей цього Закону суб'єктом у сфері онлайн-медіа вважається особа, що здійснює редакційний контроль щодо створення або добору, організації та поширення масової інформації у формі онлайн-медіа. Онлайн-медіа, відповідно до п. 36 ч. 1 ст. 1 Закону – це онлайн-медіа – медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа.

Сьогодні реєстрація онлайн-медіа є добровільною, а не обов'язковою, утім найбільші занепокоєння викликають положення про повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення з питань вжиття заходів реагування на порушення законодавства у сфері медіа суб'єктами онлайн-медіа.

Хоча, рекомендації Європейської Комісії дійсно стосувалися надання повноважень незалежному медіа регулятору [4], однак питання незалежності Національної Ради залишаються дискусійними через призначення членів цього колегіального органу за квотами Президента України та Верховної Ради України.

Утім, найбільші питання стосується повноважень Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення стосовно вжиття заходів реагування на порушення зареєстрованими суб'єктами у сфері онлайн-медіа вимог законодавства, які передбачають прийняття рішення про скасування реєстрації та тимчасову заборону поширення, який становить чотирнадцять календарних днів.

З одного боку Закон України «Про медіа» встановлює, що рішення про тимчасову заборону приймається лише у випадках вчинення протягом одного місяця грубих порушень суб'єктом онлайн-медіа, якщо за попередні грубі порушення було застосовано штрафи, рішення про які не були скасовані у визначеному законом порядку, що запобігає необґрунтованим рішенням про заборону поширення онлайн-медіа з боку Національної ради.

З іншого ж боку, тривалий строк оскарження штрафів Національної ради у судовому порядку може призвести до необґрунтованого позбавлення суб'єкта у сфері онлайн-медіа права на поширення інформації, яке не буде своєчасно захищене та поновлене.

З огляду на викладене, цілком доцільним виглядає застосування заходів реагування у вигляді скасування реєстрації та тимчасової заборони поширення зареєстрованих онлайн-медіа виключно у судовому порядку, тим більше, що процесуальний кодекс дозволяє застосування заходів забезпечення позову до подання позовної заяви, а також встановлення строків розгляду тих категорій справ.

Однак, у світлі розвитку інформаційних технологій, виникають також питання щодо регуляції соціальних мереж, як засобів донесення інформації, які мають попит серед населення не лише в Україні, а в усьому світі. Популярності набирає також застосунок «Телеграм», за допомогою якого здійснюється поширення інформації, однак здебільшого за відсутності відомостей про власників того чи іншого каналів, що утворює перепони як в технічній площині регуляції, так і юридичній.

У цілому, запроваджене Законом України «Про медіа» регулювання діяльності у сфері медіа виглядає виключно позитивним кроком, однак зазначені інструменти мають бути доопрацьовані та слугувати виключно легітимній меті, не призводити до обмеження плюралізму думок тощо.

У світлі перспектив розвитку свободи слова в Україні, сприяння розвитку незалежних медіа, а також діяльності журналістів, можливо було дозволити здійснювати регулювання діяльності у сфері медіа безпосередньо представникам медіа, які мають бути професійними журналістами, а отже принаймні бути включеними до складу Національної України з питань телебачення і радіомовлення.

Список використаних джерел:

1. Звіт організації “Freedom house”. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-02/All_data_FIW_2013-2023.xlsx
2. Інформація організації “Reporters Without Borders”. URL: https://rsf.org/en/index3
3. Закон України «Про медіа» № 2849-IX від 13 грудня 2022 року. Урядовий кур’єр. Офіційне видання. 26.01.2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/ed20230322#n2154
4. Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en#files

Ключові слова: свобода слова, онлайн-медіа, преса.
Key words: reedom of speech, online media, press.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

	Том	Сторінка
Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», президент, професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, заслужений юрист України	2	8
Залужний Валерій Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права	2	11
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	185
Абу Еласал Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	457
Аверочкіна Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор	2	99
Акіменко Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	319
Албул Сергій Володимирович, Одеський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, професор	2	432
Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України	2	277
Алєксєєв Микола Едгардович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	668
Алєксєєва Ліна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	491

Алєксєєва Людмила Іванівна, Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування 1 668

Альбещенко Олексій Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 413

Андрейченко Світлана Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор 1 309

Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор 2 621

Андрух Віталій Васильович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри організації досудового розслідування 2 455

Аніщук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор 1 116

Антіпова Жанна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання 2 748

Антонюк Уляна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 1 563

Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 74

Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», перший проректор, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України 1 307

Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор 2 274

Атаманенко Максим Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу 2 711

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор 1 274

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент 1 616

Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент 2 580

Бабалунга Олесь Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу 2 717

Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 510

Бабій Світлана Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 327

Бакаянова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, заслужений юрист України 2 121

Баландіна Наталія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кібербезпеки 1 627

Бальжик Ірена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри загальної теорії права та держави, доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 54

Бальцій Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент 1 285

Барасій Віта Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій 1 232

Барган Сергій Сергійович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін 2 436

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри фізичного виховання	2	745
Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	292
Безносюк Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук	2	290
Безуглова Валерія Дмитрівна, Криворізький державний педагогічний університет, аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій	1	235
Бень Ангеліна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар наукової бібліотеки	2	730
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	513
Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	188
Бехруз Хашматулла Набієвич, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	304
Бєлік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	420
Бєлогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	322
Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор	2	15
Біленець Дарія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	2	673

Білий Веніамін Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	239
Білик Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	493
Білокінь Руслан Михайлович, Полтавський університет економіки і торгівлі, доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук	2	283
Білоус Ольга Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	107
Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	49
Білявський Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	380
Боброва Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	102
Богомолова Валерія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	550
Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент	1	618
Большакова Ольга Віталіївна, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, старший викладач кафедри міжнародних відносин, соціальних комунікацій та ІТ-права, кандидат філософських наук	1	374
Борденюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	571
Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, доцент	1	460
Бринюк Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	187

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	604
Будурова Ганна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	676
Бурдюжа Олександр Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	383
Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	624
Вавженчук Сергій Ярославович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор	1	446
Вадаська Світлана Валеріївна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2	1	691
Варєшкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент	1	645
Василенко Микола Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор юридичних наук, професор	1	614
Василяка Олеся Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук	2	191
Ващак Владислав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	552
Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	430
Вейц Аркадій Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	461

Вереітін Сергій Володимирович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри трудового та господарського права	1	496
Веретільник Анна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	555
Вєдєнєєв Дмитро Валерійович, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор, полковник запасу	1	279
Височин Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	606
Вишновецька Світлана Василівна, Національний авіаційний університет, завідувач кафедри цивільного права і процесу, доктор юридичних наук, професор	1	449
Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор	1	154
Владишевська Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права	1	325
Возненко Леонід Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	189
Возняковська Крістіна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор	2	673
Войткова Аліса Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	91
Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права	1	327
Войцехівська Дарина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права	1	146

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права	1	290
Волкова Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, доцент	2	626
Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	287
Волощук Оксана Троянівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	330
Воробйов Кирило Денисович, Державний податковий університет, здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права	1	490
Воронянський Олександр Володимирович, Державний біотехнологічний університет (м. Харків), професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, професор	1	15
Ворчакова Ірина Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат політичних наук	1	181
Врона Христина Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	111
Габлей Наталія Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	290
Гавриш Наталя Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка	1	550
Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	386
Галімурка Петро Іванович, Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри міжнародного права	1	389

Галузінський Назар Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 499

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук 2 584

Гапочка Володимир Миколайович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права 1 502

Гаргат-Українчук Ольга Миронівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та кримінології Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 1 334

Глиняна Катерина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 515

Гоголєва Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання 2 743

Годованюк Андрій Йосипович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук 1 553

Головатюк Іван Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції 2 608

Голощак Анастасія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу 2 704

Голоядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент 2 35

Голубєва Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат 2 619

Гончаренко Владислава Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 518

Гончарук Анастасія Сергіївна. Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	648
Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	504
Горбаченко Станіслав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор	1	612
Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	194
Гофман Олександр Рудольфович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук	2	69
Грабинський Михайло Ігорович, Львівський національний університет імені Івана Франка, асистент кафедри міжнародного права, кандидат юридичних наук	1	343
Градецький Андрій Вікторович, Київський інститут Національної гвардії України, начальник кафедри бойового та логістичного забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент, полковник	1	337
Гребенюк Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри міжнародного та європейського права	1	377
Грезіна Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	99
Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	423
Гриб Анна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	341
Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцентка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, доцентка	1	547
Григорчак Діана Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	417

Гриценюк Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	612
Громлюк Аліна Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права	1	392
Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	705
Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	343
Гуглей Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права	2	87
Гудзь Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	467
Гуменюк Віталій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	197
Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	296
Гуртовенко Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	201
Д'ячкова Марія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	312
Давидова Ірина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	498
Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	54

Данильченко Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	544
Дараган Євген Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	104
Демчук Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, доктор філософії з права	1	574
Джевага-Третьякова Світлана Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	394
Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій	1	594
Дикий Олег Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент	2	397
Димов Кирило Борисович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	397
Дихта Наталя Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук	1	648
Діяковська Мажена, Люблінський Католицький університет імені Яна Павла II, завідувачка кафедри історії устрою і права факультету права, права канонічного і адміністрації, докторка юридичних наук, професорка	1	118
Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	680
Домбровський Олексій Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	133
Дорошенко Костянтин Костянтинович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики	2	242

Драгунов Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	330
Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-інформаційного відділу наукової бібліотеки	2	726
Дрига Артем Вадимович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	637
Дробчак Алла Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри соціально-політичних і економічних дисциплін Криворізького факультету	1, 2	1 (633, 714); 2 (239)
Дронов Владислав Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	347
Дрьомін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	394
Дудник Руслана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	84
Дудукіна Альона Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	756
Дудченко Валентина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	41
Еннан Руслан Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	588
Єленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки	2	464

Єлхін Олексій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	467
Єлховський Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри криміналістики	2	450
Єременко Крістіна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права	2	112
Єременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор	1	12
Єрьоменко Світлана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	651
Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	121
Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права	1	401
Жебровська Кристина Артаківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	349
Жугай Віталій Йосипович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики	1	703
Журавльов Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	333
Жученко Руслан Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	506
Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами, в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	38

Завальська Любов Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	682
Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	166
Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	751
Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук	1	569
Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	293
Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	423
Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	439
Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	588
Заєць Ганна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	685
Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	43
Замостенчук Анастасія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	370
Занько Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри прикладної лінгвістики	1	687

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	687
Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат	2	151
Зятіна Діна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	691
Іванійчук Таїсія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук	2	726
Іванова Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	205
Івановський Віктор Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	241
Іванченко Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	80
Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	86
Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права	1	295
Іліопол Інна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	628
Ісаєнко Євгеній Геннадійович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант	1	721
Казакова Надія Феліксівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор	1	609
Казімирова Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	509

Калашнікова Людмила Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, професор	1	217
Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент	2	508
Каліцева Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права	1	124
Калмикова Наталя Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри національної економіки	1	432
Камінський Петро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі права	2	208
Канєнберг-Сандул Оксана Константинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	353
Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	556
Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент	1	22
Каракуркчі Ганна Володимирівна, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, начальник науково-методичного відділу науково-методичного центру організації освітньої діяльності, доктор технічних наук, старший дослідник	1	161
Караханян Карина Мартинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук	1	566
Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент	1	223
Кикоть Артем Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	650

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	592
Кисельов Вадим Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, суддя Суворовського районного суду м. Одеси	2	652
Кисляк Леся Несторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат філологічних наук	1	184
Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	422
Кіліміченко Анна Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	511
Кіліміченко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	321
Кімліченко Христина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	347
Кінаш Наталія Богданівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	356
Кісельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	682
Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	128
Клепіковський Володимир Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	335

Клименко Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	719
Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	59
Ковалевич Ігор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	708
Коваль Іван Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат політичних наук	1	184
Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	106
Ковальова Ксенія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов	1	673
Ковальчук Інна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	130
Kovalchuk Kostyantyn, National University «Odesa Law Academy», holder of higher education	1	633
Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	88
Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	655
Козаченко Олександр Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор	2	181
Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	30

Козинець Іван Павлович, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, професор кафедри стратегії національної безпеки та оборони, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник 1 161

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права 1 297

Козьміних Альона Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент 1 168

Колєснік Валентина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук 1 679

Колісниченко Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права 2 557

Колкутіна Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор 1 696

Колодій Денис Володимирович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності 2 432

Колодін Денис Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету цивільної та господарської юстиції, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент 2 211

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент 2 441

Коломієць Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент 2 165

Кондрич Василь Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 154

Корбут Оксана Григорівна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 1 691

Кормич Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат історичних наук, доцент 1 69

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України	2	96
Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор	1	151
Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	121
Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, доктор філософії	1	432
Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент	1, 2	1 (252), 2 (37)
Короход Ясміна Джанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	254
Косов Олександр Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	192
Костенко Віана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	194
Kosianenko Serhii, National University “Odesa Law Academy”, PhD student of the Department of International Law and European law	1	309
Косяк Олег Володимирович, КВП ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій», декан, кандидат юридичних наук	2	415
Котковський Володимир Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету, доктор економічних наук, доцент	1	426
Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент	1	428
Котовська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії	1	31

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук	2	132
Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	63
Краснов Єгор Володимирович, Верховний Суд, суддя, кандидат юридичних наук, доцент	1	464
Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	170
Кривда Людмила Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	470
Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	520
Крижановський Анатолій Федорович, доктор юридичних наук, професор	1	44
Крохмальов Денис Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	2	602
Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	134
Кубарєв Іван Володимирович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, професор	2	436
Кузнецов Олександр Максимович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	237
Кузнецова Людмила Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	339

Кузьмін Едуард Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	2	213
Кулешова Євгенія Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки	1	625
Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	283
Курганський Олександр Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	146
Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук	1	622
Кучеренко Геннадій Васильович, Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін, кандидат педагогічних наук	2	745, 751
Кучеров Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	324
Лагутіна Ірина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор	1	452
Лазарєва Наталя Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	700
Лазор Катерина Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	257
Латковський Павло Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	39

Лепетуха Марія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики	1	718
Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	671
Лешанич Світлана Євгеніївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат економічних наук	1	436
Лещенко Андрій Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики	2	245
Лещенко Олександр Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	2	60
Лисенко Ангеліна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	2	149
Лисик Максим Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	109
Лисянський Павло Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	197
Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	260
Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук	1	716
Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	594
Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	588

Лук'яненко Валентина Володимирівна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат психологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2	1	691
Лукашкіна Тетяна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	296
Лукащук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	341
Лук'янчук Ольга Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	94
Луцик Володимир Борисович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	513
Мазіна Олена Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук	2	596
Макаришева Тетяна Степанівна, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник	2	602
Макогін Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	444
Малишева Марина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	248
Мальцев Максим Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	251
Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор	1	699

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор 1 676

Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор 1 157

Манаков Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук 1 597

Мандриченко Жанна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 400

Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент 1 359, 404

Манчул Марія-Діана Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права 2 78

Мар'янова Світлана Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 344

Маршук Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права 2 559

Маслова Яна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, доцент 2 70

Матієнко В'ячеслав Леонідович, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, аспірант кафедри публічно-правових дисциплін 1 693

Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 522

Мельник Андрій Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 347

Мельник Костянтин Юрійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри трудового та господарського права, доктор юридичних наук, професор	1	454
Мельник Надія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар ІІ категорії науково-методичного відділу, кандидат економічних наук	2	740
Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	47
Мельничук Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент, Університет м. Оснабрюк (Німеччина), запрошений дослідник Центру з вивчення європейського та міжнародного кримінального права	2	403
Мензатул Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	516
Менів Любов Дмитрівна, Державний податковий університет, доцент кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук	1	490
Меньшикова Жанна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат педагогічних наук, доцент	1	708
Menshykova Anastasiia, MSc Lazarski University, Warsaw	1	708
Милосердна Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	173
Мирошниченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	172
Михальчук Анна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець науково-дослідної частини	2	391
Мінченко Дар'я Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, LLM, адвокат	2	525

Мішина Наталя Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор	1	276
Могил Людмила Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу	2	713
Моісеєва Наталія Іванівна, Державний біотехнологічний університет (м. Харків), завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін, доктор економічних наук, професор	1	15
Московчук Роксолана Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	562
Мульгіна Оксана Володимирівна, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірантка кафедри трудового права	1	518
Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	472
Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	277
Мусиченко Ольга Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, PhD, доцент	2	215
Мустафаєва Анна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	254
Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	687
Назарко Артем Аркадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права	2	115
Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права	2	73

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук	1	483
Насінник Микола Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	350
Наумович Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	474
Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	75
Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права	2	54
Некіт Катерина Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент	2	506
Нековаль Єгор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	256
Нерубацька Лариса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки	2	730
Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	149
Неугодніков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з виховної роботи та міжнародної співпраці, доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	22
Новак Анастасія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права, помічник судді Одеського апеляційного суду	2	92
Новітська Ірина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка сектору науково-інформаційного центру наукової бібліотеки	2	740

Одарій Віктор Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	96
Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	529
Онищенко Олександр Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	201
Онуфрієнко Дар'я Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	520
Опайнич Віталій Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	583
Опара Наталія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	523
Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу	2	730
Орзіх Юрій Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	531
Орленко Артем Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	157
Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	26
Осадчий Богдан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	397
Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	564
Остапенко Тимур Олександрович, Міжнародна академічна школа «Одеса», заступник директора з навчально-виховної роботи, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	130

Павзюк Анатолій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права	1	300
Павлига Анастасія Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	586
Павліченко Євгенія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького факультету, кандидат юридичних наук	2	415
Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	537
Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	259
Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	631
Падалка Лілія Олегівна, Національна академія внутрішніх справ, аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини	2	477
Панайотов Євген Олександрович, Національна академія внутрішніх справ, аспірант кафедри кримінального процесу	2	352
Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	288
Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	66
Пасечник Олена Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	361
Пастух Аліна Володимирівна, Одеський державний університет внутрішніх справ, аспірантка кафедри криміналістики	2	480
Пахомова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар І категорії	2	737
Первак Анна Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	567

Петренко Наталія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, суддя Господарського суду Одеської області	2	656
Пехник Алевтіна Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	175
Печерова Ніна Григорівна, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, права інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	1	363
Пєлєвін Євген Юрійович, Національний університет «Одеська політехніка», старший викладач кафедри філософії, історії та політології, кандидат історичних наук	1	157
Пижова Марина Олександрівна, Державний податковий університет, проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент	1	457
Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший лаборант кафедри криміналістики	2	450
Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	301
Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	560
Подольська Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	81
Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	670
Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	287

Пожарова Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент 1 470

Поліщук Яна Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 262

Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент 2 637

Пономаренко Віталій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права 2 84

Понурко Тарас Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 356

Попелюк Вадим Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент 2 683

Popov Serhii, National University «Odesa Law Academy», holder of higher education 1 714

Попович Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 2 219

Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу 2 722

Потенко Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент 1 658

Потопахіна Ольга Миколаївна, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент 1 472

Прачук Ольга Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права 1 579

Привиденцев Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу 2 658, 667

Прилуцька Аліна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу 2 702

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент 1 434

Притуляк Валерій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук 2 634

Пришедько Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 359

Протасов Євген Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти 2 239

Прохоренко Аліна Марленівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор філософії з політології, старший викладач кафедри політичних теорій 1 179

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент 1 215

Пушкар Сергій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 125

Радковська Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 265

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 304

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права 1 407

Романадзе Луіза Джумберовна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент 2 694

Рудецька Поліна Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти, лаборант кафедри міжнародного та європейського права	1	404
Рябошапченко Анастасія Олександрівна, доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	349
Рязанов Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	57
Савон Катерина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	204
Саєнко Лілія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії	1	33
Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	427
Сандул Яна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	58
Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	143
Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу	2	662
Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	501
Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	2	138
Семенова Альбіна Павлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	136
Семенюк Олександр Георгійович, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, перший заступник керівника, доктор юридичних наук, полковник запасу	1	279

Сергєєв Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 109

Серебро Михайло Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук 1 72

Сидоренко Анатолій Олександрович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права 1 525

Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор філософії 2 324

Симонян Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент 2 600

Синьова Тетяна Владленівна, Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування 1 668

Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент 2 45

Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент 1 701

Скоковська Яна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 361

Скуріхін Сергій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 77

Слатвінська Валерія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки 1 614, 631, 637

Слепньова Катерина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права 1 577

Сліпенюк Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	365
Слободянюк Марина Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	64
Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	422
Смазнова Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор	1	8
Смирнов Максим Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	308
Соколов Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	527
Стаднік Денис Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	622
Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція), доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	312
Стаурська Олександра Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	474
Стевенсон Оксана Степанівна, “Axciton systems inc”, віцепрезидент	2	430
Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	314
Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	223

Степаненко Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор наук з державного управління	2	24
Степанова Снєжана Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	411
Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки	2	734
Стець Олег Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права Криворізького факультету, доктор юридичних наук, доцент	1	316
Стоянов Микола Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	317
Стоянова Тетяна Анатоліївна, доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	640
Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	33
Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	168
Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент	1	643
Струк Богдан Іванович, Одеський національний технологічний університет, завідувач кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук, доцент	2	748
Ступакова Інна Гаврилівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	530
Сугацька Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права, кандидат історичних наук, доцент	1	124
Сумарокова Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент	1	18

Сурілова Олена Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	312
Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент	1	179
Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	226
Тарасенко Вікторія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	475
Таратінов Юрій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	269
Таркін Василь Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	206
Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	254
Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук	1	264
Терлецький Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	270
Тімофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат	2	229
Тітуніна Катерина Вікторівна, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії кіберзлочинам та загрозам інформаційній безпеці, кандидат юридичних наук	2	427
Тішко Дмитро Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	532
Тіщенко Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	420

Тіщенко Юлія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 50

Ткалич Максим Олегович, Запорізький національний університет, доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 569

Тодоріка Костянтин Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 534

Тодощак Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, кандидат юридичних наук, доцент 2 18

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії 1 28

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 534

Толмачевська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права 2 569

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій 1 599

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент 1 641

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент 1 653

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент 2 281

Торжинська Тетяна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 368

Точило Катерина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 538

Третьякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	267
Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	597
Трюхан Оксана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	479
Трясов Данило Андрійович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант	2	373
Туляков Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, Університет Кастілья Ла Манчі, Сьюдад-Реал, Іспанія, професор-дослідник Інституту європейського та міжнародного кримінального права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України	2	175
Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	655
Ужитчак Анастасія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	140
Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор	2	578
Фаєнко Віолетта Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	2	667
Факас Ілона Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	642
Фартушний Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	243

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету судового та міжнародного права, доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 540

Федорова Тетяна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук 1 366

Федорчук Юлія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу 2 665

Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, начальник науково-дослідної частини, доктор юридичних наук, професор 2 102

Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 405

Фідаєва Тетяна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки 2 737

Філімонов Микита Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 377

Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент 2 52

Фрумкіна Арина Леонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент 1 661

Хамходера Олег Петрович, Збройні Сили України, військовослужбовець, кандидат юридичних наук, доцент 2 15

Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України 2 494

Харитонов Роман Феліксович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент 1 370

Харитонова Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор	2	574
Харитонова Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка	1	547
Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	408
Хімченко Олексій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	380
Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	231
Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	140
Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	645
Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	425
Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	1	372
Цибульський Дмитро Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	481
Циганок Володимир Миколайович, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського	1	541
Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	413

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор	1	247
Цуняк Ірина Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	571
Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент	1	603
Чанишева Аліна Рашидівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	504
Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор	1	440
Чекмарьова Лариса Юріївна, адвокат, кандидат юридичних наук, керуюча Адвокатського бюро «Лариси Чекмарьової»	2	142
Чепурна Олена Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент	1	625
Череповський Костянтин Валерійович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант кафедри міжнародного права	1	415
Чернецька Оксана Артурівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	89
Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	484
Чертов Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри фізичного виховання, заслужений тренер України з дзюдо, суддя міжнародної категорії	2	754
Чикунов Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	606
Чігідін Валерій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	209

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	444
Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	159
Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики	1	710
Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	66
Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	235
Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	447
Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права	2	547
Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент	1	25
Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук	1	665
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент	1	676
Шендрик Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	616
Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	126
Шилін Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	321

Шипко Станіслав Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права 1 419

Широбокова Лілія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 301

Шишацька Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 382

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент 1 226

Шугалевич Ігор Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 384

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 162

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент 1 609

Щукін Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук 1 485

Юзишен Максим Сергійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри трудового та господарського права 1 543

Юрчишин Наталія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 1 334

Явдощук Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри іноземних мов 1 648

Якимович Роман Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики 2 489

Яковенко Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 271

Якових Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 388

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор 1 163

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор політичних наук, професор кафедри соціології 1 221

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор 1 215

Ярошенко Олег Миколайович, Національний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри трудового права, доктор юридичних наук 1 443

Ястребова Віра Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій 1 211

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент 1 229

Яцкевич Руслан Вячеславович, Національна поліція України, перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки, доктор філософії в галузі «Право» 2 452

ЗМІСТ

Привітальне слово президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова . . . 3

СЕКЦІЯ 1
ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Смазнова Ірина Сергіївна
Філософія медійних практик . . . 8

Єременко Олександр Михайлович
Обґрунтування стратегії ненасильницького спротиву тиранії у творчості Етьєна ля Боесі . . . 12

Воронянський Олександр Володимирович, Моісеєва Наталія Іванівна
Проблема верховенства права в контексті політичної конкуренції . . . 15

Сумарокова Людмила Миколаївна
Про шляхи вдосконалення сучасних теорій аргументації . . . 18

Капустіна Надія Борисівна
«Тролінг» у системі інтернет-комунікації: аналіз явища . . . 22

Шамша Ігор Володимирович
Дух і душа людини в сучасних медійних практиках . . . 25

Токар Людмила Вікторівна
Вчинок як аргумент . . . 28

Котовська Анастасія Вікторівна
Розповсюдження невігластва в епоху тотальної цифровізації . . . 31

Саєнко Лілія Володимирівна
Зміна парадигм алхімії . . . 33

СЕКЦІЯ 2
АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Завальнюк Володимир Васильович
Юридична антропологія в міжнародно-правовому вимірі . . . 38

Дудченко Валентина Віталіївна
Універсалізація сучасного права . . . 41

Крижановський Анатолій Федорович
Сакральність сучасної держави (від наративу до концепту) . . . 44

Мельничук Ольга Степанівна
Класичні принципи у методології юриспруденції . . . 47

Тіщенко Юлія Валеріївна
Елементи міфологічного світогляду у правосвідомості сучасної людини 50

Бальжик Ірена Анатоліївна
Захист прав людини під час сучасної війни 54

Рязанов Михайло Юрійович
Нормативний та процесуальний аспекти правової спадщини: антропологічний підхід 57

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна
Правова спадщина: щодо питання внутрішньої єдності та зовнішнього вираження 59

Кравченко Сергій Петрович
Правовий текст як образ лінгвістичного буття права 63

Чувакова Ганна Михайлівна
Соціальні аспекти категорій норма-аномалія 66

Кормич Анатолій Іванович
Витоки концепції глобального неуправління та її науковий і практичний потенціал 69

Serebro Mykhailo
Technological trends in legal practice 72

Антошина Ірина Володимирівна
Інформація і право: діалектика взаємозв'язку 74

Скуріхін Сергій Миколайович
Етологічний аналіз ресурсів влади 77

Іванченко Ольга Миколаївна
До питання співвідношення легітимності права та правової культури в Україні 80

Дудник Руслана Миколаївна
Місце гендерного права у системі права України 84

Іванчук Віра Євстафіївна
Моніторинг формування професійної правової культури у майбутніх юристів 86

Ковбасюк Степан Валерійович
Інституційний підхід в методології державознавства 88

Войткова Аліса Вікторівна
Особливості та шляхи реалізації функції оборони України як морської держави 91

Лук'янчук Ольга Вікторівна
Статичний та динамічний підходи в інтерпретації права 94

Одарій Віктор Віталійович
Порівняльно-правовий метод у застосуванні права 96

Грезіна Олена Миколаївна
Етичні аспекти забезпечення якості освітнього процесу в контексті захисту прав учасників освітнього процесу 99

Боброва Тетяна Анатоліївна
Правовідповідність у контексті здійснення
негативної правотворчості 102

Дараган Євген Олександрович
Кодифікація права як засіб вдосконалення
правового регулювання 104

Білоус Ольга Анатоліївна
Гендерне право як сучасна навчальна дисципліна 107

Лисик Максим Анатолійович
Питання правозаконності у врученні повісток громадянам
під час воєнного стану 109

Врона Христина Андріївна
Сакральне у сприйнятті сучасної держави 111

СЕКЦІЯ 3
ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Аніщук Ніна Володимирівна
Внесок Валтазара Богішича у дослідження інокоштини
та задруги: історико-правовий аспект 116

Діяковська Мажена
Вплив римського права на розвиток права у Польщі
доби Ренесансу 118

Єфремова Наталя Володимирівна,
Корнієнко Ірина Валеріївна
До питання педагогічної діяльності
Миколи Миколайовича Розенталя в Одеській юридичній школі . . . 121

Sugatska Nataliia,
Kalitseva Olena
Historical legal documents of ancient Olbia 124

Шершенькова Вікторія Анатоліївна
Правове регулювання сімейних відносин в Україні
(70–80-ті рр. XX ст.) 126

Остапенко Тимур Олександрович
Щодо характеристики принципів дослідження
системи законодавства про державні злочини
на українських землях у післяреволюційний період 130

Домбровський Олексій Ярославович
Правове забезпечення репродуктивних процесів у Швейцарії:
історичний аспект 133

Семенова Альбіна Павлівна
Проблеми уніфікації аліментного законодавства
на українських землях в складі Другої Речі Посполитої 136

Ужитчак Анастасія Юріївна
Причини та умови виникнення злочинності серед неповнолітніх у післявоєнній Україні (40–60 рр. XX ст.) . . . 140
Саранчук Олександра Валеріївна
Правове регулювання участі населення півдня України у волосному судочинстві (друга половина XIX – початок XX ст.) . . . 143
Войцехівська Дарина Юріївна
Адміністративно-правові умови розвитку конфесійної освіти кримськотатарського та караїмського населення півдня України у XVIII – початку XIX ст. . . . 146

СЕКЦІЯ 4
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Людмила Іванівна
Безпековий аспект державної інформаційної політики: виклики і загрози для України . . . 151
Вітман Костянтин Миколайович
Законодавство України щодо реалізації Європейської хартії регіональних або міноритарних мов . . . 154
Мамонтова Елла Вікторівна,
Пєлєвін Євген Юрійович . . . 157
Фази реалізації політичного процесу: від теорії до практики . . . 157
Каракуркчі Ганна Володимирівна,
Козинець Іван Павлович
Перспективні напрями розвитку сучасних українсько-польських відносин . . . 161
Яковлев Денис Вікторович
Європейський вибір середнього класу в Україні . . . 163
Завгородня Юлія Володимирівна
Кіберагресія в сучасних політичних процесах . . . 166
Козьмінних Альона Віталіївна
Особливості та ефективність діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану . . . 168
Краснопольська Тетяна Миколаївна
Ефективність використання ІКТ у системі публічного управління . . . 170
Милосердна Ірина Михайлівна
Регіональна безпека в системі міжнародної безпеки: теоретичний вимір дослідження . . . 173
Пехник Алевтіна Валентинівна
Допомога Україні від міжнародної спільноти в галузі освіти під час війни: регіональний та глобальний аспекти . . . 175

Сушко Анатолій Іванович,
Прохоренко Аліна Марленівна
Соціокультурні фактори консолідації суспільства . . . 179

Ворчакова Ірина Євгенівна
Проблеми реалізації гендерної політики під час війни в Україні . . . 181

Коваль Іван Васильович,
Кисляк Леся Несторівна
Російська окупаційна депортація як злочин геноциду
українського народу . . . 184

Бринюк Катерина Валеріївна
Забезпечення гендерної рівності у країнах Східної Азії
як подолання етнополітичних стереотипів . . . 187

Возненко Леонід Валерійович
Європейські засади місцевого самоврядування:
досвід для України . . . 189

Косов Олександр Васильович
Чинники успішного запровадження розумного уряду в Швейцарії . . . 192

Костенко Віана Олександрівна
Міграційна політика України в період воєнного стану . . . 194

Лисянський Павло Леонідович
Зовнішньо-інспірований сепаратизм в Україні . . . 197

Онищенко Олександр Олексійович
Технології політичної пропаганди
в сучасних авторитарних та диктаторських режимах . . . 201

Савон Катерина Володимирівна
Роль культурних проєктів у світовій політиці . . . 204

Таркін Василь Павлович
Окремі аспекти конспірологічних теорій . . . 206

Чігідін Валерій Вікторович
Демократичне представництво:
синергія інститутів та політичної культури . . . 209

Ястребова Віра Андріївна
Проєкти «народних республік» як політичний інструмент
впливу рф на дестабілізацію політичної ситуації в Україні . . . 211

СЕКЦІЯ 5
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ярова Ліліана Вікторівна,
Прохоренко Євгенія Яківна
Система соціального діалогу як критерій демократії
в сучасній державі . . . 215

Калашнікова Людмила Володимирівна
Соціальні практики убезпечення життя: особистісний вимір 217
Яковлева Лілія Іванівна
Делегітимація влади як глобальний виклик XXI століття 221
Каретна Ольга Олександрівна
Проблеми взаємовідносин молоді та старшого покоління 223
Шмаленко Юлія Іванівна
Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО)
у сучасній війні в Україні 226
Яценко Микола Анатолійович
Дослідження сфери освіти на територіях, що постраждали
внаслідок війни 229
Барасій Віта Юріївна
Розвиток соціальних мереж: синергія демократії та технологій 232
Безуглова Валерія Дмитрівна
Комунікація у системі «населення-влада» під час криз:
досвід України 235
Білий Веніамін Сергійович
Виборчі та парламентські дебати:
медіа-скандали vs. раціональна комунікація 239
Івановський Віктор Віталійович
Система економічної демократії: синергія політичної науки
та економічної теорії 241
Фартушний Дмитро Сергійович
Ситуація вибору та електоральний вибір в Україні 243

СЕКЦІЯ 6
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Цільмак Олена Миколаївна
Психотехнології для регуляції та проживання стану тривоги 247
Корнута Людмила Михайлівна
Створення психологічної безпеки в команді: роль лідера 252
Короход Ясміна Джанівна,
Татьянчиков Андрій Олександрович
Деякі базові техніки гештальт-терапії для розвитку особистості 254
Лазор Катерина Петрівна
Соціальна криза самоідентифікації особистості 257
Лісовенко Анна Федорівна
Причини та методи корекції прокрастинації особистості 260
Ташматов Вячеслав Абдуллайович
Професійна психологічна підготовка поліцейських в умовах війни 264

Третьякова Тетяна Миколаївна
Соціально-психологічне осмислення явища емоцій 267

СЕКЦІЯ 7
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Терлецький Дмитро Сергійович
Справа Скрипки як уособлення ефективності конституційної скарги в національному правопорядку 270

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна
Мотивована оцінка судом аргументів учасників справи: конвенційний та національний стандарт 274

Mishypa Natalia
Axiology of the implementation of European court of human rights' judgements in Ukraine (subsidiarity) 276

Вєдєнєєв Дмитро Валерійович,
Семенюк Олександр Георгійович
Організаційно-правові засади розбудови органів стратегічних комунікацій у військових формуваннях України 279

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна
Україна як соціальна держава в умовах воєнного стану 283

Бальцій Юрій Юрійович
Щодо обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану 285

Панасюк Віта Миколаївна
Особливості конституційного закріплення підстав, меж та порядку обмеження конституційних прав та їх співвідношення з дискримінацією 288

Волкова Дарія Євгенівна
Роль релігійних організацій у реалізації права на охорону здоров'я 290

Батан Юрій Дмитрович
Запобіжне призначення парламентського права у контексті людиноцентризму 292

Ігнатова Анастасія Сергіївна
Генезис поняття «національна меншина» 295

Козирь Дмитро Валерійович
Локальна демократія як загальноєвропейська цінність 297

Павзюк Анатолій Анатолійович
Окремі проблеми використання е-технологій при здійсненні народного волевиявлення 300

СЕКЦІЯ 8
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Бехруз Хашматулла Набієвич
Концептуальність методології міжнародного права 304

Аракелян Мінас Рамзесович
Юридичні клініки як засіб забезпечення доступності юридичної допомоги: міжнародний та вітчизняний досвід 307

Andreichenko Svitlana,
Kosianenko Serhii
The fight against impunity in international criminal law (through the prism of the aut dedere aut judicare obligation) 309

Сурілова Олена Олексіївна
Обмеження методів та засобів ведення бойових дій в системі законів та звичаїв війни 312

Стець Олег Миколайович
Використання компаративного підходу в порівняльному правознавстві 316

Акіменко Юлія Юріївна
Участь України в уніфікації міжнародного приватного права в ЄС . . . 319

Бєлогубова Оксана Олександрівна
Гуманітарна дипломатія: стара форма і новий зміст 322

Vladyshevska Viktoriia
About problems of non-proliferation of nuclear weapons 325

Войтович Павло Петрович
До питання щодо формування та реалізації державної політики щодо доступу до правової інформації 327

Волощук Оксана Троянівна
Злочин агресії як найбільш небезпечний міжнародний злочин проти міжнародного правопорядку, безпеки та миру 330

Гаргат-Українчук Ольга Миронівна,
Юрчишин Наталія Геннадіївна
Проблеми міжнародного захисту прав людини 334

Градецький Андрій Вікторович
Суб'єкти протидії воєнним злочинам та попередження збройних конфліктів 337

Гриб Анна Миколаївна
Роль незалежної міжнародної комісії по розслідуванню порушень в Україні 341

Грабинський Михайло Ігорович,
Грушко Мальвіна Валеріївна
Питання відповідальності за порушення зобов'язань державою-попередницею в міжнародному праві 343

Дронов Владислав Юрійович
Екологічна інформація як вид інформації у національному та міжнародному праві: право на доступ . . . 347

Zhebrovska Krystyna,
Riaboshapchenko Anastasiia
Universal system of international protection of human rights: general principles . . . 349

Канєнберг-Сандул Оксана Константинівна
Проблеми та перспективи захисту прав людини в режимі військової окупації . . . 353

Кінаш Наталія Богданівна
Адаптація законодавства України до актів Європейського Союзу як напрям європейської безпеки . . . 356

Мануїлова Катерина Вікторівна
Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та глобальних викликів сучасності . . . 359

Пасечник Олена Владиславівна
Трансформація медичного законодавства України в умовах воєнного стану . . . 361

Печерова Ніна Григорівна
Право власності, режими використання об'єкту, що внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО . . . 363

Федорова Тетяна Сергіївна
Ідея верховенства права у міжнародно-правовому дискурсі . . . 366

Харитонов Роман Феліксович,
Замостенчук Анастасія Олександрівна
Проблематика четвертого та п'ятого покоління прав людини . . . 370

Цибульська Ольга Юріївна
Окремі питання колізійних норм щодо правових наслідків шлюбу в умовах воєнного положення в Україні . . . 372

Большакова Ольга Віталіївна
Обмеження прав людини в умовах воєнного стану: законодавче врегулювання, межі, закордонний досвід . . . 374

Hrebeniuk Dmytro
Ai regulation in EU: the European Parliament's stand . . . 377

Білявський Дмитро Сергійович
Визначення та проблематика терміна «гібридна війна» . . . 380

Бурдюжа Олександр Миколайович
Правові основи діяльності ООН щодо гуманітарної допомоги . . . 383

Галат Владислав Ігорович
Істотні порушення міжнародного договору купівлі-продажу програмного забезпечення для захисту від кібератак . . . 386

Галімурка Петро Іванович
Тимчасові заходи Міжнародного суду ООН як підстава для обмеження юрисдикційних імунітетів: український контекст . . . 389

Громлюк Аліна Віталіївна
Проблемні питання розгляду справ ЄСПЛ за скаргами щодо порушення права власності . . . 392

Джевага-Третьякова Світлана Юріївна
Становлення та розвиток концесії . . . 394

Димов Кирило Борисович
Розвиток міжнародних та національних механізмів захисту права на житло біженців та вимушених мігрантів внаслідок міжнародного збройного конфлікту в Україні . . . 397

Жакун Маргарита Юріївна
Захист іноземних інвестицій в умовах воєнного стану: міжнародний досвід для України . . . 401

Мануїлова Катерина Вікторівна,
Рудецька Поліна Андріївна
Міжнародна кримінальна відповідальність посадових осіб держави за вчинення міжнародного злочину . . . 404

Редченко Ярослав Олександрович
Міжнародно-правова проблематика визнання цифрових валют офіційними платіжними засобами . . . 407

Степанова Снєжана Петрівна
Елементи нової моделі міжнародного волонтерства в Україні . . . 411

Череповський Костянтин Валерійович
Справедливий і рівноправний режим як багатошарова комбінація принципів права . . . 415

Шипко Станіслав Олегович
Міжнародно-правове регулювання боротьби з кіберзлочинністю . . . 419

СЕКЦІЯ 9
ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

Кібік Ольга Миколаївна,
Слободянюк Ольга Василівна
Інтеграційна стратегія в системі забезпечення відновлення та розвитку України . . . 422

Котковський Володимир Станіславович
Повоєнне реформування енергетичного комплексу України . . . 426

Котлубай Вячеслав Олексійович
Підвищення рівня інноваційності українських бізнес-структур в умовах війни . . . 428

Корнілова Олеся Володимирівна,
Калмикова Наталя Юріївна
Поняття та ознаки людського капіталу . . . 432

Примаченко Іван Федорович
Джерела відновлення зруйнованого економічного потенціалу України в повоєнний період . . . 434

Лешанич Світлана Євгеніївна
Підприємство в умовах європейського вибору та війни в Україні . . . 436

СЕКЦІЯ 10
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна
Щодо законодавчого визначення понять колективної угоди та колективного договору . . . 440

Yaroshenko Oleg
The role of trade unions in resolving labour disputes . . . 443

Вавженчук Сергій Ярославович
До питання про ефективність способів захисту трудових прав . . . 446

Вишновецька Світлана Василівна
Європейські орієнтири розвитку науки трудового права у викликах сьогодення . . . 449

Lagutina Iryna
Right to strike and collective bargaining . . . 452

Мельник Костянтин Юрійович
До проблеми централізованого правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин . . . 454

Пижова Марина Олександрівна
Щодо питання застосування гіг-контрактів . . . 457

Бориченко Катерина Валеріївна
Гарантії прав працівників при призупиненні дії трудового договору . . . 460

Краснов Єгор Володимирович
Система органів із захисту прав у сфері соціального забезпечення . . . 464

Гудзь Анна Олександрівна
Суб'єкти правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення . . . 467

Пожарова Оксана Вікторівна
Законодавче забезпечення праці домашніх працівників: сучасний стан . . . 470

Потопахіна Ольга Миколаївна
Поняття та зміст трудового договору з нефіксованим робочим часом . . . 472

Тарасенко Вікторія Сергіївна
Особливості скорочення медичних працівників
під час воєнного часу 475

Трюхан Оксана Анатоліївна
До питання відшкодування моральної шкоди, завданої втратою
здоров'я працівників унаслідок нещасних випадків 479

Наньєва Марія Іванівна
Актуальні зміни трудового законодавства під час воєнного стану:
робочий час і час відпочинку 483

Щукін Олександр Сергійович
Деякі практичні питання захисту права працівника
на оплату періоду вимушеного прогулу 485

Менів Любов Дмитрівна,
Воробйов Кирило Денисович
До питання зайнятості молоді в Україні 490

Білик Олександр Сергійович
Перелік принципів правового регулювання індивідуальних
трудових відносин 493

Вереітін Сергій Володимирович
До проблеми правового регулювання змісту контракту про
проходження служби в Національній поліції України 496

Галузінський Назар Олександрович
Класифікація санкцій у праві соціального забезпечення 499

Гапочка Володимир Миколайович
До питання зарубіжного досвіду соціального страхування
на випадок безробіття 502

Горбаченко Ерік Сергійович
Основні трудові обов'язки роботодавця за законодавством України 504

Жученко Руслан Олегович
Особливості припинення трудового договору в умовах
воєнного стану 506

Казімирова Ольга Олегівна
Поняття «нетипові форми зайнятості» за законодавством України 509

Кіліміченко Анна Олегівна
Нормативна основа права на зайнятість 511

Луцик Володимир Борисович
До питання про ознаки матеріальної відповідальності
роботодавця за порушення права працівника на працю 513

Мензатул Дмитро Володимирович
Право на справедливі та сприятливі умови праці
у системі трудових прав 516

Мульгіна Оксана Володимирівна
Щодо законодавчого регулювання соціального захисту
самозайнятих в Україні 518

Онуфрієнко Дар'я Віталіївна
До питання про умови праці педагогічних працівників 520
Опара Наталія Геннадіївна
Особливості правового регулювання заробітної плати журналістів . . 523
Сидоренко Анатолій Олександрович
Щодо сутності соціального захисту членів сімей військовослужбовців 525
Соколов Дмитро Сергійович
Щодо перерахунку пенсій осіб, звільнених з військової служби 527
Ступакова Інна Гаврилівна
Нормативне закріплення права працівника на захист своїх трудових прав та інтересів 530
Тішко Дмитро Анатолійович
Акти МОП про викорінення насильства та домагань у сфері праці: зміст і значення 532
Тодоріка Костянтин Володимирович
Ознаки соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ 534
Точило Катерина Сергіївна
Щодо необхідності законодавчого врегулювання контролю роботодавця за виконанням працівниками трудових обов'язків 538
Циганок Володимир Миколайович
Грошове забезпечення – базис матеріального забезпечення військовослужбовців 541
Юзишен Максим Сергійович
Служба у Службі безпеки України як різновид найманої праці 543

СЕКЦІЯ 11
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Харитонова Тетяна Євгенівна, Григор'єва Христина Антонівна
Юридичні трансформації публічного адміністрування агробізнесу в Україні: еволюція чи проблема? 547
Гавриш Наталя Степанівна
Правові питання охорони ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії Російської Федерації 550
Годованюк Андрій Йосипович
Європейські орієнтири розвитку бджільництва 553
Канівець Людмила Анатоліївна
Здійснення екологічних прав в умовах глобальних викликів 556
Платонова Євгенія Олегівна
Правові новели припинення права власності на землю іноземних суб'єктів 560

Антонюк Уляна Василівна
Доступ до екологічної інформації в Україні:
законодавчі перспективи 563

Караханян Карина Мартинівна
Законодавчі засади реалізації принципів земельних торгів 566

Zaveriukha Maryna
International legal regulation of forest protection in Ukraine
in the conditions of Russian military aggression 569

Борденюк Ольга Василівна
Робота агропромислового комплексу в умовах воєнного стану 571

Демчук Тетяна Ігорівна
Дані моніторингу довкілля як основні джерела
екологічної інформації 574

Слепньова Катерина Вадимівна
Правова складова тривимірного кадастру в Україні 577

Прачук Ольга Ігорівна
Процедурні питання оформлення права власності
на земельну ділянку у механізмі виникнення прав на землю 579

Опайнич Віталій Ярославович
Міжнародно-правовий аспект відповідальності
за екологічні правопорушення в часи війни 583

Павлига Анастасія Вадимівна
Правове регулювання альтернативної енергетики в Україні
в період воєнного стану 586

СЕКЦІЯ 12
ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТРІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Задерейко Олександр Владиславович,
Логінова Наталія Іванівна
Захист приватних даних користувачів при web-серфінгу 588

Дика Анастасія Іванівна,
Лобода Юлія Геннадіївна
Розвиток застосування WebAssembly у веброзробці 594

Трофименко Олена Григорівна,
Манаков Сергій Юрійович
Проблеми безпеки вебзастосунків 597

Толокнов Анатолій Арнольдович
Огляд методів захисту вебформ 599

Чанишев Рашид Ібрагімович
Проблеми розвитку та правового регулювання
штучного інтелекту 603

Чикунов Павло Олександрович
Застосування патернів проєктування у процесі конструювання програмного забезпечення 606

Щербина Юрій Володимирович,
Казакова Надія Феліксівна
Проблеми захисту великих даних 609

СЕКЦІЯ 13
КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Горбаченко Станіслав Анатолійович
Інформаційно-геометричні підходи в менеджменті кібербезпеки . . . 612

Василенко Микола Дмитрович,
Слатвінська Валерія Миколаївна
Забезпечення кіберзахисту кіберрозвідки 614

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна
Використання хмарних ресурсів при викладанні спеціальних дисциплін в галузі інформаційних технологій в умовах військового стану 616

Бойко Віктор Дмитрович
Інструменти моделювання та аналізу даних у навчальному та дослідному процесі 618

Кухаренко Сергій Вікторович,
Стаднік Денис Андрійович
Забезпечення безпеки вебсерверів 622

Чепурна Олена Євгенівна,
Кулешова Євгенія Романівна
Сучасні математичні методи оптимізації заходів кібербезпеки 625

Баландіна Наталія Миколаївна
Алгебраїчна нелінійність S-блоків конструкції Ніберг при їх представленні функціями багатозначної логіки 627

Слатвінська Валерія Миколаївна
Цифровізація суспільства за допомогою gpt4 631

Drobchak Alla,
Kovalchuk Kostyantyn
Methods of information hygiene of citizens of Ukraine for the purpose of preventing cybercrime activities 633

Слатвінська Валерія Миколаївна,
Дрига Артем Вадимович
Організація змагань по типу Capture The Flag з напрямку Web В НУ «ОЮА» 637

СЕКЦІЯ 14
ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ЗАСОБУ НАЛАГОДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ

Томчаковська Юлія Олегівна
Контрастивна лінгвістика: прикладні аспекти 641

Строченко Леся Василівна
Англомовний військовий дискурс
як об'єкт лінгвістичних досліджень 643

Варєшкіна Наталія Володимирівна
Принцип комунікативної орієнтації у навчанні читання 645

Дихта Наталя Миколаївна,
Явдощук Анастасія Андріївна
Поняття юридичного дискурсу, особливості англомовної
терміносистеми та її функціонування 648

Єрьоменко Світлана Василівна
Українські суфікси суб'єктивної оцінки
в англійському перекладі 651

Томчаковський Олександр Георгійович
Англомовна навчальна лексикографія 653

Тупікова Тетяна Валеріївна,
Козак Тетяна Борисівна
Розвиток семантики дієслів sehen та hören у німецькій мові
(діахронічне дослідження) 655

Потенко Людмила Олександрівна
Особливості утворення сучасних неологізмів
як мовного відображення війни у медіатекстах 658

Фрумкіна Арина Леонівна
Практична підготовка викладачів немовних предметів
до викладання фахових дисциплін іноземною мовою 661

Швелідзе Лідія Дмитрівна 665
Наукова дискусія в контексті професійного спілкування 665

Alexeyev Mykola,
Alexeyeva Liudmyla,
Synyova Tetiana
Old French in the English language of law: historical background 668

Лесневська Катерина Вікторівна
Виклики у викладанні та вивченні сучасної юридичної
англійської мови 671

Ковальова Ксенія Олександрівна
Понятійні ознаки концепту *textile* в англійській мові 673

СЕКЦІЯ 15
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Мамич Мирослава Володимирівна,
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна
Нормативність уживання термінів освітньо-професійних програм . . . 676

Колеснік Валентина Олександрівна
Навчальні заклади в Одесі та Миколаєві початку XIX століття
в історії інших європейських народів . . . 679

Завальська Любов Володимирівна,
Кісельова Анастасія Андріївна
Семантичні зміни лексеми «звільнення» та «агресія»
в українському медіадискурсі . . . 682

Заєць Ганна Вікторівна
Лінгвістична компетентність у професійній сфері юриста . . . 685

Назаренко Оксана Миколаївна,
Занько Олена Валентинівна
Мовностилістичні особливості політичних промов
Володимира Зеленського . . . 687

Лук'яненко Валентина Володимирівна,
Вадаська Світлана Валеріївна,
Корбут Оксана Григорівна
Розвиток навичок критичного мислення студентів засобами
проєктного навчання на заняттях з англійської мови
професійного спрямування . . . 691

Матієнко В'ячеслав Леонідович
Інтеграція системи вищої освіти України в європейський
освітній простір . . . 693

СЕКЦІЯ 16
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Колкутіна Вікторія Вікторівна
Трансформація комунікативних стратегій і тактик
у медіатекстах: до проблеми дефініції . . . 696

Маляренко Тетяна Анатоліївна
Метод кейс-стаді у дослідженнях конфліктів
в інформаційному просторі . . . 699

Скалацька Олена Віталіївна
Вірусний контент як ефективна комунікація . . . 701

Жугай Віталій Йосипович
Нові перспективи використання «Твіттер»
в українській журналістиці . . . 703

Грушевська Юлія Андріївна
Лексичні новоутворення у сучасній вітчизняній рекламній комунікації . . . 705

Menshykova Zhanna,
Menshykova Anastasiia
Marketing communications: trends and prospects . . . 708

Чубук Олег Леонтійович
Особливості застосування стандарту повноти подачі інформації в умовах дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» . . . 710

Drobchak Alla,
Popov Serhii
A key place of journalism and military correspondents in nowadays society . . . 714

Літвінчук Ірина Сергіївна
Вплив фейкових новин на громадську думку . . . 716

Лепетуха Марія Володимирівна
Висвітлення проблем булінгу в ЗМІ . . . 718

Ісаєнко Євгеній Геннадійович
Регулювання діяльності онлайн-медіа . . . 721

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ . . . 725

Наукове видання

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ: СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ, ОСВІТНІХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

19 травня 2023 року

У двох томах

Том 1

Технічне редагування *Ю. Назарова*
Обкладинка *А. Юдашкіна*
Верстка *Н. Ковальчук*

Підписано до друку 19.06.2023 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 45,92. Наклад 300.
Замовлення № 038/0523.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.